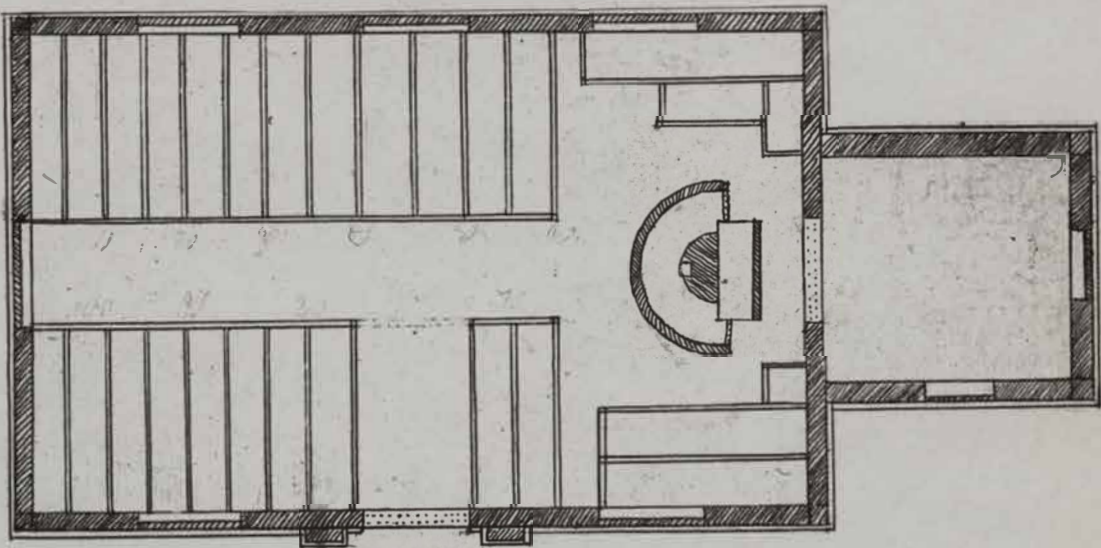
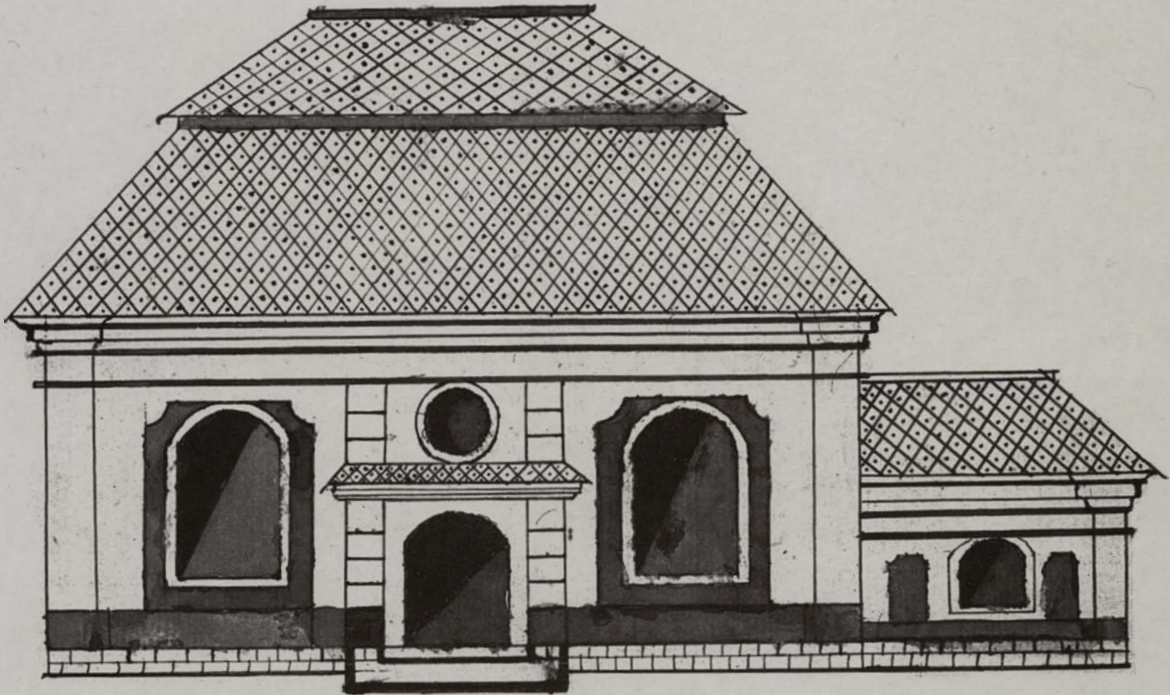

Kyrkobyggnader 1760–1860

DEL 4

HÄRJEDALEN JÄMTLAND MEDELPAD ÅNGERMANLAND

Kyrkobyggnader 1760–1860

Del 4

Kyrkobyggnader 1760–1860

Del 4 Härjedalen, Jämtland, Medelpad och Ångermanland

VOLYM 221 AV SVERIGES KYRKOR, KONSTHISTORISKT INVENTARIUM

GRUNDAT AV SIGURD CURMAN OCH JOHNNY ROOSVAL

UTGIVET AV RIKSANTIKVARIÉÄMBETET OCH KUNGL. VITTERHETS HISTORIE

OCH ANTIKVITETS AKADEMIEN

 Riksantikvarieämbetet

REDAKTIONSKOMMITTÉ: CHRISTINA VON ARBIN, ALLAN ELLENIUS,
R. AXEL UNNERBÄCK, ANDERS ÅMAN

*Utgivet med bidrag från Humanistisk-samhällsvetenskapliga forskningsrådet
samt Härnösands stiftsstyrelse*

FOTO

Fotografer anges i bildtexterna. AT *Anders Telhammer*; BJ *Birgit Jansson*, Jämtlands läns museum; CM *Christer Morberg*, Jämtlands läns museum; JS *John Sjöström*, Stockholm; KJ *Kent Johansson*, Östersund; UN *Urban Norberg*, Jämtlands läns museum. Övriga förkortningar se Förkortningslista.

Bildmaterialet förvaras i Antikvarisk-topografiska arkivet, Stockholm. Länsmuseumernas negativ dock i respektive museum.

Beskrivningen av kyrkorna är avslutad 1997.

Översättningen till engelska av bildtexter, abstract och sammanfattningar har utförts av William M. Pardon, Stockholm.

Omslagsbilden återger förslag 1786 till ny träkyrka i Stugun, Jämtland, av Pål Pehrsson. Foto Kurt Eriksson, Riksarkivet.

© Riksantikvarieämbetet 1:1

ISSN 0284-1894

ISBN 91-7209-016-2

AB C O EKBLAD & CO, Västervik

Innehåll

FÖRORD	7	<i>Medelpad:</i> Attmar 165. Borgsjö 166. Haverö 169. Holm 170. Hässjö 171. Indal 173. Lagfors 175. Liden 177. Selånger 179. Skön 181. Svartvik 183. Timrå 185. Torp 187. Tuna 190.
KARTOR	8–9	
<i>Ingrid Telhammer</i> Om kyrkobygge och kyrko- inredning i Härnösands stift	11	
1. De lokala byggmästarna	11	<i>Ångermanland:</i> Arnäs 193. Bjurholm 194. Bjärträ 195. Björna 197. Bodum 199. Fjällsjö 201. Gideå 202. Granninge 204. Gudmundrå 206. Gålsjö 208. Helgum 209. Hemsö 211. Häggdånger 212. Härnösand 214. Högsjö 216. Junsele 218. Långsele 219. Mo 220. Multrä 222. Nora 223. Nordingrå 224. Nätra 226. Ramsele 227. Resele 229. Skorped 231. Sollefteå 233. Stigsjö 235. Styrnäs 237. Trehörningsjö 239. Tåsjö 241. Viksjö 243. Ytterlännäs 244. Ådals-Liden 247.
2. Kapellbyggen från kust till fjäll	17	
3. Svante Albert Blombergsson och Olof Hofrén	22	
4. Dopänglar	26	
<i>Maj Nodermann</i> Kyrkoinredningar under rokokon och empire	31	<i>Planritningar:</i> Härjedalen Jämtland Medelpad Ångermanland 250
<i>Ingrid Sjöström</i> Härnösands domkyrka och dess arkitekt Johan Adolf Hawerman	57	ÖVERINTENDENTER 259
KATALOG 73		BISKOPSLÄNGD 259
utarbetad av Monica Ebeling		FÖRKORTNINGAR 259
<i>Härjedalen:</i> Hede 75. Lillhärdal 76. Linsell 79. Ljusnedal 81. Storsjö 84. Sveg 86. Tännäs 88. Vemdalen 89.		<i>Ingrid Sjöström</i> Kyrkorna från perioden 1760–1860. En sammanfattande översikt 261
<i>Jämtland:</i> Alanäs 92. Alsen 93. Ankarede 95. Aspås 95. Berg 97. Bodsjö 99. Borgvattnet 101. Brunflo 103. Bräcke 105. Fors 106. Frostviken 108. Föllinge 110. Hallen 113. Hammerdal 115. Handöl 117. Hotagen 119. Häggenås 120. Hällesjö 122. Klövsjö 125. Kolåsen 127. Kyrkås 128. Lit 130. Lockne 132. Mörsil 134. Nyhem 135. Offerdal 137. Oviken 140. Ragunda 143. Rätan 145. Rödön 148. Ström 149. Stugun 151. Sundsjö 153. Sunne 155. Undersåker 157. Viken 159. Åsarna 161. Östersund 161.		KRONOLOGISK FÖRTECKNING ÖVER NYBYGGDA KYRKOR 274
		SUMMARY (TELHAMMER, NODERMANN, SJÖSTRÖM) 277
		REGISTER ÖVER KYRKOR 281
		PERSONREGISTER 282

ABSTRACT

Kyrkobyggnader 1760–1860. Del 4. Nedre Norrland: Härjedalen, Jämtland, Medelpad, Ångermanland. Volym 221 av Sveriges Kyrkor, konsthistoriskt inventarium. Churches 1760–1860. 4. Lower Norrland. Volume 221 of Swedish Churches, published by the National Board of Antiquities and the Royal Swedish Academy of Letters, History and Antiquities. Stockholm 1997, 297 p, with captions and summary in English. ISBN 91-7209-016-2.

This is the fourth volume in a series of seven dealing with the c. 800 churches which were built during the hundred-year period between 1760 and 1860. The typical Swedish “sermon church”, with its plastered and white-washed walls, its tower with a tower-head or a lantern, its big windows, and its large and well-lit interior covered by a barrel-vault, was developed during the 1760s. In the 1840s various neo-medieval types appeared, but the neo-Classical style persisted until the late 1870s.

This volume covers the four Provinces of Härjedalen, Jämtland, Medelpad and Ångermanland in Lower Norrland which today form the Diocese of Härnösand. The Catalogue contains a description of the 99 churches that were built in this area during the period in question together with the restorations and alterations that they have gone through until the present day. Two art historians, experts on the region, give a survey and an analysis of the church art and architecture in the four provinces.

Ingrid Telhammer introduces the master-builders, most of whom were born in the region and worked there all their lives. She also describes the small, modest chapels that were built far out in the archipelago for the fishermen during the summer-fishing season and high up in the mountains for the Lapps, and, on a somewhat larger scale, at the mining sites and in the ironworks villages. Telhammer has also studied the local painters and sculptors who were very active in the decoration of the churches. A feature of the interiors which is particular to this region are the carved, painted wooden angels who hold the baptismal bowls. Maj Nodermann’s paper deals with the painted decoration in the interior of the churches—from the early years when the Rococo style from Stockholm and the southern part of Sweden was being introduced into the region by a number of talented local artists—to the Empire style of the first decades of the 19th century. Many of the churches contain magnificent paintings on the wall around and behind the altar consisting of illusory architecture of trompe-l’œil character with decorative additions of artistically arranged and painted draperies with small cherubs playing in their folds.

The principal church in the region, Härnösand Cathedral, was built 1842–46 in the neo-Classical style. The young and not very well-known architect was employed at the Board of Public Works and Buildings in Stockholm, and his education and career are rather typical of the period. His background and the genesis of the Cathedral are the subject of the third paper, by Ingrid Sjöström.

År 1989 utgavs första delen av Sveriges Kyrkors översiktsverk Kyrkobyggnader 1760–1860, som i sju volymer är avsett att presentera samtliga drygt 800 kyrkor byggda under denna period i Sverige. Delarna 2 och 3 utkom 1993. Del 1 omfattar Skåne och Blekinge, del 2 Småland och Öland, del 3 Övre Norrland samt Finland under perioden 1760–1809. Den hundraårsperiod som serien behandlar domineras av den nyklassicistiska kyrkan med dess tidiga gustavianska varianter, men rymmer även verk med kvardröjande drag från en äldre barocktradition och rokokokyrkor med inslag av de olika medeltids- och renässansinspirerade stilarter som från och med 1840-talet började sätta spår i arkitekturen. Den allmänkulturella bakgrunden till periodens kyrkliga konst behandlas i uppsatser i del 1–3. För en utförlig introduktion till projektet hänvisas till inledningen till del 1, omtryckt i del 3.

Som del 4 i serien publiceras nu kyrkorna i de fyra norrländska landskapen Härjedalen, Jämtland, Medelpad och Ångermanland. Landskapen ingår i Härnösands stift, som bildades år 1647 och då omfattade även Övre Norrland, till dess Luleå stift tillkom år 1914. Landskaps- och stiftsgränserna sammanfaller med tre undantag: Bjurholms socken i Ångermanland tillhör Luleå stift, medan Ytterhogdal och Ängersjö socknar tillhör Härnösands stift, men ligger i Hälsingland. Vi följer här landskapsgränserna. Volymens katalog omfattar 99 kyrkor, varav 81 är bevarade.

Som i tidigare volymer i serien skildras de aktuella landskapens kyrkobyggnader och kyrkoinredningar i inledande vetenskapliga uppsatser. Två framstående kännare av norrländsk konst och kultur står för de två huvudartiklarna. Fil. dr Ingrid Telhammer färdigställde strax före sin bortgång 1994 fyra bidrag för boken rörande: 1. kyrkobyggnaderna, 2. fiske-, bruks- och samekapellen, 3. konstnärerna Svante Albert Blombergsson och Olof Hofrén och kretsen kring dem, samt 4. dopänglarna. Hon ställde också till förfogande alla de fotografier som tagits av hennes make, framlidne advokat Anders Telhammer, under deras gemensamma resor till de olika kyrkorna.

Den andra uppsatsen är författad av fil. dr Maj Nodermann och behandlar kyrkoinredningarna från rokokokons genombrott på 1750-talet till och med empiren. Här presenteras bl.a. de för landet enastående rika korväggsdekorationerna, som utvecklades under perioden, särskilt i Jämtland, med praktfulla skulpterade altaruppställningar framhävda av omgivande skenarkitektur och draperimålningar.

I den tredje uppsatsen beskriver docent Ingrid Sjöström domkyrkan i Härnösand, byggd 1842–45, och dess upphovsman Johan Adolf Hawerman, en hittills föga beaktad arkitekt vid Överintendentsämbetet. Domkyrkans tillkomst och Hawermans karriär ger en god inblick i tidens arkitekturideal och i de då rådande relationerna mellan Stockholm och provinsen.

Volymens mest omfattande del utgörs av katalogen, där de 99 kyrkorna presenteras. För kataloguppgifterna har ett omfattande underlag, sammanställt av Ingrid Telhammer, kunnat utnyttjas. Arkiv- och litteraturgenomgång för katalogen har utförts av antikvarien fil. kand. Monica Ebeling, som även i fält inventerat flertalet kyrkor och författat de flesta katalogtexterna. Katalogen för Härjedalen och Jämtland har granskats av Maj Nodermann. Fältinventering och en del av katalogtexterna har även utförts av Ingrid Sjöström, som också svarar för en sammanfattande översikt.

Sammanställningen av registren har gjorts av Monica Ebeling, som även svarat för underlag till kartor och diagram. Planritningar har renritats av Kerttu Palmgren, RAÄ. Layout och redigering av volymen har utförts av 1:e antikvarie fil. lic. Marian Ullén.

För utgivningen har publiceringsbidrag erhållits från Humanistisk-samhällsvetenskapliga forskningsrådet samt av Stiftsstyrelsen i Härnösands stift. Läns museerna i Härnösand och Östersund har på allt sätt stött arbetet, bl.a. med nyfotograferingar och äldre foton.

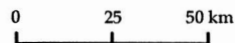
Kyrkorna i de natursköna landskapen Härjedalen, Jämtland, Medelpad och Ångermanland ligger ofta i storslagna lägen, med svindlande utsikter över berg och dal, sjö och älv. Nästan alltid bjuder kyrkorummen på motsvarande starka och omväxlande upplevelser. Många forskare har med entusiasm vittnat om vilka skatter som ryms i kyrkorna från perioden, byggda och smyckade av särpräglade och skickliga lokala konstnärer och hantverkare. En av dem som lågmält men enträget och kärleksfullt bidragit till att sprida fakta och kunskap om dessa kyrkor var Ingrid Telhammer. Hennes minne tillägnas med tacksamhet denna volym.

Stockholm i december 1997

Redaktionskommittén

- träkyrka
 - stenkyrka
 - ◐ ombyggd träkyrka
 - ◑ ombyggd stenkyrka
- (inom parentes: rivna kyrkor)

JÄMTLAND

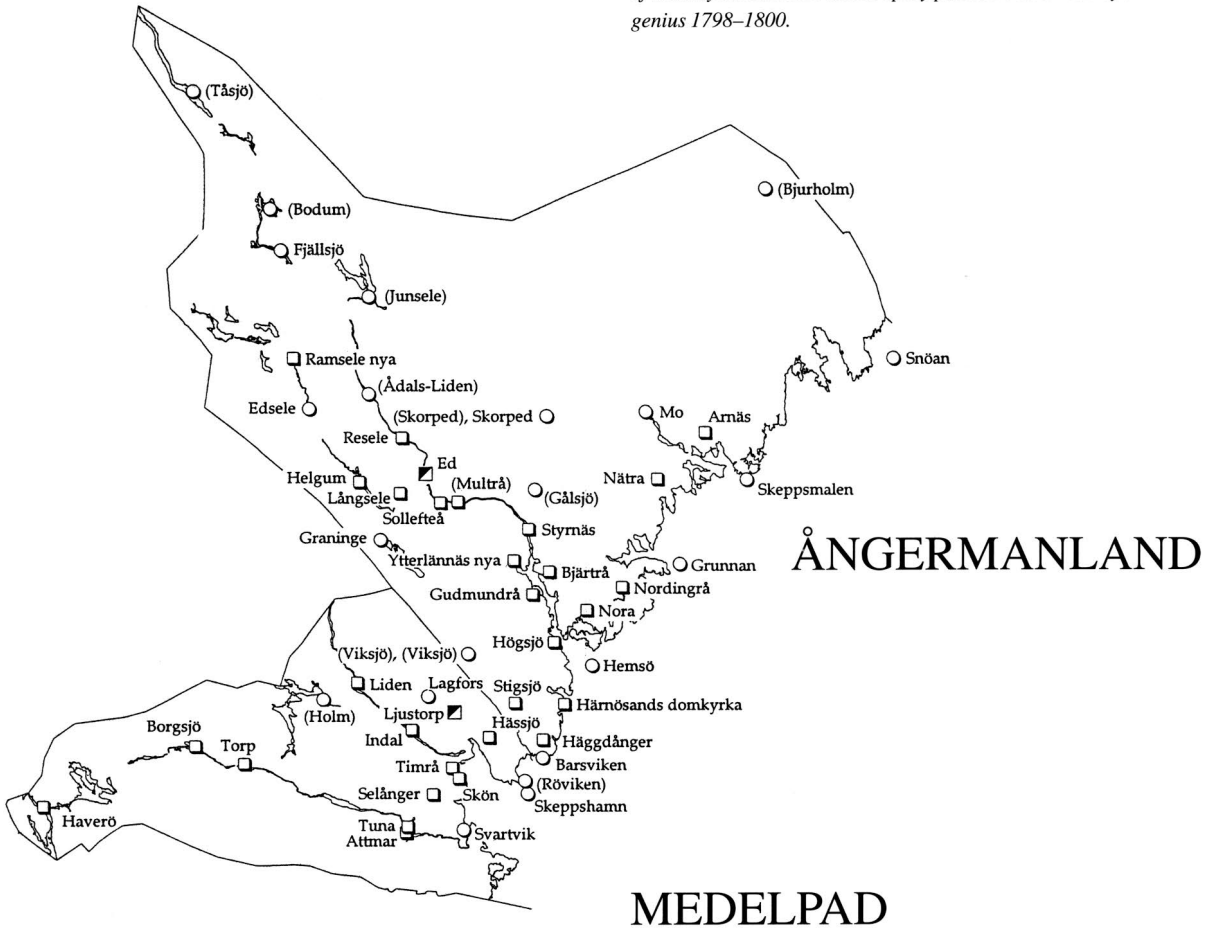
HÄRJEDALEN

Karta över kyrkor byggda 1760–1860 i Härjedalen och Jämtland. Karta 1997 av Sverker Michélsen, RAÄ.

The provinces of Härjedalen and Jämtland. The location of the churches built 1760–1860. Circles = wood, squares = stone, with black halves = rebuilt during the period.

Fig. 1 (omstående sid.). I Härnösands stift, och särskilt i Jämtland, finner man landets ståtligaste altartvågsdekorationer, med skulpterade altarpuppställningar framför rik skenarkitektur med draperimålning. Här altartvågen i Lits kyrka, Jämtland, med altarpupp av Jonas Edler framför väggmålning av Jonas Wagenius, 1798–1800. Foto KJ 1994.

In the diocese of Härnösand, and particularly in the Province of Jämtland, one finds the most magnificent sculptured and painted altar arrangements in Sweden. Lit Church, with altar by Jonas Edler in front of illusory architecture and drapery painted on the wall by Jonas Wagenius 1798–1800.

Karta över kyrkor byggda 1760–1860 i Medelpad och Ångermanland. Karta 1997 av Sverker Michélsen, RAÄ.
The provinces of Medelpad and Ångermanland. The location of the churches built 1760–1860.

Om kyrkobygge och kyrkoinredning i Härnösands stift

av INGRID TELHAMMER

För illustrationer se även katalogen.

1. De lokala byggmästarna

Norrland saknar motsvarighet till den rika kyrkoarkitektur som utvecklades under 1600-talet och början av 1700-talet i mellersta och södra Sverige. I Norrland var det främst kring mitten av 1700-talet som en livaktig ny- och ombyggnadsperiod påbörjades. Välutbildade arkitekter vid Överintendentsämbetet (ÖIÄ) kom genom sin granskningsverksamhet att sätta sin prägel på kyrkobyggnaderna, men avståndet till Stockholm var långt och de provinsiella byggmästarna och timmermännen hade stor frihet att påverka kyrkobyggnadernas utformning. Under det sena 1700-talet kom därför rokokon att leva kvar i olika lokala varianter och nyklassicismen fick först ett stycke in på 1800-talet sin verkliga genomslagskraft.

Daniel Hagman och Pehr Hagmansson

I Sundsvall, där den gamla kyrkan hade skonats vid rysshärjningarna men ansågs förfallen och otidsenlig, påbörjades en ny kyrka 1737 med Anders Romberg från Leksand som byggmästare.¹ Då hans valvkonstruktioner visade sig sakna stabilitet fick Romberg lämna arbetet 1739 och bygandet avstannade under 10 år. Ritningar signerade Carl Härleman hade nu införskaffats. Denne sände 1749 murmästaren i Stockholm Gottfried Francke, tillsammans med bland andra murargesällen *Daniel Hagman*, för att fullfölja bygget. Daniel Hagman kom därefter att bli kvar i Norrland. Hagman, som var född i Stockholm omkr. 1710, utnämndes 1756 till stiftsbyggmästare och erhöll 1758 Kungl. befallninghavares "Consistorial" för Jämtland och Härjedalen.² Som stiftsbyggmästare och provincialbyggmästare fick Hagman stor betydelse för tidens kyrkobyggnande.

I sina kyrkor utgick Hagman från barockens kyrkotyp, men förenklade till salkyrkor, anpassade till de små norrlandsförsamlingarnas ekonomiska förhållanden. En av hans tidigaste kyrkor är den i Attmar i Medelpad från 1760–62, vilken bibehållit sitt ursprungliga utseende.³ Hagmans kyrkor är tornlösa med rektangulär grundplan, utan vapenhus och med sakristian i nordöstra hörnet. De kom alltmör att likna små herrgårdar i rokokostil och Här-

lemans påverkan är uppenbar (fig. 2). Huvudingången i Attmars kyrka är förlagd till södra fasadens mitt med ett rundfönster över porten, som inramas av fyra rusticerade lisener. Fyra symmetriskt placerade rundbågiga fönster på var långvägg och två på östra gaveln ger ljus åt interiören. Yttertaket, som är beklätt med spån, är i två fall och valmat åt alla sidor. I det inre markeras rumsmitten av ett stort stjärnvalv av tegel, omgivet av ett mindre och enklare valv i öster och väster.

Hagman följde samma schema i de kyrkor han byggde i medelpadskyrkorna Tynderö 1750–56 och Borgsjö 1766–68, här med en lanternin som betonar mittaxeln, samt i Sollefteå 1770–72 (Ån), och Brunflo 1774–75 (Jä, fig. 2). Dessa har bevarat sina exteriörer i stort sett oförändrade. Andra kyrkor, som i Ljustorp, Indal och Tuna (Me) och Säbrå (Ån), där sonen Pehr Hagmansson (1745–1809) var medhjälpare, har fått senare tillbyggda torn och förlängts (fig. 3, 4).

Daniel Hagman använde i sina kyrkor, både när det gällde ny- och ombyggnader, rester av grunden och murarna i söder och öster från den gamla kyrkan. För Arnäs (Ån) upprättade Hagman 1765 förslag till utvidgning av medeltidskyrkan med korsarmar i norr och söder.⁴ Den södra fasaden med huvudingång blev tydligt markerad med rusticerad omfattning och fronton krönt med korsklot. För Högsjö i samma landskap hade Hagman tänkt utnyttja hela den gamla medeltidskyrkan. På sin förslagsritning förlängde han den till nästan dubbla längden och förlade huvudingången utan vapenhus på västra kortväggen.⁵ Av ritningen framgår att fasaden är förenklad i förhållande till den i Arnäs. Den gamla sakristian bibehölls och yttertaket fick två fall, valmat åt alla sidor.

Både i Arnäs och Högsjö kom emellertid de nya kyrkorna att byggas av *Pehr Hagmansson*. Till Högsjö hade även Daniel Lundqvist i Gävle inlämnat ett den 19 februari 1779 daterat förslag, som dock inte godkänkts av ÖIÄ.⁶ Befolkningen i Högsjö hade ökat betydligt efter det att ett järnbruk förlagts till Utansjö någon halvmil från gamla kyrkan. Efter stridigheter beslöt, att en helt ny kyrka skulle byggas

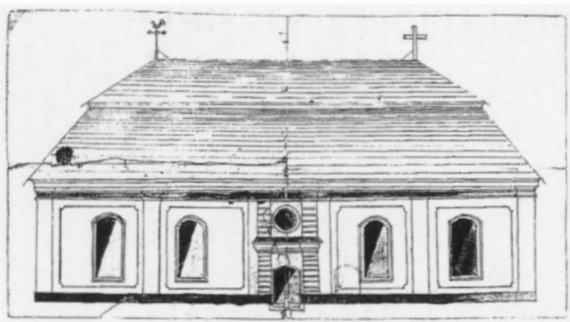
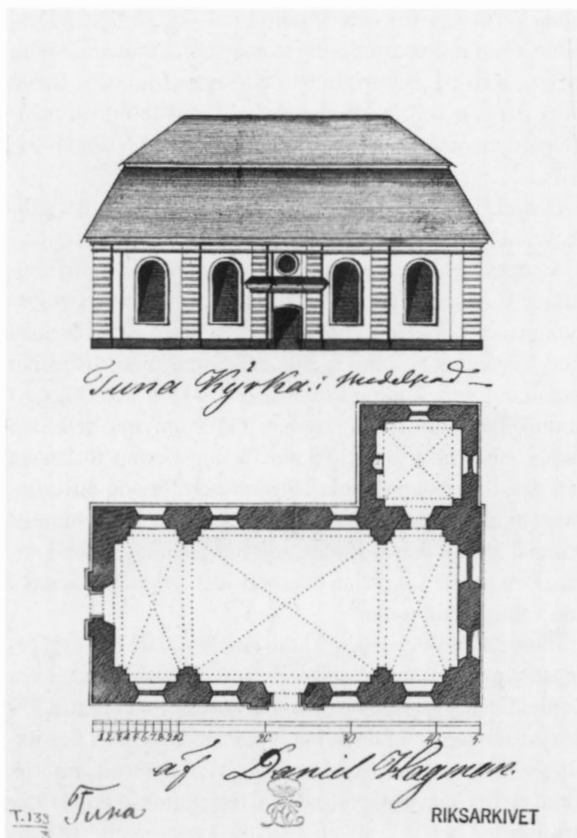

Fig. 2. Osignerad ritning av Daniel Hagman till Brunflo kyrka, Jämtland, byggd 1774–75. ÖLA. Foto ÖLA.

Unsigned proposal drawing by Daniel Hagman for Brunflo Church, Jämtland, built 1774–75.

Fig. 3. Ritning av Daniel Hagman till Tuna kyrka, Medelpad, 1772. RA. Foto RA.

Proposal drawing by Daniel Hagman from the Board of Public Works and Buildings in Stockholm for Tuna Church, Medelpad, 1772.

närmare bruket och grunden lades 1786–87 under Hagmanssons ledning.⁷ Hagmansson övergav helt faderns två förslag till ombyggnader och uppförde långhuskyrkor i tidens nya smak, enligt ÖIÄ:s önskemål (fig. 5). Tornen kröns av klockformade huvar, med plats för urtavlor, som nu blev allt vanligare. Enligt kungligt brev den 22 mars 1759 förordnades, att höga torn med spiror och klockstaplar av trä skulle undvikas på grund av brandrisk, en förordning som officiellt inte upphörde att gälla förrän 1857 ”till vinnande av större konstnärlig frihet ...”.⁸ Taken utgörs av sadeltak, avvalmade mot öster. Ibland förekommer en dekorativ rundbågsfris under takfoten. I interiören har kryssvalven ersatts av tunnvalv.

Förutom de nämnda kyrkorna uppförde Pehr Hagmansson även Hammerdal (1778–82) i Jämtland samt Häggdånger (1784–85) och Stigsjö (1785), båda i Ångermanland. Beträffande den förstnämnda råder dock viss tvekan om det var Hagmansson eller Simon Geting, som var byggmästaren. Även för Timrå i Medelpad utförde Hagmansson ritningar till en ny kyrka, daterade den 17 augusti 1792. Kyrkan uppfördes dock efter ritningar från ÖIÄ och tornet har senare fått en helt annan avslutning än den ursprungliga.

Simon Geting och Lars David Geting

Simon Geting var liksom Per Hagmansson gesäll till Daniel Hagman och båda har ristat in sina namn i den våta putsen på vinden i Attmars kyrka. Geting kom att bli den byggmästare som med sina stora luftiga kyrkor främst förknippas med nyklassicismen i stiftet. Som oftast omarbetades ritningarna av ÖIÄ:s arkitekter och i vissa fall blev kyrkan en kompromiss mellan Getings och ämbetets förslag. Geting förstärkte gärna kyrkornas längdriktning genom att förlägga sakristian bakom den östra korväggen med ingångar på var sida om altaret.

Till ”Getingkyrkorna” räknas främst de ångermanländska i Gudmundrå 1800–1801 (fig. 6), Nora 1804–06 och Nordingrå 1820–25, den sistnämnda ritad av Christoffer Loëll, men ändrad av ÖIÄ. Nordingrå utmärks av att tornet här är placerat mitt på norra långväggen. Tornets bottenplan var ursprungligen inrett till sakristia och härifrån ledde en trappa till predikstolen, som var uppsatt mitt på norra långväggen. Som huvudingång användes den nu igensatta ingången mitt på södra långväggen och som var försedd med fritrappa mot fjärden.⁹

Henrik Cornell, som skrivit om 1700-talets norrländska kyrkor, karakteriserar de av Geting byggda kyrkorna som ”ödsliga kyrkorum och trista exteriörer”, där ”färglösheten ligger tryckande”.¹⁰ En mer positiv uppfattning om dessa kyrkor hade däremot samtiden. Nils Johan Ekdahl, som besökte Gudmundrå kyrka den 27 juni 1828, skriver i sin dag-

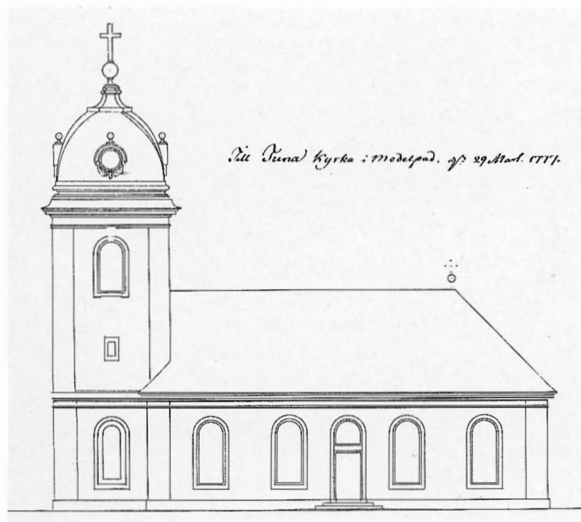

Fig. 4. Ritning från ÖIÄ, sannolikt av Olof Tempelman, till Tuna kyrka 1777. Tornet kom att uppföras först 60 år senare. RA. Foto RA.
Proposal drawing, probably by Olof Tempelman from the Board of Public Works and Buildings in Stockholm for Tuna Church 1777. The tower was not built until 60 years later.

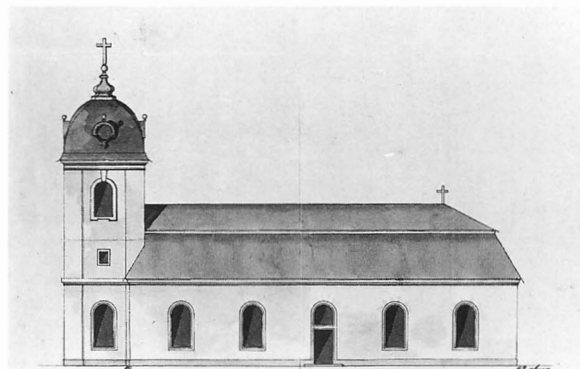
bok: "Dess inre är så skönt, att det tål jämföras med inredningen i sjelfva hufvudstadens kyrkor."

För kyrkorna i Lit (fig. 7) och Lockne i Jämtland byggde Geting nya kyrkor efter i stort sett likartade ritningar, där Lits kyrka gick tillbaka på ett äldre förslag av Hagemansson. Endast ett par detaljer skiljer i exteriören.

Lars David Geting, son till Simon, hade tidigare varit fadern behjälplig vid åtskilliga kyrkobyggen, bl.a. i Häggenås och Fors (Jä) på 1830-talet och kom senare att svara

Fig. 5. Ritning av Pehr Hagemansson till Arnäs kyrka, Ångermanland, 1781. RA. Foto RA.

Proposal drawing by Pehr Hagemansson for Arnäs Church, Ångermanland, 1781.

för kyrkobyggnader både i sten och trä. I Mo (Ån) fullföljde han arbetet 1824–25 på träkyrkan som hade påbörjats av fadern.¹¹ 1842–43 ansvarade han ensam som byggmästare för Skorpeds träkyrka (Ån) efter en förenklad version av ÖIÄ:s ritning av J. F. Åbom. Till hans stenkyrkor i Ångermanland hör Långsele 1826–27, Resele 1834–41 och Bjärträ, invigd 1847. För Bjärträ följdes delvis de av Samuel Enander vid ÖIÄ utarbetade ritningarna. Av dessa kyrkor har Resele och Långsele torn i öster med sakristia i tornens bottenvåning. Lars Davids kyrkor utmärks av sina låga sadeltak och höga lanterniner av trä, prydda med festonger. Kyrkorummen täcks av flacka tunnvalv och liksom hos fadern är sakristian förlagd bakom koret med ingång på var sida om altaret.

Fig. 6. Gudmundrå kyrka, Ångermanland. Uppförd av Simon Geting 1800–1801. Foto AT 1991.
Gudmundrå Church, Ångermanland, built by Simon Geting 1800–1801.

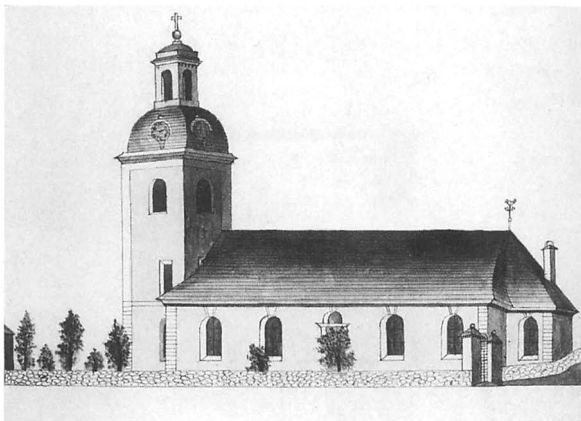

Fig. 7. Lits kyrka, Jämtland, uppförd av Simon Geting 1794–97. Teckning omkring 1830. Ekdahls samling, ATA.

Lit Church, Jämtland, built by Simon Geting 1794–97. Drawing from around 1830.

Christoffer Loëll

En annan byggmästare, verksam inom stiftet, var *Johan Christoffer Loëll d.ä.*, som var mur- och byggmästare i Gävle och som verkade främst i södra Norrland.¹² Loëll samarbetade till stor del med sin svärfar Daniel Lundqvist. I Medelpad byggde de på 1780-talet kyrkor i Torp och Selånger. För Selånger förelåg ett förslag från 1772 av Daniel Hagman. Båda kyrkorna uppfördes dock efter ritningar av Olof Tempelman vid ÖIA. Senare uppfördes kyrkorna i Berg och Rödön (Jä) och Ytterhogdal i Hälsingland. Kyrkorna har kraftiga torn, ofta försedda med mjukt svängda huvar. I det inre är väggarna ofta indelade genom kopplade lisener som fortsätter som parställda gördelbågar i det höga tunnvalvet. I Torp är tornet placerat i väster och kyrkan försedd med korta tvärarmar i östra delen.

Bondebyggmästare

I stiftet verkade även skickliga och ofta anlitade bondebyggmästare. I Jämtland omtalas Pehr Olofsson från Dillne i Oviken och Pål Pehrsson i Stugun och i Ångermanland Pehr Zackrisson från Kubbe i Anundsjö. En föregångare i Jämtland var Jonas Granberg (1696–1776) från Klövsvjö, som främst var klockstapelbyggare och bildhuggare och mästare till talrika altaruppsatser och predikstolar. För Ovikens kyrka byggde han en klockstapel 1751 vars typ sedan kom att tas upp av Pehr Olofsson. I bl.a. Älvros kyrka byggde Granberg det eleganta stjärnvalvet av trä och i Överhogdal ledde han 1744 kyrkans ombyggnad.

Pehr Olofsson (1716–1782) kom främst att verka i västra Jämtland och i Härjedalen medan Pål Pehrssons (1732–1815) arbetsfält sträckte sig från östra Jämtland och

Härjedalen ner till Medelpad och Ångermanland.¹³ Olofssons första uppdrag gällde utvidgningen av Alsens kyrka 1757 och omfattade också klockstapel (fig. 8). Båda byggmästarna var utomordentligt skickliga klockstapelbyggare och deras staplar pryder fortfarande kyrkplatserna. Pehr Olofssons staplar, av vilka sju är bevarade, är liksom den rivna stapeln i Alsen byggda på en fyrsidig grundplan med inbyggd bod med sadeltak. Från denna reser sig tolv spånklädda stolpar, som bär klockboden med galleri av svarvade balusterdockor. Det åt fyra sidor sluttande taket är spånklätt liksom den lökformigt ansvallda huven, erinrande om staplarna i Hälsingland.

Pehr Olofsson kom även att både ny- och ombygga kyrkor i Jämtland och Härjedalen. Hans kyrkor erinrar till planen om Hagmans salkyrkor. De saknar liksom dessa torn och har brutna tak, mer sällan dock med dubbla fall, men lisener och omfattningar är borta och huvudingången har flyttats till västra gaveln. I interiören har valven ersatts av plana trätak ofta försedda med dekorerade speglar. Mellan vägg och tak löper ofta en marmorerad list med en karaktäristisk fris av svarvade kulor.

Vid utvidgning av de medeltida kyrkorna behöll Olofsson vanligen delar av norra och östra väggarnas murverk. Av Olofsson bevarade om- och tillbyggda kyrkor kan bl.a. nämnas Oviken, Hackås och Hallen i Jämtland, alla från 1770-talet. Vid ny- och ombyggnaden av kyrkan i Lillhärjedalen i Härjedalen, som påbörjades 1769, hade bygget fördröjts på grund av församlingens oenighet om vilken byggmästare, som skulle anlitas, Daniel Hagman eller Pehr Olofsson i Dillne. Sockenborna ville ha Olofsson, eftersom de dels ansåg Hagman vara för dyr, inte minst med tanke på att förslagsritningen var kopierad efter hans kyrkor i Indal och Attmar, och dels bättre kände till Olofsson. Olofssons byggnad blev en förenklad version utan de hagsmanska rokokodragen (fig. 9). Västtornet av trä (fig. 10) tillbyggdes 1805 av *Pål Pehrsson i Stugun*.

Av denne andre jämtländske byggmästare Pål Pehrsson finns fyra klockstaplar fortfarande i funktion.¹⁴ Hans staplar vilar på en åttisidig grundplan, från vilkens hörn stolpar bär upp klockrummet. Mellanvåningen karakteriseras av sin balustrad under ett karnissvängt tak, den övre med ljudluckor kröns av en lökformad huv med spira. Av Pål Pehrssons staplar finns de i Stugun 1774, Håsjö 1779 (kopia på Skansen i Stockholm), Hällesjö 1781 och Borgsjö 1782 (fig. 11) i behåll.

Pål Pehrsson byggde inte mindre än sju träkyrkor, varav sex med torn, alla utom Edsele i Jämtland. Den första, för hemförsamlingen Stugun 1786, två år efter stapelbygget, blev en liten tornlös kyrka med Hagmans kyrka i Borgsjö som förebild (fig. 12). Pehrsson hade några år tidigare byggt stapeln i Borgsjö och var väl förtrogen med Hagmans

Fig. 8. Alsens kyrka, Jämtland. För utvidgningen av den medeltida kyrkan och den nya klockstapelns uppförande 1757 svarade Pehr Olofsson i Dillne. Kyrkan revs på 1840-talet då den nya kyrkan stod färdig. Teckning omkring 1830. Ekdahls samling, ATA.
Alsen Church, Jämtland. Pehr Olofsson from Dillne was responsible for the enlargement of the medieval church and for the building of the new bell-tower in 1757. The church was demolished in the 1840s when the present church was built. Drawing from around 1830.

Fig. 9. Lillhärdals kyrka, Härjedalen. Rekonstruktion av P. G. Hamberg av södra fasaden till den av Pehr Olofsson i Dillne 1770–71 uppförda kyrkan. Den smala porten anpassades till kyrkans medeltida järndörr men förstörades liksom fönstren vid renoveringen 1880. Efter SvK, vol. 103.

Lillhärdal Church, Härjedalen. Reconstruction by P. G. Hamberg of the south front of the church as built by Pehr Olofsson, Dillne, 1770–71. The narrow porch was adapted to the medieval iron door but, like the windows, was later enlarged during the renovation work in 1880.

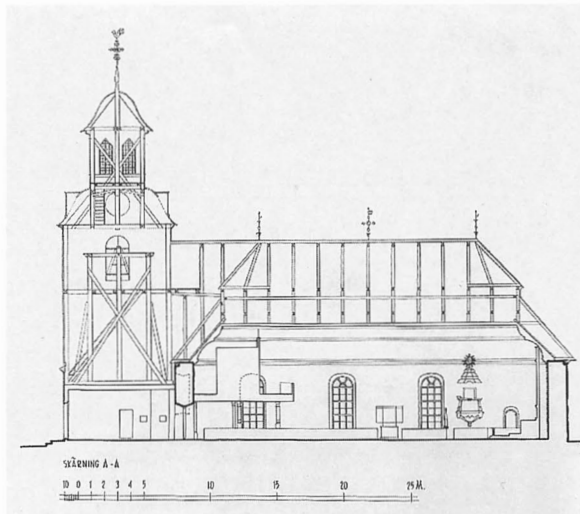
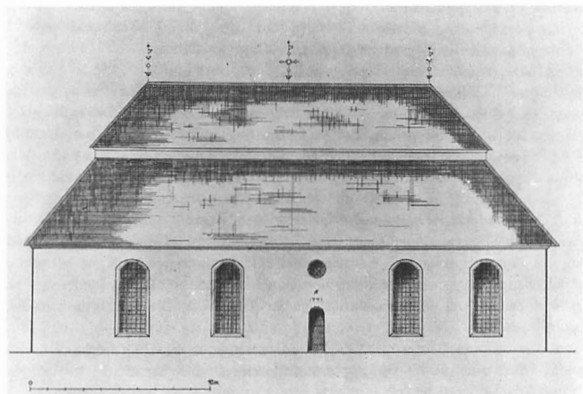

Fig. 10. Längdsektion mot norr av Lillhärdals kyrka. Uppmätning av J. Söderberg 1956. Västtornet tillbyggdes 1805 av Pål Pehrsson i Stugun. Jfr fig. 9. Efter SvK, vol. 103.

Lillhärdal Church. Longitudinal section looking north. Measured drawing by J. Söderberg from 1956. The west tower was built in 1805 by Pål Pehrsson, Stugun. See Fig. 9.

Fig. 11. Klockstapeln vid Borgsjö kyrka, Medelpad. Stapeln, som ursprungligen hade öppen mellanvåning, uppfördes 1782 av Pål Pehrsson i Stugun. Foto i ATA.

The bell-tower of Borgsjö Church, Medelpad. Originally with an open middle floor. Built in 1782 by Pål Pehrsson, Stugun.

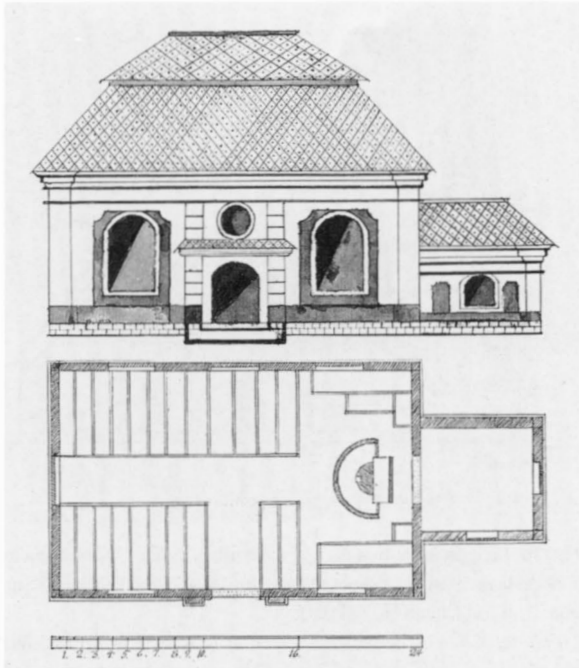

Fig. 12. Förslag till ny träkyrka i Stugun, Jämtland, av Pål Pehrsson 1786. RA. Foto RA.

Stugun, Jämtland. Proposal drawing for a new wooden church by Pål Pehrsson, 1786.

kyrka. Till den rektangulära salkyrkan hör en liten sakristia i öster. Taket blev ett valmat tak i två fall, och fasaderna kläddes med liggande panel. Ingången mitt på den södra väggen vetter mot den nedanför kyrkan liggande Indalsälven. Pål Pehrssons övriga kyrkor av timmer är både utan och innan panelklädda. Tornen har ofta som i Edsele (Ån) (1798–99) beklädnad av liggande panel och avslutas med karnissvängda huvar.

För kyrkan i Bodsjö utförde Pål Pehrsson en detaljerad färglagd ritning till en stenkyrka 1784 (fig. 13).¹⁵ Enligt denna skulle den i rött och vitt putsade kyrkan förses med tak i två fall klädda med spån. Tornet ansluter vid västra gaveln. Kyrkan skulle ha två ingångar, dels genom tornet och dels genom en port med rusticerad omfattning mitt på södra långväggen mellan de två rundbågiga fönstren. Över södra ingången är ett rundfönster placerat. Sakristian med två fönster är placerad vid nordöstra hörnet. Speciellt intressant med denna ritning är en anteckning som finns på baksidan: "Att Nämndemannen, Kyrkowärden och Klockaren härstädes Pål Pehrsson i Stugun och Jämtland med egen hand affattadt den å andra sidan stående ritning intyga Stugun d. 16 Febr. 1784. O.J. Weider /Comminister i

Ragunda/ Israel Walanger / Socken Prädikant i Stugun". Även Pål Pehrssons egenhändigt underskrivna kvittens på erhållet arvode är bevarad. Kyrkan kom att uppföras av Pehrsson först 1794–96 och då i trä efter ritning från ÖIÄ. Vissa förändringar tillät sig dock byggmästaren.

Den enda stenkyrkan, som Pål Pehrsson byggde blev i stället Helgums kyrka i Ångermanland, uppförd 1786–90. Även denna påminner om Hagmans kyrkor med valmat tak och utan torn. Ingång fanns dels mitt på södra långsidan, flankerad av ett fönster på vardera sidan, och dels en på västra gaveln. Efter utvidgning och tillbyggt torn är huvudingången nu genom tornet. För Helgums kyrkobygge hade man först anlitat byggmästaren Eric Svedberg i Härnösand, som 1782 utfört ritning¹⁶ till en kyrka med torn och mansardtak, raksluten korvägg med lägre sakristia i öster och altarpredikstol.

I Ångermanland verkade den mångkunnige *Pehr Zackrisson* från Kubbe i Anundsjö. Om Pehr Zackrisson skriver Abraham Hülphers att han var en konstnär och "At denne Byggmästare tillika gör Snickare-, Målare-, Glasmästare-

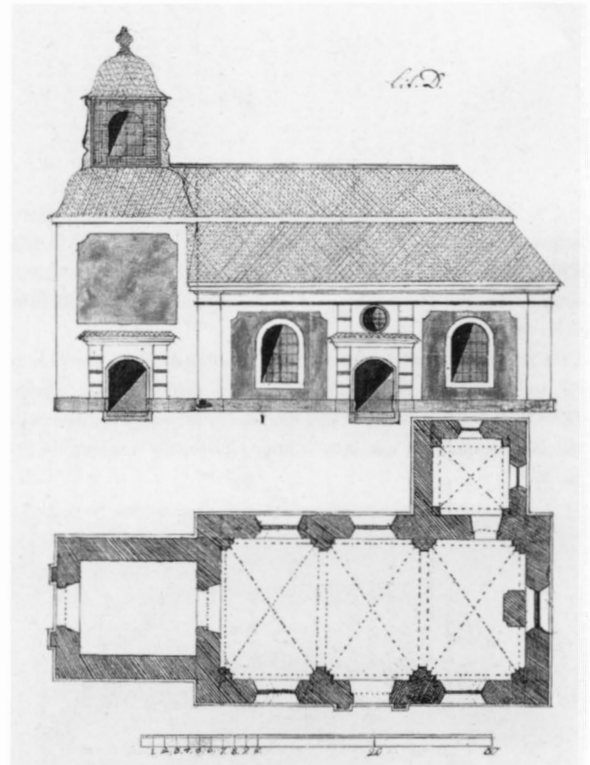

Fig. 13. Pål Pehrssons ursprungliga ritning 1784 till Bodsjö kyrka, Jämtland. RA. Foto RA.

Bodsjö Church, Jämtland. Pål Pehrsson's original proposal drawing from 1784.

och Smeds-Arbete med mycken färdighet, förtjenar nämnas".¹⁷ Hülphers omnämner även att stapeln i Anundsjö byggts av Zackrisson och av denne försetts med "ur och wisarwerk på 4 sidor". Förutom stapeln i Anundsjö finns den i Nordmaling, uppförd 1767–68, bevarad. Dessa staplar är inbyggda på fyrsidig grundplan och har en undre relativt stor bod, med spånklädda ytterväggar, och karnis-svängt tak. Ovanför boden finns det likaså fyrsidiga utrym-met för klockorna varefter följer ytterligare ett karnis-svängt tak. I mellanledet till den nedtill lökformiga huven är de runda urtavlor placerade. Pehr Zackrisson uppför-de staplar även i Junsele 1763 och i Ramsele 1775, vilka in-te finns i behåll men är kända genom avbildningar.

Pehr Zackrissons kyrkor hade kort livslängd och ingen av dem finns bevarad. De var samtliga av timmer, som i Junsele 1763, Viksjö 1770–71, och Skorped 1780. Av äldre handlingar framgår att hans kyrkor inte var hållfasta till konstruktion och material. Samtliga var åttkantiga. De spånklädda taken hade hög resning med genombruten tak-kam, spiror och flöjlar som i Junsele eller spira med vimpel mitt på takåsen som i Skorped.

Zackrissons kyrka i Junsele ersatte ett par tidigare av trä. Liksom de andra nämnda kyrkorna av Zackrisson var den till planen avlångt åttkantig med taket vinklat ned över hör-nen. Enligt Hülphers "blef den 1763 ombyggd af korsvirke och bräder, til 26 aln. längd med 13 aln:s bredd samt målad 1770, och ehure upsatt genom en bonde, Per Zackrisson i Kubbe ifrån Anundsjö, är den rätt vacker med hwalf, pela-re och kittfönster; samma karl bygde även då klocksta-

pel".¹⁸ I Junsele utförde Zackrisson även inredningen, som till stor del är bevarad och nu finns i den lillkyrka som är inredd i den nya kyrkans västra parti. När den nya kyrkan av sten invigts 1885 revs den gamla och dess stapel.

I Viksjö uppförde Zackrisson ett kapell som invigdes av biskop Kiörning den 22 september 1771.¹⁹ Kyrkan, som var orienterad i norr–söder med ingång i söder, hade måtten 29×16 alnar och takresningen var 14 alnar. Zackrisson till-verkade även delar av inredningen. Från Zackrissons verk-samhet i Viksjö finns korrespondensen bevarad mellan ho-nom och kamreren vid Västanå bruk, där även ett kapell skulle uppföras. Här framgår bl.a. att sockenmännen i Viksjö ville ha yttertak av bräder, som ett billigare alterna-tiv till spån. Zackrisson förordade för sin del dock spåntak med motivering, att en byggnad med brädtak kunde "in-te anses för ett Herrens tämpel utan för fångars aräst" (brev 28 april 1770).²⁰ Kapellet i Viksjö betraktades redan inom ett 50-tal år som murket och revs. Det ersattes av det upp-förda brukskapellet i Västanå.

Den sista av Pehr Zackrissons kyrkor byggdes i Skorped. Till kyrkan hörde även en klockstapel och kyrkplatsen inhägnades av en timrad balk.²¹ Om denna kyrkas utseende och interiör finns endast sparsamma uppgifter. En färglagd teckning visar en enkel rödmålad åttkantig byggnad. Kyr-kan revs 1844 och stapeln 1847. Bondebyggmästarna hade då sedan några decennier förlorat sitt inflytande. För sina kyrkobyggen anlitate församlingarna hellre välutbildade byggmästare och byggnadernas och inte minst inredning-arnas provinsiella särdrag gick därmed förlorade.

2. Kapellbyggen från kust till fjäll

I det nordliga Sveriges kyrkbestånd utgör de många ka-pell som uppfördes för kustens säsongsfiskare och för Lappmarkens invånare ett karakteristiskt inslag. Likaså medförde järnbrukens tillkomst behov av särskilda kapell-byggnader.²²

Fiskekapell

Under medeltiden var fisket en stor inkomstkälla för såväl enskilda som kronan och kyrkan. Genom donationer eller testamenten hade släkter i Mellansverige kommit i besitt-ning av många av de norrländska älvarna som var rika på lax. När det gäller själva fisket i havet har kustbefolkning-en sedan urminnes tider bedrivit husbehovsfiske i de närbe-lägna vattnen. Hur långt tillbaka säsongsfiskare från Mel-lansverige seglat upp efter Norrlandskusten är däremot ovisst, men sannolikt kan man räkna med att dessa fiskefär-der förekommit även tidigt under medeltiden.

År 1557 beviljade Gustav Vasa Gävle fiskerskap ensam-

rätt till fisket efter Norrlandskusten, mot att de levererade var tionde tunna strömming i skatt mot tidigare var femton-de tunna. I Ångermanlands räkenskapsbok för nämnda år upptas en post för tullströmming, som betalas av "främ-mande" fiskare vid landskapets kust, nämligen var femte tunna i tull. År 1559 finns förda räkenskaper för de fiskan-de borgarna i Gävle och det betalades då särskild skatt för den strömming som fiskades utanför landskapet.

Allteftersom nya städer grundades efter mellersta Norr-landskusten uppstod tvister mellan dessa städers fiskande borgerskap, framför allt i Härnösand och Hudiksvall, och de privilegierade gävleborna. En orsak till misstämningen var också, att de söderifrån kommande båtarna förutom salt till beredningen av fisken även medförde andra handelsva-ror till förfång för de nyanlagda städernas köpmän. År 1614 stadgade en handelsordonantia, att fiskarna som besökte fiskeplatserna efter Norrlandskusten endast fick föra med sig så mycket spannmål, som behövdes för att byta till sig

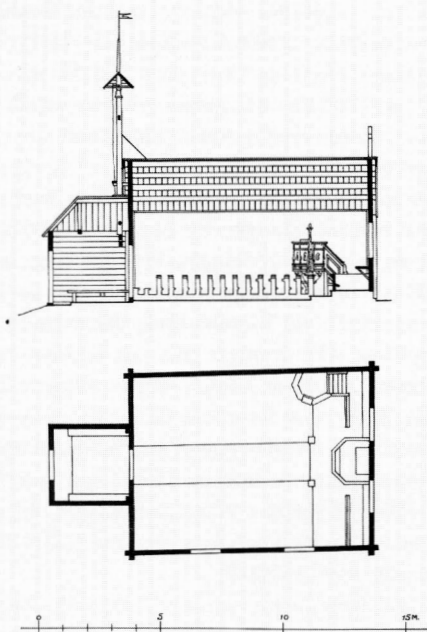

Fig. 14. Fiskekapellet i Skeppshamn, Medelpad, uppfört 1768. Uppmätning i ATA.

The Fishermen's Chapel in Skeppshamn, Medelpad. Built in 1768.

fisk av bönderna och så mycket salt som behövdes för behandling av fisken.

Först 1766 kom den första egentliga fiskestadgan i landet. I denna fastslogs rätten till fiske vid öppna stränder för borgarna från såväl svenska som finska städer gemensamt med strandägarna. Det omtalas dock sällan att fiskare från Finland besökte den mellersta Norrlandskusten. Dessa "isfinnar" kunde, om de använde not och nät vid olaga tid, förlora sina fiskeredskap till strandägarna. Längre norrut, i Luleå och Haparanda skärgårdar, har finska och svenska fiskare däremot samsats om fiskeplatserna.

Färden upp till fiskeplatserna skedde i regel i början av maj och man medförde förutom husgeråd även höns, ankor, getter och ibland en ko, dessutom pigor och drängar. Ofta besöktes samma plats år efter år. Antingen hade man på platsen byggt upp en sjöbod och ett kokhus, som nyttjades som bostad, eller också hade detta ombesörjts av de markägande bönderna vilka sedan arrenderade ut dem till säsongfiskarna.

I hamnrätten från 1669 förordnas att alla "skola utan försummelse höra Guds heliga ord antingen at i Sielfwe resa till Sockne-kyrkan eller ock någon präst ifrån Socknen til dem kommer". Var det så att man besökt en kyrka på fastlandet skulle man styrka detta med en s.k. "sedel". Med de

stränga krav på kyrkogång som rådde under tidigare århundraden blev en kyrkobyggnad, om än aldrig så liten, en tvingande nödvändighet. I hamnarna ordnades varje vecka två eller tre bönestunder och på söndagarna läste hamnlagets ålderman dagens evangelium eller predikan ur någon postilla. Från lördag eftermiddag till söndag eftermiddag fick inte något fiske bedrivas med undantag av "då fiskestimmar tillstöta". En eller två gånger per sommar besöktes kapellet av någon av sockenkyrkans präster som då förutom gudstjänst även ombesörjde övriga förrättningar. Som ersättning erhöll prästen t.ex. 3 daler av varje båt som låg och fiskade i hamnen. Varje kapell skulle även ha en likkista i beredskap om något dödsfall inträffade. Fiskarna i Hudiksvalls skärgård fick för detta betala till stadens fiskerskap. Likaså kunde en vagga tillhöra inventarierna. Många fiskelägen har även små övernattingsstugor för den besökande prästen, en så kallad prästkammare.

Fiskekapellen har alla en liknande byggnadsplan (fig. 14). De var och är enkla ryggåsstugor uppförda av liggande timmer. Ytterväggarna har senare genomgående blivit försedda med panel och den ursprungliga takbeläggningen av spån har ersatts av tegel eller plåt. Fiskekapellen fick ofta tegeltak tidigare än kustbefolkningens hus, eftersom fiskarna tog med sig detta material ifrån sin hemort. Ett kapell som huvudsakligen bevarat sin ursprungliga karaktär är beläget i Barsta fiskeläge inom Nordingrå socken, uppfört genom prosten Nic. Bozaeus försorg 1654. Detta kapell kan betraktas som prototyp för kapellbyggnaderna.

Under vinterhalvåret användes kapellen som förvaringsplats för fiskeredskapen. Här ställde man in de stora karen och hängde upp näten. I många av kapellen finns fortfarande de stora krokarna kvar på takåsarna. På dessa markerades med färglagda streck var respektive fiskare hade sin tilldelade rätt till upphängningsplats för skötar och nät. Men kapellen kunde också bli gömställen för varor, som man inte ville betala tull för. De ofta ensligt och högt belägna kapellen fungerade också som sjömärken. Fiskekapellen har vart och ett sin egen historia och sin egen atmosfär. Deras inredningar uppvisar likaså en stor variation från stor enkelhet till rikedom på föremål från skilda sekel, mycket överlåtet från fastlandskyrkor.

I Medelpad finns tre bevarade fiskekapell från tidigare århundraden. Söder om Sundsvall ligger Brämön och på fastlandet Lörudden, båda i Njurunda socken, och norr om staden finns Skeppshamn på Ästholmen i Tynderö. I Tynderö fanns ytterligare ett kapell i Röviken, enligt skilda källor uppfört antingen 1560 eller 1624 (Hülphers 1771), men nedtaget 1770. Ett nytt kapell uppfördes här 1782 men revs på 1840-talet.

I Tynderö socken fanns två hamnlag, Stora och Lilla Skeppshamn, och i kapellet hölls två predikningar varje

sommar för de fiskare, som kom från Gävle, Sundsvall och Härnösand. I december 1760 hade fiskerskapet ingått med skrivelse till biskop och konsistorium i Härnösand med anhållan att få uppföra ett nytt kapell i Skeppshamn. 1765 skrevs kontrakt med bönderna i Skäggsta by om att de skulle bygga kapellet. Det skulle ha måtten 17 alnars längd (10,2 m) med knutarna, 13 alnars bredd (7,8 m), 15 eller 16 stockvarvs höjd samt sju takåsar. Kapellet fraktades först på sommaren 1768 över till Skeppshamn och uppsattes på den utsatta platsen. För att kunna finansiera bygget uttogs avgift av hamnlagen. Inkomst gav också det gamla kapellets virke, som såldes på auktion 1770 till Olof Ersson i Åkerö för 31 dlr 8 öre.

Av en inskriftstavla i koret framgår att gudstjänst hölls första gången den 25 juli 1769 då bl.a. hamnfogden och bisittare kom från Gävle. Hamnfogde var då Nils Hög, men på Skeppshamn förekom även att kvinnor hade denna syssla. En av dessa var borgaränkan Buhre från Norrtälje under slutet av 1740-talet.

Den knuttimrade byggnaden (fig. 14) är uppförd av ligande, panelat timmer. Klockbocken är fästad på taknocken och här hänger klockan under en liten huv med sadeltak. Denna klocka göts första gången i Gävle 1749 av Eric Hillström och blev därefter omgjuten och tillökad 1821 av Esaias Linderberg i Sundsvall. Det lilla sadeltaket över klockan bär upp en spira med flöjel inköpt 1771 men med årtalet 1788.

Interiören saknar innertak och väggarna är klädda med vitmålad väv. Sex fönster ger rikligt med ljus. På de främsta bänkarna är fästade höga och utsökt skurna genombrutna skärmar, skänkta 1770 av hamnfogden Nils Hög i Gävle. Skärmarna är sannolikt ursprungligen tillverkade för Heliiga Trefaldighets kyrka i Gävle och skulpterade av Ewert Friis. Vid mittgången avslutas de främsta bänkarna av s.k. pyramider, som sannolikt kommit från Ljustorps kyrka. Härifrån inköptes 1770 kyrkans gamla predikstol samt året därpå det senmedeltida krucifix, som nu hänger över altartavlan. Predikstolen är daterad "Datum Sunswald Den 27 Maius 1669" och är utförd av Jöns Olofsson från Skedvik, vilken vi även möter på Brämön. Altartavlan är målad av Pehr Hagmansson i Sundsvall och skänktes till kapellet av gävlebor vilket framgår av den bifogade texten "1778 den 8 april förärtes denna tafla / af undertecknades namn från Gefle stad som war / Isack Bång, Augustin Bång, Peter Bång, Joh Wågberg, And. Brodin".

Ångermanland är det landskap efter Norrlandskusten, som alltid haft och fortfarande har de allra flesta fiskekapellen. Kusten mot Västerbotten var säsongsfiskarnas nordligaste utposter utom enstaka platser norr därom. Ett stort antal fiskelägen var utspridda efter kusten och ute på öarna i havsbandet men åtskilliga var bebyggda endast kortare el-

ler längre tid innan de helt övergavs. Några av kapellen har nu försvunnit genom rivning eller brand.

På Hemsön uppfördes under 1600-talet vid Prästhus hamn ett kapell som under 1800-talet flyttades till Hultoms by, innan den nya kyrkan uppfördes. Fällviks hamn i Nordingrå, som ligger vid en djup, långsmal vik, var byamännens fiskeplats på dess västra sida och på motsatta sidan, den östra, låg gävlefiskarnas fiskeläge, där kapellet var och på nytt är placerat. Kapellet byggdes under 1600-talet men kom att överges ett par århundraden senare. Här har nu åter uppförts ett kapell, invigt den 9 juli 1978, där åtskilliga plankor med inhuggna bomärken från den tidigare byggnaden bevaras samt kapellklockan.

Härnösandsborna ägde rätt att fiska söder om staden t.o.m. Barsvikens fiskeläge i enlighet med drottning Kristinas beslut 1652. Här uppfördes på 1760-talet det nu stående kapellet på sin av gråstensmurar inhägnade kyrkplats. Det brädfodrade och rödmålade kapellet försågs vid en renovering 1926–27 med en liten sakristia och förstuga. Även interiören präglas av senare tiders renoveringar. På taknocken ovanför ingångsdörren hänger kapellklockan i en enkel ställning. Klockan göts 1772 av Eric Hillström i Gävle.

Av de närmast belägna kapellen i Berghamn och Barsta är Barsta äldst och uppfört 1664–65. Kapellet har en ursprunglig inredning och i taket återstår dessutom välbevarade målningar, daterade 1699 och tillskrivna Roland Johanson Öberg. Norr om Barsta följer fiskelägena Bönhamn, Norrfällsviken, Skagshamn och Skeppsmaln, alla med enkelt inredda kapell.

Skeppsmalns fiskeläge finns belagt i handlingar från 1682. Fiskarna i Skeppsmaln hade tidigare gemensamt kapell med dem som besökte Skagshamns fiskeläge fram till slutet av 1700-talet. Räkenskapsboken för Skeppsmalns kapell börjar 1795, men konsistoriet i Härnösand gav inte tillstånd till kapellbygge förrän 1803. Kapellklockan, "Gutan af C. F. Svedberg, Gefle", hänger i en ställning till höger om ingångsdörren på västra gaveln. Interiören har helt förändrats i sen tid genom att väggarna klätts med plattor och elektricitet dragits in. Kyrkplatsen inhägnas av spjälstaket.

Norr om Härnösand ligger Grunnans (Marviksgrunnans) fiskeläge med sitt anspråkslösa kapell, som uppfördes 1771 och invigdes två år senare. Byggnaden vilar på en låg stengrund direkt på berghällen. Två fönster på södra och ett på östra sidan ger ljus åt det lilla kyrkorummet. Innertak saknas och de kraftiga stockarna är frilagda. Märkligt med Grunnan är de medeltida skulpturer som funnit sin väg dit, en stående Madonna med Jesusbarnet på armen och ett stående kvinnligt helgon, båda okänsligt påmålade. Mellan det lilla fönstret och altaret på östra väggen är en målning på pannå med Kristus omgiven av de tolv apost-

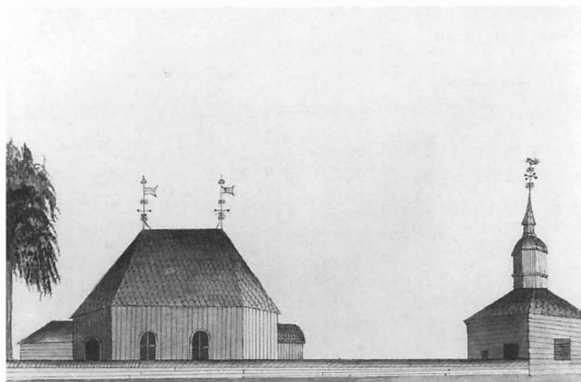

Fig. 15. Graninge brukskapell, Ångermanland, med klockstapel och timrad balk som inhägnad. Kapellet började uppföras 1759. Teckning 1828. Ekdahls samling, ATA.

Graninge Brukskapell Chapel, Ångermanland, enclosed by a timber beam wall and a bell-tower. The building of the Chapel began in 1759. Drawing from 1828.

larna. Pannån är i gott skick och har sannolikt hört till ett medeltida altarskåp.

Brukskapellen

Redan på 1600-talet hade järnbruk börjat anläggas norr om Gästriklands bergslag. Tillgången på skog var en förutsättning för järnbrukens tillkomst trots de långa och omständliga frakterna av malm, främst från Dannemora och Utö. Regeringen hade 1673 utfärdat ett specialprivilegium som skulle gälla ”för nya bergverks inrättande och kultur i storfurstendömet Finland samt Norrlanderna och Lappmarken”. Detta innebar bl.a. skattefria år, beroende på de nya brukens läge i förhållande till närmaste tätort. Exporttullen halverades från de norrländska hamnarna i förhållande till det övriga riket. Låg bruket isolerat fick fri marknad inrättas för att underlätta anskaffandet av spannmål och livsmedel.

De äldsta järnbruken i Medelpad anlades i Galtström vid kusten söder om Sundsvall 1673 och i Lögdö 1685. I Ångermanland tillkom Graninge 1673 och Gålsjö 1694. Bruksägarna hade privilegier att anställa särskilda brukspredikanter, även om kapell inte var uppförda. I Galtström byggdes ett kapell redan under 1680-talet och i Lögdö lät patron Mattias Krapp d.ä. uppföra ett åttkantigt kapell med liten lanternin på taket. Kapellet stod färdigt 1717.

Mattias Krapp d.ä. anlade även en masugn i Lagfors och efter faderns och brodern Philips bortgång tillföll båda brukena Mattias Krapp d.y. Denne erhöll 1772 tillstånd av domkapitlet i Härnösand att bygga ett kapell i Lagfors med ”kyrkogårds inrättande”, det senare kom dock inte att full-

följas. Kapellet, beläget på en ås, är en åttkantig byggnad med torn i väster och sakristia i öster. Om tornet är ursprungligt är ovissst men det omtalas redan 1782.

Till kapellet skänkte Krapp d.y. och hans hustru Maria Torslund 1773 en välbevarad mässshake. Den är av svart sammet med silver- och guldgaloner. På ryggstycket är den korsfäste Kristus broderad i hög relief, samt givarnas initialer och årtal. I gåvan ingick även ett bokstöd av trä, överdraget med svart sammet och prytt med silverspets och makarnas monogram samt en oblatask av näver, på utsidan klädd med svart sammet, guld- och silverspets och invändigt fodrad med rött siden. Kapellet invigdes 1778 och erhöll namnet ”Gustafs kyrka” efter nådigt medgivande av Gustav III.

I Ångermanland uppfördes tre brukskapell under tiden 1760–1860, varav två har brunnit. Vid det nyanlagda bruket i Graninge, ett av de första i Härnösands stift, hölls till att börja med gudstjänsterna i en sal i bruksherrgården av präst från Långsele. Ett kapell (fig. 15) började uppföras 1759 av bruksägarna Johan Clason och Jacob Ephraim Clason vilket invigdes den 5 april 1761. Vid bruket anställdes samtidigt en brukspredikant.

Det välbevarade kapellet har åttsidig plan och är uppfört av timmer, utvändigt klätt med liggande vitmålad panel. Sakristia och vapenhus är senare tillfogade. Den framför västra gaveln stående klockstapeln stod färdig 1762. Stapeln, som 1887 ersattes av en ny av samma form, är placerad så att den samtidigt fungerar som stiglucka.

Vid Västanå bruk i Viksjö, anlagt av Daniel Krapp, hade tillstånd erhållits av biskopen i Härnösand att fullfölja uppförandet av ett kapell, som skulle nyttjas både av bruksfolket och av dem som bodde i omkringliggande byar i Viksjö. Samtidigt lät bönderna i Viksjö och närliggande byar anlita Pehr Zackrisson från Kubbe att bygga ett kapell åt dem, vilket invigdes 1771 (se ovan). I februari 1926 brann brukskapellet ner till grunden men ersattes av en ny byggnad i samma stil. Ett stort antal kyrkstallar undgick dock elden.

Även kapellet vid Gålsjö bruk förstördes vid en brand i augusti 1971. Kapellet utgjordes av en avlångt åttkantig byggnad, uppförd 1775–76, och med en lägre sakristia i öster. Ett torn hade tillbyggs på västra sidan 1827 av Simon Geting. Taket i två fall var valmat åt alla sidor och belagt med tjärad spån. Det låga tornet kröntes av en fyrsidig lanternin med höga smala ljudluckor. I det inre var väggarna klädda med stående brädpanel. Altarprydnaden utgjordes av ett gulmålat kors med törnekrans mot en målad fond med skenarkitektur och draperi.

Samtliga brukskapell, som tillkommit under den i detta sammanhang aktuella hundraårsperioden, är åttkantiga. Familjen Krapp, som var initiativtagare till kapellen i Lagfors och Västanå, härstammade från Österbotten i Finland.

Fig. 16. Handöls lappkapell, Jämtland. Äldre foto i ATA.

Handöl Lapp Chapel, Jämtland. Old photograph.

Det är därför inte osannolikt att det kapell, som Mattias Krapp d.ä. lät uppföra vid Lögdö bruk 1717 hade Hans Biskop från Kronoby som byggmästare. Även den samtida brukspredikanten Cajanus kom från Finland och hade liksom Biskop flytt undan kriget. Biskop kom efter sin verksamhet i mellersta Norrland att uppföra flera åttkantiga kyrkor i Övre Norrland, bl.a. i Lycksele och Jokkmokk. Den åttkantiga formen med högt innertak ger volym och rymd åt kyrkorummet och passar bra för timmerbyggnader. För brukskapellen var behovet av utrymme större än för fiske- och lappkapellen eftersom de ibland även skulle betjäna omkringliggande landsbygd. Kapellen har även ofta fått en påkostad inredning och rikligt med inventarier genom bruksägarna. Alla brukskapellen visar också prov på smedernas skicklighet genom konstfullt smidda lås, ljusredskap och järnbeslagna kistor.

Lappkapellen

I början av 1800-talet uppfördes särskilda kapell för lappbefolkningen både i Härjedalen och i Jämtland. Ett ämbetsverk, Kongl. Direktionen över Ecklesiastikverket i lappmarken, skulle se till att denna folkgrupp erhöll såväl själavård som undervisning. Kringvandrande lärare, kateketer, uppfyllde Direktionens påbud ute i byarna. Ett särskilt pastorat för Jämtlands lappmark bildades i Föllinge 1756 med skola och pastor lapponum som skolmästare. Från omkring 1768 hade Hede lappförsamling ansvar för samerna i Härjedalen och södra Jämtland. Under vinterhalvåret bevisade samerna däremot gudstjänsterna i den sockenkyrka, som låg närmast deras vinterläger. I Jämtland upplöstes de gamla sameförsamlingarna 1942. Samiska kyrkhelger firas bl.a. två gånger om året i Handöl, Vallbo och Kolåsen och en gång i Tännäs och Ljusnedal i Härjedalen, där det endast finns församlingskyrkor.

Lappkapellen har samma rektangulära plan som fiskekapellen, även om många av dem senare försetts med torn och ger intryck av en mer konventionell kyrkotyp (fig. 16). Liksom fiskekapellen har de i många fall också fått överta inredningsdetaljer från någon sockenkyrka.

Pastor lapponum i Undersåker, Lars Erik Festin erhöll 1794 domkapitlets tillstånd till "den sökte Inrättningen af Bönehus och Begravningsplats wid Handöl". Kostnaderna för detta kapell skulle fördelas mellan byamännen i Handöl och Brunnersvik och samerna å andra sidan. De förstnämnda skulle svara för väggar, tak och golv, de senare för dörr, fönster och inredning. Kapellet var i bruk omkring 1804 och invigdes 1806. Det tillhör nu Åre kommun sedan lappförsamlingen upplöstes. Predikstolen från 1649, altarbordet och en del inredningsdetaljer med plattskärningsdekor kommer från Frösö kyrka, sannolikt även det senmedeltida altarskåpet. En madonnabild och en stående helgonbild har återbördats till Frösö kyrka som i gengäld överlämnat kopior av skulpturerna.

Grunden till Kolåsens lappkapell lades 1846 och byggnaden stod färdig till fjällallmogens årssammankomst i augusti året därpå. Kapellet är uppfört av trä med torn i väster och sakristia i öster. Även i Kolåsen fick man inredningen med predikstol och altaruspsats m.m. från en sockenkyrka, nämligen Alsen. Altaruspsatsen från 1600-talets senare del har reducerats för att få plats.

I samband med gränsdragningen mot Norge på 1760-talet kom samer och nybyggare i Frostviken att tillhöra Föllinge lappmarkspastorat. De nya församlingsborna bestämde att själva uppföra ett kapell vid Kvarnbergsvattnet i Viken. Till byggmästare och arbetsledare utsågs Enar Pehrsson i Gorm, som hade inflyttat från Norge liksom flera av nybyggarna. Kapellet invigdes vid samernas vårmässa 1794 av prosten O. Nordenström i Offerdal. Kapellet ha-

de då endast nakna timmerväggar och stampat jordgolv och stod inte färdigt förrän 1799.

Som erkänsla för byggmästarens arbete reserverades de främsta bänkarna för Pehrsson och hans familj. På den främsta högra bänken läses: ”Denna Bänk tillhör Enar Pehrsson och des efter Kommande i Wäster Gorm 1799”. På altartavlans baksida är skrivet med rödkrita ”Capell Bykmästare Enar Pehrsson i Gorm 1799”, samt ”Denna tafla blef snickrat och hele Capellet målat af Iöns Asplund från Ström och Bonäset 1799”. Altaruppsatsen består av ett

kors med törnekrans mot ett på den bakomvarande väggen målat skenperspektiv med draperi och keruber. Även predikstolen är tillverkad av Enar Pehrsson, medan en nummertavla utfördes av Olof Olofsson från Ström.

Ett lappkapell uppfördes 1860–63 i Vallbo. Den lilla vita byggnaden med torn i väster och sakristia i öster fick sin inredning från de närmaste sockenkyrkorna. Altarpredikstolen, snidad 1756 av Jonas Granberg, hämtades från Mörsilss gamla kyrka, och delar av altarbordet samt mässkläder från Undersåkers kyrka.

3. Svante Albert Blombergsson och Olof Hofrén

Under 1800-talets första hälft började nyklassicismens ideal märkas alltmer i utformningen av de norrländska altaruppsättningarna och predikstolarna. Redan hos Johan Edler d.ä. (1734–97) ses i hans sena predikstolar en förändring av form och dekor och de buktande korgarna följdes nu av en striktare typ med raka sidor, något utsvängda nedtill (se nedan Nodermann). Sonen Jonas Edler (1764–1832) fortsatte denna utveckling. På hans predikstolar har dekoren reducerats till symboliska ornament, syftande på Kristi lidande, eller lagens tavlor och korset, tecknen för lag och evangelium. Hans altaruppsatser har en arkitektonisk uppbyggnad, ofta med en stor nisch som rymmer ett kors med törnekrans och svepduk. Vid sidan står en kvinnogestalt och pekar upp mot den korsfäste. Vid hennes fötter ligger ett ankare eller också håller hon det i handen. Kompositionen symboliserar de tre kyrkliga dygderna Tron, Hoppet och Kärleken. Exempel finns i Lit i Jämtland, Gnarp i Hälsingland och i Stigsjö i Ångermanland.

Mellan 1830 och 1860 kom två konstnärer från Hälsingland att sätta sin prägel på interiörerna i åtskilliga kyrkor inom stiftet, nämligen *Svante Albert Blombergsson* (1810–1875) och *Olof Hofrén* (1813–1856).²³

”Artisten Blombergsson”, som han brukar kallas i samtida handlingar, var från Hanebo i södra Hälsingland. Han kom redan som 13-åring som ”mekanikuselev” till Ljusne, där han även erhöll viss teckningsundervisning. År 1824 blev han målarlärling i P. E. Wallanders verkstad i Stockholm. Samtidigt gick han på Konstakademiens principskola och fick här Fredric Westin som lärare. Efter att 1830 ha fått gesällbrev återvände Blombergsson först till Hanebo och sedan till Söderhamn, där han startade verkstad med elever.

Blombergssons första kyrkliga uppdrag gällde hemsocknens kyrka, för vilken han 1838 målade altartavlan, en kopia efter Westins målning i Söderhamns stadskyrka med motivet ”Bönen i Getsemane”. Men det var framför allt

Westins altartavla ”Kristi Uppståndelse”, utförd 1823 för Kungsholms kyrka i Stockholm, som kom att bli Blombergssons mest kopierade förebild. Med detta motiv pryddes kyrkorna i Resele (Ångermanland) 1842, Sveg (Härjedalen) 1848, och Haverö (Medelpad) 1850. I Haverö efterbildade Blombergsson även den arkitektoniska inramningen i Kungsholms kyrka, ritad av Carl Christoffer Gjörwell.

I Resele inramas målningen av marmorerade pilastrar med bladkapitel och arkivolten pryds av fyra kassetter med änglahuvuden. Själva målningen har en förgylld snidad ram. Altartavlan i Sveg saknar däremot förgylld ram och de smäckra kannelerade kolonnerna av trä bär upp arkivolten, som här har fem kassetter med änglahuvuden. Sekundära torde de vitmålade små skulpturerna vara, vilka står ytterst på var sida av bjälklaget. Altartavlan för Haverö kyrka (fig. 17) har den största likheten med förebilden i Kungsholmens kyrka. Här återkommer de kraftiga kopplade kolonnerna med närmast joniska kapital. Målningen har fått en förgylld ram med palmettbård och äggstav. Blombergsson har vid signeringen tillfogat ”efter eget utkast taget 1847 af F Westins tafla i Kungsholms kyrka i Stockholm”.²⁴

Olof Hofrén var född 1813 i Arbrå, Hälsingland. Möjligen började han sin bana som målare och bildhuggare hos Jonas Wallström, känd för sina dekorativa interiörer med målade landskap och bibliska scener för storbondgårdarna i Hälsingland. År 1837 kom Hofrén till Svante Albert Blombergsson. Han fick gesällbrev 1839 samt mästarebrev 1845. Däremellan hade han studerat vid Konstakademien, först i Principskolan och därefter i den högre skolan där han fick medalj.

Helt naturligt kom Hofrén till att börja med att arbeta för kyrkorna i Hälsingland. När Hofrén fick det stora uppdraget för Bjärträ kyrka i Ångermanland, byggd av Lars David Geting efter ritning av arkitekten Samuel Enander, kom detta att följas av ett decennium av ståtliga altarpregyld-

Fig. 17. Altaruppställningen i Haverö kyrka, Medelpad, utförd 1850 av S. A. Blombergsson med Fredric Westins altartavla i Kungsholms kyrka som förebild. Foto AT 1983.

Haverö Church, Medelpad. The altar arrangement from 1850 by S. A. Blombergsson was modelled on Fredric Westin's altar arrangement in Kungsholm Church, Stockholm.

nader och predikstolar i framför allt Ångermanland. Än mer blev han förankrad i landskapet efter giftermålet med Maria Stattin från Bjärträ.

Hofrén kom att få flera medhjälpare och läringar. Främst bland dessa var Gustaf Mauritz Kjellström. Denne var född 1810 i Vaxholm, flyttade sedan in till Stockholm och var 1833 gesäll hos tapetmålaren P. O. Billman. Troligen följde även Kjellström kurserna vid Konstakademiens principskola, där han sannolikt lärde känna Olof Hofrén. Efter 1844 finns han inte längre upptagen i mantalslängderna i Stockholm. Kjellström avled i Örnsköldsvik 1858.

Hofréns uppdrag för Bjärträ kyrka åren 1846–48 omfattade altartavla, predikstol, orgelfasad, läktardekor, urnor på de främsta bänkarna samt nummertavlor. Härtill kom all målning, förgyllning och skulpturala detaljer. Hofréns in-

redning svarar väl mot kyrkorummets rena klassicism och har bevarats intakt, förutom att östväggen öppnats så att den tidigare sakristian bakom altaret nu utgör kor. Härigenom kom altaruppsatsen att något förlora sin tidigare framträdande placering. Altartavlan (se kat. Ån), med motivet "Jesu bön i Getsemane", är försedd med förgylld ram och infattad i en arkitektonisk uppställning med koppelade släta kolonner. Hela altaruppsatsen omgavs ursprungligen av en draperimålning, som sträckte sig upp till det välvda taket och ut över de på ömse sidor om altaret befintliga dörrarna till sakristian. Över dörrarna var målade knäböjande änglar, som höll upp draperiet och i dess övre partier var utplacerade änglahuvuden med vingar. Efter ombyggnaden 1907 har draperimålningen putsats över och andra ändringar vidtagits. Predikstolen är däremot oförändrad. Den femsidiga predikstolskorgen med avfasade hörn är nedtill något utsvängd och har dekor i de tre stora fälten med symboler för Gamla och Nya Testamentet i relief.

Nästa större uppdrag erhöll Hofrén för Högsjö nya kyrka, där kontraktet 1847 gällde "för målning, ornerande och förgyllning af altartavlan och Orgelverket". Året därpå tillkom även predikstolen. För orgelfasaden hade Hofrén fått sin ritning godkänd av Överintendentsämbetet. När det gällde altaruppsatsen förelåg inte mindre än tre förslag, av Hofrén, av byggmästaren J. Strandberg samt det av arkitekten J. F. Åbom vid Överintendentsämbetet utarbetade förslaget. Församlingen föredrog dock Hofréns förslag (fig. 18). Överensstämmelsen med Blombergssons altaruppsats

Fig. 18. Ritning till altaruppställning i Högsjö kyrka, Ångermanland, av Olof Hofrén 1847. Foto E. Hofrén.

Högsjö Church, Ångermanland. Proposal drawing for the altar arrangement by Olof Hofrén, 1847.

Fig. 19. Predikstolen i Högsjö kyrka, Ångermanland, utförd av Olof Hofrén. Foto ATA.

Högsjö Church, Ångermanland. The pulpit, built by Olof Hofrén.

i Haverö (fig. 17) och deras gemensamma förebild i Kungsholms kyrka är uppenbar. Hofréns målning av Marie himmelsfärd, efter Tizian, utbyttes 1908 mot en målning av Sven Linnborg och hänger nu på norra långväggen. Predikstolen har fina proportioner och en välarbetad, skuren dekor (fig. 19). I motsats till den tidigare i Bjärträ har korgen rund form liksom ljudtaket. Dekoren består av förgyllda emblem mot vit fond.

Till Styrnäs kyrka, som uppförts 1848–50, utförde Hofrén förutom altartavla med inramning, predikstol och nummertavlor även hela östra väggens skenarkitektur i grisaille. Altartavlans motiv är ”Kristi uppståndelse”, inspirerad av Westins och Blombergssons tavlor med samma motiv. Altartavlan med sin breda förgyllda ram är placerad i en nisch under en kassetterad arkivolt i skenarkitektur och den omgivande murytan är indelad av illusoriskt målade pilast-

rar. Över dörrarna till sakristian är bibliska scener målade. Predikstolskorgen är liksom i Högsjö rundad men har på det stora mittfältet en knäböjande ängel med lagtavlorna. På väggen mellan det likaså sfäriska ljudtaket och predikstolskorgen är målade moln med inströdda änglahuvuden och gudsögat inom triangel i ljusa nyanser mot en blå fond. Det har inte framgått om Hofrén även utförde läktarens dekor, men det förefaller tämligen sannolikt. Till sin hjälp i Styrnäs hade Hofrén målaren Gustaf Mauritz Kjellström, vilken sannolikt svarade för större delen av altarväggens målade dekor. Även lärningen Lars Dahlbom medverkade i arbetet.

Nätra kyrka erhöll 1847–48 en ännu mer monumental korvägg (fig. 20) än den tidigare i Styrnäs. Väggens mitt domineras av en pelargång med kassetterat valv och en kupolliknande avslutning med rundbågiga fönster, allt illusoriskt målat. I stället för en målad altartavla är mittmotivet ett högt kors med törnekrans och svepduk, vilket därefter blev den vanliga kompositionen för hans altarpussatser. Över dörrarna till sakristian är målade motiv i antikiserande stil. Medhjälparen Kjellström deltog i korväggens utsmyckning, framför allt med ”tavlorna”.

Ett annat mönster för utsmyckningen av altarväggen fick Hofrén genom Åboms ritning 1847 för Ytterlännäs nybyggda kyrka (fig. 21). Altarpussatsen, som utfördes 1853, bestod av en skärmvägg indelad i tre rundbågiga fält, med ett högre mittfält. I mittfältet stod ett kors med törnekrans medan sidofälten hade målade dekor. Kvar finns nu endast altarbordet. Även predikstolen hör till Hofréns arbeten i kyrkan, liksom orgeldekoren. Sannolikt har han även snidat läktarbarriärens förgyllda ornament. Predikstolen i Ytterlännäs har den femsidiga grundformen med rik förgylld utsmyckning och en ängel som bär upp bokbrädan.

Ytterligare en stram arkitektonisk altarpussatsdekor utförde Hofrén 1853–54 för Nordmalings kyrka (Ån). Här gällde det inramningar dels av ett högt rundbågigt fönster, framför vilket troligen från början stått ett högt kors, dels till två på var sida om fönstret befintliga oljemålningar, utförda 1751 av Jonas Hultman från Umeå. Hofrén kan även här ha utgått från Åboms ritning till Ytterlännäs från 1847. Hofrén omgav de två målningarna med ett snidat ramverk, som över fönstret sammanbands av en båge och strålsol med Gudsöga. För Nordmalings kyrka snidade Hofrén även en predikstol, som till sin form och dekor helt överensstämmer med den han tidigare tillverkat för Styrnäs kyrka.

I Medelpad erhöll Olof Hofrén i samarbete med målaren Kjellström två stora uppdrag för kyrkorna i Skön, 1846, och i grannförsamlingen Timrå, 1851. Sköns kyrka hade vid denna tid en hel korvägg (se kat. Me), vilken, liksom i Bjärträ, senare genombröts för en korabsid. Den ståtliga

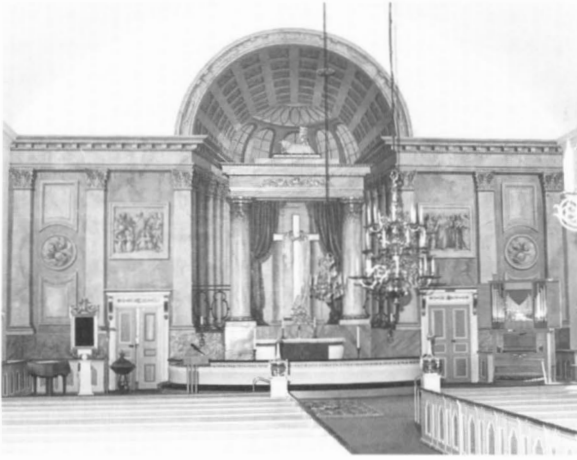

Fig. 20. Korpartiet i Nätra kyrka, Ångermanland. För altarpuppställningen med tillhörande utsmyckning av korbäggen svarade Olof Hofrén och hans medhjälpare G. M. Kjellström 1849. Foto AT 1991. *Nätra Church, Ångermanland. The chancel. Olof Hofrén and his assistant G. M. Kjellström were responsible for the altar arrangement and for the decoration of the altar wall in 1849.*

altärväggsdekoren av trä, som sträckte sig nästan ända upp till valvet, kröntes i mittpartiet av en trekantsgavel. I denna del vilade inom en rundbåge Gudslammet med fana och boken med de sju inseglen. I mittpartiet fanns altarpredikstolen, som var den enda i sitt slag som utfördes av Hofrén. Den flyttades vid ombyggnaden år 1900 och finns nu förvarad i tornkammaren.

Det andra stora arbetet av Hofrén i Medelpad var altärväggsdekor och predikstol i Timrå kyrka. Här fanns redan

tidigare en altartavla med motivet "Kristi nedtagande från korset", målad 1823 av Pehr Sundin från Jämtland. Med sin inramning placerades den nu framför en absid med kupolfönster av samma slag som i Nätra (fig. 20), illusoriskt målat i grisaille som korbäggen i övrigt (se kat. Me). Över dörarna till sakristian finns liksom i Nätra tavlor, här med "Kristus tvager lärjungarnas fötter" och "Äktenskapsbryterskan inför Kristus". Manne Hofrén har tillskrivit Göran Sundin den målade skenarkitekturen, men denne har inte utfört något arbete i Timrå vid denna tid och tekniken och motivvalen är heller inte typiska för honom. Enligt Maj Nodermann förekommer Göran Sundin i kyrkans räkenskaper endast 1835 för ett ospecificerat arbete, som förmodligen gällde förgyllning av glob och kors. Predikstolen var ritad av Kjellström och snidad av Hofrén. På de tre raka, nedtill utsvängda sidorna är ovala speglar inom förgyllda ramar. Till dessa utförde Kjellström målningar på väv. I mittfältet ses "Såningsmannen" i samtidsdräkt och på sidofälten svävar änglar. På väggen mellan korg och ljudtak är en målning med samma motiv som i Styrnäs.

Bland Hofréns teckningar finns "Project för dekorering av altaret i Långsele församlings kyrka" från 1855. Denna ritning överensstämmer dock snarare med altärväggen i Nätra än med den som kom att utföras i Långsele. Altärväggens uppbyggda dekor blev närmast en sammansmältning av altarpupsatsen i Högsjö med dess arkivolt och bjälklag och Styrnäs med målade tavlor över dörarna till sakristian. I altärväggens mitt står ett kors med törnekrans och försilvrad svepduk mot en målad fond med palmer. Under pågående arbete i Långsele avled Hofrén 1856, varför detta fick avslutas av hans medhjälpare.

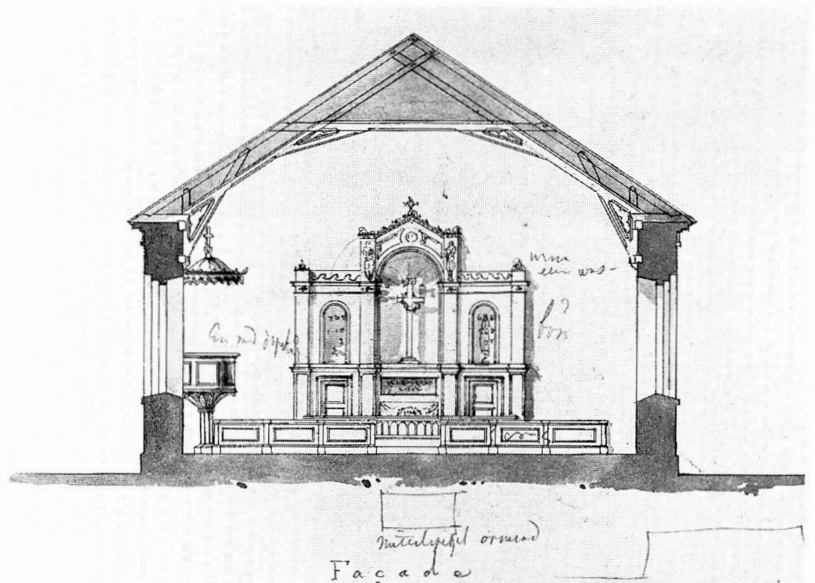

Fig. 21. Ritning till altärväggens utformning i Ytterlännäs kyrka, Ångermanland, av J. F. Åbom, ÖIA, 1847. RA. Foto RA. *Ytterlännäs Church, Ångermanland. Proposal drawing for the altar wall by J. F. Åbom, 1847.*

Förutom alla sina kyrkliga uppdrag arbetade Hofrén även som rumsdekoratör, bl.a. i Ljustorps prästgård. Ofta hämtade han motiven från Gustaf Henrik Mellins ”Sverige i teckningar” som hade utkommit 1839–40. I hans målade rumsinredningar kan skönjas påverkan från hans tidigaste lärare Jonas Wallström.

Traditionen från Svante Albert Blombergsson var inte slut med Olof Hofréns bortgång. En efterföljare och släkting var *Lars Erik Hofrén* (1833–1918) som även han varit elev hos Blombergsson omkring 1850. Lars Erik Hofrén fick senare burskap i Härnösand som spegelfabrikör. För Nora kyrka utförde han 1860 den ståtliga altarväggsprydnaden, en förstoring av J. F. Åboms förslag till Ytterlännäs kyrka (fig. 21). Lars Erik Hofrén kom att bli verksam i åtskilliga av de ångermanländska kyrkorna under senare hälften av 1800-talet. Sin finaste och mest genomtänkta inredning utförde han 1864 för Hemsö lilla träkyrka med dess kombination av altare och predikstol. Till sina orna-

ment använde Lars Erik Hofrén gjutna detaljer i papper maché. Lars Erik Hofrén gifte sig först med Olof Hofréns änka Maria Stattin och efter hennes död med Brita Stina Unell och flyttade vid 1800-talets mitt till Härnösand.

Både Blombergssons och Hofréns utsmyckningar i mel-lersta Norrlands kyrkor har bevarats huvudsakligen i oförändrat skick förutom i Skön och Ytterlännäs. Det fanns heller inte någon annan konstnär i stiftet vid denna tid än Hofrén, som utförde liknande stora korutsmyckningar. I Jämtland och Härjedalen pryds väggen bakom altaret ofta med skenarkitektur men i rokokofärger och med franskantade draperier, som hålls upp av lekfulla putti. Hofrén har i stället mera anpassat sin strama dekor i grisaille, vitt och guld till de ljusa nyklassiska kyrkorumen. En jämnårig konstnär, Carl Strömberg, utsmyckade kyrkor i Småland och Blekinge med liknande dekor.²⁵ I landets kyrkor i övrigt är fondväggsdekor liknande Hofréns mer sällan bevarade.

4. Dopänglar

På 1710-talet vistades byggmästaren och bildhuggaren Petter Blom från Gävle under några perioder i Jämtland och byggde trävalv i kyrkorna i Offerdal, Rödön och Alsen samt en predikstol i Näskott. När han var i Offerdal uppvisade han för prosten Abraham Burman ett dopställe i form av en stående ängel ”att parera för doopfunt”. Kyrkan hade nu ont om pengar så Blom återkom 1718 med en dopängel som godkändes och gör tjänst än i dag (fig. 22). Stoffering och förgyllning utfördes 1729 av Anders Malm. Detta var den första av en typ av dopställe, som kom att få många efterföljare inom stiftet. Var Blom hittade sin förlaga vet vi dock inte.

Dopänglar började uppträda i norra Tyskland under första hälften av 1600-talet. I dessa trakter är de vanligen horisontellt svävande. De hängdes uppe i taket i koret och kunde sänkas ned genom en hissanordning på kyrkvinden. I sin ena hand eller med båda händerna håller de fram en bricka för dopskålen. Dopänglar av samma typ finns också bevarade i de gamla svenska Götalandskapen.²⁶ I de norrländska kyrkorna står dopänglarna däremot stadigt på golvet, liksom Bloms.

I tidiga framställningar av Jesu dop, som t.ex. i Lucia-kryptan i S. Calixtus-katakomben i Rom från början av 200-talet, ses endast Jesus och Johannes Döparen. Från 500-talet förekommer två eller flera änglar vid Jesu dop. Änglarna håller fram den vita klädnaden som de fört med sig ner ifrån himlen.

De skulpterade dopänglarna, både de svävande och de

stående, som bär dopskålen och ofta även dophandduken över armen, kan sannolikt härledas från den eller de assisterande änglar, som avbildas i samband med Jesu dop. Dopänglarna assisterar den döpande prästen liksom ängeln i den kristna konsten har till uppgift att biträda Johannes vid Jesu dop. I texten till S. Mikael's dag i Johann Arndts postilla liknas även Johannes Döparen vid en dopets ängel. Änglar sammanbindes med dopet även i psalmen på S. Mikael's dag, nr 142 i vår nuvarande psalmbok av 1600-talsteologen Jesper Svedberg, ”Guds änglar från vår barnoms dag oss följa och bevara”. Måhända syftar författaren här på de skyddsänglar, som omtalas i Matteus 18:10. Detta bibelställe har troligen inspirerat de konstnärer, vilkas grafiska blad med framställningar av skyddsänglar även kan ha utgjort förlagor för träsnidarna när de utfört sina dopänglar.

Den ståtliga dopängeln (h 159 cm) i Hede (fig. 23), snidad 1735 av Jöns Hedin har flera likheter i detaljerna med Petter Bloms i Offerdal, men är mera statisk och skickligare skulpterad med sina väldiga vingar skiftande i rött, blått och grönt mot den fotsida vita dräkten. Till de tidiga hör även dopängeln i Sveg, som skänktes av målaren Eric Nilsson Wallin 1757 och som sannolikt är snidad av Jonas Granberg. Till Granberg kan även attribueras dopängeln i Ovikens kyrka, där han arbetade 1759–60. Denna dopängel (fig. 24) är mycket annorlunda till sin karaktär med sin svepande och rikt draperade dräkt och höjda vänsterhand.

Granbergs elev Johan Edler d.ä., som kom att bli den

Fig. 22. Dopängel för Offerdals kyrka, Jämtland, av Petter Blom 1718. Foto AT 1986.
Offerdal Church, Jämtland. The baptismal angel, carved by Petter Blom in 1718.

Fig. 23. Dopängeln i Hede kyrka, Härjedalen, snidad 1735 av Jöns Hedin. Foto AT 1986.
The baptismal angel in Hede Church, Härjedalen, carved by Jöns Hedin in 1735.

Fig. 24. Dopängeln i Ovikens kyrka, Jämtland, snidades 1757 av bildhuggaren Jonas Granberg. Foto AT 1986.
The baptismal angel in Oviken Church, Jämtland, was carved in 1757 by the sculptor Jonas Granberg.

främste skulptören under andra hälften av 1700-talet inom stiftet, har utfört ett stort antal dopänglar, ofta till de kyrkor, där han svarat för övrig inredning i form av altaruppsatser och predikstolar, t.ex. Sollefteå (fig. 25), Lillhärdal, Stugun. Edler d.ä.:s dopänglar har alla rikt draperade dräkter utan särskilt markerad kroppslighet. Deras stora vingar har tydligt framställd fjäderskrud och brickan för dopskålen är alltid odekorerad.

Vid sekelskiftet och under tidigt 1800-tal tillkom ett antal dopänglar utförda av Johan Edlers son Jonas, bl.a. i Lit, 1799 och i Näs, 1802 (fig. 26). Jonas' änglar har ett älskligare ansiktsuttryck, de är slankare och bär mer kroppsnära dräkter med skärp. Vingarnas fjäderskrud har också fått ett enklare utförande. En del av hans änglar står i en något lutande ställning med den hand som håller brickan nedsträckt och den andra upplyft. Vingarna följer då armarnas riktning, ett mönster som togs upp av andra snidare som Jonas Jonsson från Häggenås. Till samma typ av dopänglar hör Pehr Carlssons, som känns igen på sina förgyllda halskedjor med hjärtformat hänge, som i Fors kyrka (fig. 27).

I Hammerdals kyrka finns en tidigare dopängel av Johan Edler d.ä. från 1787. På 1840-talet ersattes denna av en knäböjande ängel, sannolikt utförd av Göran Sundin (se Nodermann). Förebilden är troligen Bertel Thorvaldsens knäböjande dopängel i Vor Frue Kirke i Köpenhamn. Den knäböjande dopängeln i Hammerdal (fig. 28) håller ett musselskal men endast med den ena handen. Vingarna har svagt markerad fjäderskrud, dräkten är knuten i en rosett och rosor pryder det bakåtkammade håret. Enligt Johan Arndt gör sjömusslan genom sin skönhet Guds vishet förnimbar för människorna.

Av dopänglar med ett enklare utförande och besläktade med folkkonsten kan nämnas den i Linsell, snidad och skänkt 1781 av kyrkans byggmästare Pehr Tholsson (fig. 29) och de små dopänglarna i Tännäs och i Rätan.

En udda dopängel är den som finns i Ådalslidens kyrka och som ursprungligen är en senmedeltida skulptur föreställande Maria Magdalena (fig. 30). De avslagna armarna ersattes av nya efter förebild av dopänglarna av Zackris Pehrsson, som utförde kyrkans predikstol 1844. Till Rese-

Fig. 25. Dopängeln i Sollefteå kyrka utfördes av Granbergs elev Johan Edler d.ä. omkring 1780. Foto AT 1986.

The baptismal angel in Sollefteå Church was carved by Granberg's pupil, Johan Edler the Elder around 1780.

Fig. 26. Dopängeln i Näs kyrka, Jämtland, utfördes 1802 av Jonas Edler, son och efterföljare till Johan Edler. Foto AT 1986.

The baptismal angel in Näs Church, Jämtland was carved in 1802 by Jonas Edler, the son and successor of Johan Edler.

Fig. 27. Dopängeln i Fors kyrka, Jämtland, utförd 1837 av Pehr Carlsson. Foto AT 1986.

The baptismal angel in Fors Church, Jämtland, carved in 1837 by Pehr Carlsson.

Fig. 28. Dopängel efter förebild av B. Thorvaldsen, utförd 1787 av Johan Edler d.ä. för Hammerdals kyrka, Jämtland. Foto AT 1978.

Hammerdal Church, Jämtland. The baptismal angel, carved in 1787 by Johan Edler the Elder.

Fig. 29. Dopängel, snidad och skänkt 1781 till Linsells kyrka, Härjedalen, av byggmästaren Pehr Tholson. Foto AT 1986.

The baptismal angel, carved and donated in 1781 to Linsell Church, Härjedalen, by the master-builder Pehr Tholson.

Fig. 30. Ådalslidens kyrka, Ångermanland. Medeltida Maria Magdalena, moderniserad till dopängel av Zackris Pehrsson 1844. Foto AT 1986.

Ådalsliden Church, Ångermanland. Medieval St Mary Magdalene sculpture, later changed into a baptismal angel by Zackris Pehrsson in 1844.

Fig. 31. Dopskulptur, utförd för Resele kyrka, Ångermanland, 1840 av Salomon Hägglöf. Foto AT 1986.

Baptismal sculpture carved in 1840 for Resele Church, Ångermanland, by Salomon Hägglöf.

Fig. 32. Dopskulptur för Frostvikens (Gäddede) kyrka, Jämtland, utförd av normannen Lars Ingenlo 1833. Vid dop ifördes figuren en vit klädnad. Foto 1927 Erik Salvén, ATA.

Baptismal sculpture for Frostviken (Gäddede) Church, Jämtland. Carved by the Norwegian sculptor Lars Ingenlo, 1833. At christenings the figure was dressed in a white garment.

le kyrka snidade Salomon Hägglöf 1848 som dopfatställ en stående figur utan vingar (fig. 31). Kanske fann han vingarna för svåra att fästa. Den märkligaste dopskulpturen finns dock i Frostvikens kyrka i Gäddede, tillverkad 1833 av norrmannen Lars Ingenlo. Skulpturen framställer en ung man iförd höftkläde och utan vingar. I sin vänstra hand håller han en ställning av järn för dopskålen och höger arm är utsträckt åt sidan. Vid dop infördes skulpturen en fotsid framtill öppen klädnad av vitt linne med skärp och rosett kring halsen (fig. 32).

Inom Härnösands stift blev dopänglar vanliga i Jämtland, Härjedalen och Ångermanland, medan de saknas i Medelpad. De dopänglar som finns i Ångermanland är alla utförda av jämtländska träsnidare. Vid 1800-talets mitt avtog tillverkningen av dopänglar och de ställdes många gånger undan till förmån för modernare former av dopfontar. Dopänglarna passar dock väl in i de kyrkointeriörer de är skapade för, inte minst som de ofta har samma upphovsman som den övriga inredningen.

Noter

1. Cornell, 1932, s. 222. Bruce-Flodén, 1963.
2. Bruce-Flodén, 1963, s. 217, 223. Nodermann, 1991, s. 57 f.
3. Bruce-Flodén, 1963, s. 224 ff, 236.
4. Telhammer, 1985, s. 27–41.
5. Ritning i ÖIA arkiv, skrivelse till K Maj:t 1769 (vol 313), RA
6. Ritning i ÖIA arkiv, skrivelse till K Maj:t 1781 (vol 320), RA
7. Hülphers, 1985, Ångermanland, s. 75. Telhammer, 1982, s. 27 f. Puktörne, 1990, s. 17 f.
8. Kungl brev 22 mars 1759, 1857.
9. Cornell, 1932, s. 233.
10. Cornell 1923, s. 372.
11. Telhammer, 1985, s. 92–98, 171–176.
12. Karlström, 1974, s. 386 f. Nodermann, 1991, s. 60.
13. Hofrén, M, 1962, s. 94 ff. Nodermann, 1991, s. 36 f.
14. Hofrén, M, 1962, s. 94 ff. Nodermann, 1991, s. 37 ff.
15. Ritning i ÖIA arkiv, skrivelsen till K Maj:t 1793 (vol 331), RA.
16. Ritning i ÖIA arkiv, skrivelsen till K Maj:t 1783 (vol 322), RA.
17. Hülphers, 1985, Ångermanland, s. 302.
18. Hülphers, 1985, Ångermanland, s. 195.
19. Sjödin, 1982.
20. HLA Viksjö 0:1.
21. Telhammer, 1985, s. 171–176.
22. Dessa olika kapelltyper vänder sig inte längre direkt till en viss besökskategori utan har fått karaktär av allmänna gudstjänstrum. Många av dem har också blivit omtyckta bröllopskyrkor. Enklast men talrikast är de små fiskekapellen, alla utformade som ryggåstugor. – Avsnittet om kapellen färdigställde Ingrid Telhammer kort före sin bortgång. För källor och litteratur se vidare Telhammer, 1991.
23. Om Olof Hofrén se Hofrén, 1962.
24. Kopior efter Westins altartavla förekommer i närmare 40 kyrkor, spridda över hela landet. Se Y. Ehlers sammanfattande kommentar om Fredric Westins altartavlor i Kyrkobyggnader 1760–1860, del 2, SvK vol 216, s. 95 f.
25. Se M. Ullén i Kyrkobyggnader 1760–1860, del 2 SvK vol 216, s. 81 f.
26. Se Stolt, 1995, där även litteraturförteckning ingår. Om dopänglar se även Telhammer, 1980 och 1988.

Litteratur

- Bruce, E – Flodén, N A, Bygd och kyrka. Attmars kyrka 1763–1963. Sundsvall 1963.
- Cornell, H, Daniel Hagman och hans samtida. Ett skede ur den svenska landskyrkans historia under nyare tid, i: Byggnadsvärlden nr 33. Sthlm 1923. – *Densamma*: 1700-talets landskyrkor i norra Sverige, i: Gustavianskt. Festskrift till Sigurd Wallin. Sthlm 1932.
- Cuveland, Helga de, Der Taufengel. Diss. Hamburg Universität. Hamburg 1991.
- Hofrén, M, Nordsvenska studier och essayer. Kalmar 1962.
- Hülphers, A, Samlingar til en beskrifning öfwer Norrland. Första Samlingen om Medelpad 1771 samt Fierde Samlingen om Ångermanland 1780. Facs.utgåva, Umeå 1985.
- Karlström, T, Gävle stadsbild. Bebyggelsehistoria och samhällsutveckling till 1900-talets början. Gävle 1974.
- Kyrkobyggnader 1760–1860 del 2, Småland och Öland. SvK vol 216. Uppsala 1993.
- Nodermann, M, Kyrkor, byggmästare och timmermän i Jämtland och Härjedalen under 1700-talets senare hälft, i: Bebyggelsehistorisk tidskrift nr 22. Sthlm 1991.
- Puktörne, T, Högsjö kyrkor. Ångermanlands kyrkor, Härnösands stift. Högsjö 1990.
- Stolt, B, De svävande dopänglarna, i: Småländska kulturbilder. Jönköpings läns museum. Jönköping 1995.
- Telhammer, I, Dopängeln, i: Den iconografiske post, 1980:2. Sthlm 1980. – *Densamma*: Ådalens kyrkor. Bjästa 1982. – *Densamma*: Kyrkor och kapell Nolaskogs. Örnsköldsvik 1985. – *Densamma*: Dopänglar, i: Jämten. Östersund 1988. – *Densamma*: Fiskarkapell efter södra och mellersta Norrlandskusten, i: Bebyggelsehistorisk tidskrift nr 22. Sthlm 1991.

Kyrkoinredningar under rokoko och empire

av MAJ NODERMANN

För illustrationer se även katalogen.

Den mycket snabba befolkningstillväxten under 1700-talets senare hälft framtvängde omfattande utvidgningar av de små medeltida kyrkorna och till slut nybyggen (se ovan Telhammer). Det nya gudshuset framtvängde i sin tur en förnyad inredning. Det skapades härmed ett stort antal arbetstillfällen och man gynnade vid beställningsuppdragen traktens egna byggmästare, skulptörer och målare. Den rika rokoko, som präglar kyrkoinredningarna i området, blev tidigt uppmärksammat av konstvetarna.¹ Centrum för den provinsiella men högklassiga rokokon blev Jämtland, som också kom att fungera som spridningscentrum. Rokokon slog, som vi skall se, igenom mycket tidigt och genom den storartade blomstring som den fick, inte minst genom den utomordentligt skicklige bildhuggaren Johan Edler, skulle mönsterformerna få stor genomslagskraft och mycket lång livslängd. Även sedan klassicismen vunnit insteg lämnade man inte helt arvet från rokokon utan behöll rosenigrlanger och putti.

Det är skäl att redan här säga att denna blomstrande konstform inte har sitt ursprung i det norska grannlandet, vilket tidigare antagits, utan att impulserna kommit från Stockholm och att den jämtländska rokokon är en svensk produkt. Detsamma kom att gälla Härjedalen genom en stockholmsutbildad skulptör, Jöns Ljungberg, och här skapades det sista arbetet i böljande rokoko – korbågen i Vemdalens kyrka – så sent som 1818 av en elev till Ljungberg.

Jämtländska rokokomästare

Framväxten av rokokon i den innersta delen av området, i Jämtland närmast gränsen till Norge är ägnad att förvåna. Jämtland var en avlägsen bygd utan herrgårdskultur och adliga donatorer och med stora avstånd till närmaste stad. Man saknade en egen stadskultur, Östersund skapades på papperet 1786 men skulle först långt senare få stadskarakter. Impulserna kom från det avlägsna Stockholm.

Introduktören Hofverberg

Det tidiga nedslaget av rokokon kan tillskrivas en enda person. Initiativtagaren var en konstintresserad officer, som

under sina väldokumenterade permissioner i Mellansverige under 1730–40-talen kommit i kontakt med de nya stilströmningarna. När han återvände till sina hemtrakter hade han bokstavligen rokokon i portföljen.

Hans namn var *Carl Hofverberg* (1695–1765), jämtländsk prästson, uppsalastudent och officer med slutstation som regementskvartermästare i Sunne i hemprovinsen. Vägen dit blev lång. Han lämnade Uppsala utan examen, hade ringa framgångar i det militära, överlevde den armfälttska dödsmarschen över fjället 1719, blev avmönstrad och inblandad i en skandal med rättsliga påföljder.²

Hofverbergs första och ofrivilliga stockholmsvistelse på 1720-talet avsatte inga spår i hans konstnärliga verksamhet – han utförde då bara enklare måleriarbeten, så som ”öfverstrykande med färg”. Det var först 1730-talets kontakter med familjen De Geer på Leufsta bruk i Uppland, som skulle bli betydelsefulla. Lars Ljungström som gått igenom Leufsta bruks fideikommissarkiv har kunnat följa den unge Hofverbergs verksamhet i detalj under vistelserna där. Han fick de mest skiftande uppdrag, både kvalificerade och rent hantverksmässiga, alltifrån möbelmåleri, porträtt och dörröverstycken till signerade stilleben av god kvalitet.

Hans inredningsarbeten i hemprovinsens kyrkor blev alltmer uppskattade och 1736 betecknades han i Mattmars kyrkoräkenskaper som ”den fermaste här i landet i Målarekonsten”. Hofverberg var då 41 år gammal, men ännu bara fänrik. Han skulle nu komma att utföra flera stora altarmålningar, s.k. schillerier, ofta i kombination med en underliggande predella, och fylla läktarbarriärer med apostlar och profeter, i Härnösands domkyrka 33 stycken.³ Men framför allt var han formgivare.

Förstlingsverket för den norrländska rokokon blev altaret i Rödöns kyrka i Jämtland (fig. 33). Hofverberg introducerade den nya stilen med ett helt nytt och revolutionerande kompositionsschema med ganska våldsamt svängda konturer, asymmetriska rocailler och profilörer i svepande dräkter placerade på svängda postament. Arbetet tog mer än två år i anspråk, med början redan 1747. Det drevs hemma i Hofverbergs verkstad på regementskvartermästarestället i Åkeräng, Sunne socken, som Hofverberg nu bebadde efter sin nya utnämning.

För bildhuggeriet engagerade han den då drygt 50-årige

Fig. 33. Altaruppsats, Rödöns kyrka, Jämtland. Formgiven av Carl Hofverberg och skulpterad av Jonas Granberg. Invigd nyårsdagen 1750. Förstörd genom brand 1923. Foto i P. G. Hambergs samling.
Altar arrangement in Rödön Church, Jämtland. Designed by Carl Hofverberg and carved by Jonas Granberg. Consecrated on New Year's Day 1750. Destroyed by fire in 1923.

skulptören *Jonas Granberg* (1696–1776), skolad i barockens akantustradition, med ganska stor säkerhet hos stadsbildhuggaren *Petter Blom* i Gävle (Nodermann 1961). Bara några få år tidigare hade Granberg utfört det stora barockaltaret i Trondheims domkyrka, ett prestigefyllt uppdrag för en jämtländsk bonde och provinsskulptör. I Rödön ställdes han plötsligt inför helt nya krav. Det kan knappast ha löpt friktionsfritt med en motsträvig akantusskärare som skulle anamma regementskvartermästarens nymodigheter från Stockholm. Granberg var helt enkelt inte betrodd att bemästra den nya formgivningen hemma i sin egen verkstad. 1747 utgår delbetalning på altartavlan som "Jonas Granberg ifrå Klöfsjö uti Åkeräng förfärdigat". Detta var helt visst påfrestande för den som blivit kallad till grannlandet för sin dokumenterade skicklighet. Granberg hade därtill ett stridbart lynne och kaptenen tvingades delvis till reträtt: det blev akantusskärning på altaruppsättningens krön.

Så kom det stora ögonblicket, nogsamt noterat i inventarieboken: "Til nyåret (1750) insattes then nya altaretavlan af snickaren och Bildhuggaren ifrå Berg och Klöfsjö *Jonas Granberg* utarbetad men af Hr Regementsquartermästaren i Åkeräng *Carl Hofverberg* inventerad och målad." Hofverberg hade utfört schillerierna med Kristus på korset, delvis efter *Charles Le Brun*, och Herdarnas tillbedjan på predellmålningen. Bägge konstnärerna var då ett gott stycke över 50 och de signerade med stolthet på väl synlig plats nedanför predellan.

Isen var nu bruten för den nya stilens frammarsch. Mästerverket förstördes genom brand 1923, dock lyckligtvis fotodokumenterat dessförinnan (fig. 33). En replik kan beskådas i Indals kyrka i Medelpad (fig. 34), utförd samma år som Rödöaltaret kommit på plats.

Men det dröjde ännu något innan barockens tyngd och akantuslöven helt skulle försvinna. Bildhuggaren *Gran-*

Fig. 34. Altaruppsats, Indals kyrka, Medelpad. Skulpterad av *Jonas Granberg* 1752 (jfr fig. 33). Målningarna utförda av *Carl Hofverberg* 1753, delvis med grafiska blad av *Le Brun* och *Nicola Grassi* som förlagor. Foto i P. G. Hambergs samling.
Indal Church, Medelpad. The altar arrangement, carved by Jonas Granberg. See Fig. 33. Painted by Carl Hofverberg in 1753, partly based on engravings by Le Brun and Nicola Grassi.

Fig. 35. Gravyr av Benoit Audran efter Charles Le Brunns målning Korsnedtagningen. Foto Statens Konstmuseer.

Engraving by Benoit Audran based on Charles Le Brun's painting "The Descent from the Cross".

berg var inte det rätta redskapet för Hofverbergs intentioner och kanske fick han heller inte de bästa förlagorna i sin hand. Själv hade han haft sin glansperiod under senbarocken och utan pådrivaren Hofverberg återföll han gärna i sitt invanda formspråk. Granberg blev 80 år och var verksam in i det sista efter Hofverbergs frånfälle. De sista arbeten han utförde (Särna) är också tämligen stela.

Om Hofverbergs utbildning går det inte att få ett helt tillfredsställande grepp. Hans långvariga och upprepade vistelser vid Leufsta bruk på 1730-talet gav honom kontakter med högreståndsfamiljer i deras hemmiljö. Han fick flera beställningsarbeten, där trompe l'œil-arbetena är det bästa han utfört (Ljungström 1981 och 1990). Han skulle där bör-

ja lägga upp en samling av kopparstick för framtida bruk och tog sådana i arvode fast han var skuldsatt och hade behövt kontanter. När han lämnade Leufsta 1738 fanns i hans bagage "diverse kopparstycken som hörer herrskapet till", vilka drogs av på hans fordran. Bland dem har säkert ingått förlagorna för hans schillerier, t.ex. Korsnedtagningen av Charles Le Brun (fig. 35), och Nattvarden av Nicola Grassi.

Jämtlandsregementet kommenderades till Stockholm 1741–42 under hattarnas ryska krig, först för att bevaka huvudstadens tillfartsvägar och sedan som handräckning vid slottsbygget, där de efterträdde livgardets soldater. Man skall inte överskatta de meniga soldaternas möjligheter till konstnärliga studier – deras insatser gällde mest att släpa plank och skyffla grus. Men en officer med Hofverbergs intressen har troligen beretts tillfälle att studera slottets bostadssviter, som nu inreddes av arkitekten Carl Hårleman och inkallade konstnärer i franskorierad rokoko. Om Hofverberg personligen lyckades träffa Hårleman är inte känt och inte heller om han besökte den av Taraval nyinrättade ritkolan vid slottet. Det senare är tidsmässigt möjligt. Någon mera regelbunden undervisning där kan han knappast ha fått – i så fall skulle hans figurteckning ha varit säkrare. Han lärde sig t.ex. aldrig att måla händer utan förlaga. Hans avporträtterade figurer döljer gärna händerna.

Hofverbergs verksamhet som porträttör kan synas överflödigt att här kommentera men är betydelsefull för de kontakter han härigenom fick och som bidrog till spridningen av hans kyrkliga uppdrag. Hofverberg var själv prästson, gift med en prästdotter och befryndad med flera av de kända prästsläkterna. Präster tillhörde en socialgrupp som lät porträttera sig och det var naturligt att vända sig till den målände kaptenen, som för övrigt var den ende i trakterna som behärskade konsten. Hans många besök i prästgårdarna ledde till beställningar, som också kom Jonas Granberg och senare också Johan Edler till godo. Hofverbergs släktförbindelser har helt visst bidragit till rokokons snabba utveckling i området.

Att stockholmstvistelerna har varit av största betydelse för Hofverbergs konstnärliga orientering är uppenbart. Det första tecknet på att han kommit i kontakt med de nya stilströmningarna är det sigill varmed han beseglade sin trohetsed till Adolf Fredrik 1744, utformat som en asymmetrisk kartusch – som han f.ö. krönt med en adlig krona, vilket var önsketänkande. Hofverberg blev aldrig adlad.⁴

Bildhuggaren Johan Olofsson Edler d.ä.

Carl Hofverbergs största förtjänst är inte de egna arbetena utan den blick han hade för att knyta till sig begåvade medarbetare och lyfta fram deras talanger. Den som verkligen skapade och förde ut den livskraftiga jämtländska rokokon skulle bli *Johan Olofsson Edler* (1734–1797).

Fig. 36. Förslag till altarutformning. Gravyr av M. Engellbrecht efter Carl Pier. Bladet påträffat i den sundinska målargården i Sunne, Jämtland. JLM. Foto JLM.

Proposal for an altar. Engraving by M. Engellbrecht after Carl Pier. The print was found in the home of the Sundin artist family in Sunne, Jämtland.

Hofverberg insåg på ett tidigt stadium att han funnit ämnet till en stor bildhuggare och satte det då 18-åriga geniet i lära hos den gamle akantusskäraren och bildhuggaren Jonas Granberg för en tid av sju år. Kontraktet är bevarat, formulerat och undertecknat hos Hofverberg i Åkeräng, ett diplomatiskt aktstycke, där den stridbare Granberg förbinder sig att visa "sachtmodighet" och den unge att uppträda "gudfructigt ock dygdigt" samt inte minst att biträda vid sådd och skörd.⁵ Alla landsbygdens konstnärer och hantverkare investerade i jord och ägde och brukade egna gårdar. Bildhuggareeleven Edler fick rätta sig härefter och skulle senare själv bli synnerligen välbeställd hemmansägare. Man fäster sig också vid den markerade friheten från allt slags skråtvång. Granberg meddelar undervisning inte

bara i "Bilthuggarkonst" utan också i måleri och timmermansarbete. Edler fick en högst allsidig utbildning av just det slag som en provinskonstnär och mångsysslare hade användning för.

Edler blev alltså helt och hållet utbildad inom hemprovinen. Verkförteckningen ger klart besked om att det helt enkelt inte gavs utrymme för en längre stockholmsvistelse – det finns för övrigt inga belägg för att han någonsin varit i Stockholm, vilket väl ändå får hållas troligt.⁶ Med tanke på läraren Granbergs tunga kompositionsschema och dennes envisa kvardröjande vid akantusskärningen frågar man sig hur Edler kunnat tillägna sig den utsökta lätthet och flödande fantasi som kännetecknar hans arbeten. Svaret ligger naturligtvis i att Hofverberg hållit ett vakande öga på undervisningen och försett eleven med förlagor.

Det första året efter gesälltidens utgång samarbetade Edler och Granberg i Ovikens kyrka, där Mäster gjorde altaruppsatsen och eleven predikstolen 1760, och därefter i Rödön för skulpturdetaljerna på orgelverket. Men sedan startade den unge Edler på egen hand sin makalösa karriär. Hans graciösa formgivning och blommande rika träskärning gav uttryck för en skaparglädje som tilltalade församlingarna och beställarna stod i kö.

Verksamheten kom att sträcka sig långt utanför hemprovinen. "Den edlerska rokokon" blev ett begrepp och förtjänade det väl. Mycket i hans formspråk har tycke av tyskt överdåd och han har också arbetat med tyska kopparstick för ögonen. Några som ingått i hans förråd härstammar från Augsburg, där Carl Pier var verksam på 1750-talet liksom F. X. Habermann (1721–96), bägge uppmärksammade för sina fantasirika och nästan våldsamma uttrycksmedel (fig. 36, 41). Edler har här använt sig av material som var högaktuellt på kontinenten men försiktigt tonat ner det till användbara proportioner – han stod dock med bägge benen på jorden. För sina allestädes närvarande putti har han hämtat förebilderna från François Boucher (1703–70). Edlers bo-uppteckning⁷ upptar 15 "kopparstycken", bland dessa är kanske just de exemplar, som 200 år senare påträffades i trossbotten till den gård som tillhört hans vän och kollega Pehr Sundin, varom mera längre fram. Målaren Sundin var jämnårig med Edlers äldste son Jonas.

En av de mest helgjutna kyrkointeriörer som Edler skapade på egen hand på 1760-talet är den i Näs (fig. 37), där altaruppsättningen är konturerad efter en Piergrupp med putti på krönet tecknade efter Bouchers stick *La Peinture* (fig. 38). Här har tyskt och franskt sammansmält till en harmonisk enhet med Edlers lätta handlag. Målarkollegan Anders Berglin (1737–1805), den suveräne blomstermålaren, har här färgsatt, förgyllt och blomsterpryvt så att man tycker sig förflyttad till en jämtländsk sommaräng.

Edler hann också samarbeta med sin vän och lärare Hof-

Fig. 37. Interiör av koret i Näs kyrka, Jämtland. Altaruppsatsen utförd av Johan Edler 1767. Korbågen tillkom fyra år senare. Målningarna utförda av Erik Nordlander 1769, skenarkitekturen med draperier av Pehr Sundin 1818. Foto 1955 Arvid Halling, Östersund.

Näs Church, Jämtland. The chancel. The altar arrangement is by Johan Edler, 1767. The arch across the nave was built four years later. Paintings by Erik Nordlander, 1769. The illusory architecture and draperies were painted by Pehr Sundin in 1818.

verberg i Stöde 1762, där de gemensamt utförde altaruppsättningen i rikaste rokoko, formgiven av Hofverberg, som också målade det stora schilleriet med Uppståndelsen. Det blev ett av Hofverbergs sista arbeten, sonen Eric Hofverberg skulle senare förgylla och färgsätta. Edler fick här ut-

föra predellan i skuren relief, föreställande Nattvarden efter ett stick av Nicola Grassi (1682–1750), ett motiv som Carl Hofverberg själv använt sig av i målad version (Hammerdal).

Edler skulle på senare år utföra altaranordningar med

Fig. 38. "La Peinture" av Fr. Boucher. Foto Statens Konstmuseer.
"La Peinture" by Fr. Boucher.

en stramare silhuett, därtill inspirerad av Carl Hårlemans pampiga altarutformning för stiftschefens prebendekyrka i Säbrå, vilken resulterade i två repliker i Ljustorp och Attmar, alla i Medelpad. Det var biskopen personligen som icke utan stolthet lyckats beställa en projektritning av själve Hårleman (fig. 39), som var en hårt upptagen person.

Biskopen var Olof Kiörning, då nyutnämnd superintendent och prebendepastor, som var berest i Europa och hade fortlöpande kontakter med Stockholm, där han en tid varit rektor vid "Fransyska Scholan".

För ett anbud på 3 000 dlr kmt tillverkades altaruppsatsen i Stockholm 1747–48. Av sockenstämmoprotokollen att döma ställdes församlingsborna inför fait accompli; däremot hade de att betala och stambok skickades runt vid jul-tiden. Den dyrbara altaranordningen blev senare nedmonterad vid kyrkans ombyggnad men ritningen är bevarad⁸ och likaså de väldiga knäböjande änglarna. Johan Edler fick beställning på repliken i Attmar 1768.

Det är tänkbart att biskopen, som f.ö. själv var född i Attmar, haft ett ord med i laget även här. Det är oklart om Edler där utförde själva snickeriarbetena men väl att märka att han här som alltid skulpterade stående profilörer med rik veckbehandling och inte kopierade Hårlemans knäböjande änglar, som var så vanliga i stockholmskyrkorna.

Edlers anpassning till den gustavianska stramare formgivningen bestod i att han övergick till inramning med kopplade kolonner men med rikt böljande rokokoorndament på krönet (Brunflo, Hallen, Offerdal).

Jonas Granberg utförde inalles sex predikstolar, som emellertid aldrig kom att präglas av någon genomförd formgivning i rokoko. De hade alla senbarockformer med liksidiga fält och med skulpterade evangelister skilda av kraftiga voluter (Liden 1755, Älvros 1761). Det skulle bli eleven Edler som kom med nytänkandet.

Johan Edlers första predikstol i Oviken 1760 blev en balkong med buktande sidor, här ännu utan ikonografiska emblem, enbart prydd med rocailler, rosenranka och änglamasker. På denna uppgift nedlade han 129 dagsverken. I Oviken samarbetade han med sin Mäster: Granberg gjorde altaruppställningen och Edler predikstolen. Omedelbart efter elevtidens utgång startade han sin självständiga karriär med en hart när otrolig produktivitet.⁹

När det gällde predikstolarnas utformning frångick Edler aldrig den böljande rokokon i sina bildhuggarskapelser av utomordentlig skönhet – fast å andra sidan utan allt för stor variation. Han tillverkade från 1768 inalles 21 stycken av samma typ: korgen oliksidigt svängd med ett bredare mittfält, flankerat av två smalare. Inom en inramning av snäckornament och bladverk ikonografiska motiv ur Nya Testamentet skurna i hög relief (fig. 40). Hela predikstolen utformades som en bildpredikan som anknöt till det Guds ord som skulle utgå härifrån. Edler kunde erbjuda församlingarna flera motiv att välja emellan. De oftast återkommande var Såningsmannen (Borgsjö, Me, Lillhärda, Hr), Den gode herden, omgiven av sin fårahjord (Hackås och Lockne, Jä) och för mittfältet ett speciellt och inom stiftet flerfaldiga gånger upprepat motiv av de fyra evangelisterna samlade kring ett bord, av P. G. Hamberg kallat "De fyra evangelisternas symposium" (Säbrå, Me, Offerdal och

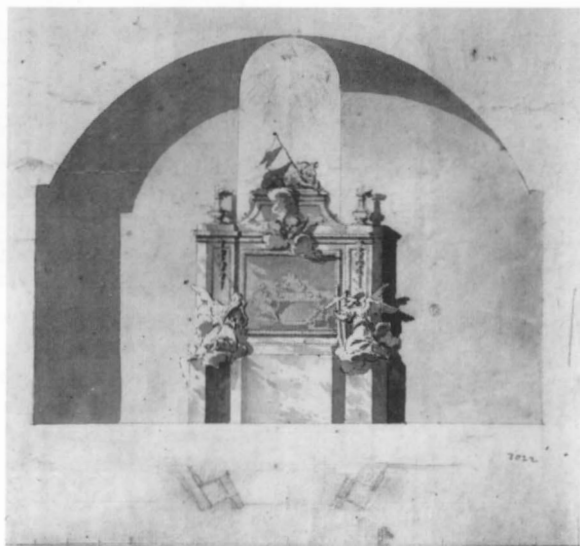

Fig. 39. Förslag till altaruppställning i Säbrå kyrka, Ångermanland, av Carl Hårleman, ÖIÄ. Altaruppsatsen utförd 1747–48. Nu nedmonterad. Tessinsamlingen, Nationalmuseum. Foto ATA.

Säbrå Church, Ångermanland. Proposal drawing for the altar arrangement by Carl Hårleman from the Board of Public Works and Buildings in Stockholm. Carved 1747–48. Now dismantled.

Fig. 40. Predikstolen i Hackås kyrka, Jämtland, av Johan Edler, 1772. Foto 1973, Håkan Nilsson, JLM.

The pulpit of Hackås Church, Jämtland, made by Johan Edler 1772.

Hallen, Jä, Sollefteå, Ån). För det motivet har Edler använt titelsidan i 1711 års bibelupplaga med ett stick av Jan van den Aveelen. En genomstucken arbetsschablon av evangelisterna i den skala som användes för reliefen ingår f.ö. i den sundinska samlingen.¹⁰ Den är hårt nedsliten och tyder på upprepad användning. Såningsmannen kan han ha hämtat ur Merians bibel.

Denna blommande rika träskärning med girlanger och bladverk i elegant genombrutet arbete skulle prägla Edlers arbeten livet ut. På sidorna lät han glada änglabarn skrattande rutscha nedför voluterna bland blomsterrankorna eller respektlöst kika fram under bokstället. Man kan knappast tänka sig en dyster domedagspredikan från en sådan predikstol. De rönte också den största uppskattning och beundran och man finner dem från Ådals-Liden i Ångermanland till Lillhärdal i södra Härjedalen. Man kunde vänta sig att så enhetligt utförda kompositioner skulle serietillverkats hemma i verkstaden i Änge. Men så var inte fallet. De utfördes samtliga på beställningsorten enligt kyrkoräken-

skapernas noggrant förda poster för kost och logi. Edler har vistats ca fyra månader på ort och ställe för varje predikstol.

Under 1770–80-talen rådde dyrtid och viss ekonomisk betydelse har det alltid inneburit att slippa utgiften för mat-hållning för lärpojarna, under senare år hans egen son, men framför allt har det haft med marknadsföringen att göra. Folk får tänkas ha varit intresserade att se och beundra en känd bildhuggare i arbete, vilket i sin tur ledde till nya beställningar. En del skulpturdetaljer bör dock rimligen ha utförts hemma, som alla småänglarna, man frestas nästan att säga amorinerna, som är gjorda efter mall och serietillverkade med ett blad av Boucher för ögonen (fig. 38).

Själva korgens uppbyggnad med de tre olikstora fälten bör ha sitt ursprung i Stockholm, där Slottskyrkan kan uppvisa det första exemplaret, utfört 1748–50 av de inkallade franska bildhuggarna J. Ph. Bouchardon och P. H. L'Archevêque. Den uppbares av evangelistsymbolerna och har ett rikt snidat draperi med putti som leker bland de tygimiterande våderna. I all sin magnificens var den ett ouppnåeligt ideal. För övrigt har jämtarna knappast sett den, utom möjligen Carl Hofverberg. Impulserna till den nya formgivningen fick de via grafiska blad av t.ex. Carl Pier eller J. C. Weigel efter Schübler.

Bildprogrammet är givetvis dikterat av prästerskapet. Flera av barockens predikstolar i huvudstaden hade mittfält med skulpterade scener ur Nya Testamentet. Ett återkommande motiv var Jesus och den samaritiska kvinnan, spridda i Hälsingland via stockholmsbildhuggare som Olof Gerdman och Johan Ljung. Gerdman snidade Den samaritiska kvinnan i Enånger och Johan Ljung Marie bebådelse i Hudiksvall.¹¹ Men just de för Edler speciella motiven som Evangelistsymposiet, Såningsmannen och Den gode herden förekommer enbart i hans version. På sidostyckena har han eleganta kombinationer, snidade i hög relief, av kalken, lagens tavlor, en uppslagen bok och nästan alltid det brinnande hjärtat, en under 1700-talet mycket omhuldad symbol i Norrland.

Hur och var detta särpräglade kompositionsschema en gång sammanställt har varken P. G. Hamberg, Ingrid Telhammer eller författaren lyckats fastställa. Endast innebörden är helt klar: att sprida evangeliet i åhörarnas hjärtan och själar.

Mannen som skapade "den edlerska rokokon" förblir tämligen anonym. Han efterlämnar ingen brevsamling – trots åratals sammanlagd bortovaro från hemmet. Dödboken avger inget omdöme om hans person. Man har bara de yttre konturerna av en arbetsnarkoman med en otrolig kapacitet, en handens skicklighet och ett välavvägt sinne för proportioner. Hela sin utbildning fick han inom hemprovin-sen. Han har fått sina impulser via kopparstick och sammansmält tyskt och franskt efter senaste mode på kontinen-

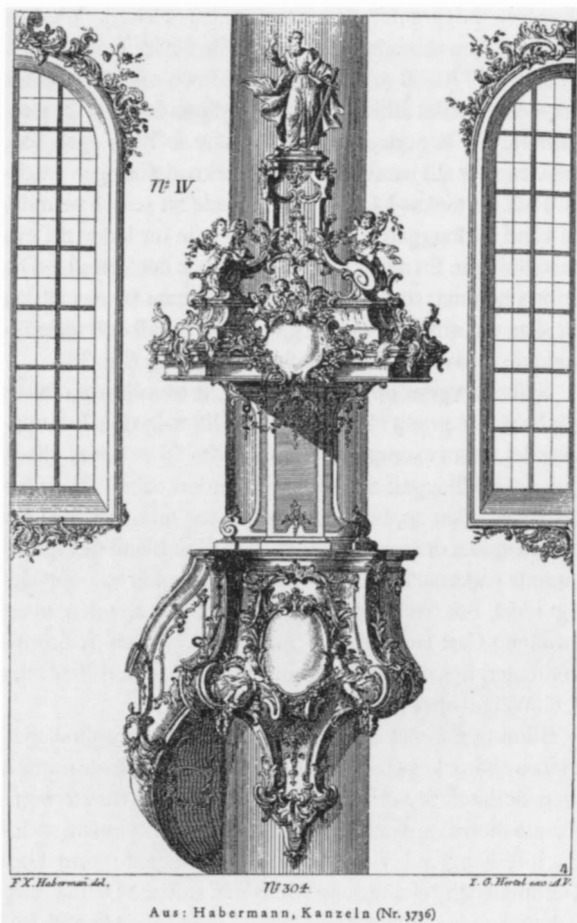

Fig. 41. Det påtagliga intrycket av tyskt överdåd i den jämtländska rokokon har sitt ursprung i F. X. Habermanns och Carl Piers gravyrer som utgjort förlagor och/eller inspirationskälla. Här en predikstol av Habermann.

The tangible impression of German extravagance in the Jämtland Rococo period has its origin in the engravings by F. X. Habermann and Carl Pier which served as models and/or as sources of inspiration. Here a pulpit by Habermann.

ten. Det är mycket litet av lokal träskärartradition i hans verk. Han har varit utomordentligt förtjust i Bouchers änglabarn som återkommer i alla hans kompositioner. Profilörernas svepande kläder är utformade som om de stod i svagt vinddrag.

Det tog honom som nämnts drygt fyra månader att tillverka en predikstol och lika mycket för en altaruppställning (de tidiga, med svängda konturer, och kolonnuppställningarna kunde avverkas på halva tiden). Han har vistats borta från hemmet större delen av året. Troligen har han varit hemma vid skördesäsongen. Liksom alla sina kolleger investerade han sina arbeten i en jordbruksfastighet och byt-

te tre gånger till bättre hemman före slutstationen i Änge, en efter jämtländska förhållanden medelstor gård med 8 mjölkkor. Edler kunde vid behov uppträda som herreman i brun frack med skärp och han ägde en peruk. Han blev välbeställd men inte förmögen trots sitt exempellösa slit. Sonen Jonas kunde han skicka till Stockholm för en undervisning som inte kommit honom själv till del. Änkan kallade sig Madame Edler. Själv blev han 63 år.

Verksamhetsområde

De jämtländska konstnärernas verksamhet sträckte sig över hela stiftet. Men vid hälsingegränsen är det stopp. Nordvästra delen av Hälsingland hörde dock till Härnösands stift. Och över denna gräns kom ingen jämte. Man frågar sig varför.

Förbindelserna på det materiella planet var mycket täta. Handelsresorna från östra Jämtland och Härjedalen gick regelbundet mot kuststäderna. Härjedalens och Jämtlands unga flickor vandrade vintertid till hälsingegårdarna för att spinna lin. Kulturimpulser gick i andra riktningen: klockstaplarna med den karaktäristiska lökkupolen spreds från Hudiksvall inåt landet, inspirerade av rådhusornet. Det finns flera tänkbara förklaringar: Hälsingland var en rikare provins med förmögna församlingar, som redan under senbarocken skaffat sig dyrbara predikstolar som man inte såg anledning att byta ut. Många av dem var beställda och utförda av bildhuggare från Stockholm. Dessutom hade man egna lokala bildhuggare av hög klass. Det egna behovet var täckt och de framgångsrika jämtarna behövde inte besvära sig. Landskapsgränsen var av större betydelse än stiftsgränsen.

Rokokon i Härjedalen

Till Härjedalen kom den nya stilen på 1760-talet och introduktionen följde samma mönster som i Jämtland: genom en enda konstnär, som tog sig till Stockholm och återvände med rokokon i bagaget.

Hans namn var Jöns Ljungberg (1734–1818), en begåvad bondpojke från Ljungdalen, en avlägsen by i västra Härjedalen nära norska gränsen. Han visade sig redan som 12-åring ha anlag för både skönskrift och bildhuggeri. 1757, 23 år gammal, inskrevs han i lära hos mästare Isaac Ahlgren i Stockholm. Som utbildad schatullmakare försökte han etablera sig i Gävle, men där var konkurrensen för hård, trots att han i sin burskapsansökan uppgav att han förutom snickareprofessionen "vore lärd i bildhuggareblomsnidare, äkta förgyllare- och stolmakareprofessionen". Han tvingades återvända till sin avlägsna hemprovins.

1763 gjorde han predikstolen för Vemdalens kyrka (fig. 42), helt fanerad i häggträ. Det gick givetvis inte att försör-

Fig. 42. Predikstolen i Vemdalens kyrka, Härjedalen, utfördes 1763 av Jöns Ljungberg. Fanerret av häggträ. Foto av förf. före den nu utförda renoveringen.

The pulpit of Vemdalen Church, Härjedalen, carved in 1763 by Jöns Ljungberg. The veneer is of bird-cherry wood. Seen prior to the renovation work.

ja sig som ebenist i dessa trakter, kundkretsen var snart förbrukad. Han fick bli konstmästare vid Ljusnedals bruk och sedan tullvaktmästare vid Funäsdalens gränstull. Ljungberg skulle få göra ytterligare två predikstolar, helt skilda från det fanerade mästerverket i Vemdalen. Undanställd i Tännäs kyrka står delar av en predikstolskorg med en snidad kvinnogestalt i relief (fig. 43), där Ljungberg hämtat förlagan från titelsidan i Karl XII:s bibel (fig. 44), kanske rentav från just det välbevarade exemplar som än idag förvaras i sakristian.

Ljungberg var en skral figursnidade. Fristående skulpturer vågade han sig över huvud taget inte på och detta var en av anledningarna till att han blev överflyglad av den framgångsrike Johan Edler. Några uppdrag utanför Härjedalen fick han aldrig och hans verksamhet blev lokalt begränsad.

Fig. 43. Detalj av Jöns Ljungbergs predikstol i Tännäs kyrka, Härjedalen. Förvaras nedmonterad. Figurscenen återger Kvinnan med de sju inseglen efter försättsbladet i Karl XII:s bibel (fig. 44), som ännu förvaras i kyrkan. Foto 1964 S. Hallgren, ATA.

Detail of the pulpit carved by Jöns Ljungberg in Tännäs Church, Härjedalen. Now dismantled and in storage. The figurative scene represents "The woman with the seven seals". After the fly-leaf in King Charles XII's Bible (Fig. 44), which is still kept in the church.

Fig. 44. Försättsbladet till Karl XII:s bibel.
The fly-leaf in King Charles XII's Bible.

Men han var dock den som införde rokokon i sin hemprovins. Han står för en festlig formgivning, både i kyrkorna och inom heminredningen, som bidrog till rokokons långa livslängd. Så sent som 1818 utförde som nämnts en av hans elever, Olof Ingebriksson, en rokokosvängd korbåge i Vemdalens kyrka, en kopia av den som Ljungberg gjort 1777 i Hede och som i sin tur efterliknade Edlers korbåge i Näs tio år tidigare. Ljungbergs originella arbeten är goda bevis på att inte heller den särpräglade härjedalsrokokon är ett lån från Norge utan initierad av en mångsidig konsthantverkare, som fått sin utbildning i Stockholm.¹²

Nyklassicismens draperier och skenarkitektur

I Nedre Norrlands kyrkor domineras ofta altarcykelns av ett stort skenperspektiv i fonden. Altaret är omgivet av kolonnarkitektur och illusionistiskt målade blåa tygmassor, med tofsar och förgyllda fransar, sammanhållna av lekande putti, som inte är särskilt änglalika.

Besökaren måste gå fram och förvissa sig om var gränsen går mellan skulpturdetaljerna i bildhuggeriet och trompe-l'œil-effekten på väggen (fig. 45). Dörren till den bakomliggande sakristian har oftast en målad pendang i kombination med nischer med urnor i och blommor i grisaille.

Arrangemanget får betraktas som lokalt framvuxet och det är själva kombinationen som är det intresseväckande och hör samman med den gustavianska tidens förkärlek för klassisk arkitektur och draperade stoffer. Man frågar sig varför just här och i så stor omfattning.

Draperier – ett medeltida arv

Draperier i målad version har sedan gammalt haft en given plats i det sakrala rummet och det kan vara berättigt med en tillbakablick.

De målade tygräckorna har sitt ursprung i det åldriga bruket att klä in kyrkorummet (och om möjligt den egna bodstaden) med textilier. De tidigaste belägen har man från Island i syneprotokoll, de så kallade maldagarna, som ger en utförlig beskrivning redan av 1100-talets små kyrkor. Här behängdes de isländska gudshusen med bonader, reffler, tygräckor, broderade, vävda, men även målade eller försedda med tryckta mönster. Benämningen var att tjelda kyrkan (tjeld, tjolld, tjald, stavningen varierar). Under 1300-talet fanns de i samtliga kyrkor, för att mot 1500-talet minska i betydelse. Förhållandena kan delvis ha haft sin motsvarighet i de skandinaviska kyrkorna, även om lika åldriga belägg saknas.

Kyrkoräkenskaper för Sveriges och Finlands del förekommer endast i undantagsfall före 1650-talet. De sena uppgifterna om bonader gäller då enbart gammalt och utslitet material. Visitationsprotokoll från Åland talar om "gamla skräpklarvor" som snarast borde avlägsnas (1649 Sund, 1658 Jomala). Uttryck som "thet papistiska gamla utrutna prålet som henger på Wäggiarna" talar för att det rört sig om bonadsrester från den katolska tiden.

Sådant har alltså otvivelaktigt funnits. Det kan emellertid inte ha varit fråga om samma kvantitet som i de isländska kyrkorna. De svenska gudshusen byggdes i stor utsträckning av sten och försågs med kalkmålerier, som man givetvis inte dolde med bonader. Också träkyrkorna har varit översållade med måleri direkt på väggarna – vår bäst bevarade interiör är här Södra Råda med målningar från 1300–1400-talen.

Mycket av detta medeltida måleri är utformat så att man tydligt förnimmar samband med textil inredning. Det vi nu kan betrakta är de otaliga målade draperier som "hänger" i prydliga ringar på en stång, som en billig och kallare variant till skydd mot drag och kyla.

På Gotland finner man än idag ett fyrtiotal inredningar med textilliknande måleri som ger illusion av figurrika bo-

Fig. 45. Altaruppställning nr 2 i Rödöns kyrka (jfr fig. 33), utförd 1810–14, dominerades helt av Pehr Sundins magnifika skenperspektiv med Korsnedtagningen efter Le Brun (fig. 35). Förstörd vid branden 1923. Foto ATA.

Rödön Church. Altar arrangement number 2 (see Fig. 33) from 1810–14, was completely dominated by Pehr Sundin's illusory perspectives and the painting "The Deposition" after Le Brun (Fig. 33). The painting was destroyed by fire in 1923.

nader, utförda av den s.k. Passionsmästaren på 1400-talet. Hans tämligen stereotypa passionssviter verkar direkt inspirerade av tygtryck, s.k. säterverk. Samtliga har under figurmåleriet ett draperi, en "undervåd".¹³ Man bemödar sig ofta om att ge dessa målade undervåder en extra textil effekt. I Bunge på Gotland är de rutmönstrade, i Västra Sallerup i Skåne schablonslagna med små blomster, i Strö i Västergötland omönstrade men kraftigt sammandragna med rik textilverkan. Detsamma gäller Litslena i Uppland, för att nu bara nämna några. På 1530-talet kunde figurmåleriet kompletteras med en underliggande bård av tallriksställda stora rosor varunder draperierna "hänger". I Edebo i Uppland är draperiet utformat som genombrutet arbete, en sprängad list, kantad med fransar.¹⁴

Under större delen av 1600-talet var det medeltida väggmåleriet vanligtvis ännu på plats, men skulle senare i flertalet fall komma att överkalkas. Det måleri som vi ser idag är oftast framtaget 300 år senare.

Den nya inredningen hade mycket litet av textil anknytning. Senbarockens predikstolar försågs visserligen med draperier men dessa var då i allmänhet skulpterade i trä. Paradexemplet är Storkyrkan i Stockholm, där inte endast predikstolen utan även kungsstolarna omges av imponerande snidade draperingar.

I de norrländska landskyrkorna blev detta ganska blygsamt tillämpat. Viss inspiration till tyginklädnad kunde man för all del få genom den pompe funèbre, som utvecklades vid kungliga begravningar i huvudstaden särskilt mot 1600-talets slut, med oerhört påkostade och textilkrävande arrangemang. Landskyrkorna uppmanades att efter förmåga delta i sådana, men hade givetvis begränsade ekonomiska möjligheter att utveckla dem.

Det finns från 1600-talets slut och framåt exempel på landskyrkor vars interiörer insveptes i svart kläde, köpt eller lånat.¹⁵ En mycket blygsam variant kan spåras i Särna i Dalarna, där man helt sonika målat en medeltida bonad svart på baksidan "att han i sårge-tijder kan brukas om han omvändes".¹⁶ Sårge-tiderna kan självfallet också innefatta långfredagen och behöver inte enbart avse deltagande i landsorgen efter kungliga frånfällen. Men kungsringningen kom man inte ifrån och den har kostat många församlingar en spräckt klocka.

Mera påtagligt underlag för predikstolar med snidade draperier hade man i de många spridda förlagorna med grafiska blad, vanligen tyska, med väldiga textillarrangemang¹⁷ som fick stor genomslagskraft under senbarocken och framåt. Under rokokon och in i gustaviansk tid ville man fortfarande ha en dekorativ tyngd i utformningen av predikstolarna. Weigels och Schüblers mönsterblad fanns tillgängliga i Konstakademiens bibliotek och kunde vid 1700-talets slut där studeras av eleverna i principskolan (fig. 46). En reminiscens av barockens och rokokons snidade draperier uppstod i enklare varianter i form av blåa draperingar målade direkt på väggen bakom predikstolarna. Detta bruk framträdde under 1700-talets senare hälft och ligger avgjort tidigare än altarinramningarna.

Enstaka belägg för att det kunde förekomma vad som kallades "Skuggmålning" bakom altaret redan under rokokon föreligger från Lits gamla kyrka, Jämtland, där Carl Hofverberg 1756 målade "en tapet med oljofärg"¹⁸ 40 år före det stora skenperspektivet i den nybyggda. Sonen Erik Hofverberg utförde 1771 "en skugga" bakom altaret i Vi-byggerå. Hur dessa tett sig vet man inte men det är helt tänkbart att det rört sig om någon form av draperier.

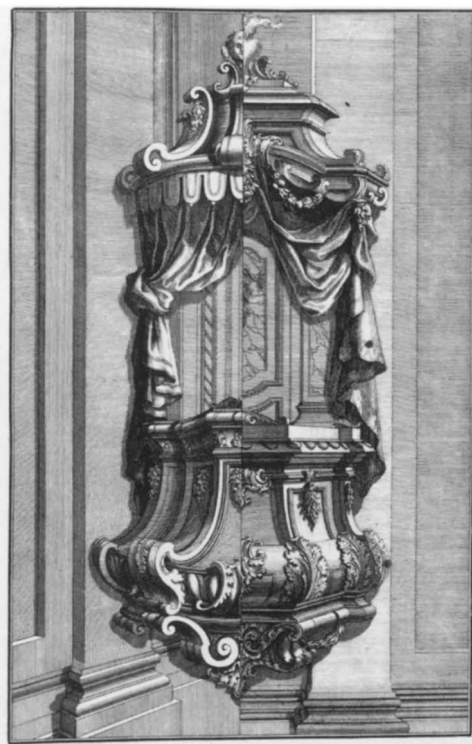
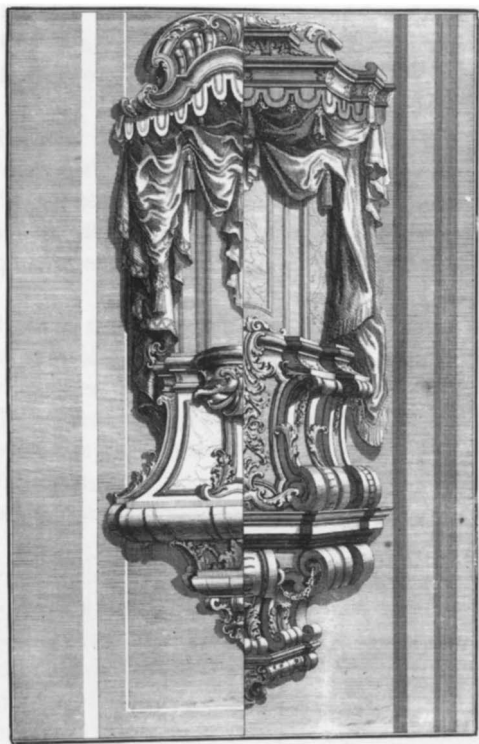

Fig. 46. Mönsterblad till predikstol. Ur en av Johann Christoph Weigels och Johann Jacob Schüblers serier av gravyrer med predikstolar, orgelfasader och epitafer, utgivna 1719–38.

Pattern drawings for pulpits. From one of the series by Johann Christoph Weigel and Johann Jacob Schübler showing pulpits, organ fronts and sepulchral tablets, published 1719–38.

Nya förutsättningar

Först mot 1700-talets allra sista decennier skulle de väldiga blåa tygmassorna tillsammans med kolonnarkitekturen framträda på fondväggarna. Det kommer överraskande men orsakssammanhanget är tämligen klart. Ett stort antal kyrkor restes nu under några få decennier.

Den dominerande byggmästaren i nedre Norrland var Daniel Hagman.¹⁹ Även om han mötte personligt motstånd av många församlingar, som föredrog sina egna lokala byggmästare, kom slutresultatet ändå att präglas av hans intentioner. Det blev tornlösa salkyrkor med stora fönster och flödande ljus. Hagmankyrkorna – oavsett om han byggd dem själv eller ej – karaktäriserades av ett rakslutet kor, vanligen fönsterlöst. Detta gav en stor väggyta som formligen ropade efter tillräckligt ytfyllande dekor. Tidsmässigt sammanföll inredningsperioden med den gustavianska smaken.

Den jämtländska rokokons sköna skapelser med utsökt bildhuggeri hade redan under Johan Edlers senare år fått en stramare utformning. Inte när det gäller hans predikstolar –

de tillverkades hela hans verksamhetsperiod i samma slösande prakt – men i altaruppställningarna.

Efter Johan Edlers bortgång, 1797, blev inredningarna stramare, möjligen också stilfullare, men även en aning tråkigare. De valörrika schillerierna med sitt myller av figurer skulle nu enligt tidens smak ersättas med en stram symbolik. Altardekorationen inskränktes till ett arrangemang med korset och törnekronan, svepduken och pinoredskapen och vid korsets fot ibland en kvinnofigur, Hoppet med ankaret.

Den tidigare omramningen i elegant och lekande rokoko efterträddes av kolonnarkitektur, krönt av en molnformation med Guds allseende öga, omgivet av änglamasker. Detta torra arrangemang tedde sig otillräckligt på de nyuppförda fondväggarna med sitt flödande ljus. Det fordrade i sin tur en inramning, ett tillägg som kunde ge volymkänsla. Kolonnerna fick sin fortsättning i ett fondmåleri av trompe-l'œil-karaktär som gav ökat djup och bredd. Det dekorativa fick bli en del av uttrycksformen helt utan drag av kristen symbolik. Man kompletterade med väldiga blåa

tygmassor sammanhållna av glada putti, som enda eftergift till den övergivna rokokons alla lekande änglabarn bland blomster och girlanger.

Skenarkitekturens spridningsområde skulle komma att omfatta hela nedre Norrland med utlöpare till Finland och ner i Dalarna. Den är inte initierad av Överintendentensämbetets förordade arkitektur, utan framsprungen lokalt, förankrad i områdets egna målare och bildhuggare (fig. 47–48).

Det är en allmänt vedertagen uppfattning att rokokon vuxit fram i det inre av området med Jämtland som kärnområde och att man finner den gustavianska tidens och empiriens nedslag starkast i kusttrakterna, ekonomiskt understödd av sågverk och virkespriser. Det borde alltså helt enkelt varit så att denna klassiserande skenarkitektur med tillhörande draperier blivit skapad i och spridd från städerna i kusttrakten. Så är det emellertid inte. Denna nya typ av kyrkoutsmyckning hade märkligt nog, liksom rokokon, jämtländskt lokalt ursprung med en stark, nästan epidemisk spridningseffekt, introducerad och utövad av två generationer målare.

Fig. 47. Altarväggens dekor i Ytterhogdals kyrka, Hälsingland, utfördes av Göran Sundin 1839 utan hänsynstagande till det förelagda förslaget från Stockholm (fig. 48). Foto 1961 Lennart Björkquist, JLM. *Ytterhogdal Church, Hälsingland. The decorations on the altar wall were painted by Göran Sundin in 1839 in disregard of the proposal from the Board of Public Works and Buildings in Stockholm (Fig. 48).*

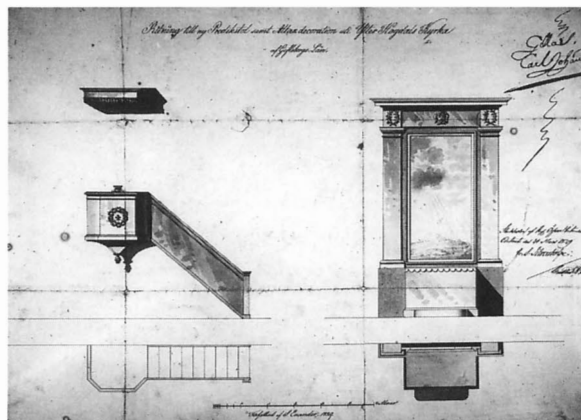

Fig. 48. Av Konungen gillat förslag till altare och predikstol i Ytterhogdals kyrka, utfört vid ÖIÅ av Samuel Enander 1829. Kyrkoarkivet. *Proposal drawing approved by the King for the altar and the pulpit by Samuel Enander from The Board of Public Works and Buildings in Stockholm in 1829.*

Triumviratet

Den trio som inledde omvandlingen av kyrkorummet utgjordes av Pehr Sundin, Jonas Wagenius och Jonas Johansson Edler, här kallad Edler II. De var alla jämtar, samtliga utbildade i Stockholm och i det närmaste jämnåriga. De kände varandra väl och var inbördes vänner. De har ägt, lånat, kopierat och omformat separata kopparstick och gravyrer från skilda land och från skilda epoker.

Pehr Sundin (1760–1827) var som tidigare nämnts en erkänd konstnär och kolorist, kyrkoinredare och porträttmålare, framför allt känd och berömd för sina stora schillerier, som uppmärksammades av samtiden. Man kallade honom Jämtlands Hörberg. Han hade vistats i Stockholm 1790–91, fick avkortad gesälltid på grund av sin dokumenterade skicklighet och återvände till hemtrakten med den behörighet han nödgats skaffa sig för fortsatta kyrkliga uppdrag.²⁰

Jonas Wagenius (1747–1808) var född i Valne i Lockne socken i Jämtland och son till en bonde och nämndeman. 1771–77 betalade han kvartalspenningar till Stockholms målårämbetes gesällskap. Han var verksam inom hela stiftet, företrädesvis i Medelpad och Jämtland med Sundsvall som bas, där han hade burskap sedan 1784.

Jonas Johansson Edler (Edler II, 1764–1832), son till rokokoskulptören Johan Edler, fick sin första praktik i faderns verkstad och följde denne på flera uppdrag. Han vistades 1795–98 i Stockholm som bildhuggarelev och övertog efter faderns bortgång dennes arbetsuppgifter och familjeverkstad i Lockne. Om pappa Edler kan sägas ha blivit en halvhjärtad gustavian på gamla dar, var nu sonen helt skolad i den nya smakriktningen. Han hade i Stockholm

haft tillfälle att både se och kopiera Carl Fredrik Adelcrantz' predikstolar och altarpuppställningar och arbetade efter de nya signalerna i huvudstaden.

Av dekoratörerna var Wagenius den äldre och det är han som enligt kyrkoräkenskaperna utförde de tidigaste skenperspektiven, inalles åtta säkert belagda: 1790–92 Brunflo, 1793 Hallen, 1794–96 Lockne (utbetalningen 1796), 1796 Föllinge (numera försvunnet) samt 1797–1800 Lit, alla dessa i Jämtland där han mer eller mindre kontinuerligt vistats på 1790-talet. Därtill kom 1796 Selånger i Medelpad. Redan 1787 utförde han i Offerdal och Alsen ”gardin på muren” men detta har enbart avsett draperierna bakom predikstolen.

Pehr Sundin samarbetade med Wagenius 1790 i Brunflo kyrka före utbildningstiden i Stockholm. Efter hemkomsten blev hans första stora arbete fondväggen i Hede kyrka i Härjedalen med kolonnarkitektur med trompe-l'œil-effekt omgiven av röda draperier (fig. 49). Man hade där tålmodigt inväntat hans återkomst för det flera år tidigare beställda arbetet. Till härjedalsuppdragen kan troligen också räknas altarpväggen i Storsjö kapell, dock obestyckt.

Förutom dessa utförde han ytterligare åtta stora skenperspektiv, alla med draperier, varav sex i Jämtland: 1799–1800 Rätan, numera avlägsnat, 1803–04 Berg, 1810–14 Rödön (tillika med en kolossal målning av Korsnedtagningen, allt förstört genom brand 1923), 1811 Hackås, 1813 Oviken (skenperspektivet avlägsnat då underliggande 1500-talsmåleri togs fram, överpartiet numera i Jämtlands länsmuseum), 1818–22 Näs (perspektivet här, liksom i Hackås, anbragt bakom altarpuppställning i rokoko) samt 1818–19 Linsell i Härjedalen och 1826 Ådals-Liden i Ångermanland.

Wagenius var alltså den som introducerade arrangementet som en färdig konstform. Han skulle hinna samarbeta med två generationer Edler och färgsätta och förgylla deras bildhuggeri. Bakom de edlerska altarpuppställningarna målade han skenarkitektur, alla uppbyggda av parställda kannelerade kolonner med korintiska kapital som uppbar ett enkelt bjälklag och därovan ett imiterat kassetvalv. I kompositionen, som aldrig varierades, ingick målade blåa draperier med stelt inrullade våder, hopknutna med guldtofsar och kantade med fransar. Draperingen hålles åt sidan av illa målade, man kan säga närmast vanskapta, putti i skärgrå karnation. Han framställde sällan flera än tre i återkommande positioner, uppenbarligen målade efter mall, den ena placerad på kassetvalvets krön, de andra vid sidopartierna.

Pehr Sundins skenperspektiviska måleri gavs en helt annan och rikare utformning med större djupverkan och en utbyggd arkitektur i flera nivåer. Hans putti är rosiga, knubbiga änglabarn som leker bland tygmassorna och hans draperier är högst illusoriskt målade (fig. 50).

Fig. 49. Pehr Sundins altarpvägg i Hede kyrka, Härjedalen, 1792. Foto AT 1991.

Hede Church, Härjedalen. The altar wall was painted by Pehr Sundin in 1792.

Skenarkitekturen i Oviken, Hackås och Näs (fig. 37) är särskilt intressanta såtillvida att här anbragts en dekor som stilmässigt inte alls hör samman med kyrkornas övriga inredning i rokoko. Denna stilblandning har man tydligen inte alls upplevt som besvärande. Man ville tvärtom ha den draperiförsedda fondväggen, vare sig denna passade i kyrkorummets eller ej.

Samtidigt med de två ledande dekoratörerna arbetade målaren Jöns Asplund (1766–1806) i norra Jämtland, där han utförde en tämligen medioker altarpvägg med uttunnade blåa draperingar i Vikens kapell 1799, omsorgsfullt signerad på altartavlans baksida, och ännu på plats, medan hans dekor i Hamnerdal är avlägsnad.

Asplund hade varit lärpojke hos Wagenius och kallas gesäll i Selånger 1796, och han var också med i Lit. Han nådde inte mästerns skicklighet men fick ändå beställningar utanför hemtrakten med en korvägg i Fredrika kyrka 1797²¹ och Dorotea 1803. Doroteafonden är utan tvekan hans bästa arbete av god illusorisk verkan, beskrivet av Barbro Flodin.²² ”På östra väggen målade altarpuppställning med mittpartiet inramat av joniska pilastrar, kraftigt entablement med rundbågigt överstycke, innehållande Jahvemogram inom molnformation och strålkran.” Målningen, som varit övertäckt togs fram vid restaureringen 1931. Den är endast känd genom ett dåtida fotografi, utplånad vid kyrkans brand året därpå.

Wagenius, såsom den äldste, hann på det tidiga 1790-talet samarbeta med pappa Edler i Brunflo, Offerdal och Hal-

len. Efter Edlers bortgång 1797 skulle det bli sonen Jonas som startade en mycket framgångsrik karriär som bildhuggare efter återkomsten från Stockholm med uppdrag inom hela stiftet.

Jonas Edlers altarpuppställningar med korset och pinoredskapen under det allseende ögat kom nu närmast att bli standard, med ett tidigt exempel i Lit 1799 (Jä) med replik i Stigsjö 1805 (Ån) och Hässjö 1826 (Me). Hans förslags-teckning är bevarad med påskrift Hässjö 1826.

Jonas Edlers predikstolar har ingenting av faderns slösande rika rokoko, utan blev helt naturligt anpassade i tidens smak. Förebilden blev här Adelcrantz' predikstol, som han kunnat studera på ort och ställe i Adolf Fredriks kyrka i Stockholm. Den första i jämtländsk version kom på plats i Lit efter Edlers hemkomst från huvudstaden. Förutom hans egna repliker blev den flitigt efterbildad av andra snickare, t.ex. bröderna Jonsson i Häggenås, som på församlingens uppdrag skickades till Lit i direkt kopieringssyfte. Någon upphovsmannarätt existerade inte vid denna tid och man ville gärna ha något likadant som i grannkyrkan fast helst mera förgyllt och påkostat.²³

Andra generationen

Ett stycke in på 1800-talet skulle andra generationen ta vid. Jonas Edler II var redan i full verksamhet som bildhuggare. Sedan Wagenius avlidit 1808 och Pehr Sundin 1827 blev Pehrs son *Göran Sundin* (1795–1857) den nye målaren på modet. Han hade de bästa förutsättningar, uppvuxen i en konstnärlig miljö, med tillgång till handbibliotek och gravrysamling och under goda ekonomiska omständigheter. Sin första handledning fick han av sin kunnige far och sändes sedan till Stockholm för vidareutbildning 1823–24. Han var på intet sätt en lysande konstnär, men hade ambition och arbetsförmåga, ett ordningssinne intill pedanteri och god näsa för affärer och sociala relationer. Det är genom hans brevväxling och familjearkiv som man får så god inblick i konstnärsgemenskapen omkring sekelskiftet 1800 och framåt, till vilket jag skall återkomma.

Göran Sundin kom att verka i 32 kyrkor inom hela Härnösands stift. Att dessa inredningar är ganska trista är inte enbart hans fel. Det hade som P. G. Hamberg uttrycker det ”uppstått en normaliserad inredningsarkitektur med ett minimum av provinsiella särdrag i jämförelse med tidigare epoker”.²⁴

Det kan knappast dras en bestämd gräns mellan den gustavianska inredningstrenden och den som tidsmässigt måste kallas empire. Både Jonas Edler och Göran Sundin fortsatte på den inslagna vägen. Göran Sundin skulle komma att utföra inalles 14 skenperspektiv om man inräknar de två som han målade med fadern: 1819 Linsell i Härjedalen (tillsammans med fadern), samt i Jämtland 1836 Sunne,

Fig. 50. Småänglar var ett omtyckt inslag i rokokons dekor, såväl i måleri som skulptur. Teckning i rödkrita av Pehr Sundin, förstudie till en av änglarna i Näs kyrka (fig. 37), placerad längst till höger bland de målade draperierna. JLM. Foto JLM.

Cherubs were very popular features in the decorations during the Rococo period, both in painting and in sculpture. Preliminary study in red crayon by Pehr Sundin for one of the angels in Näs Church. See Fig. 37. Now furthest to the right among the painted draperies.

1837–38 Fors, 1841–42 Häggenås, 1842–43 Aspås, 1844–45 Borgvattnet, 1847–49 Alsen, 1848–49 Ström, 1850–51 Ragunda, 1852–53 Hällesjö (numera avlägsnat), 1854–55 Undersåker, vidare 1839 Ytterhogdal i Hälsingland (fig. 47) samt Ådals-Liden (tillsammans med fadern) och Arnäs i Ångermanland.

Göran Sundin skulle aldrig komma ens i närheten av faderns mästerskap, varken som stafflimålare eller dekoratör. Hans många arrangemang är i jämförelse med faderns fantasilösa och utan illusorisk djupverkan. Inte heller kunde han behandla stoffer särskilt väl och hans figurmåleri är stelt, men han var en god tecknare, som gjorde upp noggrant detaljerade förslag för sina fondväggar. Två av hans

projektritningar är bevarade och visar hur han byggde upp arkitekturen kring en bågformad ram för ett schilleri – han ville gärna själv måla sådana. De omramas av parställda kolonner med korintiska kapitäl, som bär upp ett enkelt bjälklag, ibland ett imiterat kassetvalv, stundom bara ett bågvalv med Guds öga i en molnformation. De stela draperierna hålles undan av änglabarn, aldrig framställda som runda, glada putti utan som halvvuxna magra ungdomar, ofta insvepta i veckrika kläder. Med andra ord ganska trist. Han har också gjort förslag för altaranordning sammankopplad med predikstol och även utfört ett sådant arrangemang (fig. 47).

Det är svårt att förstå den enorma uppskattning som hans arbeten väckte om man inte lägger in den ekonomiska aspekten. Han täckte stora ytor med uppspänd billig segelduk och med den ibland helt målade skenarkitekturen kunde man spara in kostnaden för skulpturala arbeten. Sedan Jonas Edler avlidit 1832 blev detta allt mera märkbart och Sundin tog då själv också bildhuggeriarbeten, även predikstolar i en förenklad ”Edler-version”. Han hade många gesällar, även sina egna söner och arvoden kunde stanna inom familjen.²⁵ Vänskapssbanden och samarbetet blommade bäst under fader Pehrs tid – han omnämner i brev Jonas Edler som sin ”hedersvän”, medan sonen mera vanvördigt talar om ”gubben Edler”. Göran Sundin avled 1857 under pågående arbeten i Ramsle kyrka i Ångermanland.

Det fanns flera som i mindre omfattning utförde draperifonder samtidigt med Göran Sundin och bland de sena utlöparna kan nämnas *Nils Magnus Åkerström* (1828–1884), spegelfabrikör och målarmästare, senare utvandrad till USA. Han utförde två bevarade skenperspektiv i Härjedalen, i Överhogdal och Tännäs (fig. 51). I Vilhelmina, Västerbotten, gjorde Marcus Jonsson en fondvägg 1832 som har stora likheter med sundinarnas arbete i Ådals-Liden.²⁶ Bertil Andersson från Haga, Lockne (1766–1855) målade en fondvägg i Bodsjö 1815–17.

På finska sidan i Anjala kyrka utfördes ett väldigt draperiarrangemang kring en altarpuppställning från 1795. När fondväggen bakom målades anges inte men den förefaller mig vara senare – jag har själv inte sett den och vågar inte ha en tidsuppfattning om tillkomsten.²⁷

Undervisningen – material och metoder

Jämtland var ett landskap utan herrgårdskultur, med stora avstånd, utan stad (Östersund fanns endast på papperet 1786). Man frågar sig hur i denna avlägsna provins det kunde växa fram ett måleri av kvalitet och en kyrkoinredning med så starka lokala särdrag. Det känns otillfredsställande att hänvisa till tidens allmänna smakideal.

De unga jämtar som skulle bli de ledande konstnärerna sökte sig till Stockholm. Det kan vara skäl att framhålla be-

tydelsen av vistelsen där eftersom det tidigare, av både konstvetare och etnologer, envist framhållits att den jämtländska provinskonsten skulle vara norskpåverkad. Ingen av konstnärerna har fått sin skolning i Norge. Samtidigt är de en produkt av snäva möjligheter till utbildning. Ingen av dem kom utomlands, ingen har vandrat på klassisk mark och genom självsyn kommit i kontakt med antikens ideal. Men några kom till Stockholm, märkligt nog vid mycket vuxen ålder, inte som unga och formbara utan redan skolede hemmavid. De arbetade i erkända mästareshögskolor och studerade vid Konstakademiens Principskola. De hade tillgång till Akademiens bibliotek och gravyrssamling och den var avsevärd. Undervisningsmetoden bestod huvudsakligen i att sysselsätta eleverna med kopieringsarbeten. De sex professorerna i teckning ålades att varje år egenhändigt producera en förlaga ”Hvarefter begynnare kunna sig öfva, som ännu ej är i stånd att rita efter naturen”.²⁸

Inköpen till Akademiens bibliotek inriktades tidigt på att tillföra detta äldre gravyrer och de användes intensivt – även för hemlån fastän detta var förbjudet. Den luttrade sekreteraren Olof Tempelman, som 1790 började katalogisera samlingen, hade stora svårigheter att spåra försvunnet material och tvingades till den drastiska åtgärden att annonsera i *Dagligt Allehanda* 1801 för att försöka nå alla syndare och låntagare.²⁹ 1806 års katalog upptar 500 böcker och 152 band gravyrer, lågt räknat 11 000 blad.

I Akademiens bevarade samling finner man många gravyrer, slitna och tummade, efter Le Brun, Grassi, Rubens och Carracci, som alla kopierades i de jämtländska kyrkorna. Det var alltså helt följdriktigt att Pehr och Göran Sundin begagnade sig av dem och fortsatte traditionen att arbeta efter de Stora Mästarna när de återvänt till hemtrakten och det skall alls inte ses som enbart en landsortsmässig retardering. Just Le Bruns Korsnedtagning fick en oerhörd genomslagskraft i hela landet.

När det gällde bildhuggareleverna hade de rika möjligheter att studera verk av de stora italienska och tyska arkitekterna. Här fann de arbeten av Andrea Pozzo (1642–1709) med hans ”Prospettiva de Pittori et architetti”, Rom 1702 och Giovanni Battista Piranesi (1720–78) ”Opere varie de Archittetura prospettive grotteschi anche antichità sul gusto degli antichi romani”, Rom 1750. Vignola och Johan Daniel Hertz (1693–1754) var representerade med sex blad av altarpuppställningar som Pehr Sundin f.ö. själv haft i sin ägo och blad av Joh. Christ. Weigel efter J. Schübler.

Främst har naturligtvis en bildhuggarelev haft utbyte av att i huvudstadens kyrkor se de nyinstallerade altarpuppställningarna och predikstolarna av C. F. Adelcrantz. Edler har också studerat dekordetaljer på ”Ljungens predikstol i Strengnäs”.³⁰

Så långt kan predikstolar och kolonnuppställningar för-

Fig. 51. Altarväggen i Tännäs kyrka, Härjedalen, dekorerades av Nils Magnus Åkerström 1855. Foto CM 1975.

The altar wall in Tännäs Church, Härjedalen, was painted by Nils Magnus Åkerström in 1855.

klaras. Men draperierna då? Ritningarna från Överintendentsämbetet för de norrländska kyrkornas fondväggar tog gärna upp stramt klassicistiska kolonnarrangemang men aldrig någonsin draperiirramning. Norrlänningarna har inte heller kunnat se något *castrum doloris*, eftersom ingen större kunglig begravning var aktuell under deras stockholmår. Privathemmen då? Överklassen hade på 1790-talet ännu inte skaffat sig några rika gardinarrangemang för fönsterna.

Jag kan helt enkelt inte lämna någon tillräckligt rimlig förklaring till det plötsliga uppdykandet av blåmålade draperier på de jämtländska kyrkväggarna, som för övrigt skulle bli ett så älskat motiv att det ymnigt återkommer också inom möbelmåleriet.

Självfallet finns barockens draperingar på alla de äldre gravyrer som kopierades för schillerierna, särskilt då i nattvardsframställningarna. Man plockade gärna in ett tygsjok som ett bekvämt sätt att dölja besvärlig palatsarkitektur, men det är inte en tillräcklig förklaring till hur barockens

draperingar via äldre gravyrmaterial flyttats över till att omge kolonnarkitekturen.

Den sundinska gravysamlingen

Man kunde vänta sig att finna någon ledtråd i de tidigare berörda rika fynden från trossbotten i den sundinska målargården med innehåll av brev, mallar, förlagor, schabloner och framför allt gravyrer.

Gården revs 1953 och det framkomna materialet tillvarogs på Jämtlands läns museum. Därtill har man konstnärernas bouppteckningar, där Pehr Sundins är i absolut särklass, med detaljerat redovisat innehåll av hans konstnärliga verksamhet, förutom av allt som tillhör ett välkött jordbruk.

Sammanställt med de bevarade trossbottenfynden står det klart att bouppteckningens "116 Diverse böcker" har utgjort ett konsthistoriskt handbibliotek, där det bland annat ingått Krauss "Biblisches Engel-und Kunst Werck", Paulus' Epistlar, illustrerade av Frölich, titelsidan bevarad.

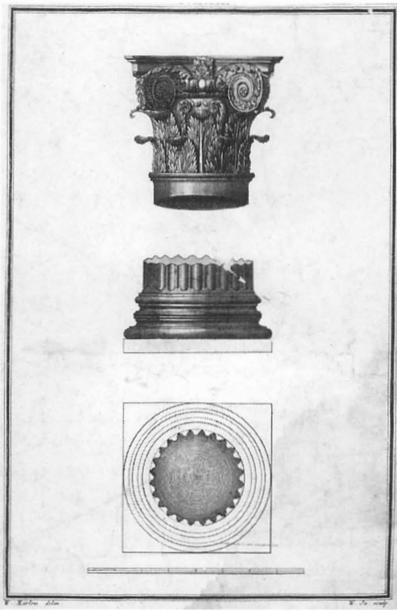
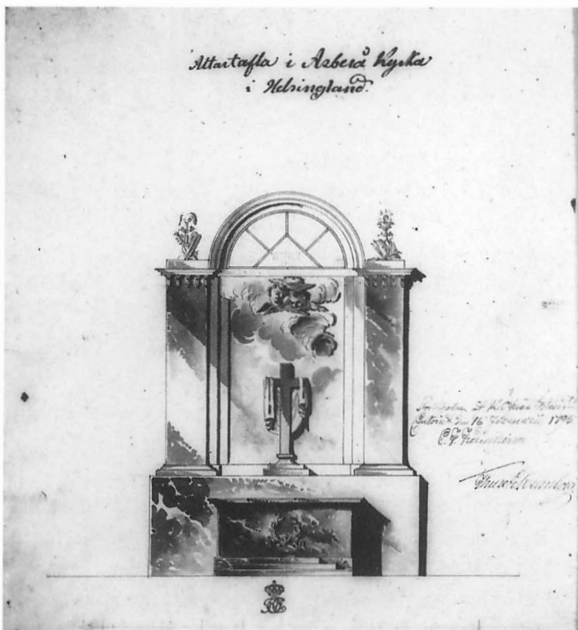

Fig. 52. Förlageritning till kolonn med korintiskt kapital av W. Marlow. Använd av jämtlandsskulptörerna. Ingår i den sundinska gravysamlingen. JLM.

Pattern drawing by W. Marlow for a Corinthian column. Used by the sculptors in Jämtland.

Fig. 53. Förslag 1795 av ÖIÅ till altartavla i Arbrå kyrka, Hälsingland. RA. Foto RA.

Arbrå Church, Hälsingland. Proposal drawing for an altar piece by The Board of Public Works and Buildings in Stockholm, 1795.

Bland de efterlämnade gravyrerna är flera lösa blad med Pfanns arkitektur. Likaledes bör Sundin ha ägt Karl XII:s bibel från 1711, eftersom det finns en stucken schablon efter försättsbladet med de fyra evangelisterna, förutom målarteknisk handledning som "Beskrifning om Tilwerkning Sätten af Hartz, Terpentin, Terpentin-Olja och Kimrök" från 1774 och "Den Uppriktiga Laquerkonsten", Örebro 1826.³¹

Samlingarna ökades successivt och kom att utgöra ett referensbibliotek för vänner och kolleger. Jonas Edlers signatur förekommer på en handteckning och åtminstone en av hans projektritningar ingår där, nämligen den tidigare nämnda för Hässjö kyrka. Målare och skulptörer arbetade i nära samklang och man kan iakttä exakt samma utförande av kolonnkapitälerna, som med all tydlighet gått tillbaka på gemensamt utnyttjade blad av både Pfann³² och Marlow³³ (fig. 52). Detta ger nyckeln till samstämmigheten mellan skulptur och måleri.

Man letar förgäves efter någon ledtråd när det gäller draperimotivet. Pehr Sundins *Dessein* för Hede kyrkas altartavla är defekt. Den visar beklagligtvis endast toppstycket och ger inte minsta upplysning om hur motivet kan ha vuxit fram. Altarväggen i Hede från 1792 utfördes, fränsett draperierna, i tidsenlig stil (fig. 49), och man kan här jämföra med t.ex. den ritning som några år senare, 1795, översändes från Överintendentsämbetet till Arbrå församling (fig. 53). Göran Sundins projektritningar för de stora altarväggarna föreligger i färdig form, när kombinationen sedan länge var etablerad.

Två målände kolleger i Hudiksvall

En konstnär som kan ha utövat ett visst inflytande och vars arbeten varit en möjlig inspirationskälla var Paul Hallberg (1734–1789), nämndemansson från Haverö, också han stockholmsutbildad, elev till Masaenke på 1750-talet, från 1763 bosatt i Hudiksvall där han fick burskap två år senare.³⁴ Han var alltså verksam en generation före jämtarna.

Hallberg blev en uppskattad och hårt anlitad inredare i hälsingekyrkorna. Redan 1764 utförde han en enorm altarmålning i Delsbo kyrka, tyvärr endast avbildad i sin helhet på ett vykort före kyrkans ombyggnad (fig. 54). Fonden, som mäter 14x8,5 meter, är visserligen bevarad men förvaras hopvikt i klockstapeln, omöjlig att studera med endast mittmotivet åtkomligt (fig. 55).³⁵ Det visar konungarnas tillbedjan och är ett sällsynt stick av Phillippe Thomassin 1613 efter Federico Zuccari (fig. 56), flerfaldiga gånger också utnyttjat av Pehr Sundin. Denna gravyr är inramad i ett bågfält med två antydda, beskurna kolonner. Hallberg byggde ut kolonnarkitekturen i den väldiga fonden. Ovanpå de korintiska kapitälerna placerade han ett genombrutet bjälklag med rokokosvängda postament, där det sitter putti

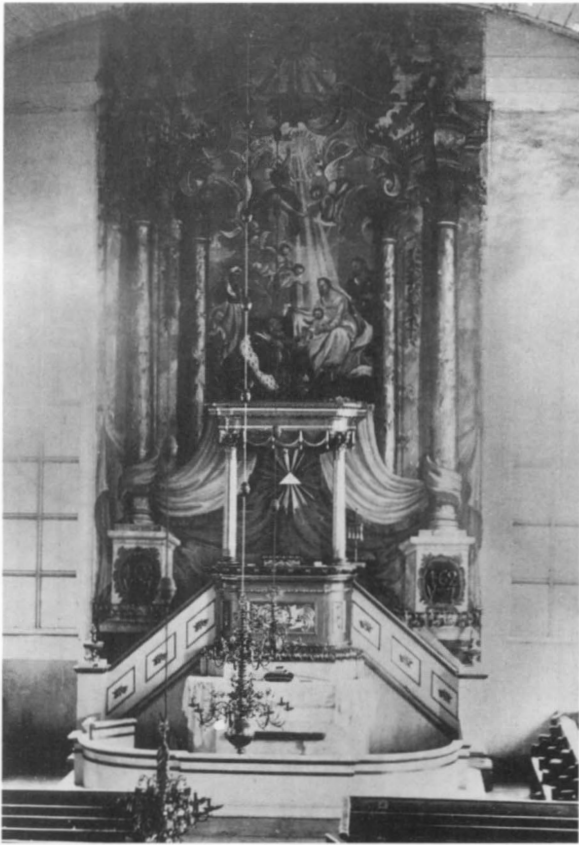

Fig. 54. Altarrangemang i kolossalformat, utfört av Paul Hallberg för Delsbo kyrka i Hälsingland med Konungarnas tillbedjan efter Federico Zuccari som centralmotiv (fig. 56). Utförd 1764. Foto ATA. *The large altar arrangement by Paul Hallberg for Delsbo Church, Hälsingland, with the altar painting "The Adoration of the Magi" from 1764 after Federico Zuccari (Fig. 56).*

Fig. 56. Konungarnas tillbedjan. Gravyr efter Federico Zuccari, d. 1609. Efter Heiligen drei Könige, utställningskatalog, Köln 1982. Bilden beskuren nedtill.

"The Adoration of the Magi". Engraving after Federico Zuccari.

Fig. 55. Altarmålningen i Delsbo (fig. 54) är nu undanhängd i klockstapeln och endast mittpartiet kan studeras. Formatet framgår av staffagefiguren. Foto på 1960-talet av förf.

The altar painting in Delsbo Church (Fig. 54), now kept in the bell-tower. Only the middle part can be studied. Photo from the 1960s.

Fig. 57. Korväggens stora målning i Hudiksvalls kyrka utfördes 1796 och 1803 av målarmästaren H. Frantzön. Efter vykort. *The large wall-painting in the chancel of Hudiksvall Church was carried out in 1796 and 1803 by the master-painter H. Frantzön.*

med blomsterrankor. Här måste han ha haft någon förlaga efter t.ex. Peyrotte eller Meissonnier.³⁶ Nederst framträder ett draperiarrangemang, vars utsträckning uppåt man inte får en klar bild av, men nertill slingrar det sig kring kolonnbaserna och upp över predikstolens baldakin. Det är alltså ett arrangemang med predikstol över altaret. Nu är det så att den då befintliga byggdes först 1852 och hur det ursprungligen sett sig går knappast att avgöra. Hallberg tycks emellertid varit först med kombinationen kolonner–draperier.

Han inredde tre eleganta sakristior, närmast som förmak, Gnarp, Idenor och Kårböle, med väggfält som i Idenor är inramade med förgyllda lister och rokokoeffemblem på väv, i Gnarp målade direkt på väggen 1766. Han applicerar gärna ett draperi för att komma undan ett besvärligt arkitekturperspektiv, t.ex. i framställningen i Idenor av Jesus utdrivande månglarna ur templet.³⁷ Kolonnarkitektur möter bl.a. i Gnarp.³⁸ Men dessa motiv nota bene målade var för sig och i skilda kyrkor.

Det klassiska skenperspektivet i Hudiksvalls kyrka av stark trompe-l'œil-effekt har Hallberg av allt att döma inte utfört, även om 209 alnar väv inköptes 1775 för att klä in hela östra väggen och han enligt kyrkoräkenskaperna fick arvode året därpå. I Inventarium för 1813³⁹ upplyses nämligen om att "Altarprydnaden, som intager hela östra Gafwelen omkring stora Fenstret målad på Wäf 1796 och tillökt 1803. Ritningen dertill är gifwen af Målaren Frantzön och gillad af Kongl Hof Intendants Embetet." Hallberg har tydligen utfört något som efter hans död ersatts, förbättrats eller övermålat av kollegan Frantzön. Målarmästaren *Hans Frantzöns* fantastiska perspektiv som en halv rotunda har helt visst beundrats av både församlingsbor och samtida kolleger och bevisligen gillats på högsta ort (fig. 57). Tygmassor finnes, men skyntar endast som bakgrunds-

montage. Att jämtarna sett detta och försökt åstadkomma en liknande djupverkan tycker man sig spåra i Ådals-Liden, där far och son Sundin målade fondväggen 1826.

Överintendentsämbetets inflytande

Inför den nya kyrkobyggnadsvågen hade man i Stockholm vid Överintendentsämbetet en god beredskap för att möta efterfrågan på nya byggnadsritningar eller bearbeta dem som inskickats.

Man strävade efter att styra verksamheten mot en stram och enhetlig arkitektur av god kvalitet. Resultatet blev inte alltid det avsedda. Just med tanke på den stora aktiviteten i nedre Norrland inrättades en särskild tjänst och valet föll på Daniel Hagman (1710–1776) som 1758 fick särskild "consistorial" just för Jämtland (se ovan Telhammer). Han hade självfallet räknat med att ta över många uppdrag där, men mötte starkt motstånd. Av de 16 kyrkor som uppfördes i Jämtland och Härjedalen under hans tid fick han endast uppföra en enda själv – den i Brunflo – och detta efter en långvarig strid med församlingen. Man hade egna lokala och skickliga byggmästare som man ville gynna, men Hagman blev ändå stilbildare och salkyrkorna med den breda fondväggen gav förutsättningarna för den nya dekoren.

Också när det gällde inredning kom Överintendentsämbetet ofta till korta i dessa trakter. Sedan 1767 satt som överintendent Carl Fredrik Adelcrantz som kontrasignerat många förslag. Hans predikstolar var uppskattade förebilder; särskilt den tidigare nämnda predikstolen i Adolf Fredriks kyrka i Stockholm.

Altarpåställningarna ville man utforma på hemmaplan. Flera ritningar med skenarkitektur utfördes av Olof Tempelman (1745–1816), tillika lärare i arkitektur vid Konstakademien vid den tid då Pehr Sundin och Jonas Edler vis-

tades där. Tempelmanförslagen visar alla en stram, kyligt akademisk formgivning, karaktäriserad av närmast avsky för onödig dekor.

Han har inte i något fall gjort förslag med draperier i samband med skenarkitektur och glada putti med blomster var otänkbart. Den kombinationen var jämtarnas egen och i de fall där man följt eller delvis följt ett förslag till altaranordning, har denna konsekvent inramats av de blåa målade tygmassorna. Man kan jämföra med ÖIÄ:s förslagsritning för Arbrå kyrka (fig. 53) och parallellen i Hede (fig. 49), där Pehr Sundin målade röda draperier.⁴⁰ Ännu mera betecknande är kanske Tempelmans förslagsritning till altare i Sollerön i Dalarna 1788 (fig. 58), som till punkt och pricka kom till utförande.⁴¹ Den kan jämföras med den sundinska fondväggen i Ådals-Liden, Ångermanland 1826, med liknande djupverkan men med draperier och ett krön med Lammet, omgivet av förgyllda strålar.

1809 inkom från Överintendentsämbetet en projektritning för Rödöns kyrka till både predikstol och altarpussättning, signerad av Axel Almfelt och G. A. Pfeffer. Altaranordningen var den enklast tänkbara med två kannelerade kolonner som inramning för en tänkt altarmålning. Detta förslag tilltalade varken församlingen eller de kontrakterade konstnärerna. Här gjorde Pehr Sundin i stället sin kanske vackraste fondvägg (fig. 45) med en fantasifullt utbyggd skenarkitektur, böljande draperier och lekande putti som inramning till ett stort schilleri – också av hans hand – föreställande Korsnedtagningen efter Le Brun.

Bildhuggaren och konstnärskollegan Jonas Edler förkastade också förslaget och snidade lagerfestoner och ymnighetshorn på altarskranket och utformade en förgylld predikstol av sin vanliga beprövade typ.

På den bevarade projektritningen från ämbetet har prästen kort och gott antecknat ”ankom för sent” med den syrliga kommentaren ”kunde ej (äfvén för olämplighetens skull) begagnas”.⁴² Detta är bara några få exempel på att Överintendentsämbetets förslag nonchalerades och listan skulle kunna göras längre. Man kan utan vidare konstatera att några draperier har myndigheten i huvudstaden inte be stått jämtarna med.

Det sega motstånd, som Överintendentsämbetets förslag mötte, gällde för hela området och inte bara de i särklass sturiga jämtarna. Naturligtvis kände man motvilja mot centraldirigering från Stockholm, men det var också i hög grad en ekonomisk fråga.

I dessa utpräglade timmerdistrikt med nära nog obegränsad tillgång på virke ville man inte onödigtvis bygga i sten. Man förfogade över utmärkta lokala byggmästare och timmermän. Dessa var avgjort billigare och drev arbetena med största möjliga hänsyn till avbrott för sådd och skörd under den korta, norrländska odlingsäsongen. Något sådant var

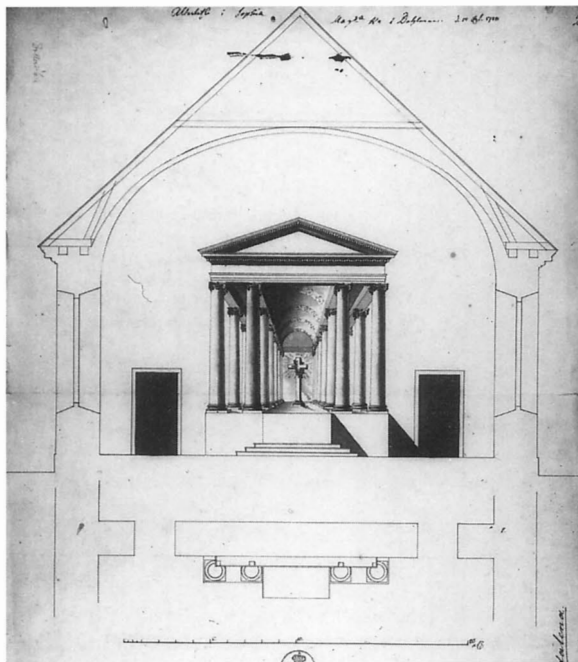

Fig. 58. Förslag till altare och altarväggsdekor för Solleröns (Sofia Magdalena) kyrka, Dalarna, av Olof Tempelman, ÖIÄ 1786. RA. Foto RA.

Sollerö (Sophia Magdalene Church), Dalarna. Proposal for an altar and altar wall arrangements by Olof Tempelman 1786.

en långväga ifrån kommen stiftsbyggmästare helt kallsinnig för.

Självfallet var man också mån om arbetstillfällena. Ett kyrkbygge var en stor investering som berörde alla i socknen. Man upprättade s.k. gångled för framforsling av virke och satsade egen arbetsprestation. Men snickare, målare, murare skulle betalas och det var angeläget att arvodena gick till ”de egna”. På så sätt blev den dryga ekonomiska satsningen ett slutet system där penningarna stannade inom socknen.

De mycket framgångsrika, utbildade dekoratörerna och bildhuggarna, som hade välavlönade uppdrag utanför hemprovinsen kunde sägas förtjäna hårdvaluta. Alla dessa skickliga landsbygdens konstnärer och hantverkare var till skillnad från kollegerna i städerna inte skråanslutna och inte tvingade till specialisering. De var mångsysslare som åtog sig de mest skiftande uppdrag.

Det på många håll envisa motståndet mot centraldirigering gjorde att de norrländska konstprovinserna länge kunde behålla sin lokala särart. Den klassicerande arkitekturen med draperierna kunde livas av lekande putti och rokokons kvardröjande blomsterurnor, festonger och ymnighetshorn.

Noter

1. Cornell 1929 s. 19, P. G. Hamberg 1953, s. 316.
 2. En utförlig levnadsteckning har gjorts av Lars Ljungström 1990.
 3. Verkförteckning se Nodermann 1990, s. 220 ff. Se även nedan bilaga.
 4. I bild hos Ljungström 1990, s. 131.
 5. LISTA Kontraktet: "Åhr 1752 d 1 December blef nedanstående afhandling och Contract emellan underteknade slutit och fastställt som härefter följer – Jag Johan Olson åtager mig af fri och otvungen wilja, at såsom lärodräng begifwa mik i dienst hos Bilt-huggaren och byggmästaren kånstärfarne Mäster Jonas Granberg, och uti samma dienst framhärda Fem år utan löhn och kläder, utom hwad Mästaren af god wilja och benägenhet wil under dessa läroår derutinna under stödjia min fattiga förmåga. Sedan desse Fem år äro framflutne samtycker iag likaledes at tiena Mästaren i Twänne år emot sådan löhn efter öfwerenskommande som kan sig lämpa efter min flit och upförande. under tiensteåhren skal iag mig eij undandraga at med nöij och tålmod förrätta nödwändiga hussyslor i synnerhet and och bärgningstiden om sammaren, när annat arbete i professionen eij förefaller och af mig fordras. I öfri- git skal iag på det högsta beflita mig om trohet, nyckter- och flitig- het samt ställa mig til rättelse de lefnadsreglor som utom detta Contract äro mig förskrefne och altid söka ärbart och oförargeligt umgiänge. In summa skal iag efter yttersta förmåga så inrätta mit upförande, at utom den nytta och förmån igienom et gudfrucktigt och dygdigt lefnadsätt mig tilflytandes warder, iag också måtte winna min Mästares kiärlek och förtroende.
Häremot utfäster iag Jonas Granberg at med all uprichtig och sacktmödighet wilja så godt som iag sielf kan och förstår, under- visa drängen Johan Olson uti Bilt-huggare kånst, öfwerstryknings- arbete, samt snickare och byggnings wärk, så mycket han sielf kan fatta och gienom idkesam flit wil derom sig winlägga, mig siel til heder och honom til nytta och gagn hela sin lifstid.
Til större säkerhet af hwad således i Herrens Högtlåfwande namn är slutit och belofwat, hafwa wi här 2:ne exemplar uprättat och med våra namns underskrift bekräfta welat.
- Datum ut supra Jonas Granberg
 Johan Olofson
- At denna afhandling är med bägge xontraherande personers fria wilja och samtycke slutet och belofwad attestera efter begiä- ran. Åkeräng d 1 December 1752." (Kontraktet i privat ägo i Klöv- sjö, tidigare publicerat av Tannér 1962, s. 7 ff.) Nodermann 1990, s. 39–40.
6. Nodermann 1990, s. 203 ff. Se även nedan bilaga.
 7. Brunflo tgl F:9:18, ÖLA.
 8. Tessinska samlingen Nationalmuseum.
 9. Nodermann 1990, s. 203 ff.
 10. JLM 20 770:104 Nodermann 1990, s. 43.
 11. Telhammer 1978, bild 106 och 107.
 12. Personuppgifter och verkförteckning se Nodermann 1980. Se även nedan bilaga.
 13. Exempelvis Norrlanda, Söderberg 1951, bild 112.
 14. Nodermann, ICO 1987:3, s. 19.
 15. Bringéus RIG 1994:2.
 16. Nodermann 1990 b, s. 68, Särna räk 1695 L:I HLA.
 17. Predikstolar och orgelfasader med draperier av Weigel-Schübler. Joh. Jacob Schübler d. 1741, daterade arbeten 1719–1738 (Thieme-Becker).
 18. Verkförteckning Nodermann 1990 a, s. 221 ff. Se även nedan Bi- laga.
 19. Nodermann 1992, Byggmästare och timmermän, verkförteck- ning.
 20. Verkförteckning Nodermann 1990 a. Se även nedan Bilaga.
 21. Avbildad i nr 3, s. 86, bild 94.
 22. Avbildad i Kyrkobyggnader 1760–1860, del 3 s. 150, bild 182.
 23. Nodermann 1990 a, s. 58 samt registret.
 24. Hamberg 1953, s. 323.
 25. För personalia om familjen Sundin, se Nodermann 1964.
 26. Avbildad i Kyrkobyggnader 1760–1860, del 3, s. 28.
 27. Avbildad i Kyrkobyggnader 1760–1860, del 3, s. 223, 188.
 28. Looström 1887, s. 137 ff.
 29. Baeckström 1940, s. 70 ff.
 30. Fragment av arbetsritning med påskrift "Frälsarens Portrait fram- på Strengnäs predikstol, förfärdigad på Ljungens Werkstad i Stockholm 1790" i den sundinska saml JLM 20770:210.
 31. Nodermann 1964, utdrag ur bouppteckningen s. 23 och 60.
 32. Wilhelm Pfann, gravör i Augsburg på 1690-talet. Ett av hans blad i sundinska samlingen JLM 20770:157.
 33. William Marlow engelsk gravör, 1740–1813, bevarad förlaga i sundinska samlingen JLM 20770:60.
 34. För biografiska data se Rapp 1968.
 35. Den nuvarande olyckliga placeringen framgår vid avbildning s. 56 Nodermann 1990. Altarmålningen betalades med 1 374 dlr kmt enl räk LI:5 HLA N:1.
 36. Alexis Peyrotte 1699–1769, ornamentstickare i Paris. Ett orna- mentstick med palett omgiven av rokokornament i den sundins- ka saml JLM 20.770:166. Ornamentsförlagor av denna typ har in- gått i de norrländska konstnärernas formförråd. Hallbergs egna kopparstick är tyvärr inte redovisade i hans bouppteckning. J. A. Meissonnier, 1693–1750 har också ornamentstick med amoriner på balustrad.
 37. Motivet med Jesus som driver ut månglarna ur templet publicerat av Rapp 1968 med förlagan, vid 22 och 23.
 38. Avbildad av Telhammer 1983, bild 67 och 68.
 39. Hudiksvall LI:4 HLA.
 40. Nodermann 1990, s. 63.
 41. Bergman 1989, s. 463, fig. 142.
 42. ÖLA.

Litteratur

- Bergman, M*, Venjans, Solleröns och Våmhus kyrkor. Sveriges Kyrkor, vol 211. Sthlm 1989.
- Bringéus, N-A*, Att sörja i svart vid kungliga dödsfall. Rig 1994:2. Sthlm 1994.
- Baekström, A*, Uppkomsten av Konstakademiens bibliotek och grav- yrsamling, i: Meddelanden från Kungl Akademien för de fria konsterna 1940. Sthlm 1940.
- Cornell, H och Rappe, A*, Kyrkor i Njurunda och Sköns tingslag samt Sundsvalls stad. Sveriges Kyrkor. Medelpad, häfte I. Sthlm 1939.
- Englund, N*, Hantverkarsläkter i Gefle på 1700-talet. Gästriklands hembygdsböcker II. Gävle 1932.
- Flodin, N-A*, Bygd och kyrka. Attmars kyrka. Sundsvall 1963.
- Flodin, B*, Kyrkobygandet i övre Norrland 1760–1860, samt katalo- gen, i: Kyrkobyggnader 1760–1860 del 3, Övre Norrland, Sveriges Kyrkor vol 217. Stockholm 1993.

- Hamberg, P G*, I kor och skepp, i: Härnösands stift i ord och bild. Sthlm 1953. – *Densamme*: Om symboliken på 1700-talets predikstolar. Några exempel från Härnösands stift, i: Från Ådalar och fjäll nr 48. Härnösand 1961. – *Densamme*: Norrländska kyrkoinredningar. Från reformation till ortodoxi. Idéhistoria – kulturförbindelser – mästare. KVHAA Monografier. Sthlm 1974.
- Hultman, E*, Kungliga Akademien för de fria konsterna, utställningar 1794–1887. Sthlm 1887.
- Ljungström, L*, Carl Hofwerberg, i: Jämten 1990. Östersund 1990.
- Loostrom, L*, Den svenska konstakademien under första århundradet af hennes tillvaro 1735–1835. Sthlm 1887.
- Murenus, B*, Acta Visitoria 1637–1666. Finska kyrkohistoriska samfundets handlingar. Helsingfors 1905–1908.
- Nodermann, M*, Jonas Granberg, en jämtländsk kyrkokonstnär, i: Jämten 1961. – *Densamma*: Anders Berglin, en jämtländsk rokokomålare, i: Jämten 1967. – *Densamma*: Jöns Ljungberg, den konstnärlige tullvaktmästaren i härjedalsfjällen, i: Fataburen 1980. – *Den-*

samma: Tudorrosor i svenska kyrkor, Den iconographiske post ICO 1987. – *Densamma*: Mästare och möbler, jämtländska målare, bildhuggare, hantverkare och deras produkter. JLM, Östersund 1990. – *Densamma*: Kyrkor, byggmästare och timmermän i Jämtland och Härjedalen under 1700-talets senare hälft, i: Bebyggelsehistorisk tidskrift 22.1991.

- Rapp, B*, Målaren Paul Hallberg i Hudiksvall och hans nürnbergska kopparstycken, i: Antikvariskt arkiv 34. KVHAA, Sthlm 1968.
- Tannér, Per-Nilsson*, Joh. Edler d.ä. 1734–1797. En snidarkonstens mästare. Banbrytare och föregångsmän. Östersund 1962.
- Telhammer, I*, Predikstolmakare och predikstolskonst före 1777 i norra Hälsingland, Medelpad och Ångermanland, Kungl Skyttesamfundets handlingar nr 20. Umeå.1978. – *Densamma*: Från syndafall till himmelfärd. Norrländska bildpredikningar under 1700-talet, i: Arkiv för norrländsk hembygdsforskning XXI. Härnösand 1983.

Bilaga: Verkförteckning över kyrkliga arbeten

EDLER I, Johan Olofsson, 1734–1797

- 1758 Brücke (Jä), ljudtak till predikstolen och tillbyggnad på den gamla altaruppsättningen (med profilörer och snidad draperi).
- 1760 Lit (Jä), altarskranket.
- 1760 Oviken (Jä), predikstolen och dopbild.
- 1761 Lit (Jä), kyrkdörr.
- 1762 Alsen (Jä), altaruppsättning.
- 1762 Stöde (Me), altaruppsättning.
- 1762 Rödön (Jä), skulpturer till orgelverket.
- 1764 Ljustorp (Me), bilder till altaruppsättningen och nummertavlan, troligen även predikstol.
- 1764 Marieby (Jä), altaruppsättning.
- 1767 Näs (Jä), altaruppsättning.
- 1767 Offerdal (Jä), korskrank och pyramider.
- 1767 Ullånger (Ån), altaruppsättning.
- 1767 Vibyggerå (Ån), altaruppsättning.
- 1768 Attmar (Me), altaruppsättning.
- 1768–69 Näs (Jä), predikstolen.
- 1769 Bodsjö (Jä), nummertavla.
- 1769 Multrä (Ån), altaruppsättning.
- 1770 Njurunda (Me), altaruppsättning.
- 1770 Själevad (Ån), altaruppsättning.
- 1771 Borgsjö (Me), predikstol.
- 1771–72 Näs (Jä), pyramider, korskrank, altarskrank.
- 1772 Hackås (Jä), predikstolen.
- 1772 Njurunda (Me), nummertavla.
- 1773 Lockne (Jä), fyra evangelistbilder till predikstolen.
- 1773 Torsåker (Ån), predikstol och dopbild.
- 1774 Lillhärdal (Jä), altaruppsättning och predikstol.
- 1775 Lockne (Jä), två ramar.
- 1775 Sollefteå (Ån), predikstol.
- 1776 Njurunda (Me), predikstol.
- 1778 Brunflo (Jä), stora kyrkporten.
- 1778–79 Brunflo (Jä), altaruppsättning.
- 1780-talet Sångå (Ån), predikstol.

- 1781 Frösön (Jä), predikstol.
- 1781 Hallen (Jä), ospec arbete.
- 1781 Hackås (Jä), altaruppsättning.
- 1782 Borgsjö (Me), altaruppsättning.
- 1783 Borgsjö (Me), nummertavla.
- 1783 Myssjö (Jä), predikstol.
- 1783–84 Offerdal (Jä), predikstol.
- 1783–84 Alsen (Jä), predikstol.
- 1785 Offerdal (Jä), altaruppsättning.
- 1785 Säbrå (Ån), predikstol.
- 1786 Brunflo (Jä), predikstol.
- 1787 Myssjö (Jä), altaruppsättning.
- 1788 Hammerdal (Jä), predikstol.
- 1788 Sollefteå (Ån), altaruppsättning och predikstolshimmel.
- 1789 Överlänäs (Ån), altaruppsättning.
- 1790 Hallen (Jä), altaruppsättning.
- 1791 Stugun, (Jä), altaruppsättning och predikstol.
- 1792 Myssjö, (Jä), en skulptur till altaruppsättningen.
- 1793 Tuna (Me), altaruppsättning och predikstol.
- 1794 Föllinge (Jä), altaruppsättning.
- 1796 Lockne (Jä), dopbild.

EDLER II, Jonas Johansson, 1764–1832, son till bildhuggaren Johan Edler d.ä.

- 1782–84 Borgsjö (Me), fadern behjälplig med bildhuggeriarbeten.
- 1783 Offerdal (Jä), faderns medhjälpare.
- 1794 Lockne (Jä), "altaretaflan".
- 1799 Lit (Jä), altaruppsättning, predikstol, dopbild, läktare.
- 1799–1801 Berg (Jä), ospec arbete men torde avse altaruppsättningen.
- 1802 Gnarp (Hs), predikstol.
- 1802 Näs (Jä), dopängeln.
- 1803–14 Stigsjö (Ån), altaruppsättning och predikstol.
- 1806 Bodsjö (Jä), altaruppsättning och predikstol.

- 1807 Brunflo (Jä), ospec arbete.
 1809–11 Rödö (Jä), altaruppsättning.
 1813 Jättendal (Hs), predikstol.
 1820 Näs (Jä), ospec arbete.
 1822–23 Gudmundrå (Ån), altaruppsättning och predikstol.
 1822 Bergsjö (Hs), predikstol och annat bildhuggeriarbete.
 1826 Hässjö (Me), altaruppsättning.
 1827–28 Nordingrå (Ån), altaruppsättning och predikstol.
 1828 Attmar (Me), predikstol.
 1832 Sundsjö (Jä), predikstol.

HOFVERBERG, Karl/Carl, 1695–1765

- 1720 Undersåker (Jä), "altartaflans öfverstrykande".
 1729 Brunflo (Jä), målning av skrank och pyramider.
 1731 Torp (Me), målning och förgyllning av predikstolen.
 1735 Myssjö (Jä), målning av pyramiderna.
 1736 Hallen (Jä), förgyllning av bilder.
 1736 Mattmar (Jä), målning av predikstol, läktare och altarskrank.
 1736–37 och periodiskt fram till 1741 arbeten för familjen De Geer på Leufsta bruk. Kyrklig inredning i brukskyrkorna i Leufsta och Karlholmsbruk (båda Up).
 1739 Revsund (Jä), målning av altaruppsättningen.
 1744–46 Rödön (Jä), läktaren med "schilleriarbete".
 1747 Berg (Jä), målning av altaruppsättningen och "schilleriet", målning på duk föreställande Kristus på korset.
 1745–48 Härnösands domkyrka (Ån), målning och förgyllning, 33 apostlar och evangelister.
 1747–50 Rödön (Jä), Formgivning och målning av altaruppsättningen, altartavla föreställande Kristus på korset och predella med Nattvarden.
 1747 Näskott (Jä), målning och förgyllning av altaruppsättningen.
 1750 Sundsjö (Jä), ospec arbete.
 1751 Ås (Jä), målning av altaruppsättning, målning av predikstol.
 1752 Hammerdal (Jä), målning av altaruppsättningen, altarmålning på väv föreställande Kristus på korset och predella med Nattvarden.
 1753 Indal (Me)
 1754 Häggenås (Jä), målning av predikstol och läktare.
 1755 Myssjö (Jä), målning av läktare, kyrkdörr och fönster.
 1755 Torp (Me), altartavla, målning på väv föreställande Korsnedtagningen.
 1755 Sundsjö (Jä), "altartaflans bättrande".
 1756 Lit (Jä), altaruppsättningen målad och förgylld, en predella.
 1756 Marieby (Jä), målning av läktaren.
 1757 Lockne (Jä), ospec arbete.
 1757 Torsåker (Ån), målning av altaruppsättningen.
 1759 Bräcke (Jä), målning och förgyllning av altaruppsättning och predikstol, den senare försågs då med målningar av de fyra evangelisterna.
 1759 Revsund (Jä), ospec arbete.
 1762–63 Stöde (Me), altarmålning på väv föreställande "vår K. återlösares uppståndelse".

LJUNGBERG, Jöns, 1736–1818

- 1756 Storsjö kapell (Hr), nummertavla som han skänkt "företess afresa till Stockholm". Numera förkommen.
 1763–64 Vemdalen (Hr), predikstolen och "åtskilligt arbete".
 1773 Gravvård, snidad i trä. Nu i Funäsdalens museum.
 1773 Ljusnedals kapell (Hä), nummertavla (enligt inventarieförteckning).
 1775 Tännäs (Hr), "ram till konungens tal". Nu i Funäsdalens museum.
 1775 Lillhärda (Hr), ram till Gustav III:s tal. På baksidan med blyerts signerad "Denna ramen är förfärdigad af Manufactoristen J Ljungberg Anno 1775 D 8 Febr". Avbildad i P G Hamberg, Lillhärda kyrka, Sveriges Kyrkor vol 103, sid 202.
 1776 Lillhärda (Hr), nummertavla, ej nämnd i räkenskaperna, tillskriven Ljungberg på stilkritiska grunder. Enligt inskription i kartuschen skänkt detta år. Avbildad i P G Hamberg, ovan a.a., sid 183.
 1777 Hede (Hr), ej specificerat men högt betalt arbete (959 dlr kmt). Torde ha omfattat altarring, korbåge, dörrar m.m.
 1779 Hede (Hr), ej specificerat arbete.
 1780 Lillhärda (Hr), nummertavla, pendang till ovanstående.
 1780–81 Ljungbergs namn ej nämnd i räkenskaperna. Daterad 1780.
 Storsjö kapell (Hr), ej specificerat "snickeri och bildhuggeriarbete", sannolikt omfattande ytterportalen (ej längre på plats), ingångsdörren (målad 1787 av Pehr Sundin), bänkskrank med genombruten blomdekoration, f.d. takdekoration med snidad ram (nu placerad på ena långväggen), skulpterade detaljer till altaruppsättning (nu inkomponerade i 1812 års skenarkitektur), predikstolskorgen (eller i varje fall den omgivande snidade blomsterdekorationen), bokstolen, den snidade dörren vid predikstolsuppgången, samt möjligen även de fönsteröverstycken med kartuscher, som nu kröner de sex fönstren.
 Dessa arbeten, utförda för den tidigare kyrkan, har överförts till det nya kyrkobygget 1812. Denna uppfattning har framlidne P G Hamberg uttryckt i sitt manuskript för Sveriges Kyrkor vid beskrivningen av kappellets inredning.
 1790 Hede (Hr), predikstolen.
 1796–97 Tännäs (Hr). Ledde ombyggnad och renovering.
 1810 Storsjö kapell (Hr), nummertavla.
 1812 Storsjö kapell (Hr), bord, enkelt gråmålat med en låda. På lådans undersida inskrift i byerts med Ljungbergs handstil "F(örfärdig)at 1812 3/4". Står i sakristian.

Odaterade arbeten, ej specificerade i räkenskaperna

- Ljusnedals kapell (Hr), ljuskrona snidad av trä, odaterad och osignerad. Tillskriven på stilkritiska grunder.
- Ljusnedals kapell (Hr), enkel ram till Gustaf III:s tal. På baksidan signerad "Denna Ram är förfärdigad af J. Ljungberg". Odaterad.
- Tännäs (Hr), predikstol, i delar, nu förvarad på kyrkvinden. Rokoskvängd korg, målad i blekblått med allegorisk kvinnofigur, snidad i upphöjd relief. Kvinnofiguren bär boken med de sju insegen och flankeras av lammet med korsfanen. (Förlagan torde vara hämtad från försättsbladet till Karl XII:s bibel, varav ett exemplar förvaras i kyrkan.) Predikstolen är odaterad. Ej nämnd i räkenskaperna.

SUNDIN, Per/Pehr, 1760–1827, far till Göran Sundin

- 1783 Alsen (Jä), diverse målning.
 1786 Oviken (Jä), målning och förgyllning av läktaren.
 1786 Hallen (Jä), målning och förgyllning av predikstolen.
 1787 Storsjö kapell (Hr), ospec arbete. (Har bl.a. omfattat den 1787 daterade dörren och altarmålning, infälld i skenperspektivet i nuvarande kyrkan.)
 1789 Oviken (Jä), målning av bänkar och fönsterlufver.
 1790 Brunflo (Jä), ospec arbete.
 1790–92 Hede (Hr), det stora skenperspektivet.
 1794 Oviken (Jä), målning och förgyllning av nummertavla.
 1797 Oviken (Jä), ospec arbete.
 1797 Klövsjö (Jä), ospec arbete.
 1799–1800 Berg (Jä), fullständig målning och förgyllning av den nya kyrkan.
 1799–1800 Rätan (Jä), fullständig målning och förgyllning och även utvändig målning.
 1800 Brunflo (Jä), Predella föreställande nattvarden.
 180–02 Offerdal (Jä), altarmålning föreställande Korsnedtagningen och predella föreställande Konungarnas tillbedjan, däremot ej det omgivande skenperspektivet som utfördes av Wagenius).
 1803–04 Berg (Jä), troligen skenperspektivet.
 1804 Stigsjö (Ån), målningsarbete, förgyllning av altarpupp-sättning.
 1807 Brunflo (Jä), ospec arbete.
 1810–14 Rödön (Jä), ”schilleri” och ”skuggverk” förstört genom brand 1923.
 1811 Hackås (Jä), skenperspektiv och målning av läktaren.
 1811 Myssjö (Jä), predellan, Nattvarden instiftande.
 1811 Berg (Jä), förgyllning av altarpuppsatsen.
 1813 Oviken (Jä), skenperspektiv.
 1817 Vemdalen (Jä), altarmålning, Korsnedtagningen, replik av den i Offerdal, och predella föreställande Nattvarden.
 1818–22 Näs (Jä), kontinuerligt arbete, omfattande skenperspektiv, m.m.
 1818–19 Linsell (Jä), målning och förgyllning samt skenperspektiv.
 1819 Rödön (Jä), förgyllning av nummertavlor.
 1823 Timrå (Me), altarmålning föreställande Korsnedtagningen.
 1823–24 Gudmundrå (Ån), målning och förgyllning och altarmålning med Kristi uppståndelse.
 1826 Hässjö (Me), målning och förgyllning.
 1826 Ådals-Liden (Ån), altarfond och skenperspektiv.
 – Sånga (Ån), altarmålning föreställande Konungarnas tillbedjan och predella föreställande Marie bebedelse.
 – Överlänäs (Ån), (efter 1800), altartavla med Jesus i Getsemane.

- 1826 Ådals-Liden (Ån), fadern behjälplig med målning och förgyllning samt fondvägg med skenperspektiv.
 1826–28 Hässjö (Me), målning och förgyllning.
 1829 Attmar (Me), målning och förgyllning.
 1829 Nordingrå (Ån), målning och förgyllning.
 1831–32 Lillhärda (Hr), målning och förgyllning av läktare och draperimålning bakom predikstolen.
 1831 Häggdånger (Ån), förgyllning av inredning, bl.a. urnor och klocka.
 1833 Graninge bruk (Ån), ospec arbete.
 1833 Sundsjö (Jä), målning och förgyllning, numrering av bänkar samt skenperspektiv.
 1835 Sunne (Jä), bildhuggeri på predikstolen och altarpupp-sättning.
 1836 Sunne (Jä), målning och förgyllning. (Arbetet har även omfattat skenperspektiv bakom altaret, numera avlägsnat.)
 1837 Arnäs (Ån), målning och förgyllning samt skenperspektiv. Altarmålning föreställande Kristus bärande sitt kors.
 1837–38 Fors (Jä), målning och förgyllning, altarmålning föreställande Kvinnorna vid graven, skenperspektiv och bildhuggeri på predikstolen.
 1838 Torp (Me), målning och förgyllning.
 1839 Ytterhogdal (Hs), målning och förgyllning samt skenperspektiv.
 1841–42 Häggenäs (Jä), målning och förgyllning samt skenperspektiv.
 1842 Hammerdal (Jä), målning och förgyllning av orgelläktaren.
 1842–43 Aspås (Jä), målning och förgyllning samt skenperspektiv.
 1843–44 Färila (Hs), målning och förgyllning, bildhuggeri till orgelverket, altarmålning föreställande Kristi uppståndelse.
 1844–45 Borgvattnet (Jä), målning och förgyllning samt skenperspektiv.
 1845 Sundsvall (Me), bildhuggeri och förgyllning av orgelverket.
 1846 Hässjö (Me), bildhuggeri, målning och förgyllning av orgelverket.
 1846 Ljustorp (Me), målning och förgyllning av två urnor.
 1847–49 Alsen (Jä), målning och förgyllning samt skenperspektiv och altarmålning föreställande Kristi bön i örtagården. Förstört genom brand 1919.
 1848 Ytterhogdal (Hs), bildhuggeri och målning av orgelverket.
 1848–49 Ström (Jä), målning och förgyllning samt skenperspektiv.
 1850 Ådals-Liden (Ån), utvändig målning, invändig målning och förgyllning.
 1850–51 Ragunda (Jä), målning och förgyllning samt skenperspektiv. Altarmålning föreställande Kristi bön i örtagården.
 1852–53 Hällesjö (Jä), bildhuggeri på altaret (korset med svepeduken) och på läktaren, målning och förgyllning, fondvägg med skenperspektiv (numera avlägsnat).
 1854–55 Undersåker (Jä), målning och förgyllning, fondvägg med skenperspektiv, altarmålning föreställande Kvinnorna vid graven.
 1856 Alsen (Jä), ornamentskärning till orgelverket.
 1857 Ramsele (Ån), målning och förgyllning samt bildhuggeriarbete.

SUNDIN, Göran, 1795–1857, son till Pehr Sundin

- 1819 Linsell (Hr), fadern behjälplig med målning, förgyllning och skenperspektiv.
 1824 Gudmundrå (Ån), fadern behjälplig med målning och förgyllning.

WAGENIUS, Jonas, 1747–1808

- 1771–72 Njurunda (Me), målning och förgyllning av altaruppsättning och nummertavla.
- 1771 Revsund (Jä), målning av bokstol på predikstolen.
- 1778 Njurunda (Me), förgyllning av predikstolen.
- 1779 Sänga (Ån), målning och förgyllning.
- 1780 Sundsvall (Me), fullbordad förgyllning av altaruppsättningen efter E Hofwerbergs frånfälle.
- 1782 Frösön (Jä), en nummertavla, tillverkad i Sundsvall.
- 1782–83 Stöde (Me), förgyllning av predikstolen.
- 1785 Säbrå (Ån), förgyllning av predikstolen.
- 1786 Skog (Ån), målning och förgyllning av altaruppsättning.
- 1787 Alsen (Jä), målning och förgyllning av predikstolen och "gardin på muren".
- 1787 Offerdal (Jä), målning och förgyllning av predikstolen och en "å muren med oljofärg målade gardin" bakom denna.
- 1787 Stöde (Me), "tapeters förfärdigande i sakristian".
- 1789 Borgsjö (Me), målning och förgyllning.
- 1790 Torp (Me), ospec målningsarbete.
- 1790–92 Brunflo (Jä), målning och förgyllning av predikstol och altaruppsättning samt skenperspektiv.
- 1791 Sollefteå (Ån), målning och förgyllning av predikstol och altaruppsättning samt ett skenperspektiv.
- 1793 Offerdal (Jä), målning och förgyllning av altaruppsättning läktare, bänkar samt ett skenperspektiv bakom altaret.
- 1793 Hallen (Jä), förgyllning av altaruppsättningen, troligen även skenperspektivet med draperier.
- 1794 Tuna (Me), ospec målning och förgyllning.
- 1796 Föllinge (Jä), målning och förgyllning av altaruppsättningen, sannolikt även skenarkitektur.
- 1796 Selånger (Me), ospec målningsarbete (torde avse skenperspektivet).
- 1797–1800 Lit (Jä), målning och förgyllning samt skenperspektiv.
- 1797 Borgsjö (Me), förmedlar kontakt i Stockholm med ej namngiven konstnär för schilleriet till altartavlan.
- 1798 Häggdånger (Ån), ospec målningsarbete.
- 1798 Timrå (Me), ospec målningsarbete.
- 1800 Stöde (Me), förgyllning av ram.
- 1800 Tuna (Me), målning och förgyllning av orgelverk och läktare.
- 1801 Sundsvall (Me), förgyllning av ram.
- 1803–04 Gnarp (Hs), målning och förgyllning.
- 1806 Anundsjö (Ån), målning och förgyllning av altaruppsättningen och annan invändig målning.

Fig. 59. Gustaf Wilhelm Palm. Utsikt över Härnösands stad. 1856 (beskuren). Härnösands rådhus. Foto Härnösands kommun.
G. W. Palm, View of the town of Härnösand in 1856.

Härnösands domkyrka och dess arkitekt Johan Adolf Hawerman

av INGRID SJÖSTRÖM

För illustrationer se även katalogen.

Den vita domkyrkan i Härnösand ligger högt, den syns vida omkring både från inland och hav. Då kyrkan uppfördes 1842–46 var höjden där den ligger ännu öppen och nästan utan bebyggelse.¹ Kyrkan behärskade fullständigt sin omgivning (fig. 59). Även sedan staden vidgats och hus vuxit upp kring kyrkotomten är domkyrkan stadens mest karaktärsgivande monument. Det är en byggnad som med kraft och auktoritet markerar sin ställning som stadens och stiftets förnämsta kyrka.

Den kyrkotyp som valts i Härnösand är relativt ovanlig i Sverige: en T-formad långhuskyrka, vars västfasad med kolonnportik och dubbeltorn samspelar med ett bakomliggande kupolkrönt torn, placerat över skärningspunkten mellan långhuset och det korta tvärskeppet (fig. 60–61, 65).

När man ser domkyrkan på långt håll från sjösidan dominerar tornet, men det träder tillbaka till förmån för västfasadens imposanta portik när man närmar sig uppför backen (fig. 62). Från öster ter sig kyrkan mer lik en centralbyggnad; tvärskeppets fasad med korrundelns lykta bildar en välproportionerad bas för tornet (se kat.). Långsidesfasaderna har inte kortsidornas fasta och slutna balans; man kan känna att det varit svårt att organiskt sammanfoga centralkyrkomotivet i öster och portiken i väster med det mellanliggande långhuset. Fasaderna är släta och osmyckade så när som på ett rikt och välartikulerat listverk längs takfoten och enkla bågmotiv kring fönstren.

Lika sobert som exteriören var från början det inre (fig. 61, 63). Det treskeppiga kyrkorummet med vitputsade valv och väggar var sparsamt dekorerat. Mot släta ytor stod kolonnernas korintiska kapitäl, tandsnittslisten vid valvan-

Fig. 60. Härmösands domkyrka från sydöst. Foto 1898. ATA.
Härmösand Cathedral seen from the south-east in 1898.

fangen, ornament i guld på altarkors, predikstol, orgel och läktarbarriärer. Det flödande dagsljusets spel framhävde arkitekturdelarnas precist tecknade linjer.

Långhusets parad av kolonner och graciösa bågar har ungrenässansens lätthet; borta är nyantikens stränga raka entablement. Ljuset från de höga fönstren i långhusmurarna belyser både det tunnvalvda mittskeppet och de smalare sidoskeppen, som genom läktare delas i två våningar. Korrundeln fylls av ljuset både från de fem fönstren och från lanterninen, medan det väldiga tornet inte utnyttjas som ljusintag.

Kolonerna bär högväggens arkad, medan läktaren är inspänd mellan kolonn- och pelarskaft utan att den bärande funktionen markeras. Kolonnraden bryts i tvärskeppet av ett omtyckt palladianskt motiv, tornets underbyggnad: en tredelad öppning med båge buren av kolonner och rakt avslutade sidoöppningar. Motivet inramas av kopplade pilastrar, fortsatta av gördelbågar över tunnvalvet. Enkelheten var nödtvungen och beroende av församlingens knappa resurser, men den svarade samtidigt väl mot nyklassicismens ideal.

Exteriören är ännu bibehållen som när domkyrkan byggdes, medan interiören genomgått omfattande förändringar, särskilt vid de restaureringar som företogs dels på 1890-talet, dels på 1930-talet. Kyrkorummets svala klassicism barockiserades genom en rik dekor i stuck och målning i valv och kor, inventarier från den gamla kyrkan sattes in, främst altaruppsatsen från 1728, delvis ombyggd (fig. 64). Korfönstrens starka motljus uppfattades tidigt som besvärän-

Fig. 61. Ritning till domkyrka i Härmösand. Längdsektion och plan. Lavering i svart, rosa och blått. Påskrift: "Författad av Johan Adolf Hawerman 1842. Stockholm Överintendentens Embetet 31 okt 1843. F. Blom. Likheten med originalet intygas. Ludvig Hawerman." RA.
Proposal drawing for Härmösand Cathedral from 1842 by J. A. Hawerman.

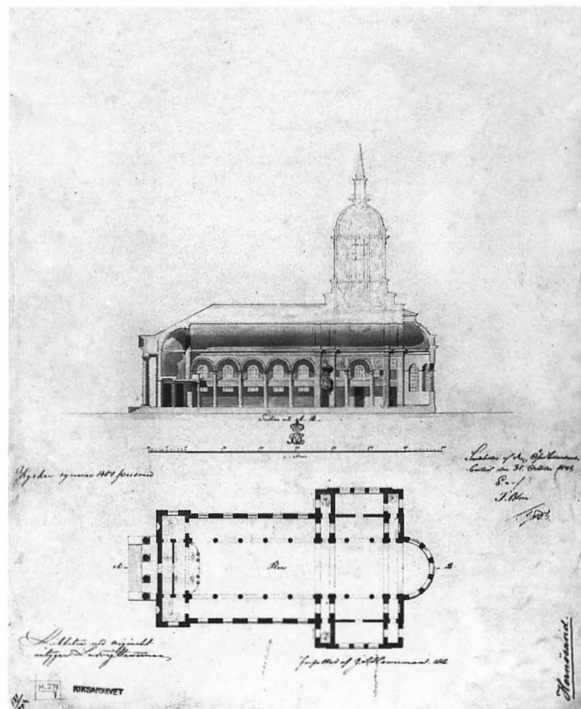

Fig. 63. Interiör mot öster. Valvdekor ritad av Agi Lindegren 1895, absidvalvets medaljonger försedda med målningar av Caleb Althin 1905. Foto G Reimers, Gävle, före 1934. ATA.

The interior looking east. Vault paintings by A. Lindegren in 1895, the medallions in the apse were painted by C. Althin in 1905.

de, och avbländades kring sekelskiftet med gultonat glas. 1935 murades fönstren helt sonika igen, för att åter tas upp 1974. De försågs då med färgat glas som gradvis går från starkt koboltblått i fönstrens nedre del mot ljusblått och vitt, en färgeffekt som påtagligt präglar hela kyrkorummet.²

Härnösands domkyrka är vår näst yngsta, invigd 1846, i tiden mellan Göteborgs domkyrka från 1805–25 och Luleå domkyrka från 1889–93. Då Härnösands stift bildades 1647 omfattade det hela norra Sverige, dvs. Jämtlands,

Fig. 62. Härnösands domkyrka, västfasad. Foto H. Cornell, S. Wallin 1971. ATA.

The west front of Härnösand Cathedral in 1971.

Västernorrlands, Norrbottens och Västerbottens län. 1904 avskildes de två sistnämnda länen och bildade Luleå stift. Härnösands stiftschef benämndes fram till 1772 superintendent, därefter biskop.³

Innan den nuvarande domkyrkan byggdes fick stiftsstaden använda sin stadskyrka som domkyrka. Den byggdes troligen redan under 1500-talets sista år och utvidgades och ombyggdes sedan i etapper. Att kyrkan blev för trång för den växande befolkningen och behövde omfattande reparationer framgår av sockenprotokoll från 1700-talets andra hälft. Olika projekt för nybyggnad, bl.a. av Christoffer Loëll och Carl Fredrik Sundvall, framlades under 1780- och 90-talen, utan att leda till något avgörande.

1835 togs ett definitivt beslut att bygga nytt, och en rad förslag diskuterades. Året därpå övergavs den förfallna kyrkan. Gudstjänsterna firades i den 1791 uppförda gymnasiebyggnadens festivitetsal, tills dess den nya kyrkan äntligen kunde tas i bruk. Som ett ledmotiv genom hela den långa tillkomsthistorien går domkyrkoförsamlingens otillräckliga kassa.⁴

Härnösands gamla kyrka, nybyggnadsförslagen och den nuvarande kyrkan har ägnats flera studier. Den mest utförliga skildringen, byggd på noggranna arkivstudier, har gjorts av framlidne domprosten Gunnar Wikmark 1975. Förhistorien och de olika ej utförda nybyggnadsprojekten har även behandlats av rektor Gösta Bucht (1945) och av konstvetaren Rolf Näslund i hans avhandling 1980.⁵ Wikmark och Näslund har noterat att källmaterialet beträffande den nuvarande domkyrkan har stora luckor; bl.a. saknas kyrkobyggnadskommitténs handlingar. Händelseförloppet kan dock följas i stora drag.

Fig. 64. Koret med den gamla kyrkans altaruppsats från 1728, återinsatt och delvis ombyggd av David Frykholm 1934–35. Korfönstren som igenmurades 1935 togs upp 1974 och försågs med glasmålningar av Maria Dal. Foto JS 1994.

The chancel with altar piece from 1728, partly rebuilt by D. Frykholm 1934–35. In 1974 the previously walled-up windows were reopened and fitted with stained glass by M. Dal.

Någon mer djupgående konsthistorisk analys har inte gjorts av domkyrkan; den förbigås med tystnad i de flesta större handböcker, eller omnämns bara i korthet. Som bl.a. Göran Alm framhållit (1986) är kyrkan inte något nydanande verk utan en slutpunkt i en lång klassicerande byggnadstradition.⁶ Den byggdes då nyorienteringen mot medeltidens formspråk just börjat sätta spår i kyrkobyggnad, både utomlands och i Sverige. Det är angeläget att närmare söka värdera Härnösands domkyrka konstnärligt och konsthistoriskt.

Det faktum att domkyrkans arkitekt är relativt okänd har säkert bidragit till att kyrkan inte närmare undersökts arkitekturhistoriskt. Fram till 1975, då Gunnar Wikmarks bok

kom ut, har upphovsmannen felaktigt ansetts vara Ludwig Hawerman (1821–1908), arkitekt vid Överintendentsämbetet i Stockholm, och den som signerat de ritningar som förvaras i domkyrkans sakristia. Wikmark visar att ritningsförfattaren i stället är Ludwigs äldre bror Johan Adolf (1812–85), vars signatur återfinns på originalritningarna i Överintendentsämbetets arkiv.⁷ Ludwig har endast utfört en renritning efter en smärre justering i projektet under broderns frånvaro, den renritning som från Överintendentsämbetet sändes med kungligt godkännande till domkyrkoför-samlingen (fig. 65).

Man kan häpna över att en rad författare så länge okritiskt anammat uppgiften att en 21-åring anförtrots ett så prestigefyllt uppdrag som att rita en domkyrka. Det är märkligt nog att hans bror, knappt 30 år fyllda, fick detta uppdrag.

Vem var denne Johan Adolf Hawerman, vilken kompetens hade han, vad utgick han ifrån när han arbetade med Härnösandsprojektet? Ett närmare studium av hans bakgrund och utveckling ger en intressant inblick i arbetsförhållanden och värderingar inom tongivande arkitektkretsar i brytningstiden mellan klassicism och historicism under 1800-talets förra hälft.

Johan Adolf Hawerman – utbildning och karriär

Johan Adolf Hawerman (1812–85) hör till de mer anonyma arkitekterna i sin generation, trots en lång och mycket produktiv verksamhet. Enligt Arkitekturmuseets centrala ritningsregister finns bevarade signerade ritningar av J. A. Hawerman till ett sjuttioal kyrkor och ett tjugotal profana byggnader. Därtill kommer en väldig mängd uppdrag för ombyggnader och restaureringar. Bland mera kända publika byggnader han ritat återfinns länsresidens i Östersund (1846–48) och i Luleå (1856) samt Manilla dövsstumsinstitut på Djurgården i Stockholm (1860–64). På Djurgården står också den eleganta Blå Porten i gjutjärn (1848).⁸

Johan – eller John som han ibland kallar sig – Adolf Hawerman föddes i Karlskrona 1812 och flyttade 1828 till Stockholm.⁹ Fadern Adolf Fredric var instrumentdirektör vid flottan. Johan Adolf och hans bröder växte alltså upp i den mest genomarbetat klassicistiska staden i riket, med de mäktiga tessinska kyrkorna kring Stortorget och varvets många nytto- och representationsbyggnader av Carl August Ehrensvärd och Fredrik Henrik af Chapman från 1700-talets slut.

Till arkitektbanan hade Hawerman en utomordentlig introduktör – hans mor var syster till Fredrik Blom (1781–1853), fortifikationsofficeren, som började sin bana i örlogsstaden, innan han år 1800 flyttade till Stockholm och blev Karl XIV Johans ledande arkitekt. Blom innehade

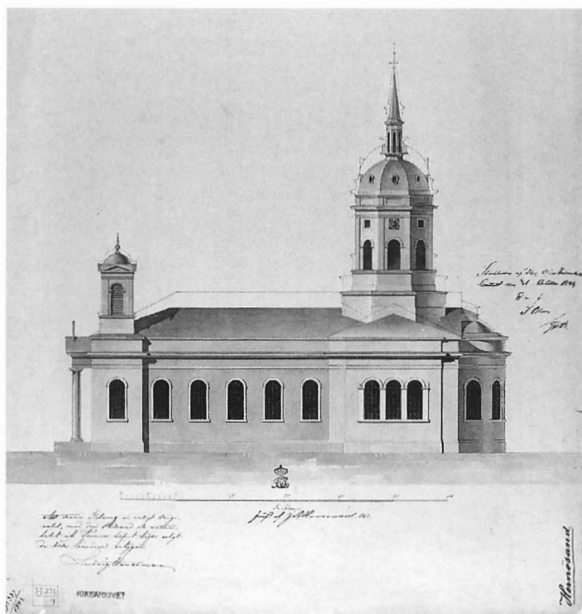

Fig. 65. Ritning till domkyrka i Härnösand. Sydfasad. Johan Adolf Hawerman 1842. Korrigeringslinjer för högre tak och torn utförda av Ludwig Hawerman 1843. RA.

Proposal drawing for Härnösand Cathedral by J. A. Hawerman in 1842. Southern front. In 1843 L. Hawerman adjusted the height of the roof and the tower.

flera nyckelpositioner i huvudstadens arkitekturliv: han blev bl.a. direktör vid Konstakademiens mekaniska skola 1811, professor i högre byggnadskonst 1817, tf. överintendent 1836–44 och överste vid flottans mekaniska kår 1840.¹⁰

Genom Blom kom Johan Adolf och senare hans bröder Ludwig (f. 1821) och Emil (f. 1825) snabbt in på arkitektbanan. Som stöd och kontakt, men också som förebild, har Fredrik Blom haft mycket stor betydelse för bröderna Hawerman, och inte minst för Johan Adolfs domkyrkoprojekt i Härnösand.

Liksom Fredrik Blom fick Johan Adolf sin första utbildning i hemstadens örlogsskola, där han 1822–28 skolades i Mekaniska kåren. Sedan han 1828 flyttat till Stockholm bedrev han studier i byggnadskonst under ledning av Blom och i matematik och språk med privatlärare, till dess han 1830 skrevs in vid Konstakademiens s.k. Principsskola, den förberedande arkitekturskolan.¹¹

Blom var släktkär och tog väl hand om systersönerna när de kom till huvudstaden. Johan Adolf bodde hos morbrodern under sin utbildning på Konstakademien och fick så småningom assistera Blom i hans olika uppdrag. På Akade-

mien fick han uppmuntran och beröm i form av jetonger, 1831 för framsteg i perspektivritning. 1832 har han avancerat till den övre Arkitekturskolan och fick då den tessinska medaljen för sitt förslag i årets tävlingsämne, En rådhusbyggnad för en stad av andra ordningen. De två följande åren belönades han med mindre penningstipendier, 1833 för sitt tävlingsprojekt En mindre teater och 1834 En allmän veterinärinrättning. Bägge årens projekt ställdes ut på Akademiens utställning 1834, tillsammans med Perspective av en Bourse- och Assemblé-byggnad att uppföras i Göteborg.¹²

22 år gammal var Johan Adolf klar med sin akademiutbildning. År 1837 nämner han i en ansökan att han förvärvat praktisk erfarenhet under flera år vid Kungliga Flottans nya kyrka, dvs. Fredrik Bloms Skeppsholmskyrka, och vid flera andra av flottans byggen, samt att han sedan 1833 varit extra ordinarie konduktör vid Överintendentsämbetet, en oavlönad befattning.¹³

Överintendentsämbetet var den statliga myndighet som sedan 1759 hade överinseendet över det statliga bygandet av kyrkor och andra kronans byggnader. Dess chef, överintendenten, och dess konduktörer och arkitekter, granskade de ritningsförslag till nybyggnader som insändes från församlingarna via landshövding och konsistorium. De underkände och ändrade ritningar som inte stämde med tidens estetiska normer, och kunde också leverera egna förslag om församlingen så önskade. Denna service var kostnadsfri, och ämbetet kunde dessutom av- eller tillstyrka rätt till allmän kollekt om församlingen inte av egna medel kunde klara nybyggnaden. Då Överintendentsämbetet och församlingen var eniga om ett förslag var det Kungl. Maj:t som slutligt fastställde förslaget.¹⁴

Hawermans uppdrag vid Överintendentsämbetet kunde inte ge en säker försörjning. De oavlönade konduktörerna fick slita länge innan de kom i fråga för någon av de få avlönade tjänsterna. 1840 utsågs Hawerman till ordinarie konduktör, fortfarande utan lön. Han sökte liksom fyra av sina kollegor Samuel Enanders ledigblivna tjänst 1841; Johan Carlberg fick den. Hawerman fick först 1847 en arkitekttjänst med lön vid Överintendentsämbetet. 1865–80 hade han titeln Förste arkitekt.¹⁵

1836 sökte och fick Johan Adolf en lärartjänst i Byggnadskonst vid den lägre byggnadsskolan vid Konstakademien, som gav ett årsarvode på 150 Rd banco.¹⁶ För att ytterligare stärka sin ställning ansökte han 1839 om att antagas som agréé vid Konstakademien, med en akvarell från Mynttorget mot Riddarholmen som receptionsstycke. Akvarellen var med på Konstakademiens utställning 1843. 1850 utnämndes han till vice professor. Denna tjänst behöll han ända till 1877, då byggnadsskolan upphörde. Johan Adolf Hawerman avled 1885.¹⁷

Skisser och ritningar

Att Hawerman var en habil tecknare och akvarellist kan man se av hans projektritningar i Överintendentsämbetets ritningsarkiv. Skisser och ritningar finns också i ATA, i Konstakademien och på Arkitekturmuseet.¹⁸ En mycket genomarbetad akvarellerad teckning med motiv från en medeltida stadsmiljö, troligen fransk, finns på Nationalmuseum¹⁹ (fig. 66). Få av dessa olika teckningar är daterade, men där datering återfinns är de relativt sena, efter 1845. De allra flesta är från 1860- och 70-talen. Den övervägande delen teckningar är kalkeringar eller kopior ur olika bok- och planschverk, ibland med källan angiven och textpartier citerade. De arkitekturmotiv som återges är nästan uteslutande i nyrenässans eller nygotik; en handfull har nyantik karaktär.

Nära hälften av alla skisser är figurscener, även de troligen ofta kopierade. Medan arkitekturskisserna är säkert och noggrant, men ganska torrt upplagda är figurerna ofta trevande och ojämna i kvaliteten. Många har karaktären av klotter och skämtteckningar, ibland med dråpliga kommentarer och personliga funderingar. Den private Hawerman som möter i skissmaterialets anteckningar gör ett mycket sympatiskt och humoristiskt intryck. Samtidigt ger de ca hundra skisserna bilden av en flitig men föga originell tecknare, inställd på att livet igenom träna handlaget och samlar förlagor och arbetsmaterial från olika håll.

För att lära känna Hawerman vid tiden för projektet Härnösands domkyrka är de få skisserna före 1841 av särskilt intresse. I Konstakademien finns en liten skissbok, som innehåller ett trettiotal skisser från 1830-talet, de flesta i blyerts, men några laverade eller akvarellerade.²⁰ En äreport utförd av Carl Gustaf Blom Carlsson och rest för kung Karl Johan 1835 inleder skissboken. Här finns också detaljer av barockarkitektur i Granada (fig. 67), kyrkorna i hemstaden Karlskrona och domkyrkan i Kalmar, antika palats och ornament. I arkitekturskisserna återkommer otaliga tornstudier, oftast åttkantiga och med olika typer av spiror och lanterniner.

Blocket är också fullt av figurer av växlande kvalitet, men utförda på fri hand. Här finns flera porträtt,²¹ bl.a. ett självporträtt med påskriften "mitt eget bondpojks utseende" (fig. 68). De flesta figurerna är ryttare i granna uniformer och antika krigare. En del figurer är enligt påskrift studerade efter den berömde galjonsbildhuggaren Johan Törnströms samlingar; denne hade varit Bloms lärare.

I skissboken finns också tre lösa blad inlagda. Två har anknytning till Fredrik Blom; det ena visar "Öfverste Bloms första utkast till den av honom uppförda Skeppsholmskyrkan i Stockholm", dock endast kupolens lanternin, det andra är en skiss av de heraldiska lejonerna med Karl XIV Johans vapensköld som pryder attikan till Fredrik

Fig. 66. Johan Adolf Hawerman. Gatuscen från fransk småstad (Amboise?). Akvarell. Foto Nationalmuseum.

J. A. Hawerman. An old town (possibly Amboise), undated water-colour.

Bloms livgardeskasern på Storgatan i Stockholm, nu säte för Riksantikvarieämbetet.²²

Denna tidiga skissbok liksom hela det senare skissmaterialet vittnar om hur Hawerman ständigt sökte intryck från skilda håll. Helst skulle man resa ut och se med egna ögon; kunde man inte det fick böcker och planschverk duga. Både på Överintendentsämbetet och på Akademien fanns stora samlingar över äldre och nyare arkitektur i Västerlandet, som Hawerman som anställd och elev hade tillgång till. Därtill fick han säkert tidigt studera Fredrik Bloms egna skissböcker, många med motiv från dennes resor i England och Frankrike 1829–31.

Utlandsresa

Det finns inget som tyder på att Hawerman kunnat resa utomlands före 1841. Han sökte förgäves resestipendium från Konstakademien åren 1840, 1841 och 1842. Avslagen motiverades med att medel saknades, alla stipendier var upptagna av andra resenärer som fått förlängning.²³

Men hösten 1842 fick han äntligen tillfälle att resa ut. När Fredrik Wilhelm Scholander, nybliven professor vid Konstakademien, år 1850 föreslog att Hawerman skulle utses till vice professor hänvisade han bl.a. till att Hawerman

genom utrikes studier fått tillfälle att främja sin konstnärsutbildning.²⁴ På något sätt hade Hawerman lyckats skaffa fram medel till resan, kanske genom morbrodern. Den 17 augusti 1842 begärde och fick Hawerman sex veckors tjänstledighet från sin lärartjänst, och den 19 november begärde han ytterligare sex månader. Samtidigt sökte han permission från Överintendentsämbetet, först 3, sedan 6 månader, dvs. perioden 1 september 1842 till 1 juni 1843.²⁵ Då han reste var han uppenbarligen just klar med Härnösandsritningarna. Senast i oktober 1843 var Hawerman hemma igen, och nämner i en skrivelse att han varit utanför Sverige under remissomgången rörande ritningarna till Härnösands domkyrka. Brodern Ludwig hade handlagt ärendet under hans frånvaro.²⁶

Hawermans resroute är inte känd i sin helhet, men vi vet att passet utfärdades till Köpenhamn och Frankrike. Fredrik Blom hade många franska kontakter att förmedla från sin resa tio år tidigare.

En skissbok finns bevarad från den franska resan. Här kan man följa Johan Adolf på upptäcktsfärd i Köpenhamn, där Vor Frue-kyrkan av C. F. Hansen snabbt tecknats, och på Paris gator. Allra mest har han fångat detaljer i gatumiljön, olika ornament, gjutjärnsgaller, gatstenläggning, vindfång med lambrekimbårder, men också många kyrkor. Han noterar, kanske med visst avund, att arkitekterna i Paris sätter upp sina namnskyltar på de hus de ritat. Han skriver noga av alla förelagda ämnen för tävlingen om det Stora arkitekturpriset på Académie des Beaux-Arts från 1779 till 1831, säkert för framtida behov i den egna lärartjänsten hemma i Stockholm. Skissbokens dateringar går från november 1842 till maj 1843, alla i Paris med omnejd. Det verkar inte troligt att han hunnit besöka andra orter innan han återvände hem.²⁷

Hawerman var språkkunnig och hans senare skisser rymmer citat och beskrivningar på engelska, italienska, tyska och franska, och byggnader från en rad olika städer. Ett verkligt detektivarbete skulle krävas för att utrona vilka planschverk som avbildats och vad som faktiskt är tecknat inför verkligheten. Den undersökningen lämnas här därhän, eftersom reseintycken inte haft någon betydelse för hans arbete med Härnösands domkyrka.

Scholanders huvudskäl att utnämna Hawerman till vice professor var ”den konstnärsskicklighet och den nitiska medverkan till Akademiens ändamål” som Hawerman visat både som lärare och ledamot. Förslaget tillstyrktes med acklamation – Fredrik Blom avstod från att rösta på grund av släktskapsjämv – och från mars 1850 deltog Hawerman som ledamot i Konstakademiens sammanträden. Då byggnadsskolan lades ned 1877 avtackades Hawerman med erkännansamma ord, och elevens tacksamhet omvittnades.²⁸

Fig. 67. Johan Adolf Hawerman. Skisser med motiv från Granada. Skissbok från 1830-talet. K. Akad. Foto RA.

J. A. Hawerman. *Buildings in Granada. Sketch-book from the 1830s.*

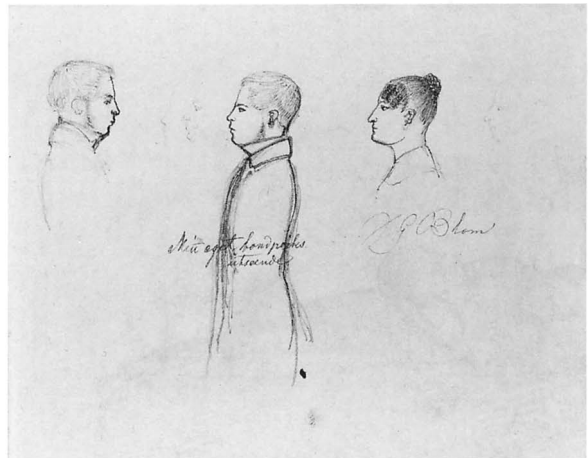

Fig. 68. Johan Adolf Hawerman. Självporträtt i vänster- och högerprofil. Påskrift "Mitt eget bondpojksutseende". Skissbok från 1830-talet. K. Akad. Foto RA.

J. A. Hawerman. *Self-portraits. Sketch-book from the 1830s.*

Tidiga arbeten

Vi återgår till tiden före utlandsresan. När frågan om Härnösands domkyrka aktualiserades vid Överintendentsämbetet var det Fredrik Blom som t.f. överintendent som ansvarade för ärendets hantering. Hans arbetsbörda var stor, och han måste överlåta ärendet på någon av sina konduktörer. Hur nöjd han än personligen kunde vara med systemen krävdes andra meriter än släktskap för detta betydelsefulla uppdrag. Vad hade den nu trettioårige Johan Adolf Hawerman utträttat som arkitekt?

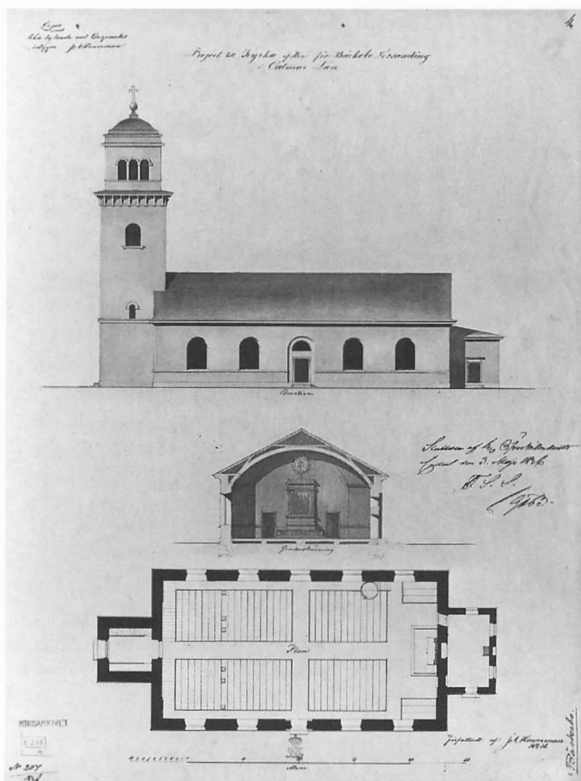
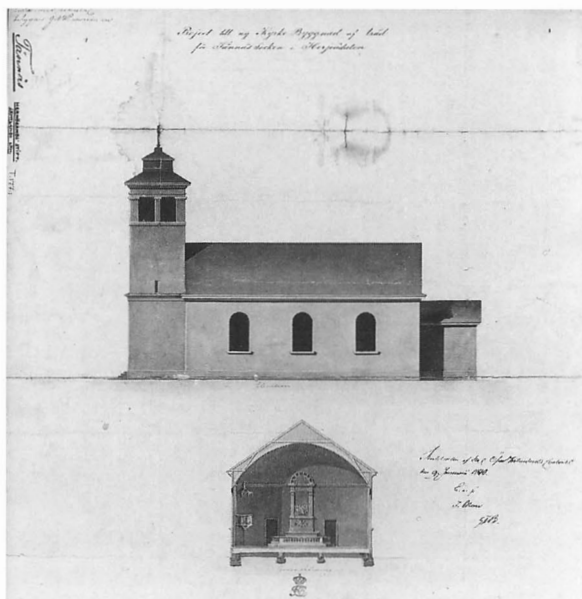

Fig. 69. Projekt till kyrka av sten för Bäckebo församling, Kalmar län. J. A. Hawerman 1836. RA, foto RA.
Proposal drawing for Bäckebo Church from 1836.

Sedan Johan Adolf antagits som extra ordinarie konduktör på Överintendentsämbetet hade han anlitas för en lång rad ärenden. Mellan 1833 och 1841 noteras han i Överintendentsämbetets diaries för drygt 20 kyrkoärenden, utöver mängder av uppdrag rörande reparationer, tillsyn och ombyggnader av kronans olika profana byggnader. Redan som 22-årig fick han börja göra förslag till nybyggnader av kyrkor, liksom till altarprydnader, predikstolar och orgelfasader.²⁹

I de tidiga kyrkoförslagen tillämpade Hawerman en detaljfattig, klassicerande stil i exteriörerna och en ganska rik nyrenässans med detaljerad, filigranliknande ornamentik på lister och spegelfält i interiörerna. Därmed följde han tidens smak, där den stränga nyantiken under empiren gradvis övergick i en mer dekorativ nyrenässans. Den som i Sverige aktivt ledde denna utveckling var Fredrik Blom.

Hawermans ungdomsarbeten är ännu ojämna och trevande i sin hållning. Arkitektoniskt är vissa av kyrkoprosjekten påfallande valhänta, med brister i proportioneringen. Särskilt tornöverbyggnaderna är ofta illa lösta. Hans kyrkoprosjekt på Överintendentsämbetet hade inte heller någon större framgång – endast få ritningar från denna tid blev fastställda och utförda (fig. 69–70).³⁰

Flera av förslagen visar dock bättre behärskning av de klassiska uttrycksmedeln. Johan Adolf medverkade i arbetet med Fredrik Bloms Skeppsholmskyrka, som uppfördes 1824–42. Att denna byggnad gjort ett starkt intryck är uppenbart. Krister Malmström har pekat på ett tidigt projekt från 1835 av Hawerman för Ramsele kyrka i Ångermanland, en åttkantig centralkyrka i trä med utskjutande korsarmar och flack kupol.³¹ Övertygande klassicistiska kyrkoprosjekt utförde han även för Väddö i Uppland 1839 och för Eringsboda i Blekinge 1840.

1840 prövade Hawerman för första gången det nygotiska formspråket. Sedan 1837 hade han olika uppdrag i Skara domkyrka, mest av teknisk art, men 1840 ritade han ett förslag till altarprydnad för ett kapell, utformad som en nygotisk inramning kring spetsbågefönstret.³² I två alternativa ombyggnadsförslag för Tun kyrka i Västergötland 1840 och 1842 laborerade Hawerman med spetsbågefönster, höga spiror och goticerande dekor även i interiören (fig. 71). Kyrkan byggdes först på 1880-talet efter andra ritningar.³³

Risinge kyrka i Östergötland uppfördes däremot in i minsta detalj efter Hawermans ritningar från 1845 (fig. 72). Kyrkan är ett karakteristiskt exempel på fritt tolkade medeltidsdrag i exteriören, med trappgavlar, åttkantig lanter-

Fig. 70. Projekt till ny kyrkobyggnad av trä för Tännäs socken, Härjedalen. J. A. Hawerman 1839. RA, foto RA.
Proposal drawing for Tännäs Church by J. A. Hawerman in 1839.

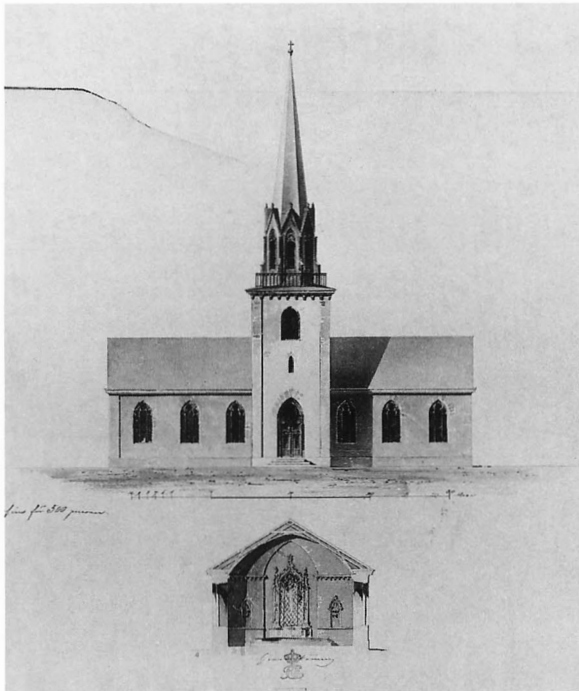

Fig. 71. Ritning för nybyggnad av Tuns kyrka, Skaraborgs län. J. A. Hawerman 1840. RA, foto RA.

Proposal drawing for Tun Church by J. A. Hawerman in 1840.

nin med spira och rundbågsfriser, som kombineras med en renässansinspirerad, treskeppig interiör (fig. 73). Fönstren är rundbågiga med gotiserande masverk. Risinge är mycket välbevarad och hör till Hawermans mest tilltalande verk.³⁴

Det nygotiska formspråket låg väl till för Johan Adolf Hawermans dekorativa begåvning. Det stora skissmaterialet vittnar om ett starkt och ihållande intresse för nygotiska byggnader och ornament. Hawerman får räknas till pionjerna vad gäller nygotisk kyrkoarkitektur i Sverige. Fredrik Blom och Axel Nyström fick profana byggnader uppförda i gotiserande stil från 1830-talets första år, men inga kyrkor. Carl Georg Brunius' banbrytande nygotiska kyrka i Kristinehamn ritades 1846; hans kyrka i Torrlösa ritad 1839 var nyromansk. Även internationellt är det först under 1840-talet som den programmatiska nygotiken på allvar framträder, efter ett antal spridda försök alltsedan sent 1700-tal.³⁵

Hawermans intresse för nygotiken förmedlades säkert i första hand av Blom. Det kan ha stärkts i samband med att Hawerman deltog i reparationerna av Riddarholmskyrkan efter branden 1835. Åren 1835–38 arbetade han under Bloms ledning med reparationer av tak och torn, och kunde

alltså följa diskussionerna om den gjutjärnsspira i nygotik som ritades 1838 av Erik Gustaf Göthe och uppsattes de följande åren.³⁶

Bland beställare ute i landet var dock tiden inte på länge mogen för nygotiken, och flertalet av Hawermans sockenkyrkor från 1840- och 50-talen är utförda i klassicerande stil, med endast sparsamma inslag av nygotiska detaljer. Först efter 1850 gick det lättare att få igenom mera genomförda nygotiska projekt.³⁷

Domkyrkouppdraget

Flera av Hawermans kyrkliga uppdrag avsåg större stadskyrkor: förutom Skara domkyrka och Riddarholmskyrkan även Fredrikskyrkan i Karlskrona, där han ritade förslag till altarprydnad 1841 och 1842 och till predikstol 1845.³⁸ Sammantaget kan dock knappast Hawermans insatser på det kyrkliga området ha betraktats som särskilt framstående då Härnösands domkyrka 1841 blev aktuell som ärende på Överintendentsämbetet. Vilka ytterligare meriter kunde han åberopa?

Ett profant byggnadsverk av litet större dignitet höll Hawerman på med samtidigt med Härnösandsprojektet, fasadritningarna till den privata Nya teatern vid Kungsträdgården. Ritningarna hade godkänts i maj 1842 och teatern stod färdigbyggd under året. Den revs 1907. Ritningen visar en stram nyklassicistisk byggnad i tre våningar med sju fönsteraxlar. Interiören gick i vitt och guld. Teatern togs väl emot i Dagligt Allehanda och tidskriften Freja.³⁹

Detta pågående uppdrag i centrala Stockholm bör tillsammans med den långa erfarenheten vid Överintendentsämbetet ha räckt för att kvalificera Hawerman för ett större uppdrag, även inför kollegorna. Men utan Bloms inflytan-

Fig. 72. Ny kyrkobyggnad för Risinge församling, Linköpings stift och län. J. A. Hawerman 1845. RA, foto RA.

Proposal drawing for Risinge Church by J. A. Hawerman in 1845.

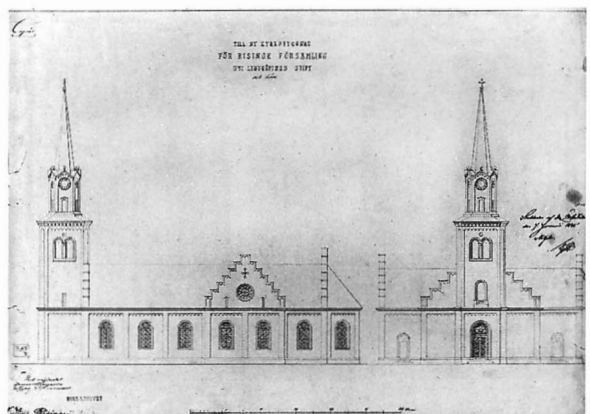

Fig. 73. Risinge kyrka, Ög, interiör mot öster. Kyrkan byggdes efter J. A. Hawermans ritningar och invigdes 1849. Foto A. Dahlström, 1993.

Risinge Church, the interior looking east. The church was built after drawing by J. A. Hawerman and was consecrated in 1849.

de är det svårt att tänka sig att uppdraget gått just till honom. Vid Överintendentsämbetet fanns flera äldre arkitekter med mer gedigen erfarenhet som kyrkoprojektörer att välja på, t.ex. Axel Almfelt, Jacob Wilhelm Gerss och Samuel Enander, födda på 1780-talet, samt Carl Gustaf Blom Carlsson, Johan Carlberg och Per Axel Nyström, alla i fyrtioårsåldern. Men Almfelt var sjukledig, Gerss och Enander överhopade med annat arbete och märkta av överanstängning, som inom några år ledde till döden. Blom Carlsson var nyutnämnd professor vid Konstakademien, Nyström helt upptagen av uppdrag på Slottet. Hawermans talangfulla generationskamrater Fredrik Wilhelm Scholander, f. 1816, Johan Fredrik Åbom, f. 1817 och Albert Törn-

quist, f. 1819 var ännu i yngsta laget. Urvalet tänkbara kandidater för Härnösandsuppdraget var alltså begränsat, men Hawerman var ingalunda den ende tillgänglige.⁴⁰

En annan förklaring till Bloms "nepotism" kan vara att han formellt räknade domkyrkoupdraget som sitt eget, och att han liksom omvärlden såg Hawerman endast som en assistent som utförde överintendentens intentioner, höll i pennan. Formellt spelade ju vid denna tid arkitektnamnet inte samma roll som senare; det är symptomatiskt att kyrkorådet i Härnösand aldrig nämner ritningsförfattaren i turerna kring domkyrkan, utan enbart hänvisar till Överintendentsämbetet eller till överintendenten Blom. Då domkyrkobygget närmade sig sin fullbordning 1845 var det Blom själv som reste till Härnösand för att inspektera det.⁴¹

I Härnösand hade som nämnts diskussionerna pågått sedan 1700-talets slut om domkyrkofrågan. Då kung Karl XIV Johan 1835 besökte staden och den gamla förfallna stadskyrkan lovade han tillskjuta medel till ett nybygge. Därmed tog planeringen åter fart. Tre olika förslag av lokala byggmästare sändes för yttrande till Överintendentsämbetet 1837.⁴² De visar alla långhuskyrkor utförda i en retarderad klassicism, med torn med huv eller lanternin (fig. 74).

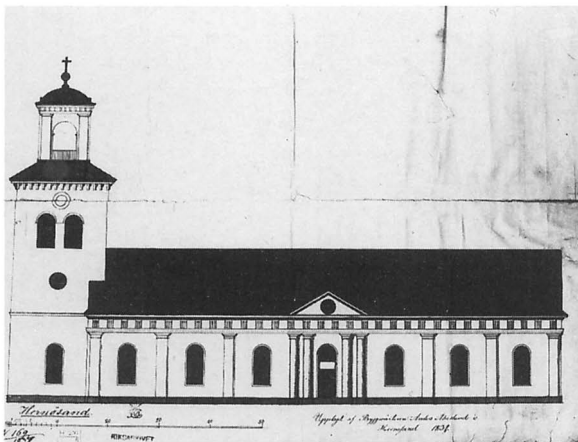

Fig. 74. Projektritning för ny stadskyrka i Härnösand. Byggmästare Anders Åkerlund 1837. RA, foto RA.

Proposal drawing for Härnösand Town Church by master-builder A. Åkerlund in 1837.

Överintendentsämbetets arkitekter måste ha betraktat förslagen som konservativa och amatörmässiga, snarare som projekt för en förvuxen sockenkyrka än för en domkyrka.

Ämbetet kom istället med ett eget förslag, som tyvärr förkommit. Det omnämns som "gotiskt" i protokollen. Både biskop Franzén och byggnadskommittén ansåg förslaget vackert och passande, men alltför kostsamt. Man beslöt att söka ett lån hos riksdagen och uppskjuta projektet några år i avvaktan på medel.⁴³

Ett nytt förslag från Överintendentsämbetet levererades våren 1842, oklart vilket, men först sedan byggnadskommittén kraftigt förstärkts kunde man i juni samma år äntligen samla sig till ett beslut. Bland de olika förslag från ämbetet som förelåg då, "af rotund eller åttkantig form, eller någon i rektangulär form" stannade man för det rektangulära, det som sedan utfördes, dvs. Johan Adolf Hawermans. Man önskade dock för att hålla kostnaderna nere slopa långhusets kolonner och ersätta det murade valvet med ett gipsat. Ämbetet gick med på valvets förändring men insisterade på treskeppigheten.⁴⁴

Det slutliga fastställandet fördröjdes ytterligare av att härnösandsbyggmästaren Anders Jacob Åkerlund ansåg att förslagens taklutning var för flack. Det fanns risk att taket inte skulle kunna bära vinterns snömassor. Åkerlund föreslog en brantare takvinkel, en ändring som accepterades av Överintendentsämbetet. Den 20 november 1843 var det långdragna ärendet i hamn då Karl XIV Johan satte sitt namn på de justerade ritningarna.⁴⁵

När kom då Johan Adolf Hawerman in i bilden? Enligt Överintendentsämbetets handlingar fick han i december 1841 av Blom uppdraget att rita Härnösands domkyrka.⁴⁶ Det är väl inte otänkbart att Blom redan 1838 dragit in systemsonen i arbetet med det då aktuella gotiska förslaget, men något belägg för detta finns inte. Antagligen har Hawerman dock mer eller mindre självständigt utarbetat alla de olika förslag som presenterades 1842, dvs. ett runt, ett åttkantigt och ett rektangulärt.

Johan Adolfs vackert laverade och signerade originalritningar med "förslag till domkyrka i Hernösand stad" visar plan, västfasad, sydfasad samt längdsektion (fig. 61, 65, 75). I en annan ritningssvit finns dessutom östfasad och tvärssektion (fig. 76). På originalritningarna, som finns i

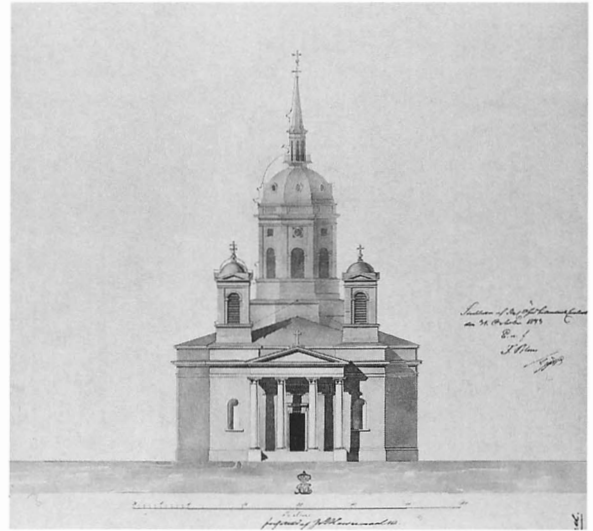

Fig. 75. Ritning till domkyrka i Härnösand. Västfasad. Lavering i grått och brunt. J. A. Hawerman 1842. RA, foto RA.

Proposal drawing for Härnösand Cathedral, west front, by J. A. Hawerman in 1842.

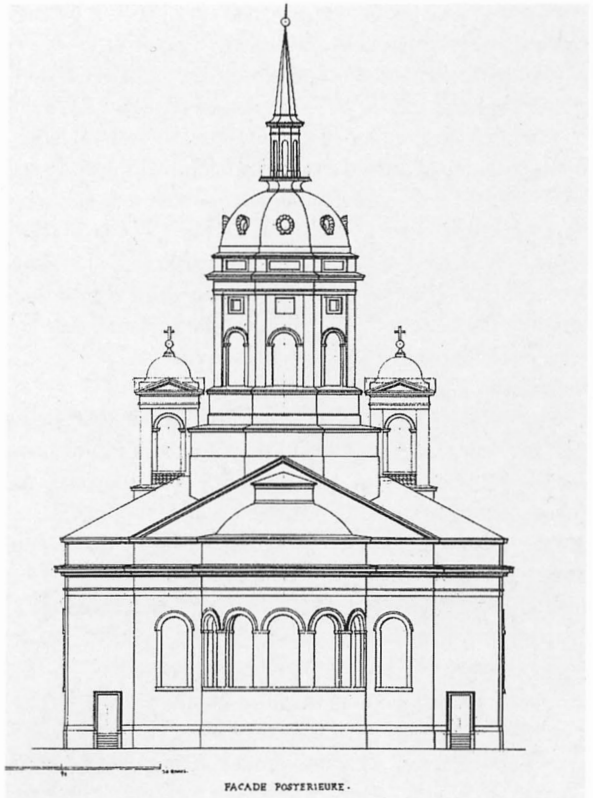

Fig. 76. Härnösands domkyrka. Östfasad. Tillhör en serie osignerade renritningar med fransk text, omfattande plan, väst-, öst- och sydfasad samt längd- och tvärssektion. Troligen utförda med de korrigerade originalritningarna som underlag ca 1845, kanske för att presentera kyrkan utomlands. HLA.

Härnösand Cathedral, east front. One of a series of unsigned drawings with French text from around 1845, probably for a presentation of the Cathedral abroad.

Riksarkivet, har med röda linjer markerats den ändrade tak- och tornlinjen enligt Åkerlunds rekommendation.⁴⁷

Byggandet av domkyrkan startade redan under 1842 med rivning av den gamla kyrkan och grundläggning. Byggmästare Åkerlund var kontrollant vid bygget, som leddes av en stockholmsbyggmästare.⁴⁸ Domkyrkan invigdes under högtidliga former den 28 juni 1846 av ärkebiskopen af Wingård i närvaro av den gamle biskop Frans Mikael Franzén. Ärkebiskopen utgick i sitt invigningstal från byggandet av Salomos tempel, och uppmanade församlingen att söka det andliga ljuset, det som liksom ljuset från korets lanternin kommer ovanifrån.

Hernösands-Posten, som utförligt skildrade invigningsakten, påminde om alla de stridigheter och tvister som försenat domkyrkobygget. Tidningen framhöll att även om det kunde finnas anmärkningar mot templets inre och yttre form så borde man nu glädja sig åt att arbetet äntligen nått sin fullbordan.⁴⁹ Någon beskrivning eller värdering av kyrkobyggnaden gjordes inte av tidningens reporter.

Kostnaderna steg till hela 93 000 rdr mot kalkylerade 72 000 rdr. Revisorerna hade anmärkningar mot byggnadskommitténs redovisning, något som kanske kan förklara att vissa handlingar försvunnit.⁵⁰

Karaktär och förebilder

Återstår att söka bedöma Hawermans insats och se Härnösands domkyrka i ett vidare perspektiv.

Domkyrkans stamtavla i den europeiska arkitekturhistorien är lång. Om man så vill kan man se Peterskyrkan i Rom som ett grunduppslag, den kupolkrönta centralbyggnaden utdragen till långhuskyrka med dominant västfasad. Temat har sedan varierats i många versioner under barocken. Ett svenskt välkänt men aldrig utfört exempel är Tessin d.y.:s projekt från ca 1713 för kunglig gravkyrka vid Norrmalmstorg i Stockholm, där västfasaden utmärks med flankerande dubbeltorn.⁵¹ Till samma familj av mäktiga barockkatedraler hör bl.a. Christopher Wrens St Paul's i London, färdig 1710.

Modellen togs upp av nyklassicisterna vid 1800-talets början, men särskilt vanlig blev den aldrig. Bland mera kända variationer kan nämnas Benjamin Latrobes romersk-katolska katedral i Baltimore, 1804–18, Charles Robert Cockerells nu rivna Hanover Chapel vid Regent street i London, 1824, samt Auguste Montferrands Isaaskatedral i S:t Petersburg, 1817–53, i huvudsak klar 1842.⁵² Hur spridd kunskapen var om dessa olika kyrkor i Hawermans kretsar kring 1840 kan inte säkert fastställas.

Utan tvivel kände man dock till Nikolaikyrkan vid Senatstorget i Helsingfors som byggdes 1830–51, ritad av Carl Ludvig Engel. Denna Nordens mäktigaste nyklassicistiska domkyrka är en centralkyrka med högt kupoltorn

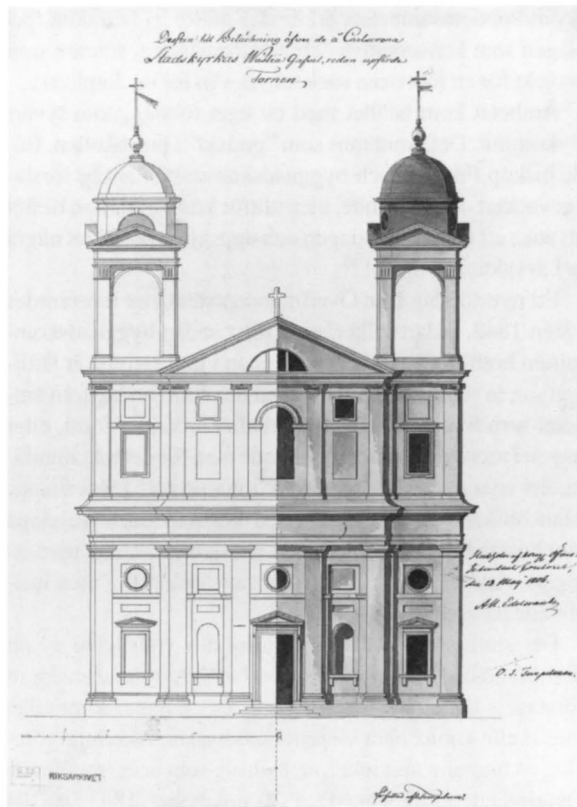

Fig. 77. Olof Tempelman. Förslag till nya torn för Fredrikskyrkan i Karlskrona 1806. RA, foto RA.

O. Tempelman, proposal drawing from 1806 for new towers for the Church Fredrikskyrkan in Karlskrona.

och fyra likformiga fasader, som är besläktade med Härnösands västfasad. Kyrkorna liknar dock varandra mer idag än de gjorde 1840. Engels kyrka publicerades i litografier 1837 i det skick den var vid Engels död 1840, dvs. utan de fyra småtornen. Dessa tillkom först 1850, efter ritningar från 1844 av en okänd petersburgsarkitekt.⁵³ Om Nikolai-kyrkan haft någon betydelse för Härnösands domkyrka är det därför i första hand som klassicistiskt monument, och mer specifikt genom lösningen av centraltornet, med dess höga resning och kupol.

Ingen av de nämnda exemplen kan utpekas som en uppenbar förebild för Härnösands domkyrka. Den har lånat former från skilda håll till en självständigt formad helhet, i skala anpassad efter stiftsstadens topografi och resurser.

Både Blom och Hawerman hade grundlig förtrogenhet med klassicismen, både från hemstaden Karlskrona och genom sin utbildning. Tessinkyrkorna i Karlskrona kan anas som en utgångspunkt: Fredrikskyrkans dubbeltorn

och Trefaldighetskyrkans tempelportiker och fasadutformning. Helt klart har Hawerman för Härnösandsdomens två lanternintorn i väster lånat formen från de tvillingtorn för Fredrikskyrkan i Karlskrona som Olof Tempelman ritade 1806 (fig. 77). De ingick i ett projekt för att reparera den av brand 1790 delvis förstörda kyrkan, byggd 1720–58 efter Nicodemus Tessin d.y.s ritningar. Vid återuppbyggnaden följdes inte Tempelmans förslag, men Hawerman måste ha stött på det i Överintendentsämbetets stora ritningsarkiv då han 1840–41 arbetade med förslaget till ny altarprydnad för kyrkan.⁵⁴ Tempelmans förslag går i sin tur tillbaka på en tänkbar förebild för Fredrikskyrkan, Carlo Madernas *S. Atanasio dei Greci* i Rom från 1600-talets första decennier, spridd i gravyrer.⁵⁵

Härnösands domkyrka anspelar också på den gustavianska tidens främsta kyrkobygge, Carl Fredrik Adelcrantz' Adolf Fredrik i Stockholm, invigd 1774. Dess slanka åttkantiga kupoltorn med lanternin står fadder till Härnösands, men fasadernas proportionering skiljer sig åt. Det är särskilt tydligt om man jämför Adelcrantz' sena ombyggnadsförslag från 1780-talet med tempelportik i väster med Härnösands västfasad. Empirens slanka, höjdsträvande former har efterträtt den sena nyantikens tyngre, vilande.⁵⁶

Hur förhåller sig Härnösands domkyrka då till samtidens viktigaste kyrkliga bygge, Fredrik Bloms egen Skeppsholmskyrka, som även Hawerman så väl kände?⁵⁷ I exteriören finns få beröringspunkter. Bloms pantheonparafra talar empirens språk; exteriören är additivt komponerad med tunn och grund artikulering av väggarna. Härnösandskyrkan har en mer plastisk och volymbetonande behandling av byggnadskroppen. Domkyrkans tempelportik med fristående kolonner är ett nyantikt motiv som knappast använts i svensk arkitektur sedan 1820-talet.

I interiörerna finns större valfrändskap, trots att kyrkorummen har helt olika form. Skeppsholmskyrkans graciösa arkadomgång och luftiga ljusförling återspeglas i Härnösandsdomens treskeppiga kyrkorum.

Både Blom och Hawerman hade som vi sett på 1840-talet börjat intressera sig för de nymedeltida stilarna. Blom försökte ju redan 1838 lansera ett nygotiskt förslag till domkyrkan i Härnösand. Detta betyder dock inte att man vid Överintendentsämbetet definitivt övergivit klassicismen som uttrycksmedel. 1800-talets begynnande stilpluralism innebar ju en frihet att använda olika historiska stilar parallellt; byggnadsuppgiftens art avgjorde valet. Att man i Härnösand till sist stannade för ett klassicistiskt förslag har säkert i hög grad påverkats av den beställande parten.

Även om byggnadskommittén förkastade det gotiska förslaget med hänvisning till att det var dyrast är det troligt att flertalet i kommittén kände sig mera hemma med de

klassicerande förslagen. När residens- och skolstaden Härnösand nu skulle manifesteras sin värdighet som stiftsstad föll det sig säkert naturligt att följa upp traditionen från Olof Tempelmans två nyklassicistiska märkesbyggnader i staden, residenset och gymnasiet, byggda 1790 och 1791. De nybyggnadsförslag som tidigare lagts fram av lokala byggmästare under 1780- och 90-talen och på 1830-talet var ju också variationer på det klassicistiska temat (se katalog).

Kyrkans art bör också ha spelat in. Den närmast föregående domkyrkan som byggts i landet, den i Göteborg, ritades 1808 av Carl Wilhelm Carlberg och stod klar på 1820-talet. Den präglas av kärv klassicism med en kraftfull tempelgavel som markerar huvudfasaden i väster.⁵⁸ Den har säkert figurerat som referensexempel.

Hawerman – och Blom – har alltså varit lyhörda för beställarens önskemål och stilmässigt gått tillbaka i tiden, inte bara till empirens version av klassicismen utan även till den strängare och tyngre sengustavianska. En enda detalj vittnar om den nygotiska trenden: tornets graciösa lanternin med sin smala spira.

I Hawermans samlade *œuvre* framstår detta tidiga verk som det i särklass konstnärligt mest övertygande. Kyrkan är i sin art unik i Sverige och har få direkta förebilder. Att en ung arkitekt utan några arkitektoniska stordåd bakom sig här har lyckats över förväntan får tillskrivas en kombination av gynnsamma förutsättningar: gedigen skolning i den klassicistiska traditionen, ledning och inspiration från Fredrik Blom samt kanske viktigast: den enastående utmaningen att få gestalta en domkyrka i ett ytterst framträdande läge. Inför den uppgiften har Hawerman mognat och vuxit som arkitekt.

Vad har då Härnösands domkyrka i sin tur betytt som förebild? För de vanliga sockenkyrkorna var den stora domkyrkan inte relevant som förlaga, och det finns helt naturligt inga miniatyrkopior på landsbygden. Men inte heller i detaljer tycks kyrkan ha efterbildats i någon större omfattning. Undantaget är den öppna lanterninen med sin spira, som återfinns på flera kyrkor från 1840- och 50-talen.⁵⁹

I några fall kan tydligare influenser från domkyrkan dock anas. I lappländska Åsele, nära gränsen till Ångermanland, byggdes 1847–52 en förhållandevis stor treskeppig kyrka efter ritningar av Carl Gustaf Blom Carlsson 1846, delvis omarbetade av Johan Fredrik Åbom (fig. 78). Kyrkan brann 1934. Långhusets kolonnburna arkad bar sidoläktare av samma typ som i domkyrkan, och även predikstolens form och placering överensstämmer. Ljuset strömmade in både genom det halvrunda korets tre stora fönster och genom överljus i högväggen i öster. Bilder av kyrkorummet förmedlar samma intryck som tidiga bilder av domkyrkans interiör.⁶⁰

Fig. 78. Åsele gamla kyrka, byggd 1847–52 efter ritningar av Johan Fredrik Åbom. Interiör mot öster. Kyrkan brann 1934. Foto ca 1900, Västerbottens museum, Umeå.

Åsele old Church, built 1847–52, after drawings by J. F. Åbom. Destroyed by fire in 1934.

Överljus av samma slag har tagits upp även i två andra norrländska kyrkor på 1850-talet. I Ramsele i Ångermanland, dit Johan Adolf Hawerman år 1835 levererat ett förslag till åttkantig kyrka, som inte utfördes, ritade hans bror Ludwig 1854 den stora treskeppiga kyrkan, som invigdes 1858 (se katalog). Altaret står visserligen framför en skärm, bakom vilken den halvcirkelformade sakristian finns, men överljuset faller in i koret på samma sätt som i Härnösand. Även i Lidens kyrka i Medelpad, ritad 1854 av Johan Erik Söderlund och byggd 1856–58, är koret präglad av både korfönster och en krans av överljusfönster (se katalog).

Kanske går det att genom grundligare studier finna fler

exempel på lån från domkyrkan. Klassicismen dröjde sig kvar länge än i svenska landskyrkor, särskilt i Norrland. Överintendentsämbetetets arkitekter fick ända in på 1870-talet ofta önskemål om klassicerande formspråk. Men de moderna medeltidsstilarna och nyrenässansen lanserades med allt större framgång. Säkert såg varken Johan Adolf Hawerman eller hans kollegor Härnösands domkyrka som en stilmässigt lämplig förebild. Den hade fått en särpräglad form, som en markering av dess unika funktion och rang i stiftet och betingad av de speciella förutsättningarna. I det långa perspektivet har den stått sig väl.

Noter

- Den nya kyrkan i dess miljö avbildades av G. W. Palm 1856. Målningen beställdes av Härnösandsborgare som skänkte den till Härnösands stad, nu i rådhuset. Avbildad i Allhems bok om Ångermanland 1976, s. 184–85. – För värdefulla synpunkter på manuskriptet tackar jag Göran Lindahl.
- För restaureringarna, se nedan katalog, samt *Wikmark* 1975, s. 167 ff.
- Wikmark* 1975, s. 17 ff.
- Wikmark* 1975, s. 72 ff.
- Buchts* mest utförliga text om kyrkorna i Härnösand återfinns i Från ådalar och fjäll, 1920, samt i Härnösands stads historia, 1945, del 2 (t.o.m. 1809). I verkets del 3, 1981, bygger avsnittet om domkyrkan helt på *Wikmark* 1975. *Bucht* har också medverkat i den vägledning om kyrkan som författats av kh *Ivan Forssberg*, med upplagor 1942, 1952, 1965, 1973. *Rolf Näslund* har bistått förf. med många värdefulla uppgifter och ett manuskript som utnyttjats i katalogen.
- Alm* 1986, s. 86 ff. Ett kort avsnitt om domkyrkan finns i Härnösands stift i ord och bild, 1953, s. 262, där *Bertil Berthelsson* kallar den ”stiftets ståtligaste kyrkobygge under 1800-talet”, ritad av en skicklig arkitekt (Ludvig Hawerman) ”som konsekvent men samtidigt självständigt tillämpade nyklassicismens principer”. I Allhems bok om Ångermanland 1976, s. 59 f, skriver *Bengt G. Söderberg* på liknande sätt om ”landskapets största och ståtligaste kyrkobyggnad”, vars ”utmärkte arkitekt, Ludvig Hawerman, har blivit alldeles för litet känd”. *Söderberg* anser att kyrkan visserligen stilmässigt är klassicistisk, men även influerad av romersk barock, särskilt av Borrominis S. Agnese i Rom.
- Wikmark* 1975, s. 116 ff. Uppgiften att Ludvig Hawerman är kyrkans arkitekt förekommer tyvärr fortfarande, t.ex. i Nationalencyklopedin (1991).
- Uppgifterna om J. A. H. i tryckt litteratur är magra. Se Arkitekturmuseets register över svenska arkitekter födda 1801–. Svenskt konstnärslexikon 1957. – *Kruse J.*, Svenskt porträttgalleri XX. 1901. – *Kremen Y.*, Arkitekten Johan Adolf Hawerman (1812–1885). 40-poängsuppsats, 1985.
- Biografiska uppgifter hämtade ur J. A. H.:s ”Tjänst förteckning” i ansökningshandling 24 juli 1840 (RA, ÖIÄ:s arkiv, skrivelser till K. Maj:t, 31 juli 1840, vol. 375).
- R. Josephsson* i SBL, 1925.
- Tjänst förteckning 1840.
- Tjänst förteckning 1840; K. Akad. handl. 24 januari 1831, 14 februari 1832, 1833, s. 5, 1834, s. 135, 1837, s. 176 o. 199, 14 september 1839; *Hultmark E.* 1935. Om utbildningen på Akademien, se *Grandien* 1974, s. 22 f, *Lindahl* 1986, s. 202 ff.
- K. Akad. handl. 26 januari 1837, s. 193.
- Om ÖIÄ se *B. Edling* 1989, SvK vol. 210 1989 Inledningen.
- RA, ÖIÄ till K. Maj:t 31 juli 1840, memorial från F. Blom ang. konduktörsbefattning för J. A. H. ÖIÄ Dr 1841 nr 167, 492 ang. Enanders tjänst.
- K. Akad. handl., vol. 17, prot. 26 januari 1837, 30 januari 1837.
- K. Akad. handl., prot. 31 augusti 1878, 29 augusti 1885. Minnesord över Hawerman lästes på Akademiens högtidsdag 14 maj 1886, enligt protokollet. Parentationen återfinns dock vare sig i den tryckta eller handskrivna protokollversionen.
- ATA, J. A. Hawermans samling, innehåller ett sextiotal skisser, de flesta på transparent papper. Många har påskrifter som anger förlagan, olika publikationer, de flesta franska, engelska och tyska, daterade 1860- och 70-tal. En kopia (?) efter F. Bloms skiss för Rosendal 1817–23 ingår. Även kopior efter Helgo Zetterwalls kyrkor (Håslöf och Häglinge). – Arkitekturmuseet, John Hawerman, två skissböcker, den ena med dateringar från 1850-tal, den andra från 1860–70-tal, samt en mapp med ett femtiotal blandade skisser, likartade och samtidiga med ATA:s. – Konstakademien, J. A. Hawerman, skissbok P 55 A, se nedan not 20, samt f.n. katalogiserade under F. Bloms samling, skissbok nr 12 (troligen) och nr 16 (signerad), med skisser från Frankrike-resan 1842, se nedan not 27. Det mesta av materialet i de tre arkiven synes ha inköpts ur kvarlåtenskapen från arkitekt Ernst Hawerman, försåld på bokauktion 1966 samt från hans änka Fru R. Hawerman.
- Nationalmuseum NMA 160:1974. J. A. H. ställde ut en ”Utsikt af Innsbruck” på Konstakademiens utställning 1838. *E. Hultmark* 1935.
- Inköpt 1968 från Fru R. Hawerman. Uppgift från arkivarie Eva-Lena Bengtsson, K. Akad.
- Namngivna porträttstudier är även Axel Almfelt, äldre konduktörskollega, samt en sovande ung kvinna, ”uppapperskan på ångbåten till Carlsrona 1837, MI Telander tror jag hon hette”.
- Skissen är kalkerad efter en annan skiss, troligen utförd av Fredrik Blom, enligt uppgift av FL Carine Lundberg. På bägge anges att kompositionen är författad av Fredrik Vestin. På Hawermans kopia anges i vapenskölden CXV, vilket kan tyda på att skissen tillkommit efter 1859, då Karl XV blev kung.
- K. Akad. handl., prot. 21 augusti 1840, 21 april 1841, 8 februari 1841, 2 juni 1842.
- K. Akad. handl., prot. 23 februari 1850.
- K. Akad. handl., prot. 2 juni och 17 augusti 1842. ÖIÄ Dr nr 571, 30 augusti 1842, Dr nr 835 6 december 1842, RA.
- ÖIÄ skrivelser till K. Maj:t. ED konseljakter 13 november 1843 nr 398, Hawermans skrivelse daterad 19 oktober 1843.
- Passet utfärdat 3 september 1842. Polissek:s arkiv nr 3525, SSA. För hjälp med att ta fram uppgiften tackar jag arkivarie C. M. Rosell. Skissboken från resan är provisoriskt numrerad som nr 16 i Fredrik Bloms skissböcker, K. Akad. Carine Lundberg, som katalogiserat skissböckerna, har noterat att nr 16 troligen ej är av Blom.
- K. Akad. handl., prot. 23 februari, 19 mars 1850, 27 februari 1877. Se även *Lindahl* 1986, s. 226, med porträtt av Hawerman.
- Enligt ÖIÄ:s diarium och ritningsarkiv har Hawerman 1834–41 arbetat med följande kyrkor (samma kyrka återkommer ofta flera år i olika versioner, nämns här endast första året): 1834 Jämshög BI, Källsjö HI, 1835 Båstad Sk, Ramsele Ån, 1836 Almesåkra och Bäckebo Sm, Bred Up, Agentorp och Baltak Vg, 1837 Gryta Up, Skara dom:k:a Vg, 1838 Vaddö Up, Riddarholmsk:an Sth, 1839 Tännäs Hr, 1840 Eringsboda BI, Tun Vg, 1841 Fredriksk:an Karlskrona BI, Härnösand Ån.
- Agnetorp och Bäckebo 1836, samt Almesåkra 1836 och 1840 blev utförda. Almesåkra byggdes på 1860-talet efter senare ritningar av Hawerman.
- Malmström* 1990, s. 74. Kyrkan uppfördes ej efter dessa ritningar, utan efter brodern Ludwigs 20 år senare ritning för en långhuskyrka. J. A. Hawerman ritade 1846 en annan åttkantig kyrka, Hällesjö Jä, som byggdes 1847–48 (se kat.). I det sammanhanget framhöll Hawerman i ett memorial centralkyrkans fördelar ur estetisk, ekonomisk och funktionell synvinkel. *Malmström* 1990, s. 72 f, 400 f.
- ÖIÄ ritningssamling, S 76:26, RA.

33. ÖIÄ ritningssamling, T 134:1–2, RA.
34. ÖIÄ ritningssamling, R 47:7–11, RA.
35. *Grandien* 1974, s. 195 ff, 210 f., 402 ff; *Malmström* 1990, s. 86 f.
36. *Grandien* 1974, s. 211 f; ÖIÄ Dr nr 169 1838. Tjänsteförteckning i ÖIÄ till K. Maj:t 31 juli 1840, RA.
37. SvK vol. 216, s. 424, 426.
38. ÖIÄ ritningssamling, K 33:4–6, RA.
39. *Stribolt* 1982, s. 20 ff.
40. De tidigare så aktiva konduktörerna J. W. Gerss f. 1784 och S. Enander f. 1788 dog 1844 resp. 1843. Blom skildrar läget på ÖIÄ i en skrivelse till K. Maj:t 31 juli 1840, där han ansöker om fullmakt för Hawerman att bli ordinarie konduktör. ÖIÄ till K. Maj:t vol. 375, RA.
41. *Hernösands-Posten* 26 juni 1845. ”Tf Öfverintendenten Öfverste Blom, som äfven anlände med ångfartyget Gylfe, har besigtigt härvarande Domkyrkobyggnad, hvarvid lärer anmärkt åtskilliga betydliga afvikelser från ritningen, äfwensom felaktigheter wid det redan verkställda arbetet.” Uppgifterna var något överdrivna; avvikelserna gällde smärre förändringar i läktarens och predikstolstrappans mått. *Wikmark* 1975, s. 138 ff.
42. *Wikmark* 1975, s. 58 ff. Wikmarks utförliga rekapitulation av händelseförloppet bygger i huvudsak på redogörelsen i ÖIÄ:s skrivelse till K. Maj:t, ED konseljakt nr 398, 13 november 1943, med bilagor 1836–1843, bl.a. utdrag ur kr.prot och st.prot. RA.
43. *Wikmark* 1975, s. 106 ff.
44. *Wikmark* 1975, s. 111 f.
45. *Wikmark* 1975, s. 114 f.
46. ÖIÄ Dr nr 682 1841, RA.
47. ÖIÄ ritningssamling, H 271:7–9. Ludvig Hawermans renritningsuppdrag kan följas i ÖIÄ Dr nr 389 29 juni 1843, samt nr 546, 628 och 726 samma år. RA.
48. Byggmästare A. M. Atterberg. *Wikmark* 1975, s. 137 ff.
49. *Hernösands-Posten* 2 juli 1846. *Wikmark* 1975, s. 145 ff.
50. *Wikmark* 1975, s. 154 ff. Det möjliga sambandet mellan revisionen och de förkomna handlingarna påpekat av R. Näslund 1996.
51. *Josephsson* Tessin II 1931, s. 132 pl. 93.
52. Latrobe, se *Middleton-Watkin* 1980, s. 317, 321; Cockerell, se *Goodhart-Rendel* 1953, s. 42 f; Montferrand, se *Hitchcock* 1971, s. 95 f.
53. *Ruuth* 1952, s. 40 ff, 59 f; Pöykkö 1990.
54. SvK vol. 59 1946, s. 35–38.
55. Se avbildning i Thieme, Th 1970, fig. 4.
56. *Fogelmarck* 1957, s. 154 ff, fig. 128.
57. *Lindahl* 1955, s. 19 ff, *Malmström* 1990, s. 59 ff, 455 ff.
58. *Bäckström* 1923, s. 166 f, fig. 89–90.
59. Lanternin med spira av samma typ som i Härnösand finns exempelvis i Mörsil och Undersåker Jä, båda ritade av A. Törnqvist 1846, i Styrnäs Ån, ritad av J. F. Åbom 1847, i Rätan Jä, byggd 1853–56 och i Liden Me, ritad 1854. Se katalog.
60. SvK vol. 217, s. 64 f, s. 168–70.

Otryckta källor

Arkitekturmuseet: Arkitekt- och ritningsregister. J. A. Hawerman, skisser, skissalbum.
Konstakademien: handlingar, protokoll 1836–86. Fredrik Bloms och J. A. Hawermans skissböcker.
Nationalmuseum: Gravyrsalen, akvarell av J. A. Hawerman.

RA: ÖIÄ:s arkiv, inkommande skrivelser, diaries, skrivelser till K. Maj:t och Ecklesiastikdepartementets konseljakter, ritningar till kyrkliga byggnader.
 RAÄ, ATA: akter, fotografier, pressklipp. J. A. Hawermans samling, skisser.
 SSA: Polissekreterarens arkiv, passregister.
Stockholms universitet: Kremen Y. Arkitekten Johan Adolf Hawerman (1812–1885). Proseminarieuppsats, institutionen för konstvetenskap, Stockholms universitet. 1985.

Litteratur

Allhems landskapsböcker: Ångermanland. 1976.
Alm, G. Svensk klassicism. Sthlm 1986.
Berthelsson, B. Den kyrkliga byggnadskonsten, i: Härnösands stift i ord och bild. Härnösand 1953.
Bäckström, A. Studier i Göteborgs byggnadshistoria före 1814. Gtbg 1923.
Edling, B. Överintendentensämbetets organisation och uppgifter, i: Bebyggelsehistorisk tidskrift 17–18, Sthlm 1989.
Fogelmarck, S. Carl Fredrik Adelcrantz, arkitekt. Diss. Sthlm 1957.
Forssberg, I. Härnösands domkyrka. Härnösand 1942, 1952, 1965, 1973.
Goodhart-Rendel, H S. English Architecture since the Regency. An Interpretation. Oxford 1953.
Grandien, B. Drömmen om medeltiden. Carl Georg Brunius som byggmästare och idéförmedlare. Diss. Sthlm 1974.
Hernösands-Posten. 1842–46.
Hitchcock, H-R. Architecture: Nineteenth and Twentieth Centuries. The Pelican History of Art. London 1971.
Hultmark, E. Kungl. Akademiens för de fria konsterna utställningar 1794–1887. Sthlm 1935.
 Härnösands stads historia II–III. Härnösand 1945, 1981.
Josephsson, R. Art. Fredrik Blom, i: Svenskt biografiskt lexikon, 1925. – *Densamme*: Tessin, del II. Sthlm 1931.
Kruse, J. Svenskt porträttgalleri XX. Sthlm 1901.
 Kyrkobyggnader 1760–1860. Del 3 Övre Norrland. SvK vol 217, Sthlm 1993.
Lindahl, G. Högkyrkligt, lågkyrkligt, frikyrkligt i svensk arkitektur 1800–1950. Sthlm 1955. – *Densamme*: Konstakademiens byggnadsskola, i: De sköna konsternas akademi. Konstakademien 250 år. Sthlm 1986.
Malmström, K. Centralkyrkor inom svenska kyrkan 1820–1920. Diss. Sthlm 1990.
Middleton, R, Watkin, D. Neoclassical and 19th Century Architecture. London 1980.
Näslund, R. Studier i Härnösands bebyggelsehistoria 1585–1800-talets mitt. Samhällshistorisk bakgrund, planutveckling och offentlig bebyggelse. Diss. Härnösand 1980.
Pöykkö, K. Carl Ludvig Engel 1778–1840. Huvudstadens arkitekt. Helsingfors 1990.
Ruuth, M. Storkyrkan i Helsingfors hundra år. Helsingfors 1952.
 Svenskt konstnärslexikon. Sthlm 1957.
Stribolt, B. Stockholms 1800-talsteatar. Diss. Sthlm 1982.
Thieme, T. Disegni di cantiere per i campanili del Pantheon, i: *Palladio* nr 20 1970.
Wikmark, G. Härnösands domkyrka. Förhistoria och historia. Härnösand 1975.

KATALOG

Utarbetad av MONICA EBELING

Katalogen omfattar de kyrkor i Härjedalen, Jämtland, Medelpad och Ångermanland som nybyggdes under perioden 1760–1860. Kyrkorna upptas landskapsvis i alfabetisk ordning. Som nybyggda räknas även kyrkor som uppförts på samma plats som en äldre kyrka med utnyttjande av den äldre byggnadens murverk men med åt två håll utvidgad plan. Ombyggda kyrkor som bibehåller det äldre kyrkorummets form eller enbart förlänger det ingår ej i katalogen. Det gäller Överhogdal (Hr), Hackås, Mattmar och Näs (Jä), Ljustorp (Me) och Ed (Ån). De omnämns i den sammanfattande översikten (s. 269 f). Detsamma gäller sex mycket enkla fiskekapell.

I översikten sammanfattas katalogens uppgifter. Där redovisas även diagram över byggnadsverksamheten under perioden. Kartor med de aktuella kyrkorna markerade finns på s. 8–9. Kyrkornas planform och storlek redovisas i fig. 387.

Kyrkorna har besökts minst en gång under inventeringsarbetet. Inventeringen har pågått åren 1989–97. Förändringar som inträffat i slutet av denna period har inte alltid kunnat kontrolleras. Församlingarna har beretts tillfälle att granska katalogtexterna till respektive kyrka.

För redogörelsen för kyrkornas byggnads- och renoveringshistoria har arkivgenomgång skett i Antikvarisk-topografiska arkivet vid Riksantikvarieämbetet (ATA), i Riksarkivet (RA) samt i de aktuella läns museernas arkiv och landsarkiven. Förtecknade ”Äldre ritningar” ingår, om inte annat anges, i Överintendentsämbetets ritningsarkiv i RA, med kopior i ATA. Då material och ritningar påträffats i

andra samlingar på RA anges RA. ”Ritningen ej återfunnen” avser ritning omnämnd i annan källa utan angivande av förvaringsort.

Katalogtexterna växlar i längd beroende på tillgänglig dokumentation och antal genomförda förändringar. Textens längd säger alltså ingenting om kyrkans kulturhistoriska värde.

Under ”Källor, litteratur och äldre avbildningar” anges tryckta texter som rör ifrågasvarande kyrka, ej översiktsverk och handböcker. Genomgång har dessutom skett av topografisk litteratur av nyare och äldre datum, se litteraturlösteckning ovan under Telhammer och Nodermann samt nedan Sjöström.

I registret s. 281 är kyrkorna ordnade alfabetiskt utan uppdelning efter landskap. Där finns hänvisningar till de textställen i uppsatser och översikt där katalogens kyrkor omnämns. I förteckningen s. 274 är kyrkorna kronologiskt ordnade, med angivande av byggmästare.

År 1759 och 1764 utgick kungliga förordningar angående ansökningar om ”Collecter til Kyrkors byggande och reparerande”. Därmed infördes kravet att de nybyggnader eller förändringar som bekostades med allmänna medel skulle granskas av Överintendentsämbetet (ÖIÄ) och godkännas av K. Maj:t. Genom Gustav III:s förordning 1776 ”angående hwad hädanefters wid Publique bygnader kommer at i akt tagas” stärktes centralstyrningen av kyrkobyggnadernas utformning. Dessa förordningar ingår som bilaga i Kyrkobyggnader 1760–1860, del I (SvK vol 210, s. 276–280) och i del 3 (SvK vol 217 s. 218–222).

HÄRJEDALEN

Samtliga kyrkor tillhör Jämtlands län och Härnösands stift

Hede

Kyrkan, byggd 1770–75 av Pehr Olofsson (Olsson) i Dillne, är belägen inne i samhället. Den ersatte en stenkyrka från ca 1613–20 belägen på samma plats. Separat klockstapel byggd av Anders Kiellberg 1751.

Plan och material

Rektangulär kyrkobyggnad med kor i öster och sakristia vid nordöstra hörnet. Huvudingång genom vapenhus i väster. Separat ingång till koret på södra väggen.

Vapenhuset av trä, övrigt material gråsten. Ett hörn av den äldre kyrkans sakristia ingår i det sydöstra hörnet. Väggarna slätputsade och avfärgade i vitt, sockeln putsad och gråmålad. Vapenhusets väggar målade i ljust grått med ljusare lister och omramningar. Yttertaken klädda med konkursågade spån.

Exteriör

Högt valmat tak i två fall, med tre flöjlar, sakristian lägre. Stickbågiga fönster inom ovanligt lågt liggande rundbågade nischer. Vapenhuset med nygotiska inslag bör ha ombyggt eller tillkommit i slutet av 1890-talet. För övrigt en välbevarad exteriör.

Interiör

Ljust putsade väggar. Högt spegelvalv i trä med karnisprofilerad hålkäl. Dess plana mittparti är dekorerat med tre målningar inom profilerade ramar, attribuerade till Erik Wallin, död 1773. Marmorerad taklist med kulfris. Altartavlan, bestående av kors och omramning i skenperspektiv på en pannå, målad av Pehr Sundin 1790–92, är placerad framför korväggen. Predikstolen snidad av Jöns Ljungberg 1776, utökad av samme mästare 1790. Ljudtaket tillverkat 1730 av Jöns Halfvarsson-Hedin född i Hede. Hedin har även utfört den ståtliga dopängeln från 1735 och korbänksskranket. Korbågen med sina blomrankor, som är fästad vid de främsta bänkarna, är utförd 1777 av Jöns Ljungberg. Liksom i Vemdalen har man även i Hede haft pyramider snidade av Jonas Granberg.

Bänkinredningen är öppen med gröngrå gavlar, modernistiskt utformade, och naturfärgade säten. Ursprunglig innerdörr till södra porten, rikt skulpterad med blommor, frukter och snäckor troligen utförd av Jöns Ljungberg. Läktare från 1843 med marmorerade fält på bröstningen.

Fig. 79. Hede kyrka från sydöst. Byggd 1770–75, klockstapeln 1751. Foto JS 1993.

Hede Church seen from the south-east. Built 1770–75, the bell-tower in 1751.

Fig. 80. Hede kyrka, koret. Foto AT 1991.

Hede Church. The chancel.

Orgelfasaden tillhör Lars Niclas Nordquists orgel från 1856, orgelverket från 1982.

Kända viktiga förändringar och åtgärder

1843 Läktare byggd.

1856 (L. N. Nordquist). Orgel.

1890 Genomgripande exteriör och interiör renovering. Vapenhuset ombyggt i nygotisk stil, tidigare vapenhus med valmat tak. Spåntaket ersatt med ett plåttak. Takfönster till

Fig. 81. Hede kyrka. Orgelläktaren, byggd 1843, med orgeln från 1856. Foto AT 1991.

Hede Church. The organ gallery was built in 1843 and the organ is from 1856.

läktaren på nedre västra takfallet. Sannolikt omputsning och ommålning av exteriören. Interiört: Troligen nytt altare. Ny altarring och trappa till predikstolen med balusterdockor. Korbänksskranket borttaget från ursprunglig plats. Korbågen uppsatt kring sakristiedörren. Ny öppen bänkinredning med nygotiska gavlar. Interiören i huvudsak vitmålad med förgyllda detaljer.

Lillhärdal

Den nuvarande kyrkan är en medeltida kyrka, som om- och tillbyggdes, såväl på längden som bredden till dubbel storlek, 1770–71 av byggmästaren Pehr Olofsson i Dillne. Kyrkan invigdes den 12 mars 1780. Ett torn av trä, byggt av Pål Pehrsson i Stugun, tillfogades 1805.

Plan och material

Rektangulär kyrkobyggnad med kor i öster, torn i väster samt sakristia i nordöstra hörnet. Ingång genom torn och mittportal på sydsidan. En medeltida ingång till sakristian från öster.

Materialet gråsten med inslag av tegel i fönster- och dörrömfattningar, timmer i tornet. Äldre murverk ingår i bl.a. sakristian, östra gaveln samt i norra väggens östra del. Fragment av medeltida bemålning återfinns även på södra innerväggen. Flera av stockarna i tornet har återanvänts och

1900 Kopia av Thorvaldsens Kristus uppställd på altaret. 1919 (Åkerman & Lunds Nya Orgelfabriks AB). Nytt orgelverk.

1929 (konservator O. Karlsson). Interiör renovering. Korbänksskranket återställt. Predikstolstrappan försedd med ny barriär med hela fält. Draperimålningen bakom predikstolen återställd. Återgång till ursprunglig färgsättning. Elektriskt ljus.

1931 (kyrkmålare O. Karlsson). Dekormålning på läktarbarriären.

1960–62 (ark. L. Haking). Interiör renovering. 1700-talsinredningen delvis återställd. Nytt altare. Ny altarring med mittpartiet från den ursprungliga altarringen. Ny bänkinredning med raka gavlar. Korbåge och bänkkron återinsatta på bänkskärmarna. Ommålning av interiören, läktarens dekomålning från 1931 övermålad. Elvärme.

1970 (ark. H. Jäderberg, K-konsult, Frösön). Fasaden renovering. Omputsning och ommålning. Plåttaket ersatt med spåntak.

1982 (Grönlunds Orgelbyggeri i Luleå). Nytt orgelverk.

Äldre ritningar

U.å. altaruppställning (osign., troligen uppsänd från orten 1789); 1789 altaruppställning (ÖIÄ).

Källor, litteratur och äldre avbildningar

Ljungberg, K., Hede kyrka. Broschyr utg. av Hede kyrkoråd. Hede 1986; *Modin, E.*, Härjedalens ortnamn och bygdesågner. Sthlm 1911.

kan ha haft en tidigare funktion i den klockstapel, som stod i kyrkans närhet. Fasaderna vitputsade utan markerad sockel. Tornets nedre del klädd med stående panel, dess övre med spån, allt vitmålat. Ursprungligen var spånbeklädnaden rödfärgad och panelen gulmålad. Yttertaket klätt med grythytteskiffer, tidigare spån på näverunderlag.

Exteriör

Taket valmat i två fall. Ett lågt och satt torn. Långhuset återgick i sitt ursprungliga utförande delvis på Hagmans ritning från 1763. Dock kom Hagmans föreslagna rusticerade pilastrar och portalomfattning av kostnadsskäl aldrig till utförande. Förutom två igensatta fönster på västgaveln samt ny portal i söder och förändrade former på tornets öppningar och fönster synes kyrkan vara oförändrad sedan 1805.

Fig. 82. Lillhärdals kyrka från sydväst. Byggd 1770–71 på delvis medeltida murar. Tornet byggt 1805. Foto BJ 1995.

Lillhärdal Church seen from the south-west. Built 1770–71 on partly medieval foundation walls. The west tower is from 1805.

Interiör

Vitputsade väggar och spegelvalv samt profilerad marmorerad taklist. Ursprungligen fanns på takets plana fält tre inramade målningar sannolikt utförda av Anders Berglin, "Livet under lagen", "Kristi återkomst" samt "Den trogna själen mottagande livets krona", nu deponerade i Jämtlands länsmuseum. Likaså fanns i valvet och på väggarna skenperspektiv och draperimålning över och bakom såväl altarpuppställning som predikstol. Altaruppsatsens skulpturala delar i rokokostil snidade 1774–75 av Johan Edler d.ä., liksom predikstolen och dopängeln. Altarpuppställningens tavlor, "Korsfästelsen" samt "Jesu födelse", utförda på duk av Nils Lindström 1780, som även stofferat och förgyllt predikstolens mittrelief "Säningsmannen".

Sluten ursprunglig bänkinredning i fyra kvarter. De främsta kvarterens dörrspeglar och bänkskärmar försedda med genombrutna överstycken som inramar fyra medaljonger med landskapsmotiv på båda sidor, troligen målade av Anders Berglin, samt eldurnor stående på piedestaler

Fig. 83. Lillhärdals kyrka från söder före renoveringen 1880. Reprofoto ATA.

Lillhärdal Church seen from the north prior to the renovation work in 1880.

eventuellt utförda av Lindström eller fadern Pehr Tholsson. Läktaren byggd 1828, från början med två trappor i kyrkorummet. Sedan 1956 är dess fält försedda med målningar av Arne Bohman. Orgelfasaden tillhör 1880 års orgel, nytt orgelverk byggt 1966.

Kända viktiga förändringar och åtgärder

1805 (byggm. P. Pehrsson, Stugun). Torn tillbyggt.

1828 Läktare byggd.

1831–32 (G. Sundin). Skenarkitektur och draperimålning bakom altarpuppställningen samt det senare även bakom predikstolen. Målning och förgyllning av läktaren.

1880 Större renovering, exteriört och interiört. Den gamla södra portalen ersatt med en bredare portal med fönster där

Fig. 84. Lillhärdals kyrka från sydost. Foto A. Sundin 1902.

Lillhärdal Church seen from the south-east in 1902.

Fig. 85. Lillhärdals kyrka, koret. Foto BJ 1995.

Lillhärdal Church. The chancel.

Fig. 86. Lillhärdals kyrka, interiör mot väster. Läktaren byggd 1828, dekorerad med målningar 1956. Orgelfasaden från 1880. Foto BJ 1995.

Lillhärdal Church. The interior looking west. The gallery was built in 1828 and painted in 1956. The organ front is from 1880.

över. Tornet vitmålat och dess fönster och ljudluckor förstörade och rundbågade. Lanterninens öppningar utvidgade och täckta med fönsterglas. Interiört: Plafondmålningarna borttagna och den karakteristiska kullisten samt övriga snickeriarbeten övertäckta och hela spegelvalvet reverterat och putsat liksom väggarna. Därvid försvann skenarkitekturen och draperimålningarna ovanför och bakom altarpuppställningen och predikstolen. Bänkinredningens piedestaler och bänkkron borttagna. Bänkdörrarnas dekormålning från 1780 övermålad. Läktaren förändrad till orgelläktare och läktartrapporna i kyrkorummet borttagna, istället en ny trappa i vapenhuset. Tidigare kammarorgel ersatt med en kyrkorgel byggd av EA Setterquist & Son. Om-målning, altarpuppställningen, altarringen och predikstolen i vitt och guld, bänkinredningen i ekimitation.

1913 Tornur i befintliga lukarner.

1929 Kopparplåt istället för spån på tornaket.

1931–32 Ångvärmeledning.

1929 Tornet stadgat, ny beklädnad.

1938 (ant. E. Festin, mål.mäst. L. E. Fredriksson, konserv. C. Lundqvist). Renovering. Framtagande av den ursprungliga färgen på altarpuppställningen, altarringen, predikstolen och bänkinredningen. Eldurnor på piedestaler och bänkkron åter på plats. Altarskåp fr. 1400-talet uppsatt vid nytt altare på nordväggen. Elektriskt ljus.

1951 Byte av fönster.

1949 Spåntaket ersatt med skiffertak.
 1951 Nya fönsterbågar med runda avslutningar istället för tresidiga.
 1953–56 (A. Bohman) Nya fönster i lanterninen. Ommålning av interiören. Dekormålning på läktarbarriären. Elvärme och komplettering av belysning.
 1956 Nya urtavlor med belysning i tornet.
 1962–63 Källarvåning under sakristian.
 1966 (Gustaf Hagström Orgelverkstad). Nytt orgelverk.
 1979–80 (byggm. J. Mattson). Renovering. Väggarna renoverade exteriört och interiört. Kalkmålningsfragment från 1400- eller början av 1500-talet framtagna på sydvägen. Dragjärn i kyrkorummet. Omläggning och slipning av de gamla trägolvet. Vapenhuset i tornfoten ”ombonat” och toalett installerad.

Linsell

Linsells kyrka uppfördes ursprungligen som kapell i Svegs församling, under år 1777–1778 med linsellbon Pehr Tholsson som arkitekt, byggmästare, snickare och ansvarig för inredningen. Föregångare saknas. En välbevarad träkyrka med enhetlig inredning präglad av Tholssons snickerier och hans son Nils Lindströms målning och stoffering. Tornet tillbyggt 1797 sannolikt av Pål Pehrsson i Stugun och dennes son Pehr Pålsson.

Plan och material

Rektangulärt kyrkorum med kor i öster och sakristia i nordöstra hörnet. Torn i väster. Huvudingång genom tornet. Separat senare upptagen ingång till sakristian.

Materialiet liggande timmer, grund av gråsten. Såväl de yttre som inre väggarna har bjälkstöd som är hopskruvade för att stödja timmerväggarna. Torntillbyggnaden är utförd i stolpkonstruktion, förstärkt med snedsträvor. Fasaderna klädda med stående vitmålad panel, ljudluckorna rödfärgade. Taken är spånklädda.

Exteriör

Långhusets tak i två fall, valmat mot öster. Fönsterna är tresidigt avslutade. Porten i tornet inramas av parställda halvkolonner, som bär upp dubbla dekorativa överstycken målade i gulockra, brunt och gråblått. Strålsolen däröver återkommer på dörrarna som dekorelement. I dekoren kan influenser från Norge skönjas. Tornhuven är karnissvängd liksom lanternintaket, som kröns av en spira med tupp från 1797. Förutom byte av fasadpanel och upptagande av en sakristiedörr är exteriören sannolikt oförändrad sedan tornets tillkomst.

1992 Tornets fasader omfärgade med oljefärg.
 1995 Tillstånd för lagning av puts under fönsterna.

Äldre ritningar

1763 ombyggnad (*D. Hagman*, domkapitlets manualhandlingar, ÖLA); 1869 utvidgning och nytt torn, ej genomfört (*J. A. Söderlund*).

Källor, litteratur och äldre avbildningar

Festin, E., Lillhärdals kyrka (i: Jämten 1938). Östersund 1938; *Festin, E.*, Tvenne kyrkoförnyelser (i: Jämten 1938); *Granberg, G.*, Kyrkobygget i Lillhärdal (i: Fornvårdaren 1936). Östersund 1936; *Hamberg, P. G.* och *Berlin-Hamberg, U.*, Lillhärdals kyrka (i: Kyrkor i Härjedalen. SvK nr 103). Sthlm 1965; *Modin, E.*, Härjedalens ortnamn och bygdesägnar. Sthlm 1911; *Olofsson, O.*, Lillhärdals kyrka. Lillhärdal 1984; Exteriörfoto från omkr. 1870. PÅ; Interiörfoto från 1874, återgivet i Olofsson 1984; Exteriör- och interiörfoton fr.o.m. 1902. ATA.

Fig. 87. Linsells kyrka från sydväst. Byggt 1777–78. Tornet från 1797. Foto BJ 1995.

Linsell Church seen from the south-west. Built 1777–78, the tower in 1797.

Interiör

Väggarna är klädda med stående slätpanel målade i grått med gråmålad bröstpanel. Taklist med fris av stora kulor och sågtandad list i underkanten. Profilerat spegelvalv i trä med mittspegel inramad av listverk med voluter och små kulor. Dekormålning i plafonden utförd 1923–25 av konservator Olof Karlsson. Altaruppställningen utförd som

Fig. 88. Linsells kyrka. Koret. Foto BJ 1995.
Linsell Church. The chancel.

skenarkitektur, målad på en konturskuren skärm. Infälld altarmålning "Konungarnas tillbedjan" utförd av Nils Lindström 1781, vilken troligen även svarat för stofferingen av inramningen. Kompletterande skenarkitektur målad direkt på korväggen av Pehr och Göran Sundin 1818, som troligen även har målat draperimålningen och girlangerna vid väggarnas halvkolonner samt draperimålningen bakom predikstolen. Till altarringen, troligen utförd av Pehr Tholsson, i blått och guld hör den ofta i Jämtland och Härjedalen förekommande skriftepalen. Predikstolen, snidad av Tholsson 1778, har direktuppgång från sakristian. Dopängeln skänktes 1780–81 av byggmästaren.

Sluten troligen ursprunglig men moderniserad bänkinredning i två kvarter, målad i ljusgrått och blått. Genombrutna bänkskärmar med medaljonger på de främre bänkskärmarerna. Mot mittgången eldurnor stående på piedestaler på kulfötter. Läktare med barriär och orgelfasad ritade av Arre Essén 1925, ursprungligen saknades läktare. Orgelverket byggt 1988 av Johannes Menzel Orgelbyggeri AB.

Från vapenhuset in till kyrkorummet leder en upptill tresidigt avslutad träport troligen utförd av Tholsson, daterad 1778, med dekor i plattskärning och målad i blått, rosarött och brunt.

Fig. 89. Linsells kyrka. Predikstolen. Foto AT 1980.
Linsell Church. The pulpit.

Fig. 90. Linsells kyrka. Interiör mot väster. Foto JS 1993.
Linsell Church. The interior looking west.

Fig. 91. Linsells kyrka före renovering 1925. Dörr mellan långhuset och vapenhuset. Foto Arre Essén 1922.

Linsell Church. The door between the nave and the porch.

Kända viktiga förändringar och åtgärder

- 1781 Spåntaket struket med vitriol, interiören vitlimmad.
- 1782 (byggm. P. Zackrisson). Ytterväggarna panelade och rödmålade.
- 1797 Torn tillbyggt sannolikt av P. Pehrsson och P. Pålsson från Stugun.
- 1817–18 (P. och G. Sundin). Förgyllning, stoffering och målning av fasta inventarier och väggdekorationer.
- 1837 Interiörens väggar och valv vitlimmade.
- 1861–65 (P. Sivertsson). Renovering. Exteriören försedd med ny vitmålad panel.
- 1877 (Mason och Hamlin). Kammarorgel.
- 1884 (mål.gesäll C. A. Jäderström) Interiören vitmålad, ljusblåmålad papp i taket.
- 1891 Värmeugn i kyrkorummet.
- 1923–25 (ark. A. Essén). Renovering. Ingång upptagen till sakristian. Orgelläktare. Ny orgel byggd av A. Fehrling. Ommålning av interiören. Framtagande av tidigare dekorativt måleri, samt ny dekormålning bl.a. i plafonden utförd av konservator O. Karlsson.
- 1949 Elektrisk installation med bl.a. elvärme.
- 1953 (E A Setterquist & Son Efr.). Nytt orgelverk.
- 1966 (Herolf Ingenjörbyrå AB, Skånska Cement). Förstärkning av takkonstruktionen.
- 1988 (Johannes Menzel Orgelbyggeri AB). Nytt orgelverk.

Ljusnedal

Träkyrka, vackert belägen i en sydsluttning vid Ljusnedals bruk, grundat 1686. Byggd 1797 av bruksbyggmästaren Johan Fransman från Särvsjö. Ersatte en äldre korskyrka byggd av Anders Kjellberg från Skålan i Klövsjö, som stod

Fig. 92. Linsells kyrka. Samma dörr som i fig. 91, sedd från vapenhuset. Foto BJ 1995.

Linsell Church. The same door as Fig. 91 seen from the porch.

Äldre ritningar

Saknas.

Källor, litteratur och äldre avbildningar

Hamberg, P. G. och Berlin-Hamberg, U., Linsells kyrka, SvK vol 91. Sthlm 1961; *Hogdalssocknarnas kyrkliga minnen. Linsells kyrka.* Östersund 1898; *Modin, E.*, Härjedalens ortnamn och bygdesägner. Sthlm 1911; *Persenius, W.*, Från vildmark och kulturbygd. Linsellkrönika. Sveg 1967; Foton fr.o.m. 1909. ATA.

öster om den nuvarande. Grunden till dess västra korsarm ligger troligen under den nuvarande sakristian. Eventuellt ingick en del av korsarmen i en förutvarande sakristia, som skall ha rivits 1902. Under 1700-talets första hälft användes

Fig. 93. Ljusnedals kyrka, byggd 1797. Sydfasad. Foto BJ 1995.
Ljusnedal Church seen from the south. Built in 1797.

Fig. 94. Ljusnedals kyrka. Koret. Altartavlans ram gjord 1924. Foto BJ 1995.

Ljusnedal Church. The chancel.

en enkel stuga, "Blixstufvan", som kyrkolokal för bruksförsamlingen.

Plan och material

Rektangulär plan med kor och bakomliggande smalare sakristia i öster, torn i väster. Huvudingång via tornet från väster, ursprungligen från söder. Separat ingång till sakristian på sydsidan.

Väggarna utförda med stomme av stående grova stolpar, strävor och liggande regler. Tornet byggt med återanvänt virke från den äldre kyrkan. Putsad och målad grund av natursten. Väggarna klädda med liggande fasspontad panel. Breda hörnmarkeringar av ej spontade bräder. Fasaderna är vitmålade med grå omfattningar och lister. Taken belagda med rödmålad plåt, ursprungligen spåntak.

Exteriör

Ursprungsritningar saknas. Exteriören präglas av kvardröjande rokokodrag med sitt brutna höga tak och sin åttkantiga lanternin med karnissvängd huv. Tornet lågt i förhållande till byggnadskroppen. Förutom den ovan nämnda nya portalen och sakristian har kyrkan fått sin ytterpanel utbytt samt spåntaket ersatt med ett plåttak. Även frontonerna över fönsterna har troligen tillkommit först 1902 samt nya ljudöppningar i tornet. Till byggnaden väl anpassad handikappramp av trä vid västingången från 1990.

Interiör

Interiören präglas av 1902 års renovering, då väggarna och valvet pärlspontades och huvuddelen av inredningen tillkom. Även färgsättningen med gula väggar, vitt tak och inredning i beige och vitt samt punktinslag i engelskt rött återgår på 1902 års färgsättning. Altaruppställningen, altarringen och predikstolen är ritade av Sven Linnborg, som även målade altartavlan. Tavlan ingick i en svit om tre tavlor, som 1902 sattes upp på korväggen. Tavlorna skildrar Jesu liv och undervisning samt Jesu död och uppståndelse. De två tavlor som flankerade altaruppställningen är numera uppsatta på västväggen. De ursprungliga två altartavlorna, "Kristi lidande" och "Treenigheten", målade av Erik Wallin 1769, finns i dag uppsatta på syd- resp västväggen. Den tidigare predikstolen, tillverkad före 1690, övertogs från Hede kyrka. Den finns idag uppställd i tornrummet, men är sannolikt berövad en del av sin ursprungliga utsmyckning.

Öppen bänkinredning från 1902. Läktare saknas. Orgeln från 1982, utan utsmyckad fasad, är placerad i koret. Stor järnkamin från 1902 kvar på nordsidan. I sakristian en Ljusnedalsugn, mönsterformgiven av konstmästaren och träsnidaren Jöns Ljungberg.

Kända viktiga förändringar och åtgärder

1902 (ing. P. Erikson, artist S. Linnborg, mål.mäst. J. O. Bjelke). Stor renovering. Torningången flyttad från syd- till västsidan. Sannolikt nya högre belägna ljudöppningar. Ny entrétrappa med tresidig utformning. Ny sakristia med ingång från söder. Nya ytterdörrar. Nya fönster. Ny liggande fasspontad panel istället för stående grov locklistpanel. Troligen tillkom först nu frontoner över fönsterna. Spån-

Fig. 95. Ljusnedals kyrka. Predikstolen, snidad i samband med kyrkans renovering 1902. Foto BJ 1995.

Ljusnedal Church. The pulpit is from 1902.

taket ersatt med ett svartplåtstak. Interiört: Ny altarpställning med altartavlor målade av S. Linnborg. Ny altarring, predikstol samt öppen bänkinredning. Innerväggarna klädda med stående pärlspontpanel samt ny takbeklädnad i form av pärlspont. Nytt golv. Eventuellt tillkom vid detta tillfälle dragjärnen i kyrkorummet. Murstockar i kyrkorummet och sakristian samt montering av gjutjärnskaminer. Ommålning av interiören. Ljusbela väggar, vitt valv. Bänkinredning i ljusbeige med dekordetaljer i engelskt rött. Inredning i koret i vitt och gult.

Fig. 96. Ljusnedals kyrka. Interiören sedd mot väster. Tavlorna är från 1902. Foto BJ 1995.

Ljusnedal Church. The interior looking west.

1924 Den större f.d. altartavlan försedd med en rikt ornamenterad och målad ram utförd av E. Näsfall efter äldre befintlig förebild.

1953 Innanfönster.

1954 (A. Hedberg) Ommålning av interiören i främst gråa färgetoner.

1967 Elinstallation. Belysning och elvärme. Den gamla järnkaminen från Bolinders kvar i kyrkorummet.

1978 Taket över själva kyrkobyggnaden svartmålat i stället för rödmålat.

1700-talets sl. Isolering av vindsbjälklaget med mineralull.

1982 (Modulorgel AB, Umeå). Kororgel.

1987 Ny elektrisk belysning i vapenhuset och sakristian. Kyrkorummets takkronor kompletterade med halogenlampor.

1990–92 (ark. N. Jacobsson, K-Konsult). Renovering. Omläggning av yttertak med rödmålad plåt. Exteriör ommålning. Handikappramp vid västingången. WC i vapenhuset. Omplacering av tavlor, två av korväggens tavlor placerade på västväggen, varifrån den äldre stora altartavlan flyttades till sydväggen. Interiör ommålning med återgång till 1902 års färgsättning. Ny inre dörr till sakristian.

Äldre ritningar

Saknas.

Källor, litteratur och äldre avbildningar

Gillberg, C. G., Från Mälaren till Härjedalen. Resa 1799. Hamburg 1801 samt Sthlm 1976; *Modin, E.*, Härjedalens ortnamn och bygdesägner. Sthlm 1911; *Tjäderborn, S.*, Ljusnedals kyrka (i: Ljusnedal). Ljusnedal 1987; Avbildning från 1799 i Gillberg ovan.

Fig. 97. Storsjö kapell från nordväst. Byggt 1751 utan torn, flyttat till sin nuvarande plats 1812 varvid kyrkorummet utvidgades och tornet byggdes. Foto CM 1975.

Storsjö Chapel seen from the north-west. Built in 1751 without a tower. In 1812 the chapel was moved to its present location. The chapel was enlarged and the tower was built at the same time.

Fig. 98. Storsjö kapell. Huvudingången i tornets sydvägg. Foto BJ 1995.

Storsjö Chapel. The main doorway in the south wall of the tower.

Storsjö

År 1751 uppfördes av tre bönder ett tornlöst kapell i Storsjö, som stod kvar till i början av 1800-talet, då beslut togs att flytta byggnaden ett hundratal meter längre upp på sluttningen vid Storsjön. Kapellet skulle samtidigt utvidgas och förses med torn, vilket skedde under ledning av byggmästaren Johan Fransman från Särvsjö. Årtalet 1812 återfinns på takkammen. Från 1700-talskyrkan överfördes större delen av inredningen. Stiglucka från 1933.

Plan och material

Nästan kvadratisk långhus med kor och vidbyggd sakristia i öster samt torn i väster. Huvudingång på tornets sydsida. Överbyggnad för nedgång till källare på nordsidan i vinkeln mellan sakristia och långhus tillkommen på 1930-talet.

Byggt i timmer, grunden av ojämn fältsten. Fasaderna är klädda med vitmålad stående lockpanel, grunden putsad och gråmålad. Taket och tornhuven är täckta med furuspån.

Exteriör

Äldre ritningar saknas. 1931–33 förhöjdes troligen lanterninen något. Dagens tornportal med överliggande dekor och dörr tillkom sannolikt vid samma renovering. Dekoren återgår på de medaljonger som återfinns interiört över fönsterna. Ursprungligen endast ett rektangulärt inramat fält över portalen samt snidade blomrankor överst på dörren.

Interiör

Interiören är enhetlig och präglad av 1700-talets inredning, överförd från den äldre kyrkan. Väggarna är klädda med liggande slätpanel och taket tunnvalvt med längsgående bräder. Korväggs skulpturala utsmyckning med altarpredikstol, ursprungligen målad i blått, grönt och rött, är utförd av Jöns Halvarsson Björnlind och Jöns Ljungberg. Björnlind stod även för altarringen, ursprungligen i främst blå färg, med kartusch skuren av Ljungberg, som även var mästare till den dekorerade dörren till predikstolen. Över predikstolens ingång inom förgylld ram en målning, "Jesu bön i Getsemane" signerad J. Gerdin. Det gråmålade altarbordet är försett med ett i rött målat antependium med förgylld frans. På ömse sidor om predikstolskorgen en målad kolonnad i olika bruna nyanser, ursprungligen i grått, rött och guld, mellan dessa skymtar två kvinnogestalter i antikiserande dräkter. Den ena bär ett kors och den andra en tvåtungad fana. Kolonnaden vilar på en illusorisk sockel med nischer, som hyser urnor. Allt målat i grisaille. Korväggs dekormålning avslutas upptill med ett illusoriskt

Fig. 99. Storsjö kapell. Koret. Foto BJ 1995.

Storsjö Chapel. The chancel.

kassetterat valv och små putti som håller upp ett blåmålat draperi, som omramar skenarkitekturen.

Skilda uppfattningar finns om mästaren eller mästarerna till altartavlan och korväggens dekormålning. Antingen målades den eller de av Pehr Sundin 1787–91 och överfördes intakt till den nya kyrkan eller också kompletterades eller förändrades de av Jon Nilsson Gerdin 1828. Den till

Fig. 100. Storsjö kapell. Interiör mot väster. Foto BJ 1995.

Storsjö Chapel. The interior looking west.

gamla kyrkan av Ljungberg snidade takspegeln är uppsatt på nordväggen och omger en timglasbärande ängel.

Bänkinredningen med ursprungliga dörrar är sluten med dekorativa rokokogallerverk på de främsta bänkarna utförda av Ljungberg. Korbänkarna på ömse sidor om koret finns bevarade. Läktaren är tillverkad 1856. Modern orgel byggd 1954 av Werner Bosch, Kassel. En mycket vacker ingångsdörr till kyrkorummet med rokokodekor. Sniderierna utförda av Jöns Ljungberg och dekormålning av Pehr Sundin. Över fönsterna finns troligen ursprungliga skärmar med målade dekorelement som omsluter medaljonger.

Kända viktiga förändringar och åtgärder

1820 Målningar av Sundin överkalkade.

1827 Beklädnad med liggande panel exteriört och interiört.

1828 (mål. J. Nilsson Gerdin). Målningsarbeten och förgyllning.

1856 Läktare.

1860 (målare från Oviken). Ommålning av interiören i vitt och guld

1927–33 (ark. I. Stål, byggm. N. Jonsson, konserv. O. Karlsson). Renovering. Grunden förstärkt, ytterpanelen utbytt från liggande till stående panel samt lanterninen något förhöjd. Ny tornportal med ny dörr och nytt överstycke. Nya yttertrappor av sten. Pannrum under marknivå med

övertäckt nedgång. Exteriören målad i vitt. Interiört: Nya fönster. Modernisering av bänksitsarna med utökade gavlar. Läktaren något sänkt, läktartrapporna i kyrkorummet ersatta med en trappa i vapenhuset. Ommålning av interiören. Den ursprungliga färgsättningen framtagen av konservator O. Karlsson. Taket målat blågrått och väggarna varmt gråvita. Värme med lågtrycksånga och elektrisk belysning. Väggarna och valven isolerade.

1952 Tornur inköpt från AB Westerstrand & Söner. Elektriska belysningen kompletterad.

1954 (Werner Bosch). Ny orgel.

Sveg

Murmästaråldermannen Jonas Åhlström (Åström) från Gävle utförde 1820–21 ett förslag till en ny kyrka. Murarna skulle delvis bevaras av den medeltida kyrkan som brunnit 1563 och återstälts 1568–1612. Förslaget reviderades av Jacob Wilhelm Gerss vid ÖiÄ. Grunden lades 1824 av Åhlström och ett materialförslag uppgjordes 1832 av byggmästaren Lars David Geting. Först 1845 kom dock arbetet igång på allvar med Jacob Norin från Norrala som byggmästare. Kyrkan stod färdig 1847 samt invigdes den 7 oktober 1849 av kontraktprosten Nils Nordien från Revsund.

Plan och material

Rektangulär kyrkobyggnad med kor och utskjutande sakristia i öster samt torn i väster. Ingångar genom torn och mitt på nord- och sydfasaden.

Material gråsten med tegel i dörr och fönsteromfattningar. Äldre murverk kan eventuellt återfinnas i det nordvästra hörnet. Under tornet kan rester av den gamla klockstapeln finnas. Vitputsade fasader. Valmat sadeltak täckt med skifferplattor, ursprungligen spåntak.

Exteriör

Kyrkan uppfördes i huvudsak enligt Åhlströms förslag. Dock bibehölls ej den gamla sakristian på nordsidan, istället byggdes en ny i två våningar bakom koret. Frontoner tillkom över syd- och nordportalerna. Tornet fick en avslutning i form av en åttasidig lanternin stående på en huv. Såväl Gerss som Åhlström hade avsett en enkel valmad avslutning på tornet med en fyrsidig lanternin med ett lågt tak däröver. Förutom utbyte av takmaterial och inklädnad av lanterninen med skiffer har kyrkan en välbevarad och tids-typisk exteriör.

1968 Nytt värmesystem med kombinerad ved- och oljepanna.

1984 (konserv. J. Rothlind, mål. P. Halvarsson). Ommålning av interiören. Altarväggens och predikstolens målning konserverad.

Äldre ritningar

Saknas.

Källor, litteratur och äldre avbildningar

Telhammer, I., Storsjö kyrka (i: Jämten 1985). Östersund 1984–85; Äldre foton från seklets början. ATA.

Fig. 101. Svegs kyrka från sydväst. Byggd 1845–47. Foto JS 1993.
Sveg Church seen from the south-west. Built 1845–47.

Interiör

Det stora kyrkorummet är ljust och luftigt och välbevarat från byggnadstillfället. Ursprungligt putsat valv. Inredningen målad i olika grå toner. Altartavlan med motivet ”Kristi uppståndelse” utförd 1848 av Svante Albert Blom-

Fig. 102. Svegs kyrka. Interiören sedd mot öster. Fönstrens glasmålningar är från 1933. Foto AT 1991.

Sveg Church. The interior looking east. The stained glass is from 1933.

Fig. 103. Svegs kyrka. Interiören sedd mot väster. Läktaren och orgelfasaden byggdes i början av 1860-talet. Foto AT 1991.

Sveg Church. The interior looking west. The gallery and the organ front were built at the beginning of the 1860s.

bergsson efter Fredric Westins målning i Kungsholms kyrka i Stockholm, vars omfattning även fått stå som förebild för den i Sveg. Glasfönsterna på korväggen är utförda efter förlagor av Per Månsson 1933. Den vackra rundade predikstolskorgen från omkr. 1850 har symboliska motiv i förgylld relief. Dopängel skänkt 1757 av målaren Erik Wallin,

troligen stofferad av givaren och skulpterad av Jonas Granberg. På tornvinden finns en altarpupsats från 1770 av samme konstnär skulpterad för den äldre kyrkan. De däruti insatta tavlorna, "Kristus på korset", sannolikt målade av Nils Lindström 1780 samt "Nattvarden" målade av Erik Wallin, är urtagna och uppsatta på nordväggen.

Bänkinredningen, troligen ursprunglig, är sluten i fyra kvarter. Under läktaren från 1861–62 en underbyggnad med bl.a. ett andaktsrum, där den gamla kyrkans predikstol från 1649 fått sin plats. Dekorativt bemålade fält från en äldre läktarbröstning med figurscener målade 1767 av Erik Wallin finns numera uppsatta på väggen mot läktarunderbyggnaden. Orgelfasaden tillhör 1863 års orgel med dekor av S. A. Blombergsson. Orgelverket från 1974. Kororgel. Trägolvet i hela kyrkan.

Kända viktiga förändringar och åtgärder

1861–63 (orgelbygg. L. N. Nordqvist, lärling D. Björkstrand). Orgel och läktare.

1911 Tornur.

1929–35 (ark. K. M. Westerberg). Renovering. Spåntaket ersatt med ett skiffertak. Lanterninens väggar klädda med skiffer. Interiört: Glasmålningar i korfönsterna komponerade av P. Månsson. Bekvämare sittbänkar. Vindfång vid syd- och nordportal. Målnings- och konserveringsarbeten. Bänkinredningen i en dämpad blågrå färgton. Bemålade fält från en äldre läktarbröstning uppsatta på västväggen. Äldre gravstenar inlagda i korgolvet. Elvärmeinstallation.

1974 (Olof Hammarberg, Göteborg). Nytt orgelverk.

1978–79 Interiör renovering. Läktarunderbyggnad. Ommålning.

1992? Exteriör ommålning.

Äldre ritningar

1821 nybyggnadsförslag (J. Åhlström, RA 1821); 1822 nybyggnadsförslag (J. W. Gerss).

Källor, litteratur och äldre avbildningar

Bromée, N., En bok om Härjedalen. Östersund 1974; *Bromée, N.*, En bok om Sveg och Härjedalen. Sundsvall 1974; *Bromée, N.*, Svegs kyrka genom tiderna. Sveg 1947; Dito (i: Jämten 1948). Östersund 1948; *Granberg, E.*, Kort berättelse om kyrkobyggnader i Sveg (i: Jämten 1930). Östersund 1930; *Hamberg, P. G.* och *Berlin-Hamberg, U.*, Svegs kyrka. SvK vol. 91. Sthlm 1961; *Modin, E.*, Härjedalens ortnamn och bygdesägner. Sthlm 1911; Foton fr.o.m. 1920-talet. ATA.

Tännäs

Belägen på sluttningen mot den mer eller mindre numera uppdämda sjön Lossen. Kyrkobygget påbörjades 1840, men avbröts för att återupptas 1851 av byggmästaren Johan Nordell. Kyrkan stod färdig ca 1855. Ritningen var troligen upprättad av Knut Schanke från Röros, något reviderad av J. A. Hawerman 1840. Invigningen förrättades den 10 oktober 1858 av prosten N. Nordien. Den gamla tornlösa träkyrkan från 1672 såldes som ved 1849, rester av grunden finns sannolikt bevarade under mark på kyrkogården, något söder om den nuvarande kyrkan.

Plan och material

Rektangulär kyrkobyggnad med kor och en stor sakristia i öster samt torn i väster. Ingång genom tornet. Separat ingång till sakristian från norr.

Materialiet är timmer. Putsad och gråmålad naturstenssockel. Fasaderna är klädda med liggande vitmålad panel. Slätpanel på tornets hörn. Yttertaget belagt med bandtäckt svartmålad plåt. Ursprungligen spåntak.

Exteriör

Förutom att tornet byggts lägre återgår exteriören på de existerande ritningarna. 1837 års ritning visar ett torn avslutat med lanternin och spira, vilket dock troligen aldrig kom till utförande. Det existerande tornet förhållandevis lågt och kompakt med låg korsprydd lanternin utan öppningar. Exteriören troligen oförändrad sedan byggnadstiden.

Interiör

Det ljusa kyrkorummet har väggarna klädda med gråvit stående slätpanel. Innertaket består av ett flackt tunnvalv med längsgående panel, med blågrå målade rundlar kring kronornas fästen. Inredningen målad i ljusa grå och vita färgtoner. Korväggen prydes av en altarpuppställning med kannellerade pilastrar som bär upp en båge. På den ljusmålade sockeln, ursprungligen mörkare grå, ett förgyllt kors med svepduk mot ett målat golgatalandskap. Sockeln flankeras av förgyllda änglar. På den bakomvarande korväggen skenarkitektur i två våningar målad i vitt, rosa och ljusblått samt draperimålning, allt utfört 1856 av Nils Magnus Åkerström från Östersund. Vitmålad dopängel. Predikstolen i vitt med förgyllda lister och emblem från byggnadstiden. Draperimålning även bakom predikstolen. Den äldre kyrkans predikstol, delvis förstörd, utförd av Jöns Ljungberg omkring 1796 finns uppställd i sakristian.

Fig. 104. Tännäs kyrka från söder. Byggt 1840–ca 1855. Foto AT 1991.

Tännäs Church seen from the south. Built between 1840 and around 1855.

Troligen ursprunglig men moderniserad sluten bänkinredning i två kvarter, målad i ljusgrått och beige med gula lister, dörrarna nummerade. Läktare byggdes först 1957–58. Orgeln med modern fasad byggd 1960 av Grönlunds Orgelbyggeri. Golv av breda plankor. Dörrarna in till kyrkorummet dekorerade med snidad allmogedekor. Över entrén till kyrkorummet snidad dekor, utförd av Ljungberg omkring 1796 för den äldre kyrkan.

Kända viktiga förändringar och åtgärder

1895 Ett orgelverk inköpt.

1936 Skiffertaket ersatt med ett spåntak

1957–58 (ing. H. Swahn, byggm. J. Lööv). Orgelläktare.

Fig. 105. Tännäs kyrka, koret. Foto AT 1991.

Tännäs Church. The chancel.

Fig. 106. Tännäs kyrka. Interiören mot väster. Läktaren byggdes 1957–58. Foto AT 1991.

Tännäs Church. The interior looking west. The gallery was built 1957–58.

Vemdalen

Vemdalens kyrka, unik inom svensk kyrkoarkitektur, är belägen mitt i samhället. Den är uppförd av ryttaren och byggmästaren Olof Månberg 1763 under ledning av komminister Aestan Orstadius. Den ersatte en äldre träkyrka från 1624, som låg några tiotal meter söderut. Klockstapel byggd 1755 av dragonen Anders Göransson Kjellberg (Kielberg, Killberg).

Plan och material

Kyrkobyggnaden har en avlång, åttkantig plan med kor och utbyggd sakristia i öster och vapenhus i väster med huvudingång på södra sidan. Senare upptagen ingång till sakristian från norr.

Materialen är timmer (eventuellt ingår timmer från den äldre kyrkan) och byggnaden är klädd med vitmålad stående panel. Knutarna är inklädda. Ursprungligen rödmålad. Stengrund. Taken och spiran klädda med kontursågade spån.

Exteriör

Kyrkan har en karakteristisk silhuett med det höga valmade taket uppbyggt i två fall med mellanliggande smalt väggparti indelat av svarvade kolonetter. På taknocken genombrutna kammar med årtal, 1797 och 1918 på långhuset, 1763 på vapenhuset och 1918 på sakristian. På mitten en takryttare med liten lökkupol och spira med kors och

Orgel byggd av G. Grönlunds Orgelbyggeri. Ommålning av interiören. Elvärme.

1967 Exteriör ommålning.

1984 (byggn.ing. S. O. Hoflin, mål.mäst. P. Halvarsson). Exteriör och interiör renovering. Spåntaket ersatt med ett rödmålat plåttak (senare svartmålat). Ersättning av bjälkar i kyrkan och nytt kors. Delvis isolering av vinden. Exteriör ommålning. Ny skåpinredning i sakristian. Den gamla predikstolen uppsatt i densamma. Interiör ommålning med ursprunglig färgsättning.

Äldre ritningar

1837 nybyggnad (K. Schanke, ev. identisk med den ritning som finns i Hede tingsrätts arkiv. ÖLA); 1840 nybyggnad (J. A. Hawerman).

Källor litteratur och äldre avbildningar

Bergman, I., Tännäs kyrka. Härjedalens kyrkor 2. Östersund 1955; Modin, E., Härjedalens ortnamn och bygdesägnar. Sthlm 1911; Foton fr.o.m. 1902. ATA.

klot. Spiran ritad av Rickard Ekman och utförd av Axel Stridsberg 1918–20. Innan dess ett kors. Takryttaren har urtavlor i norr och söder. Förutom byte av takmaterial och en murad källare under sakristian med ingång utifrån en välbevarad exteriör.

Interiör

En helgjuten och välbevarad interiör skapad av träsnidare och målare från Härjedalen och Jämtland. Spegeltak med åttsidigt mittparti och fält inom en profilerad ram. Djupt karnissvängd hålkäl med gråblå marmorerad taklist med kulfris. Väggarna klädda med stående vit panel med marmorerad bröstpanel. Altaruppställningen snidad av Jonas Granberg 1769–73. Den infällda tavlan med motivet "Korsnedtagningen" (efter Charles le Brun) målad av Pehr Sundin 1817–18. Granberg svarade även för altarringen och pyramiderna. Ursprunglig altartavla målad av Erik Wallin 1770. Predikstolen utan ljudtak med inläggningar av häggträ tillverkad 1763–64 av schatullmakaren Jöns Ljungberg. Korbänken under predikstolen med fält målade 1716.

Sluten ursprunglig bänkinredning målad i gråblått med bruna lister. De bakre bänkarna troligen äldre och eventuellt övertagna från den äldre kyrkan. Menighetens del markerar mot koret av ett gallerverk med genombrutna ränkor på de främsta bänkarna, sannolikt tillverkat av Gran-

Fig. 107. Vemdalens kyrka och klockstapel från norr. Kyrkan byggd 1763, klockstapeln 1755. Foto AT 1991.

Vemdalen Church and bell-tower seen from the north. The church was built in 1763 and the bell-tower in 1755.

Fig. 109. Vemdalens kyrka. Predikstolen tillverkad 1763–64 av Jöns Ljungberg. Foto BJ 1995.

Vemdalen Church. The pulpit from 1763–64 by Jöns Ljungberg.

Fig. 108. Vemdalens kyrka, koret. Foto BJ 1995.

Vemdalen Church. The chancel.

berg 1773, och av en hög dekorativ korbåge i retarderad rokoko över mittgången snidad av Olof Ingebriktsson 1811, vilken ersatte Granbergs tidigare pyramider. Läktaren byggd 1810 av Ingebriktsson. Orgelfasaden härstammar från 1920 års orgel. Obehandlat trägolvtak. I sakristians tak återanvänt virke från den äldre kyrkan med barockmålningar utförda av en norrländsk målare.

Kända viktiga förändringar och åtgärder

1810–11 (O. Ingebriktsson). Korbåge ersatte pyramider. Läktare byggd.

1817–18 (P. Sundin). Ny altartavla.

1890-tal. Exteriör (tidigare omålad eller rödfärgad) och inredning vitmålad.

1918–20 (ark. Fr. Falkenberg, byggm. N. Jonsson). Exteriör och interiör renovering. Kyrkans väggar förstyvade med tre vertikala bjälkar på vardera långväggen. Taket förstärkt och spiran riktad. Nytt krön av smidesjärn istället för tidigare träkors. Takkam uppsatt även på sakristian. Exteriör ommålning. Interiört: Ändring av korbänkarnas läge. Vindfång. Nya läktartrappor med uppgång från vindfånget och inbyggnader mot kyrkorummet. Orgel byggd av Åkerman och Lunds Nya Orgelfabriks AB. Ommålning av interiören, äldre färgsättning framtagna. Värmeinstallation med pannrum under sakristian.

1950 (Åkerman och Lunds Nya Orgelfabriks AB). Nytt orgelverk.

1954 Elektrisk installation med elvärme.

1958–59 Separat ingång upptagen till sakristian. Sakristians innertak genombrutet och barockmålningar från den äldre kyrkan framtagna.

1971 Toalett i f.d. pannrummet.

Fig. 110. Vemdalens kyrka. Interiör mot väster. Foto AT 1991.
Vemdalen Church. The interior looking west.

1984 Exteriör och interiör ommålning. Predikstolen konserverad.

Äldre ritningar

Saknas.

Källor, litteratur och äldre avbildningar

Festin, E., Vemdalens kyrka. Ur föredrag vid kyrkans återinvigning 29 augusti 1920; *Fjellner, J.*, Kulturbildning bland fjällen (i: Jämtens 1920). Östersund 1920; *Hamberg, P. G.*, Vemdalens kyrka (i: Jämtens 1959). Östersund 1959; *Modin, E.*, Härjedalens ortnamn och bygdesägnar. Sthlm 1911; *Nodermann, M.*, Kyrkor, byggmästare och timmermän i Jämtland och Härjedalen under 1700-talets senare hälft (i: Bebyggelsehistorisk tidskrift nr 22). Uppsala 1991; *Nodermann, M.*, Jöns Ljungberg – den konstnärlige tullvaktmästaren i härjedalsfjällen (särtryck ur *Fataburen* 1980); Foton fr.o.m. 1903. ATA.

JÄMTLAND

Samtliga kyrkor tillhör Jämtlands län och Härnösands stift

Alanäs gamla kyrka

(riven 1930)

Fig. 111. Alanäs gamla kyrka från nordost. Byggd troligen 1808, torn från 1839. Vid rivningen 1930 omvandlades tornets nederdel till gravkapell. Foto 1920-talet. ATA.

Alanäs old Church seen from the north-east in the 1920s. Probably built in 1808, the tower in 1839. After the demolition of the church in 1930, the lower part of the tower was converted into a funeral chapel.

1808 blev Alanäs eget kapellag under Hammerdal. Den första kyrkan byggdes samma år troligen av Eric Nilsson från Dorotea och blev ett tornlöst kapell, beläget vid vägen ca 200 m österut från den nuvarande kyrkan sett. 1839 tillkom ett torn byggt av Erik Ersson, som troligen hade sin hemkyrka i Dorotea som förebild. Kyrkan revs 1930, fem år efter den nya kyrkans tillkomst. Tornets nederdel omvandlades till gravkapell.

Plan och material

Rektangulärt kyrkorum med kor i väster med vidbyggd sakristia bakom. Torn med huvudingång i öster.

Uppförd med "bjälkresning" (troligen resvirke) samt brädfodrad in- och utvändigt med vitmålad panel. Östra gaveln var spånklädd. 1906 stadgades väggarna med stöttor. Taken var täckta med spån.

Exteriör

En rent nyklassicistisk byggnad. Kyrkan täcktes av ett sa-

deltak, sakristian med valmat sadeltak liksom tornet och lanterninen. Fasaderna klädda med stående panel målad i gulvitt. Gördelgesims utmed kyrkfönsternas nederkant.

Interiör

Ett relativt högt trätunnvalv över kyrkorummet. Väggarna var klädda med liggande träpanel och stående bröstpanel. Enkel inredning utförd av troligen lokala mästare. Altaruppställning med dekorerat altare med kors med törnekrona inställt i en grönmålad nisch. Skenarkitektur- och draperimålningen, som omgav nischen, var utförd av Jonas Löfvenberg (Löfvenborg). En mycket liten altarring med

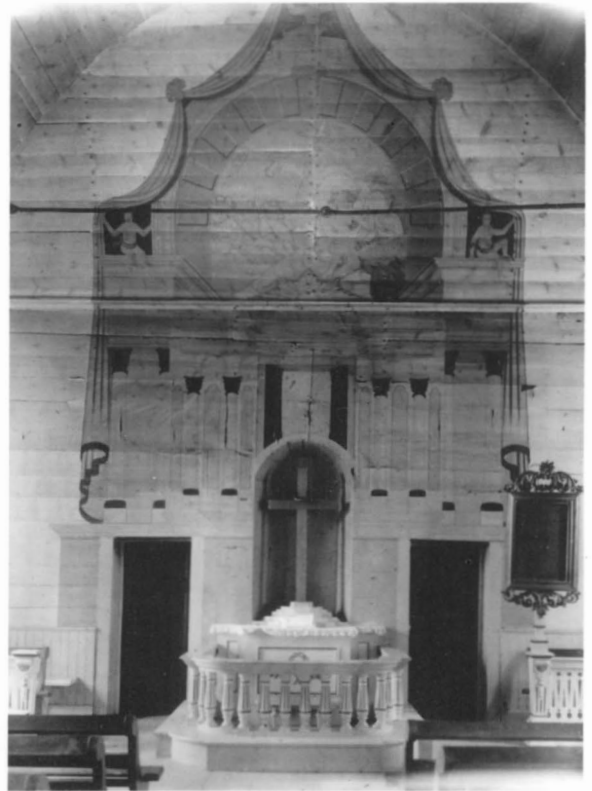

Fig. 112. Alanäs gamla kyrka, koret. Foto från 1920-talet. ATA.
Alanäs old Church. The chancel in the 1920s

Fig. 113. Alanäs gamla kyrka, långhusets östparti. Foto från 1920-talet. ATA.

Alanäs old Church. The interior looking east in the 1920s.

Alsen

(förstörd genom brand 1919)

Alsen hade en medeltida stenkyrka, som kraftigt om- och tillbyggdes (förlängd till dubbla längden) 1757–58 av Pehr Olofsson i Dillne. Den var troligen belägen vid nuvarande bårhuset. 1840 beslöts att bygga en ny kyrka och i september lades grunden, på gårdet söder om den gamla kyrkogården och landsvägen, med Anders Åkerlund, Härnösand, som byggmästare. Ritningar hade erhållits från ÖIÄ, utförda av Theodor Edberg. Kyrkan stod färdig 1847 och invigdes 5 oktober 1850. 1757 års kyrka stod kvar och revs först omkring 1880. 1840 års kyrka brann den 24 oktober 1919, varefter endast murarna stod kvar. Kyrkan återuppfördes 1922–24 med användande av den gamla kyrkans murar.

Plan och material

Rektangulär plan med vidbyggd rektangulär sakristia i väs-

balusterdockor. Predikstolen var utförd i en mycket förenklad rokokostil, eventuellt ett nyrokokoarbete.

Öppen bänkinredning i ”bönhusstil”, sannolikt ekådrad från 1800-talets slut eller 1900-talets början. Enkelt utförd läktare med utskjutande mittparti med avrundade hörn. Uppgift om orgel saknas. Golv med breda golvplankor.

Kända viktiga förändringar och åtgärder

1839 (E. Ersson). Torn tillbyggt.

1845 Kyrkan vitmålad.

1861 Mindre orgelharmonium.

1884 Nytt större orgelharmonium.

1895 Kyrkan målad med vit oljefärg.

1800-talets sl. Kamin.

1903 Kyrkan målad med vit metolinfärg. Troligen tillkom först nu den öppna bänkinredningen samt bröstpanelen. Läktartrapporna inbyggda.

1906 Kyrkans ytterväggar stadgade med stöttor.

1930 Kyrkan riven. Tornets nederdel blev försedd med sadeltak och omvandlad till begravningskapell.

Äldre ritningar

1927 Uppmätningar (S. Brandel, ATA).

Källor, litteratur och äldre avbildningar

Flertal foton tagna före rivningen. ATA.

Fig. 114. Alsens kyrka från sydväst. Färdig 1847, nedbrunnen 1919. Foto ur Jämten 1919.

Alsen Church seen from the south-west. Built in 1847, destroyed by fire in 1919. Photo 1919.

Fig. 115. Alsens kyrka. Interiören sedd mot väster. Foto ur Jämten 1919.

Alsens Church. The interior looking west.

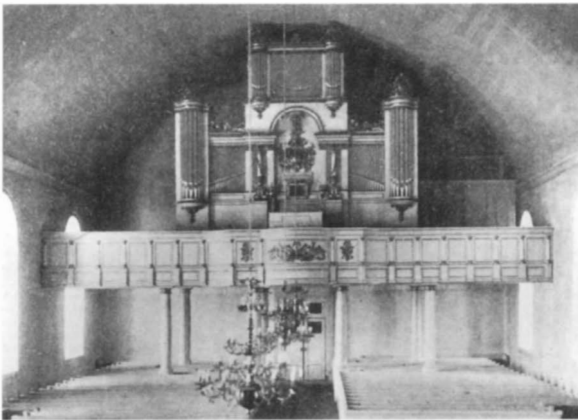

Fig. 116. Alsens kyrka. Östpartiet. Foto ur Jämten 1919.

Alsens Church. The interior looking east.

ter och torn i öster. Ingång genom tornportal i öster. Separat ingång fanns till sakristian.

Materialet gråsten och tegel. Fasaderna var vitputsade. Troligen plåttak.

Exteriör

Återgick på Edbergs ritning, förutom att det inte fanns någon sydingång. Tornkroppen med två höga smala ljudöppningar på var sida uppbar en hög dubbellanterin av trä avslutad med spira. Höga rundbågiga fönster, fem på var långsida samt ett i tornfoten.

Interiör

Kyrkorummets mått var $35,5 \times 15$ m och höjden till tunnvalvet 11 m. Korpartiet låg 3 dm högre än menighetens del. Altarväggen var ursprungligen prydd med en målning med "Kristi bön i Örtagården" och skenarkitektur, utförd 1847–49 av Göran Sundin med pilastrar, nischer och entablement samt överst ett draperi, som hölls av putti. 1903 års altartavla "Kristi Himmelfärd", målad av Axel Green, omgavs av en inramning bestående av pilastrar som bar upp en båge. På sidorna stod två profilörer, som tillhört den äldre kyrkans altaruppställning, snidad liksom predikstolen av Johan Edler d.ä. 1761 respektive 1783–84. Den äldre altaruppsatsen med sina två målningar var uppställd i sakristian och vid branden räddades den större målningen "Maria vid korsets fot" utförd av Anders Berglin 1770, liksom profilörerna och en dopängel. Altarringen var tresidig med i främre partiet balusterdockor, i övrigt sluten. En dörr på var sida om altaruppställningen ledde in till sakristian.

Sluten bänkinredning i fyra kvarter med eldurnor på bänkhörnen mot koret. Sannolikt äldre läktarbröstning med eventuell senare tillbyggnad, 1850?, på mitten med ett tresidigt och ett mindre halvrunnt parti. Orgeln var byggd av Lars Niclas Nordquist och invigd 1851. Den var en av de större i stiftet med 25 stämmor och fasad ritad av Carl Gustaf Blom Carlsson.

Kända viktiga förändringar och åtgärder

1847–49 (G. Sundin). Utsmyckning av altarväggen.

1850 (L. N. Nordquist). Ny orgel.

1903–06 Ny altartavla målad av A. Green. Reparation och omdisponering av orgelverket.

1911 Exteriör renovering. Lagnig av putsen och avfärgning av fasaderna.

Äldre ritningar

1842 nybyggnad (*Th. Edberg*); 1847 orgelfasad (*C. G. Blom Carlsson*).

Källor, litteratur och äldre avbildningar

Festín, E., Alsens kyrka (i: *Jämten* 1919). Östersund 1919; *Festín, E.*, Alsens kyrka (i: *Jämten* 1924). Östersund 1924; *Mattiasson, S.-E.* m.fl., Alsens kyrka (i: *Runt Alsensjön. Sockenkrönika* 1991). Sveg 1991; Plagemanns resor åren 1833–56. Lund 1944; *Sahlberg, C.-E.*, Alsens kyrka. Alsen 1978; *Sahlberg, C.-E.*, Alsens kyrka (i: *Runt Alsensjön. Sockenkrönika* 1977). Sveg 1977; *Telhammer, I.*, Innertaken i Alsens äldre kyrkor (i: *Runt Alsensjön. Sockenkrönika* 1981). Sveg 1981; Avbildning fr. 1828, O. Olsson. Ekdahls saml., ATA; Exteriör- och interiörfoton, ATA samt i JLM.

Fig. 117. Anka-rede kapell, uppfört vid någon tidpunkt 1785–1820, rivet 1895. Foto Oscar Olsson. Reprofoto ur L. Johansson, Frostvikens kyrkor och kapell, 1950.

Anka-rede Chapel, built at some point between 1785 and 1820, demolished in 1895.

Anka-rede gamla samekapell (rivet 1895)

Ett enkelt timrat kapell uppfört på den gamla samiska samlingsplatsen vid Anka-rälvens utlopp i Stora Blåsjön. Begravningsplatsen invigdes 1820 och osäkert är om kapellet uppfördes först då eller om det som traditionen förtäljer tillkom redan 1785. Kapellet, som enligt hörsägen föregicks av en stor stuga med två rum, varav det mindre för prästen, tjänade samerna i omnejden och de få bofasta i närheten av Anka-rede, som hade för lång väg ned till sockenkyrkan. En enkel fristående klockbock bar upp klockan från 1825. Kapellet förföll under 1800-talets senare hälft alltmer och revs för att ge plats åt det nya kapellet som byggdes 1895.

Aspås

Ursprungligen avsåg sockenborna att utvidga den medeltida kyrkan. Under sannolikt stark påverkan från prosten i Rödön, varunder Aspås låg, utsågs 1836 en ny plats i krönläge mitt i kyrkbyn inte långt från den gamla kyrkan, vars bogårdsportal och västmur fortfarande står kvar. Den nya kyrkan uppfördes 1840 av Anders Åkerlund från Härnösand efter egen ritning, i några få detaljer ändrad på ÖIÄ av Theodor Edberg. Troligen stod kyrkan i Häggenås som förebild, byggd av samme byggmästare. Flöjeln med årtalet 1753 har sannolikt suttit på den tidigare klockstapeln. Kyrkan invigdes 1844. Bogårdsmur från 1853 med

Plan och material

Rektangulär byggnad med sakristia. Huvudingång på ena gaveln.

Var uppfört i timmer med torvtäckt tak.

Exteriör

Mycket enkel exteriör av närmast profan karaktär med omålade timmerväggar och små fönster.

Interiör

Timmerväggarna var interiört avjämnade med ett gammaldags skavverktyg, ”pjål”, så att de tycktes vara hyvlade. Altaret var ställt mot gavelnfönstret. Rektangulär altarring bestående av knäfall utan klädsel samt ett skrank i form av tre vågräta slåar, uppburna av fyra släta stolpar. Vidare fanns nummertavla, predikstol och bänkar. Allt var av enklaste beskaffenhet, slätt och omålat.

Kända viktiga förändringar och åtgärder

1883 De bågnade väggpartierna mellan fönsterna rätade och försedda med kraftiga tvärsålar. Östra väggen stöttad. Taken tätade.

1895 Kyrkan riven.

Äldre ritningar

Saknas.

Källor, litteratur och äldre avbildningar.

Johansson, L., Bebyggelse och folkliv i det gamla Frostviken. Lund 1947; *Johansson, L.*, Frostvikens kyrkor och kapell. Jämtlands kyrkor 2. Östersund 1950.

järngrindar från 1859 av samma slag som vid Rödöns kyrka.

Plan och material

Rektangulär byggnad med kor i öster, sakristia vid norra väggen och torn i väster. Planen bredare och kortare än vad samtliga befintliga förslag visar. Såväl Åkerlund som Edberg har sakristian förlagd bakom koret. Ingångar genom torn och mittportal på sydsidan.

Materialet är gråsten med tegel i dörr- och fönsteromfattningar. Fasaderna är putsade och avfärgade i vitt, sockeln i

Fig. 118. Aspås kyrka från sydväst. Byggd 1840–44. Foto AT 1991.
Aspås Church seen from the south-west. Built 1840–44.

Ijusgrått. Taken täckta med svartmålad plåt. Ursprungligen sticktak på kyrkan och spån på tornet.

Exteriör

Följer Åkerlunds och Edströms ritningar med några avvikelser. Istället för sadeltak valmades taket mot öster och tornet försågs ej med gördelgesims och rundfönster på sidorna. Förutom byte av takmaterial välbevarad exteriör.

Interiör

Väggarna vitputsade med taklist marmorerad i gråblått med röda stänk. Vålvtt högt trätak laserat i gråblått. Altarväggen pryds av draperimålning i blått och skenarkitektur i gråbrunt på väv som spänts på väggen, utfört av Göran Sundin och Jöns Bergström åren 1842–43. I korvalvet ”Gudsöga” i molnkrans med stor strålsol. Kors med törnekrans står på altaret mot en fond i altarnischen med landskap och Jerusalem i bakgrunden, målat av Paul Jonze 1937–38, som även utfört dekormålningen i fönsternischerna. Korpartiet är något förhöjt. Predikstolen med snidat grönmålat draperi är utförd av Salomon Hägglöf 1840. Bakom predikstolen en draperimålning i blått, målad av Göran Sundin. Över dopaltaret på norra väggen är den gamla kyrkans altaruppställning, utförd av Jonas Granberg 1739–40, placerad.

Fyra bänkkvarter, som delvis är samtida med kyrkan. Sannolikt ursprunglig läktare. Orgelfasaden tillhör 1864 års orgel, byggd av Erik Peter Billström, dagens orgelverk är byggt 1956. Diskret läktarunderbyggnad.

Kända viktiga förändringar och åtgärder

1864 (E. P. Billström). Orgel.

1881 Putsarbeten på fasaderna.

1800-talets sl. Kaminer. Ommålning av interiören.

1922 Sticktaget ersatt med svartmålat plåttak.

1927 Exteriör renovering. Putsarbeten.

1937–38 (ark. S. Häggbom, ark. A. Ekman, Östersund, byggm. E. Olsson). Exteriör och interiör renovering. Yttre och inre omputsning. Nytt parkettgolv i koret. Modernisering av bänkinredningen med bredare sittbänkar. Mittfönstret på norrväggen igenmurat interiört, framför väggen ett

Fig. 119. Aspås kyrka, interiör mot koret. Foto AT 1991.
Aspås Church. The interior looking east.

Fig. 120. Aspås kyrka, långhusets västparti. Foto AT 1991.
Aspås Church. The interior looking west.

dopaltare med den äldre kyrkans altaruppsats ovanför. Nya dörrar och innanfönster. Vindfång mellan vapenhuset och kyrkorummet. Ommålning av interiören. Konservering av äldre målning och ny dekormålning i fönsternischerna av P. Jonze. Värmeledning med pannrum under sakristian.

1954 Elvärme.

1950-tal Parkettgolv i koret.

Berg

1778 beslöts om en ny kyrkobyggnad strax norr om den medeltida, på en udde i Storsjön. Det nya bygget påbörjades dock först 1792–93, då den gamla revs, liksom en klockstapel väster om kyrkan. Kyrkobyggnaden skulle förses med torn och bli en av Jämtlands största (42 × 21 m). Grundstenen lades den 13 maj 1793 och till byggmästare kallades Johan Chr. Loëll. Ritningarna var troligen uppgjorda av arkitekten Thure G. Wennberg 1792. Kyrkan togs i bruk 1795. Invigningen ägde rum den 9 juli 1797.

Ungefär samtidigt med kyrkan byggdes Hofverbergiska gravkoret och ett bårhus på den gamla kyrkogården.

Plan och material

Rektangulärt mycket brett kyrkorum med kor i öster med sakristia, arkiv m.m. Torn i väster. Ingångar genom torn och mittportal på sydsidan. Separat ingång i öster till sakristian.

Väggarna uppförda med kullersten i murbruk, s.k. gjuthus ("Rydingska metoden"). Slätputsad i vitt, oputsad stensockel. Vitmålad trälanternin. Kopparplåt på taken, ursprungligen spån.

1956 (O. Hammarberg). Nytt orgelverk.

1957 Ny elektrisk belysning.

1983 Ny inredning i sakristian.

1986 Ny takplåt på hela kyrkan inklusive tornhuvan.

1989–90 (ark. O. Magnusson, K-Konsult, kyrkmålare P. Halvarsson). Korets parkettgolv borttaget, det ursprungliga golvet framtaget. Läktarunderbyggnad. Halogenkransar i ljuskronorna. Tilläggsisolering av takbjälklaget. Helrenovering och omdisponering av sakristian med nya skåp.

Äldre ritningar

1807 plan (J. C. Loëll, ÖLA); 1839? nybyggnad (A. Åkerlund, RA); 1839 nybyggnad (Th. Edberg, ritningen ej återfunnen); 1839 nybyggnad (Th. Edberg, ÖLA samt RA).

Källor, litteratur och äldre avbildningar

Larson, Lars i *Trusta*, Kring Aspås kyrka (i: Jämten 1938). Östersund 1938; *Nodermann, M.*, En jämtländsk kyrkmålarfamilj. Östersund 1964; *Oscarsson, B. & Pentén, G.*, Kyrkorna i Aspås. Jämtlands kyrkor 28. Östersund 1979; *Pentén, G.*, Kyrkorna i Aspås (i: Jämten 1980). Östersund 1980; Äldre interiörfoto, ATA.

Exteriör

Återgick ursprungligen delvis på 1792 års ritning. Det uppförda tornet är försett med rundbågiga ljudluckor, och två rundfönster på västgaveln. Exteriören förändrad i och med att en extra avsats har tillagts tornkrönet, tornportalen har ändrats och nya fönster upptagits på västgaveln år 1909.

Interiör

Rektangulärt kyrkorum med något förhöjt korparti. Trätunnvalv indelat med gördelbågar som utgår från väggarnas breda pilastrar mellan fönsterna. Ursprungligen putsat valv. Altaruppställningen, utförd 1799–1801 av Jonas Edler, är arkitektoniskt uppbyggd kring Lammet med korset, som vilar på förbundsarken. På ömse sidor om altaruppställningen två profilörer föreställande "Tron" och "Hoppet". På korväggen bakom och runt altaruppställningen draperimålning och ståtlig skenarkitektur med kolonner, målad 1802–03 av Pehr Sundin från Sunne. Predikstolen snidad 1801 av Jonas Edler, med skenperspektiv och snidad och målat draperi på den bakomvarande muren. Altaruppsatsen från den gamla kyrkan utförd 1746–47 av Jonas

Fig. 121. Bergs kyrka från sydväst före restaureringen 1909–10. Byggd 1793–95. Foto ATA.
Berg Church seen from the south-west prior to the restoration work 1909–10. Built 1793–95.

Fig. 122. Bergs kyrka från nordväst. Tornets övre delar ändrade 1909–10. Foto JS 1993.
Berg Church seen from the north-west. The upper parts of the tower were altered 1909–10.

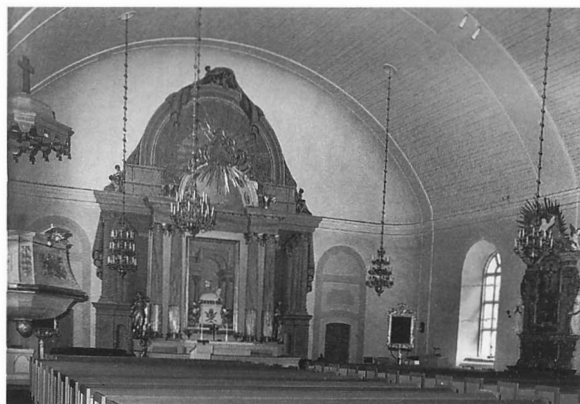
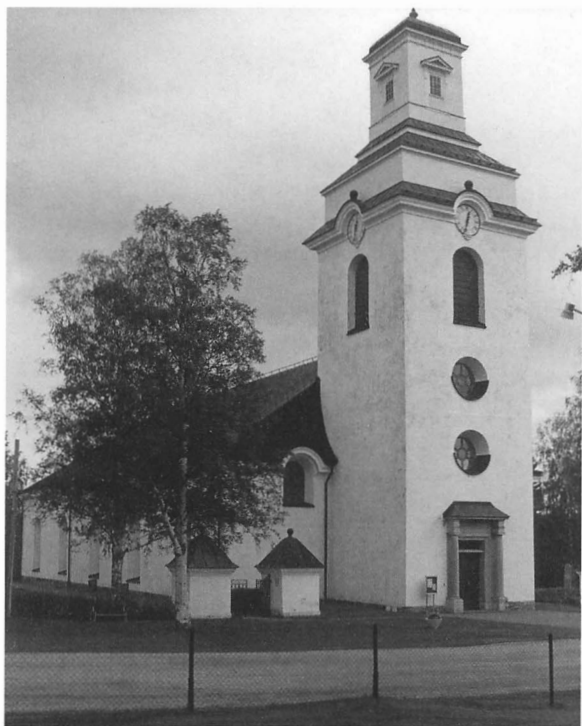

Fig. 123. Bergs kyrka. Interiör mot koret. Foto AT 1991.
Berg Church. The interior looking east.

Fig. 124. Bergs kyrka. Interiören sedd mot väster. Foto AT 1978.
Berg Church. The interior looking west.

Granberg är nu placerad på södra väggen ovanför ett dopaltare.

Öppna bänkar i två kvarter från 1909 med nya gavlar 1963. Ursprungligen fyra dubbelkvarter. Läktaren samtida med kyrkan. Orgelfasaden ritad av Olof Tempelman 1807, nya partier med pipor har tillkommit 1965, i samband med installationen av ett nytt orgelverk. Läktarunderbyggnad. Ursprungligen var inredningen blåmålad förutom altaret, som var rödmålat med marmorerad skiva.

Kända viktiga förändringar och åtgärder

1814 (ark. O. Tempelman, orgelbyggare L. F. Hamnardal, mål. G. Sundin). Ny orgel.

1852? (byggm. J. Nordell). Putsning och vitkalkning av exteriör och interiör.

1908–13 (ark. Fr. Falkenberg). Exteriör och interiör renovering och tillbyggnad. Tornet påbyggt med en avsats mellan tornmur och lanternin. Nytt tornur. Ny portalomfattning av kalksten i tornet. Nya fönster upptagna på västgaveln. Ny öppen bänkinredning i fyra enkla kvarter. Nytt golv lagt på det gamla golvet. Nytt orgelverk byggt av E. H. Erikson, Gävle. Ny panel (pärlspont?) i valvet. Ommålning av interiören, med dekormålning i fönstersmygar, på väggar och valv. Ny fristående spiraltrappa målad i mahognyfärg från vapenhuset till läktarens förrum. Varmluftsanläggning med pannrum under sakristian.

1925–26 (ark. I. Stål). Elektrisk belysning.

1935 Nytt värmesystem.

1963 (ark. T. Virke, konservator A. Eriksson). Exteriör och interiör renovering. Spåntaket ersatt med ett koppartak. Putslagning och avfärgning av fasaderna. Sockeln frilagd. Interiört: Lunettfönsterna över sakristiedörrarna igensatta.

Bodsjö

Bodsjö kyrka, mycket vackert belägen vid Bodsjön i utkan- ten av byn, uppfördes 1794–1796 av Pål Pehrsson från Stugun som ersättning för en träkyrka på samma plats. I sakristian finns uppsatt Pål Pehrssons egenhändigt skrivna kvitto på det förskott han fått den 26 januari å ”Trettio Riksdaler” och hans namnteckning ”Påhl Pährson i Stugun”. Kyrkan bär hans kännemärken, bl.a. ingångsdörrens uppgående sol på innersidans övre speglar. Inredningen samt lanterninen främst snickrad av dragen Per Snäll (Snell) från Anviken. Kyrkan ligger med sakristian dikt intill nordsidans kyrkogårdsstaket, såsom det ofta är brukligt i Jämtland och Härjedalen för 1700-talets småkyrkor. En stegport från 1845 med grön trägirland och förgylld strålsol av plåt i valvet leder in till kyrkogården.

Plan och material

Rektangulärt kyrkorum med kor och vidbyggd sakristia i öster samt torn i väster. Huvudingång i väster genom tornet. Separat senare upptagen ingång till sakristian från söder.

Materialiet timmer. Tornet uppfört med stolpkonstruktion samt liggande plank. Fasaderna och tornet klädda med bred stående panel som vilar på liggande panelpartier utav ca 1 meters höjd. Exteriören svagt gulfärgad med vita omfattningar och knutar. Stenklädd sockel, högre i öster. Takmaterial skiffer, ursprungligen spån.

Nya raka bänkgavlar. Tvärgångarna igensatta. Dopplats vid södra väggen mittemot predikstolen med nytt dopaltare och altaruppsatsen från den äldre kyrkan. Läktarunderbyggnad med panelad vägg mot kyrkorummet. Ommålning av interiören, 1909 års dekormålning avlägsnad.

1965 (O. Hammarberg). Nytt orgelverk. Nya partier med pipor på ömse sidor om mittpartiet i orgelfasaden.

1979 Tilläggsisolering av valvet.

1990–91 Ny skåpinredning för textilier i skrudrummet.

Äldre ritningar

1791 nybyggnad (J. Ch. Loëll, RA); 1792 nybyggnad (Th. Wennberg, ÖIÄ); 1807 orgelverk (O. Tempelman).

Källor, litteratur och äldre avbildningar

Persson, M., Bergs kyrka (i: Jämten 1997). Östersund 1997; Wik, G., När Berg byggde sin storkyrka (i: Kyrkan som fäderna byggde). Östersund 1947; Mellin, G. H., litografi fr. ca 1836–40 i ”Sverige framstält i teckningar”; Äldre foton tagna före renoveringen 1909. ATA.

Fig. 125. Bodsjö kyrka från sydväst. Byggt 1794–96. Foto AT 1991. *Bodsjö Church seen from the south-west. Built 1794–96.*

Fig. 126. Bodsjö kyrka, koret. Foto AT 1991.
Bodsjö Church. The chancel.

Exteriör

Exteriören avviker från befintliga ritningar och återgår närmast på det av Pehrsson upprättade förslaget till Klövsjö kyrka. Olof Tempelmans 1788 utförda och något ovanliga förslag beträffande tornutformningen följdes ej. Kyrkan byggdes med tresidigt avslutade fönster, ett högre tak och en lägre sakristia vilket ÖIÄ ej avsett. Tornet uppvisar rokokodrag. Urtavlorna som finns på två av tornets sidor är tillkomna senare. Förutom utbyte av takmaterial är kyrkan troligen oförändrad sedan byggnadstiden med sannolikt ursprungliga fönster.

Interiör

Väggarna klädda med liggande panel i inramade fält. Spegelvalv, sidorna avdelade med tvärgående band. Altarväggen har en blå draperimålning, som hålls upp på sidor-

Fig. 127. Bodsjö kyrka, västpartiet. Foto AT 1991.
Bodsjö Church. The interior looking west.

na och upptill av putti. Draperimålningen utförd 1815–17 på lärft av Bertil (Berthel) Andersson. Altartavlan, inom en av Jonas Edler 1806 snidad uppbyggnad, föreställer ”Kristus uppväcker änkans son i Nain”, utförd 1912 av Gottfrid Kallstenius. Ursprungligen ett gulmålat kors med törnekrans. Predikstolen med målade scener tillverkad av Jonas Edler 1805. Ingång till sakristian bakom altarpuppställningen.

Bänkinredningen sannolikt ursprunglig men troligen moderniserad. Läktare bör ha tillkommit någon gång mellan 1831 och 1894. Läktarbarriären är tillbyggd 1954–56 med ett rundat mittparti och samtidigt tillkom nya läktarkolonner. Orgeln med fasad byggd 1911.

Kända viktiga förändringar och åtgärder

1807 (P. Sundin). Målning av altarpuppställning och predikstol.

1816 (mål. B. Andersson). Draperimålning.

1824–26 (L. Persson). Kyrkan panelad.

1836 (mål. A. Berthelsson). Kyrkan målad och reparerad.

1839 Nytt rundfönster i tornet.

1877 Exteriör och troligen även interiör ommålning.

1894 (orgelbyggare A. C. A. Schuster). Orgel.

1910–12 (ark. C. A. Danielsson, byggm. Bylund, Östersund). Renovering. Ny altartavla av G. Kallstenius. Ny predikstol utan ljudtak övertagen från Uppsala domkyrkoförsamling. Ny orgel med ny fasad byggd av C. Schuster och E. H. Erikson. Nya trossbottnar och spontade golv. Nya väggbeklädnader. Ommålning av interiören i vitt och guld. Vindfång med glasörrar. Värmeinstallation med kallare under sakristian och koret. Eventuellt omändrades nu fönstret på sakristians sydsida till ingångsdörr.

1931 Nytt yttertak av skiffer.

1954–56 (ark. K. M. Westerberg, byggm. E. Norgren, träsnidare G. A. Söderin). Exteriör och interiör renovering. Ny grund och ommålning. Trossbotten i golvet. Utvidgat kor. Den äldre predikstolen återinsatt. Läktaren utbyggd på mitten, nya läktarstöd. Ommålning av interiören i flera färger, bänkinredningen i brunt. Elvärme.

1995–96 (PEAB, Östersund). Ommålning, bänkinredningen i grått. Toalett.

Äldre ritningar

1784 nybyggnad, stenkyrka (P. Persson, RA); 1788 nybyggnad, stenkyrka (O. Tempelman); 1793 nybyggnad, träkyrka (O. Tempelman); 1793 nybyggnad (O. Tempelman?, ÖLA).

Källor, litteratur och äldre avbildningar

Bodsjö kyrka 200 år. Bräcke 1996; Persson, P., Bodsjö socken. Östersund 1931; Skaaret, H., Bodsjö kyrka (i: Bodsjöboken 1979). Bodsjö 1979; Exteriör- och interiörfoton från 1930-talet. ATA.

Fig. 128. Borgvattnets kyrka från nordost. Byggd 1781–82 med valmtak. Sakristia och torn 1800-tal. Foto BJ 1995.

Borgvattnet Church seen from the north-west. Built 1781–82 with a hip roof. The vestry and the tower are from the 19th century.

Borgvattnet

Den lilla kyrkan i Borgvattnet är vackert belägen på en brant sluttning mot sjön. Byggd 1781–82 av Pål Pehrsson från Stugun efter det att Borgvattnet med närliggande byar erhållit tillstånd att bilda eget kapellag under Hammerdal. Torn och sakristia tillkom sannolikt något senare.

Plan och material

Rektangulärt kyrkorum med kor i öster, sakristia i norr och torn i väster. Huvudingång genom tornet från söder.

Materialet timmer, liggande i kyrkorummet och sakristian samt stolpresning i tornet. Fasaderna reveterade och vitputsade. Oputsad stensockel. Takbeklädnaden spån.

Exteriör

Ursprungsritning saknas. Troligtvis stod Daniel Hagmans kyrka i Borgsjö som förebild för den ursprungliga utformningen av kyrkan. Samtidigt med bygget i Borgvattnet var Pehrsson sysselsatt med stapelbygge i Borgsjö. När kyrkan togs i bruk var den troligtvis omålad och saknade såväl sakristia som torn. Taket var sannolikt brutet och valmat åt alla sidor. Senare blev kyrkan troligen rödmålad, reveteringen är av ganska sent datum. Lanterninutformningen och portalens placering talar för att Pehrsson bör ha stått för ritningen till tornet. Likheten med hans ritningar till torn i Klövsjö och Stugun är påtaglig. Uppgifterna om uppförandet är

däremot motsägande. Uppgift finns att tornet tillkom först 1835, samtidigt anger 1831 års inventering att torn fanns i väster, eventuellt kan det röra sig om en takryttare. Tornportalens omfattning har tillkommit under 1900-talet, ursprungligen en välvd båge över portalen. Fönsterna var troligen tresidigt avslutade till ca 1840.

Interiör

Välbevarad inredning i övervägande vitt och guld från 1840-talet. Spegelvalv. Väggarna klädda med liggande panel. Den första tiden fanns ingen altartavla. På var sida om fönstret hängde tavlor med "Kristus hållande segerfanan och trampande på ormen" och "Korsfästelsen". Över fönstret, som var omgivet av "skuggverk", en förgylld strålsol, sannolikt densamma som finns idag. Åren 1844–45 utförde Göran och Jöns Sundin målning och förgyllning samt draperimålning och skenperspektiv på korväggen, draperiet i ljusblått med gula fransar, kolonnerna i vitt med förgyllda baser och kapital. I fönstret ett kors med svep. Pehr Carlsson snidade samtidigt predikstolen, som troligen dekorerades och målades av Göran och Jöns Sundin. Innan dess användes en äldre predikstol, inköpt från Haverö, tillverkad 1690 av Jonas Olofsson Bråss.

Bänkinredningen är sannolikt från 1793, men moderniserad. Läktaren utförd 1840 av Olof Storm. Orgeln byggd

Fig. 129. Borgvattnets kyrka. Koret med inredning huvudsakligen från 1840-talet. Foto BJ 1995.

Borgvattnet Church. The chancel with furnishings mainly from the 1840s.

Fig. 130. Borgvattnets kyrka. Interiören sedd mot väster. Foto BJ 1995.

Borgvattnet Church. The interior looking west.

1952 av E. F. Walcker & Co, tidigare användes ett harmonium. Ursprungligen var inredningen blåmålad, numera i gråvita toner.

Kända viktiga förändringar och åtgärder

1792 (J. Nylander). Ny altarring.

1793 (P. Wickstedt, P. Ersson). Nya bänkar.

1810–20? Sakristia.

1835? Torn byggt.

1840 (byggm. O. Storm). Läktare byggd. Eventuellt förändring nu av tresidigt avslutade fönster till rundbågade.

1842–45 (G. och J. Sundin, P. Carlsson). Altarprydnad i form av kors med svepduk. Skenperspektivmålning på korväggen, målning och förgyllning av interiör. Ny predikstol. Ev. byggdes sakristia först nu.

1846–47 Ev. skedde nu förändring av kyrkotaket från valmat brutet tak till sadeltak. Tak av bräder pålagt.

1800-talets sl. Fasaderna reveterade, förutom översta delen av östgaveln.

1901–02. Exteriör och interiör renovering. Fasaden avfärgad i rosa med vita lister istället för enbart vitt som tidigare. Ev. putsas nu östgavels övre del, som består av plank. Ny sockel. Nytt altare med målade symboler och bibelspråk. Ny altarring med balusterdockor. Spännväv uppsatt på innerväggarna. Kamin med murad kaminnisch. Golvträ med halva stockar ersatta med nytt trägolv. Ommålning. På väggarna ljusst blågrå fyllningar inom vita ramar. Vägglisener och taklist i blågrått. Bänkarna vitmålade med någon brytning i blått. Predikstolen och läktaren i vitt och guld. Sakristian panelad med pärlspont.

1920 Altartavla, "Herdarnas tillbedjan", tillskriven Murillos skola, inköpt och uppsatt i korfönstrets överdel. Kors med svep borttaget.

1920-tal. Ny omfattning kring tornportalen med rundfönster i överstycket. Fasaden troligen återigen avfärgad i enbart vitt.

1939 (ark. G. Birch-Lindgren). Exteriör och interiör renovering. Eventuellt igensattes nu det över tornportalen belägna rundfönstret med dess omramning. Fasaden helt omputsad. Skorstenen borttagen. Korset med svep åter i fönstret bakom altaret. Altartavlan uppsatt över sakristieingången. Antikglas i korfönstret. Äldre sluten altarring återinsatt. Elektrisk installation och värmeledning. Kaminnischen och kaminen borttagna. Sakristians pärlspont ersatt med skivor. Vapenhuset avdelat mot kyrkorummet.

1952 (E. F. Walcker & Co). Orgel.

1957 Nytt spåntak. Ny friliggande värmecentral. Kyrkans värmesystem omgjort.

1978 Elvärme.

1979 Tilläggsisolering med träullsplattor, putsning med kalkcementbruk och målning på sydöstra gavelfasaden.

1981–82 (K-Konsult, Östersund). Interiör renovering. Bekvämare sittbänkar. Läktarbarriären förhöjd med ett järnräcke. Toalett i vapenhusets vindfång. Väven borttagen på väggarna. Ommålning av interiören.

Brunflo

Till Brunflo medeltida kyrka hörde den bevarade mäktiga kastalen, som fungerar som klocktorn (tornöverbyggnaden från 1895–97 med förebild i tidigare överbyggnad från 1740). 1770–71 revs kyrkans korsarmar. Grunden till utvidgad kyrka i norr och öster hade lagts redan 1769 av byggmästaren Jonas Hellström. Efter flera års stridigheter uppfördes den nya kyrkan 1774 av Daniel Hagman från Sundsvall och sonen Per Hagmansson. Nord- och östmuren i den gamla kyrkan revs först när den nya kyrkan stod klar. Kyrkan togs i bruk 1 november 1775, men då saknades ännu det mesta av inredningen. Innertak utfördes av byggmästaren Jonas Hellström 1776. Sakristian tillkom 1792, byggd av Simon Geting. Murad spånävtäckta bogårdsmur med portaler utförd av muraren Nils Jacobsson och snickaren Eric Gärdström (Gerdström).

Plan och material

Rektangulär kyrkobyggnad med kor och vidbyggd sakristia i öster. Kyrkan saknar torn. Ingångar mitt på södra väggen samt på västra gaveln.

Byggt i gråsten med tegel i dörr- och fönsteromfattningar, slätputsad i vitt, sockel i grått. Äldre murar i söder och väster. Taket belagt med skiffer, ursprungligen spåntak.

Exteriör

Byggt efter ritning (bevarad i ÖLA) som troligen upprättats av Daniel Hagman, återgår på Hagmans ritning till Lillhärdal från 1763. Fasaddekoren i form av pilastrar med dekorfält emellan kom dock troligen aldrig till utförande. Sakristian placerades bakom koret istället för på nordsidan. Taklisten i rödmålat trä. Västportalen markeras av huggstensomfattning, sydportalen av rusticerade pilastrar. Originalportar med snidade rankor och änglahuvuden i rokokostil av Johan Edler d.ä. 1778. Den järnbeslagna sakristiedörren är övertagen från den gamla kyrkan. Förutom byte av takmaterial är exteriören sannolikt oförändrad sedan byggnadstiden.

Äldre ritningar

Saknas.

Källor, litteratur och äldre avbildningar

Borgvattnets kyrka 1782–1991, stencil utgiven av kyrkorådet?; Foton fr.o.m. 1919. ATA.

Fig. 131. Brunflo kyrka och kastal från öster. Kyrkan byggd 1774–75 på delvis medeltida murar. Kastalen sent 1100- eller tidigt 1200-tal. Foto UN 1978.

Brunflo Church and defensive tower seen from the east. The church was built 1774–75 on partly medieval foundation walls. The walls of the defensive tower are from the late 12th or early 13th century.

Fig. 132. Brunflo kyrka från väster. Foto UN 1978.

Brunflo Church seen from the west.

Fig. 133. Brunflo kyrka, koret. Foto BJ 1995.
Brunflo Church. The chancel.

Fig. 134. Brunflo kyrka, västpartiet. Orgelfasaden troligen ritad 1802. Läkta-
runderbyggnad från 1988. Foto BJ 1995.
Brunflo Church. The interior looking west.

Interiör

Salkyrka med något förhöjt korparti. Välvtt innertak av trä med plan mittspegel. Putsade vita murar. Inredning av hög klass, välbevarad med troligen ursprunglig färgsättning. Altaruppställning och rikt ornerad predikstol av Johan Edler d.ä. 1784 respektive 1785. Den förra arkitektoniskt uppbyggd med kopplade marmorerade kolonner kring en nisch, som står som fond för ett krucifix snidat i trä. På sidorna stående profilörer. En predellamålning på väv med "Nattvarden" målades 1800 av Pehr Sundin. Altaruppställningen omges av en direkt på muren målade ståtlig skenarkitektur, blomsterurnor i grisaille samt ett blått draperi som faller i stora veck med förgylld frans, utförd av Jonas Wagenius år 1791. Samtidigt målade och förgyllde han predikstolen och försåg den med blå draperimålning på den bakomvarande muren.

Sluten bänkinredning i fyra kvarter, troligen samtida med kyrkan och snickrad av Erik Gerdström från Ope. Läktaren sannolikt från byggnadstiden. Orgelfasaden troligen utförd efter lokalt förslag eventuellt reviderat av Axel Almfelt 1802. Nuvarande orgelverk tillkom 1986. Inredningen är målade i en gråblå färgskala och är delvis marmorerad. Läktaunderbyggnaden med glasade partier något främmande för kyrkorummet.

Kända viktiga förändringar och åtgärder

1807 (E. Nordquist). Orgel.

1885 (C. Schuster, C. O. Christensson Lindgren). Orgeln ombyggd.

1800-talets sl. Värmekamin.

1915 Taket belagt med skiffer.

1925 (kons. O. Karlsson, snickarna Sellström och Westberg, Brunflo). Interiör renovering. Bekvämare sittbänkar. Nya bänkar på läktaren. Kaminen ersatt med elvärme. Ommålning av interiören med framtagande av ursprunglig färgsättning och målningar på bänkskärmarna.

1941 (H. Lindegren). Nytt orgelverk med användande av äldre pipor.

1954 Renovering. Lagning av puts och avfärgning av fasaderna i vitt. Ny skåpinredning i sakristian.

1969–70 (ark. H. Jäderberg). Läktaunderbyggnad med glasat dörrparti.

1982 (ark. J. Grönvik, kons. L. Göthberg). Utvidgat korparti. Konservering av inredning.

1986 (Johannes Mentzel orgelbyggeri). Nytt orgelverk.

1988 (ark. Å. Månsson). Ytterligare inbyggnad under läktaren med en brudkammare.

1993 Interiör renovering och ommålning.

Äldre ritningar

1768 om- och tillbyggnad (J. Hellström, ritningen ej återfunnen); U.å. (1768–69) om- och tillbyggnad (D. Hagman, ritningen ej återfunnen); U.å. (1768–69) om- och tillbyggnad (osign. D. Hagman?, ÖLA); Sl. 1700-tal torn (kastal)-överbyggnad, 2 st (osign., ÖLA); Ca 1802 orgel-

fasad (insänd från orten till ÖIÄ, ritningen ej återfunnen); 1802 orgelfasad, troligen kopia av föregående (A. *Almfelt?*).

Källor, litteratur och äldre avbildningar

Enström, P. V., Ett kyrkobygge för hundraftio år sedan (i: *Fornvårdaren V. Uppsala 1933*); *Festin, E.*, Våra kyrkoförnyelser (i: *Jämten 1928*); *Nodermann, M.*, Brunflo kyrka. Östersund 1979; *Schyl-*

berg, S., Brunflo kyrka 200 år (i: *Brunflobygden 1974–75*). Brunflo 1975; *Plagemans resor 1833–56*. Lund 1944; *Schylberg, S.*, Brunflo kyrka och kastal. Stencilerat blad; *Blomberg, H.*, Orglarna i Brunflo kyrka 1795–1990. Välkommen till Brunflo kyrka och kastal. Kort vägledning. Östersund 1991; Avritning från 1828, O. Ohlson. Ekdahls samling. ATA; Foton från seklets början. ATA.

Bräcke

Bräcke gamla träkyrka uppfördes 1585 och revs 1861 samtidigt med klockstapeln från 1776. Dessa var belägna vid den gamla kyrkogården nere i byn.

Den nya kyrkan uppfördes år 1857–59 1 km norröver på en dominerande höjd söder om Bräcke by. Under kyrkan finns rester av en gammal skans. Som arkitekt till den nya kyrkan stod Abraham Rafael Ulric Pettersson, byggmästare var Johan Nordell. Kyrkan invigdes november 1860.

Plan och material

Rektangulärt kyrkorum med kor och vidbyggd sakristia i öster samt torn i väster. Huvudingång genom tornet. Även ingång mitt på syd- och nordfasaden. Separat senare upptagen ingång till sakristian från öster.

Materialet resvirke med panel på båda sidor. Fasaderna klädda med gulmålad panel på förvandring. Rödmålat plåttak och dito spira.

Exteriör

Tornets och fönstrens utformning visar nygotiska drag. Exteriören återgår på Petterssons ritning med några avvikelser främst beträffande tornets avslutning. Pettersson avsåg bl.a. ett sadeltak på tornet med spiran ridande därpå. Exteriören har sannolikt ej genomgått några större förändringar sedan byggnadstiden.

Interiör

Interiören är i stort sett bevarad. Kyrkorummet täcks av ett trätunnvalv målat ljusblått och väggarna är klädda med stående svagt rosafärgad slät panel. En kraftig taklist löper runt hela rummet. Altaruppställning i nygotik, som återgår på nybyggnadsritningen. Altartavla "Kvinnan vid Sykars brunn" målad av Karl Tirén 1926. Ursprungligen ett kors samt en målning, som föreställde kvinnorna på väg till Jesu grav. På väggen ovanför altaruppställningen änglar bland molninformationer. Kordörrarnas överstycken troligen från byggnadstiden. Predikstolen från 1859 återgår på nybygg-

nadsritningen. Utsmyckningen på altaruppställningen och predikstolen eventuellt utförd av Johan Edler d.y.

Den slutna bänkinredningen är troligen delvis samtida med kyrkan liksom läktaren. Bänkkronen och pyramiderna vid bänkskärmarna mot koret övertagna från den gamla kyrkan. Orgelfasaden tillhör Johan Gustaf Eks orgel från 1865, orgelverket från 1952. Läktarunderbyggnad från 1960.

Sakristian använd som lillkyrka med inredningsdetaljer från den tidigare kyrkan, bl.a. altaruppsats och predikstol från 1600-talet. Predikstolen försågs 1758 med målningar i sidofälten av Carl Hofverberg och ljudtak av Johan Edler d.ä.

Kända viktiga förändringar och åtgärder

1865 (orgelbyggare J. G. Ek). Orgel.

Fig. 135. Bräcke kyrka från norr. Byggt 1857–59. Foto BJ 1995.
Bräcke Church seen from the north. Built 1857–59.

Fig. 136. Bräcke kyrka. Koret. Foto BJ 1995.
Bräcke Church. The chancel.

Fig. 137. Bräcke kyrka. Interiören sedd mot väster. Foto AT 1991.
Bräcke Church. The interior looking west.

Fors

Trots tillbyggnader av flera läktare blev den medeltida kyrkan i slutet av 1700-talet alltför trång och även förfallen. Redan 1795 fanns ett förslag till ny kyrka, men i och med att älven tog en ny fåra och laxfisket försvann fick arbetet skjutas upp. År 1811 anlätades Simon Geting för det planerade nybygget och grunden lades 1814 efter ritning av byggmästaren, i få detaljer omarbetad av Axel Almfelt. Arbetet avstannade och återupptogs inte förrän 1833, då av sonen Lars David Geting. Påföljande år var kyrkan så pass

1800-talets sl. Kamin insatt.

1926 (ark. A. Roland). Genomgripande renovering. Separat ingång upptagen till sakristian. Ommålning av exteriör. Värmeisolering av väggar och tak. Ny altartavla målad av K. Tirén. Förhöjt och utvidgat korgolv. Bekvämare sittbänkar. Pyramider och bänkrön från den äldre kyrkan uppsatta på de främsta bänkarna. Sidogångar och bakre gångar upptagna. Vindfång mellan vapenhus och kyrkorum. Nytt orgelverk byggt av E A Setterquist och Son. Innerväggarna försedda med masonitskivor med påklistrad väv. Bröstpanel utmed väggarna. Omläggning av golv. Innanfönster. Fönsternas spetsbågar täckta med rundbågiga tygskärmar. Sakristian interiört omändrad. Ommålning av interiören i dämpade grå och bruna färgtoner med kraftig marmorering. Nytt värmesystem med varmluft istället för kaminen. Värmekammare under sakristian.

1952 (E A Setterquist & Son Eftr.). Nytt orgelverk.

1955 Ny varmluftsanläggning.

1960 (ark. O. Hökerberg). Sakristieingången ersatt ett fönster. Direkt utgång från värmekammaren mot söder. Handkapprap vid södra ingången. Interiört: Utvidgat kor. Läktarunderbyggnad. Masoniten med väv ersatt med stående bred slätpanel. Gardinskärmarna vid fönsternas överdel borttagna. Ommålning av interiören. Nytt värmesystem med oljeeldning.

1963 Exteriör ommålning.

1973 (Gustaf Hagströms Orgelverkstad). Kororgel.

1981 Exteriör renovering. Nytt plåttak och undertak. Exteriör ommålning.

Äldre ritningar

1838 nybyggnad (osign., troligen P. Karlsson i Hosjö, RA); 1839 nybyggnad (S. Enander); 1858 nybyggnad (A. R. U. Pettersson).

Källor, litteratur och äldre avbildningar

Festin, E., Våra kyrkförnyelser (i: Jämten 1928); *Persson, P.*, Bräcke socken. Bräcke 1927; Bräcke kyrka. Utg. av studiecirkel. Bräcke 1993; Foton från 1930-talet. ATA.

färdig, att den fått viss inredning. Invigning förrättades 1839 av biskop Franz Mikael Franzén. Gamla kyrkan som låg ca 1 km söder om den nya revs 1834. Klockstapel sydöst om kyrkan byggd 1765 av Johan Olofsson Edler d.ä. Murade portar med graciösa smidesgallergrindar från 1925 leder in till kyrkogården. De ursprungliga stegportarna, varav två troligen finns kvar, och bogårdsmuren var byggda av Lars David Geting 1846.

Plan och material

Rektangulär byggnad med rakslutet kor och vidbyggd sakristia i öster. Torn saknas. Huvudingång genom vapenhus i väster, även mittingång på sydfasaden, ursprungligen även på nordsidan. Separat senare upptagen ingång till sakristian på nordsidan.

Byggt i gråsten, vitputsad med grå sockel. Taket belagt med svartmålad plåt, ursprungligen spåntak.

Exteriör

Exteriören följer 1811–12 års ritningar förutom att mittingångar tillkommit istället för fönster samt att sakristian vidbyggs i öster istället för att ingå i byggnadskroppen. Förutom byte av takmaterial syns exteriören vara oförändrad sedan byggnadstiden. Sannolikt ursprungliga koppardörrar.

Klockstapeln med firsidig grundplan är helt inbyggd och har under det karnissvängda taket två kopplade ljudluckor på alla sidor. En åttsidig lanternin med höga fönster samt spira kröner stapeln (fig. 391).

Interiör

Vitmålade väggar med profilerad grågrön marmorerad taklist. Trävalv med i mitten en spegel inom profilerad ram, allt vitmålat. Altaruppsats med altartavla målad av Göran Sundin 1837–38 med motivet "Kvinnorna vid graven" efter Annibale Carracci. På korväggen målad skenarkitektur och draperier av Sundin. Predikstolen med dekor av Sundin snidades liksom dopängeln av Pehr Carlsson från Hosjö, Sundsjö. Ursprungligen draperimålning även bakom predikstolen. En altartavla med "Kristi uppståndelse" utförd 1923 av Olle Hjortzberg hänger nu på södra väggen. Ett krucifix från den gamla kyrkans altaruppsats från 1684 är även uppsatt på södra väggen.

Bänkinredningen sluten i fyra kvarter från kyrkans byggnadstid, dock moderniserad med nya sittbänkar och bredare gavlar på 1920-talet. Läktaren kan vara samtida med kyrkan eller med den första riktiga orgeln tillkomst 1861, byggd av Johan Gustaf Ek. Orgelfasaden står kvar, men orgelverket byggt 1973. En mindre orgel byggdes 1773 för den gamla kyrkan av P. Qvarnström. Läktarunderbyggnad med fönster.

Kända viktiga förändringar och åtgärder

1861 (orgelbyggare J. G. Ek). Orgel.

1862 Renovering.

1882 Golvet omlagt. Lufttrummor upptagna. Väggarna vitlimmade.

1890 Spåntaket ersatt med ett plåttak.

1922–25 (ark. G. Holmdahl, kons. O. Svensson, artisten O. Karlsson, byggm. P. A. Eklund, Bispgården). Ny altar-

Fig. 138. Fors kyrka från sydost. Byggt 1814–39. Foto AT 1991.
Fors Church seen from the south-east. Built 1814–39.

Fig. 139. Fors kyrka. Interiör mot öster. Foto AT 1991.
Fors Church. The interior looking east.

Fig. 140. Fors kyrka. Interiör mot väster. Foto AT 1991.
Fors Church. The interior looking west.

tavla av O. Hjortzberg. Utvidgat kor, en bänkrad borttagen. Draperimålningen borttagen bakom predikstolen. Nya sittbänkar och gavlar. Nya läktarpelare lika de existerande uppsatta mot väggen till vapenhuset. Vindfång vid alla dörrar. Nytt orgelverk byggt av Gebrüder Jehmlich. Nytt golv. Det minimala vapenhuset utökat med ny vägg mot kyrkorummet och med nya uppgångar till läktaren. Ommålning av interiören. Innertaket isolerat. Elektrisk belysning och värme. Ombyggnad av väg, varför ny mindre stegport till kyrkan.

1955 (ark. K. Wretling). Separat ingång upptagen till sakristian, öppna spisen därstädes riven. Nytt betonggolv med övergolv av trä. Ommålning av interiören. WC i vapenhus och sakristia. Ny elvärmeanläggning.

1960 Omputsning av fasaderna.

1973 (Gustaf Hagströms Orgelbyggeri). Nytt orgelverk

Frostviken (Gäddede)

1827 upprättade Frostvikens kapellag kostnadsförslag till en ny kyrkobyggnad. Ritningar utfördes av kapellpredikanten Magnus Selberg, vilka 1832 omarbetades på ÖIÅ av Axel Almfelt. 1833–34 tycks byggnationen ha påbörjats under Selbergs ledning. För snickeriarbetet stod Ol. Schulsson. Kyrkan uppfördes på ny plats i Gäddede by, som med tiden förtätats. Tidigare användes ett kapell byggt 1799, beläget i Viken, som fortfarande står kvar. Den nya kyrkan i Gäddede invigdes den 24 juni 1839.

Plan och material

Rektangulärt kyrkorum med kor i öster på den ursprungliga sakristians plats. Ny sakristia byggd 1934–35 mot nordöstra hörnet. Torn med huvudingång i väster. Ursprungligen har det även funnits en mittportal på sydsidan. Separat ingång till sakristian från öster.

Materialet resvirke (ont om timmer i fjällregionen) med brädfodring ut- och invändigt. I själva kyrkorummet dubbel stolpstomme, ursprungligen utan väggfyllnad och trossbottnar. Den inre stolpraden utflyttad 1933–34. Fasaderna klädda med stående gråvit målad locklistpanel. Eventuellt var kyrkan rödfärgad från början. Putsad sockel. Rödmålat plåttak, ursprungligen spåntak.

Exteriör

Uppförd enligt Almfelts ritning förutom smärre förändringar beträffande tornets utformning. Vissa förändringar har skett exteriört. Ursprungligen fanns en mittportal dikt

1984–85 (N. Jacobsson, K-Konsult Frösön). Nytt tak. Handikappanpassning av norra entrén. Översyn och ommålning av fönster in- och utvändigt. Den äldre altartavlan troligen nu återinsatt i altaruppställningen. Läktarunderbyggnad. Förhöjning av läktarbarriären med ett metallräcke. Rengöring och bättringsmålning av väggar och tak. Tilläggsisolering av vindsbjälklaget.

1986 (Johannes Menzel). Kororgel.

Äldre ritningar

1811–12 nybyggnad (S. Geting, RA); 1812 nybyggnad (A. Almfelt).

Källor, litteratur och äldre utbildningar

Eriksson, M., Kyrka i gränstrakt. Fors 1981; Nilsson, S. och Granström, A., Fragment ur Fors Kyrkohistoria. Forsmo 1975; Foton före restaureringen 1925. ATA.

intill de båda mittersta fönsterna. Den forna sakristian är ersatt med ett nytt högre kor och en ny sakristia har byggts 1934–35. Samtidigt tillkom ny stående fasadpanel. Tidigare liggande panel under fönsterna på såväl kyrkobyggnaden som torn och sakristia. På 1950-talet slöts den öppna lanterninen och istället tillkom tornur.

Fig. 141. Frostvikens (Gäddede) kyrka från sydost. Invigd 1839. Foto Bengt Olof Lydén 1995.

Frostviken (Gäddede) Church seen from the south-east. Consecrated in 1839.

Fig. 142. Frostvikens (Gäddede) kyrka från söder före restaureringen 1933. Foto ATA.

Frostviken (Gäddede) Church seen from the south prior to the restoration work in 1933.

Fig. 144. Frostvikens (Gäddede) kyrka. Koret och långhusets östparti före restaureringen 1933. Foto ATA.

Frostvikens (Gäddede) Church. The chancel and the eastern part of the nave prior the restoration work in 1933.

Fig. 143. Frostvikens (Gäddede) kyrka. Koret och långhusets östparti. Foto Bengt Olof Lydén 1995.

Frostviken (Gäddede) Church. The interior of the chancel and the eastern part of the nave in 1995.

Fig. 145. Frostvikens (Gäddede) kyrka. Långhusets västparti. Foto Bengt Olof Lydén 1995.

Frostviken (Gäddede) Church. The interior looking west.

Interiör

Den nuvarande interiörens utformning tillkom vid renoveringen 1933–35 då en öppning togs upp i östväggen och ett nytt smalare kor byggdes på sakristians plats. Stickbågigt valv. Liggande panel utmed väggarna. Altarväggsdekoren, överflyttad från den ursprungliga korväggen, utgörs av ett kors med svepdruk i en nisch mellan refflade kolonner, allt inramat av skenperspektiv och draperimålning målat av Jöns Löfvenberg troligen 1841. Predikstolen, tillverkad av Magnus Selberg 1839, var från början placerad mellan första och andra fönstret från koret räknat och var även då

försedd med draperimålning i fonden men av annat utförande. De ursprungliga korbänkarna är borttagna.

Öppen bänkinredning från 1974. Läktaren tillkom 1874 och orgeln 1934. Diskret läktarunderbyggnad.

Kända viktiga förändringar och åtgärder

1858 Exteriör målning.

1865 Dörr upptagen på sakristians nordsida. Rödfärgning av kyrkan.

1873 Trappor byggda i tornet istället för lösa stegar.

1874 Läktare byggd.

1881 Ett orgelharmonium inköpt.
 1883 Renovering. Spåntaket ersatt med ett galvaniserat sannolikt omålat plåttak. Troligen upptagande av fler fönster på sakristian. Yttre och inre vitmålning. Troligen påmålning på korväggens skenarkitektur och draperimålning. Predikstolens korg målad vit med gulddetaljer.
 1896 Gjutjärnskaamin insatt, skänkt av Kramfors AB.
 1900 ca Ommålning av interiören. Draperi- och skenarkitekturmålningen på korväggen delvis övermålad, bl.a. försvann de små putti, som höll upp draperiet. Draperiet målat i rött med ockragula fransar.
 1933–35 (ark. A. Ekman). Renovering och om- och tillbyggnad. Ny sakristia byggd i nordöstra hörnet. Den forna sakristian bakom koret riven och ersatt med en ny korbyggnad. Källare under båda tillbyggnaderna. Mittingången på sydsidan borttagen. Stolp- och bjälklagskonstruktionen förstärkt och isolerad, särskilt beträffande tornet. Den inre stolpraden utflyttad i kyrkorummet. Ny stående panel. Gördelgesimsen borttagen på tornet. Nytt svartmålat plåttak. Vindflöjel på kyrkans östra gavel. Interiört: Altaruppställning och skenperspektiv samt draperimålning överförda till det nya koret. Den äldre originalmålningen framtagen. Ny altarring. Korbänkarna borttagna. Predikstolen framflyttad och försedd med ny draperimålning i

fonden. Ny bänkinredning. Orgelharmoniet ersatt med en ny orgel byggd av E A Setterquist och Son. Nya dörrar till vapenhuset. Nytt trävalv. Ny kraftigare taklist. Elinstallation för värme och belysning. Ommålning av interiören i blå färgtoner.

1951 ca Lanterninen ombyggd och försedd med tornur.
 1959 (länsark. G. Rollin, byggn.ing. C. A. Bäckström) Ny klädsel på altarringen. Läktarunderbyggnad.
 1974 (byggn.ing. I. Kejving). Exteriör och interiör renovering. Ommålning: Plåttaket svart, fasaderna i en mörkare gråvit ton samt inredningen i en främst ljusblå ton. Kyrkvårdsbänk insatt. Ny öppen bänkinredning. Bredare mittgång. WC i utrymme under läktaren. Golvet omlagt. Ny elvärme.
 1992 Exteriör ommålning. Fasaderna i en ljusare gråvit ton och plåttaket rött.

Äldre ritningar

U.å. nybyggnad (M. Selberg, ej återfunnen); 1832 nybyggnad (A. Almfelt).

Källor, litteratur och äldre avbildningar

Johansson, L., Frostvikens kyrkor och kapell (i: Jämten 1949). Östersund 1949; Foton före renoveringen 1934. ATA.

Föllinge kyrkor

I: 1758–61 (riven 1814), II: 1811–15 (förstörd av brand 1994)

Föllinge hade kyrka redan under 1500-talet. En ny träkyrka invigdes 1619. 1758–61 byggdes den troligen rektangulära enkla lilla kyrkan, enligt gammal utsago mest lik en kornbod, om till en åttkantig kyrka av dubbel storlek (ca 16 × 10 m), sannolikt med takryttare. Som byggmästare stod Olof Månberg. Klockstapel byggdes av Pål Pehrsson från Stugun fyra år senare. På grund av kraftig befolkningsökning omkr sekelskiftet 1800 beslöt församlingen att uppföra en helt ny kyrka under överinseende av komministern Jonas Ångman.

Den nya kyrkan byggdes 1811–15 någon eller några meter öster om den gamla som revs 1814. Invigningen förrätades den 28 januari 1816 av biskop Eric Almquist. Kyrkans utseende före branden 1994 var i stort sett resultatet av en om- och tillbyggnad 1883–84.

Plan och material

Ursprungligen en rektangulär kyrkobyggnad med utbyggd sakristia i öster och torn i väster. Huvudingången genom tornet. Kyrkan förlängdes 1883–84 med en femsidig utbyggnad av sakristian, som omvandlades till kor. På ömse sidor om detta kor fanns små korsarmar, som inrymde sakristia respektive dop- och vigselrum. Också tornet flankerades av små korsarmar, samlingsrum respektive trapphall för läktartrappan. Huvudingången var fortfarande förlagd till tornet. Separat ingång till sakristian från öster.

Materialet var timmer med brädfodring utan och innan. Tornets sidobyggnader var uppförda med stolpresning med panel. Vitmålade fasader. Taket täcktes med kluven furuspån.

Fig. 146. Föllinge kyrka från sydöst 1828. Byggt 1811–15, genomgripande om- och tillbyggd 1883–84, nedbrunnen 1994. Teckning i Ekdahls samling. ATA.

Föllinge Church seen from the south-east ca 1828. Built 1811–15. Major extension and alteration work 1883–84. Destroyed by fire in 1994.

Fig. 147. Föllinge kyrka från sydväst. Foto 1986 A M Eriksson, Föllinge.

Föllinge Church seen from the south-west.

Exteriör

Ursprungligen en nyklassicistisk kyrka med kvarvarande gustavianska drag. Vid om- och tillbyggnaden 1883–1884 totalförändrades exteriören i nygotik med spetsbågiga fönster, listverk och spetsig spira. Vid förutvarande sakristian

och tornet tillkom tillbyggnader. 1952 års renovering hade dock dämpat nygotiken. De spetsbågiga fönsterna och samtliga listverk hade förenklats i klassicerande riktning.

Interiör

Interiören var helt förändrad genom ett flertal renoveringar. Ursprungligen var kyrkorummet sannolikt täckt med ett tunnvalv eller plant tak. Altaruppställningen bestod av ett kors med törnekrona och svepdruk inom en arkitektonisk inramning, på ömse sidor profilörer representerande Tron och Hoppet samt eldurnor. Överst moln med fyra flygande änglar och Jehovasol. Alltsammans utfört av Johan Edler d.ä. 1794. Bakom altaruppställningen fanns en ingång till sakristian. Korväggen för övrigt pryddes med målad dekor i form av skenarkitektur och ett draperi, som hölls upp av putti, målad på väv av Jonas Wagenius 1796. Skenarkitekturen och altaruppställningen var troligen övertagen från gamla kyrkan. Mot nordväggen stod en predikstol tillverkad 1672. Väggarerna var brädsplågade och vitlimmade och inredningen, snickrad av Nils och Anders Jonsson från Kougsta, var målad i pärlgrått. I vapenhuset fanns två uppgångar till en läktare, som tillkom 25 år efter det att kyrkan stod färdig.

Det kyrkorum som förstördes 1994 präglades främst av 1880-talets ombyggnad med senare förändringar. Kyrkorummet täcktes av ett tredingstak. Koret var inrymt i f.d. sakristian och en absidial femkantig tillbyggnad. Altaret hade tillkommit 1977 med återanvända speglar från 1885 års altare. Över altaret fanns en vävnad av Agneta Lind 1977, efter förslag av Kerstin Bränngård. Predikstolen utförd av Johan Edler d.y. 1885 liksom läktaren. Öppen bänkinredning från 1952. Orgeln var byggd av Åkerman & Lunds Nya Orgelfabriks AB 1972. En äldre orgelfasad ritad av Thor Thorén 1900 fanns uppsatt bakom orgeln.

Kända viktiga förändringar och åtgärder

1835 ca Läktare byggd.

1839 Reparationer efter åsknedslag som antänt tornet.

1873 Orgelharmonium inköpt.

1883–84 (ark. C. F. Ekholm, byggm. J. Edler d.y.). Genomgripande om- och tillbyggnad. Tillbyggnader i form av förlängt femsidigt korparti i öster, omgivet av rum för sakristia och bibliotek. På ömse sidor om tornet trapphallar och framför västgaveln ett vindfång. Ny högre tornhuv med gavelförsedda lucköppningar krönte av små kors. Lanternin och spira med plåtutsmückning. I stället för rundbågiga nu spetsbågiga öppningar. Förhöjt tak utformat som sadeltak med starkt framspringande takfot och tassar med träskärningar. Nya spetsbågiga fönster med färgade glas i spetsarna. På långhusets syd- och nordsidor fyra istället för tre fönster. Fasadutsmückning i form av listverk. In-

Fig. 148. Föllinge kyrka. Koret och långhusets östparti. Foto 1984 A. M. Eriksson, Föllinge.
Föllinge Church. The interior looking east.

Fig. 149. Föllinge kyrka. Långhuset sett mot väster. Foto efter 1972 JLM.
Föllinge Church. The interior looking west.

teriört: Högt tredingstak panelat med bred pärlspontpanel i fält. Korväggen öppnad mot den forna sakristian och tillbyggnaden. Korset med svep, profilörerna samt eldurnorna urtagna från sin omramning och uppsatta bakom ett nytt altare. Molnformationen med änglar och Jehovasol placerad

upp och ner i korbågen. Ny altarring och ny predikstol. Genombrutet korskränk. Nygotisk öppen bänkinredning. Ny läktare. Väggarna vävspända över bröstpanelen, under pärlspont. Ommålning av interiören. Dekormålning kring de tre fönsterna i korabsiden samt i dess valv.

1901 (E A Setterquist & Son, ark. T. Thorén). Orgel.

1952 (ark. O. Hökerberg). Exteriör och interiör renovering. Vindfång framför tornet borttaget, nya kopparbeklädda portar. Dekorationerna på spiran borttagna liksom de många listverken samt takfotsdekoren på kyrkan. Fönsterna samt ljudöppningarna på tornet förändrade, från spetsbågig till stickbågig form. De små fönsterna överst i korsarmarna utbytta mot lunettfönster i nyttillkomna fron-toner. Nytt tak med klaven spån. Ommålning av exteriören. Interiört: Ny altaruppställning utförd av O. Ahlberg. Molnformationen med Jehovasolen rättvänd och flyttad till korvalvet bakom altaruppställningen. Mellersta korfönstret försett med luckor för att utestänga ljuset, glasen i de övriga två dämpade och försedda med olika religiösa symboler. Korskränket borttaget. Ny öppen bänkinredning med raka gavlar. Framför främsta bänkarna bänkskärmar med plintar varpå eldurnorna från den gamla altaruppställningen placerades. Läktaren sänkt, orgeln renoverad och tillbakaflyttad. Under läktaren pilastrar på fondväggen. Väggarna både under och över bröstlisten samt takfälten klädda med träfiberplattor. Dörren till biblioteket ersatt med en öppen valvbåge och detsamma omgjort till dop- och vigselrum. Torntrappan i södra korsarmen borttagen och rummet omändrat till väntrum. Utrymmet däröver inrättat till museum. Mindre vindfång till kyrkorummet med förråd på ömse sidor. Elektrisk värme och belysning. Ommålning av interiören efter förslag av konstnären Y. Lundström. Sparsam grisaillemålning i korvalvet.

1972 (Åkerman & Lunds Nya Orgelfabriks AB). Ny orgel med ny fasad.

1977 (ark. S. Oldebäck). Interiör renovering. Ny altaruppställning. 1952 års altaruppsats ersatt med en vävnad. Nytt altare med de gamla speglarna återanvända. Tillkommande speglar dekorerade med svagt målade symboler. Det igensatta fönstret i koret upptaget. Träfiberskivorna borttagna i taket. Ommålning av interiören med dominans av ljusst blåa och gråa färgtoner. Panelbräderna i taket lase-rade i gråblått. Förändringar i sakristian. Vindsutrymmet ovanpå sakristian förändrat till skrudkammare.

1992 Läktartrappan i två avsatser ersatt med en spiraltrappa.

1994 Kyrkan nedbrunnen.

Äldre ritningar

1875 ny stenkyrka (*E. von Rothstein*); 1883 uppmättningsritning (*J. Edler d.y., ÖLA*); 1884 om- och tillbyggnad (*C. F. Ekholm*).

Källor, litteratur och äldre avbildningar

Danielsson, J., Gammalt och nytt om Föllinge socken (i: *Jämten* 1917). Östersund 1917; *Lundström, W.*, Föllinge kyrka (i: *Jämten* 1957). Östersund 1957; *Avbildning av kyrkan fr. 1828*. Ekdahls samling. ATA; Exteriör- och interiörfoton före 1952 års renovering. ATA.

Hallen

Den vid Storsjöns södra strand vackert belägna medeltidskyrkan ansågs vid visitation 1763 vara för trång. 1775–76 utökades den till bredd och längd. Byggmästare var Pehr Olofsson i Dillne, som även byggt klockstapeln 1756. Sakristia och vapenhus byggda 1956.

Plan och material

Tornlös salkyrka med rakslutet kor i öster och vapenhus i väster. Ursprungligen saknades vapenhus. Sakristia mot nordöstra hörnet. Huvudingång genom vapenhuset från väster, koringång från sydsidan samt separat ingång till sakristian från väster.

Materialiet marksten med tegel i dörr- och fönsteromfattningar i själva kyrkan. Äldre murar ingår i södra och västra väggarna. Sakristians och vapenhusets väggar murade med tegel. Den ursprungliga sakristian, riven 1890, var byggd med marksten. Fasaderna putsade och avfärgade i ljus brun. Taket belagt med rakskuren spån, ursprungligen med rödmålade spån.

Fig. 150. Hallens kyrka från norr. Byggt 1775–76 på delvis medeltida murar. Sakristia och vapenhus från 1956. Klockstapelns byggd 1756. Foto AT 1991.

Hallen Church seen from the north. Built 1775–76 on partly medieval foundation walls. Vestry and porch from 1956. The bell-tower is from 1756.

Fig. 151. Hallens kyrka, koret. Foto AT 1991.
Hallen Church. The chancel.

Exteriör

Ursprungsritningar saknas. Kyrkan företer många likheter med Ovikens kyrka, om- och tillbyggd av samma byggmästare några år tidigare. Kyrkan erhöll sitt första vapenhus, av trä, först i slutet av 1800-talet, det föregicks av ett mindre vindfång med ingång från sydsidan. Den nuvarande sakristian är den tredje i ordningen.

Interiör

Rektangulärt kyrkorum med grårosa putsade väggar, vitmålat spegelvalv med kulfris mellan vägg och tak och därunder en bred grönrosa marmorerad list. I takets mitt oval spegel med marmorerad och profilerad list. Inom denna spegel en inre spegel med målat motiv "Kristi himmelfärd". I takets östra och västra del målningar inom fyr-sidiga ramar med "Kristi bön i örtagården" respektive "Döden". Målningarna troligen utförda av Anders Berglin. Altarpuppställningen skulpterad av Johan Edler d.ä. 1790, målade och förgylld 1793 av Jonas Wagenius, som även utförde skenperspektivet. De infällda tavlorna "Korsnedtagningen" och "Nattvarden" målade av Pehr Sundin 1807. Predikstolen snidad av Johan Edler d.ä. 1781 målade och förgylld av Berglin 1786–87. Predikstolstrappan av senare datum, troligen från slutet av 1800-talet.

Sluten bänkinredning utförd 1956 lik den ursprungliga. Läktaren, med marmorerade speglar i blågrått, byggd 1817 av Erik Månsson i Rösta. Orgeln byggd 1960. Den moderna orgelfasaden och läktarunderbyggnaden främmande för kyrkorummet med dess i övrigt väl bevarade ursprungskaraktär.

Kända viktiga förändringar och åtgärder

1781 Ny predikstol av J. Edler d.ä., målade och förgylld 1786 av A. Berglin. Ev. tillkom samtidigt takdekorationen nämnd ovan.

1790–93 Altarpuppställning skulpterad av J. Edler d.ä., målade och förgylld av J. Wagenius. Skenperspektiv på korväggen målade av J. Wagenius.

1795 Kyrktaket och klockstapeln rödfärgade.

1800–07 Altarpuppställningens tavlor målade av P. Sundin. 1817 (E. Månsson). Läktare.

1862 (orgelbyggare D. Björkstrand). Kyrkans första orgel. 1891–92 (byggm. Bergström, Östersund, A. Samuelsson, Hallen). Renovering, om- och tillbyggnad. Stensakristian ersatt med en ny. Ett mindre vindfång rivet vid västgaveln, istället ett vapenhus. Såväl sakristia som vapenhus uppförda med stående timmer och reveterade. Nya fönster med större rutor. Mellersta spiran på kyrkobyggnaden placerad på vapenhuset, i dess ställe skorsten i form av ett kors. Interiör: Altaret tillbakaflyttat mot korväggen. Profilörerna uppflyttade från sina platser på ömse sidor om altar-

Fig. 152. Hallens kyrka, västpartiet. Foto AT 1991.
Hallen Church. The interior looking west.

uppställningen till kolonnernas kapital. Ny altarring med balusterdockor. Troligen ny predikstolstrappa. Ny öppen bänkinredning i nygotisk stil. Ommålning av interiören. Eventuellt tillkom redan nu den breda dekormålade bröstlisten med kvadermålning under samt de dekormålade ramarna till de på väggarna uppsatta mindre tavlorna. De tre plafondmålningarna ersatta av nya, föreställande de tre gudomspersonerna, målade av en baptistpastor H. Falk verksam i Hallen. Kamin i kyrkorummet.

1915 Målningsarbete interiört. Förändring av dekormålning i taket.

1926–27 (orgelbyggare E. H. Erikson, ark. G. Holmdahl). Ny orgel med ny fasad.

1956 (ark. G. Rollin, ing. A. Persson, konstnär A. Bohman, byggm. M. Olofsson, murm. G. Mårtensson). Ombyggnad och renovering. Ny sakristia och nytt vapenhus. Det gamla vapenhusets spira återuppsatt på sin ursprungliga plats på kyrkan, efter det att den där befintliga skorstenen rivits. Omkalkning av fasaderna. Nya portar. Nya dubbla fönsterbågar med åter små blyinfattade rutor i de yttre bågar. Profilörerna återförda till sin ursprungliga placering. Ursprunglig altarring återinsatt. Ny sluten bänkinredning i äldre stil. De äldre takmålningarna framtagna, dekor och änglamålningar från 1892 och 1915 borttagna. Ommålning av interiören främst i grått och blågrönt. Ursprunglig färgsättning på altarpuppställningen, predikstolen och läktarbröstningen, som 1892 eller 1915 målats främst med vitt och guld. Läktarbröstningens senare tillkomna dekormålning övermålad. Elektrisk värme och belysning.

1960 (Åkerman och Lunds Nya Orgelfabriks AB). Ny orgel med ny fasad.

1980-t. (K-Konsult, Östersund). Exteriör och interiör renovering. Bl.a. bänkar borttagna under läktaren och skärm uppsatt som avgränsning mot kyrkorummet.

Äldre ritningar

Ca 1890 uppmättningsritning (A. Samuelsson).

Källor, litteratur och äldre avbildningar

Egervärn, E. A., Hallens kyrka. Hallen & Marby 1976; Exteriörritning från 1828, Ekdahls saml., ATA; Foton från 1920-talets början. ATA.

Hammerdal

Den på en udde vackert belägna Hammerdals kyrka har föregåtts av två kyrkor på sannolikt samma plats. Under 1760-talet började den 1590 uppförda kyrkan bli för trång och kontakt togs med byggmästare Daniel Hagman. Först 1778 kom bygget igång med Petter Hagmansson som byggmästare och Simon Geting som verkgesäll. Hagmansson stod troligen även som författare till den ritning som sändes in till ÖIÄ för godkännande 1781. Ämbetet upprättade en ny ritning, som återgick på den insända men med en mer långsmal planform och ett torn tillagt. 1782 stod kyrkan färdig förutom tornet. Tornet uppfördes efter ÖIÄ:s ritning 1816–17 av byggmästare Jonas Åhlström.

Plan och material

Rektangulär kyrkobyggnad med kor i öster, torn i väster och sakristia mot nordöstra hörnet. Ingångar genom tornet och mitt på sydsidan. Separat senare upptagen ingång till sakristian från öster.

Materialet är gråsten med tegel i fönster- och dörrömfattningar. Fasaderna putsade i vitt. Takbeläggning av kopparplåt. Ursprungligen spåntak.

Exteriör

Ursprungligen utförd enligt de ovan nämnda ritningarna med några avvikelser. Bl.a. utfördes taket brutet och fasaden blev utsmyckad med lätt nedsänkta fält som omramade fönster och sydportal. Vid 1858 års renovering ombyggdes taket på kyrkan till ett valmat sadeltak, såsom författarna till nybyggnadsritningarna avsett. Ett dominerande vindfång med fronton över kyrkans takfot har tillkommit 1923. Vid samma renovering tillkom en ny plåtbeklädd port i västportalen samt putsdekor i form av en girlang.

Interiör

Innermurarna målade i en ljus varm färgton, tunnvalv med bred profilerad och marmorerad taklist. Vid kyrkans till-

Fig. 153. Hammerdals kyrka från sydväst. Byggt 1778–82 på delvis medeltida murar. Tornet rest 1816–17. Foto BJ 1995.

Hammerdal Church seen from the south-west. Built 1778–82 on partly medieval foundation walls. The tower is from 1816–17.

komst övertogs den äldre kyrkans altarpställning utförd av Jonas Granberg 1753 med målningarna ”Kristus på korset” och ”Nattvarden” av Carl Hofverberg, som nu är placerad på norra väggen. Den nuvarande altarpställningen och altarringen snidade av Johan Edler d.y. 1858–59. Samtidigt tillkom Axel Gustaf Hertzbergs målning ”Kristus på korset”. Skenperspektiv målat av Jöns Asplund från Espnäs i Ström 1798. Predikstolen snidad 1788 av Johan Edler d.ä. och målad samt förgylld av Asplund 1797. Dess tak och underrede omändrades av Edler d.y. 1858–59.

Fig. 154. Hammerdals kyrka från sydväst 1828. Teckning i Ekdahls samling. ATA.

Hammerdal Church seen from the south-west in 1828.

Fig. 155. Hammerdals kyrka, koret. Foto UN 1981.
Hammerdal Church. The chancel.

Sluten bänkinredning i fyra kvarter, ursprungligen troligen endast tre, byggd 1858, moderniserad 1923. Orgelfasaden tillhör 1829 års orgel byggd av Pehr Zacharias Strand och målad först 1842 av Göran Sundin, som även målade läktaren uppförd ett år tidigare av bonden Olof Mårtensson. Det utskjutande mittpartiet på läktaren eventuellt tillkommet senare. Fälten i läktarbröstningen utsmyckade med målningar utförda av Gunnar Torhamn 1923. Denne har även utfört målningen i takets plafond och muralmålningen

Fig. 156. Hammerdals kyrka. Interiören sedd mot öster. Foto BJ 1995.
Hammerdal Church. The interior looking east.

över södra ingången. Den övre läktaren i höjd med taklisten bakom orgeln byggd 1858. Läktarunderbyggnad.

Kända viktiga förändringar och åtgärder

- 1827 (orgelbyggare P. Z. Strand). Orgel.
- 1841 (O. Mårtensson, Hallen). Ny läktare byggd.
- 1842 (G. Sundin). Orgelfasaden och läktaren målad.
- 1858–59 (ark. L. Hawerman, byggm. N. H. V. af Trolle). Omputsning och ommålning av exteriören. Nytt ytter- och innertak. Det brutna valmade taket ersatt med ett valmat sadeltak belagt med stickspån och det troligen plana innertaket ersatt med ett tunnvalv med plafond. De små blyinfattade fönsterna ersatta med nya och större. Ny altaruppställning och tavla av J. Edler d.y. och dennes medhjälpare P. G. Olsson samt A. G. Hertzberg. Predikstolens underdel och ljudtak omändrade och predikstolen försedd med delvis nya dekorelement, arbetet utfört av Edler och Olsson. Ny bänkinredning, med längre bänkar och smalare bänkrum, de gamla bänkdörrarna och bänkskärmarna ev. återanvända. Ytterligare en läktare uppsatt vid västväggen. Nytt förhöjt golv. Tak och väggar samt inredningen målade i vitt förutom bänkinredningen som målades i ljus ekimitation.
- 1885 Murarna kalkstrukna, ommålning av snickerierna. Nya dörrar utanför de gamla i ingången från vapenhuset till kyrkorummet. Cementgolv i vapenhuset.
- 1886 Nytt spåntak.

Fig. 157. Hammerdals kyrka. Interiören sedd mot väster. Foto BJ 1995.

Hammerdal Church. The interior looking west.

1891 Sydportalens innerdörrar utflyttade till ytterkarmen och nya innerdörrar insatta.
 1895 Gurney-ugnar installerade.
 1901 Kopparpåls på tornetaket.
 1902 Lanterninen plåtbeklädd, fortfarande dock en öppen lanternin.
 1923 (ark. I. Stål, byggm. P. Blomquist). Exteriör och interiör renovering. Ett dominerande vindfång byggt vid sydingången. Nya plåtbeklädda portar, även i västingången. Omputsning av fasaderna, dess fältindelning borttagen, dekoren koncentrerad till det nya vapenhuset i form av pilastrar och girlang. Girlang även över västportalen. Pannrum byggt under sakristian. Separat ingång upptagen till sakristian. Utvidgning av koret med avkortning av de främsta bänkarna mot koret. Modernisering av bänkinredningen. Bredare tvärgång och i fonden för denna 1753 års altarpupp-sats med nytt bord vid nordväggen. Nya dörrar, förutom till sakristian. Nytt innertak med breddad plafond. Ny bredare taklist. Nytt golv. Fönsterna försedda med innerbågar. Ommålning av interiören. Dekormålning av G. Torhamn i plafonden, över sydingången, i sakristietaket och läktarbröstningens fält. Taket i kyrkorummet för övrigt målat i en grågrön ton med blåmarmorerad taklist. Kaminerna borttagna, istället lågtrycksångvärmeledning. Nytt vindfång mellan vapenhus och kyrkorummet. Nya trappor till läktaren och nytt kalkstengolv i vapenhuset.
 1948 Spåntaket ersatt med koppartak.

1953 Elektrisk uppvärmning.
 1955 (Åkerman och Lunds Nya Orgelfabriks AB). Ombyggnad av orgeln.
 1965 (ark. O. Hökerberg). Viss renovering. Ny isolering av valvet. Läktarunderbyggnad. Målnings- och förgyllningsarbeten konserverade av A. Bohman.
 1971 Två bänkar borttagna i koret. Omläggning av korgolvet.
 1979 Omputsning och ommålning av exteriören. Nytt koppartak på tornet.
 1985 Applikation "Livets träd" utförd av B. Hansson upphängd på södra väggen.
 1987 (målar. P. Halvarsson). Interiör ommålning och förgyllning. 1828 års orgelverk återställt i originalskick och kompletterat av Grönlunds Orgelbyggeri.

Äldre ritningar

1781 nybyggnad (P. Hagmansson?, RA); 1781 nybyggnad (ÖIÄ, ÖLA); 1859 altarpuppställning (L. Hawerman).

Källor, litteratur och äldre avbildningar

Almqvist, B., Jämtlands medeltida kyrkor. Östersund 1984; *Bohman, Y.*, Hammerdals kyrka 400 år 1590–1990. Östersund 1990; *Nodermann, M.*, Hammerdals kyrka (i: Jämten 1960). Östersund 1960; *Nodermann, M.*, Mästare och möbler. Uddevalla 1990; *Svensson, O.*, Hammerdahls kyrka och församling. Östersund 1904; Exteriörritning fr. ca 1828. Ekdahls saml., ATA; Exteriörfoto taget före renoveringen 1923–24.

Handöls kapell

Handöls kapell byggdes för sameallmogen i Åre- och Undersåkersfjällen på tillskyndan av pastor lapponum Lars Erik Festin d.ä. men kunde även nyttjas av befolkningen i Handöls och Bunnerviks byar. Byamännen ansvarade för resningen av byggnaden, medan samerna stod för dörrarna, fönsterna och inredningen. Kapellet i Handöl var i bruk åtminstone från 1804 och invigdes 13 juli 1806. Kapellet hör nu till Åre församling sedan den gamla församlingen upplöstes. Nuvarande vapenhus tillkom vid renoveringen 1946–48.

Plan och material

Liten rektangulär byggnad med kor i öster och lägre vapenhus på västra gaveln med ingång på dess södra sida. Ingången var från början direkt på västra gaveln där även klockbocken var fästad. Sakristia saknas.

Fig. 158. Handöls samekapell från sydväst. I bruk sedan åtminstone 1804. Vapenhuset byggt 1946–48. Foto BJ 1981.
Handöl Lapp Chapel seen from the south-west. Used since at least 1804. The porch was built 1946–48.

Fig. 159. Handöls samekapell. Interiör mot öster. Foto BJ 1981.
Handöl Lapp Chapel. The interior looking east.

Fig. 160. Handöls samekapell. Interiör mot nordväst. Foto BJ 1981.
Handöl Lapp Chapel. The interior looking north-west.

Byggt i timmer, klädd med stående tjärad locklistpanel. Tidigare var endast västra gaveln och knutarna klädda med panel. Taken belagda med spån.

Exteriör

Enkel träbyggnad med branta takfall. Taknocken prydd med en genombruten takkam och två flöjlar. Ursprungligen var en klockbock fäst vid västgaveln bestående av fyra stolpar som bar upp ett "litet trätorn". Exteriören delvis förändrad i och med tillkomsten av ett vapenhus, panel på alla sidor samt trätjärning av fasaderna.

Interiör

Innerväggarna klädda med stående vitmålad panel, ljusblått spegelvalv med blå- och gulmarmorerad taklist. Ursprungligen saknade väggarna och innertaket panel. Kyrkorummet var "brokigt beprytt på flera ställen, av en bondmålare med blå och vita blommor...". Merparten av inredningen övertagen från Frösö kyrka. Det enkla altarskåpet är från senmedeltiden. I altarringen ingår delar av en gammal bänkinredning från 1600-talet. Predikstolens korg från 1649 är troligen utförd av Per Ifwarsson. Delar av ljudtaket är uppsatta som prydnad under taklisten över altaret. Ursprungligen fanns ett mindre rektangulärt fönster över altarskåpet.

Bänkinredningen från 1946–48, tidigare lösa sittbänkar. Läktare saknas liksom kyrkorgel. I koret är placerat ett mindre orgelharmonium.

Kända viktiga förändringar och åtgärder

Okänt år. Klockställningen riven. Vapenhus tillbyggt vid västgaveln och klockan uppsatt på dess vägg i en ställning. 1891 Kapellet iståndsatt efter att ha stått öde i trettio år. Ytterväggarna panelade. Klockställningen på vapenhusets vägg ersatt med en delvis fristående klockbock på två ben och stöd mot kyrkans västgavel. Innerväggarna panelade liksom taket.

1900 ca Täljstenskamin insatt i koret.

1914 Exteriör: Väggarna troligen målade i gult, kyrkan tidigare omålade. Troligen ny dörr till vapenhuset. Takkammen nygjord i samma utförande som tidigare. Interiör: Det liggande rektangulära lilla fönstret ovanför altarskåpet igensatt. Kraftigare stödpelare till predikstolen. Målning av interiören, de tidigare omålade väggarna vita och taket blått.

1927 Altarskåpet placerat på ett podium. De två medeltida träfigurerna (i dag kopior i plast, originalen i Frösö kyrka) uppsatta på väggen i jämnhöjd med altarskåpets dörrar.

1946–48 (ark. G. Rollin). Nytt större vapenhus. Klockställningen stadgad mot vapenhusväggen istället för vid kyrkans västgavel. Spåntak istället för sticktak. Väggarna tjärade istället för gulmålade. Troligen ny grund. Interiör: Ny bredare taklist. Väggarna och taket panelade med slätpanel istället för pärlspont. Kraftigare bas till altarpuppställningen. Den vänstra av de flankerande träskulpturerna på korväggen flyttad ned på nordväggen. Ny bänkinredning med gavlar och ryggar. Täljstenskaminen ersatt med elvärme. Ommålning av interiören.

Äldre ritningar

Saknas.

Källor, litteratur och äldre avbildningar

Rosén, B., Lappkapellen – Handöl, Vallbo, Ankarede, Kolåsen, Jämsmässholmen (i: Jämten 1969). Jämtlands kyrkor 19. Östersund 1964; *Thomasson, L.*, Handöls lappkapell (i: Jämten 1965). Jämtlands kyrkor 30. Östersund 1965; Äldre teckning av exteriören hos Thomasson; Exteriörbild fr. omkring 1900 samt interiörbild fr.o.m. tiden före renoveringen 1891. ATA.

Hotagens kapell och kyrka

Hotagens första kyrka byggdes med bidrag från samebefolkningen. Det var ett litet träkapell med torn uppfört i grovt timmer som stod färdigt 1795 och kallades Grufvelns (Gruvele) kapell. Kyrkan rymde 12 bänkar. Flera inredningsdetaljer bl.a. predikstolen och delar av altarpuppställningen kom från Offerdals eller Alsens kyrka.

Den nuvarande kyrkan uppfördes strax söder om den gamla 1851–61 av murmästaren Ivar Pålsson och byggmästaren Olof Ersson efter ritningar av Ludvig Hawerman. Inredningen snickrades av Johan Edler d.y. Kyrkan invigdes den 6 juli 1862 av kontraktprosten J. Östlund, Hammerdal. Den äldre kyrkan monterades ner och återuppfördes i Rötvikens, där den fick tjäna som rökeri till 1904. Den revs 1914.

Plan och material

Rektangulär långhuskyrka med kor i öster med utbyggd sakristia bakom samt torn i väster. Ingång genom torn och mittportal på sydsidan. Separat senare upptagen ingång till sakristian.

Murarna uppförda med natursten, putsade och avfärgade i vitt. Taket belagt med försinkad svartplåt. Ursprungligen spåntak.

Exteriör

Exteriörens utformning återgår på Hawermans ritning från 1850 med några undantag. Sydsidans mittportal finns ej på Hawermans ritning. Arkitekten avsåg ej heller en utbyggd sakristia, den var avsedd att ligga inom kyrkorummet. Ljudluckorna blev enklare utförda, gördelgesimser har ej utförts och takets avslutning mot västgaveln avviker. Bortsett från byte av takmaterial synes kyrkan vara oförändrad sedan byggnadstiden.

Interiör

Ljus interiör med flackt tunnvalv. Altarpuppställning och predikstol från 1861 tillverkade av Johan Edler d.y., som även utförde målnings- och förgyllningsarbetena. Målad skenarkitektur kring kordörrarna, varav en är en målad blinddörr. Nuvarande altartavla ”Den uppståndne och le-

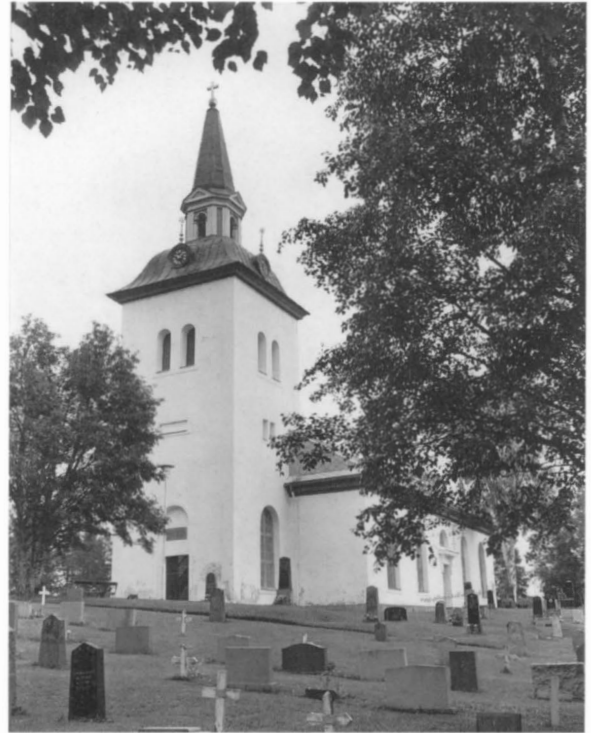

Fig. 161. Hotagens kyrka från sydväst. Byggd 1851–61. Foto BJ 1978.
Hotagen Church seen from the south-west. Built 1851–61.

Fig. 162. Hotagens kyrka. Interiör mot öster. Foto BJ 1978.
Hotagen Church. The interior looking east.

Fig. 163. Hotagens kyrka, västpartiet. Foto BJ 1978.
Hotagen Church. The interior looking west.

Häggenås

Belägen i en svag sluttning i ett skogsparti utanför samhället. Ritning till en ny kyrka uppvisades av byggmästaren Lars David Geting midsommardagen 1829. Ett lätt reviderat byggnadsförslag av arkitekt Samuel Enander erhöles följande år. Geting lade grunden 1831 men kunde på grund av arbetsanhopning inte fortsätta arbetet, vilket övertogs av byggmästaren Anders Jacob Åkerlund från Stockholm. Invigning skedde midsommarhelgen 1837, varefter den gamla kyrkan revs. Rester av medeltidskyrkan står kvar som kyrkoruin några hundra meter norr om den nuvarande kyrkan. Dagens tornöverbyggnad tillkom 1877.

Plan och material

Rektangulär kyrkobyggnad med kor och utbyggd sakristia i öster samt torn i väster. Ingång genom tornportal och mittingång på sydsidan. Senare separat upptagen ingång på nordsidan till sakristian.

Materialet är gråsten med tegel i fönster- och dörrömfattningar. Murarna slätputsade, avfärgade i kräm vitt med vita omfattningar och hörnlisener. Kopparklädda portar. Taken

vande Kristus” är målad av Osmo Isaksson 1951. Den ursprungliga altartavlan ”Kristus på korset”, en kopia av altartavlan i Hammerdals kyrka målad av Axel Gustaf Hertzberg 1858–60, är nu uppsatt i ett igensatt fönster mitt på nordsidan över ett altare.

Sluten bänkinredning i fyra kvarter sannolikt från byggnadstiden men moderniserad i senare tid. Läktare tillkommen vid renoveringen 1951, tidigare saknades läktare. Orgel med modern fasad byggd 1952.

Kända viktiga förändringar och åtgärder

1904 Torntaket belagt med kopparplåt.

1951 (ark. A. Ekman, G. Rollin). Exteriör och interiör renovering. Separat ingång upptagen till sakristian. Spåntaket ersatt med eternitplattor. Ny altartavla av O. Isaksson. Den äldre altartavlan insatt i ett igensatt mittfönster på nordväggen med ett altare under. Utvidgat kor. Modernisering av bänkinredningen. Vindfång. Läktare byggd vid västgaveln. Ommålning av interiören.

1952 (E A Setterquist & Son Efr.). Orgel.

1989 Eternitplattorna på taket ersatta med svart försinkad plåt.

Äldre ritningar

U.å. nybyggnad (A. M. Svensson); 1850 nybyggnad (L. Hawerman).

Källor, litteratur och äldre avbildningar

Wiström, Å., Hotagens kyrka (i: Från ådalar och fjäll). Sundsvall 1952.

är täckta med rödmålad plåt, lanternin och spiran med kopparplåt. Sockeln putsad och avfärgad i grått.

Exteriör

Ursprungligen troligen byggd enligt Enanders ritning från 1830 med några få avvikelser, bl.a. byggdes sakristian högre och försågs med vanliga fönster istället för lunettfönster. Uppgifter om den ursprungliga tornöverbyggnaden saknas men sannolikt utfördes den efter Enanders och Getings ritning med en fyrkantig öppen lanternin. Efter den nya tornöverbyggnadens tillkomst är exteriören i stort sett oförändrad.

Interiör

Ljust putsade väggar och välvt innertak med plafond i mitten inom grå lister. Altarväggen pryds av en monumental skenarkitektur med draperier och putti. Den sträcker sig upp i korvalvet, och utfördes 1841–42 av Göran Sundin. För målningen på väggen spändes 117 alnar väv medan målningen i valvet är utförd direkt på panelen. Ett enkelt

Fig. 164. Häggenås kyrka från nordväst. Byggd 1831–37, tornöverbyggnaden 1877. Foto KJ 1994.

Häggenås Church seen from the north-west. Built 1831–37, the tower spire is from 1877.

förgyllt kors med törnekrans står på altaret, som har målad och förgyllt dekor utförd av Salomon Hägglöf och Erik Larsson, Halåsen, på stänkarmorerad grund. Predikstolen är snidad 1837 av bröderna Anders och Jonas Jonsson i Kougsta och har draperimålning på den bakomvarande muren. Dopängeln, snidad av Jonas Jonsson, tillkom 1839. Konstnären Olof Ahlberg utförde 1922 omfattningarna till södra och västra portalerna samt 1945–46 den polykroma reliefen över dopaltaret. På södra väggen en målning, date-rad 1733 "Ecce Homo", från gamla kyrkan.

Sluten bänkinredning i fyra kvarter med numrerade dörrar från kyrkans byggnadstid, bänkarna dock moderniserade i senare tid. De främre bänkkvarteren konkavt utformade mot koret. Läktaren troligen från byggnadstiden. Orgelfasaden, ritad av Ludwig Hawerman, tillhör 1860 års orgel, orgelverket byggt 1937. Läktarunderbyggnad med glasade dörrar i det annars välbevarade kyrkorummet.

Kända viktiga förändringar och åtgärder

1860 (orgelbyggare E. P. Billström). Ny orgel. Fasaden ritad av L. Hawerman.

1877 Ny tornöverbyggnad.

1897 Kamin insatt.

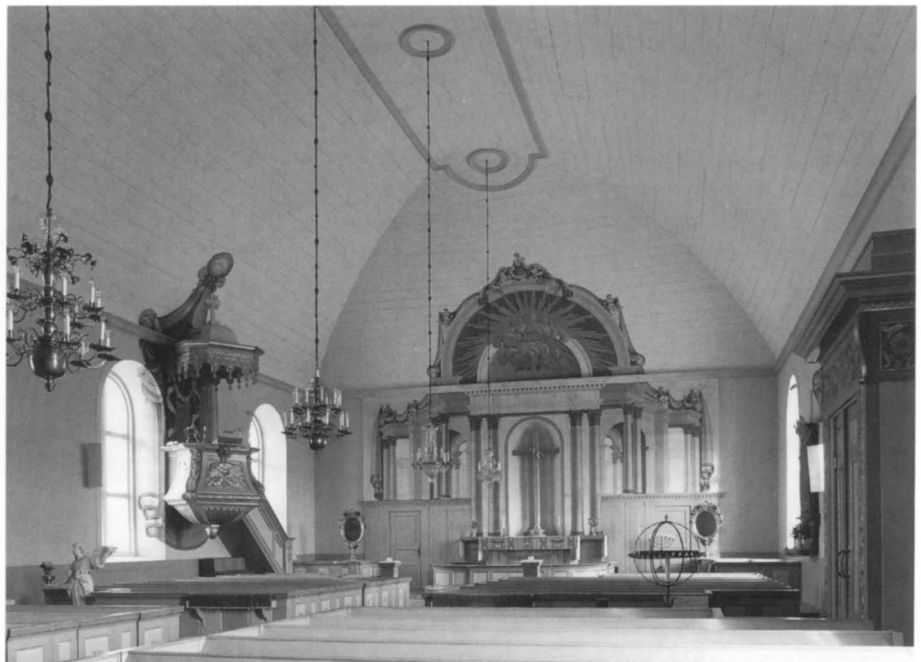

Fig. 165. Häggenås kyrka. Interiör mot öster. Foto KJ 1994.

Häggenås Church. The interior looking east.

Fig. 166. Häggenås kyrka. Interiör mot väster. Foto KJ 1994.
Häggenås Church. The interior looking west.

1921–22 (konstnär O. Ahlberg, byggmäst. Eriksson, Hornsberg). Exteriör och interiör renovering. Murarna kalkade, snickerier och tak ommålade. Socklarna tjärade. Tornet försett med tornur, nytt kors, nytt räcke och tornaket beklätt med ny kopparplåt. Altartavlan restaurerad. Modernisering av bänkinredningen. Vindfång med utsmyckning av O. Ahlberg. Nya golv i kyrkan och vapenhuset. Nya trappor upp till läktaren i vapenhuset. Kaminen bort, elektrisk installation med värme och belysning. Ommålning av interiören.

Hällesjö

Vackert belägen på en sluttning mellan Hällsjön och vägen. 1838 utsåg länsbyggmästaren Daniel Andersson en ny plats för den nya kyrkan. 1846 tog sockenmännen det slutgiltiga beslutet att bygga en ny kyrka efter ämbetets godkända ritning. Initiativet till den åttkantiga kyrkan togs dock sannolikt av vicepastorn J. Sörlin i Ragunda, som i ett brev till vännen Göran Sundin bad denne att upprätta ritning dels till en långhuskyrka med torn, dels till en åttkantig kyrka. Församlingen önskade en långhuskyrka utan torn, eftersom man hade klockstapel. Troligen är det Sundins ritning som har omarbetats av Johan A. Hawerman. Till byggmästare antogs Frans Agathon Lindstein och för träarbetena ansvarade byggmästaren N. H. V. af Trolle. Invigningen av den nya kyrkan förrättades den 25–26 juni 1853 av biskop Israel Bergman. Den medeltida stenkyrkan, som låg en liten bit norr om den nuvarande kyrkan bortom klockstapel, revs 1873. Klockstapel, ca 50 m norr om

1936 (orgelbyggare H. Lindegren). Nytt orgelverk.
1946 Dopaltare mitt på nordväggen med relief över i polykromt trä av O. Ahlberg med motivet ”Jesus välsignar barnen”.
1954 (ark. T. Klarén). Renovering i sakristian. Separat ingång upptagen utifrån. Sakristian avdelad med förstuga och toalett mot nordväggen. Sänkt tak i sakristian, nytt golv. Ny inredning.
1965 (Kejvings byrå, Strömsund, byggm. J. Halvarsson, Järpen). Exteriör ommålning. Innertaket målat. Konservering av målningar på korväggen och bakom predikstolen.
1977 Läktarunderbyggnad. Gamla dörrarna med O. Ahlbergs dekorativa omramning framflyttade. Dörrarna försedda med glasrutor.
1980 Omläggning av plåten på tornet.
1989 Interiör ommålning.

Äldre ritningar

U.å. nybyggnad (L. D. Geting, 1829, RA); 1830 nybyggnad (S. Enander); 1860 orgelfasad (L. Hawerman).

Källor, litteratur och äldre avbildningar

Eriksson, A., Häggenås kyrka och uppförande under åren 1831–37 och dess senare öden. Föredrag vid kyrkans 100-årsjubileum 1937; *Nordermann, M.*, Häggenås kyrka. Jämtlands kyrkor 12. Östersund 1962; *Jönsson, G.*, Häggenås kyrka 150 år. Östersund 1937.

Fig. 167. Hällesjö kyrka från söder med ingången till sakristian. Kyrkan invigd 1853, lanterninen ombyggd omkring 1923. I bakgrunden gamla kyrkans klockstapel från 1781. Foto BJ 1995.
Hällesjö Church seen from the south with the entrance porch. Consecrated in 1853. The lanternin was built around 1923. In the background the bell-tower from 1781.

Fig. 168. Hällesjö klockstapel från nordost. Byggt 1781 till den gamla, rivna kyrkan. I bakgrunden nuvarande kyrkan med sakristian närmast klockstapel. Foto BJ 1995.

Hällesjö, the bell-tower seen from the north-east. Built in 1781 for the old, now demolished church. In the background, the present church, from 1853, with the vestry closest to the bell-tower.

kyrkan, är uppförd 1781 av Pål Pehrsson från Stugun med för honom karaktäristisk utformning.

Plan och material

Planen är likformigt åttasidig med kor och utbyggd sakristia i söder och ingång med vapenhus i norr. Separat senare upptagen ingång till sakristian på västväggen.

Materialet är natursten. Murarna avfärgade med tegelröd puts. Omfattningar och hörnlisener i vitt. Stensockel med grålila bemålning. Takbeklådningen är svartmålad plåt och kopparplåt.

Exteriör

En välbevarad exteriör utförd enligt 1846 års ritning med undantag av portalen i vapenhuset som avsågs bli rundbå-

gig istället för rektangulär. Lanterninen byggdes ursprungligen eller 1853 enklare men ombyggdes 1923 till ett utförande som följer den ursprungliga ritningen.

Interiör

Från början en interiör med nyklassicistisk prägel som förändrades i och med 1923 års renovering med bl.a. takmålningar i en byzantiniserande stil av Gabriel Strandberg. På de åtta nedre stora fälten ses evangeliska motiv. På de övre åtta mindre fälten Moses, profeter, evangelister, Martin Luther och Olaus Petri. Den tidigare dekoren utgjordes av smala festonger på murytorna i centralrummet samt målade kassetter med stora rosetter i taket. Kyrkorummets ljus förutom från väggfönstren även från lanterninens fönster. Runt fem av kyrkorummets väggar löper breda läktare, som bärs upp av kolonner. Ursprungligen hade altarpäls en på en stor skärm målad skenarkitektur in-

Fig. 169. Hällesjö kyrka, koret. Foto ATA 1922.
Hällesjö Church. The chancel in 1922.

Fig. 170. Hällesjö kyrka, koret. Foto BJ 1995.
Hällesjö Church. The chancel in 1995.

Fig. 171. Hällesjö kyrka. Interiören mot norr med utgången från vapenhuset. Foto BJ 1995.
Hällesjö Church. The interior looking north with the doorway from the porch.

ramad av draperier, utförd 1852–53 av Göran Sundin med hjälp av sonen Jöns. Mot denna fond i en nisch i muren stod ett av Sundin snidat kors med törnekrans och svepduk. Vid den ovannämnda renoveringen försvann Sundins skenperspektiv och korset. I dess ställe en ny altartavla med "Jesu måltid i Emmaus" målad av Strandberg med omramning i nytillverkad 1700-tals klassicism ritad av Knut Nordenskjöld. Predikstolen snidad av Salomon Häggglöf 1848.

Bänkinredningen, med gångar i mitten och längs sidorna, är samtida med kyrkan men moderniserad. Läktarna från kyrkans byggnadstid. Läktarunderbyggnad från 1972. Orgelfasaden tillhör 1850 års orgel, byggd av Johan Gustaf Ek, dekorerad av Göran Sundin. Nuvarande orgelverk tillkom 1935. Kororgel från 1987.

Kända viktiga förändringar och åtgärder

1850 (orgelbyggare J. G. Ek). Orgel.

1853 Lanterninen ombyggd av Jöns Sundin, kopparplåt på taket.

1800-talets sl. Yttermurarna avfärgade i vitt. Kamin insatt. 1902 (orgelbyggare A. Andersson, Sundsvall). Nytt orgelverk.

1921–23 (ark. K. Nordenskjöld). Omfattande renovering främst interiört. Lanterninen ombyggd. Omfärgning av murarna och snickerierna. Yttermurarna i ursprunglig färgsättning med tegelröda murar och vita omfattningar och hörnlisener. Sockeln tjärad. Kors uppsatt på vapenhuset. Ny altarpuppställning med altartavla av G. Strandberg. Korset och skenperspektivet borttagna. Modernisering av bänkinredningen. Bänkarna borttagna i koret. Nya bänkar utmed väggarna. Bredare sidogångar. Innanfönster med antikglas. Ommålning av interiören i rosa, brunt och grönt med dekormålning av G. Strandberg. Kaminerna borttagna och ersatta med värmeledning med pannrum under koret.

1935 (orgelbyggare H. Lindegren). Nytt orgelverk.

1953 Utvidgat kor. Elektrisk värme.

1972 (ark. L. Åkerlund). Exteriör och interiör renovering. Omputsning, omfärgning av murar och snickerier. Plåtarbeten. Ny ingång upptagen till sakristian. Läktarunderbyggnad. Den äldre armaturen kompletterad med modern armatur formgiven av K. Hallgren. Ommålning av interiören i brutet vitt och grönt. Vapenhuset ombyggt med stentrappor upp till läktaren med genombrytning av kyrkans vägg. Tidigare fanns endast trärappor i vapenhuset. Ombyggnad av sakristian med bl.a. ett sänkt mot fönstret tredelat valv och nya biutrymmen.

1987 Kororgel.

Äldre ritningar

1839 centralkyrka (G. Sundin, ritningen ej återfunnen); U.å. långhuskyrka (F. A. Lindstein el. G. Sundin, ritningen ej återfunnen); 1846 centralkyrka (J. A. Hawerman).

Källor, litteratur och äldre avbildningar

Frändén, J. P., Några anteckningar om ett kyrkbygge i Hällesjö för snart 100 år sedan (i: Jämten 1937). Östersund 1937; *Hasselberg, B.*, Hällesjö nya kyrka (i: Hällesjö sockens historia, del IV) Bräcke 1991; *Malmström, K.*, Centralkyrkor inom svenska kyrkan 1820–1920. Sthlm 1990; *Nodermann, M.*, Hällesjö kyrka (i: Jämten 1961). Jämtlands kyrkor 11. Östersund 1961; *Nodermann, M.*, En jämtländsk kyrkmålarfamilj. Östersund 1961; *Persson, M.*, Några anteckningar om den nedrivna medeltidskyrkan i Hällesjö (i: Hällesjö sockens historia del IV). Bräcke 1991; Exteriörfoto taget före 1874 samt exteriör- och interiörfoton före renoveringen 1921–23. ATA.

Klövsjö

Vackert belägen i Klövsjö by på sluttningen mot Klövsjön. Träkyrka uppförd 1795–97 som ersättning för ett förfallet kapell, uppfört senast 1520, vilket låg på samma plats. Av det gamla kapellet skulle sakristian bibehållas. Byggmästare för den nya kyrkan var Pål Pehrsson från Stugun som till sin hjälp hade sonen Pehr Pålsson. Kyrkan är närmast uppförd efter en av Pehrsson upprättad men av ÖIÄ refuserad ritning. Som flera av de jämtländska kapellen från 1700-talets andra hälft är kyrkans norrsida belägen dikt intill kyrkogårdens nordgräns.

Plan och material

Rektangulär kyrkobyggnad med kor och utbyggd lägre sakristia i öster samt torn i väster med huvudingång från söder. De existerande ritningarna har torningången förlagd i öster. Senare separat upptagen ingång till sakristian från norr.

Fig. 173. Klövsjö kyrka, koret. Foto AT 1991.

Klövsjö Church. The chancel.

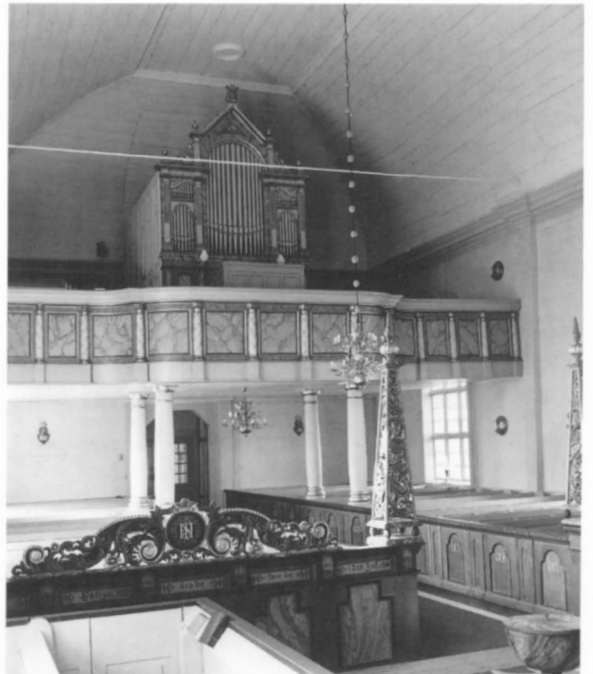
Fig. 172. Klövsjö kyrka från söder. Byggd 1795–97. Foto JS 1993.

Klövsjö Church seen from the south. Built 1795–97.

Materialet är timmer på en sockel av natursten. Tornet är byggt med stolpverk och stående plank. Fasaderna är klädda med stående vitmålad locklistpanel med gulmålade bågar över fönsterna. Ursprungligen var kyrkan sannolikt rödmålad. Delar eller timmer från den äldre kyrkan kan ingå i den nuvarande sakristian. Det valmade sadeltaket samt tornetaket är nu belagt med rödmålad plåt. Tidigare spåntak.

Fig. 174. Klövsjö kyrka. Interiör mot nordväst. Foto CM 1975.

Klövsjö Church. The interior looking north-west.

Exteriör

Ämbetets ritning som byggde på den insända ritningen men anpassad till en mer nyklassicistisk utformning följdes ej. Istället tycks man närmast ha tagit som förebild byggmästarens egen ritning med högre takfall, lägre torn med huv och lanternin samt en lägre sakristia. Utformningen av den vackra rokokolaterninen saknar förebild i de existerande ritningarna. De för Pål Pehrsson på ritningarna så typiska fasadutsmyckningarna med fält med konkavt avslutade hörn mot takfoten och pilastrarna finns ej på dagens kyrka. Om de utförts har de tagits bort under någon av 1800-talsrenoveringarna. Utformningen av tornets portal har tillkommit vid 1858 års renovering. Ursprungligen en rak portal utan kolonner och fronton men med ett rundfönster över. Eventuellt är även lanterninracket utbytt, i tornet finns balusterräcken, som kan vara de ursprungliga.

Interiör

En interiör vars huvudsakliga karaktär är bevarad sedan byggnadstiden. Innerväggarna med liggande panel är målade gråvita med gråa pilastrar mellan fönsterna. Trävalvet är vitmålat med en slät plafond i mitten. Korväggen har målade rik skenarkitektur i gråblått med förgyllda ornament och ett illusoriskt kassettak, allt inramat av ett blått fransprytt draperi, som hålls upp av putti, troligen utfört 1797 av Pehr Sundin. Altaruppställningen snidades 1742 av Jonas Granberg för det gamla kapellet. Pyramiderna och ett av bänkkronen framför de främsta bänkarna utfördes av Granberg 1756 (det ena nytillverkat, originalet i Jämtlands länsmuseum). Till att börja med användes den gamla predikstolen från 1654, numera undanställd i tornet, till 1858 då den nuvarande ritad av E. von Rothstein och utförd av Jöns Berglund insattes.

Bänkinredningen slutet, nytillverkad 1971 lik den ursprungliga bänkinredningen. Läktaren med spegelfält marmorade i gråviolett med kolonnetter emellan är från kyrkans byggnadstid. Orgel byggd 1900, fasaden ritad av Gustaf Hermansson.

Kända viktiga förändringar och åtgärder

1812 Tornet reparerat. Fasaderna troligen nu vitmålade.

1858–59 (byggm. J. Berglund, målare N. M. Åkerström).

Större renovering. Ny utformning och omramning vid torningången. Bänkkronen borttagna. Ny predikstol tillverkad av J. Berglund efter ritning av E. von Rothstein.

1882 Kyrkans första orgel inköpt (finns numera i församlingshemmet).

1886 Spåntaket ersatt med ett plåttak.

1900 (ark. G. Hermansson). Interiör renovering. Ny öppen bänkinredning. Interiör ommålning. Ny orgel byggd av P. L. Åkerman & Lunds Orgelfabriks AB med fasad ritad av G. Hermansson.

1917 Tornbyggnaden reparerad. Ny invändig spåntad panel och underbyggnad av läktartrappan.

1918 (P. L. Åkerman & Lunds Orgelfabriks AB). Orgelverket tillbyggt med 10 stämmor.

1923–29 (ark. Fr. Falkenberg, kons. O. Karlsson). Exteriör och interiör renovering. Ommålning och lagning av exteriören. Äldre inventarier konserverade såsom altaruppställningen, altarringen och predikstolen, som återfick ursprunglig färgsättning. Korbänkarna från den äldre kyrkan återinsatta. Bänkskärmar med bänkkron uppsatta, det södra från 1756 och det norra med samma utformning nytillverkat, uppsatta framför första bänkraden jämte äldre pyramider. Vindfång mellan vapenhuset och kyrkorummet. Nytt golv. Ommålning av interiören. Elektrisk uppvärmning.

1958 Fasaderna målade.

1959 (Westerstrand & Söner AB, Töreboda). Tornur (tidigare blindur).

1971–72 (ark. H. Jäderberg). Renovering. Ny separat ingång upptagen till sakristian. Utvidgat kor. Ny slutet bänkinredning efter förlaga av den ursprungliga. Omlagt och delvis nytt golv. Ommålning av interiören. Vapenhuset ombyggt och försett med toalett.

Äldre ritningar

1794 nybyggnad (P. Pehrsson); U.å. (1794) nybyggnad (osign., ärendet gavs åt P. V. Palmroth och G. Pfeffer); 1858 predikstol (E. von Rothstein); 1900 orgelfasad (G. Hermansson).

Källor, litteratur och äldre avbildningar

Almqvist, B., Klövsjö kyrka (i: Jämten 1975). Jämtlands kyrkor 24. Östersund 1975; Ullberg, G., Bönder, torpare och knektar i det gamla Klövsjö I–II. Klövsjö 1928–1933; Kyrkan avbildad i G. H. Mellin "Sverige i teckningar" från 1836–1840; Foton från 1920-talet. ATA.

Kolåsens kapell

Ritning till Kolåsens kapell med kostnadsförslag upprättades av länsbyggmästaren D. Andersson i Undersåker 1844. Bygget påbörjades två år senare med lapplänsman Anders Hållström som entreprenör. Kapellet stod sannolikt färdigt till i augusti 1847, då fjällallmogen hade sin årssammankomst. Inredningen var dock provisorisk eftersom medel saknades. 1849 övertog man en äldre inredning från Alsens kyrka. Kyrkan invigdes den 2 september 1851 av prosten Nils Feltström i Lit samtidigt med den nedanför liggande begravningsplatsen.

Plan och material

Rektangulärt kyrkorum med kor och vidbyggd sakristia i öster samt torn i väster. Ingång genom tornet i väster.

Byggt i trä med dubbla plankväggar och mellanliggande fyllning. Vitmålad panel. Taket belagt med spån.

Exteriör

Byggt efter D. Anderssons ritning. Den enda mer märkbara avvikelserna är att rundfönsterna uteslutits mellan fönster och ljudluckor på tornet. Kyrkans exteriör välbevarad sedan byggnadstiden förutom byte av väggpanel. Den nuvarande panelen återgår dock på den ursprungliga.

Interiör

Ett spegelvälv, nyklassicistiskt kyrkorum med äldre inredning. Välbevarat, utom att väggarna är klädda med omålad träpanel. Inredningen, en reducerad altarpuppställning med altarring från 1600–1700-talet, predikstol från 1656, läktarskrank med insatta evangelister från 1732, utförda av Jöns Hedin, samt 18 bänkar, inköptes från Alsen 1849. Predikstolen är möjligen ett arbete av Pehr Iffuarsson. Läktare saknas; läktarskärmen från Alsen användes först till bänkskärmar mot koret, och uppsattes senare som prydnad på västväggen. I koret finns ett litet orgelharmonium.

Kända viktiga förändringar och åtgärder

1876 (målare G. Östlund). Ommålning med kritfärg och reparation av diverse snickerier.

1901 (D. Johansson, O. Åkesson). Exteriört: Ny liggande spåntad panel. Nya fönster. Ny takbeläggning med handkluken spån. Reparation av tornet med två nya bjälkar. Exteriör och interiör målning med vit oljefärg. Ny innerbeklädnad i taket och på väggarna med liggande pärlspontpanel.

1923 Exteriör ommålning.

1949 (ark. G. Rollin). Exteriör och interiör renovering. Ny kraftig stående lockpanel på väggarna såväl exteriört som

Fig. 175. Kolåsens kapell från väster. Invigt 1851. Foto Lennart Björkquist, JLM, före 1950.

Kolåsen Chapel seen from the west. Consecrated in 1851.

Fig. 176. Kolåsens kapell, interiör mot öster. Foto Börje Rosén, JLM, 1969.

Kolåsen Chapel. The interior looking east.

interiört och gördelgesimsen borttagen på tornet. Ommålning av exteriören med vitmålade väggar och röda dörrar och ljudluckor. Innertaket försett med ny längsgående bred panel. Ljudtaket samt nederkanten på predikstolskorgen, båda senare tillägg, borttagna. Nederkanten ersatt med delar av ett äldre nederstycke kompletterat med två nyttillverkade ornament utförda med det äldre stycket som förebild. En strålsol uppsatt bakom predikstolen. Modernisering av bänkarna. Främre bänkskärmarna ersatta med nya. De äldre, en f.d. läktarbarriär, kompletterade med en evangelistfigur och pelare, uppsatta på västväggen. Konservering av den äldre inredningen, den ursprungliga färgsättningen

Kyrkås nya kyrka

Under 1830-talet beslöt man en tillbyggnad av den gamla kyrkan. Ritning och kostnadsförslag upprättades av en "byggmästargesäll" (Frans Agaton) Lindstein och grundlades 1836. Missväxtår och önskemål hos flera av sockenmännen om nybyggnad i stället för tillbyggnad medförde att arbetet avstannade. Kyrkvärden John Johansson erbjöd sig att skänka mark om en ny kyrka byggdes. Sockenmännen antog erbjudandet och den nya kyrkan byggdes i Lungre, några kilometer från den gamla, som fortfarande står kvar. Ritningen till den nya kyrkan upprättades av Anders Åkerlund i slutet av 1837 med moderkyrkan i Lit som förebild. Bygget startade 1839. Byggmästare var under första året murargesällen Sundell från Östersund och "dräng- en" Ivar Pålsson i Lungre. Därefter stod den senare ensam för ledningen med hjälp av Erik Larsson från Halåsen i Lits socken. Kyrkan invigdes 1845.

Plan och material

En rektangulär kyrkobyggnad med kor och sakristia i öster. Av besparingsskäl blev tornet förlagt över sakristian. Uppgång till tornet från öster. Huvudingång belägen i västra gaveln.

Materialet är gråsten med tegel i dörr- och fönsteromfattningar. Väggarna slätputsade och avfärgade i vitt. Lanternin i trä, vitmålad. Svart putsad sockel. Taket belagt med kopparplåt, ursprungligen papptak.

Exteriör

Exteriören skiljer sig något från Anders Åkerlunds förslag, likaså från den av ÖIÅ (Fredrik Wilhelm Scholander) lätt omarbetade ritningen. Vid grundläggningen insåg sockenmännen att den blivande kyrkan skulle bli för liten och beslöt därför att öka kyrkans bredd och längd och valma ta-

framtagen. Vitt tak och omålade väggar. Elektrisk installation med ljus och värme.

1958 Exteriör ommålning.

Äldre ritningar

1844 nybyggnad (D. Andersson, i kyrkans arkiv).

Källor, litteratur och äldre avbildningar

Rosén, B., Lappkapellen. Jämtlands kyrkor 19. Östersund 1970; Ullberg, G., Kolåsens kapell (i: Jämten 1950). Jämtlands kyrkor 3. Östersund 1950; Foton före renoveringen 1901. ATA.

Fig. 177. Kyrkås nya kyrka från sydost. Invigd 1845. Foto KJ 1994. Kyrkås new Church seen from the south-east. Consecrated in 1845.

ket åt väster. Tornet har fortfarande kvar sin öppna lanternin. Ingången i väster markerad med nyklassicistiska dekorelement återgår på sydportalen i Lit. Förutom byte av takmaterial är kyrkan sannolikt oförändrad sedan byggnadstiden.

Interiör

Väggarna ljust putsade med mörkare taklist. Vitmålat trätunnvalv med blått spegelfält i mitten. Såväl Åkerlund som Scholander hade på sina ritningar placerat ett kors i en nisch. Församlingen yrkade på altarpredikstol, vilket avsågs av K. Maj:t. I praktiken blev det en draperiomsluten arkitektonisk inramning målad direkt på muren kring en tavla med "Kristi nedtagande från korset". Det blå draperiet omramar även de målade omfattningarna kring kordörrar-

Fig. 178. Kyrkås nya kyrka, koret. Foto KJ 1994.

Kyrkås new Church. The chancel.

Fig. 179. Kyrkås nya kyrka, västpartiet. Foto KJ 1994.

Kyrkås new Church, the interior looking west.

na (varav den ena är en blinddörr). Såväl altartavla som omfattning och draperimålning utfördes av målarmästare C. P. Bergstedt från Östersund. Altartavlan ersattes 1919 av en ny med motivet "Den barmhärtige samariten" målad av John Österlund, den gamla är uppsatt på nordväggen. Predikstolen är snidad av Salomon Hägglöf 1843 i samarbete med Erik Larsson, Halåsen, och målad i gråblått med gulddekor. Som förebild stod Häggenås predikstol, utförd 1837 av Anders och Jonas Jonsson. Bakom predikstolen draperimålning målad av Bergstedt. Över dopaltaret på södra väggen en målning av Ante Karlsson-Stig från 1954.

Sluten bänkinredning målad i blått, beige och rödbrunt, sannolikt, med eventuell modernisering, den ursprungliga, tillverkad av Hemming Jonsson i Skjör. Läktaren är samtida med kyrkan. Orgelfasaden tillhör 1899 års orgel, orgelverket tillkom 1957.

Kända viktiga förändringar och åtgärder

- 1855 Papptaget ersatt med spåntak.
- 1880 Vindfång vid västingången.
- 1899 (orgelbyggare J. Landberg). Kyrkans första orgel installerad. Tornets spån ersatt med plåt. Värmeugn.
- 1901 (mål. E. Andersson). Kyrkan och sakristian ommålad. Troligen en interiör ommålning med schablondekor på väggarna.
- 1919 Ny altartavla, den ursprungliga tavlan kvar bakom. Ev. skedde utvidgningen av koret vid samma tidpunkt.
- 1930 (ark. K. von Schmalensee). Exteriör och interiör renovering. Putslagning och ommålning av exteriören. Troligen

framtogets den gamla altartavlan nu och fick en ny placering på nordväggen. Sannolikt även en modernisering av bänkinredningen. Läktartrapporna inbyggda. Interiör ommålning, schablondekoren och fälten på väggarna borttagna.

- 1939 Elvärme installerad. Den stora kaminen borttagen.
- 1948 Spåntaket ersatt med koppertak.
- 1954 Dopaltare uppställt vid södra väggen och däröver en tavla målad av A. Karlsson-Stig.
- 1957 (orgelbyggare A. Thulesius). Nytt orgelverk.
- 1981 Exteriör renovering. Omkalkning och ommålning av snickerierna.
- 1984 Omkalkning av tornet p.g.a. tidigare dåligt utfört arbete.
- 1994 Exteriör renovering med omkalkning och ommålning av snickerierna.

Äldre ritningar

Ca 1836 tillbyggnad av den gamla kyrkan med 10 alnar i öster och en sakristia (verkgesällen *F. A. Lindstein*, ritningen ej återfunnen); 1837 nybyggnad (*And. Åkerlund*, RA); 1838 nybyggnad (*F. W. Scholander*).

Källor, litteratur och äldre avbildningar

Almqvist, B., Kyrkorna i Kyrkås. Jämtlands kyrkor 23. Jämten 1974. Östersund 1974; *Nodermann, M.*, En jämtländsk kyrkmålarfamilj. Östersund 1964; Tidig avbildning av den nya kyrkan, akvarell enl. traditionen utförd av *C. P. Bergstedt*. Kyrkås hembygdförenings samlingar. Målningen redovisad i *Nodermann* 1964; Int.foton fr.o.m. slutet av 1800-talet. ATA.

Lit

Naturskönt belägen i en granklädd sluttning mot Indalsälven. Två likartade förslag finns till ny kyrka i Lit, dels från 1779 av Petter (Pehr) Hagmansson, troligen grundat på ett äldre förslag upprättat av fadern Daniel Hagman, dels från 1792 av Simon Geting, vilket lätt reviderat av ÖIÄ approberades. Byggmästare var Simon Geting. Murningen påbörjades 1794 och kyrkan stod färdig 1797. Samma år revs medeltidskyrkan som ligger kvar som ruin sydost om den nuvarande kyrkan. Grindar från 1818.

Plan och material

Rektangulär kyrkobyggnad med kor och utbyggd sakristia i öster samt torn i väster. Ingångar genom mittportal på sydsidan och genom tornet. Separat senare upptagen ingång till sakristian från söder.

Murarna uppförda med natursten och fasaderna slätputsade och avfärgade i ljust gult med vita omfattningar och hörnlisener. Vitmålad trälanternin. Taket belagt med kopparlåt.

Exteriör

Avviker delvis från det approberade förslaget, beträffande dels tornutformningen, dels mittportalens utförande. Tornet är byggt enligt Getings av ÖIÄ refuserade förslag med en lägre mer tryckt huv och urtavlor i markerade omramningar. Getings förslag bygger delvis på Hagmanssons, förutom att Geting har tillagt en lanternin. Hörnlisenerna

Fig. 180. Lits kyrka från söder. Byggd 1794–97. Foto KJ 1994.
Lit Church seen from the south. Built 1794–97.

var ursprungligen rusticerade, numera endast markerade med färgmässigt avvikande slätputs. Såväl Geting som Hagmansson hade i sina förslag markerat släta hörnmarkeringar. Geting och församlingen tycks ha hämtat idéer från alla tre ritningarna och gjort egna tillägg. Förutom den försvunna rusticeringen och kopparbeklädnad av portar samt en nyupptagen dörr till sakristian är exteriören fortfarande välbevarad.

Interiör

Förutom inbyggnader under läktaren och vindfång vid södra ingången är kyrkorummet mycket välbevarat med ur-

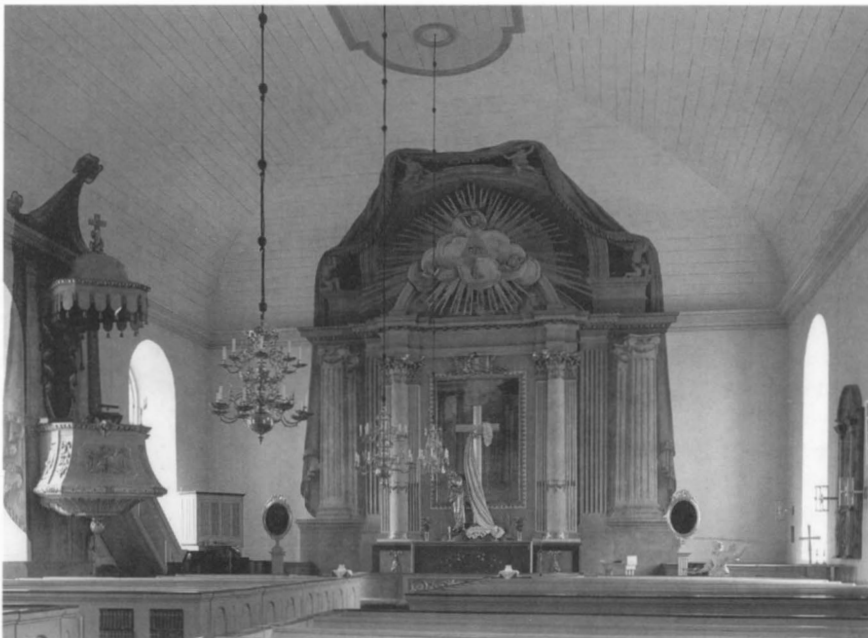

Fig. 181. Lits kyrka. Interiör mot öster. Foto KJ 1994. (Jfr fig. 1.)
Lit Church. The interior looking east. (See Fig. 1.)

sprunglig samstämd inredning och dekormålning av hög klass, skapad av Jonas Edler och Jonas Wagenius. Wagenius' ursprungliga färgsättning framtogs 1971. Tunnvälvit vitmålat tak med ljusblå plafond inom gula lister. Ljusa väggar med i putsen svagt markerade fält med rundade hörn. Altaruppställningen, tillverkad av Edler 1798–99, består av ett entablement buret av pilastrar och kolonner som omger en inramad rektangulär öppning, genom vilken syns en på korväggen målad skenarkitektur, symboliserande "Den heliga staden". Framför den inramade muralmålningen står ett stort kors med svep och törnekrona samt en kvinnofigur med Hoppets ankare. Över entablementet en båge med strålsol och Jahveöga och molnformation med änglahuvuden. Altaruppställningen omges av skenarkitektur och ett blått draperi som hålls upp av putti. Även predikstolen och dopängeln är tillverkade av Edler 1799. Bakom predikstolen en draperimålning. På var sida om utgångsdörren i väster finns målad skenarkitektur i grisaille, arkaer med urnor. All målning utfördes 1800 av Wagenius.

Bänkinredningen, slutet, med konkava hörn mot mittgången och målad i ljust grönbå toner liksom inredningen i övrigt, är i princip samtida med kyrkan men moderniserad. Läktaren ursprunglig, med barriär av Edler. Orgelfasaden ritad av Johan Fredrik Åbom 1856 och utförd av den ursprungliga orgelbyggaren Johan Gustaf Eks gesäll Johan Alexander Roman. Orgelverket byggt 1962.

Kända viktiga förändringar och åtgärder

1834–35 Torntaken kopparkläda. Tornur införskaffade, troligen blindur tidigare.

1842 Kyrkportarna beslagna med kopparplåt.

1856 Ny orgel byggd av J. G. Ek med orgelfasad snidad av J. A. Roman efter ritning av J. F. Åbom. Renovering av den invändiga målningen.

1879 Nya fönsterbågar av trä (tidigare blyinfattade) med större rutor.

1890 Två värmeugnar införskaffade.

1898 Orgelverket renoverat.

1899 Nytt yttertack av plåt pålagt.

1915 (ark. C. A. Danielsson-Bååk). Stor exteriör och interiör renovering. Lagning samt målning av putsen och snickerierna. Murytorna ljust gula, omfattningar och lisener vita. Eventuellt ersattes nu de rusticerade hörnmarkeringarna med endast slätputs. Utvidgning av koret. Nya sittbräden. Vindfång vid södra och västra ingången till kyrkorummet med glasade dörrar. Ommålning av interiören, tak och väggar vita, bänkinredningen i ljust blågrått. Korväggens

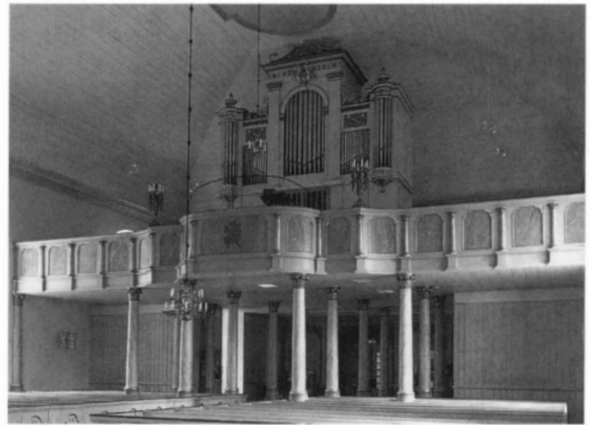

Fig. 182. Lits kyrka. Interiör mot väster. Foto KJ 1994.

Lit Church. The interior looking west.

målningar "restaureerade" av en konstnär Johansson från Stockholm.

1924 (Gebrüder Rieger, Jägerndorf). Nytt orgelverk.

1937 Elvärme installerad, kaminerna borttagna.

1947 (ark. G. Rollin). Exteriör och interiör renovering.

Omputsning och avfärgning med ungefär samma färgsättning som tidigare. Dörrarna omhängda i bänkinredningen. Elektrisk belysning även i kyrkorummet. Ommålning av interiören. Ny skåpinredning i sakristian.

1962 (Firma Olof Hammarberg). Nytt orgelverk.

1972 (ark. G. Rudner). Exteriör och interiör renovering.

Omputsning av tornet. Separat ingång upptagen till sakristian. Läktarunderbyggnad bestående av brudkammare och kapprum. Ommålning av interiören med ursprunglig färgsättning. Dekormålningarna renoverade av konservatorerna A. Hedman och E. Gradin. Nytt golv i vapenhus och sakristia. Nya dörrar i vapenhuset.

1987 Exteriör renovering. Nytt koppertak i stället för det svartmålade plåttaket. Omputsning av fasaderna med bibehållande av samma färgsättning.

Äldre ritningar

U.å. nybyggnad (*D. Hagman*, ritningen ej återfunnen); 1779 nybyggnad (*P. Hagmansson*, ritningen ej återfunnen); 1792 nybyggnad (*S. Geting*, RA); 1794 nybyggnad (*P. V. Palmroth* eller *G. Pfeffer*).

Källor, litteratur och äldre avbildningar

Almqvist, B., Kyrkorna i Lit (i: Litsboken XXV). Östersund 1976; Plagemanns resor med avbildning fr 1844. Lund 1942; Blyertsteckning fr. ca 1840, Jonas Mårtensson. I kyrkan; Exteriörritning, O. Olsson 1828. Ekdahls saml., ATA; Foton tagna före renoveringen 1916. ATA.

Fig. 183. Lockne kyrka från sydväst. Invigd 1797. Foto JS 1993.
Lockne Church seen from the south-west. Consecrated in 1797.

ningar. Äldre murpartier ingår i sydmuren. Lantermin av trä. Fasaderna spritputsade i vitt med slätputsade omfattningar. Grå putsad sockel. Takbeläggningen skiffer, svartmålad kopparplåt på tornet. Ursprungligen var taken spåntäckta.

Exteriör

Följer Getings ritning förutom att småfönster saknas på tornets syd- och nordsida samt att slutsten saknas över tornluckorna. Välbevarad sedan byggnadstiden med undantag av byte av takmaterial samt att portarna kopparbeklänts på 1840-talet.

Interiör

Innertaket tunnvalvt i trä, vitmålat med en profilerad gråmarmorerad taklist. Väggar vita med grå pilastrar mellan fönsterna. Altarpuppställningen är från 1794 av Johan

Fig. 184. Lockne kyrka. Stigport från 1842 framför västtornet. Foto A Olsson, Brunflo, 1932. Reprofoto ATA.

Lockne Church. The lych-gate from 1842 in front of the west tower.

Lockne

Lockne medeltida kyrka låg på samma plats som den nuvarande, på en höjd vid Locknesjön. Den nya kyrkans grund lades våren 1791 efter ritningar av byggmästaren Simon Geting. Uppbyggnaden var slutförd 1793, varefter följde inredningsarbeten. Snickarna Olof Olofsson, Haxäng, och Johan Lindstedt utförde träarbetena. Kyrkan tycks ha byggts delvis runt den gamla, som revs först 1793. Invigningen av den nya kyrkan ägde rum i januari 1797.

En nyklassicistisk stegport byggdes 1842 av Anders Bertilsson i Haga framför västingången.

Plan och material

Rektangulär kyrkobyggnad med kor och vidbyggd sakristia i öster och torn i väster. Ingång genom torn samt mittingång på södra långsidan. Motsvarande portal på nordsidan är interiört igenmurad. Separat senare upptagen ingång till sakristian från söder.

Materialet är gråsten med tegel i fönster- och dörrromfatt-

Edler d.ä., boende på orten, och färdigställd av sonen Jonas Edler. Den omarbetades och förminskades av Johan Edler d.y. 1881 varvid även altarkorset med törnekrona avlägsnades samt de två stora förgyllda flankerade änglarna utförda av Jonas Edler. Bakomvarande öppning igensattes. Nuvarande altartavla av Johan Edler d.y. med motivet "Jesus hudflänges" efter gravyr av Gustave Doré. Hela korväggen, även bakom altarpuppställningen, är dekorerad med skenarkitektur och draperimålning utförd 1794 av Jonas Wage-nius. Den rikt förgyllda predikstolen med sitt snidade dra-peri är med största sannolikhet skuren av Johan Edler d.ä. åren 1793–95. I koret ett märkligt ståndur med urverk av torparen Nils Andersson, Lockne, och rikt utsirat fodral av Johan Edler d.y. från 1853. På nordsidan, framför tvärgången, dopplats med altarpuppställning i barockstil snidad någon gång mellan åren 1670 och 1682 av Anders Olsson i Hållborgen. Dopängel snidad av Johan Edler d.ä. 1796.

Bänkinredningen är sluten i fyra kvarter med de gamla, numrerade dörrarna tillverkade av Lars Hansson i Tand. Delvis modern färgsättning. Läktaren tillkom 1794. Orgel-fasaden tillhör 1884 års orgel, verket byggt 1966–67. Dis-kret läktarunderbyggnad. Trots viss förändring har kyrko-rummet bevarat sin ursprungliga karaktär med högklassig inredning och dekormålning.

I sakristian en soffgrupp i nyrokoko snidad av Johan Edler d.y.

Kända förändringar och åtgärder

1823 Kyrktornet målat.

1840 Portarna beslagna med kopparplåt.

1867 Liten orgel inlånad.

1881 (J. Edler d.y.). Exteriör och interiör renovering. Lag-ning och ommålning. Altarpuppställningen ombyggd. Kor-set ersatt med en altartavla av J. Edler d.y. varvid öppning-en i altarpuppställningen igensattes. Vidare kasserades de två flankerande knäböjande änglarna och altaret och altarpupsatsen gjordes smalare. På det forna korsets fundament Lammet med korsfanan, snidad av J. Edler d.y. Kolonnerna ersatta med smäckrare kolonner med troligen bibehållna kapital, de rikt utsmyckade baserna borttagna. Ny altarring med förnämligt snideriarbete i mittpartiet. Bänkarna på kvinno-sidan ombyggda. Golvet omlagt. Ommålning av interiören. Tunnvalvet indelat med målade gördelbågar.

1884 (E. A. Setterquist & Son). Kyrkans första egna orgel.

1886 Värmeugn.

1912–13 (ark. S. Curman). Tormtaket belagt med koppar-plåt. Bänksätena moderniserade. Diverse målningsarbeten.

1923 ca Södra takfallet omtäckt med skiffer.

1927 Blindur ersatta med riktiga ur.

1934 Innanfönster.

1935 (ant. E. Festin, ark. E. Fant). Renovering. Utvidg-

Fig. 185. Lockne kyrka. Koret. Foto AT 1991.
Lockne Church. The chancel.

Fig. 186. Lockne kyrka. Interiör mot väster. Foto AT 1991.
Lockne Church. The interior looking west.

ning av koret. Antikglas i korfönsterna. Norra ingången igenmurad i inre livet och dopplats anordnad vid denna med en äldre altarpuppställning från 1600-talet. Golvet omlagt. Elektrisk värme och belysning. Ommålning av interiören. Takets fältindelning borttagen. Bänkinredning i en varmgrå ton och rödbrunt.

1939 Exteriör renovering. Den tidigare tvåfärgade exte-riören, mörkare murar med ljusa omfattningar, lister och hörn, avfärgad i endast en vit ton. Hela taket skifferbelagt.

1966–67 (byggm. E. G. Lindahl). Läktarunderbyggnad. Golvet omlagt. Ommålning av fönster, dörrar och bänkin-redning förutom den marmorerede utsidan på bänkarna. Nytt orgelverk byggt av E. Maul, Härnösand.

1975 Exteriör renovering.

1994 Exteriör renovering.

Äldre ritningar

U.å. nybyggnad (S. Geting, RA); 1791 nybyggnad (G. Pfeffer, ÖIÄ, originalritning ÖLA).

Källor, litteratur och äldre avbildningar

Behm, V., Anteckningar om Lockne socken 1892. Östersund 1892; *Elmén Berg, A.*, Fem ödekyrkor i Norrland. Umeå 1997; *Nilsson-Tannér, P.*, Lockne kyrka (i: Jämten 1952). Jämtlands kyrkor 5. Östersund 1952; *Nilsson-Tannér* och *Nordien, N.*, Fädernas kyrka. Östersund 1935; *Persson, P.*, Lockne socken i Jämtlands län. Uppsala 1930; *Smedberg, G.*, Lockne kyrka. Lockne Hembygdsförenings skriftserie nr 10. Östersund 1962; Årsringen 1967. Årgång 24. Lockne 1967; Fotografier från seklets början. ATA.

Mörsil

Grunden till Mörsils nuvarande kyrka lades hösten 1851 (våren 1852?) varvid den medeltida kyrkan, som låg 400 m österut, revs. Av ängslan över att kyrkobyggnaden skulle bli för liten anhöll församlingen efter den första grundläggningen om en ny ritning från ÖIÄ. Man önskade en förlängning av kyrkorummet samt att tornöverbyggnaden skulle rättas efter församlingens insända förslag, en enkel fyrsidig lanternin med valmat tak. En ny ritning med ett förlängt kyrkorum men med en ännu mera avancerad tornöverbyggnad, sannolikt upprättad av Albert Törnqvist, översändes från ÖIÄ. Arbetet återupptogs på våren 1853 och kyrkan kunde nödtorftigt tas i bruk 31 oktober. Byggmästare var Alfred M. Svensson från Stockholm. Invigningen ägde rum i oktober 1856.

Murade grindstolpar med båge och förgylld strålsol i smidesgaller med årtalet 1859.

Plan och material

Rektangulärt långhus med kor och utbyggd sakristia i öster, torn i väster. Ingång genom tornportal i väster och mittingång på sydsidan. Motsvarande ingång på nordsidan igenmurad. Separat senare upptagen ingång från norr till sakristian.

Byggd av marksten, fasaderna slätputsade och avfärgade i vitt, brun putsad sockel. Taken och lanterninen plåtbelädda, den senare samt spiran med kopparplåt, för övrigt svartplåt.

Exteriör

Med några få undantag utförd efter godkänd ritning, som förutom tornavslutningen och sakristians takform återgår på församlingens insända förslag, upprättat av byggmästaren Anders Åkerlund. Vidare har en smal gördelgesims tillkommit strax under fönsterna. Den smäckra, åttakantiga

Fig. 187. Mörsils kyrka från sydväst före 1977 års renovering. Invigd 1856. Foto BJ 1976.

Mörsil Church seen from the south-west prior to the renovation work in 1977. Consecrated in 1856.

Fig. 188. Mörsils kyrka. Interiör mot öster. Foto JS 1993.
Mörsil Church. The interior looking east.

Fig. 189. Mörsils kyrka. Interiör mot väster. Foto JS 1993.
Mörsil Church. The interior looking west.

lanterninen med sin spira låter ana den nygotik som började bli modern vid denna tid. Låg sakristia med sadeltak. Även om en del förändringar skett får exteriören anses vara välbevarad och tidstypisk till karaktären.

Interiör

Det ljusa kyrkorummet har trots vissa förändringar en välbevarad nyklassicistisk karaktär. Tunnvalvet är klätt med väv och vitmålat. Profilerad taklist. Korväggen har en dekorativ bemålning från byggnadstiden. Ovanför väggbandet rocailler och illusoriska kassetter i grisaille. På väv om altarpuppställningen målningar utförda på väv, "Nattvardens instiftande" och "Kristus inför Pontius Pilatus". Korväggens målningar, liksom den tidigare altartavlan "Kristi himmelsfärd", numera uppsatt över ett altare mitt på nordväggen, är utförda 1852 av Erik Persson från Valne, som även målade predikstolen. Nuvarande altartavla med "Kristi korsfästelse" är målad av Bengt Hamrén 1931 och insatt i en arkitektonisk ram med vita kolonner och pilastrar med förgyllda kapitäl. Omramningen troligen ursprunglig. Altarbordet rikt smyckat med förgylld reliefskärning. Även altarringen försedd med snidade partier med växtornamentik. Eventuellt står snickaren Erik Söderkvist som mästare. Ursprungligen var korväggens tavlor på ömse sidor om altarpuppställningen placerade under taklisten på korväggen. Under tavlorna fanns två dörrar, varav en blinddörr. Predikstol av Salomon Häggelöf och Erik Söderkvist 1851–52 med draperimålning bakom. Vid 1931 års renovering blev dekormålningen i form av rocailler och skuggmålning runt predikstol och draperimålning delvis övermålad. Dopfont i trä av jämtlandstyp från 1680-tal. Ovanför dopaltaret en relief med "Jesu födelse", vilken kan tillskrivas Jonas Granberg och kan ha tillhört den altarpredikstol han utförde 1756 (nu i Vallbo kapell).

Ursprunglig sluten bänkinredning, moderniserad, i fyra kvarter med avfasade hörn mot korsmitten. Läktaren troligen från byggnadstiden. Målningarna i dess fält av Hamrén 1931. Läktarunderbyggnad bestående av kapprum och skrudkammare. Orgelfasaden tillhör 1865 års orgel, verket byggt 1977.

Nyhem

Nyhems kyrka uppfördes i Ulvsjö by av ett kapellag åren 1852–55 efter ritningar av Carl Gustaf Blom Carlsson med Pehr Carlsson från Hosjö, Sundsjö som byggmästare. Kyrkan är den första på platsen, tidigare fick kyrkgångarna i byarna runt omkring vandra den långa vägen till Revsunds kyrka, som var dåtidens församlingskyrka.

Kända viktiga förändringar och åtgärder

Ca 1862 Det sneda tornet rätat.

1865 (orgelbyggare L. N. Nordqvist). Ny orgel.

1931 (ark. A. Ekman). Exteriör och interiör renovering. Murarna putsade och avfärgade. Ommålning av snickerierna. Ny ingång upptagen på nordsidan till sakristian. Nya kopparklädda dörrar insatta. Norra långsidans ingång igen-satt. Sakristians fönster uppdelade i och med att sakristian avdelats i två våningar. Källare utgrävd under sakristian. Interiört: Ny altartavla målad av B. Hamrén. Inramningen något förändrad runt själva tavlan. Hela altarpuppställningen framflyttad och en ny ingång upptagen till sakristian bakom densamma. De tidigare kordörrarna, varav en blinddörr, borttagna. Målningarna på ömse sidor om altaret jämte den gamla altartavlan konserverade. De förra uppsatta på lägre höjd på korväggen och den senare uppsatt mitt på nordväggen. Utvidgat kor. Modernisering av bänkinredningen. Vindfång. Ommålning av interiören i ljusa färger. Dekormålning med scener ur Jesu liv på läktarbarriären. Dekormålningen bakom predikstolen reducerad. Nytt orgelverk byggt av Gebrüder Rieger.

Ca 1970 Elvärme.

1977 (Bygg & VVS-planering i Östersund AB). Exteriör och interiör renovering. Putslagning och avfärgning av fasaderna samt ommålning av snickerier. Interiört: Delvis nytt golv. Läktarunderbyggnad. Ommålning av interiören. Nytt orgelverk byggt av J. Menzel. Ev. flyttas nu dopplatsen till koret.

Ca 1985 Ny plåt på taken.

Äldre ritningar

1845 nybyggnad (J. Åkerlund); 1846 nybyggnad (A. Törnqvist); 1852 nybyggnad (A. Törnqvist?).

Källor, litteratur och äldre avbildningar

Hallgren, C.-G., Välkommen till Mörsils kyrka. Stencil 1989; *Festin*, E., Mörsils kyrka nyrestaurerad (i: Jämten 1931). Östersund 1931; Exteriörfoton från seklets början. ATA.

Plan och material

Liten rektangulär kyrkobyggnad med koret och vidbyggd lägre sakristia i öster. Torn med huvudingång i väster. Separat senare upptagen ingång till sakristian från norr.

Byggt med bjälkar i fackverk samt snedsträvor. Fasaderna klädda med liggande panel och målade i gråvitt med vita knutar. Taken spånklädda.

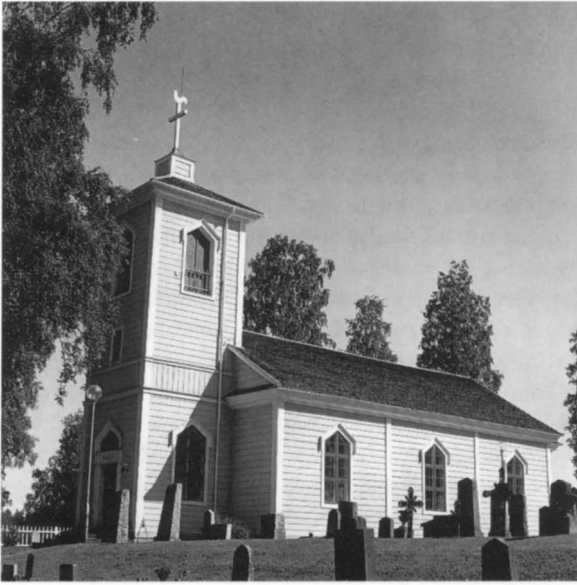

Fig. 190. Nyhems kyrka från sydväst. Byggt 1852–55. Foto BJ 1995.
Nyhem Church seen from the south-west. Built 1852–55.

Exteriör

Vid byggandet av kyrkan har Blom Carlssons förslag ändrats i vissa delar, för att mer motsvara vad som på orten ansågs vara lämpligt. Så har den exklusiva tornformen utformats till en vanligare kvadratisk tornkropp, sakristian breddats och korfönsterna mot öster slopats. Förutom en senare upptagen ingång till sakristian samt två nya fönster på dess östgavel synes kyrkans exteriör vara oförändrad sedan byggnadstiden. Eventuellt kan panelen ha bytts ut vid selskiftet.

Interiör

Ett vackert nyklassicistiskt kyrkorum med några få inslag av nygotik. Senare nytillskott har väl anpassats till kyrkorummets karaktär. Dess väggar är klädda med liggande panel och rummet är täckt med ett tredingstak. Inredningen med altarpuppställningen, altarringen, predikstolen utfördes av kyrkans byggmästare femton år efter det att kyrkan tagits i bruk. Inom den ursprungliga altarpuppställningens ramverk är sedan 1955 en altartavla "Jesus uppenbarar sig för kvinnorna vid graven" målad av Anders Liljekvist från Ås uppsatt. Altartavlans ersatte ett kors med törnekrona (i dag uppsatt på södra korväggen) mot ett gult fält inom blå draperier. Korväggen är dekorerad med skenarkitektur målad på papp uppspänd på väv. Ursprungligen fanns även dekormålning i form av molnformationer ovanför taklistens förlängning över korväggen. Altarpuppställningens forna draperimålning återkommer bakom predikstolen.

Fig. 191. Nyhems kyrka. Interiör mot öster. Foto BJ 1995.
Nyhem Church. The interior looking east in 1995.

Fig. 192. Nyhems kyrka. Interiör mot öster 1933. Reprofoto ATA.
Nyhem Church. The interior looking east in 1933.

Fig. 193. Nyhems kyrka. Interiör mot väster. Foto BJ 1995.
Nyhem Church. The interior looking west.

Ursprunglig sluten bänkinredning. Läktaren tillkommen 1892 efter ritning av ark. Erik Josephson. Orgeln byggd 1952 med diskret fasadutformning. Tidigare användes ett orgelharmonium.

Kända viktiga förändringar och åtgärder

1868 (byggm. P. Carlsson). Snidad inredning, altaruppställning, altarring och predikstol tillkommen.

1869 Dopfont.

1888 Dragstag uppsatta i kyrkorummet.

1892 (ark. E. Josephson). Orgelläktare (eventuellt utförd först 1926–27).

1800-talets sl. Kamflenskamin insatt.

1900-talets bö. (ark. E. Josephson). Orgelläktare.

Offerdal

Offerdals kyrka är högt belägen vid Hällsjön med vidsträckt utsikt. Den medeltida kyrkan hade utvidgats och ombyggt vid 1600-talets slut men befanns alltför trång vid 1700-talets mitt, varför ny- eller ombyggnad diskuterades. 1762 togs ett beslut att förlänga den gamla kyrkan. Två år senare antogs istället den anlitade byggmästaren Pehr Olofssons förslag att utvidga både på längden och bredden. Den gamla kyrkan revs ner utom det sydvästra hörnet.

1926–27 (ark. K. M. Westerberg). Renovering. Exteriör ommålning av fasaderna i gulgrått. Taket belagt med handkluven spån och tornets takplåt målad. Grunden förbättrad. Kyrkan varmbonad med bl.a. fyllning inlagd i väggar och på innertak samt tätade golv och innanfönster. Ev. täcktes nu innertaket med väv eller papp el. dyl. Korbänkarnas läge förändrat. Ommålning av interiören i en blå färgskala (tidigare i en vit). Den äldre dekormålningen i form av moln över korväggens taklist ersatt med stiliserade moln. 1950-tal Elektrisk installation.

1952 (E A Setterquist & Son Eftr., länsarkitektkontoret i Östersund). Orgel.

1953–55 (ark. G. Rollin). Renovering. Ommålning av fasaderna i en mer gråvit ton. Nytt spåntak. Altarkorset ersatt med en altartavla av A. Liljeqvist. Ommålning av interiören i en grå färgskala. Draperimålningen inom altaruppställningen och molnformationerna på korväggen ovanför taklisten övermålade.

1962 (ark. G. Rollin). Förändring av sakristian. Separat ingång tillkommen på nordsidan. Två nya fönster upptagna på östväggen.

1976 Spåntak på tornet. Nytt förgyllt rostfritt kors istället för det gamla träkorset. Ev. även ny torntupp.

1979–81 (kons. U. Krook). Perspektivmålningen på östväggen och draperimålningen bakom predikstolen renoverade. Synlig panel i taket utom mot korväggen. Ommålning av interiören i en ljusare grå ursprunglig färgskala.

1988–89 Förändringar på läktaren. Förhöjning av läktarbarriären.

Äldre ritningar

1851 nybyggnad (C. G. Blom Carlsson); 1851 nybyggnad med förändrat tornutförande (C. G. Blom Carlsson); 1892 läktare (E. Josephson).

Källor, litteratur och äldre avbildningar

Nyhems kyrka. Kort vägledning. U.å.; Ett foto mot koret före 1926–27 års renovering. ATA.

Grund till en ny tornlös kyrka lades i oktober 1766 och året därpå uppfördes en ny kyrka tre gånger så stor som den tidigare. Invigningen förrättades den 17 juli 1768 av prosten Olof Genberg. Tornet byggt 1814. Som författare till tornritningen stod ursprungligen Joh. Chr. Loëll, ritningen dock lätt omarbetad av Axel Almfelt vid granskningen på ÖIÄ. Grindar från 1839 utförda av Simon Persson i Bångåsen.

Fig. 194. Offerdals kyrka från söder. Byggt 1766–68, delvis på äldre murar. Tornet byggt 1814. Foto AT 1991.

Offerdal Church seen from the south. Built 1766–68 partly on older foundation walls. The tower was erected in 1814.

Plan och material

Rektangulär kyrkobyggnad med kor av samma bredd i öster och sakristia på norra sidan om koret. Torn i väster med huvudingång. Sydportal till koret samt senare upptagen ingång till sakristian från norr.

Materialiet är gråsten med tegel i dörr- och fönsteromfattningar. Gavelspetsarna resta i stående timmer. Äldre murverk i sydvästra hörnet. Fasaderna, även träpartierna, slätputsade och avfärgade i vitt, sockeln cementstruken. Taket är belagt med kopparplåt.

Fig. 196. Offerdals kyrka, koret. Foto UN 1979.
Offerdal Church. The chancel.

Fig. 195. Offerdals kyrka från nordost år 1828. Teckning i Ekdahls samling. ATA.
Offerdal Church seen from the north-east in 1828.

Exteriör

Exteriören är kraftigt förändrad sedan byggnadstiden. Ursprungligen byggdes en tornlös kyrka (klockstapeln var byggd så sent som 1755) med högt valmat spåntak med två fall. Vid ”västgaveln” skulle enligt uppgift ha funnits en rund utbyggnad. Ursprungsritning saknas till 1760-talets kyrka. 1814 synes utbyggnaden ha ersatts med ett vidbyggt torn, uppfört i något förenklad form efter ämbetets omarbetade förslag. 1868–70 ombyggdes tornavslutningen och kyrkans tak sänktes och förvandlades till ett enkelt sadeltak. Sakristian har förändrats och ombyggt ett flertal gånger. Nya ytterdörrar och ny takbeklädnad. I sydportalen satt till 1904 en äldre snidad dörr, utförd av Gregorius Raaf 1694 med skulpturer av Petter Blom från 1715. Dörren övertogs från den gamla kyrkan, den har numera sin plats inne i kyrkan.

Interiör

Med undantag av bänkinredningen präglas interiören av jämtländsk inredningskonst av hög kvalitet, skapad av dåtidens främsta lokala konstnärer. En av länets bäst bevarade 1700-talskyrkor interiört sett. Det ljusa kyrkorummet har ett något förhöjt korparti, vitputsade väggar med blågrå taklist. Spegeltaket i trä har en mörkare blå spegel i det plana ljusblå mittpartiet inom en vit profilerad ram, hålkäl laserade i ljust rosa. Vid kyrkans invigning överfördes den äldre kyrkans inventarier. 1784 utförde Johan Edler d.ä. den skulpturala omfattningen till den dåvarande altartavlan målad 1693 av Petter Sabel med motivet ”Nattvardens instiftande”. Denna ersattes 1801 av den nuvarande, målad av Pehr Sundin, som består av dels ”Kristi nedtagande från korset”, dels en predella med ”De tre vise människens hyllning”. Altaruppställningen målades och förgylldes samt omgavs med skenarkitektur och draperimålning 1793 av Jonas Wagenius. Den senare hade även 1787 förgyllt och stofferat predikstolen, utförd av Edler d.ä. 1783. Även på väggen bakom och vid predikstolen finns Wagenius’ skenarkitektur och draperimålning, den senare i blått. Innanför altarringen fanns från början ett äldre skrank som omgärdade prästens upphöjda plats. Dopängel från 1718 av Petter Blom.

Öppen bänkinredning i nygotisk stil från 1904 ritad av Axel Lindegren. Ursprungligen slutna bänkinredning med framför de främsta bänkraderna genombrutna skärmar med fyra låga pelare med förgyllt bildhuggeriarbete. Den nuvarande orgelläktarens tillkomsttid är osäker. Utformningen stämmer dock med 1828 års beskrivning. Den ursprungliga orgeln byggd 1753 av Carl Holm, Uppsala, övertogs från den äldre kyrkan. Nuvarande orgelfasad tillhör 1882 års orgel, orgelverket byggt 1953. På sydväggen finns rester av

Fig. 197. Offerdals kyrka. Predikstolen snidad av Johan Edler d.ä. 1783 eller 1784, målad 1787 av Jonas Wagenius som s.ä. även utförde skenarkitektur och draperimålning. Foto UN 1979.

Offerdal Church. The pulpit from 1783 by Johan Edler the Elder. Painted and gilded in 1787 by Jonas Wagenius who also painted the illusory architecture and draperies on the wall in the same year.

Fig. 198. Offerdals kyrka. Interiör mot väster. Foto AT 1991.

Offerdal Church. The interior looking west.

muralmålningar från slutet av 1400-talet eller början av 1500-talet framtagna.

Kända viktiga förändringar och åtgärder

1784–93 (bildhugg. J. Edler d.ä., mål. J. Wagenius, bonden O. Berglund). Ny altaruppställning och predikstol. Skenarkitektur och draperimålning. Målning av inredningen. Stengolv inlagt i koret. Nya korbänkar lika långhusets bänkar.

1801 (mål. P. Sundin). Altartavla och predella.

1813–14 (byggm. J. Chr. Loëll, byggm. J. och mål. P. Åhlström, ark. A. Almfelt). Torn byggt, två fönster på västgaveln igenmurade.

1833 (S. Persson i Bångåsen). Ny, troligen större sakristia med valmat tak i stället för sadeltak.

1859 Trägolvet inlagda i bänkkvarteren över det gamla stengolvet.

1862–70 Tornavslutningen ombyggd. Torntaken täckta med kopparplåt. Gavarna påbyggda med timmer och försedda med taklister, långhus och sakristia täckta med lägre sadeltak. Troligen tillkom nu öppen spis i sakristian. Reparation och ommålning av kyrkan.

1882 Tornreparation. Ny orgel byggd av E A Setterquist & Son.

1889–93 Tornets koppartak omlagt. Ett kopparbeklätt träkors uppsatt på tornet. Kyrkans övriga tak täckta med svartplåt. Tornur.

1904 (ark. Ax. Lindegren). Exteriör och interiör renovering. Utbyggnaden och inskriftsplattan över södra ingången borttagna, ingången utökad samt försedd med ny dörr och trappbro. Gamla dörren från 1694 inställd i sakristian. Fasaderna kalkstrukna och snickerierna målade. Det inre altarskranket med bönpall borttaget. Gravsten i korgolvet upptagen och uppsatt på nordväggen norr om stora ingången. Ny öppen bänkinredning. Trägolvet i hela kyrkorummet 30 cm över det gamla stengolvet. Inredningen ommålad med mycket vitt. Eventuellt tillkom nu vindfången med bl.a. nya glasade dörrar till kyrkorummet från vapenhuset.

1933 (ark. K. von Schmalensee, ark. A. Ekman, konstnär P. Jonze). Exteriör och interiör renovering. Omputsning av fasaderna och målning av snickerierna. Nya kopparklädda ytterportar. Norra sakristiefönstret troligen nu igenmurat. Sockeln cementerad. Interiört: Nya trappor till orgelläktaren. Skifferplattor istället för trägolvet i vindfången. Nya ej glasade dörrar i vindfången. Ny blå klädsel på altarringen. Koret utvidgat, en bänkrad borttagen. Nya korfönster med blyinfattade rutor i antikglas. Ommålning av interiören med blå, rosa och gråbeige färgtoner i inredningen. Elekt-

risk installation med värme och belysning, transformatorstation delvis nedgrävd i vinkel mellan torn och kyrkorum på nordsidan.

1951 Sågsånsisolering på vindarna.

1952–53 (orgelbyggare O. Hammarberg). Nytt orgelverk med gamla orgelns stämmor bevarade. Tornets trävirke och koppartak renoverat. Nytt kors av aluminium.

1957 (ark. T. Virke). Renovering av vapenhus och sakristia. Trapporna till läktaren ersatta med en spiraltrappa, kapp- och toalettrum inredda i vapenhuset. Den till formen halvcirkelformade trappan till vindfånget mot kyrkorummet ersatt med tre raka steg. Ny ingång upptagen till sakristian på nordsidan. Ny inredning i densamma, öppen spis riven. Läktarbröstningen kompletterad och restaurerad av konstnär A. Liljeqvist. Antikglas i sakristians och vapenhusets fönster.

1964 Exteriör renovering.

1980 Nytt bjälklag och ett förråd inrett i tornet. Vapenhuset omdisponerat.

1986–90 Taken belagda med kopparplåt. Bänkarna borttagna under läktaren. Nytt trägolvet. Interiören ommålad. Bänkinredningen ljusblå istället för beige. Läktarpelarna ljusbeige istället för blå som tidigare.

1994 Det äldre stengolvet under trägolvet borttaget och återigen nytt trägolvet (föregående golvet angripet av svamp).

Äldre ritningar

1811 torn (J. Chr. Loëll, RA); 1811 torn (A. Almfelt).

Källor, litteratur och äldre avbildningar

Boman, E., Offerdals kyrka (i: Jämten 1956). Jämtlands kyrkor 6. Östersund 1956; *Boman, E.*, Offerdals kyrka (i: En bok om Offerdal, del II). Östersund 1962; *Wimmercranz, F.*, Minne från Offerdals kyrka. Östersund 1911; Exteriörritning fr. 1844 (i: "C. J. F. Plagemanns resor", utgiven av C. J. Lamm), Lund 1942; Exteriörritning, O. Olsson 1828, Ekdahls saml., ATA; Foto av exteriören före takets och tornets ombyggnad. Offerdalsboken, se ovan; Foton före renoveringen 1904. ATA.

Ovikens gamla kyrka

Belägen på slutningen ner mot Myrviken. På samma plats har två tidigare kyrkor legat, en tidigmedeltida kyrka och en kyrka invigd 1503. Kyrkornas nordöstra hörn sammanfaller med den nuvarande kyrkans hörn. Rester av de äldre kyrkorna och bogårdsmuren runt den äldsta kyrkogården finns under den nuvarande kyrkans golvet. 1500-talskyrkan började utökas och byggas om 1758 av Pehr Olofsson i

Dillne. Härvid förlängdes kyrkan åt väster och breddades åt söder. Samtidigt utvidgades troligen sakristian åt väster och norr. Invigningen ägde rum den 18 april 1763. Kyrkan övergavs 1905, då en ny stor kyrka i nygotik stod färdig i dess närhet. 1935, efter en restaurering, återgick Ovikens gamla kyrka till att bli huvudkyrka i församlingen.

Ovikens kyrkvall är en utomordentligt fin miljö. Inom

Fig. 199. Ovikens gamla kyrka från sydost. Byggd 1758–63, delvis på medeltida murar. Bårhuset t.v. är ungefär samtida med kyrkan. Klockstapel från 1751. Stigporten byggd ca 1849. Foto N. A. Didriksson, JLM, 1976.

Oviken old Church from the south-east. Built 1758–63 partly on medieval foundation walls. To the left, the mortuary, built at about the same time as the church. The bell-tower is from 1751. The lych-gate is from around 1849.

faltäckt bogårdsmur med murade stegportar finns gravkor ("herrskapslikhuset") vid östra muren och bårhus i sydvästra hörnet samt den ståtliga klockstapeln byggd 1751 av Jonas Granberg i liv med bogårdsmuren. Såväl bogårdsmuren som stigportar och troligen även gravkoret för kyrkoherden Daniel Jonae Salin med hustru, skall vara utförda av kyrkans byggmästare. Enligt en annan uppgift är stigportarna uppförda ca 1849 efter ritning av kyrkvården Olof Andersson Borg.

Plan och material

Ett rektangulärt långhus, något avsmalnande mot koret i öster (den östra väggen är 50 cm kortare än den västra). Utbyggd sakristia norr om koret. Torn saknas. Huvudingång på västgaveln, koringång på sydsidan. Separat troligen ursprunglig ingång till sakristian från väster.

Material gråsten med tegel i dörr- och fönsteromfattningar. Äldre murar i kyrkorummets nordöstra hörn och troligen även i sakristians östmur. Fasaderna slätputsade och avfärgade i vitt. Svart sockel. Spån på taket.

Exteriör

Nybyggnadsritningar saknas. Högt valmat sadeltak krönt med tre smäckra dekorativa spiror i järnsmide. Tresidigt avslutade fönster inom rundbågiga nischer. Kyrkan är exteriört mycket välbevarad sedan byggnadstiden.

Interiör

Förutom läktarunderbyggnaden och borttagandet av dekormålning bakom altarpuppställningen och predikstolen, en välbevarad interiör med högklassig inredning skapad av dåtidens lokala mästare. Spegeltak med djupt karnissvängd hålkäl. I takets spegel tre plafonder, en närmast oval mitt-plafond samt två kvadratiska. Anordningen är vanlig i

Fig. 200. Ovikens gamla kyrka, interiör mot nordost. Foto JLM 1975. *Oviken old Church. The interior looking north-east.*

Fig. 201. Ovikens gamla kyrka. Interiör mot nordost före restaureringen 1932–35. Foto Bertil Berthelson 1932. ATA.

Ovikens old Church. The interior looking north-east prior to the restoration work 1932–35.

Fig. 202. Ovikens gamla kyrka. Interiör mot väster. Foto CM 1975.

Olofssons kyrkor, men vanligtvis är de dekorerade med målade motiv utförda av bl.a. Anders Berglin. Berglin står som en av mästarerna till läktarbarriärens målningar och det är inte otroligt att han även försett kyrkan med takmålningar, men att de senare blivit övermålade. I mittplafonden finns vindruvsornament som ursprungligen ingick i Petter Bloms trävalv från 1715 i den gamla kyrkan. Taklisten är bred med inlagda marmorade kulor, typisk för Olofssons kyrkorum. Altaruppställningen, med ett medeltida altare infogat, snidad av Jonas Granberg 1759 med infällda målningar "Kristus på korset" och "Nattvardens instiftande" målade av Carl Hofverberg året därpå. Ursprungligen var altaruppställningen omgiven av draperimålning och

skenarkitektur utförd av Pehr Sundin. Omramningen fortsatte upp i valvet med ett målat valv och draperier. Liten altarring samtida med kyrkan. Predikstolen med draperimålningen delvis i relief snidad av Johan Edler d.ä. 1760, som även utfört dopängeln. Ursprungligen var det bakomvarande draperiet utsträckt med målning på såväl mur som i valv.

Korbänkarna samt klockarbänken finns kvar med förmodligen ursprunglig placering och utformning. Även den slutna bänkinredningen i långhuset i tre kvarter och avslutad mot koret med två pyramider, utförda av Granberg 1738–39, är troligen samtida med kyrkan. Mittgången mot norrsidan är senare tillkommen. Bänkinredningen var från början målad i "mellanblått". På norra väggen ett stort altarskåp utfört 1650–55, attribuerat till Peder Olofsson i Kämsta. Läktaren byggd 1783, barriärens intressanta målningar, med motiv och texter hämtade ur bibeln, är utförda av Anders Berglin och dennes medhjälpare Pehr Sundin. Den ovanliga orgelfasaden, troligen ritad av Carl Fredrik Adelcrantz eller Thure Wennberg, med öppet mittparti, tillhör 1790-talets orgel byggd av Lars Fredrik Hammar Dahl. Nuvarande orgelverk byggd 1967. Muralmålningar, troligen utförda av Måns Gad eller hans efterföljare under 1500-talets förra hälft, framtagna 1930 på delar av norra och östra murarna.

Kända viktiga förändringar och åtgärder

1777 (P. Olofsson i Dillne, murm. Fåkerberg). Kyrkan putsad och reparerad.

1783 Läktare byggd i väster.

1786–87 Läktarbarriären dekorerad med målade motiv av A. Berglin och P. Sundin. Valvet och innermurarna vitlimmade.

1797 (orgelbyggare L. Fr. Hammar Dahl, Arbrå). Orgel.

1809 (P. Sundin) Draperimålning och skenarkitektur. Pyramiderna på de främsta bänkarna ersatta med krönande eldurnor.

1825 Orgelfasaden försedd med "prydnader".

1841–1850 (byggm. J. Nordell). Renovering, interiör och exteriör renovering.

1876 (orgelbyggare J. Ek). Orgelverket utökat med ett öververk.

1800-talets sl. Värmeugnar insatta. Troligen även en interiör renovering då bl.a. bänkpyramiderna återinsattes.

1905–1930 Kyrkan lämnad att förfalla.

1932–35 (ark. E. Fant, ark. K. Nordenskjöld, kons. O. Karlsson, Fillsta). Exteriör och interiör renovering. Hela södra väggen indragen med ställinor och grunden förstärkt. Troligen nu hel omputsning av murarna med slätputs, tidigare markerade hörn och omfattningar med slätputs. Interiört: Draperimålningen och skenarkitekturen runt altar-

uppställningen borttagna. Även det målade draperiet kring predikstolen borttaget. Äldre muralmålningar framtagna i nordöstra hörnet. En äldre altaruppsats från 1600-talet uppsatt mitt på nordväggen. Bänkinredningens säten moderniserade. Nytt orgelverk byggt av J. Västerlund, Lövestabruk. Mindre läktarunderbyggnad med funktion som vapenhus med två trappor istället för en upp till läktaren. Golven i bänkkvarteren höjda 30 cm. Delvis nya fönster, svagt färgat glas i korfönsterna. Innanfönster. Ommålning av interiören. Elektrisk installation för värme och lyse.

1965–67 (ark. H. Jäderberg, ark. L. Söderholm, Östersund). Interiör renovering. Mittgång upptagen i norra bänkkvarteret fram till det äldre altarskåpet. Ny läktarunderbyggnad med förstorat vapenhus med dominerande smårutiga glasörrar till kyrkorummet. Brudkammare vid sidan om och ny uppgång till läktaren jämte toalett på andra sidan. Fönsterglas i bågen över västportalen. Nytt golv i kyr-

kan. Värmslingor under bänkarna. Toalett och omändring av inredningen i sakristian. Ommålning av interiören. Nytt orgelverk byggt av Grönlunds Orgelbyggeri.

Äldre ritningar

1794 orgelfasad (L. Fr. Hammar Dahl, ritningen ej återfunnen); 1794 orgelfasad (ÖIÄ).

Källor, litteratur och äldre avbildningar

Elmén Berg, A., Fem ödekyrkor i Norrland. Umeå 1997; *Festin, E.*, Om Oviken och dess gamla kyrka (i: Heimbygdas Tidskrift. Jämten 1925). Östersund 1925; *Festin, E.*, Ovikens gamla kyrka. Uppsala 1935; *Edwall, L.*, Utdrag ur Beskrifning över Kyrkorna inom Owikens Pastorat (i: Oviks- och Myssjöbygden 1962). Tandsbyn 1963; Oviks- och Myssjöbygden 1980. Östersund 1980; *Söderholm, G.*, Ovikens kyrkor. Jämtlands kyrkor 17. Östersund 1967; *Vestman, R.*, Ovikens gamla kyrka. Örnsköldsvik 1955; Äldre foton från 1920-talet. ATA.

Ragunda nya kyrka

Ragunda nya kyrka uppfördes 1846–47 efter ritningar av Johan Fredrik Åbom och invigdes 1853. Byggmästare var Frans Agathon Lindstein. Kyrkan föregicks av en medeltida kyrka, som fortfarande står kvar nära Indalsälvens strandbrink inte så långt från den nya kyrkan. Dekorativa järngrindar leder in till kyrkogården utförda av smeden Norfors i Kroksvåg 1864 efter ritning. Ursprungligen var de uppsatta vid den nya begravningsplatsen.

Plan och material

En rektangulär kyrkobyggnad med kor och utbyggd sakristia i söder samt torn i norr. Ingång genom torn samt mittingång på östsidan. Motsvarande ingång på västsidan är igensatt. Senare upptagen ingång till sakristian från öster.

Materialet är gråsten med tegel i dörr- och fönsteromfattningar. Vitputsade fasader, gråbeige sockel. Ursprungligen var lister, omfattningar m.m. i en ljusare färg än murarna, såsom Åbom enligt sitt memorial hade avsett, för att framhäva murdekoren och ge liv åt fasaderna. Svart förzinkat plåttak, från början spåntak.

Exteriör

Uppförd efter Åboms ritning. Församlingens eget förslag, upprättat av Lindstein uppvisar en kyrkobyggnad med rokokodrag. Troligen hade en grannkyrka stått som förebild. Förslaget refuserades av ämbetet. Församlingen accepterade Åboms ritning med den för tiden nya ovanliga tornavslutningen. Vissa förenklingar har dock skett. Sakristian

Fig. 203. Ragunda nya kyrka från öster. Byggt 1846–47 med sakristia i söder och torn i norr. Foto AT 1991.

Ragunda new Church seen from the east. Built 1846–47 with the vestry to the south and the tower to the north.

byggdes bl.a. rektangulär, ej polygonal och dess tak förhöjdes. Portalerna förenklades. Förutom mindre förändring av portalerna, den västra är numera en blindportal, och tornur som tillkom strax efter färdigställandet är exteriören välbevarad sedan byggnadstiden.

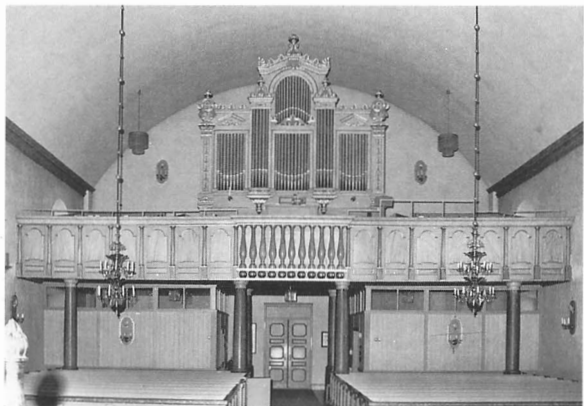
Interiör

En välbevarad interiör med undantag av läktarunderbyggnaden. Putsat valv, ursprungligen ett trävalv troligen dekorerat med en plafond. Grågrön profilerad taklist. På väv

Fig. 204. Ragunda nya kyrka, koret. Foto AT 1991.
Ragunda new Church. The chancel.

Fig. 205. Ragunda nya kyrka. Interiör mot norr. Foto AT 1991.
Ragunda new Church. The interior looking north.

framför korväggen med fortsättning målad direkt på valvet en draperimålning (ljusblå med guldinslag) med putti och skenarkitektur (i grått och guld), utförd av Göran Sundin 1850–51. Altaruppställningen med pelare bär upp en rundbåge med treenighetssymbolen inom molnkrans. Den ursprungliga altartavlan "Kristus i Getsemane", efter litografi signerad A. Lundqvist, målad 1850–51 av Göran Sundin, utbytt 1940 mot en trärelief skuren av Olof Ahlberg med motivet "Kristus kommer till sin församling". Samtidigt flyttades altaruppställningen fram och en ny ingång till sakristian förlades bakom denna. Kordörrarna (varav en blinddörr) igensattes. Gamla altartavlan är placerad på nordväggen bakom orgeln. Omramningen, predikstolen, i grått och guld med snidat blått draperi, samt nummertavlorna utförda 1846–49 av Salomon Jonsson Häggglöf. Ursprungligen var predikstolens snidade draperi kompletterat med ett må-

lat draperi som gick upp i valvet och ut i fönstersmygen. Även detta var delvis utfört på väv. Korbänkarnas antal är minskat. Kororgel med fasad ritad av C. G. Lewenhaupt och verk byggt 1982.

Bänkinredning i fyra kvarter från 1939–40 med de gamla ursprungliga bänkdörrarna och skärmarna kvar. Sluten mot mittgången och öppen mot sidorna. Västra ingången interiört igenmurad, kvarstår som en nisch med ett lunettfönster över. I nischen ett dopaltare med altartavla "Kristus välsignar barnen" målad av Gunnar Torhamn 1939. Läktaren byggd 1864 av Erik Frisk. Orgelfasaden tillhör 1864 års orgel, verket byggt 1940.

Kända viktiga förändringar och åtgärder

1852 Tornur.

1864–69 Läktare utförd av E. Frisk. Orgel byggd av P. L. Åkerman. (Kyrkans äldre orgel från 1754, övertagen från äldre kyrkan, försåld till Edsele församling 1872, i dag åter tillbaka i Ragunda äldre kyrka.)

1886 Två stora järnkaminer insatta.

1887 Spåntaket ersatt med ett plåttak.

1896 Inbyggnad av trappan upp till övre våningen i sakristian.

1903 Trätrappan vid huvudingången ersatt med stentrappa.

1911–12 Exteriör och interiör ommålning. Interiören främst i vitt och ekådring.

1919–20 Innanfönster. Elbelysning på läktaren.

1929 (kons. O. Svensson). Ny kyrktupp.

1937–40 (ark. E. Lundberg, ark. A. Ekman, ark. R. Hjort, kons. O. Svensson, byggm. E. Fridh). Renovering. Entré utifrån till sakristian. Lägre ny dörr i östra portalen, tavla insatt mellan denna och det till lunettfönster förminskade fönstret ovanför. Omputsning av fasaderna med cementputs, troligen avfärgade endast i vitt. Putsen på sockeln nedhuggen och ersatt med cementbruk och stenkolstjära. Utsiktsaltan på tornet. Kopparplåt på torntaket. Interiört: Koret förhöjt och utvidgat. Ny altartavla i elfenbensträ i relief utförd av O. Ahlberg. Altaret framflyttat. Kordörrarna borttagna, ny ingång bakom altaruppställningen. Predikstolen sänkt 60 cm. Draperimålningen avlägsnad. Västra dörren igensatt och kvar endast som en nisch. Dopplats framför denna med altare och altartavla av G. Torhamn. Östra ingången kompletterad med ett vindfång. Ny bänkinredning med de äldre dörrarna och skärmarna kvar. Kortare bänkar framför dopplats och östra ingången. Förstärkning av takstolarna, putsning av tunnvalvet. Plafonden och omramningarna kring ljuskronornas fästen borttagna. Ny bredare taklist. Fyllning i golvet och nytt golv. Kaminerna bort, elektrisk installation för uppvärmning och belysning. Fyra nya större ljuskronor ersatte de gamla. Nya lampetter

på väggarna. Nytt orgelverk av E A Setterquist & Son Eftr. Omputsning och ommålning av interiören i mörkare grå nyanser med inslag av marmoreringar. Smårum under traporna i vapenhuset. Nytt kalkstensgolv i vapenhuset, tidigare svarta och vita plattor. Sakristians övervåning isolerad och inredd till sammanträdesrum. WC i sakristiebyggnaden.

1957 Ny dopfunt av E. Andreasson-Palm.

1962 Utvändiga puts- och avfärgningsarbeten, med kalkcementbruk och kalkcementfärg.

1974 Enkel handikappramp av trä vid östra ingången.

1980–82 (ark. G. Rudner, ark. H. Jäderberg, N. Jacobsson, K-Konsult). Nytt plåttak. Utvidgat kor, korbänk borttagna, endast en korbänk kvar på vardera sidan om altarpställningen. Kororgel med fasad ritad av C. G. Lewenhaupt och byggd av A. Magnussons Orgelbyggeri AB. Lunettfönster upptaget över f.d. mittingången på västsidan. Dopaltaret och trappor ersatta med endast ett litet avställningsbord ritat av J. Norman. Läktarunderbyggnad

med glasat överparti. Komplettering av ljuskronor och omhängning i dubbla rader. Konserveringsarbeten samt ommålning av interiören. Inbyggnaderna under läktartrapporna i vapenhuset borttagna. Ombyggnad av sakristians inredning. Ommålning av interiören. Komplettering av belysningen och omhängning i dubbla rader. Tilläggsisolering av vindsbjälklag.

Äldre ritningar

1846 nybyggnad (F. A. Lindstein, RA); 1846 nybyggnad (J. F. Åbom); 1863 orgelfasad (A. R. U. Pettersson).

Källor, litteratur och äldre avbildningar

Almqvist, B., Kyrkorna i Ragunda. Jämtlands kyrkor 26. Östersund 1979; Festin, E., Ur tal vid Ragundakyrkans invigning midsommardagen 1940 (i: Jämten 1940). Östersund 1940; Svenningsson, O., Den nybyggda kyrkan genom åren (i: Ravund. 1984. Ragunda 1984); Svenningsson, O., Ragunda bygger ny kyrka. Ragunda 1982; Foton från selskiftet. ATA.

Rätan

Rätans nuvarande kyrka av trä, belägen i samhällets utkant, byggdes 1795 av Pål Pehrsson och Per Pålsson från Stugun efter troligen egna ritningar. 1844 planerades en nybyggnad. Församlingen fick emellertid i.o.m. att de önskade bygga meddelst den "Rydingska metoden" (småsten i kalkbruk) endast tillstånd till en mindre kyrka och tornet skulle ej få bära klockor. Nybyggnadsplanerna skrinlades och kyrkan ombyggdes och utökades 1853–56. Arbetet utfördes av Olof Nordell under brodern byggmästaren Johan Nordells ledning. En sedan 1850-talet välbevarad träkyrka med ovanlig plan och korutformning. En snarlik lösning tillämpade Johan Nordell året efter i Lidens kyrka (Me). Kyrkan föregicks av en äldre träkyrka, belägen vid Rätansjöns strand mitt emot vägen upp till nya kyrkan.

Plan och material

Rektangulärt långhus med korta korsarmar vid koret. Det långsmala koret avslutat med ett femsidigt korutsprång i öster. Sakristia i norra korsarmen under läktaren. "Dopkappell", numera förvaringsplats för äldre föremål, på motsva-

Fig. 206. Rätans nuvarande kyrka från sydväst. Ursprungligen byggd 1795, genomgripande om- och tillbyggd 1853–56. Foto AT 1991.

Rätan Church seen from the south-west. Built in 1795. Major alteration and extension work 1853–56.

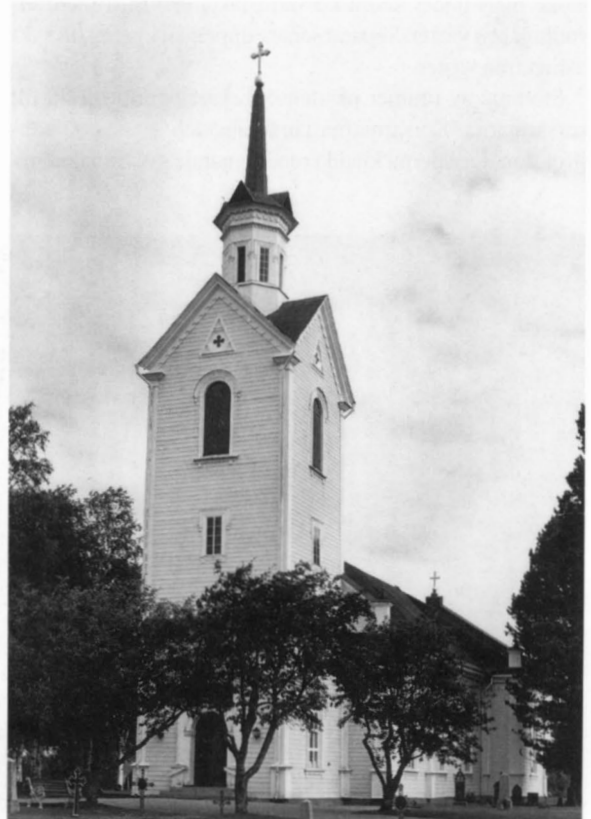

Fig. 207. Rätans kyrka. Koret från nordost. Foto JS 1993.
Rätan Church. The chancel seen from the north-east.

rande plats under södra korsarmsläktaren. Torn med huvudingång i väster. Separat senare upptagen ingång till sakristian från väster.

Stomme av timmer på stensockel i långhuset fram till korsarmarna. Korsarmarna jämte absiden är av stolpkonstruktion. Fasaderna klädda med liggande gulvitmålade pa-

nel på förvandring samt vita lister. Gråmålad sockel. Taken belagda med rödmålad plåt.

Exteriör

Ursprungligen troligen ej utförd efter ämbetets fastställda ritning. Förmodligen närmade sig utförandet snarare Pål Pehrssons egen ritning för kyrkor i Klövsjö och Rätan. 1853–54 års om- och tillbyggnad omdanade kyrkans exteriör i stor omfattning. Den lilla gustavianska kyrkan med sex fönster fick nygotiska drag, en ny och troligen högre tornavslutning med gavlar, lanternin och spira. Eventuellt nybyggdes hela tornet vid detta tillfälle, den för Pehrsson typiska kyrkoporten är i placerad i ingången till kyrkorummet från vapenhuset. Kyrkan tillbyggdes vidare med ett kor med femsidig avslutning, som domineras av tre stora fönster, samt korta korsarmar. Den lilla sakristian som troligen låg bakom den äldre raka korväggen revs. Samtidigt försågs hela kyrkan med ny brädfodring. Efter den senare ombyggnaden tycks inga större förändringar ha skett.

Interiör

Ett vackert och ljus kyrkorum. Väggarna är klädda med liggande panel målad i gråvitt, högt gråmålat tunnvalv med gördelbågar. Pilastrar mellan fönsterna, tre på var sida. Det något förhöjda korpartiet, belyst av tre fönster, omges av en sakristia på norra och ett rum för äldre inventarier på södra sidan. Över dessa sidoutrymmen finns läktare. Kolonner bär korbågen och entablement över läktarna. Korabsidens valv ljusblått med moln. Fristående senare tillkommet altare. I fönstret bakom altaret ett större krucifix. Den eleganta

Fig. 208. Rätans kyrka. Interiör mot öster. Foto AT 1991.
Rätan Church. The interior looking east.

Fig. 209. Rätans kyrka. Interiör mot väster. Foto BJ 1995.
Rätan Church. The interior looking west.

runda predikstolen, samtida med utbyggnaden, är fästad vid norra läktaren och sannolikt ritad av Johan Nordell. Ursprungligen en altarpredikstol, bestående av den äldre predikstolen från 1656 uppsatt över altaret. Altartavlan föreställde Kristus på korset och därunder de fyra evangelisterna och deras symboler. Altaret var klätt med svart sammets- tyg med årtalet 1703. Bakom altarpredikstolen och över densamma fanns en "skuggmålning" med en duva svävande bland moln och änglar upplysta av solens strålar, utförd av Pehr Sundin. På altarringens överkant bibelcitat från Joh. 1:7 samt Ebr. 10:22. Dopfont i form av en dopängel med tennskål, stående på en grön och svart piedestal.

Bänkinredningen i två kvarter är sluten mot mittgången och öppen mot sidorna. Den ursprungliga bänkinredningens 1600- eller 1700-talsdörrar, som delvis övertogs från den äldre kyrkan vid tillkomsten av den nya kyrkan 1795 och som revs ut vid renoveringen 1899–1903, kom åter till användning eller stod som modell vid den nuvarande bänkinredningens tillkomst 1957–58. Orgelläktaren troligen delvis övertagen från den gamla kyrkan eller nytillverkad 1796 eller 1853–56. Orgelfasaden tillhör 1902 års orgel, orgelverket från 1979. Läktarunderbyggnad från 1993. 1828–30 var bänkinredningen blåmålad och läktaren omålad.

Kända viktiga förändringar och åtgärder

1838 (J. Berglund). Målning av läktaren.
1853–54 (byggmäst. J. Nordell). Omfattande om- och till-

byggnad. Tornet förhöjt (eller nybyggt) och försett med ny avslutning. Sannolikt ny omfattning kring västportalen samt hörnlisener vid långhusets västgavel. Ny fasadbe- klädnad med dekorelement. Sakristian riven. Nytt kor med anslutande korsarmar och sakristia i norra korsarmen under läktare. Altarpredikstolen upplöst, ny predikstol. Ommålning av interiören.

1867 (orgelbyggare J. G. Ek). Kyrkan erhöll sin första orgel.

1902 (ark. F. Eckert, ing. A. Kjellin, Firma Nilsson & Andersson, Östersund). Separat ingång upptagen till sakristian. Ommålning av exteriören och interiören i främst vitt. Interiört: Ny altarring. Ny öppen nygotisk bänkinredning, delvis nya dörrar, troligen vindfång. Nya fönster. Ny orgel med ny fasad byggd av P. L. Åkerman & Lunds Orgelfabrik AB. Ny läktartrappa. Dekormålning.

1957–58 (ark. G. Rollin). Exteriört, de svartmålade putsade socklarna omputsade och målade röda, enligt uppgift ursprungsfärgen. Fasaden i gult med vita omfattningar, hörnmarkeringar och lister. Södra korsarmen under läktaren inredd till dopkapell. Framför detta i koret en kyrkvärdsbänk. Under norra korsarmens läktare inbyggnad av trappan och utvidgad sakristia. Bländande fönster över läktarna igensatta inifrån. Innanfönster, i korabsiden med antikglas. Ny sluten bänkinredning med användande av skärmar och bänkdörrar från den ursprungliga bänkinredningen. Bänkar ej återinsatta under läktaren. Kaminen borttagen. Elektrisk installation för värme och belysning. Ommålning av interiören.

1979 (Johannes Mentzel Orgelbyggeri AB). Nytt orgelverk.

1993–94 (ing. C.-A. Roos). Utvändig renovering med bl.a. ommålning i ljusare gulvitt och nytt plåttak. Sockeln gråmålad. Läktarunderbyggnad. Ny läktartrappa? Ommålning av interiören i främst grått och vitt. Bänkinredningen med marmorerade fält och inslag av tegelrött i gavlarnas fält och i bänkarna.

Äldre ritningar

1794 nybyggnadsritning till kyrkor i Rätan och Klövsjö (*P. Pehrsson*, RA); 1794 nybyggnad för Rätans kyrka (osign., ärendet överlämnat till *P. V. Palmroth* och *G. Pfeffer*); 1898 bänkinredning (*F. Eckert*. Kyrkans arkiv, ÖLA).

Källor, litteratur och äldre avbildningar

Ahnlund, M., Kyrkobyggmästaren Johan Nordell (i: BHT 22). Uppsala 1992; *Hofrén, M.*, Pål Pehrsson i Stugun. Jämten 1965. Östersund 1965; Interiörfoton före renoveringen 1957–58. ATA.

Fig. 210. Rödöns kyrka sedd från norr före branden. Byggd 1806–11 på delvis medeltida murar, brunnen 1923 och därefter återuppbyggd. Foto JLM.

Rödön Church seen from the north before the fire. Built 1806–11 partly on medieval foundation walls, destroyed by fire in 1923, then rebuilt.

Rödön

(förstörd genom brand 1923)

Belägen på en liten höjd i närheten av Storsjön. Byggd 1806–1811 av byggmästare Christoffer Loëll från Gävle. Snickeriarbetet utfördes av Eric Månsson från Ås och Rösta. Den definitiva ritningen till den nya kyrkan blev upprättad av Thure Wennberg redan 1782. Kyrkan byggdes på samma plats som den medeltida kyrkan, vars murverk ingår i sydöstra hörnet. Kyrkan invigdes 1811 av biskop C. G. Nordin. 1923 brann kyrkan och på dess murar uppfördes en ny kyrka, som efter församlingsbornas starka önskemål i stort sett fick samma exteriör som den brunna kyrkan. Som arkitekt stod Sven Brandel.

Plan och material

Rektangulär kyrkobyggnad med kor och utbyggd sakristia i öster och torn i väster. Ingång fanns genom torn och mittingångar på syd- och nordfasaden.

Murarna är uppförda av natursten och liksom ursprungligen putsade och avfärgade i vitt. Äldre murar med interiördekormålning från ca 1600 finns i östra och södra murarna. Taket var belagt med spån.

Exteriör

Exteriörens utformning följde 1782 års ritning med några ytterst små avvikelser. Förutom tornets avslutning som efter branden fått en något högre och trubbigare huv samt ett liksom på ursprungsritningen konkavt takfall på lanterni-

nen istället för en huv så finns den ursprungliga exteriören kvar. Mittportalerna flankeras av pilastrar som bär en arkitrav med rundfönster över. Västportalens pilastrar bär upp en öppen fronton med ett lunettfönster över.

Interiör

Ett före branden väl bevarat enskeppigt kyrkorum med trätunnvalv, en nyklassicistisk interiör med några för Jämtland typiska rokokoinslag i predikstol och läktare. I koret fanns en altarpuppställning med tre korintiska pelare på varje sida om altartavlan vilka bar upp en arkitrav. Altartavlan "Kristi nedtagande från korset" var målad av Pehr Sundin liksom skenarkitekturen på korväggen med draperidekor och några små putti sittande på den målade arkitraven. I det perspektiviskt dekorerade valvet över altarpuppställningen fanns en Jahvesol. Altarpuppställningens snickerier

Fig. 211. Rödöns kyrka. Interiör mot öster före branden. Foto JLM.
Rödön Church. The interior looking east before the fire.

Fig. 212. Rödöns kyrka. Interiör mot väster före branden. Orgel från 1752. Reprofoto ATA.

Rödön Church. The interior looking west before the fire. The organ is from 1752.

liksom predikstolen var snidade av bildhuggaren Jonas Edler från Lockne. Predikstolen var svagt utsvängd nedtill och hade tre med reliefer dekorerade fält. Ljudtaket var försett med en lambrequinbård och mellan ljudtak och korg fanns en draperimålning. 1814 var den dekorativa utsmyckningen av koret färdigställd.

Bänkinredningen var sluten. Läktarbröstningen, utskjutande på mitten, var utsmyckad med rundbågade fält med däremellan små kolonnetter eller pilastrar. På läktaren stod en av Jämtlands äldsta orglar byggd 1752 av Carl Holm, Uppsala. Vid återuppbyggnaden förändrades interiören, det enskeppiga rummet blev bl.a. treskeppigt.

Kända viktiga förändringar och åtgärder

Troligen inga större förändringar före branden, eventuellt

Ström

År 1816 fattades beslut av sockenstämman att ny kyrka skulle uppföras. Som byggmästare anlätades Simon Geting, vilken även upprättade ritningar. Från ÖIÄ kom nya lätt reviderade ritningar av Carl Gustaf Blom Carlsson och grunden kunde läggas 1823 av Geting. Kyrkobygget blev sedan på grund av missväxtår m.m. vilande till 1836. Geting hade under tiden avlidit varför man istället tog kontakt med kyrkobyggmästaren Anders Jacob Åkerlund från Stockholm, som samma sommar byggde Häggenås kyrka. Åkerlund sände som ombud sin gesäll Frans Agathon Lindstein. Denne konstaterade att den hopsamlade stenen till stor del var oduglig till annat än kalkbränning samt att det av Geting upprättade materialförslaget var ofullständigt, varför han ombads upprätta ett nytt. Bygget med bevarande av den redan lagda grunden igångsattes först våren 1845, nu helt under Lindsteins ledning, som på församlingens anmodan gjorde vissa ändringar i de godkända ritningarna från 1821. För träarbetena svarade troligen byggmästare N. V. H. af Trolle. Invigningen förrättades den 5 september 1847 av prosten Nils Feltström. Kyrkan föregicks av en medeltida tornlös kyrka belägen norr om den nuvarande kyrkan. Den gamla kyrkan revs stegvis mellan åren 1847 och 1880.

Plan och material

Rektangulär kyrkobyggnad med kor och utbyggd sakristia i öster samt torn i väster. Ingång genom torn och mittportal på sydfasaden. Senare separat upptagen ingång till sakristian från öster. Ovanligt tjocka tornmurar och litet vapenhus trots att tornet är samtida med kyrkan.

Materialet gråsten med tegel i dörr- och fönsteromfatt-

endast ommålningar och installation av uppvärmning samt ombyggnad av orgeln 1840 och 1884.

Äldre ritningar

1781 nybyggnad (*J. Hellström*, RA); 1782 nybyggnad (osign., *Th. Wennberg?*); 1809 altarpuppställning, altarring och predikstol (*A. Almfelt*).

Källor, litteratur och äldre avbildningar

Ericson, L., Något om Rödöns kyrka. Uppsala 1984; *Telhammer, I.*, Rödöns kyrka (i: *Jämten* 1989). Jämtlands kyrkor 35. Östersund 1989; Exteriörritning fr. 1828, *Ekdahls saml.*, ATA; Äldre exteriörfoton före branden. ATA; Äldre foton före branden publicerade i *Jämten* 1989.

Fig. 213. Ströms kyrka från sydväst. Byggt 1845–47. Foto UN 1985. *Ström Church seen from the south-east. Built 1845–47.*

Fig. 214. Ströms kyrka. Interiören mot öster 1925. Reprofoto ATA. *Ström Church. The interior looking east in 1925.*

Fig. 215. Ströms kyrka. Interiören mot öster 1985. Foto UN 1985.
Ström Church. The interior looking east in 1985.

Fig. 216. Ströms kyrka. Interiör mot väster. Foto UN 1985.
Ström Church. The interior looking west.

ningar. Vitputsade fasader. Taken belagda med kopparplåt, ursprungligen svartmålat plåttak.

Exteriör

Exteriören återgår närmast på Getings ritning med tillägg tagna från ämbetets ritning av en gördelgesims på tornet och hörnmarkeringar. Församlingens önskemål om avvikelser från godkänd ritning som Lindstein genomförde gällde tornavslutningen och sakristians utformning. Kyrkan synes exteriört vara tämligen välbevarad sedan byggnadstiden förutom byte av takmaterial och kopparbe-

klädnad av porten i tornportalen samt vissa förändringar i sakristian.

Interiör

Ljus och luftig interiör med tunnvalv, kraftig marmorerad taklist runt hela kyrkorummet. Korväggens skenarkitektur och draperimålning målad 1848 av Jöns och Pehr Sundin d.y. under fadern Göran Sundins ledning. De utförde även en numera försvunnen draperimålning på muren och i valvet bakom och över predikstolen. Nuvarande altartavla av Bengt Hamrén 1928, vilken ersatte ett kors med törnekrona och förgylld svepduk stående på en grönmålad kulle, allt snidat av Olof Storm. Tidigare var två dubbeldörrar (varav en blinddörr) inkomponerade med altarpuppställningen, numera en dörr bakom altarpuppställningen. Storm utförde även altarringen, predikstolen och sannolikt även dopängeln som inköptes 1850 samt den ursprungliga bänkinredningen och den ännu existerande läktarbarriären. I kyrkan finns två äldre altarprydnader, dels ett altarskåp från 1400-talet, dels en altarpuppställning tillkommen 1759 och tillskriven Jon Göransson Westman, målad och förgylld av Erik Tide- man och Jöns Byman.

Den slutna bänkinredningen i fyra kvarter är tillkommen vid 1928–30 års renovering med en utformning som ansluter till äldre stil. Läktaren ursprunglig. Orgelfasaden tillhör 1862 års orgel, verket byggt 1973. Läktarunderbyggnad med glasat överparti och panelad vägg utgör ett främmande inslag i kyrkorummet. Dekormålningar i fönstersmygarna utförda av Paul Jonze 1928–30. Kororgel från 1977.

Kända viktiga förändringar och åtgärder

1848 Invändig målning med dekomålning på korväggen av G. Sundin och hans söner.

1862 (E. P. Billström). Orgel.

1890 Värmeugnar insatta.

1908 Exteriör och interiör omputsning och ommålning. Den slutna bänkinredningen ersatt med öppen bänkinredning i en blandning av nygotik och jugend. Takvalvet putsat.

1918 Tornur.

1923 Elektrisk värmeinstallation. Kaminerna borttagna.

1926 (Furtwängler & Hammer, Hannover). Nytt orgelverk.

1928–30 (ark. A. Ekman). Exteriör och interiör renovering. Omputsning, avfärgning och ommålning av snickerierna exteriört. Sockeln cementputsad och tjärad. Nya tornluckor med jalusigaller. Ny murad plåttäckad tegel- skorsten på sakristian. Sakristian avdelad i två våningar, ett arkivrum skapat över sakristian. Sakristians nordfönster igenmurat. Sydsidans fönster ersatta med två fönster över varandra. Interiört: Kors med svep borttaget ur altarpupp-

ställningen som framflyttades och försågs med en ny altartavla av B. Hamrén. De flankerande dubbeldörrarna borttagna och ersatta med en ingång till sakristian bakom altaret. Nisch upptagen i korväggen i vilket ett äldre altarskåp inplacerades. Ny sluten bänkinredning. Vindfång vid södra ingången. Mellersta fönstret igensatt på nordsidan och 1759 års altaruppsats på nytt fundament uppställd där med ny dopfont framför. Omputsning av valvet, mittspegeln borttagen. Samtliga fönster försedda med innanfönster med gultonat antikglas. Nytt furugolv i kyrkorummet. Elektrisk belysning. Ommålning av kyrkorummet i främst bruna toner efter förslag av P. Jonze. Draperimålningarna borttagna. Dekormålning i fönstersmygarna. Omdaning av sakristian. I vapenhuset nya trappor till läktaren och väggarna klädda med kryssfäner. Vindfångets golv vid torningången belagt med kalkstensplattor och nya dörrar till vapenhuset.

1932 Dörr upptagen till sakristian.

1952 Skorstenen på sakristian riven.

1956 (Målerifirman Ingemar Norrman). Exteriör ommålning. Fasaderna målade med betongtinkurfärg.

1958 Utvidgning av koret, en bänkrad bortflyttad på varje sida.

1962 (Målerifirman Ingemar Norrman). Blästring av fasaderna för borttagning av den gamla kalkfärgen som medfört att 1956 års målning ej fäst. Återigen ommålning med betongtinkurfärg.

1970–71 (ark. H. Jäderberg). Interiör renovering. Läktarunderbyggnad. Nytt trägolv med betongplatta under. Nya mattor i gångar och kor. Delvis ny armatur. Förändring av elinstallation. Ommålning av interiören. Ny panelklädnad i vapenhuset.

1973 (Olof Hammarberg). Nytt orgelverk.

1977 Taken beklädda med kopparplåt. Kororgel byggd av Robert Gustavssons Orgelbyggeri AB, Härnösand.

1984 Nytt koppertak på tornet samt förgyllning av korset.

1991 Exteriör ommålning.

Äldre ritningar

1820 nybyggnad (*S. Geting*); 1821 nybyggnad (*C. G. Blom Carlsson*, original ÖLA).

Källor, litteratur och äldre avbildningar

Berg, G., Ströms kyrkor. Östersund 1946; Foton tagna före 1928–30 års renovering. ATA.

Stuguns gamla kyrka

Kyrkan har föregåtts åtminstone av två tidigare kapell eller kyrkor. Ett medeltida kapell som troligen låg nordväst om den nuvarande gamla kyrkan i Stugun och en kyrka eller kapell från 1671 på kyrkans nuvarande plats vid Indalsälven eller i dess närhet. Till 1671 års kyrka uppfördes den nuvarande klockstapelns 1774–1775 med stor sannolikhet av Pål Pehrsson i Stugun. Ingången till kyrkogården sker genom klockstapelns.

Stuguns befintliga gamla kyrka byggdes 1786 av Pål Pehrsson efter egen ritning med förebild i Daniel Hagmans kyrka i Borgsjö, där Pehrsson byggt klockstapel 1782. 1794 stod kyrkan i det närmaste klar och invigningen av kyrkan skedde 1 januari 1795. 1894–96 byggdes en ny större kyrka i Stugun. I och med att den gamla kyrkans funktion som ordinarie församlingskyrka då upphörde, har den undgått ombyggnader och förändringar. Den är i dag en av Sveriges bäst bevarade 1700-talskyrkor.

Plan och material

Rektangulärt kyrkorum med kor och vidbyggd sakristia i öster. Huvudingång mitt på sydsidan.

Materialet liggande timmer på grästenssockel. Fasader-

na exteriört klädda med breda stående bräder målade i gammalrosa. Takfot och taklist målade i grått med kraftig brungrå marmorering. Fönster med små gamla blyinfattade glas inom gröna ramar och röda fönstersnickerier. Fönsterna mot vägen skyddade med järngaller. Blåmålad port. En äldre avbildning från 1828 uppvisar liggande panel, vilket emellertid kan vara ett misstag från tecknarens sida. Taken spånklädda och tjärade.

Klockstapelns klädd med breda panelbräder målade i gammalrosa. Huven samt lökkupolen och spiran täckta med tjärade spån.

Exteriör

Exteriören återgår på Pehrssons av ÖIÄ refuserade ritning, förutom att fasadernas dekor i form av markerade fält med konkava hörn upptill, samt hörnlisener och rusticerade lisener på ömse sidor om portalen aldrig tycks ha kommit till stånd. Vidare uppvisar hans ritning rundbågade fönster i stället för tresidigt avslutade. Ämbetets förslag, upprättat av Per Vilhelm Palmroth, återger en nyklassicistisk byggnad med hörnlisener, mittrisalit med en fronton över takfoten. Förutom att portarna kopparbeslagits är exteriören

Fig. 217. Stuguns gamla kyrka från öster. Byggd 1786–95. Klockstapeln byggd 1774–75 till en äldre kyrka. Foto AT 1991.

Stugun old Church seen from the east. Built 1786–95. The bell-tower was built 1774–75 for an older, now demolished church.

mycket välbevarad sedan byggnadstiden. Kraftig handikappramp vid entrén.

Interiör

Ett mycket välbevarat kyrkorum. Timmerväggarna klädda med liggande slätpanel. Ett högt spegelvalv. Altarpredikstol ritad av Carl Oxenstierna och åtminstone predikstolen snidad 1791 av Johan Edler d.ä. I mittreliefen en framställning av "Jesus som såningsmannen" och i den nedre reliefen "Jesu bön i Getsemane". Eventuellt slutfördes verket av någon annan mästare. Enligt vissa källor skulle altarpredikstolen ej ha sammanställts förrän 1818 efter Edlers död. Korväggen och valvet har draperimålning med putti och skenperspektivnisch med arkitekturmålning, i blått, svart, grått och guld, sannolikt målat av Olof Törnkrantz 1820. Dopängel snidad av Johan Edler d.ä. Altarringen från byggnadstiden är utförd av drängen Eric Hindersson (Hindrics-son) från Söre i Lits socken.

Hindersson utförde även den slutna, fortfarande oförändrade, bänkinredningen utom klockarbänken som utfördes av Pål Pehrsson själv. Läktaren tillkommen 1810. Den är fri från underbyggnad, två symmetriska trappor leder upp från kyrkorummet. Orgeln, med fasad ritad av Edvard von Rothstein, är byggd 1873 av Johan Gustav Ek i Fränsta. Den är en av de få bevarade orglarna byggda av Ek.

Kända viktiga förändringar och åtgärder

1810 Läktare byggd. Kyrkan utvändigt målade gammalrosa, tidigare troligen omålade.

1818 Altarpredikstol med predikstolen från 1791 inkomponerad?

1820 (O. Törnkrantz). Färdigmålning av interiören.

1830 Fasaderna målade med vit oljefärg.

1833 (byggm. Forsström). Nya takspån pålagda på kyrkans tak.

1865 Kyrkportarna beslagna med kopparplåt på utsidan.

1871 Öppen spis uppförd i sakristian.

1873 (J. G. Ek). Orgel.

1896–1916 Kyrkan stängd. Ny kyrka tagen i bruk 1896.

1928 Kyrkan istandsatt genom frivilliga insatser från ortsbor. Äldre inventarier musealt uppställda i kyrkorummet, bl.a. en defekt altaruppsats och en predikstol från den föregående kyrkan.

1938 Kyrkan återfick sin orgel, som varit placerad i nya kyrkan.

1946 Ny taktäckning av furuspån. Den ovan taket synliga delen av skorstenen till sakristians öppna spis riven. Grundarbeten, ommålning.

1970 (ark. H. Jäderberg). Exteriör och interiör renovering. Fasaderna återfick den gamla färgsättningen, istället för vitt en gammelrosa ton. Kyrkans västra del höjd 17 cm, grund-

Fig. 218. Stuguns gamla kyrka. Koret. Foto AT 1991.
Stugun old Church. The chancel.

Fig. 219. Stuguns gamla kyrka. Interiören sedd mot väster. Foto AT 1991.
Stugun old Church. The interior looking west.

muren och trappan påbyggd. Delvis nya spån på taken. Interiört: Elvärme. Den öppna spisen i sakristian riven.

Äldre ritningar

1786 nybyggnad (P. Pehrsson, RA); 1786 nybyggnad (P. V. Palmroth); 1790–91 altarpredikstol (C. Oxenstierna, ritningen ej återfunnen); 1873 orgelfasad (J. G. Ek).

Sundsjö

Redan 1772 diskuterades ett nytt kyrkbygge i Sundsjö, då den medeltida stenkyrkan med sitt 1702 tillkomna torn av trä ansågs för liten. Det skulle dröja till 1812 innan ritningar till en ny kyrka förelåg, ursprungligen upprättade av Simon Geting, marginellt ändrade av ÖIÄ. Geting stod även som byggmästare till kyrkan som byggdes 1827–1831 uppe i byn. Den invigdes 12 juni 1836 av biskop Franz Mika-

Källor, litteratur och äldre avbildningar

Hamberg, N., Stuguns gamla kyrka (i: Jämten 1916). Östersund 1916; Hofrén, M., Pål Pehrsson i Stugun, klockstapelbyggare (i: Jämten 1965). Östersund 1965; Rosén, B., Stuguns kyrkor. Jämtlands kyrkor 15. Östersund 1965; Svensson, B. G., Stuguns kyrkor. Jämtlands kyrkor 36. Östersund 1989; Exteriörritning, O. Ohlson 1828, Ekdahls saml., ATA; Exteriörfoton från sekelskiftet, ATA.

el Franzén. Den äldre medeltida kyrkan vid Sundsjöns strand revs delvis och återstår idag såsom en ruin.

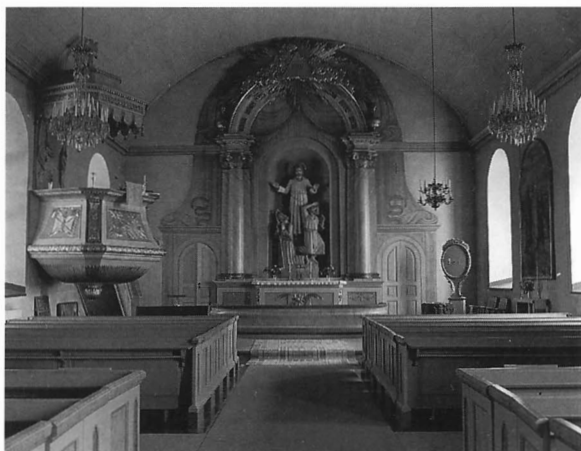
Plan och material

Långhuskyrka med kor och utbyggd sakristia i öster samt torn i väster. Ingång genom torn. Mittportalerna på långsidorna interiört igenspikade.

Fig. 220. Sundsjö kyrka från nordväst. Byggd 1827–31. Foto BJ 1976.
Sundsjö Church seen from the north-west. Built 1827–31.

Fig. 221. Sundsjö kyrka. Interiör mot öster. Foto BJ 1976.
Sundsjö Church. The interior looking east.

Materialet är gråsten med tegel i dörr- och fönsteromfattningar. Fasaderna putsade i vitt. Taket belagt med skifferplattor, ursprungligen ett rödtjärat spåntak.

Exteriör

ÖIÄ:s omarbetning av Getings ritning bestod endast i

Fig. 222. Sundsjö kyrka. Interiör mot väster. Foto BJ 1976.
Sundsjö Church. The interior looking west.

borttagande av en gördelgesims under tornets taklist, en förenkling av lanterninens öppningar samt en mer kvadratisk plan för sakristian. Kyrkan byggdes något mindre än vad ritningarna avsåg. Några mindre avvikelser från ritningarna gjordes, bl.a. beträffande lanterninens utformning. Dörrarna i tornet har målad text "Kopparen På Dässe Dörrer är gifven af Kyrko Wården Jöns Anders Son i Marsätt". Kyrkan välbevarad sedan byggnadstiden, förutom byte av takmaterial.

Interiör

Kyrkorummet med sina vitputsade väggar och höga fönster täcks av ett trätunnvalv. Längs takets mitt en plafondmålning, utförd av Ernst Lindelöf 1957. Motiven i vitt mot en ljusblå fond anspelar på Sundsjö församling. Altarväggs skenperspektiv och draperier i blått är målade 1833 av Göran Sundin från Sunne. Altaruppställningens omramning och altarbord samt predikstolen är delvis ett verk av Jonas Edler. Vid dennes död 1832 fullföljdes arbetet av Johan Göransson samt Per Persson. I altaruppställningens mitt är nu placerad skulpturgruppen "Kristus på berget Tabor" utförd 1957 av Thorwald Alef, som även komponerat dopfunten. Ursprungligen fanns där ett fristående gulmålat kors med Lamm och törnekrona. Det snidade draperiet bakom predikstolen var tidigare kompletterat med ett sannolikt av Sundin målat draperi på väggen, som var utdraget i den bredvidliggande fönsternischen samt upp i valvet där det avslutades med en stor rosett. Mitt emot predikstolen ett dopaltare med altartavla föreställande "Emmausvandringen" utförd som huvudaltartavla 1911 av Karl Tirén.

Ursprunglig sluten bänkinredning, moderniserad under

senare år. Läktaren från 1847. Läktarunderbyggnaden, två kvadratiska inbyggnader som ej täcker hela västväggen, utgör ett främmande inslag i kyrkorummet. Orgeln med fasad byggd av P. L. Åkerman & Lund 1877.

Kända viktiga förändringar och åtgärder

1877 (P. L. Åkerman & Lund). Orgel.

1800-talets sl. Gurneysk ugn insatt i kyrkorummet.

1910–11 Det rödfärgade spåntaket ersatt med ett skiffertak. Altarnischen täckt med en altartavla målad av K. Tirén. Ommålning av interiören. Altarväggens skenarkitektur-målning och draperimålning övermålad liksom predikstolens draperimålning. Altaruppställningen, tidigare fint marmorerad, nu ommålad med ”skriande, vit ripolin” liksom altarringen. Väggarerna målade ljusgröna med vita lister kring fält och fönster med gröna linjer i det vita. Vitt tak med lister i ljus- och mörkgrönt. Taklisten målad i vitt med gröna streck, därunder en bred dekorrand på väggen. Läktarbröstningen likaså i vitt och ljusgrönt. Bänkinredningen förut målad i vitt, nu i mahognyfärg.

Sunne

Vackert belägen, omgiven av vatten och skog med Oviksfjällen som bakgrund. År 1811 började material anskaffas till en ny kyrka i Sunne. 1813 förelåg en förteckning över behövt material upprättad av Simon Geting, som även författade den ritning som sändes till ÖIÄ för godkännande 1814. 1816 avtalades med Geting om grundläggning under hösten, men först 1833–35 byggdes slutligen kyrkan av Anders Åkerlund från Härnösand. Invigningen av kyrkan skedde den 19 juni 1836, en vecka efter invigningen av Sundsjö kyrka, av biskop Franz Mikael Franzén. Såväl interiört som exteriört företer de båda kyrkorna mycket stora likheter. Den medeltida kyrkan med kastal står kvar som ruiner ute på näset mot Skansholmen. Material hämtades därifrån till nybygget.

Plan och material

Långhuskyrka med kor och vidbyggd sakristia i öster samt torn i väster. Getings förslag till rektangulär planform för sakristia, som underkänts av ÖIÄ två år tidigare för Sundsjö, godkändes för Sunne. Ingång genom torn och mittingång på sydsidan. Separat senare upptagen ingång till sakristian.

Materialet är gråsten med tegel i fönster- och dörrömfattningar. Vitputsade fasader. Gråmålad sockel. Takbeklädningen tidigare spån, nu skifferplattor.

1955–57 (ark. J. Åkerlund). Interiör renovering. Altartavlan flyttad till korets sydvägg över ett nytt dopaltare med en ny dopfont av röd granit. I den frilagda altarnischen en skulpturgrupp utförd av Th. Alef. Omramningen ommålad med ursprunglig färgsättning i grönblikt. Korväggens skenarkitektur och draperimålning framtagna. Altarringen framdragen. Utvidgat kor. Bänkinredningen moderniserad. Läktarunderbyggnad. Elvärme och elbelysning. Ljuskronorna kompletterade och omhända i dubbla rader. I den frilagda plafonden dekormålning av E. Lindelöf. Ommålning av interiören.

Äldre ritningar

U.å. nybyggnad (S. Geting, RA); 1812 nybyggnad, i princip samma som ovan (P. V. Palmroth?).

Källor, litteratur och äldre avbildningar

Almqvist, B., Sundsjö kyrka (i: Jämten 1977). Jämtlands kyrkor 25. Östersund 1977; Persson, P., Sundsjö socken. Östersund 1925; Exteriörriktning fr. 1828, Ekdahls saml., ATA; Äldre foton tagna före renoveringen 1910–11. ATA.

Fig. 223. Sunne kyrka från sydväst. Byggd 1833–35. Foto BJ 1978.
Sunne Church seen from the south-west. Built 1833–35.

Exteriör

Getings förslag till Sunne kyrka är förutom vissa detaljer på lanterninen identiskt med hans två år tidigare upprättade förslag till Sundsjö. På ÖIÄ omarbetades ritningen av Samuel Enander. I ett troligt försök att skapa variation försåg Enander såväl torn som sakristia med en särpräglad fönster-

Fig. 224. Sunne kyrka. Koret. Foto AT 1991.
Sunne Church. The chancel.

Fig. 225. Sunne kyrka. Interiör mot väster. Foto AT 1991.
Sunne Church. The interior looking west.

utformning. När kyrkan byggdes följde man i princip Gettings förslag. Den arkitektoniska omfattningen kring sydportalen återfinns inte på någon ursprungsritning. Den kan ha tillkommit först vid putsreoveringen i början av 1900-talet. Frånsett byte av takmaterial är exteriören välbevarad sedan byggnadstiden.

Interiör

Det rektangulära kyrkorummet täcks av ett trätunnvalv med spegel inom profilerad ram och kartuscher kring ljuskronornas fästen. Väggarna putsade i svagt grått. Kraftigt taklist. Altarväggen pryddes ursprungligen av en blå draperimålning utförd 1836 av Göran Sundin som även utfört de kraftfulla sniderierna på altarpuppställningen, altarringen, predikstolen samt troligen även eldurnorna vid de främre

bänkkvarteren. Ritningen till predikstolen är utförd av Sundin vilket är klart belagt genom en infogad papperslapp, men troligen har han även utfört ritningen till altarpuppställningen. Utformningen återgår på altarpuppställningen och predikstolen i Sundsjo kyrka. En altartavla "Kvinnorna vid Jesu grav" målad av Karl Tirén 1903, en kopia av Axel Hjalmar Enders altartavla i Molde kyrka i Norge, har ersatt det ursprungliga korset i altarpuppställningen. Draperimålningen övermålad i början av seklet. Predikstolen är tillverkad 1835. Till sin hjälp med snickeriarbetet hade Sundin bonden Pehr Carlsson från Sundsjo och Hosjö. Målningen är utförd av Sundin 1836 tillsammans med sonen Jöns Sundin och lärningen Carl Ludvig Berlin. Även bakom predikstolen kan det ursprungligen ha funnits en draperimålning. Över dopaltaret framför den igensatta dörren på norra väggen altarpupsats av Anders Olsson i Hållborgen från 1691.

Ursprunglig slutna bänkinredning, i senare tid moderniserad invändigt. Läktaren samtida med kyrkan, väl anpassad läktarunderbyggnad från 1981. Orgeln, byggd 1839, är ett av orgelbyggaren Johan Gustaf Eks mest välbevarade verk. Den samtida fasaden är ovanlig med organisten sittande mot kyrkorummet bakom en öppning mitt i fasaden. Fasaden återgår i mångt och mycket på orgelfasaden i närbelägna Ovikens kyrka, ritad av ÖIÄ 1794. Stor sakristia använd som lillkyrka. Välbevarat vapenhus i tornet med dubbla trappor.

Kända viktiga förändringar och åtgärder

1880-tal Två stora kaminer.

1903–12 (ark. G. Hermansson, mål.mäst. J. Bjelke). Exteriör och interiör renovering. Kyrkan vitputsad, sockeln målad ljusröd. Eventuellt tillkom omramningen kring sydportalen först nu. Utåtgående portar. Korset i altarpuppställningen ersatt med en altartavla av K. Tirén. Vindfång vid portalerna. Ommålning av interiören. Dominerande dekormålning på väggarna (textade bibelspråk med blomsterslingor) och i valvet. Draperimålningen borttagen på korväggen.

1931 (byggm. J. A. Sandberg). Takresningen förstärkt och spåntaket ersatt med skiffertak.

1943 Innanfönster.

1953 (länsark. G. Rollin, ing. A. D. Persson). Exteriör och interiör renovering. Putslagning och vitkalkning av fasaderna. Ommålning av snickerierna. Ommålning av sockeln. Ny ingång upptagen till sakristian från öster. Järnräcken i lanterninen istället för träräcken. Interiört: Dekormålningen borttagen. Fönstret mitt på nordsidan igensatt och på dess plats uppsatt den gamla kyrkans altarpuppställning med tillhörande altarring. På ömse sidor ett par bänkpyramider. Dopängeln utbytt mot en dopfont från

1600-talets slut. Modernisering av sittbänkarna. Nya dörrar i vindfången. Plafonden i valvet förkortad i väster. Kaminerna borttagna. Elektrisk värme och belysning. Isoivering av golv och innertak. Förändrad inredning i sakristian. Nytt golv i vapenhuset med kalkstensplattor istället för trägolv. Ommålning av interiören.

1981 (ark. J. Grönvik). Läktarunderbyggnad med ytterligare en läktartrappa.

Undersåker

Redan i mitten av 1700-talet, och åter på 1830-talet, väcktes förslag att bygga gemensam kyrka för Undersåker och Mörsil. Ett ny- eller tillbyggnadsförslag upprättades även av byggmästaren Simon Geting för Undersåkers kyrka. Församlingarna kunde emellertid inte enas om kyrkplatsens belägenhet. Även sedan mörsilborna dragit sig ur hade man svårighet att bestämma var den nya kyrkan skulle byggas. Slutligen kompromissade man om en plats några hundra meter väster om den gamla medeltida kyrkan, varav idag endast murrester återstår. Ritning upprättades av byggmästaren Daniel Andersson i Järpen. Vid granskningen på ÖIÄ ersattes den dock med en ny upprättad av Albert Törnqvist. Grunden lades 1850, men inte förrän 1855–56 efter flera byggstopp stod kyrkan färdig. Som byggmästare stod Alfred M. Svensson från Stockholm. Invigningen skedde 1856.

Plan och material

Rektangulärt kyrkorum med kor i öster med bakomliggande vidbyggd lägre sakristia samt torn i väster. Ingång genom tornportal och mittingång på sydsidan. Motstående ingång på nordsidan igensatt interiört 1936. Separat senare upptagen ingång till sakristian från norr.

Material gråsten med tegel i dörr- och fönsteromfattningar. Fasader slätputsade och avfärgade i vitt, röda taklistor och kopparbeklädd lanternin. Gråputsad sockel. Koppartak, ursprungligen spåntak.

Exteriör

En nyklassicistisk kyrka med nygotiska drag i den smäckra lanterninen med spira. Följer ämbetets ritning, förutom att man lade till även en ingång på nordsidan och att markerade rundfönster inte tycks ha utförts på västgaveln. Frånsett ändring av takmaterial mycket välbevarad exteriör sedan byggnadstiden.

Interiör

Väggar putsade i en ljus varm ton. Marmorerad profilerad

Äldre ritningar

U.å. nybyggnad (S. Geting, RA); 1814 nybyggnad (S. Enander).

Källor, litteratur och äldre avbildningar

Cullman, J. O., Sunne kyrka (i: Jämten 1958). Jämtlands kyrkor 9. Östersund 1958; Hamberg, P. G., Altaruppsatsen från Sunne gamla kyrka i: Från Ådalar och Fjäll 1955. Härnösand 1955; Äldre foton före renoveringen 1953. ATA.

Fig. 226. Undersåkers kyrka, sydfasad. Byggd 1850–56. Foto JS 1993. Undersåker Church seen from the south. Built 1850–56.

Fig. 227. Undersåkers kyrka från sydost. Foto UN 1981. Undersåker Church seen from the south-east.

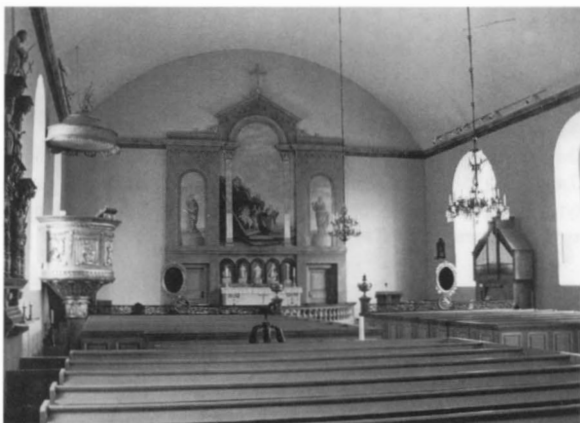

Fig. 228. Undersåkers kyrka. Interiör mot öster. Foto JS 1993.
Undersåker Church. The interior looking east.

Fig. 229. Undersåkers kyrka. Interiör mot väster. Foto UN 1986.
Undersåker Church. The interior looking west.

taklist. Altaruppställning mot korväggen med sakristians dörrar inkomponerade. Ursprungligen bestod sakristiedörrarna av dubbeldörrar. Inramningen utförd av Göran Sundin och en bildsnidare Söderqvist. Den stora altartavlan i dess mitt "Kristi uppståndelse" målad av samme Sundin 1854–55. I de rundbågiga sidofälten stående gestalter i grisaille målade av Göran Sundin på 1850-talet eller av Sven Linnborg 1891. Kororgel byggd 1988. Mycket rikt ornamenterad predikstol från andra hälften av 1800-talet, gråvit med förgyllda emblem. En äldre altaruppsats från 1671, troligen ett verk av Anders Olsson i Hållborgen, placerad på norra långväggen framför den igensatta porten där ett dopaltare iordningställdes. Dopfunt av trä från 1680-tal av jämtlandstyp med pelikan.

Ursprunglig bänkinredning i fyra kvarter med moderniserade sittbänkar. Bänköverstyckena på de främsta bänkarna snidade av skulptören G. A. Söderin i Revsund, de

förgyllda urnorna vid dess avslutning uppsatta 1891 på bänkhörnen. Läktaren delvis troligen ursprunglig. Övre delen av läktarbarriären inklädd med masonit 1936. Läktarunderbyggnad med synlig panel, ett något främmande inslag i kyrkorummet. Orgelfasad snidad av Olof Andersson och Jonas Olofsson i Hålland 1873–74, verket byggt 1969.

Kända viktiga förändringar och åtgärder

1873–74 Ny orgel med verk byggt av J. G. Ek och fasad snidad av O. Andersson och J. Olofsson.

1891 Korväggen och långväggarna dekorerade av S. Linnborg. Förgyllda urnor uppsatta på de främsta bänkhörnen närmast mittgången.

1901 Dekormålning på västväggen och i valvet.

1922 Varmluftsvarmeledning med värmekammare under sakristian. Övertäckt nedgång utifrån.

1934 (Gebrüder Rieger). Nytt orgelverk.

1936–37 (länsant. E. Festin, ark. A. D. Persson, Östersund, byggm. J. Sandberg). Exteriör och interiör renovering. Nytt skiffertak, förstärkning av takstolarna. Ingång upptagen till sakristian från nordsidan, fönstret på samma sida igenmurat. Ny överbyggnad till nedgången till f.d. värmekammaren. Omputsning och avfärgning av fasaderna samt ommålning av snickerierna. Ny inskriftstavla över ingången. Interiört: Förändring från mörk till ljus himmelsbakgrund i fälten i altaruppställningen (eventuellt ursprunglig bakgrund). Taklisten över altartavlan borttagen. Nya enkeldörrar istället för dubbeldörrar på korväggen. Altarringens och läktarbarriärens dockor inklädda med masonit, indelade i fält. Utvidgat kor. Sänkt predikstol. Snidade bänkkron, utförda av G. A. Söderin, uppsatta på de främsta bänkpären mot koret. Modernisering av bänkinredningen, med bredare sitsar och breddade gavlar. Norra ingångsdörren interiört igensatt, nyrestaurerad barockaltaruppsats uppsatt över nytilkommen dopaltare. Södra ingångsdörren utflyttad, nya smalare innerdörrar insatta, med rundbågat fönster över. Nya dörrar utåt vapenhuset. Ommålning av interiören, Linnborgska dekormålningen konserverad och sedan övermålad utom under läktaren. Den ena läktartrappan borttagen i vapenhuset. Nytt stengolv i detsamma. Återstående fönster i sakristian förminskade. Nytilkommen trappa till inrättat museirum över sakristian. Elnstallation med elektrisk belysning och elvärme i kyrkan.

1954 ca (ark. A. D. Persson). Exteriör renovering. Ny inbyggnad av trapporna till sakristian och f.d. värmekällaren under sakristian. Solbänkarnas skifferbetäckning utbytt mot kopparplåt. Lagning av putsen med kalkcementbruk. Avfärgning med vit kalkfärg. Ommålning av snickerierna. 1965 (stadsark. H. Nordlund). Smärre förändringar i sakristian och f.d. värmekammaren samt i rummet över sakristian.

1968 Nya bärbjälkar av järn på betongfundament, ny trossbotten och delvis nytt golv i kyrkorummet.
 1971 (Olof Hammarberg). Nytt orgelverk.
 1979 Skiffertaket ersatt med nytt koppertak.
 1984 (ark. J. Grönvik). Nytt altare. Altarpodiet sänkt ett steg. Balusterdockorna frilagda i altarringen. Draperi borttaget mellan predikstolskorg och tak. Läktarunderbyggnad. Äldre inventarier konserverade av J. Rothlind. Om målning av interiören. Nytt värmesystem, nya elledningar och VVS-arbeten.
 1988 (Johannes Mentzel Orgelbyggeri AB). Kororgel.

Vikens kapell

Vikens kapell vid Kvarnbergsvattnet nära den norska gränsen började byggas 1793 med den inflyttade norrmannen Enar Pehrsson i Gorm (Jorm) som arkitekt och byggmästare. Som förebild stod troligen någon norsk kyrka. Kapellet var den första kyrkan för de norska invandrade nybyggarna i Frostviken och byggdes av de 14 åboarna själva, sedan de kyrkliga myndigheterna en längre tid underlät att anvisa plats för kyrka och kyrkogård. Kyrkan invigdes vid vårmässan 29 juni 1794 av prostén O. Nordenström men hade då endast nakna timmerväggar och jordgolv och stod inte färdig förrän 1799. I och med att en ny kyrka invigdes i Gäddede redan 1839 fokuserades intresset på denna, vilket har medfört att kapellet är i så gott som ursprungligt skick. Äldre kallmur av kalksten runt den lilla kyrkogården med stegport i trä, tillverkad under senare år men med den äldre stegporten som förlaga.

Plan och material

Ett i det närmaste kvadratisk litet långhus med ett smalare lägre kor i öster med vidbyggd liten sakristia på nordsidan. Övertäckt utvändig trappa från sakristian till predikstolen på långhusets norra gavelvägg i öster. Vapenhus i väster med ingång på sydsidan.

Väggarna uppförda med liggtimmer, utvändigt klädda med stående panel som är rödfärgad. Taken täckta med rödtjärade spån.

Exteriör

Enkel exteriör med få och små fönster. Åttkantig takryttare i väster på långhusets taknock. Takryttarens huv var från början smäckrare och kraftigt insvängd vid basen. Den nuvarande mer konformade huvn tillkom 1897 och blev ombyggd 1953–55.

Äldre ritningar

U.å. ny- eller tillbyggnad (S. Geting, ÖLA); 1846 nybyggnad (D. Andersson); 1846 nybyggnad (A. Törnqvist).

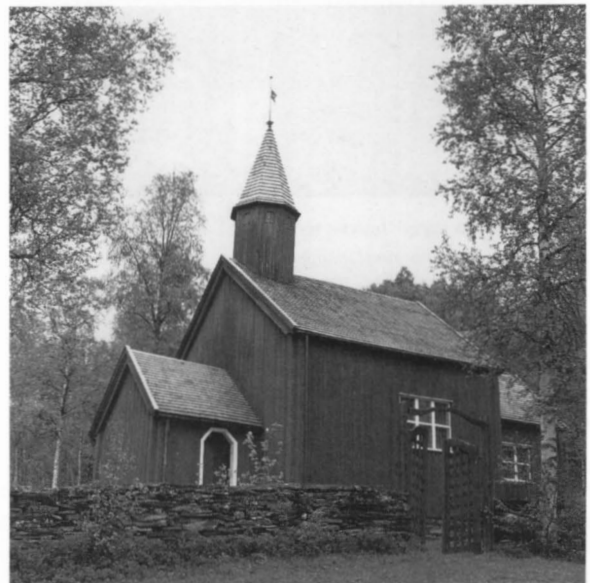
Källor, litteratur och äldre avbildningar

Festin, E., Undersåkers kyrka. Tal vid återinvigningen den 12 juni 1937 (i: Jämten 1937). Östersund 1937; Olsson, E., Min hembygd Undersåker. Östersund 1954; Wangby, C., Undersåkers kyrka (i: Jämten 1982). Jämtlands kyrkor 29. Östersund 1982; Exteriörritning från 1828, Ekdahls saml., ATA; Interiörfoton före renoveringen 1902. ATA.

Interiör

Det lilla kyrkorummet med 125 bänkplatser och täckt med tredingstak har inte undergått några större förändringar sedan byggnadstiden. Innerväggarna saknar panel och koret skiljs från menighetens plats av en triumfbåge. Altartavlan består av en stor kontursågad skärm på vilken är målad skenarkitektur med i mitten stående kors i en illusorisk nisch. Allt inramas av draperimålning, delvis målad direkt på timmerväggen, med sittande putti överst på sidorna. All målning utförd 1799 av Jöns Asplund från Ström. Sedvan-

Fig. 230. Vikens kapell från sydväst. Byggt 1793–94. Foto BJ 1993. *Viken Chapel seen from the south-west. Built 1793–94.*

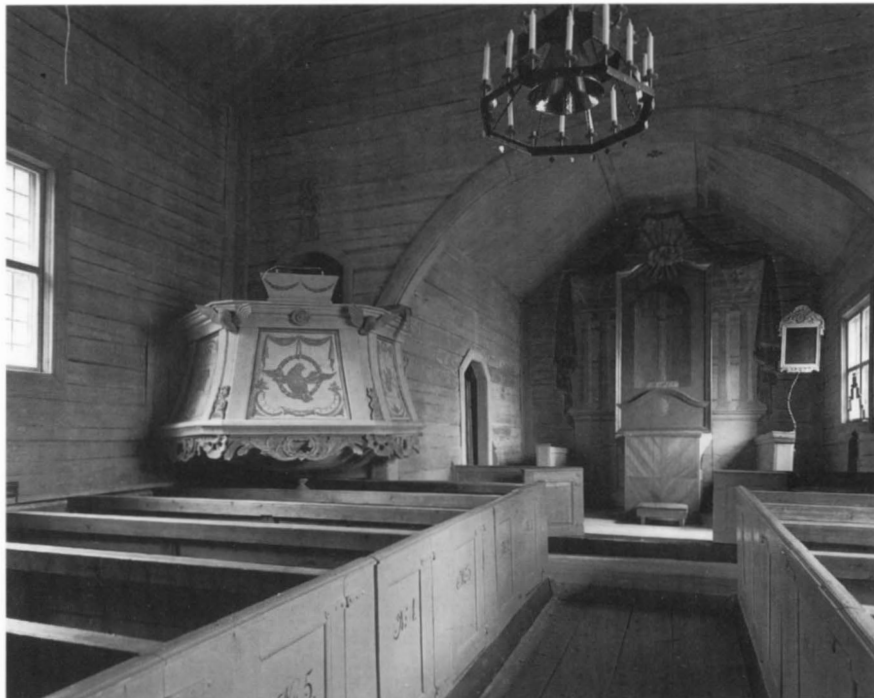

Fig. 231. Vikens kapell. Interiör mot öster. Foto BJ 1993.
Viken Chapel. The interior looking east.

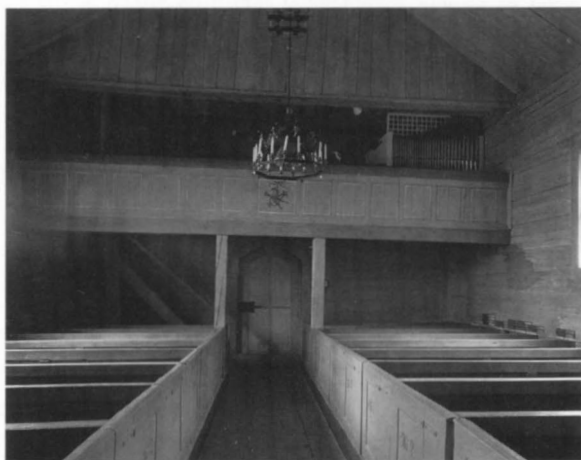

Fig. 232. Vikens kapell. Interiör mot väster. Foto BJ 1993.
Viken Chapel. The interior looking west.

lig altarring saknas, istället en rak låg avskärmning med dörrar på mitten mot främre delen av koret. Ursprunglig predikstol med nedåt utsvängd korg tillverkad av Olof Olofsson och målad av Asplund.

Ursprunglig sluten bänkinredning och läktare. Över läktaren ett plant tak, lägre än i långhuset för övrigt, utrymme däröver avskilt från kyrkorummet med en brädvägg. Mindre orgel med enkel modern fasad från 1956. Breda ursprungliga golvtiljor.

Kända viktiga förändringar och åtgärder

1897 På frivillig väg nödortförlig upprustning av kapellet som börjat förfalla. Ny tornspira. Bärkonstruktionen till läktaren ombyggd och pelarna försedda med kontursågade konsoler. Nya fönster.

1932 Nytt spån på taket.

1950–53 (ark. G. Rollin). Exteriör och interiör renovering. Tornhuvu ombyggd. Nya blyinfattade fönster utförda med förebild i äldre fönster. Ommålning. Konservering av målningen vid altarpelarna. Läktarstödens konsoler samt läktarpelarna mot väggarna borttagna. Elektrisk installation med elvärme.

1956 (Gustaf Hagström Orgelverkstad, ark. G. Rollin). Orgel.

1968 Interiör ommålning.

1993 (mål.mäst. P. Halvarsson, Lit). Interiör ommålning och konservering av äldre bemålning.

Äldre ritningar

Saknas.

Källor, litteratur och äldre avbildningar

Johansson, L., Frostvikens kyrkor och kapell (i: Jämtens kyrkor nr 2. Östersund 1950); Johansson, L., Bebyggelse och folkliv i det gamla Frostviken. Lund 1947; Foton från 1927. ATA.

Åsarnas kapell

(Åsanbergs Capell, rivet 1897)

Efter mer än tre decenniers skriverier erhöjll nybyggarna och bönderna i Åsans, Tossåsens och Hallens byar i Bergs socken till sist tillstånd att bilda en kapellförsamling. Kapellbygget var dock då redan påbörjat. I februari 1760 anmälde kyrkoherden till domkapitlet att sockenborna i ovan nämnda byar påbörjat ett kapellbygge 1758 på Västanåsen i Åsans by utan tillstånd. Kapellet togs i bruk och invigdes 1764. 1774–79 byggdes klockstapeln. Som byggmästare stod sockensnickaren Anders Kielsson i Åsarne. 1875–1885 byggdes en ny större träkyrka på den gamla kyrkplatsen och det gamla kapellet samt stapeln revs 1897.

Plan och material

Rektangulär plan med vapenhus i väster och kor i öster, mycket liten sakristia på ena långväggen.

Träbyggnad, troligen timrad.

Exteriör

En liten byggnad 11 × 6 m med troligen ganska anspråkslös exteriör. Sex fönster.

Interiör

Vitlimmade väggar. Altartavlan ”Konungarnas tillbedjan”, efter en gravyr från 1613 målad och skänkt av Anders Berglin 1768. Enkelt inramad. Altaret omålat, 1828 täckt med

en röd duk och altarringen blåmålad. Predikstolen, övertagen från Berg, placerad två armslängder från läktaren, var i barockstil. Fyrsidig korg rikt dekorerad med akantusblad och voluter. I de ovala speglarna, i relief, evangelisterna med symboler. Till predikstolen hörde också ett förgyllt ljudtak med sex snidade och förgyllda keruber. Predikstolen var 1759 tillverkad av Jonas Granberg för Bergs kyrka. Den överfördes 1797 till kapellet i samband med att Berg fick ny kyrka och ny inredning.

Kyrkorummet var inrett med ett tjugotal bänkrader. Två grö- och rödmålade pyramider avslutade troligen bänkvartererna, och hade 1828 fått sin placering i sakristian. I koret på var sida om altaret fanns klockarbänk och kyrkvärdsbänk. Läktaren bars upp av två svarvade kolonner och rymde tio personer.

Kända viktiga förändringar och åtgärder

1797 Predikstol övertagen från Bergs kyrka.

Äldre ritningar

Saknas.

Källor, litteratur och äldre avbildningar

Järnfeldt-Carlsson, M., Åsarnas kapell och gamla kyrka (i: Jämten 1996). Östersund 1996.

Östersunds gamla kyrka

Östersunds stad grundlades 1786 och var fram till 1912 annex under Brunflo. Något kyrkbygge var till att börja med inte aktuellt, befolkningen i Östersund understeg vid denna tid 500 personer. År 1794 fick staden tillstånd att inrätta kyrka i en sal i en sätesbyggnad. Rummets ena kortvägg tillbyggdes med ett kor med altare och skrank. Altartavlan ”Korsfästelsen” var skänkt av apotekare Samuel Perman. Predikstolen från 1600-talet hade överlåtits från Brunflo kyrka. Bänkantalet var 12 på mans- och 16 på kvinnosidan. En takryttare byggdes 1798 på yttertakets södra del för en liten klocka. En reparation ägde rum 1832 varvid bl.a. nytt yttertak tillkom. Denna kyrkolokal betraktades hela tiden som ett provisorium.

Efter det att man erhållit stamboksmedel och kollekt för en kyrkobyggnad började 1825 material att framforslas. Av ekonomiska skäl ingick man 1830 till K. Maj:t med anhål-

lan att få bygga i trä, vilket bifölls. Ritningar till kyrkan anhöjll byggnadskommittén om hos ÖIÄ 1831, helst en ”åtta-kantig rotunda”. Tre förslag upprättades av professor Fredrik Magnus Bäck, varav ett var en korskyrka och två traditionella långhuskyrkor. Kyrkan uppfördes i princip efter det tredje förslaget med kortare och bredare långhus, vilket också var billigast och med Carl Edholm från Torvalla i Brunflo som byggnadsentreprenör för stommen. Bygget pågick åren 1834–45, kyrkans stomme restes planenligt och stod färdig 1836, men kyrkan kunde tas i bruk först 1840 utan att vara färdig. Invigningen ägde rum nyårsdagen 1846 förrättad av hovpredikanten Olof Dillner i Brunflo. Kyrkan står i dag i en park mitt i staden.

Plan och material

Rektangulär byggnad med kor och vidbyggd sakristia och

Fig. 233. Östersund. Gamla kyrkan från sydväst. Byggd 1834–45.
Foto KJ 1994.

Östersund old Church seen from the south-east.

femsidig f.d. vedbod i öster och torn i väster. Fyrsidig lanternin med invändig åttasidig plan. Sakristian i två plan. Ingång genom tornet och mitt på södra väggen. Motstående dörr på nordsidan interiört igensatt. Separata ingångar från norr och söder till den 1888 tillkomna vedboden i öster.

Materialet liggande furutimmer, timrat med laxknutar. Dragjärn mellan väggarna. Putsade fasader avfärgade i gult med vita detaljer i form av lister, omfattningar m.m. Mörkgrå putsad sockel. Falsad stålplåt på taken, ursprungligen spåntak.

Exteriör

Följer Bäcks tredje förslag med en del avvikelser och är utom byte av takmaterial och den tillbyggda "vedboden" i huvudsak oförändrad. Bäck hade bl.a. avsett rektangulära fönster och kraftigare markerade portaler men inga pilastrar eller hörnmarkeringar på fasaderna, ej heller tornur. Kyrkan är belägen på en sluttning varför stenfoten i väster är ca 1,75 m hög medan den i öster endast är ca 0,5 m. Den norra portalen, som exteriört är synlig, synes hänga i luften i och med att yttertrappa saknas.

Interiör

Den nyklassicistiska karaktären är välbevarad trots senare renoveringar. Väggarna, täckta med glasfiberväv på träfiberskivor, är målade i ljus beigebrått. De var tidigare pappspända och målade med limfärg. Altaruppställningen med ljusgrå arkitektonisk omramning kring ett målat gulgatalandskap är utförd 1843 av Anders Bertilsson, Haga i Lockne. Eventuellt kan själva altartavlan vara målade av C. P. Bergstedt, Östersund, som målade kyrkan interiört 1843–44. Gulgatalandskapet utgjorde ursprungligen bakgrund till ett kors med törnekrona och svep, som stod på altaret.

Fig. 234. Östersund. Gamla kyrkan. Interiör mot öster. Foto KJ 1994.
Östersund old Church. The interior looking east.

Fig. 235. Östersund. Gamla kyrkan. Interiör mot väster. Foto KJ 1994.
Östersund old Church. The interior looking west.

Upp mot taket en rundbåge med texten "Helig, Helig, Helig Är Herren Zebaoth". Inom den blåmålade halvcirkeln en femuddig stjärna av kristallprismor belyst bakifrån. Dagens utformning av bågen ej ursprunglig. De första åren före den nuvarande altarpuppställningens tillkomst var predikstolen från den äldre kyrkan placerad över altaret med ingång från sakristians övervåning. Altartavlan från den tidigare "kyrkan" är uppsatt på norra långväggen. Den nuvarande predikstolen skall enligt tradition vara tillverkad 1843–44 av Salomon Hägglöf och Erik Larsson, Halåsen. Troligen tillkom den dock vid renoveringen 1888.

Sluten ursprunglig bänkinredning, i senare tid moderniserad, snickrad av Eric Månsson i Östberg, Frösön. Månsson stod även för snickeri av dörrar, foder, taklister samt inklädning av läktarpelarna, svarvade av Pål Lund, och deras kapital. Själva läktaren tillverkades av en snickare J. Svensson. Sunne kyrka stod som förebild för i princip allt träarbete. Orgelfasaden är utförd enligt en ritning troligen gjord av Carl Gustaf Blom Carlsson och tillhörde en orgel byggd 1848–49 av Lars Niclas Nordquist, Alfta. Blom Carlsson hade avsett en något renare nyklassicistisk dekor. Nuvarande orgelverk är byggt 1976.

Kända viktiga förändringar och åtgärder

1847 Kyrkans taklister, fönsterpanelningen och dörrarna utvändigt målade med "perlfärg". Tornluckorna svarta.

1848–49 (orgelbyggare L. N. Nordquist). Orgel.

1856 Tre nya bänkar insatta framför norra utgången.

1888 (ark. A. Melander). Exteriör och interiör renovering. Nytt yttertak av svartmålad järnplåt. Vedbod tillbyggd bakom sakristian i öster. Cementering av socklarna. Utvändigt rappning, fasaderna grovt spritputsade och avfärgade i gult. Halvcirkelformade trappor vid ingångarna. Interiört: Omklädning av altarringen med röd schagg. Troligen en ny predikstol. Viss omändring av bänkarna för att få plats med kaminer. Pappspänning av väggarna och troligen nu dekormålning i form av spetsbågade fält. Läktarbarriären målad i blågrått med sexuddiga stjärnor i fälten och Kung David spelande harpa i mittfältet. Nytt golv.

1899–1900 Små rundbågade fönster upptagna på västgaveln. Dubbla dörrar mellan vapenhuset och kyrkorummet. Elektrisk belysning. Rum för elcentral i tornet.

1906 Interiör renovering. Ny innerdörr vid södra ingången. Nya trägolv i gångar och kor lagda på de gamla trägolven. Interiör ommålning.

1909 Nya yttertrappor.

1924 Interiör ommålning med i huvudsak vitgrå färgsättning.

1928 (Åkerman & Lunds Nya Orgelfabriks AB). Nytt orgelverk. Mittdörren till läktaren ersatt med två smalare dörrar på ömse sidor om orgelverket.

1940 Kyrkan förlorade sin status som huvudkyrka i och med att en ny kyrka invigdes.

1953–54 (ing. A. D. Persson, byggm. C. Landén, konservator A. Bohman). Yttre och inre renovering. De 1899 upptagna fönsterna på västgaveln igensatta. De vita fönsterglasen i fönsternas nedre rutpar ersatta med klart glas. Fasaderna omfärgade och avfärgade i endast en mörkare gul ton, troligen ursprunglig färgsättning, inga vita detaljer. Ommålning av snickerierna. Takbeläggningen reparerad och ommålad. Interiört: Korset med svep och törnekrona borttaget liksom den blå fonden. Den framtagna golgtamålningen renoverad. Kolonnernas baser på ömse sidor om altartavlan förkortade. Förändring av bågen över entablementet. En mindre båge markerad med trälist, ny text med samma innehåll som tidigare, mindre stjärna. Den röda schaggen på knäfallet ersatt med skinn. Tavlan mellan predikstol och ljudtak borttagen. Altartavlan från den första kyrkan uppsatt på norra långväggen. Nya innerdörrar. Värmeugnar ersatta med elvärme. Innerväggarnas papp ersatta med fiberplattor och däröver glasfiberväv. Ny väv uppsatt i valvet. Förnyad armatur. Omläggning av golven, de underliggande breda golvplankorna använda igen. I koret träplattor med heltäckande mattor över. F.d. vedboden inredd för elcentral och toalett. Vätrum i vapenhuset på ömse sidor om ingången till vapenhuset. Ommålning av interiören i en mörkare grå ton med en mångfald accenter. Ursprunglig färgsättning framtagen på altarpuppställning och predikstol. Framställningen av den harospelande David borttagen på läktaren, stjärnorna i de övriga fälten borttagna tidigare. Värmeinsolering.

1970 Nytt innertak med springor för att förbättra akustiken.

1971 Ramp vid södra ingången.

1973 (Grönlunds orgelbyggeri). Kororgel.

1976 Innertaket tätat med elastisk fogmassa. Taklist och tak målade. Nytt orgelverk byggt av Olof Hammarberg. Orgeln framdragen från väggen mot tornrummet.

1978–80 (ark. G. Rollin, konservator A. Hedman). Exteriör och interiör renovering. Fasadputsen lagad och förbättrad, allt som i det ursprungliga utförandet med träpluggar som putsbärare. Avfärgning i en ljusare gul ton med vita lister och omfattningar. Förstärkning av kyrkans och klockstolens stommar. Interiört: Heltäckningsmattan och träfiberplattorna borttagna. Lasering och slipning av befintligt golv i kordelen. Sittvänligare bänkar. Bakre bänkarna sparade med ursprunglig utformning på sittbänkarna. Upptagning av igensatt fönster över den ursprungliga mittingången på läktaren och lagning av dörren som varit provisoriskt igensatt. Halogenlampor insatta i ljuskronorna. Läktarbarriären förhöjd med metallräcke. Väggarna målade i en ljusbeige grå ton. Mer enhetlig och ljus färgsättning i inredningen. Toalett i vapenhuset.

Äldre ritningar

1831 nybyggnad (*F. M. Bäck*); 1848 orgelfasad (*C. G. Blom Carlsson?*).

Källor, litteratur och äldre avbildningar

Bjermqvist, G., Östersunds församling 1786–1986. Östersund 1986; *Holmbäck, L. M.*, Östersunds gamla kyrka (i: Jämten 1945). Östersund 1945; Minnesbilder av Östersunds gamla kyrka (i: Jämten 1940. Östersund 1940; *Pentén, G.*, Så byggdes Östersund. Den gamla staden 1786–1880 (i: Östersunds historia). Uddevalla 1986; *Wik, G.*, Den gamla kyrkans restaurering (i: Gamla Östersund, årsskrift 1954). Östersund 1954; Östersunds församling, Några ord om våra kyrkor. U.å., u. förf.; Foton tagna före 1954 års renovering. ATA.

MEDELPAD

Samtliga kyrkor tillhör Västernorrlands län och Härnösands stift

Attmar

Attmars sannolikt medeltida kyrka vid sjön Marmen ombyggdes och utvidgades 1760–62 efter av byggmästaren uppvisad ritning. Ritningen skulle även användas till Indals kyrka. Av den föregående kyrkan bibehölls delvis ena långväggen och östra gaveln. Detta var ett för stadsbyggmästaren Daniel Hagman ofta brukat sätt att tillvarata en tidigare kyrkas murar. Till sin hjälp hade han sina gesäller, sonen Pehr Hagmansson och Simon Geting, vilkas namn finns inristade i putsen synligt från vinden. Invigningen förrättades den 6 januari 1762 av superintendenten i Härnösand Olof Kiorning. Sakristian byggd 1763 av Daniel Hagman.

Sydväst om kyrkan står klockstapelns med fyrsidig plan och helt inklädd med tjärad spån av ålderdomlig typ. Om det är den stapel, som byggdes 1688 av Olof Olofsson Bråss och som reparerats åtskilliga gånger är inte säkert belagt. Årtalet 1759 finns som inskription. 1811 byggdes den om till nuvarande utformning av klockaren Sjöbom efter ritning av klockare L. Allberg i Tuna. Ståtlig murad port med gallergrindar och förgylld strålsol leder in till kyrkogården. Tunas stegport användes som förebild och för utförandet stod en mästare Rogberg från Sundsvall.

Plan och material

Rektangulär kyrkobyggnad med sakristia mot nordöstra hörnet och utan torn. Huvudingång mitt på södra långsidan samt ytterligare en ingång på västra gaveln. Ursprunglig separerat ingång till sakristian från väster.

Materialiet gråsten med valv och fönsteromfattningar av tegel. Ytterväggarna slätputsade och avfärgade i vitt utan synlig sockel. Spröjsarna, bågarna samt porten rödmålade. Taken spåntäckta.

Exteriör

Troligen uppförd efter byggmästarens egen ritning. Yttertaget brutet och valmat. Södra huvudfasaden indelad med rusticerade lisener. Tresidigt avslutade fönster i stickbågiga öppningar. Exteriören sannolikt oförändrad sedan 1763.

Interiör

Rektangulärt långhus med något förhöjt korparti. Innertaket består av två kryssvalv som flankerar ett stort stjärnvalv, vars mittstrålar liksom i Hagmans kyrka i Borgsjö avslutas

Fig. 236. Attmars kyrka från söder. Byggd 1760–62, delvis på troligen medeltida grundmurar. Sakristia från 1763. Klockstapelns äldsta delar 1600- el. 1700-tal, nuvarande utseendet från 1811. Foto AT 1991.

Attmar Church seen from the south. Built 1760–62. The vestry was built in 1763. The oldest parts of the bell-tower, which was rebuilt in 1811, are from the 17th or the 18th century.

Fig. 237. Attmars kyrka. Koret. Nuvarande altartavlan är från 1948. Foto AT 1991.

Attmar Church. The chancel. The present altar painting is from 1948.

Fig. 238. Attmars kyrka. Interiör mot väster. Orgeln byggd 1947–48. Foto AT 1991.

Attmars Church. The interior looking west. The organ was built 1947–48.

med konsoler. Altaruppställningen utfördes av Johan Edler d.ä. i slutet av 1700-talet, med infällda målningar "Kristi Uppståndelse" och "Nattvardens instiftande" utförda 1948 av Olle Hjortzberg. De ursprungliga tavlorna, med samma motiv, av Sven Hult 1773 förstördes liksom den omgivande draperimålningen vid en brand 1947. Predikstolen utförd av Jonas Edler 1828 med Nordingräs predikstol som förebild. Från början användes gamla kyrkans predikstol tillverkad 1692 av Jöns Olofsson i Skedvik, sonen Olof Jönsson snidade ljudtaket samt pyramiderna fästade vid de främsta bänkarna.

Bänkinredningen, från 1948, är sluten i tre kvarter. Sidogångar saknas. Bänkdörrarna, som återgår på en äldre bänkinredning, har speglar dekorerade med blomsterornament i matt gult mot en blågrön fond inom profilerade ramar. Orgelläktaren, från 1848 men ombyggd 1948, var ursprungligen rak. Orgeln byggd 1949 med fasad ritad av A. Hamrin.

Kända viktiga förändringar och åtgärder

1806 Förändring av altarring. Ombyggnad av läktaren. Målning av interiören.

Borgsjö

Borgsjö kyrka uppfördes 1766–68 av byggmästaren Daniel Hagman efter sannolikt egna ritningar. Den är ett av Hagmans mest berömda verk och kom att stå som modell för flera kyrkor. Han hade till sin hjälp Mathias Almgren och

- 1828–29 (J. Edler och G. Sundin). Ny predikstol.
 1848 Trol. ny läktare. Orgel byggd av J. G. Ek med dekor av "målare artisen" A. Blombergsson från Bergsjö.
 1859 Utvidgning av läktaren.
 1878 Värmeugn.
 1879 (O. Grafström). Förändring av altarringen.
 1886 Renovering av altartavlan (även altaruppställningen?).
 1800-talets sl. Ny öppen bänkinredning med "bönhusbänkar". Samtidigt försvann troligen pyramiderna vid de främsta bänkarna och istället tillkom ett skrank avslutat med stolpar med eldurnor mellan koret och församlingsrummet.
 1924–25 (ark. Fr. Falkenberg, E. Lundqvist). Vindfång vid ytterdörrarna. Läktaren förminskad. Ommålning av interiören, de ekmålade bänkarna vitmålade. Värmeinstallations med värmekammare under sakristian.
 1928 Ny öppen bänkinredning med raka gavlar.
 1947–48 Kyrkan brandhärjad. Nya altartavlor av O. Hjortzberg inom den äldre inramningen. Ny altarring. Äldre gravsten inlagd i korgolvet. Ny sluten bänkinredning med äldre pyramider uppsatta på de främre bänkskärmarna. Nytt vindfång vid sydportalen. Läktaren ombyggd och sänkt. Läktarunderbyggnad. Ny orgel byggd av Åkerman & Lunds Nya Orgelfabrik. Ommålning.
 1947 (H. Christenson, A. Nilsson). Konservering av medeltida skulpturer.
 1986 (Herolf Ingenjörbyrå AB). Handikapptolett i läktarunderbyggnaden.

Äldre ritningar

1759–60 om- och tillbyggnad (*D. Hagman*. Ritningen ej återfunnen, kan ev finnas på Lillhärdal i Domkapitletas arkiv, ÖLA.); Ca 1811 klockstapel (*L. Allberg*).

Källor, litteratur och äldre avbildningar

Attmars kyrka. Folder. U.å.; *Backman, E.*, Attmars socken (i: Det gamla Medelpad nr 4). Sundsvall 1946; *Bruce, E. & N. A. Flodén*, Bygd och kyrka. Sundsvall 1963; *Cornell, H. och Rappe, C.*, Attmars kyrka. SvK vol. 47. Sthlm 1939; *Flodén, N. A.*, Attmars kyrka 19 25/6 49. Sundsvall 1949; *Telhammer, I.*, Predikstolsmakare och predikstolskonst före 1777. Örnsköldsvik 1978; Ext.- och int.foton fr. seklets början. ATA.

gesällerna Johan Daniel Hagman och Lars David Geting. Kyrkan ersatte en medeltida kyrka på samma plats. Invigningen ägde rum den 12 januari 1772.

Klockstapeln nordväst om kyrkan byggdes 1782 av Pål

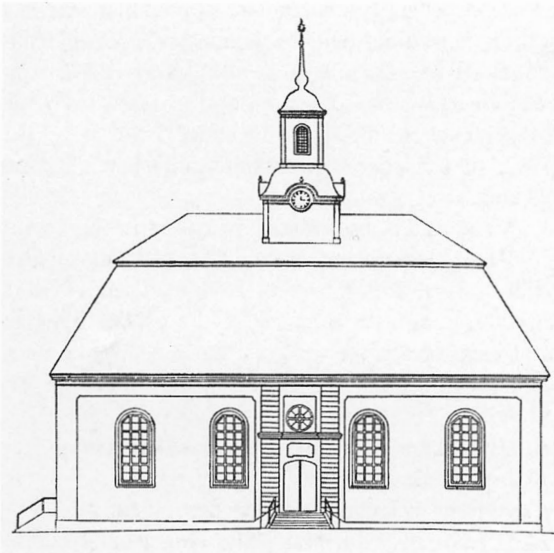

Fig. 239. Uppmättningsritning 1912–13 av Borgsjö kyrka, byggd 1766–68. Sydfasad. Foto ATA.

Measured drawing for Borgsjö Church seen from the south. Built 1766–68.

Pehrsson från Stugun med åttasidig undre bod, balustergalleri och lökkupol med spira. Stegporten uppförd 1806–08 av Pehr Hagmansson, placerad till 1906 söder om kyrkan.

Plan och material

Rektangulär kyrkobyggnad med kor i öster och sakristia på

nordsidan. Ursprungligen huvudingång mitt på sydsidan. Numera används den mindre ingången på västgaveln. Separat senare upptagen ingång till sakristian från väster.

Materialet är gråsten, granit till sockeln och tegel i valv samt i dörr- och fönsteromfattningar. Äldre murar ingår i korväggen. Fasaderna är avfärgade i en starkt rosa nyans med vita omfattningar och hörnkedjor. Vitmålad takryttare av trä med lanternin. Spåntak, plåttak på takryttarens takfall.

Exteriör

Taket brutet och valmat. På takets mitt en takryttare med karnissvängt tak och urtavlor på var sida och krönt av en fyrsidig lanternin med höga rundbågiga fönster. Mitt-ingången på sydfasaden inramad av pilastrar, vilka bär upp ett entablement och däremellan ett rundfönster. Djupa rundbågiga fönsternischer med upptill tresidigt avslutade fönster. En enklare ingång i väster. Exteriören synes vara oförändrad sedan byggnadstiden.

Interiör

Interiörens utsmyckning är tillkommen under de närmaste decennierna efter invigningen och är därefter i stort oförändrad. Väggarna ljust putsade. Innertaket består av tre ribblösa valv av tegel varav det mellersta är indelat i åtta kappor och de västra och östra i sex kappor. Liksom i Attmar slutar de mittersta strålarna med konsoler på långhusväggarna. Golvet av trä men det något förhöjda korpartiet har kalkstensplattor. Som altarprydnad uppsattes till att börja med sannolikt den oljemålning med Kristus på korset och de nedanför stående Maria, Johannes och Maria Mag-

Fig. 240. Borgsjö kyrka, nordfasad. Reprofoto ATA.

Borgsjö Church seen from the north.

Fig. 241. Borgsjö kyrka, koret. Foto AT 1983.
Borgsjö Church. The chancel.

dalena, som var skänkt 1734 av den från Borgsjö bördige målaren Petter Eriksson Norberg och hans hustru. Tavlan hänger numera på nordväggen. Den nuvarande altaruppställningen snidad av Johan Edler d.ä. 1783, med infällda målningar föreställande "Helga tre konungars tillbedjan" och i understycket "Nattvardens instiftande", båda utförda av målaren Holm från Stockholm 1794. Predikstolen med i stora mittfältet i relief återgivna "Såningsmannen" och i sidofälten olika emblem tillverkades likaså av Edler 1771 och stofferades av Paul Hallberg från Hudiksvall. Skulpterat gråmålat draperi på bakstycket.

Bänkinredningen med blomstermålning på dörrar och skärmar samt läktaren är utförda av snickaråldermannen Olof Hillgren. Bänkskärmarna och en del fält i läktarbarriären prydda med 1600-talsmålningar, de övriga målade av Hallberg. Orgelfasadens dekor krönt med Gustav III:s monogram snidad av Olof Berggren 1790, vilken även snidade och donerade nummertavlornas förgyllda ramar 1798. Orgelverket byggt 1970.

Kända viktiga förändringar och åtgärder

1771 (P. Qvarnström). Orgel.

1789 (J. Wagenius). Måleri- och förgyllningsarbeten.

1790 (O. Berggren). Orgelfasaden dekorerad med snidad dekor.

1915 (ark. Fr. Falkenberg). Exteriör och interiör renovering. Separat ingång upptagen till sakristian. Baldakiner på portalernas utsidor. Den tidigare vita fasaden avfärgad i en tegelröd nyans. Omläggning av golvet, korets golv belagt med kalkstensplattor. Vindfång vid dörrarna. Nytt orgelverk byggt av P. L. Åkerman och Lunds Orgelfabriks AB. Ommålning av interiören. Träinredningen gråmarmorad

med vita ornament och dekormålning med blomster- och landskapmotiv samt figurer i fyllningarna, vilka liksom läktarens dekorerade undersida målades av F. Månsson, Stockholm. Bänkarnas ryggar omålade. I sakristian öppen spis. Värmeledning med pannrum under koret.

1937–38 Exteriör och interiör omputsning. Innerväggarna svagt gula.

1952 Målningsarbeten och underhåll av exteriören.

1953 Brand i tornet. Nytt tornur med urtavlor liknande de tidigare.

1970 (konservator A. Hedman). Nytt orgelverk byggt av Gustaf Hagströms orgelverkstad. Omputsning av innerväggarna. Ommålning, bänkarnas tidigare rödbruna färg bibehålls.

1972 (Bjerkning Ingenjörbyrå AB). Fasadrenovering.

1980 Installation av elvärme.

1987 Ändring av knäfallsbänk vid altarringen.

1992 (CEMA Bygg i Krokom AB). Omputsning av fasaderna med en ljusare färgton lik den ursprungliga.

1993 (ark. T. Lindgren, K-Konsult, Sundsvall). Toalett i sakristian.

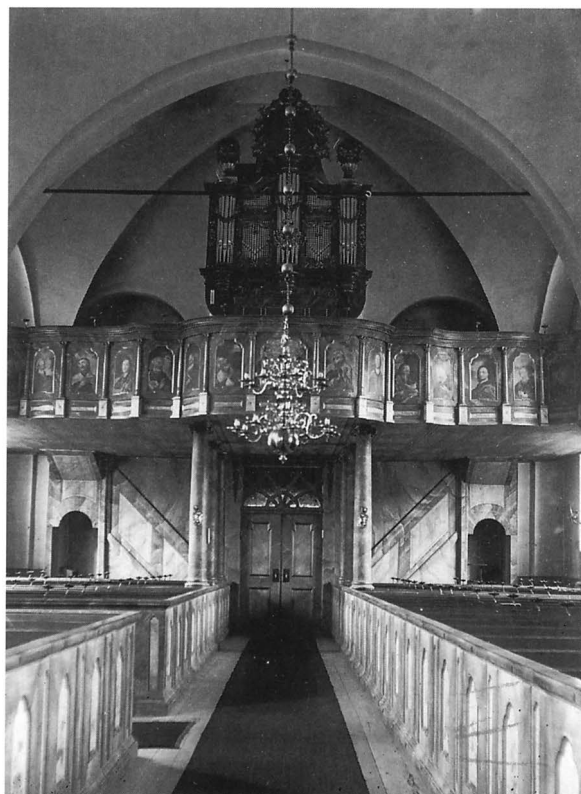

Fig. 242. Borgsjö kyrka. Interiör mot väster. Foto Einar Erici 1936. ATA.

Borgsjö Church. The interior looking west.

Äldre ritningar

1755–65? nybyggnad utan torn (*D. Hagman?*, ritningen ej återfunnen); 1765 nybyggnad med torn (*ÖLÄ*, ritningen ej återfunnen); 1913 uppmätning (*Fr. Falkenberg*).

Källor, litteratur och äldre avbildningar

Cornell, H. och *Rappe, A.*, Borgsjö kyrka. Svk vol. 47. Sthlm 1939; *Enqvist, A.*, Borgsjö kyrka och hembygdsgård. Sundsvall 1945; *Lindholm, V.*, Ur Borgsjö sockens krönika. Örnsköldsvik 1921; *Telhammer, I.*, Predikstolsmakare och predikstolskonst före 1777. Örnsköldsvik 1971; *Åström, P.*, Borgsjö kyrka restaurerad 1970. Borgsjö 1970; Ext.- och int.foton fr. seklets början. ATA.

Fig. 243. Haverö kyrka från norr. Byggd 1847–50, troligen på delvis medeltida grundmurar. Foto Eric Fant 1933. Reprofoto ATA.

Haverö Church seen from the north in 1933. Built 1847–50, probably on partly medieval foundation walls.

Haverö

Vackert belägen på en udde står Haverö kyrka, byggd 1847–50 som ersättning för en medeltida stenkyrka på samma plats. Som byggmästare stod Jacob Norin från Norrala i Hälsingland, som med hjälp av Johan Nordell och snickaren Jonas Uhrus uppförde kyrkan efter ritningar av Theodor Edberg. Invigningen skedde den 14 mars 1852 av biskop Bergman.

Plan och material

Rektangulär kyrkobyggnad med kor och lägre och smalare sakristia i öster och torn i väster. Huvudingång genom tornet samt mittingång på nordsidan. Motsvarande ingång på sydsidan är numera interiört igensatt. Separat senare upptagen ingång till sakristian från norr.

Materialiet är gråsten med tegel i valv, dörr- och fönsteromfattningar. Den gamla kyrkans östparti står kvar som sakristia till den nuvarande kyrkan. Fasaderna spritputsade och avfärgade i gulvitt, sockeln gråmålad. Kyrkobyggnadens tak täckta med svartmålad falsad plåt, tornets tak och spira med kopparplåt.

Exteriör

Exteriören avviker något från Edbergs ritning, bl.a. beträffande lanterninutformningen och ”portalmarkeringarna”. Edberg avsåg en fyrkantig lanternin med avfasade hörn och rektangulära enkla portaler utan några frontoner över takfoten. Huvudingången flankeras av på socklar ställda kolonner. Breda frontoner på långsidorna. På var sida av tornets tak är urtavlor placerade, krönta av kors, som ej återfinns på ritningen. Den åttasidiga öppna lanterninen av trä har rundbågiga öppningar och konformad spira med förgyllt kors. Exteriören synes vara i princip oförändrad sedan byggnadstiden.

Interiör

Det rektangulära kyrkorummet har ljust putsade väggar och flackt tunnvalv av trä. Interiören är i huvudsak bevarad från byggnadstiden. Inredningen troligen snickrad av Uhrus. Altartavlan, ”Kristi himmelsfärd” är ”Målad af S. A. Blombergsson i September 1850 efter ett utkast taget 1847 av F. Westins tafla i Kungsholms Kyrkan, Stockholm”. Altaruppställningen sannolikt utförd efter ritning av Blombergsson. Den vackra predikstolen och troligen draperimålningen där bakom är samtida med kyrkans tillkomst. Framför den igensatta södra ingången är dopfunten från 1923 ställd under den gamla kyrkans altaruppsats, utförd 1734 av Jonas Granberg från Klövsjö.

Fig. 244. Haverö kyrka. Koret. Foto AT 1983.

Haverö Church. The chancel.

Fig. 245. Haverö kyrka. Ursprunglig läktare med orgelfasad från 1871. Foto AT 1983.

Haverö Church. Original gallery from. The organ front is from 1871.

Bänkinredningen är sluten i fyra kvarter, i huvudsak troligen från kyrkans byggnadstid liksom läktaren. Läktaren är till halva djupet underbyggd under senare år. Orgelfasaden tillhör den av Johan G. Ek byggda orgeln 1871. Orgelverket är kompletterat 1929 av Jonas Landberg.

Sakristian redan från början avdelad i två våningar. Samma förfarande hade Norin bl.a. tillämpat i Sveg två år tidigare.

Holms gamla kyrka (riven 1903)

Genom ett kungl. brev den 18 oktober 1782 erhöll Holm rätt till egen sockenpräst och församlingen beslöt att bygga en ny kyrka på en ny plats. Den gamla kyrkplatsen nere vid Holmsjöns strand som hyst tre tidigare kapell övergavs. Ritningar till den nya stenkyrkan upprättades av Olof Tempelman, "lämpad efter insänd ritning". Ritningarna följdes dock inte när träkyrkan byggdes av Pål Pehrsson från Stugun 1790–92. 1790-talets kyrka revs 1903 i samband med att en tegelkyrka i nygotik, ritad av Gustaf Hermansson, uppfördes på troligen samma plats.

Plan och material

Rektangulärt långhus med kor i öster med vidbyggd sakristia bakom samt torn i väster. Huvudingång genom tornet.

Kända viktiga förändringar och åtgärder

1871 (J. G. Ek). Orgel.

1923 Dopfont skänkt av P. G. Söderberg.

1935 (ark. E. Fant). Renovering. Ny sakristieingång. Modernisering av bänkinredningen. Vindfång vid nordingången. Södra ingången interiört igensatt. Dopaltare och en äldre altarpuppställning från 1734, utförd av Jonas Granberg, insatta i den uppkomna nischen. Förändring av inbyggnaderna under läktaren till mer slutna enheter, med bl.a. ny toalett. Elektrisk installation med värme. Interiör ommålning.

1955–60 Renovering av exteriören.

1978 (ing. K. Nordåker, Bjerking Ingenjörbyrå, byggm. R. Lindblom). Altarpuppställningen och predikstolen restaurerade. Predikstolen kompletterad med tidigare borttagna detaljer. Utvidgat kor. Fönstren utbytta till treglas, mindre förändringar av bänkar och golvet i koret. Orgeln renoverad och återställd i 1878 års skick. Ny elanläggning. Ommålning av interiören, taket målat ljusst blått och väggarna vita. Bänkinredningen i en blå nyans och altarringen i djupt blå färgton.

1993 Exteriör renovering. Ny kopparplåt på tornet.

Äldre ritningar

1842 nybyggnad (*Th. Edberg*).

Källor, litteratur och äldre avbildningar

Brandell, A. S., Haverö socken (i: *Det gamla Medelpad* nr 6). Sundsvall 1948; *Cornell, H.* och *Rappe, A.*, Haverö kyrka. SvK vol. 47. Stockholm 1939; *Telhammer, I.*, Predikstolsmakare och predikstolskonst intill 1777. Örnsköldsvik 1971. Äldre avritning från 1856 i *Brandell* se ovan; Foton fr. seklets början. ATA.

Fig. 246. Holms kyrka från sydväst. Byggd 1790–92, riven 1903. Ur Erik Salvéns samling. Reprofoto ATA.

Holm Church seen from the south-west. Built 1790–92, demolished in 1903.

Materialet var timmer och fasaderna var klädda med stående panel ut- och invändigt. Taket var spåntäckt.

Exteriör

Tempelman hade ritat en utpräglat klassicerande kyrka med frontoner och pilastrar och ett torn med gesims och enkel huv. Kyrkan utfördes med ett kraftigt, förhållandevis lågt torn med karnissvängd huv, med en lukarn på var sida. Lanterninen i två våningar erinrade om avslutningen på en klockstapel, krönt av ett högt kors. Takfallen blev brantare. Frontoner och pilastrar utfördes ej. Resultatet blev en mer rokokobetonad exteriör än Tempelman hade avsett.

Interiör

Kyrkorummet täcktes av ett trätunnvalv. Tempelmans ritning visar en korvägg med en altarpredikstol och på altaret ett kors. 1831 uppges att kyrkan hade en altartavla med "Kristi korsfästelse" inom förgylld ram och med drape- rimålning på den bakomvarande väggen med fortsättning upp i taket. Under tavlan var i bildhuggeri framställt lagens tavlor och citatet "Genom Mosen är lagen gifven, Nåd och sanning genom Jesum Christum". Om man till en början använt en äldre predikstol är inte känt. År 1805 erhöll kyrkan en predikstol tillverkad av Jonas Hallsten, senare för-

bättrad av träsnidaren Wålberg samt målad och förgylld av klockaren Erin. På predikstolens tre sidor var i relief återgivet Lagens tavlor, Himmelrikets nycklar samt Livets krona, alla åtföljda av citat. Predikstolen är delvis bevarad.

Ingenting nämns om bänkinredningen, men sannolikt var den tidsenligt sluten. I kyrkans västra parti fanns en läktare med symboler för de kyrkliga dygderna Tron, Hoppet och Kärleken snidade i relief. 1863 tillkom en orgel byggd av Johan Gustaf Ek. Fasaden finns kvar på den nya orgeln i den nya kyrkan.

Kända viktiga förändringar och åtgärder

1805 (J. Hallsten). Predikstol.

1809 (träsnidare Wålberg). Predikstolen tillbyggd och förbättrad.

1863 (J. G. Ek). Orgel.

Äldre ritningar

Ca 1788 nybyggnad (*P. Pehrsson?*, ritningen ej återfunnen); 1795 nybyggnad (*O. Tempelman*).

Källor, litteratur och äldre avbildningar

Cornell, H. och Rappe, A., Holms kyrka. SvK vol. 47. Sthlm 1939; *Schmutzler, C. H. A.*, Holms kyrka. Utg. av Holms kyrkoråd o. Blomsterfond. Sundsvall 1974; Exteriörfoto. ATA.

Hässjö

Den nuvarande kyrkan uppfördes åren 1792–95. Sistnämnda år revs den äldre kyrkan från omkring 1540, som låg 140 m sydost om den nuvarande och stenen användes till nybyggnadens torn och bogårdsmur. Byggmästare var Simon Geting. Ursprungligen önskade församlingen få en kyrka liknande den i Högsjö, Ångermanland, som Geting tidigare byggt. Nya ritningar blev dock upprättade vid ÖIÄ av Thure Wennberg. Invigningen skedde den 6 november 1795.

Murade portar med rundade överstycken och vackert järnsmide sannolikt byggda av Geting leder till kyrkogården.

Plan och material

Rektangulär byggnad med kor och sakristia i öster och torn i väster. Huvudingång genom tornet. 1905 upptogs även en ingång på nordsidan under ett av de ursprungliga fönsterna. Separat senare upptagen ingång till sakristian.

Materialet gråsten med tegel i fönster- och dörrömfattningar. Spritputsade gulvita fasader med släta omfattningar kring fönster och hörn, de sistnämnda rusticerade i syd- och

nordväst. Sockel täckt med skifferskivor. Alla takpartier är klädda med svartmålad plåt.

Exteriör

Ursprungsritningarna har ej återfunnits. Sannolikt återgår exteriören på ÖIÄ:s ritning, som dock troligen utgick från Getings förslag. Tornet avslutas med en fyrsidig öppen lanternin av trä krönt av förgyllt klot och vindflöjel av drakhudvudtyp. Förutom de nyupptagna ingångarna och en nedgång till ett pannrum under sakristian har sannolikt inga större förändringar skett med exteriören.

Interiör

Det ljus grågröna taket har ett spegelfält bemålat med molninformationer, utförda 1957–58, samt medaljonger vid ljuskronornas fästen. Profilerad taklist. Väggarna är putsade med ljusgrå fält mellan fönstren. Altaruppställningen utförd 1825 av Jonas Edler. Den består av en korintisk kolonnställning, som bär upp ett entablement. Krönet utgörs av Gudslammet med korsfanan liggande på boken med de sju inseglen mot en fond av en illusoriskt målade halvkupol.

Fig. 247. Hässjö kyrka från väster. Byggd 1792–95. Foto AT 1991.
Hässjö Church seen from the west. Built 1792–95.

Fig. 248. Hässjö kyrka. Interiör mot öster före restaureringen 1957–58. Foto ATA.
Hässjö Church. The interior looking east prior to the alteration work 1957–58.

Fig. 249. Hässjö kyrka. Koret. Kristusbilden skulpterad 1957. Foto AT 1991.
Hässjö Church. The chancel. The relief sculpture of Christ is from 1957.

Fig. 250. Hässjö kyrka från norr. Reprofoto ATA.
Hässjö Church seen from the north.

I altaruppsatsens mitt en i trä skuren relief med ”Jesu bön i Getsemane” snidad av Thorwald Alef 1957. I dess mittparti fanns ursprungligen ett kors med svepdruk och törnekrona samt en kvinna representerande Hoppet. (Korset, i delvis dåligt skick, finns bevarat i byggnad utom kyrkan, kvinnofiguren uppställd i tornet.) Den första tiden användes troligen en äldre altaruppställning, utförd av Magnus Gran. Delar av denna förvaras i tornkammaren. Predikstolen tillverkad 1734 och sannolikt utförd av Olof Geting.

Öppen bänkinredning från senare tid indelad i fyra kvarter och målad i två grå nyanser med gavlarna mot mittgången i rosa marmorering. Huruvida läktaren är samtida med kyrkan är osäkert. Eventuellt är det en äldre läktare som utvidgats med mittpartiet. Orgelfasaden, ritad av Carl Gustaf Blom Carlsson, tillhör 1842–43 års orgel, dekoren utförd av Göran Sundin 1846. Orgelverket byggt 1976. Läktarunderbyggnad. Kalkstensplattor i gångarna, parkett i bänkkvarteren och trägolv i sidogångarna. Ursprungligen trägolv i hela kyrkan.

Kända viktiga förändringar och åtgärder

1825 (J. Edler). Ny altaruppställning.
 1842–43 (J. G. Ek, ark. C. G. Blom Carlsson). Orgel.
 1846 (G. Sundin). Orgelfasaden dekorerad.
 1905 (ark. G. Améen, mål.mäst. V. Sundvall). Renovering. Ommålning av interiören med dekormålning i tak och på väggar. På altarcyveln ett målat citat ”Jag är uppståndelsen och lifvet” samt ”Upplyften edre händer till helgedomen och lofver Herren”. Ny öppen bänkinredning med gotiska gavlar. Nytt orgelverk byggt av P. L. Åkerman & Lunds Orgelfabriks AB. Varmluftssystem installerat. Sannolikt tillkom nu även ett pannrum under sakristian.
 1957–58 (ark. J. och L. Åkerlund). Exteriör och interiör renovering. Omputsning av fasaderna och ommålning av snickerier. Ny utvändig sockel av skiffer. Västra ingångsöppningen breddad. Utvändig ingång till sakristian upptagen. Sannolikt nya fönster. Interiört: Ny altartavla av T. Alef insatt i 1825 års arkitektoniska uppställning. Utvidgning av koret. Nya raka sidogavlar på bänkarna, sidogångar

Indal

Vid 1750-talets början planerade man en om- och tillbyggnad av den dåvarande kyrkan från 1480 (ev. äldre och endast om- och tillbyggd detta år). Kontakt togs med en Stockholmsbyggmästare 1752 och 1757 betalades en murargesäll Loström för ett förslag. Loström kom resande från Ljustorp där han sannolikt under Daniel Hagmans ledning

Fig. 251. Hässjö kyrka. Interiör mot väster. Orgelfasaden från 1840-talet. Foto AT 1991.

Hässjö Church. The interior looking west. The organ front is from the 1840s.

upptagna. Läktarunderbyggnad. Delvis ny armatur. Elvärme. Väggarna omputsade och ommålade, korväggens målade dekoration och citat ej återställda, ej heller dekorationen längs med taklisten. Spegelfältet försett med ny bemålning med molninformationer istället för tidigare stjärnmotiv. Ommålning av inredningen med ursprunglig färgsättning. Nya golv.

1976 (Grönlunds Orgelbyggeri). Nytt orgelverk.

1977 (Robert Gustavssons Orgelbyggeri). Kororgel.

1985–86 Isolering av valv. Ommålning och ombyggnad av värmeanläggningen. WC i vapenhuset. Ommålning av interiören.

Äldre ritningar

1793 nybyggnad (S. Geting?, ritningen ej återfunnen); 1794 nybyggnad (ÖIÄ, ritningen ej återfunnen); 1843 orgelfasad (C. G. Blom Carlsson); 1901 uppmättningsritningar (G. Hermansson).

Källor, litteratur och äldre avbildningar

Cornell, H. och Rappe, A., Hässjö kyrka. SvK vol. 47. Sthlm 1939; Int.- samt ext.foton fr. 1925. ATA.

var sysselsatt med ombyggnaden av Ljustorps kyrka. År 1760 skrevs kontrakt med Daniel Hagman. Den äldre kyrkan revs året därpå och den nya kyrkan uppfördes 1761–63 med delvis användning av den äldres murar. Snickeriarbetet utfördes till största delen av mästern Nils Almgren. Invigningen ägde rum den 6 mars 1763 av biskop Kiörning. Åren

Fig. 252. Indals kyrka från söder. Byggt 1761–63 på delvis medeltida grundmurar. Västpartiet och tornet byggdes 1848–49. Foto AT 1991.
Indal Church seen from the south. Built 1761–63 on partly medieval foundation walls. The tower and the western part of the church were built 1848–49.

1848–49 förlängdes kyrkan ca 7 m åt väster och försågs med torn. Som byggmästare stod N. H. V. af Trolle som troligen byggde efter egna ritningar. Innan tornet tillbyggdes hängde klockorna i en klockstapel av trä från 1692.

Plan och material

Rektangulär kyrkobyggnad med kor i öster och torn i väster. Sakristia vid nordöstra hörnet. Ingång genom tornet och på sydsidan mellan andra och tredje fönsterparet.

Materialet gråsten med tegel i valv, dörr- och fönsteromfattningar. Äldre murar ingår. Vitputsade fasader. Valmat sadeltak täckt med kopparplåt.

Exteriör

1849 genomgick kyrkan stora förändringar då den förlängdes i väster och tornet tillkom. Sannolikt försågs även hela kyrkan med ett nytt lägre tak än tidigare. Ursprungligen förmodligen högt valmat tak i två fall. Ritningar till den ursprungliga kyrkan saknas. Tornets avslutning avviker från samtliga befintliga förslagsritningar till torn från 1820-talet, den första avsåg ett torn i utpräglad rokokostil medan de två senare avsåg tornavslutningar med valmade tak och fyr-sidiga öppna lanterniner. Fönstren tresidigt avslutade men infattade i rundbågiga nischer. Efter 1849 tycks exteriören ej ha genomgått några större förändringar.

Interiör

Rektangulärt kyrkorum, som ursprungligen hade tre tegelvalv varav det mellersta var ett stort stjärnvalv. Nu tunnvalv av trä avdelat med fyra gördelbågar. På östra väggen kraftiga träpilastrar, som bär upp en båge och bildar nischomfattning till altaruppställningen. Väggarna avfärgade i rosagult, taklisten gråmarmorerad samt valvet målat i ljusblått. Altaruppsatsen utförd 1748–52 av Jonas Granberg med målningar av Erik Hofverberg 1753, föreställande ”Kristus på korset” och ”Nattvardens instiftande”. Predikstolen snidad 1729 av Olof Geting, ursprungligen målad av Petter Bergström. Dörren till sakristian med blomsterurnor, parställda lejon, änglahuvuden m.m. utförd 1755 av givaren Jöns Nilsson.

Sluten bänkinredning, från 1936–37, i fyra kvarter med

Fig. 253. Indals kyrka. Koret. Foto AT 1991.
Indal Church. The chancel.

Fig. 254. Indals kyrka. Interiör mot väster. Foto AT 1991.
Indal Church. The interior looking west.

dörrar mot mittgången men öppen mot väggarna. Bänkyramider, ursprungligen tillhörande en ”chorbalk”, snidade 1727–28 av Olof Geting, 1729 målade av Gustaf von Strömmen. Huruvida läktaren är densamma som tillkom 1783 och senare blev utflyttad i tillbyggnaden eller om den nyttillverkades vid det senare tillfället är osäkert. 1783 års läktare var prydd med trons, hoppets och kärlekens symboler. På ömse sidor Moses med svärd och bok och David med sin harpa. De senare flankerades av bröstbilder föreställande kyrkoherden A. Oldberg och hans fru. Under läktaren i väster samlingsrum, garderob och toalett. Orgeln byggd av Johan Gustaf Ek 1863, verket om- och tillbyggt 1954–55. Trägolvt.

Kända viktiga förändringar och åtgärder

1848–49 (ark. J. C. Serén). Kyrkan förlängd åt väster och försedd med torn. Troligen en ny och lägre takstol över hela kyrkan. Kryssvalven av tegel nedtagna och ersatta med ett trätunnvalv. Eventuellt blev nu den stora altartavlan ersatt med den altartavla som borttogs 1937. Eventuellt även ny läktare.

1863 Ny orgel. Orgelverket byggt av J. G. Ek.

1905 (ark. R. Österlund). Den ursprungliga altartavlan ersattes av en kopia. Ny altarring med balusterdockor. Ny öppen bänkinredning med gotiska gavlar. Vindfång vid södra ingången utförd med pärlspont liksom inklädnaden av läktarens undersida. Två stora kaminer. Ommålning av interiören, innerväggarna slätputsade och avfärgade i gult och vitt.

1911 Exteriör renovering.

1925 Exteriör omputsning med kalkbruk.

1936–38 (ark. D. Frykholm). Exteriör och interiör renovering. Vitmening av fasaderna och ommålning av snickerier. Nytt svartmålat plåttak. Den ursprungliga altartavlan ”Korsfästelsen” återinsatt. Altaret ombyggt. Ny hel altar-

ring. Ny sluten bänkinredning. Predikstolen sänkt. Det tvärställda bänkkvarteret i sydost rättvänt. Orgelläktaren sänkt. Konservering av äldre inredningsdetaljer. Ommålning av interiören, bänkinredningen i en grågrönbeige ton. Läktarbröstningens dekormålning i form av en lyra och en harpa övermålade. Predikstolen och sakristiedörren återfick ursprunglig färgsättning. Elinstallation. Kaminerna borttagna, värmeledning med pannrum och vedförråd under mark vid sakristian.

1946 Nytt golvt.

1954–55 (Werner Bosch, Kassel). Om- och tillbyggnad av orgeln bakom den äldre fasaden. Orgeln tillbakaflyttad mot tornväggen.

1962 (ark. J. Thomé). Panelen på lanterninen utbytt mot en ny spontad panel.

1975–76 (ark. T. Dahl, K-Konsult Härnösand). Exteriören putslagad och avfärgad. Läktarunderbyggnad. Ny uppgång till läktaren.

1987 Nytt yttertak av koppar.

1992 (ark. L. Markström). Interiör renovering. Utvidgning av koret, en bänkrad borttagen samt södra kyrkvärdsbänken. Förstoring av läktarunderbyggnaden, läktartrappan inbyggd i ena kapprummet. Ommålning av taket i ljusblått och väggarna i en gulrosa nyans.

Äldre ritningar

1757 om- och tillbyggnad (mur.gesäll *Loström*, ritningen ej återfunnen); 1759–60 om- och tillbyggnad (*D. Hagman*, ritningen ej återfunnen); 1820 torn (*E. Jonsson* i Bäck, HLA); 1826 torn (*S. Geting*, RA); 1827 torn (*J. C. Serén*).

Källor, litteratur och äldre avbildningar

Cornell, H. och Rappe, A., Indals kyrka. SvK vol. 47. Sthlm 1939; *Wallin, H.*, Indals kyrka. Sundsvall 1972; Ext.- samt int.foton fr. 1920-talet. ATA.

Lagfors brukskapell

(Gustafs kyrka)

Mathias Krapp d.y., ägare till Lagfors järnbruk, erhöll 1772 domkapitlets i Härnösand tillstånd att bygga ett kapell samt ”kyrkogårds inrättande” för brukets folk och för de boende i de närliggande byarna, som hade ca två mil ned till Ljustorps kyrka. Kyrkan, vacker belägen vid Lögdälven, byggdes 1772–73 på en kulle inom bruksbebyggelsen. Eventuellt byggdes tornet något senare på 1700-talet. I kungligt brev den 5 maj 1778 fick man av Gustav III tillåtelse att kal-

la kyrkan ”Gustafs kyrka”. 1986 överlämnades kyrkan som gåva av SCA till Ljustorps församling.

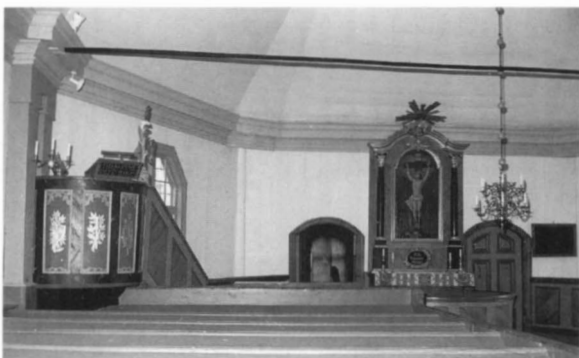
Plan och material

Oktogonalt kyrkorum med kor och vidbyggd sakristia i öster samt torn i väster. Västgaveln något sned, vilket medfört att även tornet är placerat snett i förhållande till kyrkan i övrigt. Kraftigt indragen huvudingång genom tornet i väster.

Fig. 255. Lagfors brukskapell från söder. Kyrkan byggd 1772–73, tornet ev. något senare. Foto AT 1991.

Lagfors Brukskapell Chapel seen from the south. Built 1772–73, the tower possibly somewhat later.

Separat ingång till sakristian från söder.

Materialet timmer i kyrkorummet och sakristian samt tornets bottenvåning. Hörnen är laxade. Tornets övre del utgörs av en korsvirkeskonstruktion av ”storverksträd”, enkelt brädfodrad. Kyrkans fasader klädda med rödmålad lockpanel, vita fönster och dörrömfattningar. Taken klädda med spån.

Exteriör

Kyrkobyggnaden är försedd med dubbla takfall, sakristian med ett valmat tak. Tornet, vars nederdel är något framspringande, avslutas med karnissvängd huv och lanternin, krönt med huv och flöjel. Lanterninöppningarna är upptill täckta med vitmålad spröjsade fält. Fönsteröppningarna i kyrkan är upptill tresidigt avslutade, likaså den i tornfoten kraftigt indragna huvudportalerna. Fönsterna nedtill försedda med träspröjsar, upptill, i de trekantiga partierna, med äldre mindre glas i blyspröjsning.

Interiör

Ljust kyrkorum med återställd ursprunglig färgsättning vid restaureringen 1928–33. Kyrkorummet täcks med ett åttasidigt kupolvalv. Väggarna är klädda med bred stående panel, från början endast kritade och först omkring 1900 stänkmålade. Altarpuppställningen lär vara från kyrkans byggnadstid. Altartavlan med Kristus på korset är enligt traditionen målad av en Sam Uhrdin. Den tidigare enkla predikstolen var täckt av ett rött kläde, men är nu indelad i fält prydda med förgyllda emblem, eventuellt utfört först 1933 av artisten Erik Stenholm. Ljudtak saknas.

Sluten bänkinredning som kan vara samtida med kyrkan. De båda bakersta bänkarna var ursprungligen något förhöjda, den norra liksom ytterligare ett par bänkrader har dock fått ge plats för en orgel, byggd 1932, inköpt till för-

Fig. 256. Lagfors brukskapell. Interiör mot öster. Altartavlan är enligt traditionen målad under 1900-talet. Predikstolen dekorerad 1933. Foto AT 1991.

Lagfors Brukskapell Chapel. The interior looking east. According to tradition the altar arrangement was painted during the 20th century. The pulpit was decorated in 1933.

Fig. 257. Lagfors brukskapell. Interiör mot väster. Orgeln byggd 1932, inköpt 1967. Foto AT 1991.

Lagfors Brukskapell Chapel. The interior looking west. The organ, which was built in 1932, was bought in 1967.

samlingen 1967. Läktare saknas. Golvet består av breda obehandlade plankor.

Kända viktiga förändringar och åtgärder

1870 Nytt spån på kyrk- och torntaget.

1888 Fasaderna brädfodrade och målade röda, den ursprungliga färgen.

1800-talets sl. Gjutjärnskaamin inställd på nordsidan.

1927–33 (ark. H. Eklund). Genomgripande renovering. Tornet rätades. Ny panel. Nya fönsterfoder. Nytt spåntak. Predikstolen indelad i fält och försedd med dekor av E. Stenholm. Breddade bänkar. Interiör ommålning. Elvärmeinstallation.

1954–55 (ark. E. Lundberg). Yttertaket belagt med sågade kyrkspån. Elvärmeinstallation.

Liden (Indals-Liden)

Ritningar till Lidens kyrka upprättades av arkitekt Johan Erik Söderlund 1854. Byggmästare var Johan Nordell då kyrkan uppfördes åren 1856–58. Invigningen förrättades den 25 augusti 1861 av biskop Israel Bergman. Kyrkan har många likheter med den av Nordell några år tidigare byggda Rätans kyrka i Jämtland. Den medeltida kyrkan som ligger nere vid Indalsälven skonades på grund av det långa avståndet till platsen för den nya kyrkan.

Plan och material

Ett stort rektangulärt kyrkorum med smalare polygonalt kor i öster och torn i väster. Sakristian inrymd i ett av smårummen som flankerar koret. Ingångar genom tornportal och mittportaler på syd- och nordsidan. I sydöst en mindre tillbyggnad, troligen en äldre värmekammare.

Materialen är gråsten i murarna, tegel i fönster- och dörromfattningar samt trä i korabsidens övre parti. Vitputsade fasader med gråmålad sockel. Svartmålad plåt på taken.

Exteriör

Exteriören avviker från approberad ritning främst beträffande tornavslutningen. Söderlund hade avsett en enkel avslutning med endast en spira. Exteriören sannolikt i princip oförändrad sedan byggnadstiden.

Interiör

Från det rymliga och oinredda vapenhuset i tornet leder en

1967 Orgel byggd 1932 av Åkerman & Lunds Nya Orgelfabrik, inköpt från Ekerö församling, samtidigt omdisponering av nordvästra bänkkvarteret.

1985–86 Rötskadat timmer ersatt, fönstren renoverade, nytt spån på taken. Ommålning av exteriören och interiören. Fasaden rödmålad och kyrkorummet samt sakristian erhöll stänkmålning på innerväggarna.

Äldre ritningar

Saknas.

Källor, litteratur och äldre utbildningar

C. J. F. Plagemanns resor, åren 1833–1856. Lund 1942; *Cornell, H.* och *Rappe, A.*, Lagfors kapell. SvK vol. 47. Sthlm 1939; *Hedin, S.*, Lagfors kyrka, kort historik. Sundsvall 1986; Ext.foto fr. seklets början, int.foto fr. 1925. ATA.

trappa upp till kyrkans förrum. Det väl upplysta rektangulära kyrkorummet täcks av ett flackt tunnvalv med en kraftigt profilerad taklist. Koret är högt, smalare än långhuset och skilt från detta genom en hög bågöppning. Koret belyses både av tre rundbågade fönster bakom altaret och av överljus genom åtta mindre fönster under takfoten. På väggen under dessa fönster dekor av skenarkitektur. Kortaket har dekor med änglfigurer. På altaret står ett förgyllt kors med svepduk och törnekrans, sannolikt ursprungligt. På ömse sidor om koret finns läktare med sakristia respektive

Fig. 258. Lidens kyrka från söder. Byggd 1856–58. Foto AT 1991.
Liden Church seen from the south. Built 1856–58.

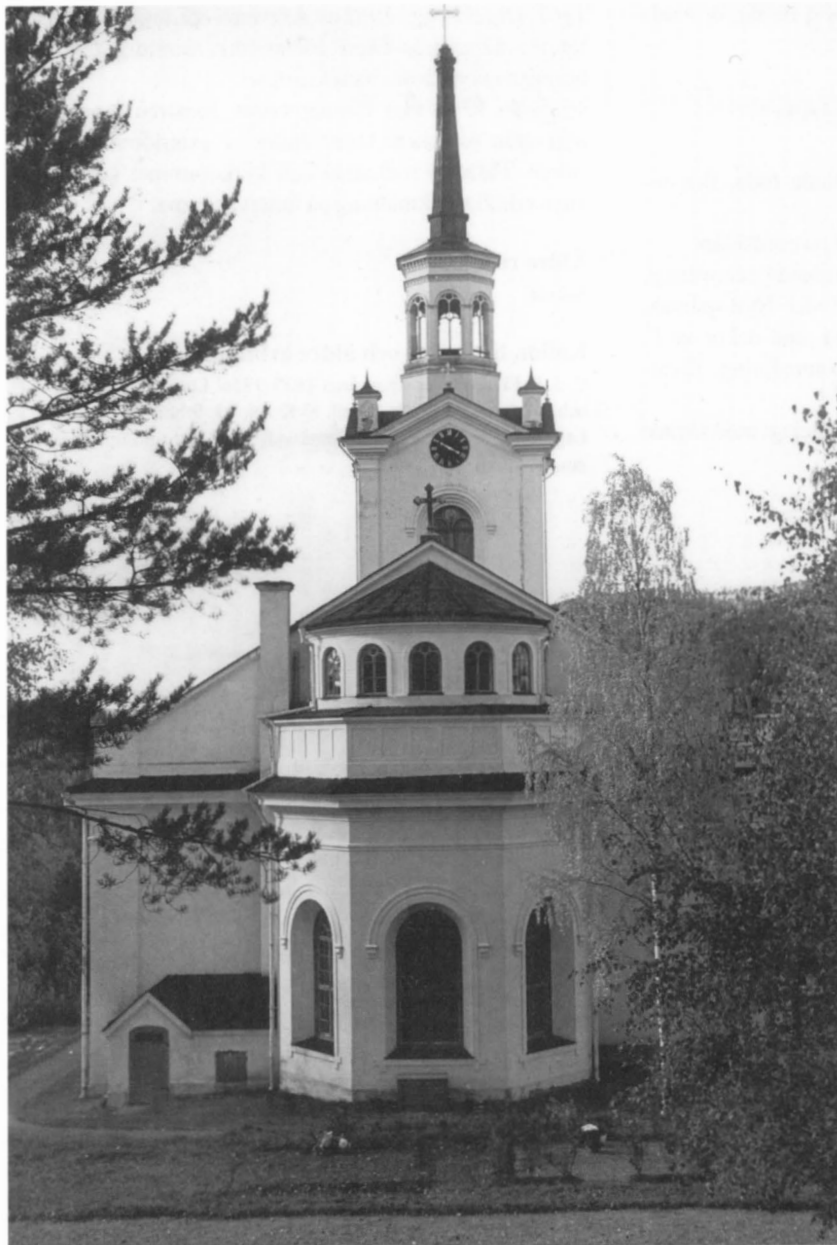

Fig. 259. Lidens kyrka från öster. Foto Henrik Cornell 1925. ATA.

Liden Church seen from the east in 1925.

förrum under. Predikstolen är sannolikt från byggnadstiden. Korgen är försedd med förgyllda emblem och trappa utefter nordöstra läktaren. Ljudtaket är ovanligt högt placerat. Nummertavlor på postament från tiden. Dopfont och reliefer vid sydöstra läktarväggen snidade 1943–45 av Per och Tor Carlsson.

Bänkarna i fyra slutna kvarter är troligen samtida med kyrkan liksom orgelläktaren. Orgelfasaden tillhör 1862 års orgel, orgelverket byggt 1958–59.

Kända viktiga förändringar och åtgärder

1862 (E. P. Billström). Orgel.

1896 Värmekaminer.

1921 (ark. O. Hökerberg). Renovering. Breddning av sidosångarna. Nya innanfönster med katedralglas. Nya innersidor vid sidosångarna. Vestibul under läktaren. Nytt orgelverk byggt av E A Setterquist & Son. Värmeledning. Ommålning av interiören.

1954–55 (ark. B. Linnarsson). Renovering. Ny puts och

Fig. 260. Lidens kyrka. Interiör mot öster. Foto AT 1991.
Liden Church. The interior looking east.

avfärgning. Ommålning av snickerier. 1921 års skorsten nedtagen ovan taket. Interiört: Altaret förminskat och framflyttat. Korgolvet sänkt ett trappsteg och belagt med kalkstensplattor. Utvidgning av koret. Modernisering av bänkinredningen. Ommålning av interiören.

1958–59 (Grönlunds Orgelbyggeri). Nytt orgelverk 1988 (Arking AB, Örnköldsvik). Yttertak av stålplåt ersatt med koppertak. Ommålning av snickerier.

Selånger

Selångers kyrka uppfördes åren 1780–81 efter ritningar av Olof Tempelman. Den byggdes söder om den gamla medeltidskyrkan, vilken bevarats som ruin. Byggmästare var Daniel Lundqvist från Gävle och svärsonen Johan Christoffer Loëll, vilken ledde arbetet.

Plan och material

Rektangulär kyrkobyggnad med tresidig, interiört halvcirkelformad avslutning i öster med vidbyggd sakristia bakom. Senare tillbyggnad på sakristians nordsida med ingång, kapprum och toalett. Torn i väster med huvudingång. Även ingång mitt på sydfasaden.

Materialet är gråsten med tegel i fönster- och dörrömfattningar samt i tunnvalvets nedre delar och i absidens valv. Tillbyggnaden uppförd av tegel. Fasaderna vitputsade med mörkbrun målad sockel. Koppertak, ursprungligen spåntak.

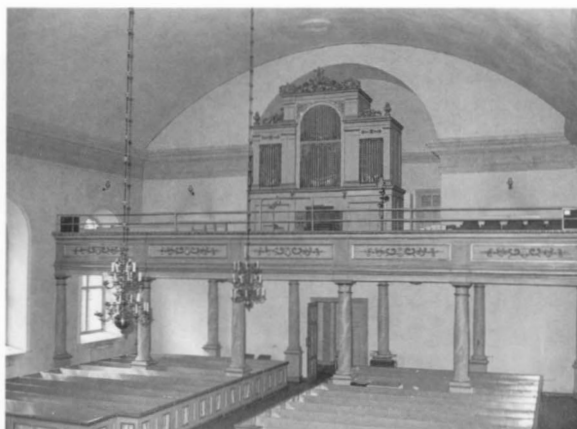

Fig. 261. Lidens kyrka. Interiör mot väster. Foto AT 1991.
Liden Church. The interior looking west.

Äldre ritningar

1853 nybyggnad för korskyrka (*J. E. Söderlund*, ritn. ej återfunnen); 1854 nybyggnad (*J. E. Söderlund*).

Källor, litteratur och äldre avbildningar

Cornell, H. och Rappe, A., Lidens kyrkor. SvK vol. 47. Sthlm 1939; Ext.foto från 1848 samt int.foto från 1925. ATA.

Fig. 262. Selångers kyrka från sydväst. Byggd 1780–81. Foto AT 1991.

Selånger Church seen from the south-west. Built 1780–81.

Fig. 263. Selångers kyrka. Koret.
Foto AT 1991.
Selångers Church. The chancel.

Exteriör

Grunddragen återgår på Tempelmans ritning. Dock avviker den uppförda kyrkan dels beträffande östpartiets avslutning och sakristians läge, dels beträffande långsidesfasadernas utsmyckning. Arkitekten hade tänkt sig en rak avslutning i öster och sakristian förlagd på nordsidan. De djupa fönsternischerna, pilastrarna samt portalens framspringande omfattning återfinns ej på Tempelmans ritning, som

uppvisar rena murytor endast avbrutna av enkla fönster- och dörröppningar. Tornets hörnmarkeringar ovanför gördelgesimsen är i senare tid borttagna. Förutom byte av takmaterial och tillbyggnad vid sakristian är exteriören sannolikt oförändrad sedan byggnadstiden.

Interiör

Interiören har i stort sett behållit sin ursprungliga karaktär. Väggarna är putsade i gulvitt. Högt tunnvalv av trä och tegel indelat med dubbla gördelbågar vilande på kopplade pilastrar. Blinddörr som pendang till sakristiedörren på korväggen. Altaruppställning och predikstol utförda av Olof Berggren från Borgsjö 1790–91. Altaruppställningen består av en arkitektonisk uppbyggnad målad gråblå med förgyllda detaljer. I mitten står ett stort kors med törnekrans och svepdruk. I krönet den uppståndne Frälsaren, treenighetssymbol inom strålar samt änglar och överst en gyllene krona. Altaruppställningen omges av draperimålning, skenarkitektur och illusoriskt kassettak. Predikstolen är prydd med förgyllda emblem, i bakgrunden grönblå draperimålning. Skenperspektivet och draperimålningarna sannolikt utförda av Jonas Wagenius och hans gesäll Jöns Asplund 1796.

En öppen bänkinredning som tillkom 1905 omvandlades till slutet 1938–39. Läktarens tillkomsttid är osäker, eventuellt byggdes den inte förrän vid inköpet av orgeln 1838. 1938–39 utvidgades den och det utspringande mittpartiet

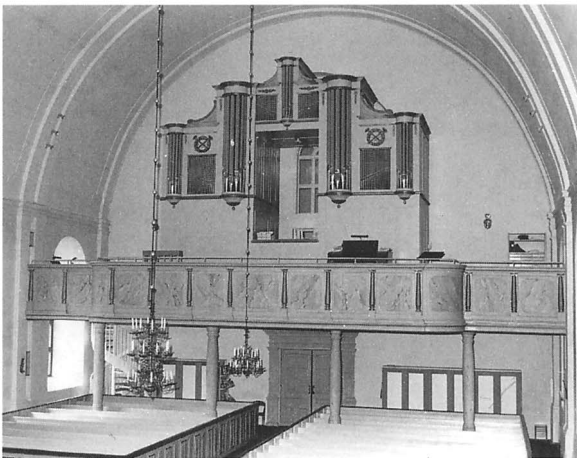

Fig. 264. Selångers kyrka. Interiör mot väster. Foto AT 1991.
Selångers Church. The interior looking west.

tillkom. Under läktaren lösa skåp och en modern spiraltrappa. Skärmar mot kyrkorummet. Orgelfasaden med öppet mittparti tillhör 1838 års orgel, verket byggt 1976.

Kända viktiga förändringar och åtgärder

1785 Valven för tunga för murarna, varför större delen av tegelvalvet blev nedtaget och ersatt av ett trätunnvalv utom i de nedre delarna som ansluter mot väggarna.

1790–91 (O. Berggren). Altarpuppställning och predikstol.

1838 (J. E. Ek, Torpshammar). Kyrkan får sannolikt sin första orgel.

1889 Sundsvalls brunna kyrkas kaminer övertagna.

1905 (ark. P. Österlund). Ny öppen bänkinredning. Nytt golv.

1938–39 (ark. D. Frykholm). Renovering. Putsning av fasader. Avfärgning. Nytt spåntak. Interiört: Färgat glas i korfönsterna. Korset ersatt med en altartavla målad av E. Stenholm. Korset placerat på f.d. kaminens plats. Ny förgyllning på altare och predikstol. Utvidgat kor. Den öppna bänkinredningen omgjord till sluten. Läktaren utvidgad på mitten, de åtta läktarpelarna reducerade till fyra. Nytt trävalv. Elektrisk installation med elektrisk värmeledning istället för den äldre kaminen. Ommålning av interiören.

1940 (A. Mårtenssons Orgelfabrik AB). Nytt orgelverk med äldre stämmor bevarade.

1966–68 (ark. H. Thunell, kons. A. Hedman). Exteriör och interiör renovering. Spåntaket ersatt med koppertak. Ny puts på fasaderna. Snickerierna ommålade. Ytterväggarnas murkrön förstärkta och stabiliserade. Nya takstolar med järnbågar. Ny utbyggnad på sakristians nordsida innehållande ingång, kapprum och toalett. Vapenhuset ombyggt med nya dörrar och inbyggd brudkammare samt toalett m.m. Heltäckande mattor och korkoplast i kyrkorummet. Ommålning av interiören, snickerierna i pärlgrått. Ny elvärme.

1974 Altartavlan i altarpuppställningen borttagen och korset samt förbundsarken återinsatta.

1985 Underhållsåtgärder. Spiraltrappa byggd från kyrkorummet till läktaren. Troligen borttogs nu (såvida detta inte utförts redan 1966–68) bänkar under läktaren samt uppsattes skärmar mot kyrkorummet.

1989 (J. Menzel). Kororgel.

Äldre ritningar

1763 nybyggnad, tornlös rokokokyrka (D. Hagman, RA); 1776 nybyggnad (O. Tempelman, RA, HLA).

Källor, litteratur och äldre avbildningar

Cornell, H. och Rappe, A., Selångers kyrkor. SvK vol. 47. Sthlm 1939; Hanæus, Å., Selångers kyrka. U.å. (efter 1972); Ext.- och int.foton fr. seklets början. ATA.

Skön

Sköns medeltidskyrka, 1768 troligen förlängd i väster och försedd med nytt torn av Daniel Hagman, låg strax söder om den nuvarande med sakristiemuren dikt intill den nya kyrkans sydmur. Den revs 1848. Den nya kyrkan grundlades 1847 och uppfördes efter ritningar av byggmästaren Jacob Norin med Haverö kyrka som förebild. Ritningen lätt reviderad av Abraham Raphael Ulric Pettersson vid granskningen på ÖIÄ efter församlingens önskemål. Invigningen förrättades den 29 september 1850 av biskop Israel Bergman.

Plan och material

Rektangulär kyrkobyggnad med kor och sakristia i öster samt torn i väster. I nordöstra vinkeln mellan kor och långhus en tillbyggnad, som tjänade som sakristia mellan åren 1900–1969. Ingång genom torn och mittingång på sydfasaden. Ursprungligen har det funnits även en mittingång på nordsidan. Separat ingång till tillbyggnaden från väster.

Fig. 265. Sköns kyrka från sydväst. Byggt 1847–50. Foto AT 1991.
Skön Church seen from the south-west. Built 1847–50.

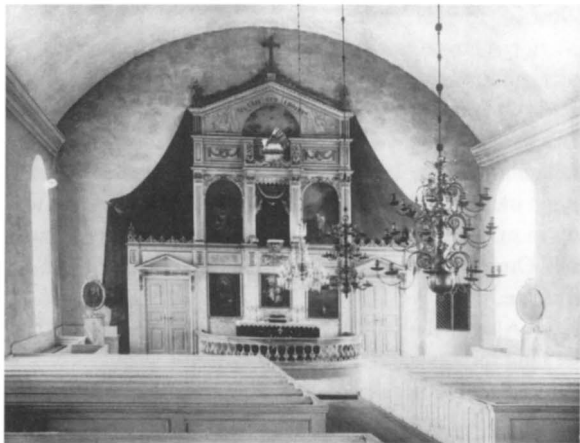

Fig. 266. Sköns kyrka. Interiör mot öster före år 1900. Foto Erik Larsson.

Skön Church. The interior looking east before 1900.

Fig. 267. Sköns kyrka. Koret. Foto AT 1991.

Skön Church. The chancel.

Materialet är gråsten med tegel i dörr- och fönsteromfattningar. Vita slätputsade fasader med svartmålad sockel. Takbeläggningen kopparplåt.

Exteriör

Ursprungligen uppförd enligt 1847 års ritningar förutom att taken eventuellt valmades och portalerna fick en rikare utformning med Norrala kyrka som förebild. Dessutom tillkom ett basparti kring lanterninen i vilket fyra urtavlor till ett urverk placerades. På grund av bristande ekonomi och arbetsbörda avkortades tornet några alnar vid uppförandet. Norra och södra murarna kröntes tidigare av gavelfrontoner över de ursprungliga ingångarna. Den norra portalen är sedan 1900 ersatt med ett fönster. Den södra porten har försetts med glasrutor 1969. Västportalen är flankerad av räfflade kolonner, som bär upp ett entablement. Däröver ett lunettfönster.

Interiör

Interiören väsentligt förändrad i flera omgångar. Nuvarande interiör präglas främst av 1969 års renovering. Väggarna vitputsade, tunnvalvet av trä målat ljusblått. Ursprungligen var korväggen med altarpredikstol prydd av en stor målad arkitektonisk uppbyggnad, ritad av A. R. U. Pettersson, utförd 1850 av Olof Hofrén. På sidorna fanns infällda oljemålningar av Gustav Mauritz Kjellström, två större rundbågiga med motiven "Moses visar lagtavlor för folket" (som modell till Moses en bondson från Timrå vid namn Frölander), respektive "Nattvardens instiftande". Därunder fanns två mindre firsidiga infällda målningar, "Jesu dop" och "De fyra evangelisterna". Dessa oljemålningar är nu uppsatta på långväggarna. Altarväggsdekoren var inramad av en draperimålning direkt på muren. Den nuvarande altartavlan utgöres av en i furu skuren relief föreställande "Jesus uppenbar sig för lärjungarna vid Tiberias sjö" utförd av Per Nilsson-Öst 1990. Fristående altarbord av sten och öppet altarskrank. Predikstolen, byggd av fabrikör B. Allberg 1930, målad i två grå nyanser.

Öppna laserade bänkar från 1969 med rödbruna dynor. Läktarbarriären kan vara samtida med kyrkan. Orgelfasaden från 1850 är ritad av Olof Hofrén, med smärre justering av Pettersson. Nuvarande orgelverk byggt 1969. Läktarunderbyggnad med fasad främmande för kyrkorummets. Kororgel.

Fig. 268. Sköns kyrka. Interiör mot väster. Läktarunderbyggnaden tillkom 1969. Foto AT 1991.

Skön Church. The interior looking west. The rooms under the organ gallery were built in 1969.

Kända viktiga förändringar och åtgärder

1888 ca. Kamin framför nordingången, som igensattes.
 1900 (ark. G. Hermansson). Omfattande renovering. Ny sakristia byggd vid norra korväggen, vid södra en värmekammare. Nordingången omvandlad till fönster. Altarpredikstolen upplöst och väggen till förutvarande sakristian rivet och den senare omgjord till nytt kor med nytt tegelvalv. Som altartavla ett fönster med glasmålning med motivet "Den uppståndne Kristus". Nya rundfönster med glasmålningar upptagna i det nya koret. Korgolvet sänkt. Ny fristående predikstol vid västväggen utan ljudtak med målade framställningar av Kristus och apostlar utförda av en ritlärare Tullberg. Ny öppen bänkinredning. Orgelläktaren sänkt och ombyggd med bibehållande av barriären. Ny uppgång från tornet, i stället för de två i långhuset. Klenta stödkolonner av gjutjärn under läktaren. Nytt orgelverk byggt av E A Setterquist & Son. Stengolv i vapenhuset. Ommålning av interiören. Korets kryssvalv målat som en stjärnhimmel. Dekormålning i taket och i korbågen.
 1926 (Skoglund & Olsson, Gävle). Varmluftssystem.
 1930–31 (ark. E. Högström). Ny predikstol, byggd av fabriker B. Allberg, uppsatt mellan första och andra fönstret på nordsidan. Dekormålning i koret med motiv ur bibeln utförd av E. Stenholm samt ny dekor på bågen och fondväggen. Väggarna tidigare kalkfärgade nu oljemålade. Sidobänkarna borttagna. Stora mittgången breddad. Trappan i tornet flyttad 1 m. Elbelysning. Varmluftssystemet utbytt mot varmvattensystem.
 1969 (ark. C. A. Acking). Genomgripande renovering. Troligen försvann nu frontonerna över takfoten. Ny dörr med fönster i mittportalen på sydsidan. Kopparplåt på taket. Värmekammaren rivet. Bågöppningen in emot koret

Svartvik

Ursprungligen byggd 1848–49 på initiativ och bekostnad av James Dickson, för att tjäna som skola, skollärbostad och kyrka i det expanderande trävarusamhället. Byggnaden invigdes 22 juni 1851. 1872 uppfördes tornet och 1917 utbyggdes kyrkan med en absid och en ny sakristia samt förrådsrum på ömse sidor om koret i tornets nedervåning. 1 januari 1991 skänktes kyrkan av SCA till Njurunda församling.

Plan och material

Rektangulärt kyrkorum med absidförsett kor i norr. Tornet byggt över koret. Sakristia och förrådsrum väster respektive öster om detsamma. Vapenhus i söder med ingång i väs-

igenmurad och sakristian återigen placerad bakom koret. Över sakristian sammanträdesrum. Sakristians östfönster igenmurat, synligt endast som en nisch på insidan. Ett nytt fönster likt långhusets fönster upptaget på sydsidan i stället för rundfönstret. 1900-talets sakristia omändrad till elvärme-central och omklädningsrum. Nytt fristående altarbord av sten. Triptyk på altaret med motiven "Jesu dop", "Nattvarden" och "Getsemanebönen", utförd av P. Andersson. Ny modern altarring med skinnklätt knäfall. Nya nummer-tavlor. Ny bänkinredning med raka gavlar. Läktarunderbyggnad med trappa upp till läktaren. Nya dörrar ut till vapenhuset. Nytt orgelverk byggt av Gustaf Hagström orgelverkstad. Ny armatur upphängd i dubbla rader. Nytt kalkstensgolv. Interiör ommålning, vita väggar och ljusblått tunnvalv. Predikstolen i gråa nyanser. Vapenhuset: Nytt tak. Trappan till läktaren borttagen. Toalett installerad. Elvärme.

1988 ca. Dubbla trappor upp till läktaren.

1990 Ny altartavla av P. Nilsson-Öst.

Äldre ritningar

1847 nybyggnad (osign., *J. Norin*, RA); 1847 nybyggnad (*A. R. U. Pettersson*); 1849–50 altarpuppställning och predikstol (ritningen, anskaffad av prosten, ej återfunnen); 1849 altarpredikstol (*A. R. U. Pettersson*); 1849 orgelfasad (osign. *J. G. Ek?*, RA); 1849 orgelfasad (*A. R. U. Pettersson*).

Källor, litteratur och äldre avbildningar

Cornell, H. och *Rappe, A.*, Sköns kyrka. SvK vol. 30. Sthlm 1929; *Nordenskjöld, O.*, Sveriges kyrkobyggnader i ord och bild. Sthlm 1934; *Svedberg, M.*, Från gamla Skön. Del 1–2. Sundsvall 1947, 1950; Välkommen till Sköns kyrka. Vägledning utgiven av Sköns kyrkoråd, u.å.; Foton fr.o.m. 1898. ATA.

ter. Vindfång med separat ingång till sakristian. Ursprungligen troligen mittingångar på långsidorna.

Timmerbyggnad reveterad med vitputsade väggar, även ursprungligen vitmålad. Tegeltak, ursprungligen spåntak. Tornet försett med plåttak.

Exteriör

Nybyggnadsritningar saknas. Trots att byggnadskropparna tillkommit vid olika tillfällen är helheten i princip nygotisk. Tornet med ursprungligen sakristia i bottenvåningen byggt omkring 1872. Från början en närmast profan exteriör med sannolikt rektangulära fönster. Mitt på nocken en takryttare (troligen rund) avslutad med ett förgyllt klot och kors. I

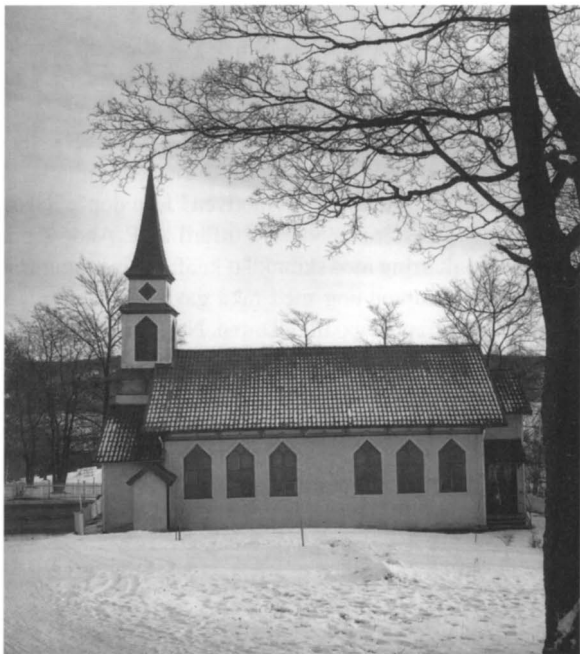

Fig. 269. Svartviks kyrka från väster. Byggt 1848–51. Tornet över koret uppfördes ca 1872. År 1917 utbyggdes koret med absid, sakristia och förrådsrum. Foto Peter Hamberg, Sundsvalls museum, 1966.
Svartvik Church seen from the west. Built about 1850. The tower over the chancel was built about 1872. In 1917 the chancel was enlarged.

takryttaren en kyrkklocka. Enligt en beskrivning från 1856 var väggarna prydda med listverk och ornamentik. 1917 års tillbyggnad innebar en förlängning av sakristian med en absid samtidigt som den f.d. sakristian omvandlades till kor. Det nya koret flankeras av lägre utbyggnader med pulpettak, sakristia respektive förrådsrum, samtida med absiden. Vid västgaveln ett äldre vapenhus, som tillbyggdes omkring 1952.

Interiör

En helgjuten inredning och dekormålning i nygotik och nyrenässans tillkommen vid renoveringarna 1872 och 1917. Interiören präglas av den öppna takstolen i långhuset, som kom tillsynes då övervåningen med skolsal och lärarbostad avlägsnades (troligen 1872). Taket är dekorativt målat i ljusa färger och guld. Inredningen är mestadels hållen i en mörkbrun grundton. De gulvita väggarna är putsade. Koret kontrasterar mot långhuset med sin mörkare färgton och rikare utsmyckning med dekorativa målningar i blått och guld av Georg Holmberg från ca 1917. Övergången till koret markeras med en arkitektonisk omramning i form av kolonner och spetsbåge med texten ”Helig, helig, helig är

Herren Sebaot”. Större delen av korets inredning tillkom vid 1917 års renovering. Altartavlan målad av Ole Frövig omkring 1917 efter Marcus Grönvolds målning ”Kristus i bön” utförd för Johanneskirken i Bergen 1894. Altaruppställningen, placerad mitt i den tresidiga absiden, flankeras på ömse sidor av fönster med glasmålningar. Predikstolen från 1917 fristående på golvet. Bänkinredningen troligen från 1870-talet, likaså läktaren. Orgelfasaden härstammar från 1872 års orgel, medan verket är byggt 1952.

Ursprungligen var kyrkorummets tak indelat i två valv,

Fig. 270. Svartviks kyrka. Koret. Foto Peter Hamberg, Sundsvalls museum, 1966.
Svartvik Church. The chancel.

Fig. 271. Svartviks kyrka. Interiören sedd mot söder. Foto Peter Hamberg, Sundsvalls museum, 1966.
Svartvik Church. The interior looking south.

som bars upp av fyra pelare. Kyrkorummet var ljust, upplyst av 12 fönster. Två dörrar, troligen mitt på långsidorna ledde in till rummet. Predikstolen fanns inom altarringen, vilket tyder på en altarpredikstol. På väggen över predikstolen ett bildhuggeriarbete i form av en uppslagen bok med kors över. På bokens ena blad stod "Joh. 3:16" på det andra "Math. 5:41". Bänkinredningen var uppdelad i fyra kvarter med mittgång och tvärgång.

Kända viktiga förändringar och åtgärder

1872 Takryttaren och den eventuella takkupan ersatta med ett tillbyggt torn vid nordgaveln. I tornets bottenvåning sakristia. Ev. tillkom nu nya spetsbågiga fönster. Troligen borttogs vid denna tidpunkt även övervåningen och takstolen gjordes synlig. Predikstolen på västväggen ersatt med en öppning mot sakristian med utskjutande ljudtak och blåmålat fält under, beprytt med målade dekor i form av en kalk, ett kors, en bibel och olivkvist. Mellan altaret och detta fält texten "Ära vare Gud i höjden". Ovanför ljudtaket ett blått band med texten "Saliga äro de, som bo i ditt hus och Lofva dig beständigt. Dav.ps.84.5." Sannolikt tillkom nu eller 1896 den nuvarande bänkinredningen samt orgelläktaren.

1874 Ny orgel.

1896 Exteriör och interiör renovering.

1800-talet sl. Två Gurneyska värmeugnar insatta.

1917 Exteriör och interiör renovering samt tillbyggnad. Sakristian omändrad till kor och utbyggd med en tresidig absid. Sakristia och förrådsrum tillbyggda på ömse sidor

om f.d. sakristian. Eventuellt ersattes nu spåntaket med ett tegeltak. Altarpredikstolen borttagen, ny altarpuppställning i den tillbyggda absiden med altartavla av O. Frövig. Glasmålningar i korfönsterna och troligen även enklare dylika i samtliga fönster. Dörrar med dekorerade omfattningar upptagna på nordväggen och från koret till de nya utrymna sakristia och förråd. Ny fristående predikstol utan ljudtak. Ommålning med rik dekormålning av G. Holmberg i främst koret men även i långhusets tak.

1940 Renovering. Elektrisk installation. Värmeugnarna borttagna. I den förutvarande nischen på västsidan dopaltare och dekormålning av E. Stenholm. Ommålning. Konservering och påmålning av 1917 års dekormålning.

1952 (Grönlunds Orgelbyggeri). Nytt orgelverk. Vapenhuset tillbyggt.

1973 Exteriör ommålning.

1984 Borttagning av de främre bänkarna.

Äldre ritningar

Saknas.

Källor, litteratur och äldre avbildningar

Östergren, N., "Förteckning öfver Svartviks kyrkas tillhörigheter jämte Beskrifning och historik öfver kyrkan upprättad år 1906...". SCA Merlo Arkiv, Timrå; *Næslund O. E.*, Njurunda pastorat (i: Det gamla Medelpad nr 2). Sundsvall 1945; *Cornell, H. & Rappe, A.*, Svartviks kapell. SvK, vol. 30. Sthlm 1939; Sverige framställt i taflor. Göteborg 1856; Foton från 1930-talet. ATA.

Timrå

Medeltidskyrkan revs delvis 1794, varvid de östra och södra murarna samt sakristian sannolikt kom att ingå i den nuvarande kyrkan. Byggmästare Pehr Hagmansson svarade för bygget. Som arkitekt stod troligen Gustaf Pfeffer. Invigningen skedde den 16 oktober 1796. Tornets originella övre del tillkom 1833–35 efter ritningar av skeppsbyggmästare E. Ab. Hägglund vid Wifsta varv, obetydligt förändrade av Fredrik M. Bäck vid granskningen på ÖIA. Som byggmästare till tornöverdelen stod Hägglund och murmästaren P. Sjölander.

Murad port till kyrkogården med förgylld strålsol i smide i bågen som bärs upp av kolonner och pilastrar.

Plan och material

Rektangulärt kyrkorum med kor och sakristia i öster samt torn i väster. I vinkeln mellan sakristians sydvägg och kyrkorumets sydösvägg en tillbyggnad som ursprungligen

Fig. 272. Timrå kyrka från sydväst. Byggd 1794–96, delvis på medeltida grundmurar. Tornets övre partier är från tiden 1833–35. Foto ATA 1991.

Timrå Church seen from the south-west. Built 1794–96 on partly medieval foundation walls. The upper parts of the tower were built 1833–35.

Fig. 273. Timrå kyrka. Koret. Foto AT 1991.

Timrå Church. The chancel.

tjänade som värmekammare. Ingång genom torn och mitt-
ingång på sydfasaden. Separat handikappgång med hiss i
tillbyggnaden norr om tornet. Senare upptagen ingång till
f.d. värmekammaren på sydsidan.

Materialet gråsten med tegel i fönster- och dörromfatt-
ningar. Vit slätputs på fasaderna, sockeln grå. Taken täckta
med kopparplåt.

Exteriör

Exteriören utförd enligt ÖIÄ:s ritningar. Tornavslutningen

återgår på år 1831 insänt förslag till ny tornavslutning. Den
första tornavslutningen följde den ursprungliga ritningen
med endast en låg halvsfärisk huv. De fem rundbågiga
fönsterna på var långsida är innefattade i nischer som går
ner till sockeln. Sedan 1833–35 avslutas tornet med en lan-
ternin i form av ett rundtempel med åtta kolonner av trä som
bär upp ett korskrönt kupoltak. Kupolens insida är blåmå-
lad med gul bård i ytterkanten och omkring lampan i dess
mitt. I senare tid har tillbyggnader tillkommit på ömse sidor
om tornet samt vid sakristians sydvägg.

Interiör

Kyrkorummet är delvis återrestaurerat till 1850-talets ut-
seende. Väggarna är slätputsade i svagt grå ton och träturn-
valvet målat gråblått. Profilerad taklist, som på korväggen
är försedd med äggstav. Altartavlan med motivet "Nedta-
gandet från korset" är målad 1823 av Pehr Sundin från
Jämtland. Omramningen kan vara utförd eller ritad av
byggmästaren Hagmansson. Eventuellt är den senare, från
1850-talet. Korväggens nuvarande skenarkitektur med il-
lusorisk nisch bakom altaret med öppningar mot målad blå
himmel är sannolikt utförd av Gustaf Mauritz Kjellström
och Olof Hofrén 1851. Bakom 1850-talets målning finns
rester av en tidigare dekormålning av 1700-talskaraktär fö-
reställande en absid med perspektiviskt ställda kolonner,
tre på varje sida. Upp till avslutning med ett draperibehängt
kassetterat valv. Predikstolen ritad av Kjellström och Johan
Adolf Hawerman samt skulpterad av Olof Hofrén, med
målade fält av Kjellström 1851. Ursprungligen övertogs

Fig. 274. Timrå kyrka. Interiör mot väster. Foto AT 1991.

Timrå Church. The interior looking west.

troligen predikstolen från 1666, som fanns i den äldre kyrkan.

Sluten bänkinredning i fyra kvarter från 1949–50. Läktarbarriären sannolikt från kyrkans byggnadstid. Orgelfasaden ritad av Jacob Wilhelm Gerss 1843, orgelverket byggt 1973. Diskret läktarunderbyggnad.

Kända viktiga förändringar och åtgärder

1833–35 (bygm. E. A. Hägglund, ark. F. M. Bäck). Tornet ombyggt och förhöjt samt försett med ny tornöverbyggnad.

1843 (ark. J. W. Gerss). Ny orgel, orgelverket byggt av J. G. Ek.

1851 Ny predikstol ritad av G. M. Kjellström och J. A. Hawerman, utförd av Kjellström samt O. Hofrén. Eventuellt även en ny omramning till altartavlan eller ny dekor på den äldre stommen. Ommålning av interiören, skenarkitektur på korväggen troligen av Kjellström och Hofrén.

1898–99 (ark. G. Hermansson). Genomgripande renovering. Värmekammare tillbyggd vid sakristians sydvägg. Nytt altare och ny altarring med balusterdockor i stället för en sluten ring. Ny öppen bänkinredning. Ny läktarbarriär med balusterdockor. Nya läktarpelare. Ny orgel byggd av E. A. Setterquist & Son. Nya dörrar. Ommålning av interiören. Den målade dekoren på ömse sidor om altarpuppställningen överputsad. Innerväggarna avfärgade i ljusgult med dekorationsmålningar. Tunnvalvet indelat med imiterade grå gördelbågar i puts med däremellan ljusblå medaljonger, allt mot en ljusbrun fond.

1923 Ommålning av interiören.

1931 Vindfång.

1949–50 (ark. E. Fant, ing. S. Nilsson). Exteriör och in-

teriör renovering. Nytt koppartak. Fasaderna omputsade. Förändring av värmekammaren, som erhöll valmat sadeltak, nyupptagna fönster samt ingång till sakristian. Innerväggarna samt tunnvalvet omputsade. 1898 års dekormålning borttagen. Äldre målning framtagen på korväggen. Ny altarring efter äldre modell. Utvidgat kor. Stengolv i koret med infällda gravstenar. Ny sluten bänkinredning. Den äldre läktarbarriären återinsatt. Nya läktarpelare. Läktarunderbyggnad. 1898 års orgelfasad ersatt med 1843 års fasad. Nya fönster. Trappan i vapenhuset till läktaren ersatt med två trappor i inbyggnaden under läktaren. Elektrisk uppvärmning.

1971 (Bjerking ing.byrå). Exteriör renovering. Putslagning och avfärgning.

1973 (Grönlunds Orgelbyggeri). Nytt orgelverk.

1982–83 Tre träreliefer med ”Syndafallet”, ”Utdrivandet ur paradiset” och ”Första brodermordet”, utförda av B. Hansson, uppsatta på södra långväggen.

1990 (ark. T. Dal). Kyrkan utbyggd på ömse sidor om tornet med särskild ingång norr om torningången.

Ritningar

1793 nybyggnad (*P. Hagmansson*, RA); U.å. (1794); nybyggnad (osign., *G. Pfeffer?*); 1831 ny tornöverbyggnad (osign., *E. A. Hägglund*); U.å. ny tornavslutning (osign.); 1833 ny tornöverbyggnad (*F. M. Bäck*); U.å. orgelfasad (*G. M. Kjellström*, ritningen ej återfunnen); 1851 orgelfasad, Kjellströms förslag omarbetat (*J. A. Hawerman*).

Källor, litteratur och äldre avbildningar

Cornell, H. och Rappe, A., Timrå kyrka. SvK vol. 30. Sthlm 1929; *Nyberg, V.*, Timrå kyrka, kyrkoberskrivning. Sundsvall 1955; *Nyberg, V.*, Timrå köping. Sundsvall 1970; Foton fr.o.m. 1911. ATA.

Torp

(Carl Gustafs kyrka)

År 1779 fattades beslut om att en ny kyrka skulle byggas i Torp och 1781 bestämdes, att den skulle ligga på den gamla kyrkans plats. Den medeltida kyrkan skulle kringbyggas innan den revs. Förslagsritning visar dock att den äldre kyrkan skulle sammanfalla med den nya kyrkans västra del fram till korsarmarna. Arbetet med den planerade nya kyrkan igångsattes 1782. Ritningarna var utförda av Olof Tempelman 1777. Byggmästare var Daniel Lundqvist från Gävle och bygget leddes av hans verkgesäll Johan Christopher Loëll. Invigning förrättades den 13 november 1785

av prosten Pehr H. Wasenius. Tornöverbyggnaden, ritad av C. F. Ekholm, tillkom 1883 efter det att den gamla förstörts av ett blixtnedslag.

Plan och material

Rektangulärt kyrkorum med korta breda tvärskepp. Kor och torn i öster samt sakristia i tornet. Delvis indragna trapporn på ömse sidor om tornet. Ingång på västgaveln och i södra korsarmen. Separat senare upptagen ingång i nordöstra vinkeln mellan kor och sakristia samt en ur-

Fig. 275. Torps (Carl Gustafs) kyrka från sydväst. Byggd 1782–85, i väster troligen på delvis medeltida murar. Tornets överdel byggdes 1883. Foto AT 1991.

Torp (Carl Gustaf) Church seen from the south-west. Built 1782–85, the western parts probably on partly medieval foundation walls. The present upper part of the tower was built in 1833.

Fig. 276. Torps (Carl Gustafs) kyrka från nordöst före 1833 med den ursprungliga tornöverdelen. Foto ur O. Rydholm och J. Svedberg, Våra helgedomar. Sundsvall 1849.

Torp (Carl Gustaf) Church seen from the north-east before 1833 with the original upper part of the tower.

sprunglig ingång till torntrappan. Bredare och kortare korsarmar än vad godkänd ritning anger. Denna avsåg en förlängning av befintligt långhus med korsarmar och nytt korparti. Ej heller fönster- och portalplaceringar överensstämmer med Tempelmans förslag.

Materialet är gråsten med tegel i valv, fönster- och dörr-

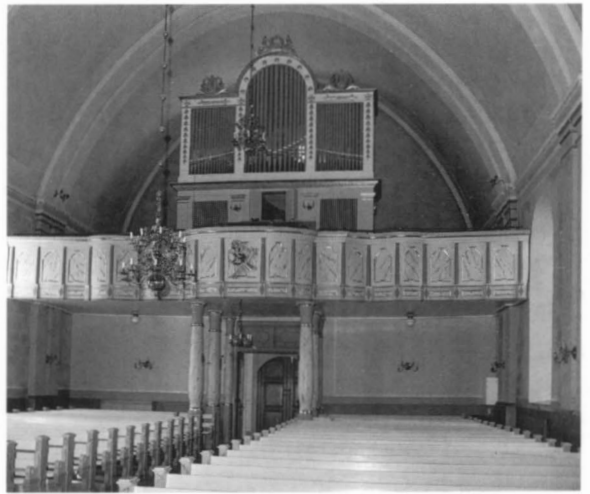

Fig. 277. Torps (Carl Gustafs) kyrka. Koret. Pilastrarna och dekmålningen ovanför altartavlan tillkom 1925. Foto AT 1991. Jfr fig. 392.

Torp (Carl Gustaf) Church. The chancel. The pilasters and wall-paintings are from 1925. See also Fig. 392.

Fig. 278. Torps (Carl Gustafs) kyrka. Interiör mot väster. Foto AT 1991.

Torp (Carl Gustaf) Church. The interior looking west.

omfattningar. Eventuellt kan medeltida murar ingå i långhuset. Fasaderna vita och slätputsade. Yttertaket belagt med tjärad spån, spiran med kopparplåt.

Exteriör

Exteriören avviker delvis från approberad ritning. Tempel-

man hade avsett ett helt valmat tak, istället blev endast röstet valmat. Korsarmarnas rusticerade omfattningar kring portaler och ovanliggande rundbågade fönster utfördes ej. På norra korsarmen istället tre fönster och på den södra en mittportal med flankerande fönster och över portalen ett litet rundfönster. Beträffande tornöverbyggnaden följde man ursprungligen Tempelmans förslag med huv och öppen lanternin avslutad med en flersprångig huv. Sedermera tycks den öppna lanterninen ha blivit täckt innan den brann. Dagens tornöverbyggnad tillkom 1883. Fönstren är ovanligt små i höga djupa nischer.

Interiör

Det ljusa kyrkorummet med sina korsarmar täcks av tunnvalv med gördelbågar som utgår från kopplade väggpilastrar. Runt väggarna löper en profilerad taklist. Korväggens övre parti upptas av en grisaillemålning föreställande "Det himmelska Jerusalem" utförd 1925 av Yngve Lundström. Altaruppställningen, förfärdigad 1852 av Gustaf Mauritz Kjellström från Gävle, består av vita kannelerade kolonner med förgyllda kapitäl, som bär upp en rundbåge med inskriften "Det är fullkomnat" och sju änglahuvuden samt ett krön i form av en strålsol. Altartavlan är övertagen från den gamla kyrkan och föreställer "Korsnedtagningen", målad av Carl Hofverberg 1749. Den var ursprungligen innefattad i en samtida inramning av vilken delar finns bevarade. Mellan åren 1852 och 1900 var hela korväggen dekorerad med skenperspektivmålning, troligen utförd av Kjellström. Den föreställde två likformiga, väldiga palatssalar med kassetterade tunnvalv, på ömse sidor om altaruppställningen. Till att börja med användes den äldre kyrkans predikstol, snidad av Gregorius Raaf 1690. Den nuvarande predikstolen, ritad av Johan Adolf Hawerman, är samtida med altaruppställningen och utförd av samma mästare. Vid renoveringen 1925 inreddes norra korsarmen till dopplats. Lundström målade då väggen över fönstren i grisaille med motivet "Kristus välsignar barnen". Dopplatsen har på 1970-talet åter förlagts till koret och norra korsarmen används numera som lillkyrka.

Öppen bänkinredning från 1900. I norra korsarmen, lillkyrkan, lösa stolar. Läktare från byggnadstiden. Ursprungligen fanns även en läktare i södra korsarmen. Orgelfasaden är från 1828, orgelverket från 1966.

Kända viktiga förändringar och åtgärder

1823 Nya fönster.

1828 (P. Z. Strand). Kyrkans första orgel.

1838 (G. Sundin). Målning och förgyllning.

1851–52 Ut- och invändig renovering. Ny altaruppställning med den gamla altartavlan infogad. Altartavlan restaurerad av "målare Kjellström". Stor arkitektonisk perspek-

tivmålning på hela korväggen utförd av samme konstnär, som även stod för predikstolens snidande. Draperimålning bakom predikstolen. Nytt golv.

1881 Omputsning av exteriören. Fönstren gjordes rundbågiga.

1883 (ark. C. F. Ekholm). Ny tornöverbyggnad med spira efter blixtnedslag. Tornur insatt.

1900 (ark. G. Hermansson, stadsark. N. Källander, kons. O. Johansson). Exteriör tillbyggnad och interiör renovering. Värmekammare delvis nedsänkt i marken i vinkeln mellan södra korsarmen och koret. Nytt textinnehåll på bågen i altaruppställningen. Perspektivmålningarna på korväggen ersatta med en ny fondmålning bestående av flankerande rundbågiga fält vid altaruppställningen och däröver målade rankor och bladverk. Ny altarring. Ny dörr till sakristian. Ny öppen bänkinredning i stället för slutet. Läktaren i södra korsarmen borttagen. Mindre läktarunderbyggnad med fältindelad vägg. Ommålning av interiören. Dekormålning i valvet. Väggarna målade ljusgula med vita listverk. Altaruppställning, altarring, predikstol, läktarbarriär och orgelfasad vitmålade.

1919 (E A Setterquist & Son). Nytt orgelverk.

1925 (ark. Fr. Falkenberg, artisten Y. Lundström). Exteriör och interiör renovering. Fasaderna nyputsade, nytt spåntak. Dubbelkopplade pilastrar på ömse sidor av altaruppställningen. De målade rundbågade fälten ersatta med rektangulära enkla fält med sparsam dekor i form av rundlar med symboler. Ny dörr till sakristian. Taklisten dragen fram över korväggen. Ny dekormålning på korväggen ovanför korets taklist och på norra korsarmens nordvägg. Mellersta fönstret i samma korsarm försett med glasmålning.

1953 Elvärme.

1960 ca (S. Trädgårdh). Utvidgad läktarunderbyggnad med ny vägg samt återanvänd pardörr. Dörrbladens fält något förändrade.

1966 (Gustaf Hagströms Orgelverkstad). Nytt orgelverk.

1973 (ark. T. Hjärne). Exteriör renovering. Underhåll. Ommålning.

1976 (ark. T. Hjärne). Dopfunten flyttad från norra korsarmen. De södervända bänkarna ersatta med kopplade stolar. Djupare altare i norra korsarmen. Ommålning av interiören. 1984 Förhöjning av läktarbarriären med ett metallräcke.

1993 (Byns Byggkonsult HB, Erikslund). Exteriör renovering. Lagning av putsen med kalkbruk istället för som tidigare med kalkcementbruk. Fasaderna kalkavfärgade två gånger, på tornet kalksilikat. Ommålning av snickerierna. Ny koppjarplåt på tornspiran.

Äldre ritningar

1779 nybyggnad med Selångers kyrka som förebild (D. Lundqvist,

RA); U.å. (1777) tillbyggnad (O. Tempelman, samma ritning kontraherad T. Wennberg, HLA); 1852 predikstol (J. A. Hawerman); 1883 tornspira (C. F. Ekholm).

Källor, litteratur och äldre avbildningar

Cornell, H. och Rappe, A., Torps kyrka. SvK vol. 47. Sthlm 1939; Nyberg, H., Torps kyrka 200 år. Torp 1985; Rydholm, O., Historik över kyrkan i Torp. Sundsvall 1926; Rydholm, O. & Svedberg, J., Våra helgedomar. Fränsta 1949; Ext.- och int.foton fr.o.m. 1883 återgivna i Våra helgedomar, se ovan; Int.foton före 1900 samt 1925. ATA.

Tuna

Tuna kyrka uppfördes 1776–78 på samma plats som medeltidskyrkan. Ritning och kostnadsförslag upprättades av Daniel Hagman redan 1772. I brev 1777 meddelade ÖIÄ dock att de inte godkände Hagmans ritning utan menade, att Tuna som var moderkyrka i ett pastorat, skulle uppföras med torn. Nya ritningar av Olof Tempelman bifogades, vilka följdes även om tornet tillkom först år 1937. Arbetet med den nya kyrkan påbörjades av Hagman. Vid dennes frånfälle 1777 övertogs ledningen av sonen Pehr Hagmansson. Kyrkan med endast grund till ett torn invigdes den 5 juli 1778 av kyrkoherde Nils Nordstrand.

Murad port till kyrkogården. Klockstapeln öster om kyrkan är byggd 1746 av klockaren Alexander Thun.

Plan och material

Rektangulärt kyrkorum med kor i öster, sakristia i nordöstra hörnet samt torn i väster. Huvudingång mitt på sydsidan samt genom tornet i väster.

Materialet är gråsten med valv, fönster- och dörrömfattningar av tegel. Murar från medeltidskyrkan ingår i söder och öster. Vitputsade fasader och gråmålad sockel. Skiffer på kyrkans tak och kopparplåt på tornhuvu, ursprungligen troligen spån.

Exteriör

Exteriörens utformning följer Tempelmans ritning, även om tornet byggdes 160 år senare. Hagman hade med Attmars kyrka som förebild avsett en tornlös kyrka med valmat tak i två avsatser och rusticerade kolonner som skulle pryda fasaderna. Förutom tornets tillkomst har kyrkan vid 1928 års renovering fått en markerad omfattning av kalksten vid sydportalen. För övrigt synes kyrkan vara oförändrad sedan byggnadstiden.

Interiör

Välbevarat kyrkorum med ett åttedelat stjärnvalv över mit-

Fig. 279. Tuna kyrka från söder. Byggt 1776–78, delvis på medeltida grundmurar. Tornet byggdes först 1937 efter äldre ritningar. Foto AT 1991.

Tuna Church seen from the south. Built 1776–78 on partly medieval foundation walls. The tower was built in 1937 after an 18th-century proposal drawing.

ten samt smala kryssvalv i öster och väster. Även sakristian är försedd med kryssvalv. Mellan korväggens två fönster står altarpuppställningen av trä, marmorerad och rikt dekorerad med förgyllda ornament. Johan Edler d.ä. och eventuellt även Olof Berggren svarade 1793 för utförandet av såväl altarpuppställning som predikstol efter ritning från ÖIÄ. Båge har omarbetats av Johan Edler d.y. år 1881. Då tillkom troligen kopian av Thorvaldsens Kristusstaty, som

Fig. 280. Tuna kyrka. Koret. Kristusbilden är troligen från 1881, då altarpuppställningen och predikstolen omgjordes. Foto AT 1991.

Tuna Church. The chancel. The figure of Christ is probably from the year 1881.

Fig. 281. Tuna kyrka. Interiör mot väster. Orgelfasadens dekor från 1800 och 1881. Foto AT 1991. Jfr fig. 395.

Tuna Church. The interior looking west. The organ front was decorated in 1800 and 1881. See also Fig. 395.

står i nischen. Ursprungligen stod där ett bronserat kors med inskriften "Salige äro de som tro" under.

Den slutna bänkinredningen, i tre kvarter, är delvis ursprunglig och tillverkad av sockensnickaren Nils Pärsson. Mot koret är den konkavt svängd och prydd med ett par pyramider, som sannolikt härstammar från 1708. 1828 års inventering omtalar att de då stod under läktaren. På deras nuvarande plats stod ett par höghalsade eldurnor. Läktaren troligen från kyrkans byggnadstid. Den gamla kyrkans läktarbröstning är i senare tid flyttad till kyrkvärdsbänkens framsida. På västväggen under läktaren på var sida om ingångsdörren målningar med skenarkitektur, arkader med urnor i nischer, utförda 1794 av Jonas Wagenius. Orgelfasaden delvis ritad och senare byggd av Lars Fredrik Hammar Dahl 1796–1800. Orgelverket byggt 1979.

Vid ingången till sakristian en äldre rikt snidad dörr från 1721, med dekor i plattskärningsteknik.

Kända viktiga förändringar och åtgärder

1793–94 Ny altarpuppställning och predikstol utförda av J. Edler d.ä. Skenarkitekturmålningar under läktaren av J. Wagenius.

1881 Altarpuppställningen, predikstolen samt orgelfasaden försedda med nya dekorelement av J. Edler d.y. Sannolikt

tillkom då även kopian av Thorvaldsens Kristusstaty. Helt ny altarring eller endast ett nytt mittparti.

1898 Kaminer insatta i kyrkorummet.

1904 Arkivrum byggt i sakristian.

1928 (E A Setterquist & Son, ark. E. Högström). Exteriör och interiör renovering. Exteriört: ommålning och avfärgning av fasaderna och snickerierna. Runsten frilagd på korbäckens östsida. Vid sydportalen en ny omfattning av kalksten. Västportalen utvidgad och försedd med rusticerad omfattning. Interiört: Altaret sänkt. Koret utvidgat. Korfönsternas innanfönster blyspröjsade, ett äldre fönster utnyttjat till det vänstra, medan det högra nytillverkades i samma stil. Nya korbänkar uppbyggda av delvis äldre material, gamla kyrkans läktarbröstning m.m. Eldurnorna vid bänkanlutningarna bytte plats med pyramiderna, som var placerade vid läktartrapporna. Bänkinredningen ombyggd, de äldre bänkdörrarna bibehållna. Vindfång vid portarna. Nytt golv. Elektriskt ljus. Kaminerna borttagna, värmeledning med pannrum under sakristian. Ommålning av interiören i en grå färgskala. Utgrävning av gravar under kyrkans golv.

1936–37 (ark. O. Tempelman, ark. H. Kjellkvist). Torn byggt. Svart grythytteskiffer på kyrkans tak.

1955 Elvärme.

1957 Stor polykrom trärelief med Kristus och apostlarna utförd av T. Engström.

1978–79 (Grönlunds Orgelbyggeri AB, ark. E. Vagn-Christensen, kons. A. Hedman). Kororgel. Valven reparerade, målade och isolerade. Läktarunderbyggnad med toalett och garderob. Duschrum och toalett under sakristian i f.d. pannrummet. Nytt orgelverk byggt av Olof Hammarberg. Utbyte av fönster. Ommålning av interiören. Konservering och förgyllning av äldre föremål.

1995 Ommålning av interiören.

Äldre ritningar

1772 nybyggnad (*D. Hagman*); 1777 nybyggnad med torn (*O. Tempelman*); U.å. altaruppställning och predikstol (ÖIÄ); 1796 orgelfasad (*L. F. Hammar Dahl*); 1798 orgelfasad (osign., ÖIÄ).

Källor, litteratur och äldre avbildningar

Cornell, H. och *Rappe, A.*, Tuna kyrka. SvK vol. 47. Sthlm 1939; *Thunström, B.*, Inför Tuna kyrkas 200-årsjubileum (i: Tunabygden, årg 30). Tuna 1978; Tuna kyrka, kort orientering, utgiven av Tuna kyrkoråd. Tuna u.å.; *Åslund, D.*, Tuna socken (i: Det gamla Medelpad nr 3). Sundsvall 1946; Foton från sekelskiftet. ATA.

ÅNGERMANLAND

Kyrkorna tillhör, där ej annat anges, Västernorrlands län och Härnösands stift

Arnäs

År 1765 gjorde byggmästare Daniel Hagman ett förslag till ombyggnad av Arnäs medeltida kyrka till korskyrka. Hagman angavs så sent som 1831 som den nya kyrkans upphovsman. Men ombyggnaden blev istället rivning, och ritningar till den nya kyrkan på den gamlas plats uppgjordes 1781 av Petter Hagmansson. De bearbetades något på ÖIÄ. Kyrkan byggdes av Hagmansson 1782 och erhöll till invigningen 1784 namnet "Gustaf Adolf kyrkan i Arnäs".

Till kyrkogården leder tre murade stegportar, uppförda av murmästaren Erik Svedberg före 1828, med smidda grindar. Nära kyrkan ligger några bevarade kyrkstallar.

Plan och material

Stor rektangulär kyrkobyggnad med kor i öster (sydöst), sakristia på norra sidan och torn i väster. Ingång genom tornet och mitt på sydsidan.

Byggt i sten med tegel i dörr- och fönsteromfattningar. Äldre kyrkans murar ingår i nord- och östmurarna. Putsad i vitt med rektangulära fält i svagt rosa på långhuset (dokumenterat från 1828). Takbeklädnaden ursprungligen spån, nu kopparplåt. Grå putsad sockel.

Exteriör

Uppförd huvudsakligen enligt den reviderade ritningen 1781. Försänkta rektangulära fält kring de rundbågiga fönstren. Sadeltak över långhuset, valmat i öster. Tornet försett med hög huv med tornur och liten lanternin, krönt av kors med klot.

Interiör

De gråvita, putsade väggarna indelade i fält av parställda pilastrar mellan fönstren. Dubbla gördelbågar över tunnvalvet. Mellan korväggens två fönster ett rundbågigt fält för altartavlan. På bågens krön Lammet med korset. Ingen uppgift finns om den ursprungliga altarpredikstolen. 1810 uppsattes ett förgyllt kors och 1837 en målning med "Kristus bärande sitt kors", utförd av Göran Sundin med hjälp av brorsonen Per och sonen Jöns. År 1880 ersattes denna målning av ett förgyllt kors med svepdruk i silver, ställd framför en målad arkitekturfond i mittfältet, troligen bevarad från Sundins dekor. Den nuvarande altartavlan är utförd 1927 av Olle Hjortzberg, som även ritat koretets glasmålningar.

Fig. 282. Arnäs kyrka från sydväst. Byggt 1782, delvis på medeltida grundmurar. Foto AT 1991.

Arnäs Church seen from the south-west. Built in 1782, partly on medieval foundation walls.

Fig. 283. Arnäs kyrka. Koret före renoveringen 1926–28. Foto O. Hökerberg 1919. ATA.

Arnäs Church. The chancel in 1919.

Fig. 284. Arnäs kyrka. Koret. Foto AT 1991.
Arnäs Church. The chancel in 1991.

Den gamla predikstolen ersattes 1878–80 av den nuvarande utan ljudtak, troligen utförd av Felix Holmström.

Öppna bänkar med sirade gavlar, troligen från 1880-talet. Den förnämliga orgeln byggdes 1807 av Pehr Strand med fasad ritad av Pehr Vilhelm Palmroth. Grundläktarunderbyggnad.

Kända viktiga förändringar och åtgärder

1802 Simon Geting besiktigt sprickor i taket, valvet reparerat och förstärkt med tre dragjärn. Tornur från Hudiksvalls gamla rådhus inköpt.

1807–08 Orgel byggd av Pehr Strand.

1878–80 Renovering. Ny predikstol, ev. nya bänkar m.m. 1926–28 (ark. O. Hökerberg). Renovering. Tillbyggnad av förstuga till sakristian. Ny altartavla och glasmålningar i koret. Nya dörrar och fönster. Nytt orgelverk från Åkerman & Lund (Strands verk magasinerat, fasaden bibehållen).

Bjurholms äldsta kyrka

(riven 1874) Västerbottens län, Luleå stift

Bjurholms by anlades 1752. Tillsammans med ett tjugotal andra byar bildade den 1808 ett eget kapellag inom Nordmalings socken. 1815 blev Bjurholm eget pastorat. Ett kapell uppfördes här åren 1806–07 under ledning av bonden Olof Olofsson från Nyby (nuv. Vännäs). En utvidgning av

Fig. 285. Arnäs kyrka. Interiör mot väster. Foto AT 1991.
Arnäs Church. The interior looking west.

1958–59 (ark. O. Hökerberg). Främre bänkarna i koret borttagna, övriga bänkar avkortade mot långväggarna. Kalkstensplattor i koret och mittgången. Körrum ordnat i tornet. Orgelverket reparerat. Ny armatur.

1965 Kororgel.

1991 Ny kororgel. Pehr Strands orgelverk restaurerat och återinstallerat.

Äldre ritningar

1765 ombyggnad till korskyrka (*D. Hagman*, RA); 1781 nybyggnad (*P. Hagmansson*, RA); 1781 nybyggnad (osign., *C. F. Adelcrantz?*); 1807 orgelfasad (*P. V. Palmroth*).

Källor, litteratur och äldre avbildningar

Carlbo, J. A. X. C:son, Tal vid Arnäs kyrkas 150-årsminne, i: Från Bygden Nordanskogs. Örnsköldsvik 1932; *C. J. F. Plagemanns resor*. Lund 1942; *Telhammer, I.*, Kyrkor och kapell Nolaskogs, Bjästa 1985; *Wiklund, G.*, Arnäs kyrka, stencil u.å.; Exteriörritning 1828, Ekdahls saml., ATA.

socknen och ökande folkmängd ledde fram till uppförandet av en ny kyrka 1872–75, tätt intill den gamla kyrkan, som revs 1874. Den nya kyrkan förstördes i sin tur av brand 1932 och ersattes av en ny följande år.

Plan och material

Rektangulär långhuskyrka med kor i öster, tillbyggd sakristia i öster, västtorn. Ingång i väster.

Uppförd av trä, resvirke, panelklädd. Takbeklädnad spån.

Exteriör

Fasaden klädd med stående, rödfärgad brädpanel. Rundbågiga fönster. Västtorn i tre avsatser med genombruten lanternin, pyramidformigt tak, klot och vimpel. Sadeltak över långhus och sakristia.

Interiör

Tunnvalv, klätt med brädpanel liksom väggarna. Inredningen var mycket enkel med altartavla målad av någon ”konstnär” från orten, omålad predikstol utan utsmyckning och öppna bänkar.

Kända viktiga förändringar och åtgärder

1830-talet Västläktare uppförs.

1857 Orgel inköps från Ljustorps kyrka.

Äldre ritningar

Saknas.

Bjärträ

Kyrkan byggdes 1844–47 av byggmästare Lars David Gething, som delvis följde ritningar från 1833 av Samuel Enander. Kyrkan invigdes den 5 september 1847 av prosten Jonas Nordberg, Nordingrå. Den medeltida stenkyrkan, som låg i Nässom by inte långt från den nuvarande kyrkan, revs i samband med nybyggnaden. Den står nu som konserverad ruin med bevarad stiglucka.

Plan och material

Rektangulärt långhus, ursprungligen med sakristia bakom östväggen och torn i väster. Sedan 1907 med smalare kor i öster och sakristia på norra sidan av koret. Ingångar mitt på långsidorna och i väster. Norra ingången igensatt 1907. Enanders ritning har på församlingens önskan tornet i öster med sakristia i dess bottenvåning.

Byggd i gråsten, delvis direkt på befintligt berg i dagen. Vitputsade fasader. Tidigare takbeläggning först spån, sedan gråmålad falsad järnplåt, nu kopparplåt.

Exteriör

Huvudingången genom tornet, pryds av Oscar I:s mono-

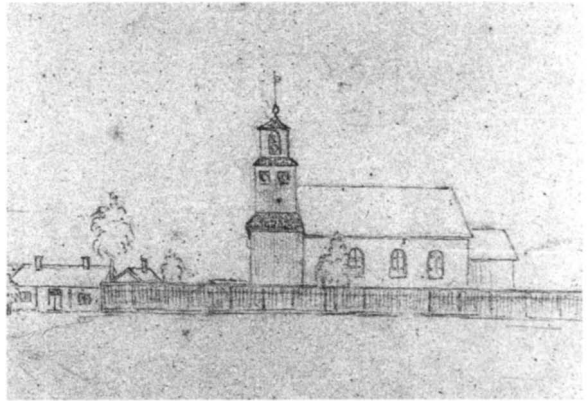

Fig. 286. Bjurholms äldsta kyrka från söder. Byggd 1806–07. Teckning av C. J. F. Plagemann 1836. Foto ATA.

Bjurholm's old Church, built 1806–07, seen from the south. Drawing by C. J. F. Plagemann 1836.

Källor, litteratur och äldre avbildningar

Bjurholms kyrka och församling från 1806 till seklets mitt. *R. Markgrens* krönika, sammanfattad av *A. Ghenarph* (i: Hembygdsboken. Nordmalings och Bjurholms socknars historia). Umeå 1962; *Flodin, B.* Bjurholms äldsta kyrka (i: Kyrkobyggnader 1760–1860, del 3). Sthlm 1993; *Lamm, C. J.*, C. J. F. Plagemanns resor, åren 1833–1856. I–II. Lund 1842–44.

Fig. 287. Bjärträ kyrka från sydöst. Byggd 1844–47. Foto Nilsson, Sollefteå, 1898. Reprofoto ATA.

Bjärträ Church built 1844–47, seen from the south-east in 1898.

gram inom strålsol. Ursprunglig ingång på norra långsidan igensatt 1907. Tornets lanternin av trä var från början öppen. Öppningarna stängdes 1907, tornur sattes in och snidade girlanger tillkom. Sadeltak över långhuset, separat valmat tak över den ursprungliga sakristian, nu kor.

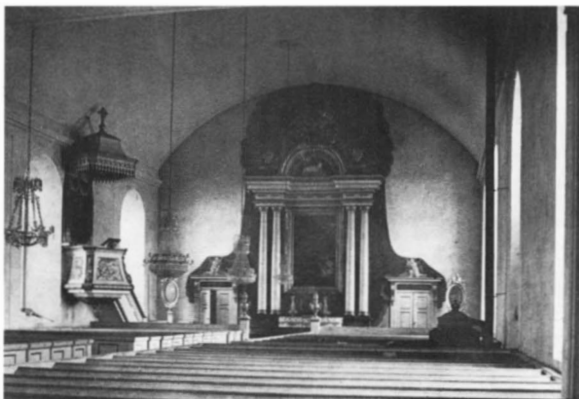

Fig. 288. Bjärträ kyrka. Interiör mot öster före 1907. Reprofoto ATA.
Bjärträ Church built 1844–47. The interior looking east before 1907.

Fig. 290. Bjärträ kyrka. Interiör mot väster. Foto AT 1991.
Bjärträ Church. The interior looking west.

Fig. 289. Bjärträ kyrka. Interiör mot öster 1991. Foto AT 1991.
Bjärträ Church. The interior looking east in 1991.

Interiör

Den ursprungliga raka korväggen pryddes av draperimålning som nådde upp till tunnvalvets hjässa och runt dörrarna till den bakomvarande sakristian. Den ståtliga altarpuppställningen med parställda kolonner och båge med strålsol pryddes av altartavlan "Jesu bön i Getsemane". Hela altarpuppställningen flyttades efter förändringen 1907 österut mot den nya korväggen. En skråhuggen bred bågöppning togs då upp i den gamla korväggen. Altaranordningen liksom predikstol, orgelfasad, läktarbröstning och nummertavlor, utfördes 1846–48 av Olof Hofrén, som till sin hjälp hade Nils Gärdin från Jämtland. Predikstolen med

rik skuren förgylld dekor har draperimålning på väggen mellan ljudtak och korg.

Öppen bänkinredning (före 1945 slutet). Läktarunderbyggnad i liv med läktarbröstningen.

Kända viktiga förändringar och åtgärder

1870 Orgelverk byggt av J. G. Ek.

1907 (ark. A. Thurdin, efter förslag av Agi Lindgren). Korpartiet ombyggdes varvid korväggen genombröts och sakristian blev kor. Altarpuppställningen något förminskad. Ny orgel av E. Lundén, Göteborg. Ny sakristia samt värme-

central norr om koret. Nytt yttertak av plåt. Tornur och dekor på lanterninen.

1926 Nytt värmesystem med lågtrycksånga.

1944–45 (ark. Einar Lundberg). Renovering med ommålning och konservering av inredningen, nya öppna bänkar. Ny värmeanläggning.

1971 (ark. K-Konsult). Läktarunderbyggnad med brudkammare, väntrum, kapprum och toalett.

Björna

I Björna har under perioden 1760–1860 uppförts två kyrkor. Den första byggdes som ett kapell av byggmästare H. Drake åren 1798–99 med invigning år 1800. Till kapellet hade ritningar uppgjorts av Daniel Hagman 1765, reviderade vid ÖIÄ 1772. Kyrkan brann den 25 april 1848. En ny kyrka byggdes ett stycke nordväst om den gamla kyrkorten 1851–53 efter ritningar av Fredrik Wilhelm Scholander 1849. Byggmästare var Erik Jonsson från Åsele.

I. Kyrkan 1798–99 (förstörd av brand 1848)

Plan och material

Enligt ritningarna ett rektangulärt långhus med tresidigt kor i öster och sakristia på norra långväggen. Huvudingång genom tornet och mittingång på sydsidan. På Hagmans ritning saknas torn, på ÖIÄ:s ritning har torn med huv tillfogats.

Bägge ritningarna avser sten som material, men kyrkan uppfördes i timmer, med takbeläggning av näver och spån.

Exteriör

Exteriören torde ha följt ÖIÄ-ritningen, med långhus och torn, men översatt i trä. Fasaden var senast från 1820-talet vitmålad.

Interiör

Under 1830-talet vitmenades interiören. Predikstolen var målad i vitt med sparsam förgyllning. På altarringen uppspänd väv med skenarkitektur kring korsfästelsescen och Gudslammet vilande på arkadbåge. Läktare i väster byggdes 1828.

II. Kyrkan 1851–53

Plan och material

Rektangulär byggnad med smalare kor i öster, sakristia i norr. Torn i väster med huvudingång.

1984 Kororgel från Robert Gustafssons Orgelbyggeri.

1991 Inre och yttre underhåll.

Äldre ritningar

1833 nybyggnad (S. Enander).

Källor, litteratur och äldre avbildningar

Vid Bjärträ kyrkas 100-årshögtid den 28 sept. 1947. Kramfors 1949; *Telhammer, I.*, Ådalens kyrkor. Bjästa 1982; Foton fr.o.m. 1898. ATA.

Byggt i timmer med stående vitmålad slätpanel. Kopparplåt på tak och torn. Grund i granit, putsad i grått. Till kyrkogården leder stegoportar av trä, vitmålade.

Exteriör

Åtterestaurerad till ursprungligt utseende. Höga rektangulära tredelade fönster. Knutlådor mellan fönstren. Över västingången en gråmålad fronton. Tornet avslutas med en pyramidhuv med liten lanternin krönt av kort spira med korsprytt klot.

Interiör

Inredningen som ritades av Scholander är delvis återställd 1956–57 efter förändringar 1902. Kyrkorummets väggar är indelade av listverk, liksom taket av tredingstyp. I koret har

Fig. 291. Björna kyrka från sydväst. Byggt 1851–53. Foto Patrik Hultman, Örnsköldsvik, 1933.

Björna Church seen from the south-west.

Fig. 292. Björna kyrka. Koret. Altarprydnaden är från 1956. Foto AT 1984.

Björna Church. The chancel. The altar arrangement is from 1956.

Fig. 293. Björna kyrka. Interiör mot väster. Läktaren och orgeln från 1902. Foto AT 1982.

Björna Church. The interior looking west. The gallery and the organ are from 1902.

fönstren gultonade antikglas, som ersatt glasmålningar från 1902. Altarprydnaden "Golgata" är snidad i trä 1956 av skulptören Holger Persson, Sollefteå. Ursprungligen stod ett kors på altaret, efter 1912 utbytt mot Kristusskulptur. Predikstolen efter ritning av Scholander utförd och skänkt av Nils Jonsson i Hemling.

Öppen bänkinredning från 1902. Orgelverk byggt av E A Setterquist 1902 med fasad ritad av Gustaf Hermansson i nygotisk stil. Avbalkning med halvhöga skärmväggar under läktaren.

Kända viktiga förändringar och åtgärder

1880-talet Asfaltpapp på kyrktaket.

1891 Kyrktornets tak kopparklätt.

1902 (ark. J. Wikberg och G. Hermansson). Renovering med övervägande nygotisk stilprägel. Fönstren ändrade till raka spetsbågar upptill, dekorativa fönsterfoder och panel, interiört kläddes väggar och tak med plattor och panel och försågs med dekormålning med ornamentik i grisaille. Glasmålning i korfönstret. Ny orgel. Ny bänkinredning. Läktare byggd i väster.

1912 Altarkors ersatt av Kristusfigur, utförd av J. E. Tovell.

1926 Elektrisk uppvärmning ersätter kaminer.

1938 Ommålning, bänkarna målade grå istället för ekådring.

1956–57 (ark. Kj. Wretling). Renovering med delvis återställande av ursprungligt utseende av fönster och fasader. Korväggen framflyttad och försedd med fönster. Ny sakristia tillbyggd norr om den gamla sakristian. Dekormålning övermålad, plattor avlägsnade. Glasmålning i koret flyttad till Nylidens kapell. Ny altarprydnad.

1973 Kororgel.

1976 Avbalkning under läktaren. Kopparplåt på långhusetaket.

1979 (Grönlunds Orgelbyggeri). Kororgel

1989–90 Kopparplåt på tornetak och spira. Handikapp-ramp vid västingången.

Äldre ritningar

1765 nybyggnad, stenkyrka (*D. Hagman*); 1772 nybyggnad stenkyrka (osign. ÖIÅ); 1849 nybyggnad (*F. W. Scholander*); 1850 predikstol (*F. W. Scholander*); 1902 orgelfasad (*G. Hermansson*).

Källor, litteratur och äldre avbildningar

Johansson, U., Historik över Björna församling och dess kyrkor. Örn-sköldsvik 1974; *Telhammer, I.*, Kyrkor och kapell Nolaskogs. Bjästa 1985; Foton fr. 1912, ATA.

Bodums kapell

(rivet ca 1882)

År 1795 anhöll åboarna i Bodum och angränsande byar om att få bygga ett eget kapell, med hänvisning till den långa resvägen till den egna sockenkyrkan i Fjällsjö. Detta bifölls den 10 april 1798. Samma år igångsattes bygget på den gamla samiska marknadsplatsen i Bodum, som 30 år tidigare övergivits. Som intressenter stod det nybildade kapellet bestående av 30 delägare. Byggmästaren bonden Marcus Olofsson i Öhn ledde arbetet med hjälp av snickaren Olof Persson i Bölen. 1799 stod byggnaden klar. Invigning skedde 1806. 1817 tillbyggdes klocktorn. Kapellet som låg parallellt straxt söder om den nuvarande kyrkan, revs omkring 1882 när den nya kyrkan byggdes. Av dess virke uppfördes en sockenstuga.

Plan och material

Rektangulär byggnad (ungefär 10 × 6 m) med kor i sydöst och troligen tillbyggd sakristia på nordväggen. Torn med huvudingång i nordväst.

Uppförd i timmer, in- och utvändigt brädslagen. Väggar var exteriört rödmålade.

Taken var sannolikt brädslagna eller spånklädda.

Exteriör

Förutom det ovan nämnda finns ingenting känt beträffande utformningen annat än att den var enkel.

Edsele

I Edsele fanns enligt inventeringsprotokoll 1691 en liten träkyrka med femton bänkar. En ny klockstapel restes 1728. Efter beslut om att bygga en ny kyrka uppgjorde Pål Pehrsson i Stugun ritningar 1797, vilka reviderades något vid ÖÄ och fastställdes 1799. Pehrsson byggde kyrkan 1799 norr om den gamla kyrkan, som revs. Framför kyrkan en vackert snidad stigport i trä, med genombrutet dekorativt galler i plåt, utförd 1877 av O. A. Lundstedt.

Plan och material

Liten rektangulär kyrkobyggnad med kor och sakristia i öster, torn i väster. 1799 års ritning följdes i stort sett. Ingång genom tornet. Ingång till sakristian upptagen 1984.

Byggt i trä i skiftesverk med utvändigt panel, från början stående och gulmålade, nu liggande och vitmålade. Takbeläggning svartmålade plåt, ursprungligen spån.

Interiör

Kyrkorummet täcktes av ett tunnvalv. Väggarna var vitstrukna och 143 platser fanns i kyrkorummet. ”Altar Tafelan” föreställde Lammet med två änglar som höll var sin basun. På altaret stod ett blått oljemålat bräde med inskriptionen ”Så älskade Gud världen ...” (Joh. 3 v. 16.). Predikstolen från 1630 var övertagen från Lits kyrka. (Finns bevarad i den nuvarande kyrkan.)

Uppgifter om bänkinredning och läktare samt orgel saknas.

Kända viktiga förändringar och åtgärder

1817 Torn tillbyggt.

1882 ca Kapellet rivet.

Äldre ritningar

Saknas.

Källor, litteratur och äldre avbildningar

Ahnlund, M., Bodums kyrka. Umeå 1988.

Fig. 294. Edsele kyrka från sydväst. Byggt 1799. Foto AT 1991.

Edsele Church seen from the south-west. Built in 1799.

Fig. 295. Edsele kyrka. Interiör mot öster. Foto från 1904 ur KBS bildsamling. ATA. Reprofoto ATA.

Edsele Church. The interior looking east in 1904.

Fig. 296. Edsele kyrka. Koret. Foto AT 1991.

Edsele Church. The chancel in 1991.

Fig. 297. Edsele kyrka. Interiör mot väster. Foto AT 1991.

Edsele Church. The interior looking west.

Exteriör

Hörn och panelskarvar täckta med smala lisener. Långhusets fönster, tre på var sida, har tresidig avslutning upptill. Sadeltak över långhuset, lägre sakristia. Tornkroppens tak svagt karnissvänt liksom lanterninhuven.

Interiör

Väggarna klädda med liggande panel, målad ljusgrå (ursprungligen kritade) liksom trävalvet. De första åren tjänade som altarprydnad en målning på väv utförd 1777 av Jöns Byman för den gamla kyrkan (nu i Läns museets samlingar). Den ersattes i början på 1800-talet av ett direkt på väggen målat landskap med ett kors, inramat av draperimålning, allt utfört av Olof Hägglund, som även stod för övrig målning i den nya kyrkan. Den nuvarande altaväggsdekoren med bred tredelad skärm med mittfronton ritades av Agi Lindegren 1900 och har som altartavla en kopia efter Carl Blochs "Kristus consolator", utförd av Johan Wilhelm Perzén 1905. Samtidigt utfördes dekormålningen på väggarna. Predikstolen från 1600-talets slut är överförd från den gamla kyrkan. Ljudtaket är ritat och nytillverkat 1930.

Bänkinredningen är ursprunglig, slutet i två kvarter utan sidogångar. Pyramiderna vid de främsta bänkarna kommer från den gamla kyrkan. Kyrkan fick en första mindre orgel 1874; den nuvarande tillkom 1892. Orgelläktaren byggdes 1804 och bemålades med girlanger 1807.

Kända viktiga förändringar och åtgärder

1872 Orgel tillverkad 1754 inköpt från Ragunda.

1874–77 (klockare O. A. Lundstedt). Renovering. Kyrkan vitmålad exteriört. Läktaren tillbyggd. Nytt staket och snidad träport till kyrkogården.

1892 (A. C. A. Schuster). Orgel. Ragundaorgeln såld.

1899 Interiör ommålning.

1905 (ark. A. Lindegren). Ny altarprydnad och altartavla, ommålning med väggfält och schablonmålade mönster.

1923 (ark. E. Lundquist). Exteriör renovering, sockeln reparerar. Interiört: förändring av altarring och bänkar, ny innerpanel, innanfönster. Elektrisk uppvärmning och belysning.

1930 Interiör renovering, panel på väggarna. Ommålning i ljusblått och grönt. Nytt ljudtak till predikstolen. Ny uppvärmningsanordning.

1948 (E A Setterquist & Son). Nytt orgelverk.

1967–69 (ark. G. Rollin och konservator A. Hedman). Exteriör ommålning och reparation. Konservering av äldre inventarier och predikstol. Ommålning i olika nyanser blått. VVS och el förnyat, isolering, dränering och konsolidering av grunden. Toalett och förråd i vapenhuset.

1984 Ny ingång i sakristian.

Äldre ritningar

1797 nybyggnad (Pål Pehrsson i Stugun, RA); 1799 nybyggnad (osign., ÖIA, S. G:son von Engeström?); 1900 altarpälsutsmyckning, på församlingens önskan kopia efter den i Långsele fr. 1850-talet (A. Lindegren); 1904 altarpälsutsmyckning, utförd (A. Lindgren).

Källor, litteratur och äldre avbildningar

Sjödin, A., Edsele kyrka genom tiderna. Örnsköldsvik 1983; Telhammer, I., Ådalens kyrkor. Bjästa 1982; Exteriörritning, Ohlsson, O. fr. 1828, Ekdahls saml., ATA; Foton fr.o.m. 1897, ATA.

Fjällsjö

I Fjällsjö fanns enligt Hülphers 1780 en liten kyrka ”af trä med platt tak”. 1811 beslöt sockenstämman bygga en ny kyrka ca 200 m från den gamla kyrkplatsen. K. Maj:t gav tillstånd att bygga i trä, och ritning till en tornlös kyrka uppgjordes 1814 vid ÖIA. Kyrkan byggdes 1817–18 av byggmästare Jon Mattsson. 1818–21 byggdes ett torn. Invigning skedde aldrig.

Plan och material

Ritningen från 1814 följdes ej. Rektangulärt kyrkorum med kor och smalare sakristia i öster, torn i väster. Ingång genom tornet. Senare tillbyggnad vid sakristians norra sida.

Byggd i trä i dubbelt resvirke med ut- och invändig ligande panel, ytterligare isolerad genom panel och sågspånsfyllning 1902 och 1946. Väggarna i långhuset nu nära 1,5 m tjocka. Ytterpanelen från början delvis spånklädd och gulmålad med vita lister. Gråstensgrund. Takbeläggning ursprungligen spån, bytt till svartmålad plåt.

Exteriör

Fönstren rundbågiga, med foder upptill tresidiga, försedda med småspröjsat glas. Tornkroppen och lanterninens tak svagt karnissvängda, tornspiran nedtill med lökliknande ansvällning. Flöjel på taket med årtalet 1817.

Interiör

Väggar och tunnvalv panelade, ursprungligen målade vita. Altarprydnad, predikstol och läktare 1828 ljusblå. På korväggen fanns då altartavla med motivet ”Tron, Hoppet och Kärleken”. I kompositionen ingick änglar, målade av Olof Hägglund, vilka enligt Åslund 1878 ”hafva nemligen påtagligen vålnader af kanariefoglar i mångdubblad storlek”. I slutet av 1800-talet pryddes hela altarpälsväggen med skenarkitektur, vilken efter att ha varit övermålad en period nu åter är framtagen, som fond för ett medeltida altarskåp.

Fig. 298. Fjällsjö kyrka, sydfasad. Byggd 1817–18, tornet 1818–21. Foto AT 1982.

Fjällsjö Church seen from the south. Built 1817–18, the tower 1818–21.

Fig. 299. Fjällsjö kyrka. Koret. Medeltida altarskåp. Skenperspektiv från 1800-talets slut. Predikstolen snidad 1863. Foto AT 1982.

Fjällsjö Church. The chancel. Medieval altar piece. Painted illusory architecture from the late 19th century. The pulpit is from 1863.

Predikstolen tillkom 1863 med den i Bjärträ som förebild. Tidigare hade 1600-talspredikstolen från gamla kyrkan nyttjats.

Sluten bänkinredning från 1970-talet. Orgel från Åkerman & Lund från 1882, verket ombyggt av samma firma 1945.

Kända viktiga förändringar och åtgärder

1863 Renovering. Ny predikstol.

1882 Ny orgel.

1902 (ark. F. Eckert). Innerväggar och tak klädda med masonitplattor med fältindelning. Ny altarprydnad med förgyllt kors med svepduk. I korväggens båge målning med

Fig. 300. Fjällsjö kyrka. Interiör mot väster. Foto Bertil Bodin 1960-talet.

Fjällsjö Church. The interior looking west in the 1960s.

duva inom strålkranz med textband, ”Min frid gifver jag eder”, palmkvistar och bård. Nya öppna bänkar med höga gavlar.

1909 (ark. G. Hermansson). Spånklädseln på fasaderna avlägsnad och ersatt av brädfodring. Ommålning. Tornets huvur och taket klädda med spån. Tillbyggnad på sakristians norra sida för arkiv. Nytt innertak, värmeledning.

Gideå

Gideå kyrka fungerade till en början som brukskyrka för den befolkning som växte upp kring såg- och järnbruksanläggningarna som anlades vid Gideälven under 1700-talets senare del. Nuvarande kyrkan uppfördes åren 1804–1809, tornet 1812–13, men invigdes först 1818. Tornöverbyggnaden ombyggdes 1907. Uppgifter om arkitekt och byggmästare saknas.

Plan och material

Rektangulärt kyrkorum med kor och sakristia i öster och torn i väster. Ingång genom tornet och på södra långsidan. Ingången i sakristian modern.

Byggt i timmer, ut- och invändigt klädd med stående panel. Ursprunglig färgsättning gul, som därefter varierat från vitt, rosa, tegelrött och nu åter gult med vita listverk och fönsteromfattningar. Stengrund. Takbeläggning kopparplåt, ursprungligen spån.

Exteriör

Fönstren omges av smala pilastrar. Det ursprungliga tornet

1933 Interiören ommålad, dekormålningen borttagen. Ny altartavla av O. Hjortzberg, ”Kvinnorna vid graven”.

1942–45 (ark. G. Rollin). Kyrkan varmbonad genom isolering med sågspån mellan panelskikten. Ommålning. Nytt orgelverk.

1961–64 Spån på taket ersatt med svartmålad plåt. Yttre ommålning. Främre bänkar borttagna för större korutrymme. Nytt golv, toalett i vapenhuset, nytt textilskåp i sakristian.

1974–75 (ark. H. Thunell). Alla masonitskivor borttagna. Altarväggens arkitekturmålning framtagen, det medeltida altarskåpet flyttat till altaret, O. Hjortzbergs altartavla flyttad till södra väggen. Nytt golv, nya bänkar. Kororgel från G. Hagströms orgelverkstad.

Äldre ritningar

1814 nybyggnad (osign., ÖIÄ); ca 1880 orgelfasad (osign., odat.).

Källor, litteratur och äldre avbildningar

Segerstedt, F., Kyrkan i Fjällsjö. Fjällsjö kyrkoråd till Fjällsjö kyrkas 150-årsjubileum, 1968; *Modin, E.*, Ådalens kyrkor nr 25 Fjällsjö kyrka. Sollefteåbladet 27 aug. 1927; *Telhammer, I.*, Ådalens kyrkor. Bjästa 1982; *Åslund, D.*, Beskrifning öfver Westernorrlands län. Härnösand 1878.

hade flackt tak med lanternin. Den nuvarande överbyggnaden har karnissvängt tak med runda kupor och bredare lanternin med kort spira. Konsollist under takfoten. Flackt sadeltak valmat i öster, lägre sakristia.

Interiör

Interiören har förändrats kraftigt i flera omgångar. Innerväggarna hade ursprungligen de nakna timmerstockarna vitlimmade, senare panelade med pilastrar mellan fönstren och i hörn. På korväggen var målat ett draperi och uppe vid taket ett blått himlavalv med Jehova inom strålsol. På det marmorerade altarbordet stod ett förgyllt kors på en skulpterad Golgatakulle. I kullens mitt fanns en infälld klocka, med bokstäverna TRON GÖR SALIG i stället för siffror, allt skänkt av bruksägaren H. W. Eckhoff 1826. Väl arbetad predikstol från 1870-talet.

1906 målades väggarna svagt bruna och året därpå försåg målaren Sven Linnborg från Ås, Jämtland, alla väggar med nytestamentliga scener och blomsterornamentik. Vid renovering 1930 övermålades allt utom korets målningar,

Fig. 301. Gideå kyrka från väster. Byggt 1804–09, tornet 1812–13, tornöverbyggnaden ombyggd 1907. Foto AT 1982.

Gideå Church seen from the west. Built 1804-09, the tower 1812-13. The upper part of the tower was rebuilt in 1907.

vilka avlägsnades 1958–59, då den nuvarande altartavlan av Karl Erik Häggblad uppsattes. De äldre altarprydnaderna och Linnborgs målningar bevarade i tornkammaren.

Öppen bänkinredning i tre kvarter från 1906. Läktaren revs 1959 och ny orgel anskaffades. Avbalkning för kapprum i sydvästra hörnet.

Kända viktiga förändringar och åtgärder

1847 Orgelpositiv införskaffat.

1870–71 (byggm. C. E. Holmström). Utvärdig målning i vitt. Ny predikstol. Läktare byggd. Orgel byggd av pastor Lidblom, med mellanstämma av J. G. Ek.

1877 Utvärdig målning i rosa med vita listverk.

1906–07 (ark. Fr. Falkenberg). Ny tornöverbyggnad. Nytt altarkors. Dekormålning i valven och målningar med bibliska motiv av S. Linnborg. Nya öppna bänkar. Ny orgel med fasad av Falkenberg och verk av E A Setterquist &

Fig. 302. Gideå kyrka från sydväst år 1905. Foto J. Jonsson, Nässundet. Reprofoto ATA.

Gideå Church seen from the south-west in 1905.

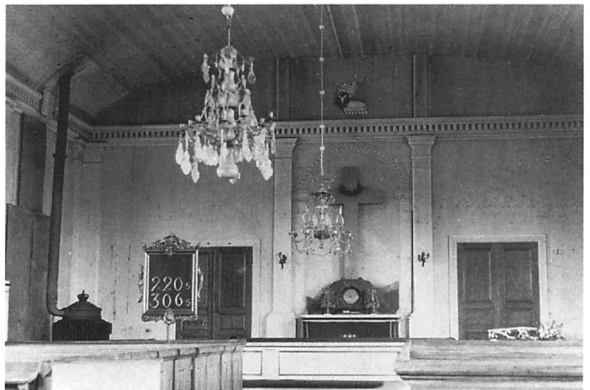

Fig. 303. Gideå kyrka. Interiör mot koret före 1906. Fredrik Falkenbergs samling, ATA.

Gideå Church. The interior looking east before 1906.

Fig. 304. Gideå kyrka. Interiör mot öster med altartavla från 1958–59. Foto AT 1977.

Gideå Church. The interior looking east in 1977 with the altar painting from 1958-59.

Fig 305. Gideå kyrka. Interiör mot väster före 1906. Fredrik Falkenbergs samling, ATA.

Gideå Church. The interior looking west before 1906.

Fig. 306. Gideå kyrka. Interiör mot väster. Foto AT 1982.
Gideå Church. The interior looking west in 1982.

Graninge brukskyrka

Järnhanteringen i Graninge tog fart på 1670-talet. Ett kapell byggdes 1759–61 för brukets folk i bruksanläggningens utkant. Tidigare hölls gudstjänster i brukssalen. Klockstapel byggdes 1762, 1887 ersatt av den nuvarande som en kopia av den äldre. Vid 1800-talets mitt fanns planer på en stor nygotisk träkyrka, ritad av Fredrik Wilhelm Scholander. Eftersom man var oenig om tomtplatsen förföll projektet, och den befintliga kyrkan restaurerades istället. Den är till det yttre välbevarad.

Plan och material

Åttasidig plan med kor och sakristia i öster och vapenhus med ingång i väster.

Son. Stigport till kyrkogården av F. Holmström.

1913 Tornur från Sehlbergs urhandel, Gävle.

1929–30 (ark. K. Nordenskjöld). Innertaket putsat, invändig målning efter förslag av G. Torhamn. Tre kormålningar av Linnborg kvar, övrig dekor övermålad. Akantusornament målat över taklisten i koret. Lammet med korsfanan återuppsatt på korväggen. Eluppvärmning.

1935 Separat ingång till sakristian. Tornhuven svartmålad (tidigare röd).

1958–59 (ark. G. Rudner). Renovering. Kopparplåt på spira och torntak. Ommålning av exteriören i gulrosa ton. Ommålning av interiören, valv vitt, väggar laserade i svagt rosa. Ny altartavla av K. E. Häggblad, ny dopfunt. Bräddtaket åter framtaget. Torhamns dekor övermålad. Läktaren rivet. Ny orgel från Grönlunds orgelfabrik, Gammelstad, i långhusets nordvästra hörn. Ny inredning i sakristian.

1973 Kopparplåt på långhuset.

1983–85 (ark. R. Sixtensson). In- och utvändig ommålning. Sydingång åter upptagen, försedd med fast handikappramp. Bänkar borttagna för kapprum bakom låg skärmvägg i sydvästra hörnet.

Äldre ritningar

1906 orgelfasad (*Fr. Falkenberg*); 1907 bänkar och tornöverbyggnad (*Fr. Falkenberg*).

Källor, litteratur och äldre avbildningar

Berglund, M., Gideå hembygdsbok I. Örnsköldsvik 1954; *Telhammer, I.*, Kyrkor och kapell Nolaskogs. Bjästa 1985; Foton fr.o.m.1870-tal. ATA.

Byggt i timmer och klädd med vitmålad liggande panel (1828 stående). Taket klätt med svartplåt, tidigare spån.

Exteriör

Fyra rundbågiga fönster på var sida. Högt valmat tak över långhuset, lägre sadeltak över vapenhus och sakristia. På nocken flöjlar med brukspatronerna Johan Clasons och Jacob Efraim Clasons initialer. Klockstapelns åttasidiga bod fungerar som ingång till kyrkogården.

Interiör

Det åttasidiga kyrkorummet har ett högt välvt innertak med bred hålkäl och väggar putsade i ljus gulbrunt. Altarupp-

Fig. 307. Graninge brukskapell sett från sydväst. Byggt 1759–61. Foto AT 1991.

Graninge Brukskapell Chapel seen from the south-west. Built 1759–61.

Fig. 308. Graninge brukskapell. Klockstapeln, byggd 1887 som en kopia av stapeln från 1762. Foto AT 1991.

Graninge Brukskapell Chapel. The bell-tower, built in 1887 as a copy of the older bell-tower from 1762.

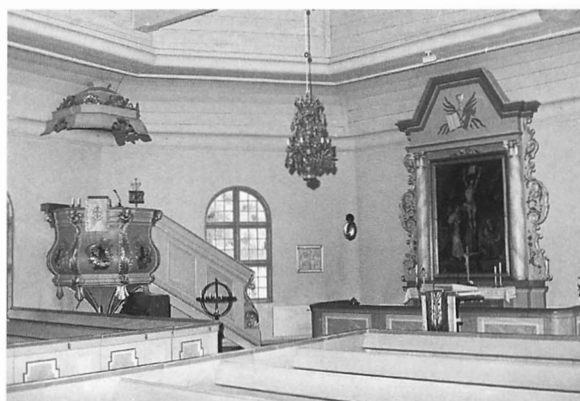

Fig. 309. Graninge brukskapell. Koret. Altartavlan från senast år 1800, omgivande skulpturverk från 1887. Foto AT 1991.

Graninge Brukskapell Chapel. The chancel. The altar painting is from at the latest 1800, the surrounding sculptured arrangements were made in 1887.

satsen bestod senast från år 1800 av ett rakt entablement buret av pilastrar och med en målning av Korsfästelsen av Per Sundin från Jämtland. Omfattningen ersattes 1887 av en nyrokokoram med högt överstycke. Predikstolen i rokokostil med svängd korg och ornerat ljudtak tillkom troligen på 1770-talet och tillskrivs Johan Edler d.ä.

Bänkarna var från början slutna. Nuvarande slutna bänkinredning från 1952. Nuvarande orgelfasad från 1833 med verk från 1922; en äldre orgel fanns troligen från ca 1800.

Fig. 310. Graninge brukskapell. Interiör mot väster. Foto AT 1991.
Graninge Brukskapell Chapel. The interior looking west.

Gudmundrå

Gudmundrå kyrka i utkanten av Kramfors var den första som uppfördes i Ådalen i nyklassicistisk stil. Den ersatte en medeltida stenkyrka, som man först hade tänkt bygga till. Ruinen av denna kyrka är belägen i en sänka nordväst om den nya kyrktomten. Den nuvarande kyrkan uppfördes år 1800–01 efter ritning från 1798 av Simon Geting, som även var kyrkans byggmästare. När N. J. Ekdahl besökte Gudmundrå under sin norrländska resa 1828 skrev han ”Dess inre är så skönt, att det tål att jämföras med inredningen i sjelfva hufvudstadens kyrkor”.

Plan och material

Rektangulär byggnad med kor och sakristia i öster och torn i väster. Byggnaden följer ritningen 1798 och har huvudingång genom tornet och ingångar mitt på södra och norra långväggarna.

Byggt i gråsten. Fasaderna slätputsade i vitt. Gråputsad grund. Taket belagt med kopparplåt. Lanterninen vitmålad.

Exteriör

Långhuset pryds av rusticerade hörnkedjor. Kraftigt torn med kopplade rundbågiga ljudöppningar. Konsolfris under tornets och lanterninens tak. Västra ingången utmärks av hög försänkt båge som innefattar inskriptionstavlan. Öppen lanternin av trä. Sadeltak, valmat över sakristian.

Kända viktiga förändringar och åtgärder

1833 Orgelverk ombyggt av J. G. Ek.

1887 Renovering. Förbättring av grunden. Ny altarpupp-sats. Orgeln ombyggt. Nya öppna bänkar. Klockstapeln nybyggd med den ursprungliga som modell.

1912–13 Ut- och invändig ommålning.

1922 Nytt orgelverk av E A Setterquist & Son.

1952 Renovering, ut- och invändig målning, konservering av inventarier. Ny sluten bänkinredning. Ny inredning i sakristian. Elvärme installerad.

1963 Toalett i vapenhuset.

Äldre ritningar

1865 ny kyrka för 800 personer (F. W. Scholander).

Källor, litteratur och äldre avbildningar

Ahnlund, M., Konstnären och brukspatronen. F. W. Scholander och ett projekt till ny brukskyrka i Graninge, i: Thule nr 2 1985; *Modin, E.*, Ångermanlands kyrkor 9, Sollefteåbladet 24/2 1921; *Telhammer, I.*, Ådalens kyrkor. Bjästa 1982; *E. Ohlsson*, Graninge kyrka 1828; Exteriörritning fr. ca 1828, Ekdahls saml., ATA. Foton fr. 1912. ATA.

Interiör

Det vitputsade kyrkorummet med tunnvalv hade ursprungligen ”perlgrå” inredning. I början användes predikstol och troligen även altarpupp-sats från den gamla kyrkan. Åren 1823–25 erhöll kyrkan en ståtlig altarpuppställning med dubbla kolonner som bär ett entablement, på vilken Guds-

Fig. 311. Gudmundrå kyrka från sydväst. Byggt 1800–01. Foto AT 1991.

Gudmundrå Church seen from the south-west. Built in 1800–01.

lammet vilar. Altarprydnaden liksom den samma år uppsatta predikstolen utfördes av Jonas Edler. Altartavlan med motivet "Kristi uppståndelse" och i predellan "Nattvardens instiftande" målades av Pehr Sundin, som troligen även målade den år 1911 borttagna draperimålningen. Dessa målningar är numera upphängda på kyrkans nordvägg. Den nuvarande altartavlan med motivet "Kristus consolator" utfördes 1912 av Charlotta (Lotten) Rönnquist. Raka korbänkar med monterade, rikt ornerade nummertavlor.

Bänkinredningen är sluten i fyra kvarter. Stor orgel med fasad från 1849 och verk från 1952. Ornerad läktarbarriär. Diskret läktarunderbyggnad.

Kända viktiga förändringar och åtgärder

1849 Orgel byggd av J. G. Ek.

1865 Orgeln renoverad av J. G. Ek.

1911–12 (ark. Fr. Falkenberg). Renovering. Frontespiser med runda fönster ovan taklinjen tillbyggda i långhusets västra del för att ge ljus åt läktaren. Ny altartavla av Ch. Rönnquist. Altaruppsatsen ommålad i grönt och guld. Draperimålning kring altaret borttagen. Dekormålning och stuckornament i valv och fönstersmygar. Nya portar och dörrömfattningar. Norra ingången igensatt. Nytt orgelverk. Bekvämare bänkar, målade i mörk mahognyton. Äldre bänkdörrarna bibehållna.

1950–51 (ark. E. Fant). Frontespiser med fönster och dörröverstycken över sakristiedörrarna avlägsnade. Sakristia och vapenhus ombyggda med förråd m.m. inredda. Dekor i valvet borttagen. Ommålning i ljusare färger. Nya fönsterglas i smårutor. Utglesade bänkrader, de två främsta borttagna. Läktaren sänkt och förstärkt.

1972 Utvändig renovering. Kopparplåt på taket.

1977 Kororgel från G. Hagströms Orgelbyggeri.

1983–84 (ark. T. Dal, K-konsult Härnösand). Ny dopplats i korets södra del. Kyrkvärdsbänkar längs långsidorna borttagna. Ommålning av interiören: altaruppsatsen i blågrått med guld, bänkarna tegelröda invändigt, med dörrar i grått och guld. Avbalkning med skärmväggar för kapprum m.m. under läktaren.

Äldre ritningar

1778 tillbyggnad av gamla kyrkan (osign. HLA); 1780 dito (*D. Laurin*, HLA); U.å. nybyggnad med T-plan och torn med huv (osign., *Th. Wennberg? ÖIA*); 1798 nybyggnad (osign., *S. Geting*).

Fig. 312. Gudmundrå kyrka, koret. Altartavlan från 1912, omgivande dekorationer samt predikstol från 1823–25. Foto AT 1991.

Gudmundrå Church. The chancel. The altar painting is from 1912. The surrounding altar arrangements and the pulpit were made 1823–25.

Fig. 313. Gudmundrå kyrka. Interiör mot väster. Foto AT 1991.

Gudmundrå Church. The interior looking west.

Källor, litteratur och äldre avbildningar

Hallström, G., N. J. Ekdahls norrländska resor 1828, i: Arkiv för norrländsk hembygdsforskning 1928–29; *Mellberg, P. E.*, Gudmundrå kyrka, i: Från Ådalar och Fjäll, 1952; *Telhammer, I.*, Ådalens kyrkor. Bjästa 1982.

Gålsjö kapell

(förstört av brand 1971)

Vid Gålsjö bruk bildades 1773 på anmodan av brukspatron Johan Nordenfalk på Björkå gård en bruksförsamling som annexförsamling till Boteå. Brukskapellet uppfördes 1775–76, torn tillbyggdes 1827 efter ritning av Simon Gething. Kapellet förföll vid 1800-talets slut, då bruket lags ned, men rustades och togs i bruk sporadiskt under 1920-talet. Det köptes 1952 av Härnösands stift och ingick i stiftsgården tills det brann ned till grunden 1971. Ett nytt kapell uppfördes 1991.

Plan och material

Åttasidig plan, en rektangel med avfasade hörn, med kor i öster. Torn tillbyggt i väster, sakristia i öster. Ingång genom tornet.

Byggt i trä, troligen timrat, klätt med stående vitmålad locklistpanel. Taket spånklätt.

Exteriör

Tre fönster på var sida med upptill tresidig avslutning. Högt brutet och åt öster valmat tak. Torn med lanternin och smal spira med flöjel.

Interiör

Väggar och valv brädklädda och vitmålade, profilerad taklist. Korpartiet förhöjt med två steg. I korväggen två dörrar (den ena blind) till sakristian, däremellan fanns ursprungligen altarprydnad målad på väggen i form av en båge omgiven av pilastrar som bar ett bjälklag. Ett målat draperi var symmetriskt draperat över bjälklaget. Framför bågen stod ett kors med törnekrans, och därovan en strålsol. Denna altarprydnad utbyttes 1923 mot altarpupp med målning föreställande Korsfästelsen av Yngve Lundström. Enkel predikstol utan ljudtak, marmorerad i grågrönt, tillverkad av Pähr (eller Peter) Jönsson.

Bänkinredning slutet i två kvarter. Liten orgel i västpartiet.

Kända viktiga förändringar och åtgärder

1905 Litet orgelharmonium anskaffades.

1923–27 (ark. O. Hökerberg). Ommålning in- och utvändigt, lister och omfattningar mörkare än de ljusa väggytorna. Altarväggen med liggande dekomålade panel utbytt mot stående. Ny altarprydnad. Predikstolen försedd med delvis ny dekor. Värmeledning. Orgel.

1947 Nytt spån på taket.

1952–54 (ark. O. Hökerberg). Stengrunden omlagd. In- och utvändigt ommålning. Elinstallation.

Fig. 314. Gålsjö brukskapell från söder. Byggt 1775, tornet 1827. Kapellet brann ned till grunden 1971. Foto Erik Salvén 1920. ATA. *Gålsjö Brukskapell Chapel seen from the south. Built in 1775, the tower in 1827. Totally destroyed by fire in 1971.*

Fig. 315. Gålsjö brukskapell. Interiör mot öster 1920, före 1923 års renovering. Foto Erik Salvén 1920. ATA. *Gålsjö Brukskapell Chapel. The interior looking east in 1920 prior to the alteration work in 1923.*

Äldre ritningar

1923 uppmätning (O. Hökerberg).

Källor, litteratur och äldre avbildningar

Telhammer, I., Ådalens kyrkor, Bjästa 1982; Foton 1920, ATA.

Fig. 316. Helgums kyrka från söder. Byggd 1786–90, tornet 1854. Foto AT 1991.

Helgum Church seen from the south. Built 1786–90, the tower in 1854.

Helgum

Under början av 1780-talet fattades beslut att bygga ny kyrka, då den gamla, troligen senmedeltida, var både för trång och i dåligt skick. Ritningar till ny kyrka uppgjordes 1782 av byggmästare Eric Svedberg från Härnösand. Byggmateriäl anskaffades, men byggmästaren satte aldrig igång arbetet, varför han avskedades. Istället vände man sig till den kände byggmästaren Pål Pehrsson i Stugun i Jämtland, som byggde kyrkan 1786–90 efter reviderad ritning från ÖIÄ. Detta är Pehrssons enda stenkyrka, vackert belägen vid Helgumsjöns strand. Endast tre av fyra fönsteraxlar byggdes, och tornet slopades. Det uppfördes 1854 av byggmästare J. A. Åkerlund efter ritning av N. H. W. af Trolle, med förlängning med en travé. Samtidigt revs klockstapeln, som var byggd 1772. Till kyrkogården leder två portar med murade kraftiga stolpar.

Plan och material

Rektangulärt kyrkorom med kor och sakristia i öster, torn i väster. Huvudingång i väster och på sydsidan, den ingång som var mitt på fasaden innan kyrkan utökades åt väster 1854.

Byggd i sten. Vitputsade fasader. Sockeln ljst grå. Takbeklänad kopparplåt, ursprungligen spån. Lanterninen av trä, vitmålad.

Exteriör

Ytterväggarna artikulerade av kraftiga lisener mellan fönstren. Ursprungligen eller senast fr.o.m. 1828 var mu-

rarna putsade och avfärgade i två nyanser rött, med vita lisener. Resligt torn med höga rundbågiga ljudöppningar, karnissvängt tak med urtavlor samt hög öppen lanternin av trä. Profilerad taklist som fortsätter runt tornkroppen.

Interiör

Ljust målade väggar med låg bröstpanel av spontade bränder, tunnvalvt trätak. Altaruppställning från 1843 med ko-

Fig. 317. Helgums kyrka och klockstapel från norr ca 1828. Klockstapeln byggd 1772, riven då tornet byggdes 1854. Teckning i Ekdahls samling. ATA.

Helgum Church and bell-tower seen from the north around 1828. The bell-tower was built in 1772 and was demolished in 1854 when the tower was built.

Fig. 318. Helgums kyrka, koret. Altaruppställning och draperimålning från 1841–44. Foto AT 1991.

Helgum Church, the chancel. The altar arrangement and the painted draperies are from 1841–44.

lonner som bär fronton. Altarväggen bemålad 1844 av Jonas Byström med draperier i rött, hållna av putti. Mot kortaket molnformationer med flygande änglar. Altartavla målad 1815 av Gustav Erik Hasselgren med motivet "Kristi uppståndelse", inköpt 1840–41 från Jakobs kyrka i Stockholm. T.v. om altaret dörr till sakristian, den högra skendörr. Den rikt ornerade predikstolen, utförd 1806 av Nils Dahlqvist, var fram till 1840-talet uppsatt ovanför altaret. De första åren satt predikstolen från den gamla kyrkan där. Bänkinredningen slutet i tre kvarter, målad i beigebrun marmorering. Orgel byggd 1882 av Åkerman & Lund, verket ersatt 1963–64. Läktarunderbyggnad.

Kända viktiga förändringar och åtgärder

1802–09 Läktare byggd. Predikstol tillverkad av N. Dahlqvist, som även gjorde altare och altarskrank, som målades och förgylldes av J. M. Meander, Sundsvall.

1841–44 Altartavla av G. E. Hasselgren köpt från Jakobs kyrka där den refuserats, insatt i "colonnwerk" av P. Lindholm. Målaren J. Byström utförde draperimålningen på östra väggen. Predikstolen flyttad till nordväggen.

1854 Kyrkan förlängd med en fönsteraxel mot väster och försedd med torn under medverkan av N. H. W. af Trolle och J. A. Åkerlund. Fasaderna troligen omfärgade i vitt.

1881–82 Orgel från Åkerman & Lund ersatte orgelharmonium.

1891 Takspån bytta mot plåt.

Fig. 319. Helgums kyrka, interiör mot väster. Foto AT 1991.

Helgum Church, the interior looking west.

1894 Värmeugn installerad.

1903–05 (ark. F. Eckert, ark. L. N. Wahrgren). Inre målning med fältindelning och bladornament. Nya bänkar, nya trappor till läktare.

1939 (ark. E. Fant). Pannrum under kyrkan, som får nytt betongbjälklag med trägol. Värmeledning och el installeras. Sakristian entresolerad för arkiv. Ny bänkinredning. Antikglas i fönstren. Ommålning, tidigare dekor övermålas.

1957 Tornöverdel repareras efter åskbrand.

1963–64 Orgelverket ombyggt av E. Maul, G. Hagströms orgelbyggeri.

1980 (ark. H. Jäderberg). Konservering av inredning, ommålning. Läktarunderbyggnad för andaktsrum, kapprum och toaletter. Fast handikapp ramp vid västingången.

1990–92 Omläggning av tak med kopparplåt.

Äldre ritningar

1782 nybyggnad (E. Svedberg, RA); 1783 (odat.) nybyggnad (osign., ÖIA); 1854 ny tornbyggnad och tillbyggnad (N. H. W. af Trolle).

Källor, litteratur och äldre avbildningar

Johansson, K., Helgums kyrka, en vägledning. Örnsköldsvik 1982; Sundin, P., Helgums kyrka. Härmösandsposten 16/6 1945; Söderström, G., Helgums kyrka. Från Ådalar och Fjäll, 1922; Telhammer, I., Ådalens kyrkor. Bjästa 1982; Johan Buréus teckning år 1600 av den gamla kyrkan; Exteriörritning fr. omkr. 1828, Ekdahls saml., ATA; Fotton fr.o.m. 1912. ATA.

Hemsö

Hemsö, stiftets yngsta församling, fick genom kungligt brev tillstånd att 1845 bilda en egen kapellförsamling. Ett kapell fanns dock redan på 1500-talet i Prästhus, troligen ett av Norrlandskustens äldsta fiskekapell. Detta kapell flyttade 1845 till den nuvarande kyrkplatsen. Man önskade dock en mer värdig byggnad. 1856 sattes kyrkobygget igång något högre upp intill det gamla kapellet under byggmästare J. Wassbergs ledning efter dennes ritning. ÖIA:s tillstånd och ritning kom först 1857. Då hade emellertid församlingen hunnit så långt med bygget att den inte utan kostnader kunde ändra redan utfört arbete. Särskilt var det altarpredikstolen som hade föranlett diskussioner. Trots att kyrkan ej var färdigbyggd och ej heller invigd, togs den i bruk 1857. Den stod helt färdig med torn 1865, men blev inte invigd. Detta skedde efter kungl. beslut först den 13 juni 1926 på församlingens begäran, mot dåvarande biskopens vilja, som ej kunde acceptera altarpredikstolen. 1876 såldes det gamla kapellet på auktion.

Plan och material

Treskeppig kyrka med kor i öster med diminutiva korsarmar på ömse sidor om koret med sakristia inredd i den södra. Planen återgår på byggmästarens ritning. ÖIA:s förslag, som till yttre formen följde det insända förslaget, hade ett enskeppigt kyrkorum. Torn i väster med huvudingång.

Uppförd med timmer, brädpanelad med liggande och stående panel som är vitmålad. Svartmålat plåttak.

Exteriör

Uppförd efter byggmästarens ritning. Axel Nyströms omarbetade ritning är ett tidigt exempel på nygotik med rikt artikulerade fasader och ett torn avslutat med en stor och kraftig spira. Trots att byggmästaren vid tornets byggande hade hunnit erhålla denna ritning följde han sin egen, för att inte stilmässigt bryta mot det redan uppförda långhuset. Exteriören välbevarad sedan byggnadstiden.

Interiör

Det treskeppiga kyrkorummet är välbevarat fränsett väggdekor från 1800-talet och borttagna bänkar. Högt tunnvalv i mittskeppet och plana tak i de smala sidoskeppen. Läktare utmed tre väggar. Altarpredikstol tillverkad 1864 av Lars Erik Hofrén.

Sluten ursprunglig bänkinredning. Läktaren sannolikt samtida med kyrkan. Orgelfasaden härstammar från 1901 års orgel medan verket är byggt 1981 av Johannes Menzel Orgelbyggeri.

Fig. 320. Hemsö kyrka från nordväst. Byggt 1856–65. Foto Viktor Landgren, Läns museet Västernorrland.

Hemsö Church seen from the north-west. Built 1856–65.

Kända viktiga förändringar och åtgärder

1892 Interiör och troligen exteriör renovering. Eventuellt tillkom ny träpaneling. Vävspanning av tak, väggar och kolonner samt oljemålning av desamma. Dekorelement på korväggen. Inredningen målad i ekfärg. Troligen tillkom nu även en kamin under läktaren.

1901 (N. O. Malm). Ny orgel.

1924–26 (ark. G. Holmdahl). Exteriör och interiör renovering. Ny panel och tätning av väggarna. Ommålning av exteriören. Vindfång mellan vapenhus och kyrkorum. Moder-

Fig. 321. Hemsö kyrka. Koret med väggmålningarna från 1892. Foto AT 1983.

Hemsö Church. The chancel. The wall paintings above the pulpit area from 1892.

Fig. 322. Hemsö kyrka. Interiör mot väster. Foto AT 1983.
Hemsö Church. The interior looking west.

Fig. 323. Hemsö kyrka. Interiör mot nordväst efter renoveringen 1987–88. Foto Kenneth Nordborg 1995.
Hemsö Church. The interior looking north-west in 1995, after the renovation work 1987–88.

nisering av bänkinredningen, bekvämare sittbänkar och breddning av gavlarna. Kaminen under läktaren borttagen. Ny värmeinstallation med varmluft och värmekammare under kyrkan. Omläggning av golven. Väven borttagen. Ommålning av interiören med en mörk färgsättning.

1937 ca Elektrisk installation.

1953 (Werner Bosch). Nytt orgelverk.

1972 Elektrisk värmeinstallation.

1981 (Johannes Menzel Orgelbyggeri). Nytt orgelverk.

1987–88 Interiör renovering. Underhåll och ommålning av kyrkorummet med ljusare milda toner i blått, grått och vitt. Bänkar borttagna under läktarens ena sida. Kororgel.

Äldre ritningar

1850? stenkyrka (ritningen ej återfunnen); U.å. träkyrka (osign., J. Wassberg); 1857 föregående ritning omarbetad (osign., A. Nyström).

Källor, litteratur och äldre avbildningar

Nyberg, D. och Lundkvist, T., Våra kapell och kyrkor (Boken om Säb-rå). Härnösand 1971; *Svanberg, P.*, Hemsö kapell vadan och varthän (i: Medelpad Ångermanland). Sundsvall 1991; Int.- och ext.-foton, 1920-talet. ATA.

Häggdånger

Förslag till ny kyrka uppgjordes redan 1761 av Daniel Hagman. Den nuvarande kyrkan uppfördes 1784–85 på medeltidskyrkans grund efter ritningar 1782 av Pehr Hagmansson, som även ledde arbetet. Tornet ritat av Carl Gustaf Blom Carlsson 1827, men byggt först 1848 av Anders Åkerlund. Grunden till tornet lades 1784. Högt läge vid liten sjö. Kyrkogårdsmur i natursten med kraftiga murade grindstolpar.

Plan och material

Rektangulär kyrkobyggnad med kor i öster, torn i väster och sakristia på nordsidan. Ingångar genom tornet och mitt på södra långväggen.

Byggt i gråsten med tegel i dörr- och fönsteromfattningar. Vitputsade fasader med sockel i natursten. Pilastrar mar-

kerar hörn och portaler. Taket från början spånklätt, nu belagt med kopparplåt.

Exteriör

Långhusets fönsternischer upptill avslutade med rundbågiga blindsmugar ovanför de tresidigt avslutade dageröppningarna, ett karakteristiskt drag i Hagmanssons kyrkor. Tornet försett med åttkantig öppen lanternin i trä med höga rundbågiga öppningar och krönt av ett förgyllt kors. Sadeltak valmat över koret. Lägre sakristia med valmat tak.

Interiör

En välbevarad interiör. Väggarna och det i tegel murade tunnvalvet vitputsade, indelade med parställda pilastrar och gördelbågar. Altaruppställning med kvardröjande sen-

Fig. 324. Häggdångers kyrka från söder. Byggt 1784–85, delvis på medeltida grundmurar. Tornet byggt 1848. Foto K. O. Kjerlander, Länsmuseum Västernorrland.

Häggdångers Church seen from the south. Built 1784–85 on partly medieval foundation walls. The tower was built in 1848.

barocka drag av Per Westman från 1797, målad och förgylld 1799 av Jonas Wagenius, som även stofferade predikstolen och målade draperier i blått med guldfrens på korgväggen. Altartavlan med Korsfästelsen och därunder Nattvarden utförd av Joachim Öberg 1799. Altarskrank och läktarbarriär utförd 1787 av Johan Augustinsson. Predikstolen övertogs 1785 från Säbrå kyrka, snidad 1730 av Måns Gran. Nummertavla av Per Westman 1789, förgylld av J. Öberg. Golvur 1814 av Per Persson i Lindome.

Sluten bänkinredning i tre kvarter. Öppna bänkar under läktaren. Orgel 1852–55 av J. G. Ek med fasad av Olof Hofrén. Avbalkning med låga skärmväggar under läktaren.

Kända viktiga förändringar och åtgärder

1915 (ark. A. Thurdin). In- och utvändig renovering och ommålning.

1935 (ark. D. Frykholm). Värmeledning, nytt spåntak, invändig ommålning.

1953 Ny värmeinstallation, isolering, nytt golv i hela kyrkan.

1963–65 (ark. J. Thomé). Ny puts på fasaden, takets spån utbytt mot plåt, nya fönster. Nytt altarbord av H. Gustafsson, invändig ommålning, konservering och omförgyllning av altarpuppställning, predikstol och draperimålning. Nya inner- och ytterdörrar.

1984 Kororgel från R. Gustafssons orgelbyggeri, Härnösand. Dopplats i korets norra del.

1992 (Bygg- och Restaureringskonsult AB, Härnösand). Sanering av korgolv och torn mot rötskador. Dränering, nya trägolv.

Fig. 325. Häggdångers kyrka, koret. Foto AT 1990.
Häggdångers Church. The chancel.

Fig. 326. Häggdångers kyrka. Interiör mot väster. Foto AT 1991.
Häggdångers Church. The interior looking west.

Äldre ritningar

1965 Nybyggnad med torn (ÖIÄ, ritningen ej återfunnen); U.å. (1782) nybyggnad (osign., P. Hagmansson); U.å. (1790-tal) altartavla (osign., ej utförd); 1827 tornbyggnad (C. G. Blom Carlsson).

Källor, litteratur och äldre avbildningar

Eskilsson, E., Kyrkan i Häggdångers. Härnösand 1965; Säbråboken, Härnösand 1971; Foton fr.o.m. 1912. ATA.

Härnösands domkyrka

Härnösands första stadskyrka byggdes troligen kort efter det att staden grundats 1585. Denna kyrka tjänade i utvidgat skick som domkyrka då Härnösand blivit stiftsstad 1647. Den fick omfattande skador vid rysshärjningarna 1721 men fortlevde under ständiga reparationer ända fram till 1842, då den revs för den nya kyrkan. Inga av de nybyggnadsförslag som framlagts mellan 1783 och 1838 förverkligades.

Den nya domkyrkan uppfördes åren 1842–46 efter ritningar av Johan Adolf Hawerman med A. M. Atterberg från Stockholm som byggmästare. Kontrollant var byggmästare Anders Jacob Åkerlund från Härnösand. Invigningen ägde rum den 28 juni 1846 och förrättades av ärkebiskopen Carl Fredrik af Wingård.

Plan och material

Treskeppig långhuskyrka med ett kort och brett tvärskepp i öster och halvcirkelrundat kor. Torn över korsmitten. Sakristia inrymd i den norra tvärskeppsarmen, motsvarat av förråd i den södra. Tre ingångsportar i väster (ursprungligen endast en), två i tvärskeppets östmur.

Byggt i sten, fasader slätputsade och avfärgade i vitt,

Fig. 327. Härnösands domkyrka från väster. Byggt 1842–46. Sidoringångarna togs upp 1895–97. Foto Läns museet Västernorrland 1995. *Härnösand Cathedral seen from the west. Built 1842–46. The side doorways were opened 1895–97.*

sockel i huggen granit, kalkstensomfattningar kring portallerna. Kopparplåt på tak och torn.

Exteriör

Huvudingången i väster markeras av en kraftfull framskjutande tempelportik med fyra gjutna toscanska kolonner

Fig. 328. Härnösands domkyrka från öster. Foto Läns museet Västernorrland 1995. *Härnösand Cathedral seen from the east.*

som bär en fronton. Västfasadens tornliknande sidopartier bär öppna lanterniner. Mittornet, liksom dess sockel, är åttkantigt med åtta ljudöppningar och fyra urtavlor och kröns av kupol med lanternin och spira. Korpartiets halvrundel har fem tätt sittande rundbågiga fönster. Dess låga halvkupol har överljus genom en lanternin. Nord- och syd-fasaderna har nio rundbågiga fönster vardera, varav tre kopplade på respektive tvärskeppsfasad. Takfoten markeras genom en kraftig profilerad list som löper runt hela byggnaden.

Interiör

Innanför förrummet i väster öppnar sig det breda, tunnvalvda mittskeppet mot det ljusa koret med halvkupol och överljus. Tvärskeppet markeras med kraftiga murpelare, stöd för tornet, med bågöppning och kolonner mot mittskeppet. Ljuset från långhusfönstren faller in i mittskeppet genom högväggens fem bågpar, burna av korintiska kolonner. Sidoskeppen är låga med plana tak och hälften så breda som mittskeppet. Läktare löper över sidoskeppen och även genom tvärskeppet. Den konvexa orgelläktaren bärs av två par toscanska kolonner.

Kyrkorummet har genomgått en rad stora restaureringar, de mest genomgripande 1895–97, 1934–35 samt 1974–75. De har främst påverkat utsmyckning och fast inredning samt färgsättning. Vissa inventarier överflyttades från den gamla kyrkan, bl.a. en svit målningar av Carl Hofverberg från 1745–48, nu upphängda i väggfälten mellan långhusets fönster.

Ursprungligen var kyrkans inre klassicistiskt osmyckat med vitputsade valv och väggar och sparsamma accenter i guld. Framför de fem korfönstren med klara glas stod ett högt kors med törnekrans och svepduk, nu på norra tvärskeppsläktaren. Det ersattes 1934 av den nuvarande altaruppsatsen, som skapats av figurer och delar från gamla kyrkans altaruppsats och predikstol, snidade 1728 av Peter Norberg och Petter Fors. Altaruppsatsens korsfästelse-scen är målad av David von Cöln (död 1763). Även de flankerande figurerna, Fides och Caritas, troligen av Magnus Gran, kommer från den gamla kyrkan. Absidkupolens medaljonger tillkom 1905, korfönstren i starka blå toner 1975. Predikstolen tillverkades för den nya kyrkan av J. P. Jansson och L. Norrman efter ritningar från ÖIÄ. Orgeln byggdes för den gamla kyrkan av Johan Niklas Cahman 1733 med fasaddekor av Magnus Granlund 1745. Då den uppsattes 1845 justerades fasaden av Johan Gustaf Ek. Det nuvarande orgelverket byggdes 1975. Den öppna bänkinredningen ritades av Agi Lindegren 1895 och ersatte en sluten i fyra kvarter.

Tunnvalvets och halvkupolens dekor i stuck och målning ritades av Lindegren 1895. Indelningen med tvärgående

Fig. 329. Härmösands domkyrka. Koret. Nuvarande altaruppsättningen 1934 med delar från altaruppsatsen och predikstolen i den äldre kyrkan på samma plats. Tavlan målad före 1763. Dekoren i valven utfördes åren 1895, 1905 och 1934. Foto Länsmuseum Västernorrland 1995. *Härmösand Cathedral. The chancel. The present altar arrangement was made in 1934 using parts of the altar arrangement and the pulpit made in 1728 for the older church on the same place. The altar painting is from before 1763. The paintings on the vaults were done in 1895, 1905 and 1934.*

Fig. 330. Härmösands domkyrka. Interiör mot väster. Dörrarna under läktarna insattes 1974–75. Foto Länsmuseum Västernorrland 1995. *Härmösand Cathedral. The interior looking west. The doors under the galleries are from 1974–75.*

bårder, mittfält och stuckdekor med parstående änglar med kartuscher och girlanger utfördes då, medan medaljongerna i korkupolen och figurscenerna i mittfälten tillkom senare, 1905 (koret av Caleb Althin) och 1934 (tunnvalvet av Gunnar Torhamn). Nuvarande färgsättning är ljus, med väggar i kräm vitt, snickerier i gråvitt och guld. Kolonnernas brunrosa marmorering tillkom på 1930-talet. Mot detta står altaruppsättningens, orgelns och valvdekorens mer mättade barockkulörer och korfönstrens blåtoner.

Kända viktiga förändringar och åtgärder

1860 Tornur.

1868 Värmeanläggning installerades.

1886 Nytt orgelverk av Åkerman & Lund.

1895–97 (ark. A. Lindegren och A. Thurdin, byggm. P. J. Pettersson). Renovering av interiören. Kolonner marmorerade, väggarna limstrukna och isolerade. Nya öppna bänkar. Nya sidoingångar vid huvudentrén i väster. Av Lindegrens omfattande program för dekor av valv och absidkupol utfördes indelning i runda och ovala fält och däremellan skenmålat kassettmönster, samt parställda änglar, girlanger i stuck. Dekoren i gulbruna och ljusblå toner. Figurscener i fälten utfördes ej av brist på medel.

1903–05 Medaljongfält i absidkupolen försågs med målningar av C. Althin, enligt Lindegrens program.

1925–26 (ark. A. Thurdin, ark. T. Ryberg). Läktarna sänkta och utvidgade. Avbländande gulgröna katedralglas insatta i korfönstern.

1928–29 Elvärme. Nytt stengolv i kor och gångar ersatte tidigare trägolv.

1934–35 (ark. D. Frykholm). Inre och yttre renovering. Korfönsterna igenmurade, altaruppsats i tessinbarock uppsatt, rekonstruerad av Frykholm med delar av altaruppsats och predikstol från gamla kyrkan. Predikstolen sänkt 75 cm. Plafondmålningar i valvhjässans fält av G. Torhamn. Ommålning i grågrön färgskala, även av Lindegrens stuck- och kassettdekor. Kolonnerna marmorerade i brunrött.

Högsjö nya kyrka

Den medeltida kyrkan i Högsjö har bevarats, främst på grund av att den ligger långt från Utansjö bruk och dess bebyggelse. Den nya kyrkan ville man ha närmare bruket. Ett förslag 1765 av Daniel Hagman till tillbyggnad av medeltidskyrkan utfördes ej. Förslag till nybyggnad på ny tomt gjordes 1779 av Daniel Lundqvist och omarbetades vid ÖIÅ. Grunden för den nya kyrkan lades 1786 av Pehr Hagmansson. Bygget leddes av Simon Geting och hör till dennes tidigaste uppdrag i Ådalen. Invigningen skedde i november 1789, men kyrkan var då långt ifrån färdig.

Konservering av träinredningen av O. Svensson.

1945–46 Orgelläktaren utvidgad. Dopaltare uppställt i koret.

1960 (ark. B. Linnarsson). Kapprum och toaletter i västra entrén.

1963– Utvändig omputsning, nytt koppartak.

1974–75 (ark. T. Dal, K-konsult Härnösand). Ut- och invändig renovering. Omputsning av fasaderna. Plåtarbeten på tak och torn. Handikappentré. Korfönstren åter öppnade och försedda med glasfönster i blått av M. Dal. Tvärskjeppsläktarna inredda som körrum, museum och förråd. Nya innerdörrar i trä med små glasrutor i väster och på läktarna. Konservering av all inredning och målning av konsv. A. Hedman. Ny brudkammare, toalett i sakristian, utbyte av trappa till predikstol. Bänkar borttagna under orgelläktaren. Orgel om- och tillbyggd av ark. T. Virke och firma Christensen & Söner, Danmark.

1983 Ny kororgel.

1989–90 Nytt skrudskåp på norra tvärskjeppsläktaren, höjning av läktarräcken.

1994 (Markströms Bygg & Restaurerings Konsult AB, Härnösand). Utvändig renovering, omputsning, ommålning.

Äldre ritningar

1796 nybyggnad (*Chr. Loëll*); 1797 nybyggnad (*C. F. Sundvall*); 1836 nybyggnad (*C. E. Åkerström*); 1836 nybyggnad (*A. J. Åkerlund*); 1837 nybyggnad (*A. Åkerlund*); 1842 och 1843 nybyggnad (*J. A. Hawerman*).

Källor, litteratur och äldre utbildningar

Näslund, R., Studier i Härnösands bebyggelsehistoria 1585–1800-talets mitt, del I, Örnsköldsvik 1980; *Wik, H.*, Härnösands historia del III, Härnösand 1981; *Wikmark, G.*, Härnösands Domkyrka. Förhistoria och historia, Örnsköldsvik 1975; *Åkerstedt, G.*, Härnösands domkyrka. Vägledning, Härnösand 1985; Äldre foton ATA. Se även *I. Sjöström* ovan.

Kyrkan ligger högt i utkanten av bebyggelsen. Huvudingången till kyrkogården markeras av en murad stegport med smidd gallergrind från Gustav IV Adolfs tid.

Plan och material

Rektangulär kyrkobyggnad med rakslutet kor med lägre sakristia i öster och torn i väster. Huvudingång i väster, ingångar även mitt på långsidorna; den norra dock igensatt 1907.

Material sten med tegel i dörr- och fönsteromfattningar.

Fig. 331. Högsjö nya kyrka från sydväst. Påbörjad 1786, invigd 1789 i ofullbordat skick. Stigport från tiden 1792–1809. Foto AT 1991.

Högsjö new Church seen from the south-west. Begun in 1786 and, although unfinished, consecrated in 1789. The lych-gate was built at some point during the period 1792–1809.

Fasaderna putsade och avfärgade i ljust gråbrunt. Taket ursprungligen täckt med spån, nu med kopparplåt.

Exteriör

Exteriören följer i stort Lundqvists ritning, men har sadeltak, valmat i öster, istället för brutet tak. Långhusfasaderna och tornet artikuleras med pilastrar. Kraftigt torn med huv, prydd med tornur, krönt av liten fyrsidig lanternin med rundbågiga öppningar. Ytterport med skurna rankor i spegelfälten.

Fig. 332. Högsjö nya kyrka, koret. Altarmålning och målningar i korvalvet utförda 1908–09. Foto AT 1991.

Högsjö new Church. The chancel. The altar painting and the paintings on the chancel arch are from 1908–09.

Fig. 333. Högsjö nya kyrka. Interiör mot väster. Foto AT 1991.

Högsjö new Church. The interior looking west.

Interiör

Rektangulärt långhus med tunnvalv. Ytterväggarnas pilastrar motsvaras av inre, mellan vilka gördelbågar slagits över valvet. Korvalvets målning, en änglakör, är utförd 1908. 1831 beskrevs altarprydnaden som ”någon mindre betydlig skuggmålning i stället för altartafla” samt förgyllningar. Spår av omfattande draperimålning på korväggen noterades vid renovering 1955. På 1840-talet gjordes tre olika förslag för ny altarprydnad. Olof Hofréns förslag 1847–48 utfördes, en altarpuppställning med kopplade kolonner som bär en båge med änglahuvuden. Som altartavla inom bred ornerad ram hade man först målningen ”Marie himmelsfärd”, kopia efter Tizian, och därunder ”Nattvarden”. Himmelsfärds målningen ersattes 1908 av den nuvarande med det tomma korset på Golgata. Tiziankopian hänger på norra långväggen. I korväggskompositionen ingår även dörrarna till sakristian, med snidade omfattningar. De runda medaljongerna över dörrarna tillkom 1908.

Hofrén ritade även den rikt ornerade predikstolen med ljudtak. Innan den uppsattes 1848 användes den gamla kyrkans predikstol från 1726. Orgelläktarens bröstning har förgyllda emblem i spegelfälten. Orgelfasaden följer ritning av Johan Fredrik Åbom 1846. Det första orgelverket byggdes 1847 av J. G. Ek, ersatt 1909. Bänkinredningen från 1908 är öppen i fyra kvarter, ersatte en sluten bänkinredning. Läktaren är underbyggd.

Kända viktiga förändringar och åtgärder

1892 Kopparplåt på taket.

1908–09 (ark. A. Thurdin, byggmäst. J. Willander). Invändig renovering. Ny altarmålning av S. Linnborg, som även målade korvalvets änglar och bibelspråk. På korväggen medaljonger med Moses och Johannes döparen. Tunnval-

vet indelat i fält med gipslistor. Nytt orgelverk av E A Setterquist & Son. Nya öppna bänkar. Nytt golv. Kaminer. Dragstag avlägsnade.

1920 Målade korfönster.

1928 Värmeledning installerad.

1937 (ark. D. Frykholm). Utvändig renovering.

1955 (ark. K. M. Westerberg, kons. H. Christensson). Invändig renovering och konservering av måleri, delvis om målning enligt ursprunglig färgsättning. Ny altarring. Nya innerdörrar, direkt ingång till sakristian. Nytt gravkapell på kyrkogården.

1966 Koppertaket omlades.

1975 Kororgel av J. Menzels orgelbyggeri.

1982–84 Renovering av fönster, dragstagen återuppsatta. Läktarunderbyggnad med brudkammare, kapprum, toalett. Värmepumpanläggning.

Junsele

(riven 1885)

Junsele gamla kyrka, dåvarande Mo kyrka, uppfördes i trä 1763 av bondebyggmästaren Per Zakrisson i Kubbe, Anundsjö, som även uppfört klockstapeln. Kyrkan och stapeln revs 1885, då ny kyrka byggdes på andra sidan Ångermanälven.

Plan och material

Åttsidig plan, en rektangel med avfasade hörn, med kor i öster, sakristia på norra sidan och vapenhus i väster. Måtten angavs vara 13 × 26 alnar.

Byggt i timmer, senare panelklädd, taket klätt med stora furuspån. Klockstapeln väster om kyrkan hade fyrsidig bod med genomgång. Stapeln rekonstruerades 1970 i förenklad form.

Exteriör

Yttreväggarna klädda med stående, rödfärgad panel. Högt takfall, som över de avfasade hörnen gick nedanför takfoten. Längs taknocken löpte en takkam som i ändarna bar spiror och på mitten en smal takryttare med flöjel. Kyrkan hade höga rundbågiga fönster, ett i öster, ett i norr och två i söder. Sakristian och vapenhuset hade sadeltak.

Interiör

Kyrkorummet hade ett högt valv, med blå och röda lister och med en rundel i mitten med målning föreställande

1988 (ark. K-konsult, Härnösand, kons. P. Mattson). Invändig målning, slipning och behandling av golv. Konservering av viss inredning.

Äldre ritningar

1769 tillbyggnad (*D. Hagman*); 1779 nybyggnad (*D. Lundqvist*); U.å (1781) nybyggnad (osign., *E. Svedberg?*); 1846 altaruppsats (*J. Strandberg, J. F. Åbom, O. Hofrén*); 1846 orgelfasad (*J. F. Åbom*).

Källor, litteratur och äldre avbildningar

Salvén, A., Boken om Högsjö. En norrländsk sockenkrönika, Stockholm 1918; *Hofrén, M.*, Kyrkmålaren. Kalmar 1971; *Modin, E.*, Ångermanlands kyrkor nr 12, Högsjö kyrka. Sollefteåbladet 18 okt 1921; *Puktörne, T.*, Högsjö kyrkor. Härnösand 1990; *Telhammer, I.*, Ådalens kyrkor. Bjästa 1982; Exteriörritning, O. Ohlson 1828, Ekdahls saml., ATA. Äldre foton fr. seklets början. ATA.

Gudslammet. Väggarna var vitmålade. Altarbordet stod framför korfönstret. Altaruppsats saknades, men på ömse sidor om fönstret fanns målningar direkt på väggen, föreställande bl.a. den lidande och uppståndne Kristus samt en mängd bibeltexter. På läktarskranket var Jesus, apostlarna och Martin Luther avbildade. Alla målningar utfördes 1770 av Abraham Segerström från Härnösand. Predikstolen betecknades 1831 som äldre, prydd med förgyllda ornament, figurer och inskrifter.

Bänkinredningen var sluten, målade med blå lister och marmorerade speglar. En del målningar från läktarbröstningen, predikstolen och andra inventarier finns bevarade i den nya kyrkan.

Kända viktiga förändringar och åtgärder

1770 Målningar i interiören av A. Segerström.

Äldre ritningar

Saknas.

Källor, litteratur och äldre avbildningar

Molin, J., Sägner om gamla kyrkan i Mo. Junsele församlingsblad 1980; *Telhammer, I.*, Ådalens kyrkor. Bjästa 1982; Äldre foto, före 1885; litografi i färg, efter förlaga av T. K. A. Gerdin, ATA.

Fig. 334. Junsele gamla kyrka från norr. Byggd 1763 liksom klockstapeln. Kyrkan och stapeln revs 1885. Litografi efter förlaga av T. K. A. Gerdin. ATA.

Junsele old Church and the bell-tower seen from the north. Built in 1763, demolished in 1885.

Långsele

År 1801 besiktigade byggmästaren Simon Geting den gamla kyrkan, som föregåtts av minst en medeltida kyrka. Nybyggnad rekommenderades, och Geting gjorde 1812 ett ritningsförslag, som samma år lätt retuscherades av Per Vilhelm Palmroth vid ÖIÄ. Geting utsågs till byggmästare och lade 1815 grunden, men först 1826–27 restes kyrkan av sonen Lars David Geting. Den sista gudstjänsten i den gamla kyrkan, som låg intill den nya, hölls i juni 1827, varefter den revs. Den nya invigdes i oktober.

Plan och material

Rektangulär kyrkobyggnad med kor och bakomliggande sakristia samt torn i öster, helt enligt ritning 1812. Ingång i väster genom ett 1956 tillbyggt vapenhus, samt mitt på södra långväggen, ursprungligen även på den norra.

Byggt i gråsten, vapenhuset i tegel. Fasaderna slätputsade i vitt, sockeln i grått. Takbeklädnad kopparplåt, ursprungligen furuspån.

Exteriör

Östtornet något indraget i långhuset, öppen lanternin av trä, krönt av ett kors. Rundbågiga fönster även över sidofasadernas ingångar. Sadeltak. Vapenhuset lägre än långhuset.

Interiör

Interiören präglas av den välarbetade inredningen från 1850-talet och är relativt oförändrad. Väggarna och trä-tunnvalvet är vitputsade. Valvet var ursprungligen målat av

Fig. 335. Långsele kyrka från sydväst. Byggt 1826–27, vapenhuset i väster byggt 1956. Foto AT 1982.

Långsele Church seen from the south-west. Built 1826–27. The porch to the west was added in 1956.

Olof Hägglund med moln och änglahuvuden. Väggarna är indelade i svagt försänkta fält. Från början saknades altartavla; i en nisch i korväggen stod ett gulmålat kors. 1849–50 utförde Olof Hofrén utsmyckningen av altarväggen, vari även dörrarna till sakristian inkomponerades. Över dessa dörrar sitter målningar med motiven "Kristi uppståndelse" och "Nattvardens instiftande" inom förgyllda ramar. I det stora rundbågiga mittfältet en nisch med en målning i gröngrå toner, ett exotiskt landskap med vajande palmer. Framför nischen ett kors med silverfärgad svepdruk och törnekrona.

Fig. 336. Långsele kyrka. Koret. Foto AT 1991.
Långsele Church. The chancel.

Fig. 337. Långsele kyrka. Interiör mot väster. Foto AT 1991.
Långsele Church. The interior looking west.

Mo

Grunden av sten till en ny kyrka lades 1824 och åren därpå fullföljdes byggnaden i timmer efter av ÖIA år 1825 godkänd ritning, troligen upprättad av Simon Geting. Bygget leddes av dennes son Lars David. Kyrkan invigdes 1826. Tornet tillbyggdes och hela kyrkan panelkläddes 1830. Ingången till kyrkogården pryds av stegport i trä med strålsol i bågen.

Plan och material

Rektangulär kyrkobyggnad med kor och smalare sakristia i öster, torn i väster. Huvudingång genom tornet, sidoin-

Hofrén utförde samtidigt en ny predikstol, rikt skulpterad, med blått draperi målat på väggen. Dessförinnan användes den gamla kyrkans predikstol, vitmålad. Öppen bänkinredning i fyra kvarter, gråmålad. Orgelfasad av Olof Hofrén 1849, orgelverket ombyggt 1939 av E A Setterquist & Son. Under läktaren en diskret underbyggnad med förråd och toalett.

Kända viktiga förändringar och åtgärder

- 1883 Värmeugn.
- 1892 Yttre och inre reparationer. Nytt yttertak av plåt. Nya öppna bänkar. Orgeln ombyggd av A. C. A. Schuster.
- 1912 (byggmäst. J. Willander). Invändig målning och mindre reparationer. Orgeln renoverad.
- 1921, 1927 Viss renovering, elektrisk installation, centraluppvärmning.
- 1939 Nytt orgelverk.
- 1946 (ark. G. Rollin). Renovering. Ny elbelysning och värmeanläggning.
- 1956–57 (ark. G. Rollin). Nytt vapenhus i väster med källarvåning för toalett och förråd. Kopparplåt på taket. Två bänkar bort i koret, övriga bänkar kortade mot väggarna. Äldre takmålningar övermålade, ommålning in- och utvändigt.
- 1980–82 Inre renovering.
- 1985–86 Utvändig reparation. Den bakre bänkraden borttagen.

Äldre ritningar

1812 nybyggnad (S. Geting, RA); 1812 nybyggnad (P. V. Palmroth); 1855 altarprydnad (O. Hofrén, ill. i Hofrén 1971).

Källor, litteratur och äldre avbildningar

Hofrén, M., Kyrkmålaren. Kalmar 1971; Modin, E., Ångermanlands kyrkor 10. Långsele kyrka. Sollefteåbladet 5 mars 1921; Telhammer, I., Ådalens kyrkor. Bjästa 1982; Exteriörritning fr. ca 1828, Ekdahls saml., ATA; Foton fr.o.m. 1912. ATA.

gångar mitt på långsidorna. Separat ingång till sakristian upptagen 1965.

Byggt i liggtimmer, ut- och invändigt klädd med stående vitmålad panel. Sockeln putsad. Tornet byggt i korsvirke med panel. Takbeläggning ursprungligen spån på näverunderlag, därefter tegel och numera kopparplåt.

Exteriör

Ritningen från 1825 har följts. Långhusets fasadpanel indelad av pilastrar mellan fönstren. Över alla tre ingångarna överljusfönster med fronton. Tornet avslutat med fyrsidig

Fig. 338. Mo kyrka från väster. Byggt 1824–26, tornet 1830. Foto Leonard Hellenbrant, Länsmuseum Västernorrland, 1994.

Mo Church seen from the west. Built 1824–26. The tower was added in 1830.

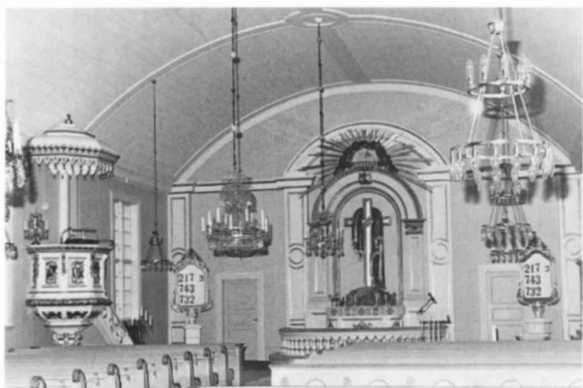

Fig. 339. Mo kyrka. Koret. Altarväggen förändrad 1880, predikstolen snidad 1881. Grisaillemålningarna från 1930. Foto AT 1982.

Mo Church. The chancel. The altar wall was altered in 1888, the pulpit is from 1881. The grisaille paintings are from 1930.

lanternin. Tornets och lanterninens tak pryds av konsolfriiser (saknas på ritningen). Sadeltak över långhuset, separat valmat tak över sakristian.

Interiör

Inredningen i vitt och guld huvudsakligen från 1880-talet präglar interiören. 1831 beskrivs interiören som enkel vitmålad, med altare med ett träkors ställt framför dekor-målning på väv, predikstol och bänkar pärlgrå utan utsmückning. Altarväggen utformades 1880 av Fredrik Wilhelm Scholander med en grund nisch inskriven i en större båge, buren av pilastrar. I nischen ett förgyllt kors med svepduk och törnekrans på en illusorisk klippa. På rundbågens krön vilar Lammet med segerfana inom molnkrans. I korväggens övre parti en grisaillemålning med Jerusalems stad av Yngve Lundström 1930. 1881 ersattes den gamla predikstolen, som övertagits från Nätra kyrka, med en ny ritad av Scholander.

Öppna bänkar i tre kvarter från 1880, liksom läktare och orgelfasad, allt ritat av Scholander. Nytt orgelverk byggt

Fig. 340. Mo kyrka. Interiör mot väster före läktarunderbyggnadens tillkomst 1965–69. Foto Ateljé Bågenholm, Örnsköldsvik. Reprofoto och copyright ATA.

Mo Church. The interior looking west before 1965.

1948 av Åkerman & Lunds Nya Orgelfabriks AB. Läktarunderbyggnad med samlingsrum och förråd. Välbevarat vapenhus med tunnvalv med målade kassetter.

Kända viktiga förändringar och åtgärder

1880–81 (ark. F. W. Scholander). Nytt altare och korväggsdekor, ny predikstol, läktare och orgel, nya bänkar. Orgelverk av pastor A. Lindblom, Ullånger.

1910 Utvändig målning.

1930 (ark. O. Hökerberg). Nya trappor vid sidoingångarna. Draperimålning på korväggen, målning föreställande Jerusalems stad. Nya innerdörrar, nya kopplade fönster, vapenhuset avdelat med förstuga och omklädningsrum, elektrisk uppvärmning.

1948 Nytt orgelverk

1965–69 (ark. B. Romare). Separat ingång till sakristian.

Multrå gamla kyrka

(ingår sedan 1863 delvis som sakristia i den nuvarande kyrkan)

En liten medeltida stenkyrka utvidgades 1768–1775 i söder och väster till en kyrka med bänkrum för 130 personer. 1769 uppfördes en ny klockstapel av Pål Pehrsson från Stugun på södra sidan om kyrkan. 1863–67 byggdes en ny kyrka i nyklassicistisk stil vari den gamla kyrkans östra del (ca 9 × 9 m) ingår som sakristia.

Plan och material

Planen var rektangulär med kor i öster, mycket liten sakristia på nordsidan och vapenhus på sydsidan.

Var uppförd i natursten och vitputsad. Vapenhuset av trä. Takfallen täckta med spån.

Exteriör

Byggt med högt valmat sadeltak. Två rundbågade fönster, (3 m höga och 1,5 m breda), ett på sydväggen och ett på östväggen.

Interiör

Täckt med ”två tegelvalv”, troligen kryssvalv, som vilade på sex pilastrar. Vid ombyggnaden tillkom ny inredning förutom predikstolen, som tillverkats sent på 1600-talet (numera på läns museet Murberget). Altaruppställningen, som inramade ett fönster över altaret, var utförd av Johan Edler 1769 och stofferad och förgylld av Eric Hofverberg.

Tornur. Korväggens draperimålning övermålade. De främre och bakre bänkarna borttagna, övriga kortade. Innertaket uppdelat i fält genom listverk. Nya ljuskronor. Läktarunderbyggnad med brudkammare, kapprum och toalett. Kororgel.

1982 Handikapphiss vid norra ingången.

Äldre ritningar

1825 nybyggnad (*S. Geting?*, renritning av *Th. Edberg ÖIÄ*); 1880 altare och altärväggsdekor (*F. W. Scholander*); U.å. (1881) predikstol, läktare och orgelfasad (*F. W. Scholander*).

Källor, litteratur och äldre avbildningar

Melin, C. J. och Wedin, Ch. (red.), Kyrka, bygd och folk. Mo kyrka 150 år, Bjästa 1980; *Telhammer, I.*, Kyrkor och kapell Nolaskogs. Bjästa 1985; Exteriörritning fr. 1828, Ekdahls saml., ATA; Foton fr.o.m. 1870-tal. ATA.

Fig. 341. Multrå gamla kyrka och klockstapel från sydost år 1828. Kyrkan byggd på 1400-talet, utvidgad 1768–75. Klockstapeln byggd 1769. Teckning i Ekdahls samling, ATA.

Drawing of Multrå old Church and bell-tower seen from the south-east in 1828. The church was built in the 15th century and enlarged 1768–75. The bell-tower was built in 1769.

Denna utgör numera omramning till en altartavla från 1914 i den nuvarande kyrkan. Predellamålningen från 1769.

Bänkinredningen var troligen sluten. Läktaren sköt fram över halva kyrkan nästan till predikstolen. Uppgift om orgel saknas, 1828 års inventering upptar ingen.

Kända viktiga förändringar och åtgärder

1863 (byggm. J. Norin). Sammanbyggd med den nya kyrkan som dess sakristia.

Äldre ritningar

Saknas.

Källor, litteratur och äldre avbildningar

Telhammer, I., Ådalens kyrkor. Härnösand 1982; Avbildning från ca 1828. Ekdahls samling, ATA.

Nora

Den äldsta stenkyrkan uppfördes under medeltiden. Den revs 1804. Ny kyrka diskuterades redan 1780. 1802 gjorde byggmästare Simon Geting flera nybyggnadsförslag, som församlingen föredrog framför ÖIA:s. Ett kompromissförslag 1804 utfört av Gustav Boman vid ÖIA godtogs efter långdragen skriftväxling. Kyrkan uppfördes 1804–06 av Simon Geting. Murad port med smidesgaller leder in till kyrkogården.

Plan och material

Rektangulär kyrkobyggnad med kor i öster, bakomliggande smalare sakristia samt torn i väster. Huvudingång i väster samt ingångar mitt på långsidorna, den norra numera igensatt. 1804 års ritning följs i allt väsentligt.

Uppförd i gråsten och murtegel på gråstensgrund. Slätputsad i vitt. Taket plåtavtäckt.

Exteriör

Nora kyrka hör till de största i Ångermanland, med sex rundbågade fönster på var långsida förutom portar med halvfönster. Tornkroppen avslutas upptill av en konsolfbris. På det flacka torntaket placerades tornur 1895. Öppen fyr-sidig lanternin krönt av korsglob.

Interiör

Tunnvälvat ljusst putsat kyrkorum med inredning i grått och guld, huvudsakligen från slutet av 1850-talet. På altaret stod ursprungligen ett enkelt kors med svepduk. Nuvarande ståtliga altarpåbyggnad utfördes 1858–60 av Lars Erik Hofrén med assistans av M. Kärrlander, efter ritning av Ludvig Hedin. I det tredelade ramverkets högre mittbåge ett snidat krucifix, i de lägre sidobågarna placerades 1864 två gipsfigurer, som dock avlägsnades 40 år senare då det framgick att de föreställde Afrodite och Pallas Athena. De nuvarande skulpturerna, Johannes och Paulus av Hampe Svanberg, uppställdes 1912. I predellan en målning föreställande "Nattvarden".

Trion Hedin–Hofrén–Kärrlander har även utfört predikstolen, som 1860 ersatte den äldre från 1810, utförd av Pehr Dahlquist från Nora efter ritning av Axel Almfelt. Hofrén

Fig. 342. Nora kyrka från söder. Byggt efter en ritning från 1804. Foto AT 1989.

Nora Church seen from the south. Built after drawing from 1804.

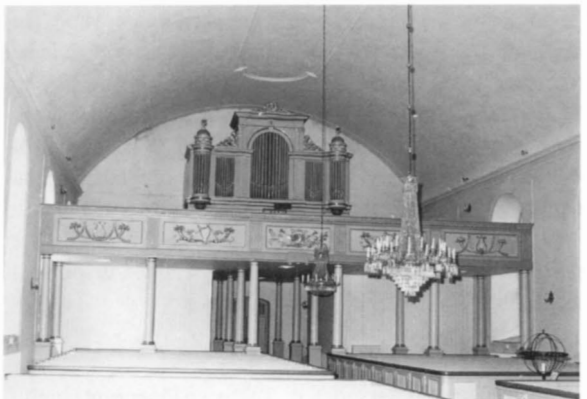

Fig. 343. Nora kyrka, koret. Altarpåbyggnadens huvudsakliga utformning färdig 1860, predikstol från s.å. Foto AT 1989.

Nora Church. The chancel. The main part of the altar wall and the pulpit completed in 1860.

Fig. 344. Nora kyrka. Interiör mot väster. Foto 1989.

Nora Church. The interior looking west.

har även gjort nummertavlorna. Slutna bänkar från 1860-talet i fyra kvarter. Orgel byggd av Anders G. Nygren 1863 med fasad ritad av Per Ulrik Stenhammar. Orgelverket ersatt med nytt 1933–36. Utrymmet under läktaren till hälften utbyggt för förråd och samlingsrum.

Kända viktiga förändringar och åtgärder

1888 Nya fönster med dubbla glas. Två Gurnseyugnar inköpta, placerade vid tvärgången.

1895 Tornur från firma F. W. Tornberg, Stockholm.

1912–24 (ark. A. Thurdin, Härnösand). Inre renovering. Nya skulpturer till altarets sidonischer. Den medeltida dopfunten insatt i kyrkan.

1934–36 (ark. D. Frykholm). Invändig renovering. Omläggning av golv, värmeledning, innanfönster. Konservering av altarpuppställning och predikstol m.m. av S. Dahlén. Nytt orgelverk 1933–36 av Åkerman & Lund, med bibehållande av den gamla fasaden.

Nordingrå

Ett projekt till nybyggnad troligen av Johan Christian Loëll, som gjort kostnadsberäkningen, godkändes år 1800 av ÖIÄ efter viss förenkling. Ritningen är snarlik en ÖIÄ-ritning från 1795 efter vilken Loëll byggde Norrbo kyrka (Hs). Grunden lades först 1820, och kyrkan uppfördes av Simon Geting efter den godkända ritningen. Kyrkan stod färdig 1825 och invigdes 1829 av biskop E. A. Almquist. Ruinen av den relativt stora medeltidskyrkan är belägen strax norr om den nya kyrkan, som ligger närmare Vågsfjärdens strand.

Två ståtliga murade stigportar i kyrkogårdsmuren, med smidesgaller från resp 1847 och 1920. Utanför muren finns en rad kyrkstallar bevarade.

Plan och material

Rektangulär kyrkobyggnad med kor i sydöst och torn mitt på nordöstra långväggen, byggd enligt ritningen 1800. Huvudingången låg från början mitt på sydvästra väggen med fritrappa ut mot fjärden. Denna ingång senare igensatt. Sakristian från början i tornets bottenvåning, varifrån trappa genom muren ledde till predikstolen. Ny sakristia tillbyggd vid korväggen, varvid tornrummet ändrades till vapenhus.

Byggd i gråsten och tegel. Vitputsade fasader med sockelputsad i mörkt grått. Svartmålad plåt på taken, ursprungligen spån.

Exteriör

Långhuset har valmat sadeltak. Taklisten löper runt långhu-

1955 (byggmäst. C. A. Svanholm). Exteriör renovering. 1979–80 (ark. B. Månsson). Orgelläktaren utökad 3 m, 6 bänkrader borttagna, läktarunderbyggnad. Ommålning av bänkar i grått och grönt.

1992 Innanfönster med antikglas och blyinfattning.

Äldre ritningar

U.å. (1780-tal?) ombyggnad (ÖIÄ); 1804 nybyggnad, bearbetning av förkommet förslag av S. Geting 1802 (G. Boman, ÖIÄ); 1804 dito (F. M. Piper?, ÖIÄ); 1810 predikstol (A. Almfelt, ÖIÄ); 1859 altarpuppställning (L. Hedin); 1859 predikstol (L. Hedin); 1859 orgelfasad (P. U. Stenhammar).

Källor, litteratur och äldre avbildningar

Parkman, O., Nora i Ångermanland. Örnsköldsvik 1970; Foton 1904, 1912, ATA.

set och kring tornets nedre del, där den är försedd med plåt-avtäckning. Tornet markerat med kraftiga hörnpelare. Tornet avslutas med öppen lanternin av trä, krönt av förgyllt klot med kors.

Interiör

Det stora ljusa kyrkorummet täcks av ett trätunnvalv med svag hjässmarkering, spänt med vitmålad juteväv. Det rymliga korpartiet ligger ett trappsteg högre än det övriga kyrkorummet. Altare, dopängel, predikstol och läktare utfördes av Jonas Edler och målades och förgylldes 1828 av Göran Sundin, bägge från Jämtland. Altarväggen har en arkitektonisk uppbyggnad helt enligt ritningen 1800, med

Fig. 345. Nordingrå kyrka från norr. Byggd 1820–25. Foto JS 1993. *Nordingrå Church seen from the north. Built 1820–25.*

kopplade pilastrar som bär ett rakt bjälklag. I mitten en nisch med ett förgyllt kors. Över bjälklaget strålsol med Gudsöga. På var sida om altarpåställningen och över bågen fanns ursprungligen draperimålning i blått och guld. Det senmedeltida altarskåpet från gamla kyrkan är numera uppställt på altaret. Predikstolen var från början uppsatt mitt på norra väggen, där det nu är en nisch i muren; på väggen draperimålning. Predikstolen flyttades till sin nuvarande plats 1920.

Slutna bänkar i fyra kvarter. Orgeln med fasad ritad av Erik Josephsson 1891 ersatte en mindre från 1851. Omfattande läktarunderbyggnad med lillkyrka, samlingsrum och förråd.

Kända viktiga förändringar och åtgärder

1851 (P. L. Åkerman & Lund). Orgel.

1891 (P. L. Åkerman & Lund). Större orgel.

1920 (ark. A. Thurdin). Fasadenovering. Södra ingången igensatt och ersatt av fönster. Draperimålning på altarcynggen och molndekor i valvet borttaget. Bänkar borttagna i koret. Sakristian i tornet ändrad till vapenhus med ingång mot norr. Predikstolen flyttad närmare koret. Ny sakristia i sydöst med pannrum för varmluftsinstallation i källare. Nya dörrar mellan kor och sakristia.

1929 Elektrisk belysning.

1934 (ark. D. Frykholm). Utvändig renovering.

1943 Centralvärme inlagd.

1952 (ark. B. Linnarsson). Strålsol över altarpnydnaden borttagen, liksom kordörrarnas överstycken. Vindfång, kapprum under läktaren, varvid bänkar togs bort och skiljevägg tillkom. Toalett i sakristian.

1962 Ny plåtavtäckning på taken, fasadenovering.

1978–79 Två bänkrader bort i koret. Kororgel.

1987 Fasadenovering, isolering av valv, ny plåtavtäckning.

1988–89 (ing. L. Kjellberg). Invändig målning, den ursprungliga färgsättningen i vitt och guld har bibehållits, med nya inslag i rosa och ljusblått i bänkinredning och dörrar. Utökad inbyggnad under läktaren med lillkyrka, sakristia, lektrum, toalett, förråd m.m.

Äldre ritningar

1800 ny kyrka (*J. Ch. Loëll?* justerad av *P. V. Palmroth ÖIA*); 1891 orgelfasad (*E. Josephson*).

Äldre avbildningar, källor. litteratur

Bäckström, S., Nordingrå kyrka och fiskekapell. 1973; Teckning 1828 i Ekdahls samling Ångermanlands kyrkor, ATA. Foton fr.o.m. 1912. ATA.

Fig. 348. Nordingrå kyrka. Interiör mot nordväst. Foto JS 1993.

Nordingrå Church. The interior looking north-west.

Fig. 346. Nordingrå kyrka. Koret. Altarskåpet är från ortens medeltida kyrka. Foto AT 1991.

Nordingrå Church. The chancel. The triptych is from the medieval church.

Fig. 347. Nordingrå kyrka. Interiör mot koret före renoveringen 1920. Foto ATA.

Nordingrå Church. The interior looking towards the chancel before the renovation work in 1920.

Nätra

Efter rysshärjningarna längs norrlandskusten 1721, då Nätra socken drabbades, diskuterades en utvidgning av medeltidskyrkan i samband med dess reparation. Vid prost-visitationer 1775 och 1780 manade visitorator utan framgång församlingen att antingen utvidga kyrkan eller bygga en ny. Efter flera syneförrättningar framlades äntligen år 1800 en ritning till nybyggnad av Simon Geting, som bearbetades något vid ÖIÄ. Grundläggningen skedde 1805 och 1807 kunde den stora kyrkan tas i bruk, men den egentliga invigningen förrättades först den 6 juli 1817 av biskop E. A. Almquist.

Kyrkogårdsmur i natursten med ståtlig murad stigport från 1833 med gallergrind och smidd strålsol.

Plan och material

Rektangulärt långhus med kor och halvrund sakristia i öster, torn i väster. Den reviderade ritningen från år 1800 har följts. Ingångar genom tornet och mitt på långsidorna.

Byggd i gråsten och tegel i fönster och dörrar. Vitputsade fasader, gråputsad sockel, takbeläggning svartmålad kopparplåt, ursprungligen spån. Lanternin klädd med vitmålad liggande panel.

Exteriör

Rusticerade hörnkedjor på torn och långhus på syd- och nordsidan. Tornkroppen prydd med konsolfriis under det flacka torntaket, som bär tornur. Fyrsidig öppen lanternin

Fig. 349. Nätra kyrka från norr. Byggd 1805–07. Foto AT 1991.
Nätra Church seen from the north. Built 1805–07.

krönt av förgyllt klot med kors. Sadeltak över långhuset, lägre halvkupol över sakristian.

Interiör

Praktfull och välbevarad inredning. Rektangulärt tunnvalvt kyrkorum, målat 1810–11 av Joakim Öberg. 1831 utgjordes altarprydnaden av "en nische med pelare ... med ett drapperi i nischen och ett derutanför stående förgylldt kors". 1842 ersattes korset av en oljemålning av Johan Widenström med motivet "Korsnedtagandet", nu på norra långväggen. Den nuvarande korväggsdekoren komponerades och målades 1847–48 av Olof Hofrén, som till sin hjälp

Fig. 350. Nätra kyrka. Koret. Korväggens målningar utfördes 1847–48. Foto AT 1991.
Nätra Church. The chancel. The painting work on the east wall is from 1847–48.

hade G. M. Kjellström. Den raka korväggen pryds i hela sin bredd av skenarkitektur, som i mitten bildar ett perspektiviskt rum, med kassetterat tunnvalv buret av kolonner och fonden absidialt avslutad, med fönster i halvkupol. Mot väggen står den ursprungliga altaruppsatsen med halvkolonner och rakt bjälklag på vilket Lammet med segerfanan vilar. Mellan kolonnerna står korset med svepduk. I skenarkitekturen över dörrarna till sakristian grisaillemålningar med "Jesus och barnen" samt "Jesus och äktenskapsbryterskan". Den gamla predikstolen från ca 1728 ersattes 1814 av den nuvarande rikt dekorerade av Pehr Dahlqvist från Nora, målad i vitt och förgyllt av Olof Hofrén.

Sluten bänkinredning i fyra kvarter. Till en början användes den gamla kyrkans orgel från 1758. Den ersattes 1858 av den nuvarande, med fasad och bemålning av Lars Erik Hofrén. Orgelverket från 1970. Hofrén stod troligen även för läktarbarriärens utsmyckning. Läktarunderbyggnad.

Kända viktiga förändringar och åtgärder

1847–48 (L. D. Geting). Renovering. Dekorativ målning av O. Hofrén och G. M. Kjellström.

1858 Ny orgel byggd av J. G. Ek, målad av L. E. Hofrén och C. Nyberg.

1878–81 Fasadrenovering, nytt spåntak, ytterbroar av gjutjärn vid ingångarna. Värmeugnar. Bänkarna ekådtrade.

1906 Bekvämare bänkar.

1920–22 (ark. A. Thurdin). Elektrisk belysning, värmeanläggning. Nya innerdörrar m.m.

1928 Kopparplåt på taken.

1946–47 (ark. B. Linnarsson). Utvändig renovering. Sakristian entresolerad och försedd med ny ingång. Toalett och kapprum i vapenhuset. Bekvämare bänkar.

1970 (Grönlunds orgelbyggeri). Nytt orgelverk.

Fig. 351. Nätra kyrka. Interiör mot väster. Foto AT 1991.

Nätra Church. The interior looking west.

1979 Nytt koppartak.

1990 (ing. L. Kjellberg). Nio bänkrader bort i kor och under läktaren. Kororgel. Inredning under hela läktaren med allaktivitetsrum, väntrum, kapprum och toaletter. Ny trappa till läktaren. Textilsåp i sakristians övre plan.

Äldre ritningar

1800 ny kyrka (S. Geting, RA); 1800 ny kyrka (D. Forsman ÖIÄ, revidering av Getings ritning).

Källor, litteratur och äldre avbildningar

Edström, J. A., Minnestal vid Nätra kyrkas 100-årsjubileum den 29 sept 1907. Örnköldsvik 1908; *Silén, P.*, Nätra kyrka till dess 150-årsdag. Örnköldsvik 1927; *Telhammer, I.*, Kyrkor och kapell Nolaskogs. Bjästa 1985. Ext.ritning av O. Ohlsson ca 1828, Ekdahls saml., ATA; Foton fr.o.m. 1870. ATA.

Ramsele nya kyrka

Ramsele församling har två kyrkor, en medeltida belägen nere vid Faxälven och en från 1800-talets mitt högre upp i samhället. En ny och större kyrka planerades redan på 1830-talet och ritningar till en oktagonalt reveterad träkyrka med likformigt förlängda korsarmar upprättades 1835 av Johan Adolf Hawerman. Denna kyrka kom dock inte att byggas. Nya ritningar till en långhuskyrka med drygt 1200 sittplatser utfördes 1854 av brodern Ludvig Hawerman. Byggmästare blev f.d. korpralen J. A. Lagerstrand, som också upprättat en ritning, som han i flera detaljer följde; bl.a. betr. lanterninens utformning. Kyrkan byggdes 1855–57 och invigdes 1858.

Plan och material

Rektangulärt treskeppigt långhus, orienterat med kor och smalare halvrund sakristia bakom korväggen i söder, torn i norr. Huvudingång genom tornet och mitt på långsidorna. Senare upptagen ingång till sakristian.

Byggt i gråsten med slätputsade fasader avfärgade i gulvitt, sockel gråputsad. Takbeläggning svartmålad plåt, på tornet kopparplåt.

Exteriör

Tornportalen flankeras av halvkolonner, fönstret över portalen av pilastrar. Vardera sidoportalen är omgiven av ett

bågfält, rusticerat i gråvit puts. En fronton med lunettfönster över porten skjuter upp ovan takfoten. Tornet har en karnissvängd huv med urtavlor samt en kraftig fyrkantig lanternin med fönster och huv med förgyllt klot och spira. Hawermans ritning visar en hög och smäcker, åttkantig lanternin.

Interiör

Treskeppigt långhus med trätunnvalv över mittskeppet, plana tak över sidoskeppen. Väggarna vitputsade. Taket bärs av släta ljusgrå kolonner med enkla ringkapitäl och ställda på höga plintar. Koret avskilt från sakristian av en skärmvägg till halva kolonnhöjden, upptill avslutad med en balustrad till läktaren över sakristian. Den halvrunda utbyggnaden för sakristia och läktare har sex fönster i kupolens tambur, samt tre stora fönster som belyser både läktare och sakristia. I bågen mellan mittskepp och korläktare hänger en stor förgylld strålsol. Skärmväggen är indelad i tre rundbågiga fält, prydda av målningar med exotiska landskap. Mittfältet bildar en nisch, som utgör fond för det skulpterade korset med svepduk och törnkrans som står på altaret. Runt de två dörrarna i korväggen, varav den ena är en skendörr, är målade draperimålningar samt två illusoriskt återgivna urnor. Målningen utfördes 1857 av Göran Sundin från Jämtland och avslutades av hans lärling Anders Norberg. Två stora lyrformade nummertavlor på kolonnstöd vid främre bänkarna.

Predikstolen var ursprungligen placerad ovanför altaret. Den ersattes av en ny 1892, ritad av Gustaf Hermansson,

Fig. 352. Ramselse kyrka från väster. Byggd 1855–57. Foto AT 1991.
Ramselse Church seen from the west. Built 1855–57.

som placerades vid den främre östra kolonnen. Bänkinredningen är sluten i fyra kvarter. Orgelfasad ritad 1881 av Albert Törnqvist. Omfattande läktarunderbyggnad med lillkyrka 1992, varvid läktaren byggdes ut. Välbevarat vapenhus med dubbla trappor.

Kända viktiga förändringar och åtgärder

1885 Orgelverk från Åkerman & Lund med fasad av A. Törnqvist.

1892 Predikstolen utbytt och flyttad till vänstra kolonnen närmast koret och ombyggd efter ritning av G. Hermansson.

Fig. 353. Ramselse kyrka. Interiören mot söder. Predikstol från 1892. Foto AT 1991.

Ramselse Church. The interior looking south. The pulpit is from 1892.

Fig. 354. Ramsele kyrka. Interiör mot norr. Orgelfasaden byggd 1885. Foto AT 1991.

Ramsele Church. The interior looking north. The organ front was built in 1885.

1930 (ark. D. Frykholm). Renovering.

1932 (ark. H. Eklund). Vindfång vid entréer, bekvämare bänkar, ommålning, elinstallation.

1952–55 (ark. E. Fant, fullföljd av ark. J. Fåk). Ommålning. Ny inredning och ny ingång till sakristian.

1977 Kororgel.

1992–93 (ark. T. Nilsson, Ramsele). Läktarunderbyggnad med toaletter, samlingsrum, kapprum och förråd. Läktaren utbyggd mot söder.

Äldre ritningar

1835 nybyggnad, träkyrka (*J. A. Hawerman*); 1854 nybyggnad, stenkyrka (*L. Hawerman*); U.å. (1854?) dito (*J. A. Lagerström*); 1881 orgelfasad (*A. Törnqvist*); U.å. (1892?) uppmätning av plan och sektioner (*Th. Larsson*); U.å. (1892?) predikstol flyttad till kolonn (osign.); 1892 predikstol (*G. Hermansson, HLA*).

Källor, litteratur och äldre avbildningar

Modin, E., Ramsele kyrka, Ångermanlands kyrkor nr 8, Sollefteåbladet 1 jan 1921; *Telhammer, I.*, Ådalens kyrkor, Bjästa 1982; Foton ext. fr.o.m. 1897. ATA.

Resele

Den nuvarande kyrkan uppfördes åren 1834–41 under ledning av byggmästare Lars David Geting efter ritningar 1828 av Axel Nyström, som bearbetat ett första förslag av Simon Geting. Biskop Franz Michael Franzén förrättade invigningen 1841. I samband med att den nya kyrkan byggdes revs den medeltida gråstenskyrkan samt klockstapeln, byggd 1785 av Per Andersson Löfving.

Rundbågig murad stigport med smidda järngrindar leder till kyrkogården.

Plan och material

Rektangulär kyrkobyggnad med huvudingång i väster med förstuga, samt torn med sakristia i öster. Ingång även mitt på södra långsidan.

Material gråsten, möjligen delvis hämtad från den medeltida kyrkan, tegel i fönster- och dörrömfattningar. Fasad vitputsade, sockel mörkt grå. Taken belagda med kopparplåt, ursprungligen spån. Lanternin av trä.

Fig. 355. Resele kyrka från nordöst. Byggd 1834–41. Foto AT 1991.
Resele Church seen from the north-east. Built 1834–41.

Fig. 356. Resele kyrka. Koret. Foto AT 1991.
Resele Church. The chancel.

Fig. 357. Resele kyrka. Interiör mot väster. Foto AT 1991.
Resele Church. The interior looking west.

Exteriör

Nyströms ritning har följts; dock har Nyströms stränga fönsterlösa västfasad lättats upp med ett rundfönster över portalen. Det föreslagna runda fönstret över sydingången har ersatts av ett rundbågigt. Sadeltak över långhuset. Flackt torntak med höga rakslutna ljudöppningar, öppen lanternin krönt av förgyllt kors.

Interiör

Rektangulärt kyrkorum med välvt putsat innertak med plant mittparti. Altarväggens utsmyckning består av mar-

merade pilastrar som bär en båge prydd med förgyllda änglahuvuden. Altartavlan återger Kristus på korset, utförd 1842 av Albert Blombergsson från Söderhamn. Salomon Häggelöf från Häggenås i Jämtland utförde 1840 den rikt dekorerade predikstolen med ljudtak och 1849 dopängeln. Målaren Ferlin från Härnösand stod för stoffering och förgyllning. Dörr till sakristian på norra sidan om altaret med skendörr som pendang på södra sidan. Över dörrarna bibelcitat och snidade förgyllda emblem, skurna av Zackris Näsström och Zackris Persson.

Bänkinredningen är sluten i tre kvarter. På de främsta bänkarnas hörnstolpar står förgyllda urnor i trä med eldslågor. Läktaren är utbyggd, med kapprum, toalett och samlingsrum under. Den första orgeln byggdes 1849, ombyggd 1864, av amatörorgelbyggaren organisten Johan Dahlin, hans enda kända verk. Ny orgel 1906 med fasad efter ritning av Agi Lindegren.

Kända viktiga förändringar och åtgärder

1860 Reparation av yttertak, som fick ny beläggning av bräder, sticktak. Golvet omlagt, nytt altarbord av sten. Järnkamin i sakristian.

1906 Ny altarring. Nytt orgelverk av A. C. A. Schuster med fasad ritad av A. Lindegren.

1917 (ark. C. A. Danielsson-Bååk). Innanfönster, breddade bänksäten. Vindfång vid torningången, nya dörrar, ny läktartrappa. Varmluftsanläggning.

1939 Värmeledningsinstallation.

1952–53 (ark. E. Fant). Renovering med lagning och omputsning av fasaderna. Förstärkning av takstolar. Inre målning, bänkar borttagna i koret och under läktaren, bänkarna kortade mot väggarna. Antikglas i fönstren. Läktarunderbyggnad med samlingsrum och kapprum. Elinstallation.

1978–79 Kopparplåt på taken.

1981–82 (ark. T. Virke). Nytt kors på tornet. Inre renovering, konfirmand- och andaktsrum inreds under läktaren. Ommålning av bänkinredning med delvis ny färgsättning, med tegelröda bokbräden. Ny elvärmeanläggning.

Äldre ritningar

U.å. (1826) nybyggnad (S. Geting); 1828 nybyggnad (A. Nyström); 1906 orgelfasad (A. Lindegren).

Källor, litteratur och äldre avbildningar

Telhammer, I., Ådalens kyrkor. Bjästa 1982. Foton exteriör 1898, 1912, interiör 1912, 1945, ATA.

Skorped

I Skorped har byggts två kyrkor under perioden 1760–1860. Ett kapellag bildades 1774 och året därpå uppfördes den första kyrkan med klockstapel. Den revs 1844, stapeln 1847, sedan den nya kyrkan byggts.

I. Kyrkan 1775 (riven 1844)

Byggmästare var Pehr Zackrisson i Kubbe. Kyrkan kallades från början Sidensjö kapell och invigdes den 9 juni 1776 av prosten C. Genberg i Arnäs.

Plan och material

Rektangulär byggnad med måtten 34 × 17 alnar, med rakt avskurna hörn. Kor i öster, sakristia på norra sidan och ett litet vapenhus i väster.

Material timmer. Av en bevarad teckning framgår att kyrkan var rödmålad och sannolikt saknade panel, taket spånklätt. Klockstapeln tycks ha varit något enklare än den som Zackrisson byggde i Anundsjö och Nordmaling. Den undre boden och klocktornet hade svagt svängda tak. Kyrkplatsen omgavs av en bogårdsmur av trä.

Exteriör

Hög takresning med avfasade hörn, flöjel mitt på nocken och mindre kors på gavelspetsarna. På nordväggen syns ett fönster och ett mindre på sakristians gavel. Sydsidan hade sannolikt två fönster.

Interiör

I ett inventeringsprotokoll 1831 uppges att kyrkan var mycket enkelt inredd, utan målningar. ”Bildhuggeriarbeten finnes endast å Predikostolen”. Denna, snidad av Erik Olofsson 1681, hade man fått överta från moderkyrkan i Sidensjö. En läktare fanns möjligen i väster. En reparation ägde rum vid slutet av 1780-talet, ledd av Zackarias Persson.

Äldre ritningar

Saknas.

Källor, litteratur och äldre avbildningar

A. Hülphers omnämner kyrkan i sin beskrivning över Ångermanland och meddelar att Skorped beboddes av ”fjellboer och Nybyggare”. – Färglagd teckning, odat. (början av 1800-talet?). Kopia i ATA.

II. Kyrkan 1842–43

Den gamla kyrkan betraktades redan kring 1830 som förfallen. Man ansåg också att den stod på osäker grund. Nybyggnad planerades av Lars David Geting. Ritningar erhöles från ÖIÄ, utförda av Johan Fredrik Åbom 1841–42.

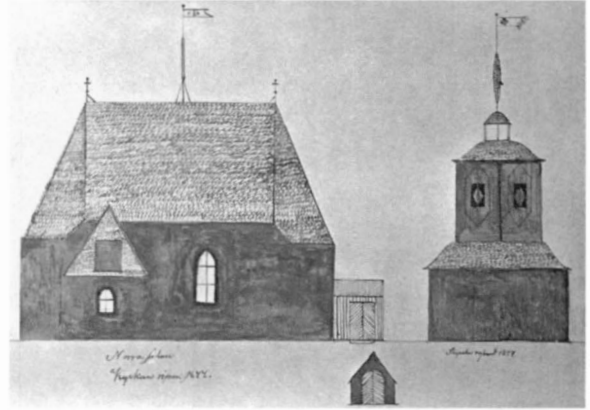

Fig. 358. Skorpeds gamla kyrka och klockstapel från norr. Byggda 1775. Kyrkan riven 1844, stapeln 1847. Odaterad teckning (1800-talets början?) i kyrkoarkivet.

Drawing of Skorped old Church and bell-tower seen from the north. Built 1775. The church was demolished in 1844 and the bell-tower in 1847.

En förenklad version av denna ritning utförd av Lars David Geting följdes då kyrkan byggdes 1842–43. Tornet tillkom 1847. Kyrkan invigdes 1848 av prosten A. Borgström i Nätra. Två portar med murade grindstolpar leder in till kyrkogården.

Plan och material

Rektangulär byggnad med kor och sakristia i öster, torn i väster. Ingångar genom tornet och mitt på långsidorna, sydsidans senare igensatt.

Fig. 359. Skorpeds kyrka från nordväst. Byggd 1842–43. Foto AT 1982.

Skorped Church seen from the north-west. Built 1842–43.

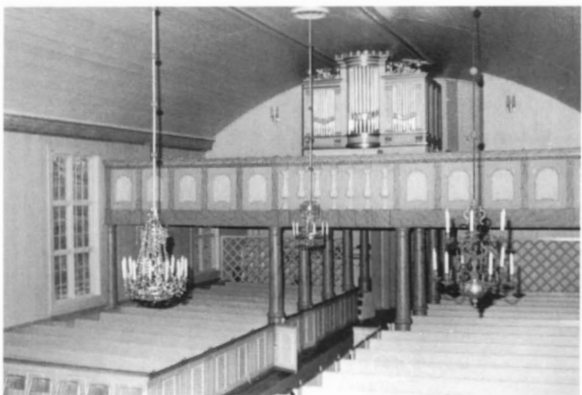

Fig. 360. Skorpedes kyrka. Koret. Nuvarande altartavlan målad 1929. Foto AT 1983.

Skorped Church. The chancel. The present altar painting is from 1929.

Fig. 361. Skorpedes kyrka. Interiör mot väster. Läktaren och orgeln byggdes 1890. Foto AT 1983.

Skorped Church. The interior looking west. The gallery and the organ were built in 1890.

Byggt i timmer med ytterväggarna klädda med stående, vitmålad panel. Svartmålad plåt på taken.

Exteriör

Fasaden indelad med pilastrar mellan de höga, rakt avslutade fönstren. Sadeltak och kraftigt torn med firsidig öppen lanternin, krönt av ett kors. Huvudingång genom tornet

med stor fritrappa, med räcken burna av vitmålade balusterdockor. Tidigare ingångar även i söder och norr, nu igen-satta, med bevarade trappor.

Interiör

Väggarna är klädda med stående panel, det flackt välvda taket med längsgående bräder. Korväggens indelning följer Lars David Getings ritning. Draperimålningen i blått med förgyllt frans och det illusoriska kassettaket, som ger sken av en halvkupol, skall enligt traditionen vara utfört av dansken C. P. von Wildenrath och norrmannen J. Reutz. Ursprungligen var direkt på korväggen målat Gudslammet med änglabarn i skyn. Nuvarande altartavlan målad 1929 av Doris Belfrage efter El Greco, med motivet "Kristi uppståndelse". Den äldre målningen finns kvar under altartavlan, men är övermålad med marmorering i partierna utanför tavlan. Predikstolen från den gamla kyrkan användes till dess man fick en ny, utförd av Nils Olov Nylén efter ritning av Johan Fredrik Åbom 1846.

Bänkinredningen är sluten i fyra kvarter. Orgelläktare med orgel, vars fasad är byggd efter ritning 1890 av Agi Lindegren. Den inre delen av utrymmet under läktaren avskilt med gällerskärmar för kapprum, bokbord m.m.

Kända viktiga förändringar och åtgärder

1890 Orgelläktare och orgel.

1929–30 (ark. O. Hökerberg). Invändig renovering. Ny altartavla av D. Belfrage. Södra och norra ingången igensattes. Dopplats ordnad framför nordingången. Glasmålningar i fönstren ovan sidoportarna. Predikstolstaket sänkt och dekorerat med fris av änglahuvuden. Värmeledning installerad.

1970 Fristående orgel byggd av Grönlunds Orgelbyggeri uppställd vid södra väggen.

1981–82 (ark. G. Hellerstrand). Invändig renovering. Ett par bänkrader borttagna i väster för att ge plats åt kapprum m.m. under läktaren.

1992 Yttre renovering, ommålning av fasad, plåtarbeten.

Äldre ritningar

U.å. nybyggnad i trä (A. Åkerlund, HLA); 1841 nybyggnad (J. F. Åbom); 1842 kopia av föregående; U.å. (1842) nybyggnad, förenklad version av Åboms projekt (L. D. Geting, HLA); 1846 predikstol (J. F. Åbom); 1890 orgelfasad (A. Lindegren).

Källor, litteratur och äldre avbildningar

Telhammer, I., Kyrkor och kapell Nolaskogs. Bjästa 1985.

Fig. 362. Sollefteå kyrka från sydväst. Byggd 1769–1778, delvis på medeltida murar. Tillbyggd 1907 med kor i öster, förhall/vapenhus i väster. I förgrunden står klockstapel från 1804–06, vars nedre del fungerar som stigport. Foto AT 1981.

Sollefteå Church seen from the south-west. Built 1769 and around 1778 partly on medieval foundation walls. Enlarged in 1907 with a chancel in the east and an entrance hall/porch in the west. In the foreground the bell-tower from 1804–06, whose lower part is used as a lych-gate.

Sollefteå kyrka

Medeltidskyrkan var vid mitten av 1700-talet i behov av reparation och för liten för den växande befolkningen. Stiftsbyggmästaren Daniel Hagman och dennes son Per Hagmansson tillkallades 1773–74 för att utvidga kyrkan. Redan 1769 hade man emellertid börjat med grundläggningsarbetena. Kyrkan ombyggdes och tillbyggdes nu åt söder och väster, koret utvidgades till kyrkans bredd och en sakristia vidbyggdes i öster. Eventuellt ingick delar av det gamla koret också i sakristian. Kyrkan stod i stort sett färdig 1778. Korpartiet m.m. förändrat 1907.

Ingång till kyrkogården finns genom klockstapel från 1804–06, vars nederdel fungerar som stigport.

Plan och material

Rektangulärt kyrkorum med senare tillbyggt tresidigt kor i öster. Senare tillkommen sakristia med förstuga är belägen på nordsidan. Huvudingång genom vapenhus vid västgaveln. Även ingång via förstugan från öster. Sydingång från 1907 interiört igensatt.

Byggd i natursten med tegel i fönster- och dörrromfattningar. Murarna slätputsade och avfärgade i svagt gulvitt

med vita listverk och omfattningar. Låg granitsockel, delvis putsad. Taken täckta med kopparplåt, ursprungligen spåntäckta.

Exteriör

Ursprungligen en ren rokokobyggnad med valmat och brutet tak. 1907 förlängdes kyrkan med ett tresidigt kor, försågs med en ny bred sakristia av kyrkans höjd, med lägre förstuga på nordsidan samt en förhall vid västgaveln. Såväl sakristia som förhall är utförda i klassicerande stil med gavelavslutningar och lisenutsmyckning. På sydsidan upptogs en sydingång under ett fönster.

Interiör

Kyrkorummet är täckt med kryssvalv, som vilar på pilastrar. Väggarna är ljusputsade liksom valven. Fönsterna är upptill trekantigt avslutade inom rundbågiga nischer i murverket. Efter Hagmans ombyggnad erhöll kyrkan en ny predikstol 1773 och ny altarpuppställning 1787–88, båda utförda av Johan Edler d.ä. från Jämtland. Den nuvarande altartavlan "Kristus på korset" är målad av Caleb Althin 1907

Fig. 363. Sollefteå kyrka. Interiör mot öster före 1907. Reprofoto ATA. *Sollefteå Church. The interior looking east before 1907.*

Fig. 364. Sollefteå kyrka. Interiör av det tresidiga koret, byggt 1907. Altartavla från s.å. Foto AT 1981. *Sollefteå Church. The polygonal chancel, built in 1907. The altar painting is from the same year.*

och ersatte då en äldre med samma motiv utförd av Joakim Öberg 1787 (numera troligen uppsatt i skrudkammaren). Predellans målning "Jesu bön i Getsemane" från 1794 är tillskriven Jöns Byman. Altaruppställningen och predikstolen var från början inramade med på muren utförda draperimålningar, troligen utförda av Jonas Wagenius. På altarpålsarna fanns dessutom målade skenarkitektur. Edler snidade även den ståtliga dopängeln som nu står i sakristian.

Bänkinredningen från 1950 är sluten i fyra kvarter. Läktare från byggnadstiden byggd av Ol. Jansson (Hullström) från Hullsta och målad av Jöns Byman. Bänkar borttagna under läktaren. Orgelfasaden från 1883.

Kända viktiga förändringar och åtgärder

1827–28 Spåntaket ersatt med plåttak. Sångläktare uppsatt på södra sidan i koret mitt emot en troligen tidigare existerande läktare på nordsidan.

1842 (byggm. L. D. Geting). Renovering, sprickor i valven.

1883 (P. L. Åkerman & Lund). Ny orgel.

1800-talets sl. Värmeugnar insatta.

1900–07 (ark. G. Hermansson, byggm. J. Wallgren). Sakristian på östväggen riven, ersatt med nytt tresidigt korparti. Ny sakristia byggd på nordsidan med vidbyggd lägre förstuga och läktare över. Stor bred förhall, "vapenhus" framför västingången. Ny mittingång på sydsidan. Altaruppställningen, med ny altartavla utförd av C. Althin, återuppsatt i det nya koret. Läktarna på ömse sidor om koret rivna. Predikstolen framflyttad. Ny dekormålning av J. Thulin. Ny öppen bänkinredning. Nytt golv. Trappuppgången till läktaren flyttad till det nya vapenhuset med direktgångar utifrån. Nya innerdörrar mot vapenhuset. Elektrisk belysning. Värmeugnarna ersatta med varmluftskanaler från en värmekammare under sakristian. Ommålning av inredningen i vitt och guld.

1949–50 (ark. K. Nordenskjöld). Exteriör ommålning. Två vindflöjlar efter äldre förebilder uppsatta på kyrkans tak. Direktgångarna till läktaren igensatta, istället rundfönster på sydsidan och ett litet rektangulärt på nordsidan. Interiör: Altarbordet förstorat. Kyrkvärdsbänk insatt vid norra korväggen. Korgolvet belagt med kalkstensplattor. Ny sluten bänkinredning efter äldre förebild. Läktarbarriären över sakristian ersatt med en vägg, utrymmet bakom inrett till skrudkammare. En direktgång upptagen från sakristian till kyrkorummet. Mittingången på sydsidan interiört igensatt. Läktaren sänkt och framflyttad. Ommålning av interiören, all dekormålning borttagen. Framtagning av ursprunglig färgsättning på altaruppställningen, altarringen, predikstolen och läktarbarriären. Elvärme med radiatorer. Glasmålning i sakristiefönstret "Säningsmannen" av G. Torhamn. Södra läktartrappan ersatt med en brudkammare. På norra sidan WC. Värmeisolering av valven.

1967 (byggn.ing. K. A. Andersson). Exteriör och interiör renovering. Underhållsarbeten. Troligen nu även nytt tak på sakristian och förstugan samt hänggrannor av koppar.

1971 (Gustaf Hagström Orgelverkstad AB). Kororgel placerad på korets sydsida.

1974 (Byggn.ing. K. A. Andersson). Avfärgning av murar-

na. Samtliga tak täckta med kopparplåt istället för målad förzinkad plåt.

1980 (Bjerkings Ingenjörbyrå AB). Exteriör och interiör renovering. En bänkrad borttagen på varje sida mot koret samt tre bänkrader på varje sida under läktaren. Brudkammaren omändrad till handikapp-WC. Ny elektrisk installation.

Äldre ritningar

1765 nybyggnad med torn (ÖIÄ, ritningen ej återfunnen).

Källor, litteratur och äldre avbildningar

Bergfors, G., Några glimtar ur Sollefteå kyrkohistoria (i: Sollefteå kyrkoblod 1963–67); *Modin, E.*, Ångermanlands kyrkor 12–13, Sollefteå kyrka. Sollefteå 1921; *Telhammer, I.*, Sollefteå kyrka (i: Ådalens kyrkor). Bjästa 1982; Välkommen till Sollefteå kyrka. Utg. av Sollefteå församlings kyrkoråd. Sollefteå 1971; Ext.ritn. av O. Ohlsson 1828, Ekdahls saml., ATA; Foton tagna före renoveringen 1906–07. ATA.

Fig. 365. Sollefteå kyrka. Interiör mot väster. Foto AT 1981. *Sollefteå Church. The interior looking west.*

Stigsjö

Den medeltida kyrkan i Stigsjö ombyggdes och förlängdes åren 1684–85. Ny utvidgning diskuterades 1771, då Daniel Hagman framlade två ritningsförslag, dels till tillbyggnad, dels till nybyggnad. Den tvist som uppstod kring förslagen bland byamännen bilades i ett kungligt brev 1781. Resultatet blev nybyggnad på gamla kyrkans plats med delvis bevarande av dess murar i norr och öster. Kyrkan byggdes efter ritning 1782 av Pehr Hagmansson, som efterträtt fadern. Gudstjänst förrättades första gången den 16 okt 1785, invigningen skedde 1786.

Kyrkan ligger utanför det nuvarande samhället. Till kyrkogården leder två smidda grindar från 1849 och 1878 med kraftiga murade grindstolpar. Som förebild till det vackert smidda överstycket har grindpartiet i Säbrå stått.

Plan och material

Rektangulär kyrkobyggnad med kor i öster, sakristia på norra sidan och torn i väster. Ingång i väster samt i norr och söder (ursprungligen endast i söder).

Byggt i gråsten och tegel. Fasaderna vitputsade, sockeln klädd med skiffer. Kopparplåt på taken, ursprungligen spån.

Exteriör

Hagmanssons ritning har följts, utom att lanternin tillkommit. På längdfasaderna markeras hörn och ingångar av lisener. Fönsterna har de för Hagmansson typiska blindsmy-

garna ovanför dageröppningarna (saknas på ritning). Tornet bär en huv med tornur åt fyra håll, med vitmålad liten lanternin med glasade fönster (eventuellt tillkommen 1825). Sadeltak valmat åt öster. Originalportar i trä.

Interiör

Ursprungligen var kyrkorummet välvt med ett tunnvalv av tegel. 1860 ersattes den övre delen med ett brädvalv, som 1916 blev putsat och försett med gördelbågar som utgår från väggarnas kopplade pilastrar. Altaruppställningen

Fig. 366. Stigsjö kyrka från söder. Byggt 1782–85/86. Foto AT 1989. *Stigsjö Church seen from the south. Built 1782–85/86.*

Fig. 367. Stigsjö kyrka. Koret. Altaruppställningen utförd o. 1800. Foto AT 1989.

Stigsjö Church. The chancel. The altar arrangement is from around 1800.

Fig. 368. Stigsjö kyrka. Interiör mot väster. Foto AT 1989.

Stigsjö Church. The interior looking west.

och predikstolen kom troligen till kyrkan först omkring 1803–05, men var utförda av Jonas Edler innan han dog 1797, eventuellt slutfördes arbetena av någon av hans medhjälpare. Även byggmästaren Simon Geting var delaktig i arbetet med altaruppställningen. Den består av parvis ställda kolonner, som bär en båge krönt av en strålsol. I fältet under bågen är skenarkitektur målad, sannolikt av Johan Wagenius. Framför fältet står ett kors med törnekrona och svepduk. Vid korsets fot står en kvinnogestalt, som håller Hoppets ankare. Två reliefer med framställning av evangelisterna vid altarbordets sidor skall vara utförda av Jon

Göransson Westman 1794. Göransson Westman dog dock redan 1780, antingen är de äldre och överflyttade eller också (troligare) är de utförda av sonen Pehr Westman. De två änglarna, som nu är ställda på läktarorgeln, hade tidigare sin placering på var sida om altaret. Även de tillskrivs Göransson Westman. Predikstolstrappans barriär är dekorerad med fält och vegetativ dekorlist. Predikstolen och trappans utformning lika de i Säbrå, snidade av Johan Edler d.ä. Pyramiderna i koret utförda av Måns Graan 1732, insatta i den nuvarande kyrkan först i senare tid.

Ursprunglig sluten bänkinredning med moderniserade sittbänkar. Läktaren är från byggnadstiden utförd av snickare Björling. Såväl altarring, bänkinredning som läktarbarriär är prydda med snidad dekor troligen utförda av samme mästare. Orgelfasaden är ritad av L. W. Sifwertz 1819. Ursprungligen var klaviaturen på baksidan av fasaden varför mittpartiet hölls delvis öppet för att organisten skulle ha kontakt med kyrkorummets. Orgelfasaden tillhörde en äldre orgel byggd av Per Z. Strand 1820. Över det ursprungligen stora orgelhuset var till en början en övre läktare placerad. Det nuvarande orgelverket är byggt 1916. Kororgel från 1980.

Kända viktiga förändringar och åtgärder

1820 (orgelbygg. P. Strand). Ny orgel. Ytterligare en läktare byggd över orgelhuset.

1825 (byggm. S. Geting). Tornet reparerat. Ev. tillkom nu lanterninen.

1858–60 (byggm. J. Norin). Interiör renovering. Tegelvalvet delvis nedtaget, ersatt med brädvalv. Altaret ombyggt. Ommålning.

1878 Ingång upptagen mitt på nordväggen.

1889 Spåntaket ersatt med plåttak. Två värmeugnar från "Lennartsson i Stockholm" insatta.

1906 Exteriör renovering. Nytt svartmålat plåttak.

Före 1911 Den översta mindre läktaren borttagen.

1916 (ark. A. Thurdin, ark. Fr. Falkenberg). Interiör renovering. Omputsning av väggar och valv. Trävalvet putsat och försett med gördelbågar i stucc. Vindfång vid samtliga dörröppningar. Dörr insatt mellan vapenhuset och kyrkorummets. Nya förbyggda läktartrappor. Nytt orgelverk av E A Setterquist & Son. Ev. flyttades nu änglastatyerna från altaruppställningen till orgelfasadens öppning. Nya värmeugnar. Nytt brädgolv. Ommålning av interiören. Blågröna toner på inredningen. Kalkstengolv i vapenhuset, troligen ny läktartrappa även här.

1929 Exteriör renovering. Omputsning och målning bl.a.

1946–47 (ark. Å. Seeberg). Yttre och inre renovering. Socklarna bl.a. klädda med kalkstensplattor. Katedralglas i korfönsterna. Pyramider från den äldre kyrkan insatta i koret. Omläggning av golvet med betongsula under. Grund-

murarna och ett altare från den äldre kyrkan påträffade under golvarbetena. Kaminerna bort. Elektrisk värmeanläggning. Fönsterbänkar av natursten. Omputsning av väggarna och ommålning av snickerierna. Bänkarna i grågrönt.

1972 (ark. H. Thunell). Yttre och inre renovering. Aluminiumplåt på taket och utvändig putsning. Läktarunderbyggnad, i form av skåpvägg mot kyrkorummet. Ny elanläggning.

1980 Plåttaket ommålat. Kororgel från R. Gustavssons orgelbyggeri.

1988–89 Exteriör renovering. Omputsning, ommålning av snickerier samt kopparplåt på taken. Förgyllning av tornkorset. Nya fönsterbleck.

Styrnäs

Styrnäs kyrka, som är vackert belägen på en udde vid Ångermanälven, ligger på samma plats som föregångaren, en medeltida klövsadelkyrka. I början av 1840-talet hade Simon Geting framlagt ritning och kostnadsförslag till en ny kyrkobyggnad. Ny ritning av Johan Fredrik Åbom levererades av ÖIÅ 1848, som man utgick ifrån när den nya kyrkan uppfördes 1848–50. Till byggmästare kallades Jacob Norin från Norrala som till sin hjälp hade sina söner Per och Sven, vilka även fullföljde bygget. Kyrkan blev invigd den 15 september 1852 av biskop Israel Bergman. En första invigning hade dock ägt rum redan 1849 av prosten i Boteå E. O. Sundberg. Kyrkplatsen är inhägnad med ett rutmonstrat trästaket målat i svart och vitt tillskrivet kyrkvården Oskar Solin.

Plan och material

Rektangulär kyrkobyggnad med kor och bakomliggande sakristia i väster samt torn i öster. Ingång genom torn och mittportal på sydsidan. Motsvarande ingång har ursprungligen även funnits på nordsidan. Senare upptagen ingång till sakristian från norr. Sakristian utfördes större än på godkänd ritning.

Materialet är gråsten och murtegel som slätputsats i två nyanser gult med vita hörnedjor, lisener och fönsteromfattningar. Sockeln putsad och avfärgad i grått. Svartmålat plåttak, på torn och spira koppertak. Ursprungligen spåntak.

Exteriör

Den uppförda kyrkan har en renare nyklassicistisk karaktär än Åboms förslag, som präglas av nyrenässansdrag i form av rusticeringar i omfattningar, hörnedjor m.m. samt takgesims över mittportalerna. Vid uppförandet av kyrkan har

Äldre ritningar

U.å. fasad och plan (*O. Tempelman?*); U.å. nybyggnad (*P. Hagmansson*, HLA, renritad kopia, RA); 1819 orgelfasad (*L. W. Sifwertz*).

Källor, litteratur och äldre avbildningar

Nodermann, M., En jämtländsk kyrkmålarfamilj. Östersund 1964; *Nyberg, D.*, Stigsjö, kyrkor och församling. Kalix 1985; *Nyberg, D.*, Stigsjö socken och kyrka. 1970; *Nyberg, D.* och *Lundkvist, T.*, Våra kyrkor och kapell (i: Boken om Säbrå). Härnösand 1971; *Sjödin, S.* Stigsjö kyrkor och församling. Härnösand 1985; Foton fr.o.m. 1911. ATA.

Fig. 369. Styrnäs kyrka från nordost. Byggt 1848–50 på platsen för en medeltida kyrka. Foto AT 1991.

Styrnäs Church seen from the north-east. Built 1848–50 on the same place as a medieval church.

man istället valt släta omfattningar, lisener samt frontoner över takfoten och kolonner som bär en arkitrav och båge vid västportalen. Istället för Åboms torn med avtrappning i flera avsatser byggdes ett rent nyklassicistisk torn med palladianska ljudöppningar. Endast beträffande lanterninens utformning och avslutning följde man Åboms förslag. Norra mittingången är numera igensatt men har bibehållit de yttre konsolerna från portalomfattningen.

Fig. 370. Styrnäs kyrka. Koret.
Foto AT 1991.
Styrnäs Church. The chancel.

Fig. 371. Styrnäs kyrka. Interiör mot öster. Foto AT 1991.
Styrnäs Church. The interior looking east.

Interiör

Rektangulärt kyrkorum som täcks av ett putsat tunnvalv. Ljusa väggar med en kraftigt profilerad taklist. Korväggens dekor och altartavla utförd av Olof Hofrén med hjälp av lärjungarna Lars Dahlbom och Gustav Källström. Väggen är smyckad med målad skenarkitektur, pilastrar som bär en arkitrav. Altartavlan inom en rundbåge med kassettmönster är en kopia av Fredric Westins "Kristi uppståndelse". Över dörrarna till den stora sakristian grisaillemålningar med till vänster "Kvinnorna vid graven" samt citatet "Tjänen Herren" och till höger "Måltiden i Emmaus" med orden "Tjä-

nen varandra". Även den runda predikstolen, målad i vitt och guld med olika emblem, samt två ovala nummertavlor är Olof Hofréns verk.

Öppen bänkinredning i fyra kvarter från 1909 utförda enligt arkitekt Albert Thurdins förslag. Läktaren troligen ursprunglig. Orgelfasaden från 1865 är troligen utförd av Olof Hofrén.

Kända viktiga förändringar och åtgärder

1865 (J. G. Ek). Orgel.

1906 Exteriör renovering. Spåntaket ersatt med plåttak. Ändring av ytterportarna. Norra mittingången omändrad till fönster med bibehållande av portalens konsoler. Omputsning av fasaderna i ockragult med vita detaljer. Ommålning av snickerierna.

1909 (ark. A. Thurdin). Ny dekormålning av S. Linnborg. Förutom att altärväggens skenarkitektur och grisaillemålning blev övermålad tillkom även dekormålning på de övriga väggarna i kyrkorummet. Ny "predella" under altartavlan. Ny öppen bänkinredning. Nya dörrar. Troligen tillkom nu även förbyggda läktartrappor i kyrkorummet. Nytt förhöjt golv. Värmekammare inbyggd i sakristian. Ommålning av interiören.

1952 (Werner Bosch). Nytt orgelverk.

1953 (ark. O. Hökerberg). Exteriör och interiör renovering. Ommålning och omputsning. Fasaderna avfärgade i en ljusare gul ton med vita detaljer. Korväggen återställd i ursprungligt skick. Åter en ljus och ren färgsättning i kyrkorummet. Altartavlan och predikstolen renoverade. Elvär-

me. Värmekammaren borttagen i sakristian, i stället utrymme för museal uppställning av äldre inredningsföremål.
1985 Fasadrenovering och renovering av plåtarbetena.

Äldre ritningar

Ca 1845 nybyggnad (S. Geting, ritningen ej återfunnen); 1847 nybyggnad (J. F. Åbom).

Trehörningsjö

1822 avskildes Trehörningsjö tillsammans med Gideå från Arnäs församling. 1836 byggdes på frivillighetens väg under ledning av en av sockenborna kapellkyrka i Trehörningsjö. Som förebild stod kyrkan i Gideå ritad och byggd 1804–13 troligen av lokala mästare. Invigningen ägde rum 1836, fastän kyrkan ej stod färdig. År 1859 begärde kapellförsamlingen kollektmedel för färdigställande av kyrkan och byggande av ett torn. Först 1882 uppfördes dock troligen tornet. Som byggmästare stod förmodligen Felix Holmström i Gideå.

Plan och material

Rektangulär kyrkobyggnad med kor i öster och torn med huvudingång i väster. Vidbyggd sakristia norr om koret med separat senare upptagen ingång från öster.

Kyrkobyggnaden och sakristian byggda med liggande timmer, tornet uppfört med stolpkonstruktion. Fasaderna klädda med kraftig brädpanel, sedan 1880-talet reveterade och vitputsade. Tornet oreveterat. Lisener täcker timmerskarvarna. Grönmålat plåttak på kyrkobyggnaden och sakristian, spån på tornet. Ursprungligen spåntak på hela kyrkan.

Exteriör

Som ovan nämnts stod Gideå kyrka som förebild till den nya kapellkyrkan. Bägge kyrkorna utmärks av mycket höga väggar med små rundbågade fönster och speciellt i Trehörningsjö av asymmetrisk placering av fönsterna i förhållande till lisenerna. Mitt på långfasaderna finns smala fönsterlösa partier, eventuellt har det på sydsidan som i Gideå funnits en mittingång innan kyrkan fick sin huvudingång genom tornet. Tornet vidbyggt 1882. Kyrkan reve- terades vid samma tillfälle. Samtidigt insattes troligen nya fönster med nygotisk spröjsindelning.

Interiör

Det tunnvälvda kyrkorummet har väggar och tak klädda med panel, väggarna med stående panel. Utmed väggarna

Källor, litteratur och äldre avbildningar

Beskrivning jemte tabell och Karta öfver Styrnäs Socken af Colleen 1852. K. Lantm. Styr. arkiv. Sthlm; *Ekman, K.*, Styrnäs, anteckningar om gammalt och nytt. Sollefteå 1926; *Hofrén, M.*, Kyrkmålaren Olof Hofrén och västernorrländska kyrkointeriörer på Oscar I:s tid. Kalmar 1971; *Telhammer, I.*, Ådalens kyrkor. Bjästa 1982; *Telhammer I. & Thylander, L.*, Styrnäs kyrka. Bjästa 1982; Foton tagna före renoveringarna 1906–09. ATA.

pilastrar. Den ursprungliga inredningen var mycket enkel, ett kors på en kulle som stod på altaret och en äldre predikstol, som man övertagit från Arnäs kyrka. Korset finns bevarat i tornet. Under 1880-talet tillkom den nuvarande inredningen, altarbord, altarring, predikstol, bänkinredning och läktare. Altartavlan "Kvinnorna vid graven", en kopia av altartavlan i Molde, målad av Charles Bylander insattes 1910. Bylander stod även som mästare till tavlan ovanför, "Det nya Jerusalem", motivmässigt en fortsättning av altar-

Fig. 372. Trehörningsjö kyrka från nordväst. Byggd 1836, tornet troligen 1882. Foto AT 1982.

Trehörningsjö Church seen from the north-west. Built in 1836, the tower probably in 1882.

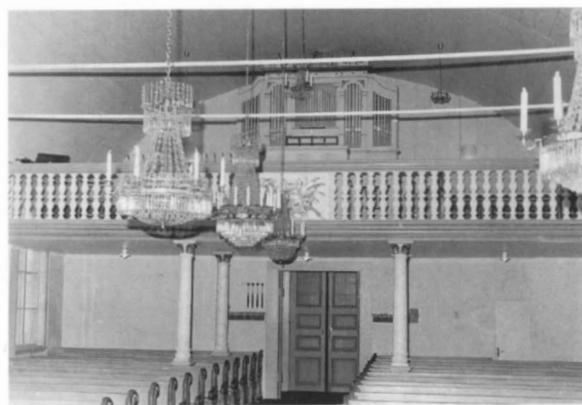

Fig. 373. Trehörningsjö kyrka. Koret. Altartavlan är från 1910. Foto Kajsa Sehlin 1997.

Trehörningsjö Church. The chancel. The altar arrangement from 1910.

Fig. 374. Trehörningsjö kyrka. Interiör mot väster. Foto AT 1981.

Trehörningsjö Church. The interior looking west in 1981.

tavlan. Ursprungligen eller från 1882 fanns där ett troligtvis målat Lamm med korsfana eller korsstav. Predikstolens trappa och ljudtak ritade av Erik Lundberg 1930.

Öppen bänkinredning samt läktare från 1880–82. Läktartrapporna inbyggda sedan 1930. Orgelfasaden, med senare tillbyggnader på sidorna, härstammar från 1886 års orgel. Det nuvarande orgelverket byggt 1954.

Kända viktiga förändringar och åtgärder

1880–1882 (byggm. F. Holmberg). Om- och tillbyggnad exteriört och interiört. Torn tillbyggt. Fasaderna reveterade, ej tornet. Nya fönster med nygotisk spröjsning och färgat glas i korfönsterna. Interiört: Nytt altare, ny altarring, kamin insatt i korets norra del, ny predikstol utan ljudtak, ny öppen bänkinredning, ny läktare (troligen kyrkans första). 1886 (C. Schuster). Orgel, eventuellt ingick äldre delar.

1906 Dragjärn insatta för att stadga långväggarna.

1910 Altarkorset och Lammets segerfana eller korsstav borttagna och en ny altartavla målad av C. Bylander förmodligen infogad i den tidigare inramningen. Över densamma ytterligare en tavla av Bylander (ev. tillkommen först på 1920-talet). På ömse sidor om korväggen lisener växtornament med textband. Interiören troligen samtidigt ommålad. Väggarna nedtill grågröna och upptill ljusgröna. Valvet grått. Valv och väggar dekorerade med fält i tunna streck och schablonerade ornament. Inredningen förutom den ekfärgade bänkinredningen målad i vitt och guld.

1930 (ark. K. Nordensköld, E. Lundberg). Sannolikt ommålning av fasaderna och beklädning av ytterdörrarna med spåntade breda bräder. Nytt värmesystem, lågtrycksånga, installerad. Ny skorsten, pannrum under sakristian. Ingång upptagen till sakristian istället för fönster. Tavlan över altartavlan flyttad till en plats bakom orgeln, i dess ställe en strålsol. Dopaltare. Ny dopfunt ritad av E. Lundberg och utförd av N. Sandin. Utvidgat kor. Predikstolen sänkt och försedd med ljudtak och ny trappa. Den äldre placerad som elementskärm i koret. Modernisering och utglesning av bänkarna. Inbyggnad av läktartrapporna. Ommålning av interiören. Dekormålningen i princip helt borttagen. Eventuellt blev valvet täckt med väv. Isolering av golv.

1954 (E A Setterquist & Son Efr.). Nytt orgelverk. Fasaden tillbyggd på sidorna.

1955 (ark. E. Lundberg). Spåntaken ersatta med målade plåttak på kyrkan och sakristian. Två kristallkronor i koret istället för en. Ommålning av interiören. Väven nedtagen i valvet. Värmeisolering av taket. Eluppvärmning tillkom eventuellt nu.

1959 ca (AB Arking, Östersund). Ena läktartrappan borttagen, i dess ställe väntrum. Arkivrum i källaren under sakristian.

1974–75 (SIFU Måleriteknik, Härnösand). Dopaltaret

borttaget från korets nordöstra hörn. En av korbänkarna från södra sidan överflyttad till norra sidan och försedd med 1880 års fasad till predikstolstrappan som bänkskärm. Konstglas i skiftande färger i korfönsterna. Ommålning av interiören.

1986 Exteriör renovering. Omrevetering och ommålning av fasaderna.

1980-talets sl. Tavlan "Det nya Jerusalem" återinsatt på sin ursprungliga plats över altartavlan. Strålsolen uppsatt på höger sida om altaret.

Äldre ritningar

Saknas.

Källor, litteratur och äldre avbildningar

Trehörningsjö församling, Beskrivning av kyrkan. U.å.; *Telhammer, I.*, Kyrkor och kapell Nolaskogs. Bjästa 1985; Foton från 1920–29. ATA.

Tåsjö

(riven 1881)

Vid superintendenten Kiörnings visitation i Ramsele i början av augusti 1754 anhöll de nio bönderna i utbygderna Röström, Hoting, Lövvik, Öster Tåsjön och Väster Tåsjön om tillstånd och bidrag av kollekt till att bygga ett kapell. Konungen beviljade denna kollekt 1759 och kapellet började byggas 1762 vid Tåsjön under ledning av sockenpredikanten i Fjällsjö Sven O. Hellström med Fjällsjö dåvarande kyrka som förebild. 1767 stod väggarna under tak. Först 1773 kunde dock kapellet tas i bruk. Torn tillbyggdes 1799–1800. Redan 1811 började kyrkan att bli för liten och man började tala om nybyggnad. Först 1879 stod emellertid en ny kyrka färdig 2 km längre bort och den gamla då förfallna kyrkan revs 1881. Ett kors är rest på den gamla kyrkans plats. Rester av den gamla kyrkogården finns kvar.

Plan och material

Rektangulärt kyrkorum med kor i nordost. Kyrkorummet hade måtten ca 10,8 × 7,2 m. Sakristia med vinkällare fanns vidbyggd norr om koret. Torn av samma bredd som kyrkan med huvudingång i sydväst. Ursprungligen låg ingången på sydsidan. Denna ersattes dock redan före 1781 med ett fönster och en ny ingång upptogs på västgaveln.

Långhuset byggt i timmer och klätt med stående panel, tornet med liggande panel. Kyrkobyggnaden ursprungligen målad i gult. Tornet i rött, troligen ommålades hela kyr-

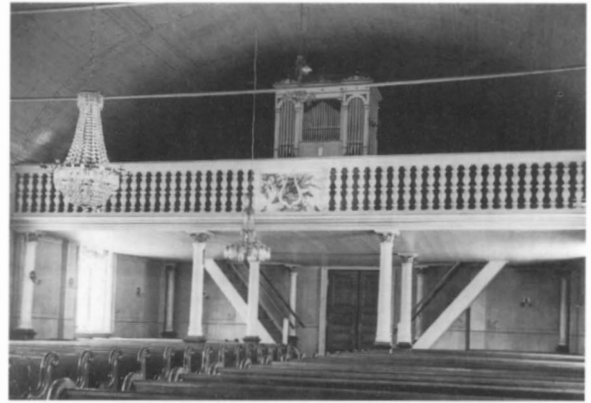

Fig. 375. Trehörningsjö kyrka. Interiör mot väster 1926. Reprofoto ATA.

Trehörningsjö Church. The interior looking west in 1926.

kan i samma färg vid tornets tillkomst. Vid kyrkans rivning hade i princip all färg försvunnit och fasaderna lyste gråa liksom troligen falltaken på kyrkan och sakristian. På tornet och lanterninen spåntak.

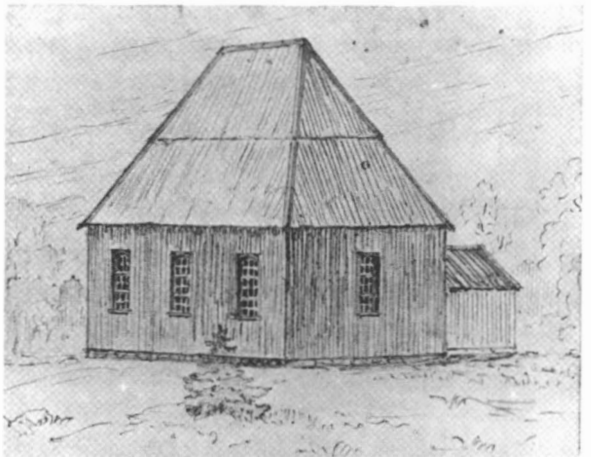

Fig. 376. Tåsjö kyrka från sydost år 1818. Byggt 1762–73. Västtorn tillbyggt 1799–1800. Riven 1881. Reprofoto ur E. Modin, Gamla Tåsjö.

Drawing of Tåsjö Church seen from the south-east in 1818. Built 1762–73. West-tower added 1799–1800. Demolished in 1881.

Fig. 377. Tåsjo kyrka från sydöst. Ur E. Modin, Gamla Tåsjo.
Tåsjo Church seen from the south-east.

Exteriör

Ett mycket enkelt kapell. Ursprungligen en tornlös kyrka med högt valmat sadeltak och samtida klockstapel. 1799–1800 tillbyggdes ett torn, ca 33 m högt, i väster varvid det västra takfallet borttogs. 1812 slopades även det östra takfallet och byggnaden kom att täckas av ett sadeltak.

Interiör

Innerväggarna kläddes med spåntade bräder 1779–80, de vitlimmades dock först 1818 då även nya inredningsdetaljer hade införskaffats. Altarprydnaden bestod av en målad skärmvägg med skenarkitektur och draperi upplyft av tre ånglar samt överst en silver- och guldfärgad strålsol. I

målningens mitt ett kors med svep och törnekrona och vid dess fot en sörjande Maria. Eventuellt omramade skärmen ett fönster bakom altaret. Målningen, bevarad och uppspikad på en vägg i ett tornrum i den nya kyrkan, utfördes av målaren Mårten Olofsson från Hallen 1815. Predikstolen var tillverkad i en retarderad 1600-talsstil av Olof Persson troligen under kyrkans första tillkomstår. Först 1815 försågs den med en rikare bemålning av ovan nämnde Olofsson. Predikstolen är numera uppsatt i nya kyrkan. Bänkinredningen samt läktaren, eventuellt även de byggda av Persson, tillkom sannolikt vid renoveringen 1779–80 samtidigt med en barriär till predikstolstrappan. På läktaren fanns en orgel, troligen tillkommen först 1870, vars fasad och orgelskåp finns bevarade i församlingshemmets orgel. Eventuellt ingår även delar av det äldre verket.

Kända viktiga förändringar och åtgärder

Ca 1779–80 Fasaderna brädbeslagna och gulmålade. Syd-ingången flyttad till västfasaden. Predikstol, bänkinredning och läktare tillkomna.

1799–1800 Västra takfallet slopat och ett torn tillbyggt vid västgaveln. Eventuellt rödfärgades hela kyrkan.

1812 Enkelt sadeltak över hela kyrkan. Nytt brädtak.

1815 (mål. M. Olofsson). Ny altarpuppställning bestående av en målad skärmvägg bakom altaret med kors och sörjande Maria omgiven av skenarkitektur och draperimålning. Överst en strålsol i guldfärg med silverstrålar. Målning av predikstolen.

1818 Vitlimning av väggarna interiört.

1839 Ny brädfodring på tornet. Nya lösa säten för placering i gången.

1862 Nya fönster i kyrkan och i tornfoten.

1870 Orgelverk förfärdigat i Glommerträsk, Åsele.

Äldre ritningar

Saknas.

Källor, litteratur och äldre avbildningar

Modin, E., Gamla Tåsjo. 2 uppl. Sollefteå 1938; *Modin, E.*, Ångermanlands kyrkor nr 8 Tåsjo. Sollefteåbladet den 19 augusti 1920; Äldre avbildning av den tornlösa kyrkan från 1700-talets sista decennier samt ett exteriörfoto innan rivningen återgivna i den först nämnda skriften.

Viksjö kapell och brukskapell (rivet resp. förstört genom brand)

Viksjö utgjorde västligaste delen av Stigsjö församling och blev först 1868 egen församling. Den nuvarande kyrkan i Viksjö har föregåtts av tre tidigare träkyrkor. Det första kapellet byggdes vid Västanå bruk redan 1751 för boende vid bruket. 1757 anhöll Viksjö, Nordanå och Aldersjö byamän att även få nyttja präst och kapell, vilket beviljades. Redan efter tjugo år var emellertid kapellet så fallfärdigt att bönderna ville bygga ett eget kapell och underhålla präst själva. Dragkampen mellan bruksherren på Västanå och Viksjöbönderna om att få bygga och äga kapell medförde att två kapell byggdes 1771. 1788 kom det en ny bruksherre på bruket och när kapellagets kyrka efter tjugo år visade sig bristfälligt föreslog han 1792 sockenstämman att socknen och bruket skulle samsas om en gemensam kyrka. Kapellaget erbjöds brukskyrkan om det stod för flyttningen. 1793 nedtogs brukskyrkan och återuppfördes på Gammelgårdsmon av bruksbyggmästaren Petter Berg. 1794 invigdes kyrkan av biskop Hesselgren. Den 8 februari 1926 förstördes kyrkan genom brand. En ny kyrka med förebild i den gamla kyrkan, men något större stod klar 1928. Klockstapeln av bottnisk typ med fyrkantigt torn och lökformad kupol byggdes ursprungligen av byggmästaren Johan Schytt från Härnösand för Högsjö kyrka 1724. 1789 inköptes den till Viksjö där den 1792 ersatte den äldre stapeln från 1771.

I. Kapellagets kapell i Viksjö 1771 (rivet 1793)

Kapellet med klockstapel byggdes under sommaren 1771 av Per Zackrisson i Kubbe i Anundsjö, som även utförde predikstol och andra inventarier. Kapellet invigdes 22 september 1771 av biskop Kiörning. Kapellet revs 1793 för att ge plats för det överflyttade brukskapellet.

Plan och material

Åttasidig plan, storlek 9,6 × 17,4 m, med koret i norr och ingång i söder.

Sannolikt byggd av timmer. Taket täckt med spån.

Exteriör och interiör

Föga är känt om kapellens utseende. Det var emellertid täckt med ett brant stupande tak. Bänkarna var målade ljusblå.

II. "Brukskapellet" i Viksjö 1771 (förstört genom brand 1926)

Ursprungligen byggt 1771, 50 m norr om nuvarande Västanå herrgård. Även detta kapell troligen byggt av Per

Fig. 378. Viksjö kyrka (Brukskapellet) och klockstapel från nordost. Bygda 1771, kyrkan nedbrunnen 1926. Foto ATA.

Viksjö Church (Brukskapell Chapel) and bell-tower from the north-east. Built in 1771. The church was destroyed by fire in 1926.

Zackrisson. Invigt på hösten samma år. En uppkastad kulle utmärker platsen för den invigda kyrkogården. 1792–94 blev det flyttat till Gammelgårdsmon i Viksjö. Invigt där 1794 av biskop Hesselgren. Kapellet brann 1926.

Plan och material

Åttkantig cirkulär form, varje sida mätte 6 m. Kor inom centralrummet i öster med stor sakristia med avskurna hörn i nordöst. Huvudingång genom vapenhus i väster. Separat ingång till sakristian från öster.

Kyrkorummet och sakristian sannolikt byggda av timmer. Fasaderna var reveterade och vitkalkade. Ursprungli-

Fig. 379. Viksjö kyrka (Brukskapellet). Korets interiör före branden. Altaruppställningen från tiden kring 1800-talets mitt eller något senare. Foto ATA.

Viksjö Church (Brukskapell Chapel). The chancel before the fire. The altar arrangement is from around 1850 or slightly later.

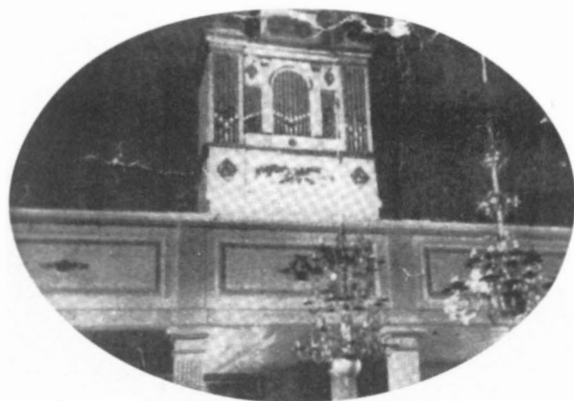

Fig. 380. Viksjö kyrka (Brukskapellet). Läktaren från 1825 och orgeln från 1851. Foto 1913. Repro ur A. Sjödin, *Kyrkor i Viksjö genom tiderna*.

Viksjö Church (Brukskapell Chapel) in 1913. The gallery was built in 1825 and the organ is from 1851.

gen var kapellet rödmålat. Vapenhuset uppfört med resvirke, panelat och vitkalkat. Taken var spånklädda förutom vapenhusets som var täckt med tjärpapp.

Exteriör

Kyrkan täckt med ett högt åttkantigt säteritak. Det översta fallet avslutades med en åttsidig konformad huv med klot och kors. Sakristian låg rakt i norr, med den påföljd att dess östra sida var betydligt längre än den västra. Vapenhuset, troligen byggt i slutet av 1800-talet, var mycket enkelt med brädbeklädnad och brutet tak.

Interiör

Ett högt tältvalv med öppning i mitten. Pilastrar fanns troligen i alla hörn. Ett fönster på varje väggparti utom på väggarna mot sakristia och vapenhus. Altaruppställningen, troligen från mitten eller andra hälften av 1800-talet, omramade korfönstret bakom altaret. Framför fönstret ett tre-

klöverkors. Ursprungligen eventuellt en altartavla inköpt från Högsjö 1793. Predikstolen var sannolikt densamma som tillverkades av byggmästaren Petter Berg 1793–94. Bakom predikstolen fanns en draperimålning.

Öppna bänkar från 1891 i två kvarter. Läktaren hade tillkommit 1825 och 1891 försetts med rosettdekor i pappermaché målad i blått och guld. Orgeln var byggd av Johan Gustaf Ek 1851.

Kända viktiga förändringar och åtgärder

1792–94 (bruksbyggm. P. Berg). Kapellet blev nedmonterat i Västanå och uppfört i Viksjö. Nytt vapenhus. Ny predikstol.

1825 Läktare för 130 personer.

1851 (orgelbyggare J. G. Ek). Kyrkan erhöll orgel. Eventuellt erhöll nu eller något senare kyrkan en ny altaruppställning i form av en arkitektonisk omramning kring fönstret med ett treklöverkors framför.

1891 (Byggm. J. Villander). Eventuellt tillkom nu ett nytt vapenhus uppfört i resvirke. Den slutna bänkinredningen ersatt med ny öppen bänkinredning. Ny dekor på läktarbröstningen. Interiören oljemålad. Bänkinredningen ekådrad. Eventuellt tillkom nu en kamin.

1906 Ommålning interiört. Valvet målat i blått med guldstjärnor.

1925 Exteriör och interiör renovering. Nytt spåntak. Puts-lagning och vitkalkning av exteriören. Ny kamin. Ommålning av interiören i samma färger som tidigare.

1926 Kyrkan brann ned.

Äldre ritningar

1892 Plan samt förslag till bänkgavlar (*J. Villander*).

Källor, litteratur och äldre avbildningar

Nyberg, D. & Lundqvist, T., Våra kyrkor och kapell (i: Boken om Säbrå). Härmösand 1971; *Sjödin, A., Kyrkor i Viksjö genom tiderna*. Härmösand 1982; Exteriör och interiörfoton från seklets början. ATA.

Ytterlännäs nya kyrka

När den gamla medeltida kyrkan redan på 1700-talet visade sig otidsenlig och trång fattade sockenmännen beslut om byggande av en ny kyrka på ny plats, efter att ha förkastat planerna på ombyggnad av den gamla kyrkan. I trettio år tvistade man om platsen, innan grunden efter kammarrättens beslut lades på Näsholmen 1848. Kyrkan uppfördes efter ritningar av byggmästaren Anders Johan Åkerlund.

Ursprungligen önskade församlingen en rektangulär

kyrkobyggnad med absider i öst och väst samt mittcentrerat torn över en sakristia vid norra långväggen. ÖIÄ godtog ej förslaget, som framförts av bruksherrn på orten och sannolikt ritats 1845 av Åkerlund. Från ÖIÄ översändes en ny ritning, utförd av Albert Törnqvist, med en kyrka i nyrenässansstil. Församlingen fann förslaget alltför påkostat. Åkerlund upprättade ett nytt förslag 1847 som återgick på det första förslaget, men absiderna var slopade till förmån

för en sakristia i öster och ett torn i väster. Ämbetet svarade med en ny ritning upprättad av Johan Fredrik Åbom, som vidhöll vissa ändringar. Ändringarna accepterades ej till fullo av församlingen. Efter stridigheter beslöt man begära att få Åkerlunds ritningar godkända trots att Åboms redan var approberade. Som byggmästare antogs Jacob Norin från Norrala i Hälsingland, som även han kom att sätta sin prägel på kyrkan. Kyrkan stod färdig 1854 och invigdes samma år den 29 oktober av prosten P. W. Huss i Torsåker. Endast tack vare ett par sockenbors bestämda motstånd undgick den gamla kyrkan att rivras när den nya stod färdig.

Plan och material

Rektangulär kyrka med smalare kor (ursprungligen sakristia) i öster. Vid uppförandet förlängdes kyrkan ca fem m i förhållande till ritning och breddades i proportion därtill. Ny sakristia med källare norr om koret byggd 1983–84, som ersättning för en mindre sakristia byggd 1896. Torn med huvudingång i väster. Mittingångar på båda långsidorna, nordingången interiört igensatt. Separat ingång till sakristian.

Material natursten samt murtegel i fönster- och dörromfattningar. Fasaderna putsade och avfärgade i ljus gult med vita lisener, lister och omfattningar. Taken täckta med kopparplåt. Ursprungligen sannolikt ett spåntak.

Exteriör

I stora drag kom den nya kyrkan att uppföras efter Åkerlunds senaste ritning. Även byggmästaren påverkade utformningen av fasaderna genom nytilsatta tandsnittslister, lisener, frontoner över takfoten på långsidorna m.m. Tornets ljudluckor utfördes i form av palladianska bågar. 1896 utökades koret med den forna sakristian och en ny sakristia (1983–84 ersatt med en ny större sakristia) byggdes på nordsidan. Kopparplåt på taken.

Interiör

Dagens kyrkorum är sedan 1896 utökat med den ursprungliga sakristian, som idag utgör kor bakom en triumfbåge. I korfönstret en glasmålning från 1900 med starka färger. Framför detta ett kors ritat av Sven Ivar Lind 1954. Av den ursprungliga altaruppställningen, utförd av Olof Hofrén, kvarstår endast altaret i kyrkorummet. Det ursprungliga

Fig. 381. Ytterlännäs nya kyrka från sydväst. Byggd 1848–54. Foto AT 1991.

Ytterlännäs new Church seen from the south-west. Built 1848–54.

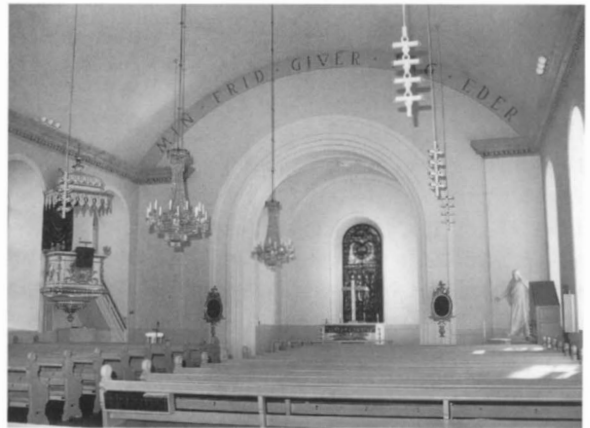

Fig. 382. Ytterlännäs nya kyrka. Interiören sedd mot öster. Fönstrets glasmålning är från år 1900. Foto AT 1991.

Ytterlännäs new Church. The interior looking east. The stained glass in the window is from 1900.

Fig. 383. Ytterlännäs nya kyrka. Interiör mot väster. Läktarunderbyggnaden tillkom 1983–84. Foto AT 1989.

Ytterlännäs new Church. The interior looking west. The rooms under the gallery were built 1983–84.

korset med svep och törnekrona är troligen detsamma som numera är uppställt i gravkapellet. Korset ingick i en skärmuppbyggnad, ritad av Johan Fredrik Åbom, bestående av tre rundbågade nischer. Korset var uppställt i det mittersta högre fältet. I de flankerande lägre fälten fanns troligen bibeltexter eller psalmnummer. Hofrén stod även som mästare till altarringen, numera borttagen, predikstolen och orgelfasaden som utfördes samtidigt med kyrkan. Vid dopplatsen i koret en kopia av Thorvaldsens Kristus, som 1928–1954 utgjorde kyrkorummets altarprydnad.

Öppen bänkinredning med goticerande gavlar från 1896. Målningar av Torsten Nordberg från 1928, dels i en nisch framför den interiört igensatta nordingången, "Mikael och draken", dels över ingången till sakristian, "Veronicas svetteduk". Läktarunderbyggnad med kraftigt spröjsade glasörrar. Orgelfasaden, med dekor utförd av Olof Hofrén, tillhörde Johan Gustaf Eks orgel från 1854, orgelverk från 1930. Kororgel byggd 1977.

Välbevarat vapenhus med dubbla trappor.

Kända viktiga förändringar och åtgärder

1877 Gurneyugnar installerade.

1894 Tillbyggnad framför nordportalen innehållande värmekammare.

1896–97 (byggm. J. Willander). Omputsning av fasaderna. Troligen ersattes nu det ursprungliga spåntaket av ett svartmålat plåttak. Ny sakristia vidbyggd vid det nordöstra hörnet. Väggen mot sakristian genombruten och försedd med triumfbåge. Kryssvalv i det nya korutrymmet. Korset med svep uppställt fristående mot ett korfönster på östgaveln med målad omfattning i form av båge och tänkespråk. Ny altarring. Ny öppen bänkinredning. Ommålning av interiören med fältindelning av väggar och valv samt bred dekormålad list kring triumfbågen. I valvets mitt ett målat spegelfält.

1900 (Glasmålerifirman Calmänder). Nytt fönster med glasmålning bakom altaret.

1928 (ark. O. Hökerberg). Altarkorset ersatt med en Kristusstaty på en hög piedestal. Altaret framflyttat. Ny framdragen altarring. Nytt korgolv. Taklisten framdragen över triumfbågsväggen. Utvidgat kor. Väggmålningar utförda av T. Nordberg framför nordingången respektive över sakristieingången. Vindfång vid huvudingången. Elinstallation. Värmeelement utmed väggarna. Ommålning av interiören med ny dekormålning koncentrerad till koret, en

Gud Faderskomposition, änglaframställningar samt bibelspråk på altarväggen och evangelistsymboler i valvet. Målningarna utförda efter förlaga av T. Nordberg. Korfönstrets text, i ny utformning, överflyttad till triumfbågsväggen. Koret hållet i en mörkgrön färgton med ljusare draperimålningar nedtill. Väggar och valv för övrigt målade i en gulaktig ton med vita lister. Väggarna nedtill målade i ljusblått. Predikstolens färg ändrad från vitt till en blågrön nyans. Mörkblå bänkinredning med marmorerade gavlar. Triumfbågen marmorerad i vitt. Fönsteromfattningar, dörrar och läktare målade i en vitaktig ton.

1930 (E A Setterquist & Son). Nytt orgelverk.

1939 (Firma Y. Westerstrand). Nytt tornur.

1940 (ark. O. Hökerberg). Dopaltare.

1954 (ark. S. I. Lind). Exteriör och interiör renovering. Omputsning av fasaderna. Avfärgning av fasaderna i grått med vita lister och omfattningar. Koppartak på tornet. Interiört: Kristusstatyn flyttad till högra sidan av koret vid sidan av en ny dopfont. Nytt altarkors vid det något förminskade och tillbakaflyttade altaret. 1897 års altarring återinsatt. Nytt korgolv. Korets dekormålning borttagen och väggarna målade i samma färg som korbågen.

1967 (Stig Dahléns plåtslageri). Det svartmålade plåttaket ersatt med ett koppartak.

1977 (Gustaf Hagström Orgelverkstad AB). Kororgel.

1983–84 (ark. T. Dal, K-Konsult i Härnösand). Exteriör och interiör renovering. Fasaderna avfärgade i svagt gult med vita omfattningar och lister. Värmekammaren och sakristian rivna. Ny sakristia med källare uppbyggd på den gamla sakristians plats. Nordportalen återställd exteriört. Ny flyttbar altarring. Korgolvet sänkt och försett med ny golvbeläggning. Koret något utvidgat. Läktarunderbyggnad. Ny läktartrappa. Läktarbarriären förhöjd med ett metallräcke. Kristallkronorna i mittgången kompletterade med moderna lampor över bänkkvarteren. Ommålning av interiören med en ljusare färgsättning. Elvärme. Valven förstärkta.

Äldre ritningar

1845 nybyggnad (*J. Åkerlund*); 1845 nybyggnad (*A. Törnqvist*); 1847 nybyggnad (*J. Åkerlund?*); 1847 nybyggnad (*J. F. Åbom*).

Källor, litteratur och äldre avbildningar

Cramnert, E., Ytterlännäs kyrka. Nyland 1970; *Elmén Berg, A.*, Fem ödekyrkor i Norrland. Umeå 1997; *Telhammer, I.*, Ådalens kyrkor. Bjästa 1982; Foton tagna före renoveringen 1928. ATA.

Ådals-Liden (Ådalsliden) (Näsåkers kyrka)

Ådals-Lidens kyrka har föregåtts av en medeltida stenkyrka, som förstördes av brand under 1600-talet, varefter en ny tornlös kyrka av trä uppfördes på samma plats, som låg något norr om den nuvarande kyrkplatsen. Under slutet av 1700-talet var träkyrkan i så dåligt skick, att man beslöt om ett nytt kyrkobygge. Ritningar till en tornlös kyrka med valmat sadeltak och pilastrar utmed fasaderna utfördes av Simon Geting 1817. Ritningarna reviderades vid granskningen på ÖIÄ av P. V. Palmroth. Så sent som 1784 hade snickaren och bonden Pehr Andersson Löfling byggt en klockstapel till den gamla kyrkan, en fantasirik variant av den lokalt rikt förekommande typen med lökkupol. Troligen fann församlingen den otidsenlig och svår att underhålla, varför man redan 1818 vände sig till ÖIÄ med begäran om en ny ritning med torn över sakristian, vilket beviljades. Till det gamla förslaget tillfogade Palmroth en kraftig takryttare, som skulle hysa klockorna. Som byggmästare anlätades Erik Ersson från Gafsele i Åsele socken, som också byggt en kyrka i Fredrika. Grunden lades 1817 och kyrkan stod färdig 1820. Den nya kyrkan invigdes 20 oktober 1820. Samma år revs den gamla kyrkan och försålles fyra år senare till två Näsåkersbor.

Fig. 384. Ådals-Lidens (Näsåkers) kyrka från nordväst. Byggd 1817–20. Foto AT 1991.

Ådals-Liden (Näsåker) Church seen from the north-west. Built 1817–20.

Fig. 385. Ådals-Lidens (Näsåkers) kyrka. Koret. Predikstolen är från 1844. Foto AT 1991.

Ådals-Liden (Näsåker) Church. The chancel. The pulpit is from 1844.

Fig. 386. Ädals-Lidens (Näsåkers) kyrka. Interiör mot väster. Foto AT 1991.

Ädals-Liden (Näsåker) Church. The interior looking west.

Plan och material

Rektangulär kyrkobyggnad med kor i öster och huvudingång i väster samt mittingång på sydsidan. Sakristia och skrudkammare (ursprungligen sockenstuga) bakom koret under samma tak som kyrkan för övrigt. Beträffande utrymmet bakom korväggen följde man Getings förslag till indelning och försåg östgaveln med två mindre ingångar.

Träkyrka uppförd i en slags fackverkskonstruktion utan mellanliggande fast fyllning, 1,5 m i väggtjocklek, inberäknat ytter- och innervägg med luftspalt däremellan. Fasaderna täckta med vitmålad panel. Gavelfälten klädda med vitmålad spån. Kopparplåt på taken. Ursprungligen var fasaderna gulmålade med vita pilastrar och även taken var täckta med spån.

Exteriör

Den godkända ritningen följdes i princip, dock kom pilasterna att sluta under den neddragna taklisten och fönster- och dörröppningarna avslutades tresidigt upptill i ytterlivet, inte rundbågiga som fönsterbågarna och portarna. På grund av de dubbla väggarna är fönsterna ovanligt djupt indragna för att vara en träkyrka. Kraftig takryttare i form av en lanternin med inbyggd klockbock över sakristian och skrudkammaren. Lanterninen var ursprungligen mycket enklare utförd och avslutad med en enkel pyramidhuv. Utförandet återgick på den godkända ritningen förutom att en låg gördelgesims hade uteslutits. 1914 tillkom den nuvarande utformningen. De fordom rundbågade ljudluckorna förvandlades till rektangulära för att ge plats åt tornur.

Interiör

Ett harmoniskt kyrkorum dominerat av korväggens sken-

perspektiv. Kyrkorummet täckt med ett relativt högt vitmålat trätunnvalv. De kraftiga blåmålade taklisterna utmed långsidorna är tillkomna vid 1914 års renovering. Den blåa färgen återfinns i draperimålningen bakom predikstolen. Rosafärgade väggar med vita lisener och fönsteromfattningar. Korväggens vita träpanel framhäver den arkitekturfond med skenperspektiv och draperimålning som målades direkt på väggen år 1826 av Per Sundin och brorsonen Göran. Målningens innebörd förklaras i ett protokoll från 1828: "Ett tempel, der en förlåt, som tillförne beslöjat upplysningen nu till det mästa är uppdragen, för att utmärka upplysningens stigande." Ursprungligen stod ett stort förgyllt eller gulmålat träkors på altaret framför den målade fonden (nu förvarat i ett förråd utanför kyrkan). I dag är mitt framför målningen fäst ett krucifix. Till att börja med övertogs predikstolen, tillkommen 1703, från den gamla kyrkan. Den nuvarande predikstolen, vitmålad med förgyllt dekor, är snidad 1844 av Zackris Persson från Lidgatu, som till sin hjälp hade Nils-Olof Nilsson-Nyhlén. Dopängeln är en 1844 omgjord medeltida Maria Magdalenaskulptur.

Läktaren och troligen även den slutna bänkinredningen är samtida med kyrkan. Orgelfasaden tillhör kyrkans första orgel byggd 1912 av E A Setterquist & Son. Ursprungligen var kyrkans inredning målad i pärlgrått, dagens färgsättning härstammar från 1964 års renovering.

Kända viktiga förändringar och åtgärder

1844 (Z. Persson, N.-O. Nilsson-Nyhlén). Ny predikstol, dopängel och nummertavla.

1850 (J. och P. G. Sundin). Exteriör och interiör ommålning. Målning och förgyllning av predikstol och nummertavla.

1863 (J. och K. Sundin). Målningsarbete.

1864 "Orgel" inköpt, troligen ett orgelharmonium.

1899 (Ebbes bruk). Värmekamin.

1912 (E A Setterquist & Son). Kyrkans första orgel inköpt. Yttertaget reparerat.

Före 1914 Altarkorset nedtaget och troligen samtidigt flyttat till norra korväggen.

1914 (ark. C. A. Danielsson-Bååk). Exteriör och interiör renovering. Takryttaren ombyggd. Ommålning av exteriören. Nya fönster med innanfönster utförda lika de gamla. Dragjärn mellan långväggarna och justering av väggarna. Interiört: Kraftiga taklister uppsatta. Renovering av bänkinredningen. Nya bänkar på läktaren. Nya läktartrappor bakom läktarunderbyggnad. Nytt golv över det gamla golvet. Ommålning av interiören.

1939–40 (ark. D. Frykholm). Exteriör och interiör renovering. Ny isolering av väggar och tak. Kaminen borttagen. Värmeledning med pannrum under norra delen av långhuset. Ommålning av såväl exteriör som interiör.

1951 Ljudluckorna i lanterninen avskärmade upptill för att ge fäste åt nyinsatta tornur.
 1954 (ark. W. Granlund). Interiör förändring av sakristian.
 1955 (mål.mäst. S. Sjöden). Ommålning av kyrkan exteriört.
 1963–64 (ark. S. Elmqvist, byggm. T. Lidfors). Ommålning av exteriören. Nytt smideskors på takryttaren. Utvidgat kor. F.d. altarkorset utflyttat till förråd utanför kyrkan. Läktartrapporna inlagda i väggen och kapprum m.m. inredda i de friställda utrymmena. Ny bänkinredning på läktaren. Ommålning av interiören med nuvarande (1995) färgsättning. Elvärme installerad. Isolering av valv och väggar.
 1972 (Gustaf Hagström Orgelbyggeri AB). Nytt orgelverk.

1978 Taket täckt med kopparplåt.
 1984 Exteriör ommålning.
 1993 Sakristietaket sänkt.

Äldre ritningar

1817 nybyggnad (*S. Geting*); 1817 nybyggnad (*P. V. Palmroth*); 1818 Dito med takryttare (*P. V. Palmroth*); 1909 orgelfasad (osign.).

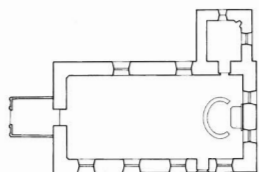
Källor, litteratur och äldre avbildningar

Telhammer, I., Ådalens kyrkor. Bjästa 1982; Ådalslidens kyrka, red. P. Lundin. Sollefteå 1987; Exteriörritning från 1828, Ekdahls saml., ATA; Foton tagna före 1914 års renovering. ATA.

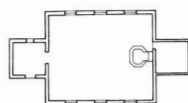
Fig. 387. Planritningar i skala 1:800. Kyrkans kor åt höger, som när ej annat anges = öster. Då koret orienteras åt annat väderstreck anges detta med bokstav (V = väster etc).

Plans of the churches, scale 1:800. Chancel normally on the right-hand side = east. When not, the orientation is indicated by a letter (V = West, Ö = east, N = north, S = south).

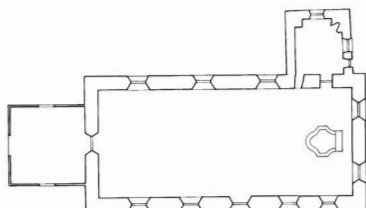
HÄRJEDALEN

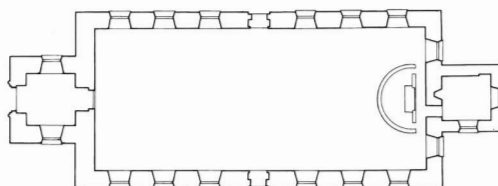
Hede

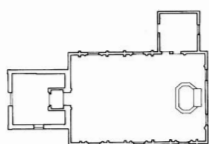
Storsjö

Lillhärddal

Sveg

Linsell

Tännäs

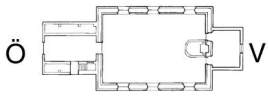

Ljusnedal

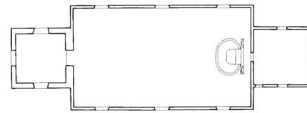

Vemdalen

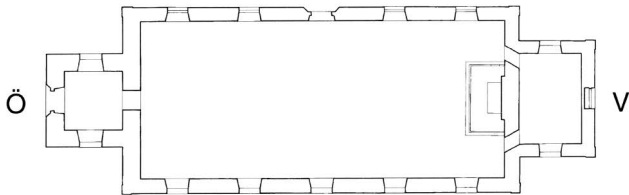
JÄMTLAND

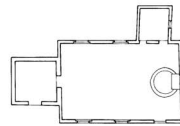
Alanäs

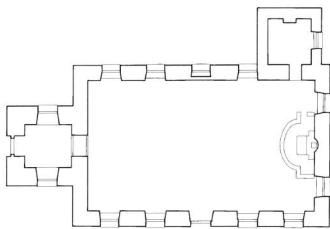
Bodsjö

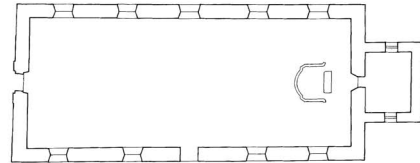
Alsen

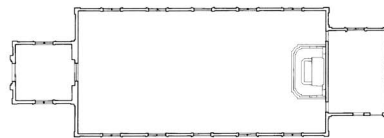
Borgvattnet

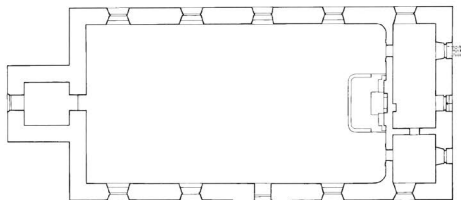
Aspås

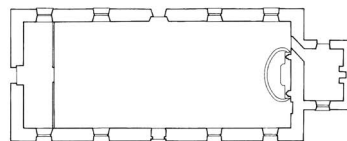
Brunflo

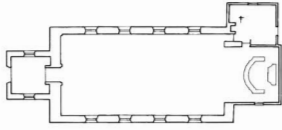
Bräcke

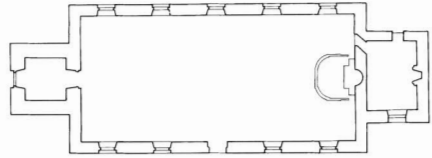
Berg

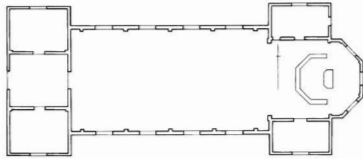
Fors

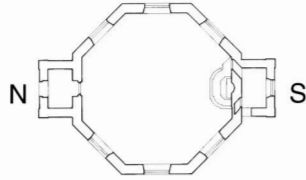
Frostviken

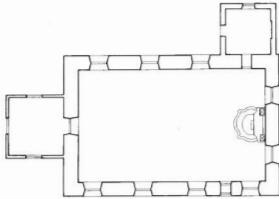
Häggenås

Föllinge

Hällesjö

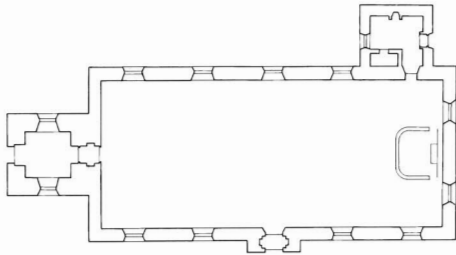
Hallen

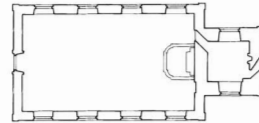
Klövsjö

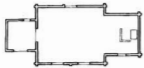
Kolåsen

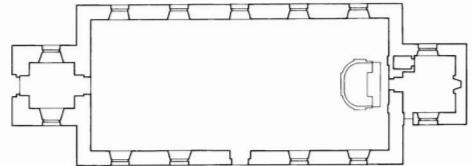
Hammerdal

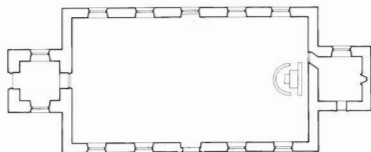
Kyrkås

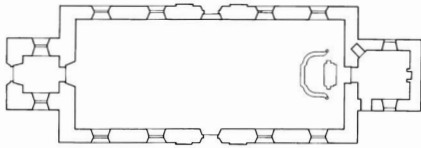
Handöl

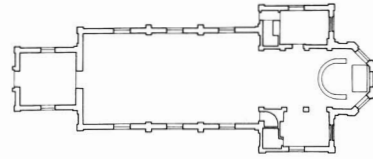
Lit

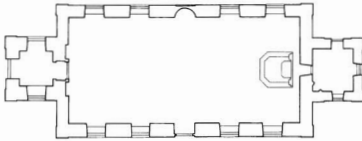
Hotagen

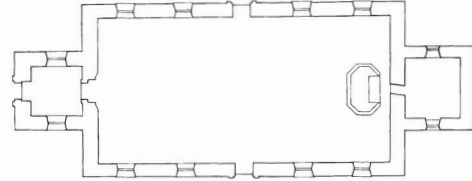
Lockne

Rätan

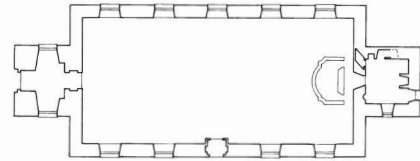
Mörsil

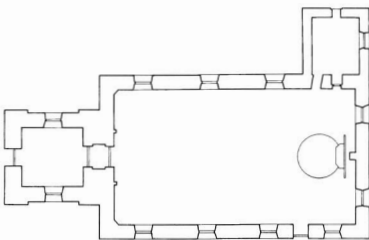
Rödön

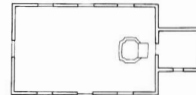
Nyhem

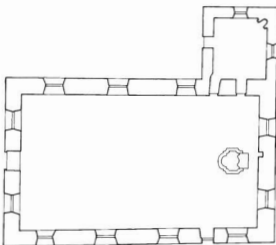
Ström

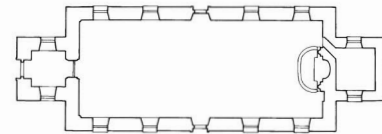
Offerdal

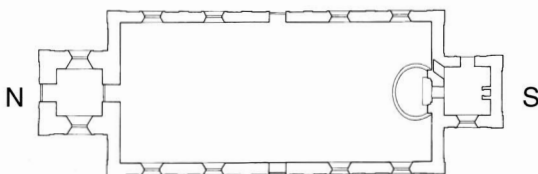
Stugun

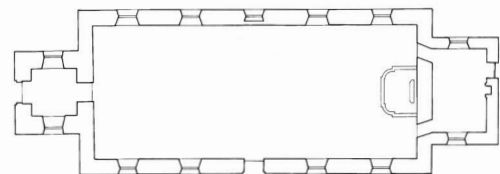
Oviken

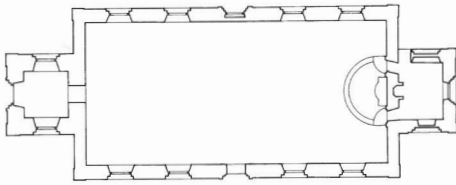
Sundsjö

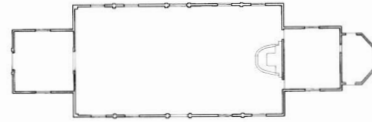
Ragunda

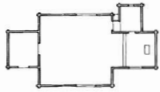
Sunne

Undersåker

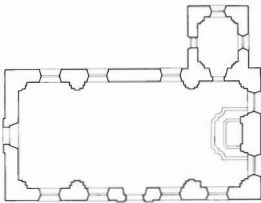

Östersund

Viken

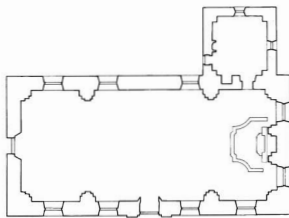
MEDELPAD

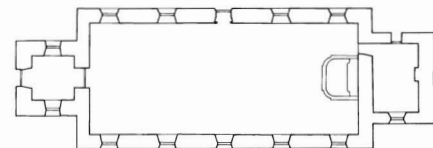
Attmar

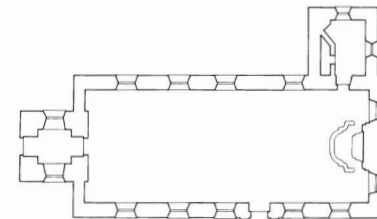
Holm

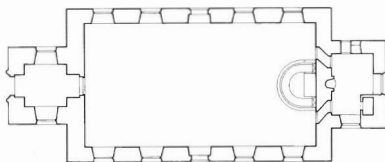
Borgsjö

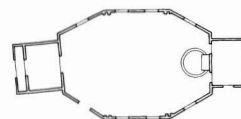
Hässjö

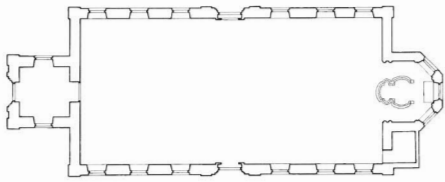
Indal

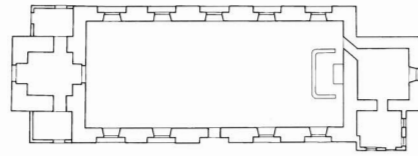
Haverö

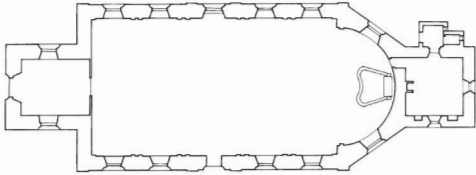
Lagfors

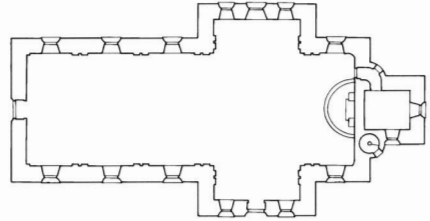
Liden

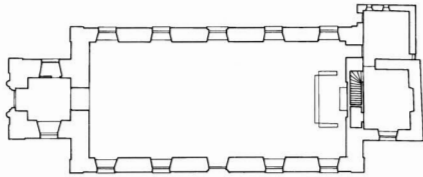
Timrå

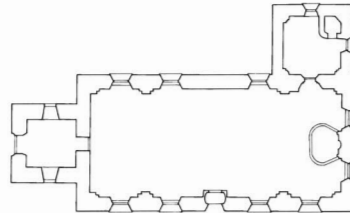
Selånger

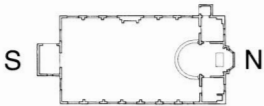
Torp

Skön

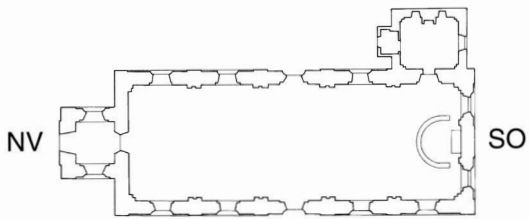

Tuna

Svartvik

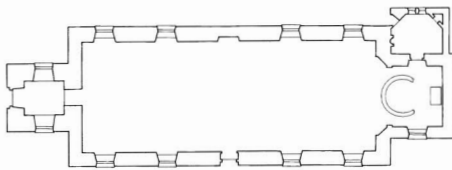
ÅNGERMANLAND

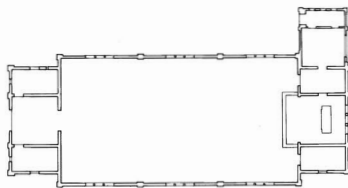
Arnäs

Bjurholm

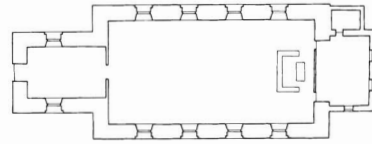
Bjärträ

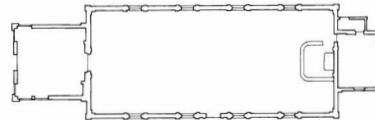
Björna

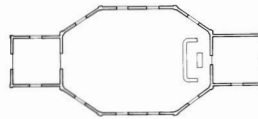
Edsele

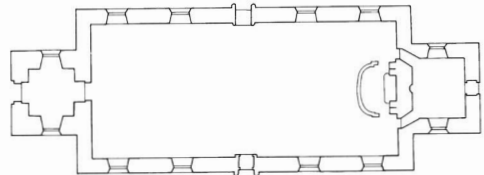
Fjällsjö

Gideå

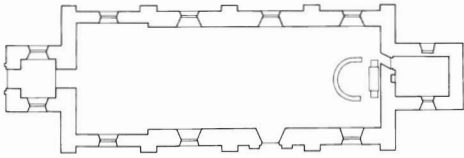
Graninge

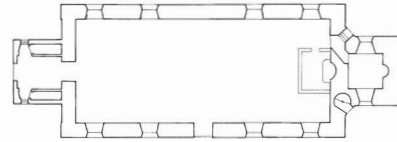
Gudmundrå

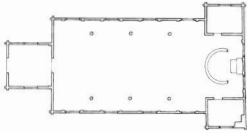
Gålsjö

Helgum

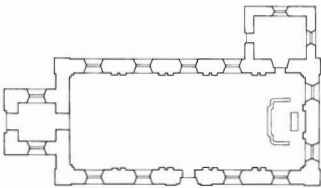
Långsele

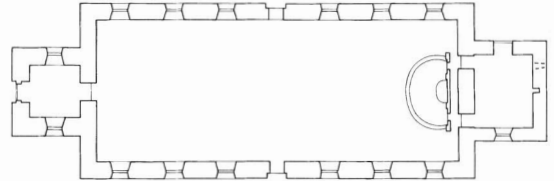
Hemsö

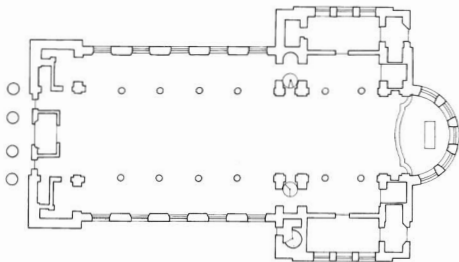
Mo

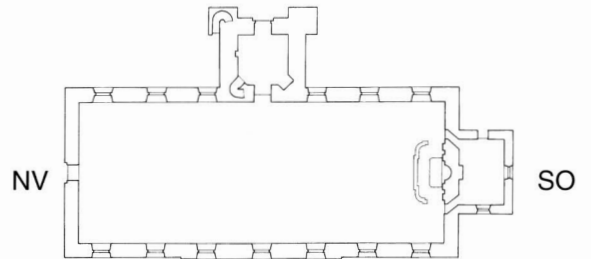
Hägdånger

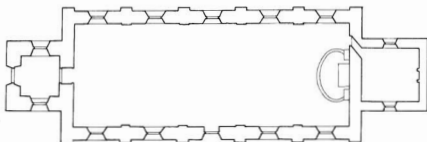
Nora

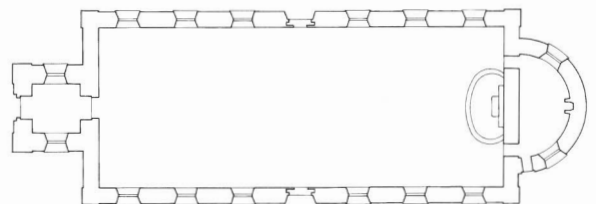
Härnösand

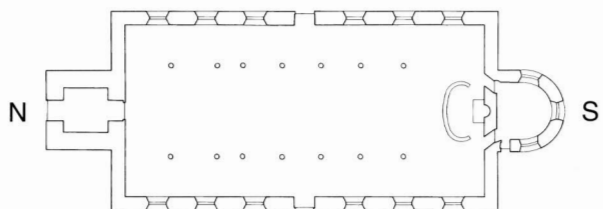
Nordingrå

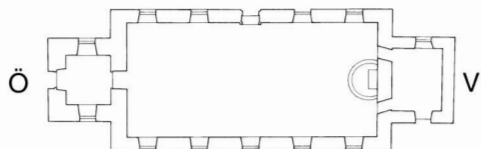
Högsjö

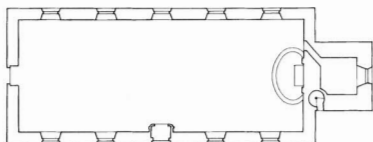
Nätra

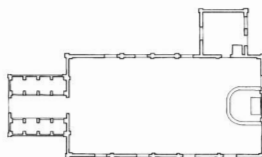
Ramsele

Styrnäs

Resele

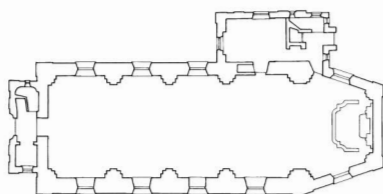
Trehörningsjö

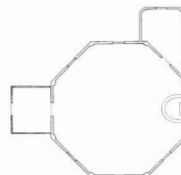
Skorped II

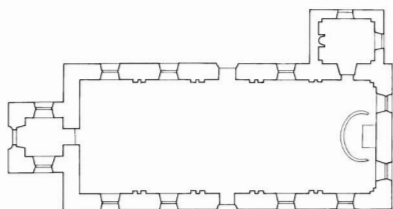
Tåsjö

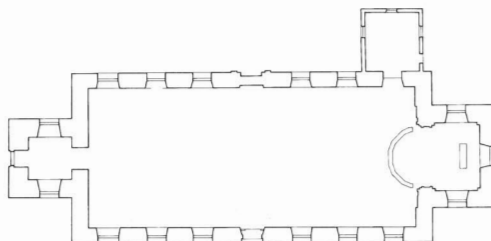
Sollefteå

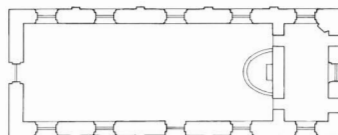
Viksjö II

Stigsjö

Ytterlännäs

Ådals-Liden

Överintendenter

Statens byggnadsväsen anförtroddes 1697 åt en överintendent. 1772 blev Överintendentsämbetet (ÖIÄ) ett ”kontor” inom de s.k. slottsbyggnadsstaterna och 1810 ett självständigt ämbetsverk. Verket omorganiserades 1917 till Kungl. Byggnadsstyrelsen. ÖIÄ bestod av en överintendent som chef, intendenter samt 1:e och 2:e arkitekter. De sistnämnda hade fram till 1864 titeln konduktör.

Nicodemus Tessin d.y.	1697–1728
Carl Gustaf Tessin	1728–1741
Carl Hårleman	1741–1753
Carl Johan Cronstedt	1753–1767
Carl Fredrik Adelcrantz	1767–1795
Carl Fredrik Fredenheim	1795–1803
Fredrik Magnus Piper (t.f.)	1803–1805
Abraham N. Edelcrantz	1805–1813
Fredrik S. Silverstolpe	1813–1836
Fredrik Blom (t.f.)	1836–1844
Michael G. Anckarsvärd	1844–1858
Gustaf Söderberg	1858–1864
Fritz von Dardel	1864–1882
Helgo Zettervall	1882–1897
Albert Th. Gellerstedt	1897–1904
Carl Möller	1904–1917

Biskopslängd

HÄRNÖSANDS STIFT 1760–1860

Olof Kiörning	1746–1778
Erik Hesselgren	1779–1803
Carl Gustaf Nordin	1805–1812
Erik Abr. Almquist	1814–1830
Frans Michael Franzén	1832–1847
Israel Bergman	1848–1864

Landskapsnamnens förkortningar

Bl	Blekinge	Jä	Jämtland	Vb	Västerbotten
Bo	Bohuslän	La	Lappland	Vg	Västergötland
Dr	Dalarna	Me	Medelpad	Vr	Värmland
Ds	Dalsland	Nb	Norrbottnen	Vs	Västmanland
Go	Gotland	Nä	Närke	Ån	Ångermanland
Gä	Gästrikland	Sk	Skåne	Ög	Östergötland
Ha	Halland	Sm	Småland	Öl	Öland
Hr	Härjedalen	Sö	Södermanland		
Hs	Hälsingland	Up	Uppland		

Förkortningar

(se även s. 4, fotoграфияernas initialer)

ATA	Antikvarisk-topografiska arkivet, Riksantikvarieämbetet, Stockholm.
JLM	Jämtlands läns museum, Östersund
HLA	Landsarkivet i Härnösand
K. Akad.	Konstakademien, Stockholm
KB	Kungliga biblioteket, Stockholm
KBS	Kungl. Byggnadsstyrelsen, Stockholm
kr prot	kyrkorådsprotokoll
NM	Nationalmuseum, Stockholm
PÄ	pastorsämbetet
RA	Riksarkivet, Stockholm
RAÄ	Riksantikvarieämbetet, Stockholm
räk	räkenskaper (kyrkoarkivet)
st prot	sockenstämmoprotokoll
SvK	Sveriges Kyrkor, konsthistoriskt inventarium
VLM	Länsmuseet Västernorrland, Murberget Härnösand
ÖIÄ	Överintendentsämbetet (jfr ovan)
ÖLA	Landsarkivet i Östersund

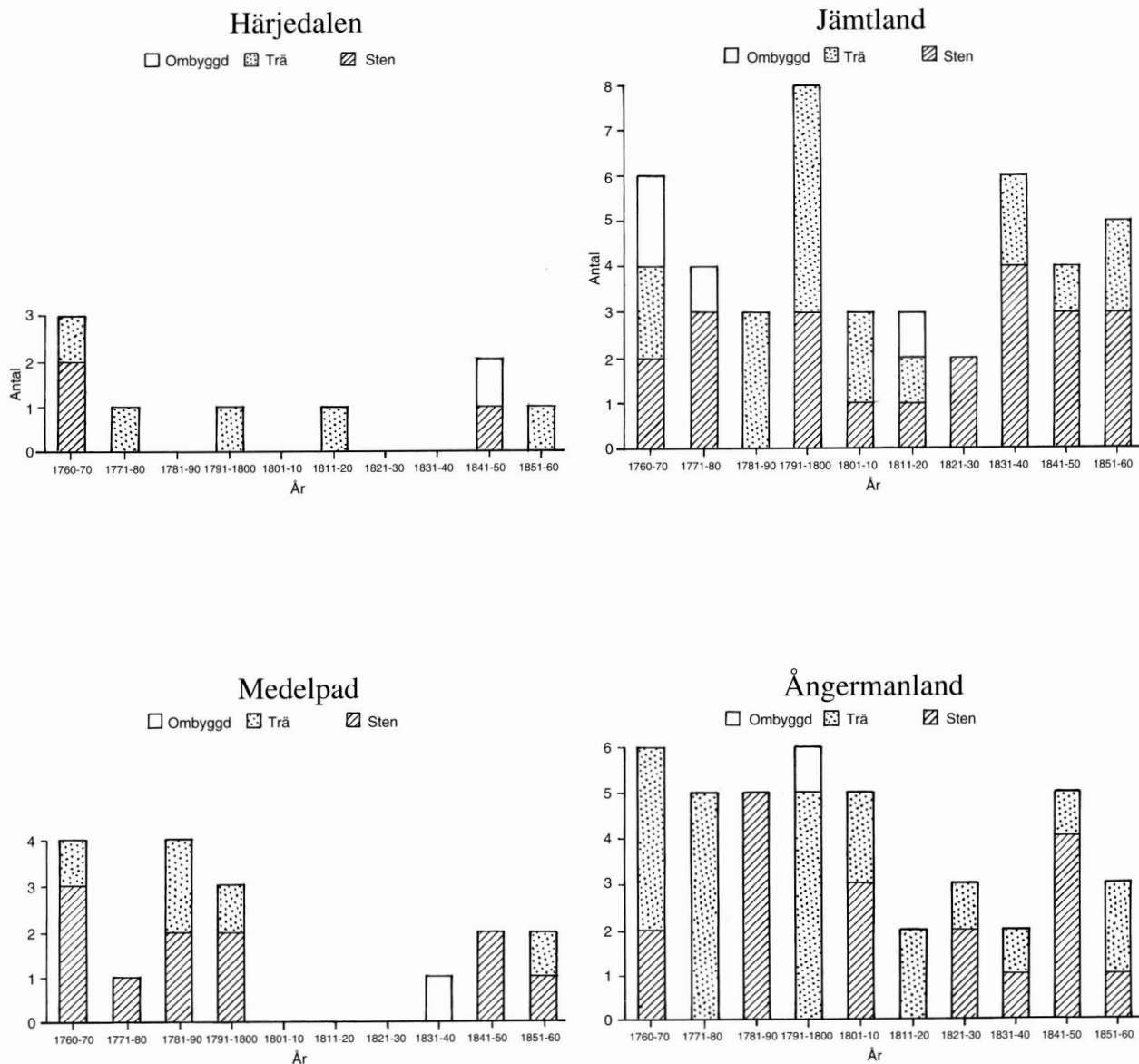

Fig. 388. Diagram över nybyggda kyrkor av trä och sten samt ombyggda kyrkor per decennium 1760–1860.

Diagrams showing newly built churches of stone (dark columns) and wood (dotted columns), and rebuilt churches (blank columns) per decade 1760–1860 in the four Provinces of Härjedalen, Jämtland, Medelpad and Ångermanland.

Kyrkorna från perioden 1760–1860

En sammanfattande översikt

av INGRID SJÖSTRÖM

Den provinskonst som tillkom i Nedre Norrland under 1700- och 1800-talen är enastående rik, vital och självständig. Kyrkobyggnaderna i Härnösands stift och deras inredning och utsmyckning under perioden har utförligt beskrivits i de inledande uppsatserna av Ingrid Telhammer och Maj Nodermann. De har lyft fram det som karakteriserar kyrkorna i de fyra landskapen, Härjedalen, Jämtland, Medelpad och Ångermanland, och skildrat de mästare och hantverkare som verkat där. De bygger vidare på tidigare forskning, bl.a. av Henrik Cornell, Manne Hofrén, Per Gustaf Hamberg, Bo Hellman och Axel Rappe. Stiftets historia sammanfattas fylligt i den s.k. stiftsboken, Härnösands stift i ord och bild, 1953 (se litteraturförteckning).

I stiftsboken skildras bl.a. församlingens utveckling och relationerna mellan statskyrkan och de olika frikyrkliga rörelserna, som i så hög grad präglat Norrland. Denna viktiga aspekt i kyrkornas historia kan inte belysas här. Det kan dock nämnas att läseriet i Härnösands stift inte ledde till samma dramatiska konflikter med svenska kyrkan som i många andra delar av landet. De fyra landskapen nåddes av väckelserörelser vid olika tillfällen; Härjedalen redan på 1770-talet, Ångermanland och Medelpad strax efter år 1800 och Jämtland från 1830-talet. Det är signifikativt att byggmästaren Jacob Norin från Hälsingland, aktiv väckelsepredikant sedan 1830, byggde missionshus i hembygden och uppförde flera kyrkor för statskyrkan i Medelpad och Ångermanland.

I denna översikt ska lämnas några kompletterande uppgifter och statistiska sammanställningar om de under perioden nybyggda kyrkorna som presenteras i katalogen. Uppgifterna rör byggnadstid, byggare, material, plantyper, tornformer, inredning och dekor. De olika renoveringar som genomförts i kyrkorna in i vår tid redovisas och de särskilt välbevarade interiörerna noteras. Sex äldre kyrkor som omdanats under samma period och därigenom präglas av tidens formspråk beskrivs i korthet.

Denna komprimerade text kan läsas som ett resonerande register till katalogen, om man söker exempel på olika företeelser i de behandlade kyrkorna. Den är också tänkt att tjäna som underlag för karakterisering och analys av kyrkobeståndet i dess helhet, landskap för landskap och i jämförel-

ser med kyrkor i övriga delar av landet. Översikten ger tillsammans med katalogen en utgångspunkt för bedömningar av kulturhistoriskt värde och hur dessa värden bör tillvaratas.

Nybyggandet i siffror

Från 1760 till 1860 nyuppfördes i de fyra landskapen sammanlagt 99 kyrkor på 94 platser, varav 81 är bevarade och 18 rivna eller förstörda av brand. I fyra fall har i samma socken byggts två kyrkor under perioden. 45 av kyrkorna byggdes i trä, varav 29 är bevarade, och 54 i sten, varav 51 är bevarade (se kartor s. 8–9, diagram fig. 388). Därtill kommer sex fiskekapell av trä, ej medtagna i katalogen (se nedan). Nybyggandet fördelar sig på två perioder, med en nedgång under de svåra tiderna under och efter missväxtåren vid 1700-talets slut och finska kriget 1808–09. Under den förra perioden, ca 1760–1800, var nybyggandet som intensivast och resulterade i 51 kyrkor. 1830–60 tillkom 32 kyrkor, och 16 i mellanperioden 1800–1830.

Bilden är inte identisk i de fyra landskapen: i Medelpad är uppehållet i byggandet längre, inga kyrkor byggdes 1800–1840, i Ångermanland däremot är byggandet jämnare fördelat under hela perioden, med en kort svacka på 1830-talet. Byggandet i de fyra landskapen skiljer sig från Syd- och Mellansverige, där nybyggandet efter 1830 är betydligt intensivare än före 1800. I Övre Norrland däremot liknar kurvorna de här aktuella (SvK vol 217 fig. 2–3).

Flertalet kyrkor föregicks av en eller flera äldre kyrkor. 57 av kyrkorna har säkert konstaterade medeltida föregångare. I 15 fall är den närmast föregående kyrkan eftermedeltida: tre från 1500-talets slut och tolv från 1600–1700-talen. 25 av stenkyrkorna och fyra träkyrkor är byggda på den äldre tomplatsen. Murverk av den gamla kyrkan ingår i minst 18 av dessa stenkyrkor. Åtta av dessa 18 har tillkommit som utvidgning av den medeltida stenkyrkan: Lillhärdal (Hr), Brunflo, Hallen, Offerdal och Oviken (Jä), Attmar (Me), Multrå och Sollefteå (Ån). Multrå medeltida kyrka utvidgades 1768, nu del av sakristian.

22 kyrkor byggdes som den första på orten. Det gäller kapellag och annexförsamlingar som nybildats under perioden: Linsell (Hr), Borgvattnet, Nyhem (Jä), Junsele,

Fig. 389 a. Skeppshamn's fiskeläge, Tynderö socken (Me). Kapellet ligger uppe på klipporna i bakgrunden. Det byggdes ca 1768–88. Foto C. Claesson, odat., ATA.

Fishermen's Chapel at Skeppshamn, built around 1768–1788.

Fig. 389 b. Skeppshamn's kapell, interiören med åstak, altartavla från 1778, predikstol från 1669, övertagen från Ljustorps kyrka, liksom troligen pyramider och bänkskärmar. Bänkarna, tio på var sida, är ursprungliga. Foto Nils Åzelius, 1930-tal. ATA.

Skeppshamn Chapel, the chancel in the 1930s, with altar painting from 1778. The pulpit from 1669 was taken from Ljustorp Church. The benches, ten on each side, are the original ones.

Mo, Skorped, Trehörningsjö, Tåsjö (Ån). Därtill kom brukskapellen och de flesta fiske- och samekapellen.

I de socknar där en äldre kyrka fanns har man i minst 63 fall vid nybyggnaden valt en ny tomtplats. I de flesta fall lades kyrkan intill (21 fall) eller inom ca 200 meters avstånd från den äldre tomtplatsen. I några fall fann man det gamla läget olämpligt eller otillgängligt, och flyttade kyrkan ett par km bort (ex. Bräcke och Kyrkås, Jä, Högsjö, Ån). Sammanbyggnad, dvs. att två församlingar kommit överens om gemensamt kyrkobygge på en plats mellan socknarnas huvudbyar, förekom knappast. Det diskuterades i ett par fall, t.ex. beträffande Mörsil och Undersåker i Jämtland, men man kunde inte enas om lämplig plats och byggde istället var sin kyrka.

Nybyggena innebar normalt att den gamla kyrkan revs, men sex medeltida kyrkor har räddats från rivning: Kyrkås, Ragunda (Jä), Liden (Me), Högsjö, Ramsele, Ytterlänäs (Ån). Dessa kyrkor övergavs, eftersom församlingarna inte tilläts underhålla två kyrkor, och har renoverats först i sen tid. Ödekyrkor blev även några av de nybyggda kyrkorna i ett senare skede: Ovikens kyrka övergavs 1905, då den nya kyrkan uppförts, men togs åter i bruk 1935. Stuguns gamla kyrka blev ödekyrka 1895, då ny kyrka uppfördes, men fick tidigt status som museikyrka och används numera sommar-tid.

Som nämnts byggdes ett stort antal, uppemot hälften, av kyrkorna i trä (se diagram fig. 388), naturligt nog i dessa skogrika trakter. Dispens från kravet att bygga beständigt i sten lämnades regelmässigt av K. Maj:t om församlingen kunde hänvisa till fattigdom, brist på sten och kalk och på dugliga murare. Jämfört med Övre Norrland och Finland, där ytterst få kyrkor byggdes i sten, är dock antalet stenkyr-

kor i de fyra landskapen betydande, särskilt i Medelpad, där 11 av 14 kyrkor byggdes i sten. Stenbyggandet ökade något mot slutet av perioden.

Fiskekapell

Av utrymmesskal har sex mindre fiskekapell som byggdes under perioden inte medtagits i katalogen. Fiskekapellen har som grupp utförligt behandlats av Ingrid Telhammer (s. 17 ff). De sex kapellen är i Medelpad: Röviken och Skeppshamn, bägge i Tynderö socken, och i Ångermanland: Barsviken (Häggdånger), Grunnan (Vibyggerå), Skeppsmaln (Grundsunda) och Snöan (Nordmalings sn till 1913, nu Hörnefors). Alla utom Röviken är bevarade på ursprunglig plats.

Rövikens kapell byggdes 1782 och nedmonterades och flyttades till sockenkyrkans närhet på 1840-talet, där det

Fig. 390. Grunnans fiskekapell (Marviksgrunnan), Vibyggerå socken (Ån). Byggt 1771, panelklätt vid 1800-talets slut. Foto H. Cornell, odat., ATA.

Fishermen's Chapel at Grunnan, built in 1771, clad with wooden panelling in the late 19th century.

delvis är bevarat som församlingshem. Skeppshamn byggdes 1768 och stod helt klart 1788 (fig. 389 a–b). Barsviken byggdes troligen 1762 och tillbyggdes med sakristia och vapenhus 1926, då även det mesta av den nuvarande inredningen tillkom. Grunnan på Södra Ulvön byggdes 1771 och har renoverats kring 1900 (fig. 390). Skeppsmaln byggdes 1796–99 och har renoverats dels kring sekelskiftet, dels 1949–51. Snöans kapell byggdes ca 1800 i ett litet fiskeläge på ön Snöan ute i havsbandet. Efter en brand 1912 övergavs fiskeläget, men kapellet har underhållits (se även SvK vol 217).

Kapellen är alla ytterst anspråkslösa timrade och senare panelklädda byggnader med enkel, ofta från andra kyrkor övertagen inredning. De på senare tid pietetsfullt underhållna kapellen ger ännu starka intryck av de karga förhållanden som kustfiskarna levde under, och av deras förmåga att med knappa medel åstadkomma stämningsfulla andaktsrum.

Byggmästare och arkitekter

De många skickliga byggmästare som verkade i Härnösands stift har presenterats ovan av Ingrid Telhammer. De förtecknas även i den kronologiska uppställningen av kyrkorna s. 274. Flitigast verksamma var under periodens början Daniel Hagman, Pehr Olofsson i Dillne, Pehr Zachrisson i Kubbe, Pål Pehrsson i Stugun, Pehr Hagmansson och Simon Geting. Gävlefirman som drevs av Daniel Lundqvist och Johan Christoffer Loëll hade även uppdrag i Härnösands stift.

Dessa byggmästare kunde till en början verka fritt och självständigt. Kontrollen från ÖIÄ var ännu under uppbyggnad, och ganska få granskningar ledde till anmärkningar. Förslag från ÖIÄ inhämtades regelmässigt fr.o.m. 1770-talet och framåt, men först på 1790-talet och därefter sökte ÖIÄ mera aktivt styra projekten. Församlingar och lokala byggmästare accepterade dock inte alltid de förslag och ändringar som ÖIÄ ville genomdriva, och slutresultatet blev ofta en kompromiss. ÖIÄ hade i praktiken små möjligheter att följa upp hur deras direktiv åtlöddes, och ännu mindre kunde avsteg beivras. Myndighetens auktoritet växte dock och efter ca 1820 fick ÖIÄ-arkitekterna generellt i landet ökat inflytande, och de lokala byggmästarna fick alltmer rätta sig efter de ritningar som kom från Stockholm. Kyrkoarkitekturen i landet blev därmed allt enhetligare, och de regionala skillnader som präglar 1700-talets kyrkor blev mindre påtagliga, åtminstone vad gäller exteriörerna.

ÖIÄ var bemannat med en handfull arkitekter, s.k. konduktörer, utöver överintendenten själv (se s. 259). De arbetade alla med uppdrag från hela landet, och specialiserade sig inte på vissa län. Enligt den dokumentation som är bevarad erhöll 64 av de 99 kyrkorna i någon form under perioden 1760–1860 ritning eller granskning från ÖIÄ. I ett tiotal fall är ÖIÄ-förslagen osignerade, men för de övriga kan man fastställa vilken arkitekt som handlagt ärendet. Av de på 1700-talet verksamma arkitekterna har Per Vilhelm Palmroth, Gustaf Pfeffer, Olof Tempelman och Thure Wennberg utfört ritningar till kyrkor i vårt område (se Personregister). Efter 1800 möter vi Axel Almfelt, Gustaf Bohman, Fredrik Magnus Bäck, Jacob Wilhelm Gersts, Samuel Enander och Daniel Forsman, efter 1830 Carl Gustaf Blom Carlsson, Theodor Edberg, Johan Adolf Hawerman, Ludvig Hawerman, Abraham R. U. Pettersson, Fredrik Wilhelm Scholander, Albert Törnqvist, Johan Fredrik Åbom och Axel Nyström. De har författat ritningar till högst tre–fyra kyrkor var. Många av projekten blev utförda, t.ex. Tempelmans för Bodsjö, Scholanders för Granninge.

ÖIÄ-arkitekterna utförde även ritningar till inredning,

Fig. 391. Klockstapeln vid Fors kyrka (Jä), byggd 1765 av Johan Edler d.ä. som var född i socknen. Foto JS 1993.

Wooden bell-tower at Fors Church, built in 1765 by J. Edler the Elder.

altaruppställningar, predikstolar, orgelfasader. Även här uppstod ofta kontroverser, se ovan Nodermann (s. 50 f).

Plantyper

Sammanställningen av kyrkornas planformer (s. 250 ff) visar att de fyra landskapen följer ett enhetligare mönster än i södra Sverige. Det stora flertalet norrländska kyrkor är enskeppiga långhuskirkor med koret lika brett som långhuset och med rak korvägg. Endast tre kyrkor är flerskeppiga, alla sena: Härnösands domkyrka, Hemsö och Ramsle (Ån). Domkyrkan samt Torp (Ån) är de enda kyrkorna som har korsform med korta tvärskepp. En handfull kyrkor har tre- eller femsidigt kor, alla tillkomna sent. Fem likaså sena kyrkor har kor smalare än långhuset, i några fall tillkomna genom att sakristian ombyggt till kor. Selånger (Me) och Härnösands domkyrka (Ån) är ensamma om att ha rundat kor.

Från denna förhärskande långhustyp skiljer sig gruppen med åttkantig plan, sex kyrkor, alla utom en, Hällesjö, byggda i trä. Märkligast är Vemdalens kyrka. Lagfors, Gra-

ninge, Gålsjö och Viksjö är alla brukskapell. Den åttkantiga planformen anses ha sitt ursprung i den reformerta kyrkorarkitekturen i 1600-talets Nederländerna, och ska ha införts till Norden med invandrade bruksidkare. Den finländske byggmästaren Hans Biskop byggde åtskilliga kapell med denna planform både i Finland och Sverige under 1700-talets förra hälft (jfr Telhammer s. 20 f).

Den sedan medeltiden vanliga placeringen av sakristian vid långhusets nordvägg har tillämpats i ett tjugotal kyrkor, de flesta byggda på 1700-talet (ex. Hede, Hr, Oviken, Jä). Långt vanligare är planformen med sakristian axiellt i kyrkans längdriktning, bakom koret, alltså normalt längst i öster (ex. Fors, Jä, Gudmundrå, Ån). Drygt femtio kyrkor har denna lösning, som med tilltagande skärpa förordades från ÖIA fr.o.m. 1790-talet. Argumentet var naturligtvis klassicismens stränga krav på symmetri. Ett tiotal sena kyrkor har sakristian förlagd bredvid koret, men ofta då med en motsvarande utbyggnad på andra sidan för att bevara symmetrien (ex. Föllinge, Jä, Hemsö, Ån).

Långhuskirorna har i allmänhet torn (se nedan) i väster och kor i öster. Tre kyrkor har tornet placerat över koret (Svartvik, Torp och Resele). Nordingrå (Ån) är stiftets enda exempel på en plan med tornet mitt vid ena långväggen, mot nordost, från början med sakristia i tornets bottenvåning. Huvudingången låg på den motsatta långsidan, mot fjärden, varifrån man med båt anlände till kyrkan. När med tiden kyrkobesökarna övergick till att färdas landvägen till kyrkan, sattes sydingången igen och sakristian i tornet blev vapenhus med ny huvudingång.

Nordingrå byggdes med största säkerhet av Johan Christopher Loëll, som tidigare stått för tre kyrkor i Hälsingland med samma planform (Norrobo och Rengsjö 1790-tal, Skog 1808), och som också 1796 lämnat en förslagsritning till Härnösands domkyrka med sådant sidoställt torn. Typen förekommer fr.o.m. 1770-talet, också i andra delar av landet, vanligen i ÖIA-initierade projekt; ett tjugotal exempel på byggda kyrkor finns.

Koret i Nordingrå ligger inte rakt i öster, utan i sydöst. Kyrkans orientering har anpassats till den givna tomten vid en brant strandbrink. Det finns flera undantag från regeln att lägga koret mot öster, som så strängt iakttagits alltsedan medeltiden. Praktiska skäl i tomtens form, grundförhållanden och kommunikationsleder kunde motivera avsteg, det ansåg både kyrkans företrädare och arkitekterna på ÖIA. Mindre avvikelser från huvudväderstecken finns utom i Nordingrå i Arnäs, Bodum och Tåsjö, medan orientering med koret rakt väster finns i Alanäs, Alsen (Jä) och Styrnäs (Ån), rakt i norr finns i Svartvik (Me), rakt i söder i Hällesjö och Ragunda (Jä) och Ramsle (Ån).

Kyrkornas storleksförhållanden kan tydligt utläsas av planerna. Spännvidden är betydande mellan de minsta trä-

kapellen och de största stenkyrkorna. Den största kyrkan är Nätra (Ån), vars långhus utom kor och torn mäter 51 × 20 m, medan Handöls kapell har långhusmåtten 7 × 6 m, 11 × 6 med koret. De största kyrkorna har långhus med sex fönster och en dörr på långsidorna. Till storleksklassen med långhus på 40 m och mer hör utom Nätra: Härnösands domkyrka, Sveg, Liden, Nora, Nordingrå och Ramsele, alla byggda på 1800-talet. Här skulle stora och växande församlingar rymmas. Härnösands domkyrkas långhus, exklusive portik och kor, har måtten 40 × 20 m, och hör alltså inte till stiftets största kyrkor, men väl till dem med störst valvhöjd och bredd.

Exteriörer

Som Ingrid Telhammer ovan redovisat lanserade Daniel Hagman kring 1760 den tornlösa, Härlemaninfluerade salkyrkan med högt valmat tak, som blev så karakteristisk för Norrland. De första tillkom i Borgsjö, Attmar och Indal i Medelpad, på 1770-talet följda av Tuna i samma landskap och Sollefteå i Ångermanland, och i Näs (ombyggd) och Brunflo i Jämtland. Typen togs upp i Jämtland av Pehr Olofsson i Dillne i dennes hemsocken Oviken redan kring 1760 och i Offerdal 1766, samt kring 1770 i Hede och Lillhärdal i Härjedalen och i Hallen i Jämtland. Även Per Tholsson i Linsell och Pål Pehrsson i Stugun byggde efter det hagsmanska konceptet på 1780-talet i Stugun och Borgvattnet i Jämtland, och i Helgum i Ångermanland.

Flertalet av dessa kyrkor har som Borgsjö rokokomässigt brutet tak, men i några fall är de två takfallen parallella, med en smal avsats eller list emellan, t.ex. i Hede, Lillhärdal och Hallen. Ett högt och brant sådant tak har också Vemdalens åttkantiga träkyrka (byggd av Olof Månberg), medan Oviken har ett högt valmat sadeltak.

De tornlösa kyrkorna hade alla klockstaplar, ofta byggda för en äldre kyrka på platsen. De skickliga norrländska stapelbyggarna utvecklade ju sitt mästerskap redan under 1600-talet och 1700-talets förra hälft. Efter 1760 var framför allt Pål Pehrsson i Stugun verksam i den sedan länge etablerade traditionen (ex. Jä: Hällesjö, fig. 168, Stugun, fig. 217, Me: Borgsjö, fig. 11). En modernare form utmärker Johan Edler d.ä:s enda kända stapel i hemsocknen Fors (fig. 391). Ett trettiotal klockstaplar är dokumenterade i stiftet från perioden; fler kan ha funnits. Endast elva är bevarade, vartill kommer fem från 1750-talet.

Mot 1700-talets slut blev det rokokomässiga brutna mansardtaket omodernt. Den nyklassicistiska långhuskyrkan med torn blev den helt dominerande kyrkotypen, förordad av Överintendentsämbetets arkitekter och spridd i hela landet. Kyrkorna byggdes till en början med sadeltak som först fick en ganska brant resning, men sedan blev allt flackare under 1800-talet. Grunddragen som tillämpades med

stor konsekvens präglar kyrkorna perioden ut; typen förekom i enstaka fall in på 1870-talet (ex. Kall, Jä, 1866). Vitputsade fasader, sparsamt artikulerade med lister och omfattningar i slätputs, stora rundbågade fönster, symmetriskt placerade portar med klassicerande överstycken – så ser prototypen ut i Härnösands stift likaväl som i resten av landet.

Vid ÖIÄ började arkitekterna kring 1840 söka alternativ både i planform och dekor. Nygotik och nyrenässans gav uppslag till rikare uttryck. Ute i landet mötte de nya formerna motstånd; de användes på sin höjd i dekor och detaljer. I Härnösands stift är det först på 1850-talet som de helt slår igenom i en del nybyggnader, dock inte utan kompromisser och utdragna diskussioner.

Torn

Av totalt 19 tornlösa salkyrkor byggda 1760–86 försågs hälften senare med torn. Från ÖIÄ hävdades redan på 1770-talet att kyrkor, särskilt moderkyrkan i pastorat, måste ha torn, inte bara en fristående klockstapel. Detta framfördes med eftertryck bl.a. i samband med byggandet av Tuna kyrka, som dock fick sitt torn först 1937 men efter ritning från 1777. Pål Pehrsson, den skicklige stapelbyggaren, reste två torn i Härjedalen (Linsell 1797 och Lillhärdal 1805).

Kyrkor som från början ritades och byggdes med torn tillkom på 1780-talet i Medelpad och Ångermanland. De hade tornhuvar, karnissvängda eller hjälmformade, oftast med en liten lanternin. Man följde ritningar från ÖIÄ, ofta av Olof Tempelman, t.ex. Selånger och Torp i Medelpad, byggda av Christoffer Loëll från Gävle. Ungefär samtidigt byggde Pehr Hagsmansson tornkyrkor i Ångermanland: Arnäs, Stigsjö, Högsjö.

I Jämtland och Härjedalen kom de första tornkyrkorna något senare, på 1790-talet: Lockne och Lit byggda av Simon Geting, Klövsjö, Bodsjö och Linsell av Pål Pehrsson i Stugun. Tornhuvar av härlemantyp var omtyckta in på 1800-talets första decennier, och förekom mer sporadiskt in på 1840-talet, t.ex. i Ström (Jä), där man byggde 1845 efter en äldre ritning av Simon Geting. Ett trettiotal kyrktorn försågs med huv, varav tre utan överbyggnad, resten med huvens krönt av en liten lanternin som i sin tur avslutades med en huv eller, i sex fall, med en kort spira.

Från 1820-talet blev de flacka torntaken utan huv och med lanternin allt vanligare, här som i landet i övrigt. 29 kyrkor med denna typiska nyklassicistiska tornavslutning byggdes. De första exemplen uppträder redan på 1790-talet: Simon Geting byggde 1792 Hässjö kyrka (Me). Andra tidiga exempel är Berg (Jä), Ljusnedal (Hr) och Gudmundrå, Nora och Nätra (Ån). Till gruppen hörde även Sundsvalls kyrka, byggd 1750–53 av Daniel Hagman utan torn,

och 1797 försedd med torn ritat av Simon Geting, med hög öppen lanternin (SvK Medelpad, s. 120, fig. 116). Kyrkan förstördes vid stadsbranden 1888.

En originell variant på öppen lanternin är Timrås lilla rundtempel, som 1836 ersatte kyrkans skadade huv från 1794. Då sockenstämman 1828 beslöt sig för ombyggnaden, tänkte man sig något i stil med Getings två snarlika tornlanterniner i Hässjö och Sundsvall. Det förslag som två år senare uppvisades på stämman visade ett rundtempel med åtta kolonner, utfört av skeppsbyggmästare Erik A. Hägglund vid Vifsta varv, utbildad i Karlskrona. Förslaget väckte allmän förtjusning, och godkändes också 1833 av ÖIÄ, efter smärre justeringar av Fredrik Bäck (ÖIÄ till K. Maj:t 1833).

Lösningen med tempiettolanternin kunde nyklassicisterna finna hos Serlio, som bl.a. använde den som krön på en rundkyrka (se Malmström, s. 35 fig. 19). Motivet användes så i flera svenska projekt, t.ex. i Fredrik Bloms Skeppsholmskyrka i Stockholm, ritad 1823, byggd 1824–42. Kanske är det detta kända projekt för Kungl. Flottan som inspirerat skeppsbyggaren Hägglund. Tempellanternin på långhuskyrka förekommer mera sällan, men exempel finns, t.ex. Vena (Sm) 1795 och i andra samtida ej utförda ÖIÄ-projekt.

Förbudet att bygga tornspiror som gällt sedan 1759 hävdes 1857, och redan decenniet dessförinnan började man pröva korta spiror som avslutning på lanterninerna (ex. Alsen och Hotagen, Jä, Ytterlänns och Hemsö, Ån). På 1850-talet fick tornavslutningen ofta formen av en åttkantig öppen lanternin med spira. Troligen är det den 1846 färdigställda domkyrkan i Härnösand med sådant tornkrön i gjutjärn som inspirerat (Styrnäs, Ån, Haverö och Liden, Me, Mörsil, Rätan och Undersåker, Jä. Jfr s. 69 f).

Nya former

Domkyrkan i Härnösand innebar ett genombrott för en rikare och mer komplex planform och ljusförling, även om formspråket i exteriören bortsett från spiran ännu är genomfört klassicistiskt (s. 57 ff). Det skulle dock dröja till in på 1850-talet innan förnyelsen anammades i landsbygdssocknarna. På 1840-talet byggdes de flesta nya kyrkorna helt efter det rådande nyklassicistiska mönstret (ex. Aspås, Ström, Jä). Ibland berodde det på att en äldre ritning användes (ex. Sveg, Hr, Bjärträ, Ån). Tornspirorna i bl.a. Haverö och Skön (Me), byggda av Johan Norin efter samma ÖIÄ-ritning, är det enda i kyrkornas exteriör som avviker från mönstret och antyder att nya former är på väg. Tveksamheten inför det nya speglas i långdragna förhandlingar mellan ÖIÄ och sockenmännen (ex. Ytterlänns och Styrnäs, Ån, bägge med Åbom som ÖIÄ-arkitekt och Johan Norin som byggmästare).

Först på 1850-talet byggdes flera kyrkor som klart avviker från den nyklassicistiska normen, både till plan, rumsverkan och dekor. Kyrkorummet blev mer sammansatt, genom treskeppighet med slanka pelare, läktare i koret eller längs långsidorna, överljus i koret, dekorativa detaljer i kapitäl, friser och konsoler. Det gäller både träkyrkor och stenkyrkor. I träkyrkorna fick nygotiken sitt speciella uttryck i mönsterlagd panel, listverk, taktassar och spetsbågar översatta i raka vinklar (ex. Nyhem, Rätan och Bräcke, Jä, Björna och Hemsö, Ån).

I de murade kyrkorna märks domkyrkans inflytande än tydligare. Det är framför allt i Ramsele (Ån) och Liden (Me) som nyheterna tog form. Särskilt Liden är både till det yttre och det inre rikt artikulerad i en stil som huvudsakligen kan kallas nyrenässans, med inslag av nygotisk dekor. Liksom i domkyrkan och i Rätan återfinns här korläktare på bägge sidor om det smalare, flersidiga koret, ett motiv som även använts av Johan Fredrik Åbom på 1840-talet, t.ex. i Hamrånge i Hälsingland. Ett liknande kyrkorum skapade Åbom några år senare, 1862 i Njurunda kyrka (Me). Det var främst Åbom och bröderna Johan Adolf och Ludvig Hawerman som utvecklade de nya idéerna, sådana de nådde Härnösands stift. Byggmästare Johan Nordell stod för byggena i både Rätan och Liden.

En åttkantig planform tillämpade J. A. Hawerman i Hällesjö (Jä), byggd 1851 av Frans Agaton Lindstein. I dekor och inredning fortlevde dock där det traditionella nyklassicistiska mönstret fram till renoveringen 1923.

Koret och dess utsmyckning

Som framgår av sammanställningen av planformer (s. 250 ff) är det helt övervägande antalet kyrkor, 65 st, försedda med rak korvägg. Som Maj Nodermann påpekar är de som gjorda för omfattande dekorativ utsmyckning. De tidiga kyrkorna hade ofta fönster, i allmänhet två, på korväggen, men från 1790-talet, då det dekorativa väggmåleriets blomstringstid inleddes, byggdes korväggen oftast utan fönster. Förkärleken för raka korväggar i de fyra landskapen gäller även övre Norrland samt Hälsingland och Gästrikland, och är alltså ett typiskt norrländskt särdrag. Söderut är de tresidiga eller rundade korväggarna betydligt vanligare. Troligen hänger den raka korformen samman med träbyggandets långa dominans; rundade former är svåra att utföra i trä.

Den dekor som utfördes på korväggen, kombinationen av skulpterad altarpuppställning och målad skenarkitektur med draperier på väggen bakom, är inte unik för Härnösands stift, men den utfördes där, framför allt i Jämtland, i större omfattning och med större prakt och variation än någon annan stans i landet (jfr s. 22–26, s. 40–51). Arrangemangen med skenarkitektur och/eller draperimålning finns

Fig. 392. Korväggsdekor med skenarkitektur 1852 i Torps kyrka (Me), troligen av G. M. Kjellström. Övermålad vid renoveringen 1900. Äldre foto. ATA.

The altar wall decoration with illusory architecture from 1852 in Torp Church, probably by G. M. Kjellström. Destroyed in 1900.

bevarade i Härjedalen i fyra kyrkor, i Jämtland i 19, i Medelpad i tre och i Ångermanland i 10 kyrkor, sammanlagt 36 kyrkor. I ytterligare ett tjugotal av kyrkorna i vår katalog har sådan dekor funnits, men övermålat eller förstörts. Den kanske mest spektakulära skenarkitekturmålningen, två parallella väldiga palatssalar på korväggen i Torps kyrka (Me), målad på 1850-talet, troligen av Gustaf Mauritz Kjellström, övermålat år 1900 (fig. 392, s. 23 ff).

Skenarkitektur och draperimålning hade inte enbart en dekorativ funktion, utan kunde även ges ett symboliskt innehåll. Om detta vittnar bl.a. den intressanta samtida förklaringen till Ådals-Lidens korväggsdekor, utförd 1826 av Pehr och Göran Sundin. Draperiet som hissas upp som en ridå över en scen ska åskådliggöra hur upplysningens ljus sprider sig, dvs. hur förnuftet segrar över okunskapens mörker.

Av altarprydnaderna från perioden, bevarade på ursprunglig plats, är 25 altartavlor, infattade i skulpterad ram eller altarpuppställning. Därtill finns 13 altarmålningar som flyttats från korväggen till annan plats i kyrkorummet, då de ersatts av nya altarprydnader. I 29 kyrkor finns altartavlor eller reliefer insatta på 1900-talet, de flesta före 1950. I sju kyrkor används altarprydnader tillkomna före 1760.

Som alternativ till altarmålningar förekom ofta altarkors och i en del fall altarpredikstolar. Det nakna korset med törnekrans och svepduk, ett av nyklassicismens favoritmotiv, finns bevarat som altarprydnad på ursprunglig plats i 18 kyrkor. Vackra och tidstypiska exemplar står bl.a. i Borgvattnet (Jä) och Liden (Me), bägge med korfönstret som fond, samt i Frostviken (Jä) och Långsele (Ån). Ytterligare 16 kyrkor har haft altarkors, i några fall nu sekundärt placerade.

Anordningen med predikstolen placerad över altaret, en lösning som uppstod i Tyskland på 1600-talet, var vanlig i Sverige under den aktuella perioden, inte minst i Norrland (SvK vol 210, s. 140). På 1830-talet uttalade K. Maj:t att altarpredikstolar var en olämplig lösning, men något formligt förbud tycks det inte då ha varit fråga om. Många altarpredikstolar tillkom även efter 1840, men deras popularitet minskade. Åtskilliga upplöstes och ersattes under 1800-talets senare del. I Härjedalen finns en altarpredikstol bevarad i Storsjö kapell, i Jämtland i Vallbo kapell (övertagen från Mörsil) och i Stugun, i Ångermanland i Hemsö. Altarpredikstolar har också funnits i Rätan (Jä), Skön och Svartvik (Me), Helgum och Ramsele (Ån).

Predikstolar

Ovanligt många predikstolar från tiden 1760–1860 är bevarade i de fyra landskapen, sammanlagt 65 st, inklusive de nämnda altarpredikstolarna (sju i Härjedalen, 28 i Jämtland, nio i Medelpad och 21 i Ångermanland). 24 predikstolar är tillverkade före 1800. I 10 kyrkor ha man behållit en äldre predikstol, de flesta från 1600-talet, i 11 kyrkor är de nuvarande predikstolarna tillkomna efter 1860. Ofta finns en eller ibland flera äldre predikstolar kvar i kyrkans förvar. Det var vanligt att predikstolar vandrade mellan kyrkor; när man fick råd att skaffa ny i en församling såldes eller skänktes den gamla till en kyrka där kyrkokassan var mindre välförsedd. Häggdånger köpte t.ex. år 1785 sin predikstol, byggd 1730, från närbelägna Säbrå kyrka, Kolåsens kapell fick sin predikstol, byggd 1656, från Alsens kyrka.

Den förnämliga predikstolskonst som skapades av Johan Edler d.ä. och hans efterföljare presenteras ovan av Maj Nodermann. Även predikstolen framhövdes ofta av draperimålning på väggen, på samma sätt som altarpuppställningen fick sin illusoriska textila omramning. Även i detta avseende står Jämtland för de flesta och praktfullaste exemplen (ex. Aspås, Hallen, Häggenås, Lit, Offerdal).

Orglar och orgelläktare

Orgelläktare byggdes normalt samtidigt med kyrkans övriga fasta inredning, men det kunde ofta dröja länge till dess man hade råd till den stora investering som en orgel innebar. Läktarna i Härnösands stift är relativt likartat utformade, med slanka stöd i två eller flera rader, med en rak eller på mitten utbuktande barriär. Barriären dekorerats under hela perioden på likartat sätt. Mycket vanlig i de fyra landskapen är dekor med marmorerade spegelfält, gärna med smala kolonnetter eller pilastrar emellan. Spegelfälten har stående format och är rundade eller fasade upptill. Ett mindre antal har mer påkostad målad eller snidad och förgylld dekor i speglarna. Välbevarade exempel på rikt dekorerade barriärer av denna typ finns bl.a. i Vemdalen (Hr), Oviken (Jä), Borgsjö och Hässjö (Me) samt Sollefteå och Nordingrå (Ån). Breda liggande fält med snidad eller målad ornamentik förekommer också från 1780-talet och framåt, särskilt i Ångermanland, t.ex. i Långsele, Nora, Nätra och Stigsjö. Några få exempel på den söderut så vanliga läktartypen med balusterdockor finns i Arnäs, Gudmundrå och Trehörningsjö (Ån), och fanns i Föllinge (Jä).

Påfallande få orgelfasader finns kvar från tiden 1760–1860. Det är i allmänhet den andra eller tredje orgeln i kyrkan som vi möter i dagens kyrkor. I Härjedalen har endast Hede en orgelfasad från tiden (1856), alla de övriga har byggts senare. Åtta orglar i Jämtland tillkom under perioden, varav särskilt Ovikens från 1794 är intressant, ritad vid

Fig. 393. Ritning 1807 av O. Tempelman till orgelfasaden i Bergs kyrka (Jä). RA.

Drawing from 1807 by O. Tempelman for the organ front in Berg Church.

ÖiÄ och med genombruten fasad så att organisten kunde sitta vänd mot koret och se officianten. Samma modell tillämpades i Stigsjö (Ån) 1820, samt i Sunne (Jä) 1839, byggd av J. G. Ek. Ek hade verkstad i Torp (Me) och försåg ett stort antal norrlandskyrkor med orglar. Även Berg (1807, fig. 393) och Brunflo (1802) har tidiga ÖiÄ-ritade orgelfasader. I sex andra jämtlandskyrkor finns orglar byggda på 1860-talet, övriga senare.

I Medelpad finns det sju orgelfasader från den aktuella perioden, de äldsta i Borgsjö och Tuna (1790-talet). I Selånger byggde J. G. Ek 1838 en orgel av samma typ som i Oviken och Sunne. I de övriga medelpadskyrkorna är orglarna från 1860–70-talet (5 st) eller senare. I Ångermanland slutligen tillkom tio orgelfasader 1760–1860, alla de övriga utom en senare. Härnösands domkyrka äger en praktfull Cahmanorgelfasad från 1733, något justerad 1845. De äldsta fasaderna i övrigt finns i Arnäs (1807), Stigsjö (1819) och Granninge (1833). I Arnäs är även orgelverket från 1807 av Pehr Strand bevarat.

Bänkinredningar

Helt orörda bänkinredningar finns endast i de musealt bevarade kyrkorna, som i Stugun. Kravet på komfort, bekvämare ryggstöd och mer plats i bänkrummet har lett till att de flesta bänkinredningar utglesats och ombyggts helt eller delvis. I många fall har man dock tagit till vara största möjliga del av snickerierna, särskilt de ursprungliga bänkfronterna och bänkdörrarna.

Bänkinredningen följer det i landet allmänna mönstret. Slutna bänkvarter var det vanliga under hela perioden 1760–1860. De öppna bänkarna, gärna med höga utsirade gavlar, blev omtyckta kring sekelskiftet, men omoderna redan från 1920-talet. 47 av kyrkorna har idag sluten bänkinredning. I 12 av dessa är det fråga om återgång efter en period av öppna bänkar, medan de övriga är ursprungliga, men mer eller mindre moderniserade. Öppen bänkinredning från ca 1870 och framåt finns kvar i ett tjugotal kyrkor.

Antalet bänkar har minskat inte bara genom utglesning utan även genom att bänkar avlägsnats både i och mot koret för att vinna utrymme där och mot läktaren, för läktarunderbyggnad eller för att skapa ett ”kyrktorg” eller plats för samling nära ingången och vid bokbord och ev. garderob o.dyl.

1700-talets norrländska bänkinredning försågs ofta med snidade och bemålade prydnader i trä, prov på norrländsk hantverksskicklighet av högsta klass. De främsta bänkarna utsmyckades med korbågar (Hede, Vemdalen, Hr, Näs, Jä) och genombrutna bänkkron (Hede, Lillhärdal, Linsell, Storsjö, Vemdalen i Hr, Offerdal och Klövsjö i Jä, Borgsjö i Me). Från perioden närmast före 1760 bevaras även på många håll pyramider, som t.ex. i Oviken, Attmar, Tuna och Klövsjö. Pyramidernas klassicistiska motsvarighet blev svarvade eldurnor och piedestaler på de främsta bänkarna på var sida om mittgången (ex. Lillhärdal).

Ombyggda kyrkor

Viljan att skapa sköna och väl fungerande kyrkorum gällde givetvis även befintliga kyrkor, byggda före 1760. Inredning, utsmyckning eller inventarier från perioden 1760–1860 återfinns i större eller mindre grad i snart sagt samtliga bevarade äldre kyrkor i de fyra landskapen, något som återspeglas i Ingrid Telhammers och Maj Nodermanns uppsatser ovan. Dessa insatser faller utanför detta arbetes ramar, liksom de kyrkor som uppförts strax före år 1760 men fick sin inredning efter detta år. Sådana fall är Tynderö kyrka (Me), en av Daniel Hagman 1756–66 ombyggd medeltida kyrka med inredning från 1790-talet, samt kyrkorna i Stöde (Me, s. 35) och Säbrå (Ån, s. 36, fig. 39), den förra byggd 1757–59 och försedd med altarpuppställning och predikstol av Johan Edler d.ä. 1763, den senare en medeltida

Fig. 394. Hackås kyrka (Jä). Långhuset förlängdes åt väster 1770–71 och fick nytt spegelvalv. Altarpuppställningen och predikstolen utfördes av J. Edler d.ä. på 1780-talet. Arkitekturmålningen bakom altarpuppsetsen utfördes 1811 av Pehr Sundin. Foto Chr. Morberg, JLM 1973.

Hackås Church. The medieval church was enlarged 1770–1771, and was given a new ceiling. The altar piece and the pulpit were made by J. Edler the Elder in the 1780s, and the illusory architecture behind the altar was painted in 1811 by P. Sundin.

kyrka ombyggd 1758–59 av Daniel Hagman och med predikstol 1785 av samme Edler.

Här ska kort beröras kyrkor där dels kyrkorummet förlängts, dels inredningen förnyats under den aktuella perioden. Det blir då fråga om endast sex kyrkor: Överhogdal (Hr), Hackås, Mattmar och Näs (Jä), Ljustorp (Me) samt Ed (Ån). Överhogdal är en träkyrka från 1740-talet, alla de övriga medeltida stenkyrkor, förändrade i flera omgångar. Endast Näs och Hackås har ännu kvar sin inredning från perioden i stort sett intakt.

De tre jämtlandskyrkorna hör till pärlorna i den norrländska rokokon. Alla tre ombyggdes av Pehr Olofsson i Dillne på 1760–70-talen och har inredning av högsta klass av Johan Edler d.ä. med målningar av Anders Berglin.

Näs kyrka (s. 34, 44, fig. 26, 37, 50) har den mest helgjutna inredningen. Kyrkan fick nytt valmat tak och tresidigt kor 1762–63 med den medeltida kyrkans bredd bibehållen.

Torn byggdes av Simon Geting 1819–20. Edlers altarpupp-sats, predikstol, korbåge och bänkskärmar pryddes av Anders Berglin med friska blomstermålningar. Även spegel-valvet med kullist har målningar av Berglin. Skenarkitekturen i koret och läktarbarriärens dekor målades 1818 av Pehr Sundin.

Även *Mattmars* medeltidskyrka förstörades med nytt tresidigt kor 1766–68. Inredningen där är mindre enhetlig än i Näs. Från perioden är främst spegelvalvets figurmålningar av Berglin 1776 och den vackert snidade sakristiedörren från 1767. Det klassicistiska altarkorset tillkom 1864, predikstolen är från 1600-talet, bemålad 1736.

Än mer präglad av skilda tiders bidrag, sammansmälta till en märkligt harmonisk helhet, är interiören i *Hackås* (s. 36, 44, fig. 40, fig. 394). Den romanska kyrkan med välbevarat kor med absid och långhus med tidiga 1600-talsmålningar på väggarna förlängdes åt väster 1770–71, och kyrkan förvandlades till en tornlös salkyrka av Hagmantyp med valmat tak. Det medeltida koret blev sakristia. I det förlängda långhuset har Edler d.ä. på 1780-talet stått för altarpuppställning och predikstol, bägge mästertligt utförda, och Anders Berglin har målat både spegeltak och inredning. Pehr Sundin har kompletterat med arkitekturmåleri i koret 1811, bänkar och läktare är från 1771 resp. 1803. Hela ensemblen är mycket välbevarad.

Den medeltida kyrkan i *Ljustorp* (Me, s. 36) har utvidgats i två etapper. Daniel Hagman vidgade kyrkorummet åt väster och söder 1757 och försåg det med valmat tak. Det nya kyrkorummet fick altarpuppställning av Johan Edler d.ä., medan målaren här hette Anders Eklund. Denne utförde altartavlans och läktarbarriärens dekor. I nästa steg förlängdes kyrkan åt väster av Simon Geting 1838–40, samt försågs med torn och fick ett flackt sadeltak.

Simon Geting genomförde även tillbyggnaden i *Eds kyrka* (Ån), som 1793–94 förlängdes åt väster. Ett torn planerades i öster, men fullföljdes inte. Grunden användes i stället för ett nytt kor 1891, vid en ombyggnad som nu ger kyrkorummet dess huvudsakliga prägel.

Den panelade timmerkyrkan från 1744–49 i *Överhogdal* (Hr) förlängdes 1849–55 dels åt öster med en sakristia av kyrkans bredd, dels åt väster med ett torn. Byggmästare var Johan Nordell. Av inredningen finns idag föga kvar från perioden; det mesta förändrades eller avlägsnades vid renoveringar på 1940- och 50-talen.

Renoveringar

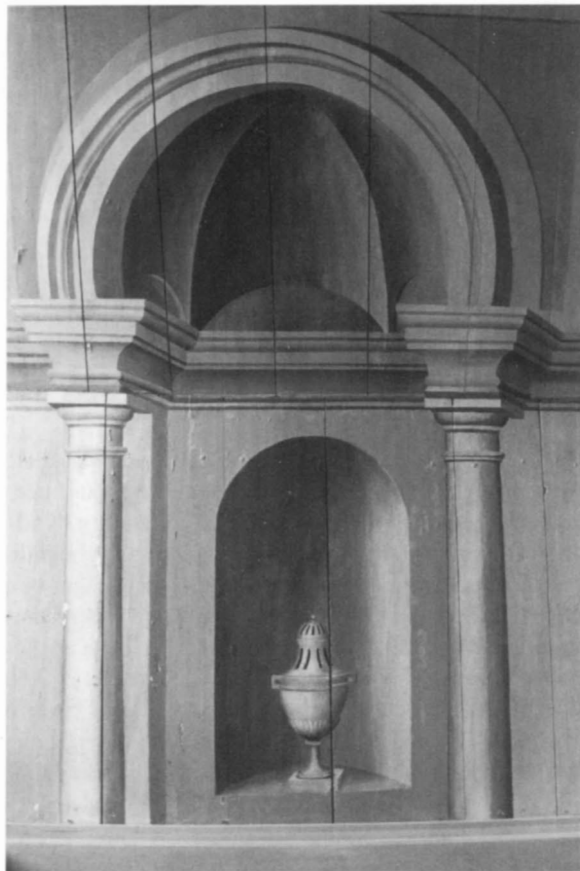
Under rubriken Kända viktiga förändringar och åtgärder anges i katalogen dokumenterade större ingrepp som gjorts i kyrkorna efter uppförandet. Det gäller både större underhållsinsatser, främst då färg- eller materialbyte ingår, nyanskaffningar och byte av inredningsdelar, samt alla de åtgär-

der som i dagligt tal brukar sammanfattas under begreppet restaurering. Eftersom denna term egentligen innebär återställande, och de flesta ingreppen avser förändring och omgestaltning, används här istället det mer neutrala ordet renovering. I de få fall då verkligen återställande till ursprungligt skick genomförts, benämns det för tydlighetens skull återrestaurering.

De flesta kyrkor har renoverats upprepade gånger, kanske med intervall på 20–30 år. Tidernas växlande smak och synsätt, liturgi och praktiska behov har påverkat de olika insatserna och överlagrats i dagens kyrkorum. De äldsta förändringarna är naturligt nog otydligast, ofta helt utplånade. Genom äldre fotografier och arkivhandlingar kan man i många fall bilda sig en uppfattning om hur kyrkorna förvandlats under de olika renoveringarna.

En lång rad arkitekter, ingenjörer och antikvarier har haft renoveringsuppdrag i stiftet, ett tjugotal har återkommit i

Fig. 395. Trompe-l'œil-målning med urna i nisch 1794 av Jonas Waggenius på västväggen under läktaren i Tuna kyrka (Me). Foto JS 1993. *Trompe-l'œil painting of an urn in a niche, painted in 1794 by J. Waggenius on the wall under the gallery in Tuna Church.*

minst två kyrkor. Därtill kommer ett antal okända, eftersom den ansvariges namn ofta inte framgår av tillgängliga handlingar. Många renoveringsarkitekter kom från storstäderna, mest Stockholm, och hade hela landet som arbetsfält. Under perioden från sekelskiftet till 1940-talet finner man kända namn som Gustaf Hermansson, Fredrik Falkenberg, Agi Lindegren, Otar Hökerberg, Karl Martin Westerberg, Erik Fant, Knut Nordenskiöld och Erik Lundberg (se Personregister för data och utförda verk). Andra var lokalt baserade och ofta verksamma inom ett av länen eller landskapen, som t.ex. Albert Thurdin, lektor, läns- och stadsarkitekt i Härnösand, länsantikvariern vid läns museet i Östersund Eric Festin och arkitekterna David Frykholm och Anders Ekman. Flest renoveringar stod länsarkitekt Gösta Rollin i Östersund för. Han har utfört 11 renoveringar i Jämtland och fyra i Ångermanland mellan åren 1942 och 1978. Efter 1950 har renoveringar bl.a. utförts av Tore Virke, John Åkerlund, Hans Jäderberg, Bengt Linnarsson och Tor Dal.

Under perioden ca 1870–1920 utfördes ett fyrtiotal större renoveringar i de aktuella kyrkorna. 1920–50 renoverades ett femtiotal, 1950–90 ett sextiotal. Föga finns kvar av de äldsta renoveringarna. Härnösands domkyrka är kanske den kyrka i stiftet där man tydligast kan urskilja spåren av de många renoveringar som kyrkan genomgått, på 1890-talet, 1930- och 1970-talen.

Renoveringar från sekelskiftet till 1950-talet

Exteriörerna berördes i allmänhet mindre än kyrkorummen. Undantag är bl.a. den 1994 nedbrunna Föllinge kyrka, som kraftigt omdanades både till det yttre och det inre dels 1880, dels på 1950-talet. Renoveringarna av de två brunna jämtlandskyrkorna Alsen och Rödön på 1920-talet innebar i bägge fallen att exteriörerna i stora drag återställdes med utnyttjande av de stående murarna, medan interiörerna blev helt förändrade. Nya tornavslutningar tillkom på 1870-talet i Offerdal (Jä) och Torp (Me) och 1914 i Ådals-Liden (Ån). Sollefteå kyrka fick sitt tresidiga kor 1907 och Svartvik tillbyggdes och fick ny exteriördekor 1917. Smärre förändringar, som separata ingångar till sakristior, nya portar samt nytt takmaterial, förekom särskilt under 1900-talets förra del.

Kyrkorummen omvandlades sällan genom regelrätt ombyggnad, men i några fall gjordes sakristian om till kor, t.ex. i Ytterlännäs (Ån) 1896, Skön (Me) 1900, Bjärträ (Ån) 1907. Åtgärderna i interiören gällde kring sekelskiftet oftast nya altarprydnader, öppna bänkinredningar med höga snidade gavlar och ny dekormålning på väggarna. Man önskade en stämningsskapande dämpad färgställning i kyrkorummet, ofta förstärkt genom antikglas eller glasmålningar i fönstren. Däremot målades ofta altarpuppställning-

ar, predikstolar, läktarbarriärer m.m. från 1880-talet och in på 1910-talet i vitt med guldlister (ex. Lillhärdalet och Hede, Hr, Torp, Me, Sollefteå, Ån). De originalfärger som då övermålades har i praktiskt taget samtliga fall senare återtagits fram, samtidigt som ofta valvens och väggarnas dekormålning från sekelskiftet i sin tur övermålades. Kyrkorummen som från början vanligen stått oeldade, med på sin höjd en eldstad i sakristian, fick från 1880-talet kaminer och värmeugnar för att höja temperaturen. Vedeldningen orsakade så småningom stark nedsotning av valv och väggar.

Mycket av 1870-talets nygotik finns ännu kvar i Svartviks kyrkorum (Me). En enhetlig och välbevarad interiör från 1880, ritad i nyrenässans av Fredrik Wilhelm Scholander, kan studeras i Mo (Ån). Inredning och målningar av Sven Linnborg, bänkar m.m. berättar i Ljusnedal (Hr) om renoveringideal kring 1905. Linnborgs målningar i Gideå, Styrnäs (Ån) och Undersåker (Jä) har senare dömts ut och flyttats eller övermålat. I Edsele (Ån) är altarpäggsdekoren ritad av Agi Lindegren kring 1900 i klassicerande stil, med altartavla efter den beundrade danske målaren Carl Bloch.

Kring 1920 ökade intresset för att ta fram äldre färgställning och dekor. Fredrik Falkenberg, som i Gudmundrå (Ån) 1911 både tog bort ursprunglig draperimålning och lät utföra ny altartavla och omfattande dekor på korvägg och i valvet, arbetade betydligt varsammare 1918 i Vemdalen (Hr) och 1923 i Klövsjö (Jä), där äldre målning togs fram och konserverades, så att interiörerna i stora drag fick sitt nuvarande utseende.

Från 1920-talet och i ökande grad därefter innebar renoveringarna funktionella och tekniska förändringar. Kaminerna ersattes undan för undan av modernare värmesystem, och de nedsotade valven och väggarna rengjordes och omålades. Inomhusklimatet förbättrades också av vindfång och innanfönster. Koret utvidgades genom att de främre bänkarna togs bort, för att få större utrymme för altartjänst, kör och förrättningar. Bänkar moderniserades och utglesades. Den ena ingången på långsidorna, vanligen den norra, sattes nu – och även senare – i många kyrkor igen, särskilt i Jämtland (ex. Aspås, Berg, Lockne, Ragunda; Haverö, Me, Skorped, Ån). Framför den stängda dörren anordnades ofta en dopplats med dopfunt, altare och altarmålning, inte sällan flyttad från huvudaltaret.

För de nya altarprydnaderna i koret och annan dekorativ utsmyckning anlätades både välkända konstnärer, verkamma runt om i landet, och lokala förmågor. Gottfrid Kallstenius har utfört dekor i Bodsjö (Jä) och Gunnar Torhamn i Härnösands domkyrka (Ån). Gabriel Strandbergs byzantiniserande omfattande dekor i Hällesjö (Jä) ersatte en tidigare klassicistisk utsmyckning. Andra återkomman-

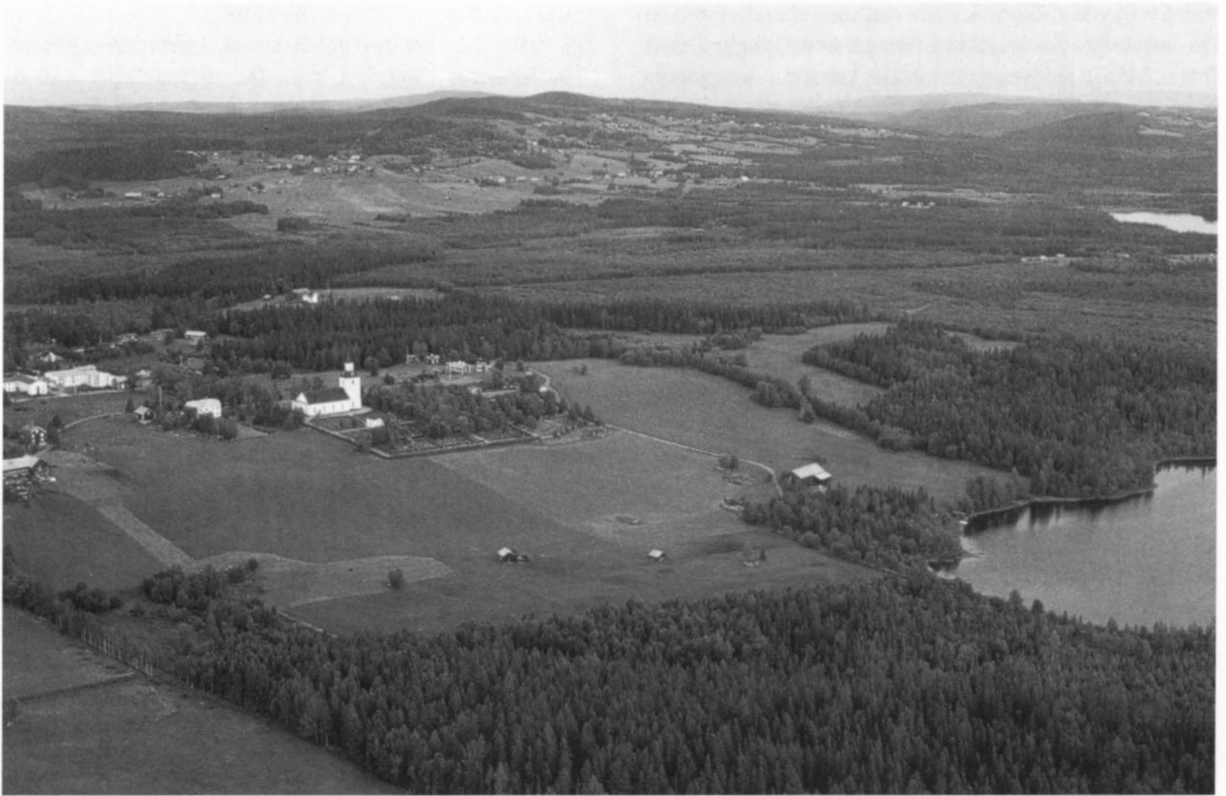

Fig. 396. Offerdals kyrka i Jämtland sedd mot nordväst. Flygfoto Jan Norrman, RAÄ 1980.
Offerdal Church in the province of Jämtland.

de namn är Caleb Althin, Olle Hjortzberg, Paul Jonze, Yngve Lundström och Karl Tirén. Nya altarprydnader tillkom på 1950-talet i Hotagen, Nyhem, Sundsjö (Jä), Hässjö, Björna (Me), Gideå (Ån).

Utrymmet under läktaren blev begärligt att utnyttja då nya behov av förråd, toaletter, brudkammare och kapprum uppkom. Inbyggnader under läktare blev från och med 40-talet ett mycket vanligt ingrepp i kyrkorna runt om i landet. Jämfört med många andra områden, t.ex. Småland och Skåne, har dock de fyra landskapen i Härnösands stift en förhållandevis stor andel kyrkor utan underbyggnad. Många av de äldre och mindre kyrkorna är fria från underbyggnader, bl.a. alla kyrkorna i Härjedalen utom Sveg. Knappt hälften, eller 44 av kyrkorna i katalogen har läktarunderbyggnader, en del mycket påtagliga, med väggar fram i liv med läktarbarriären, andra mer diskreta, ibland endast med skärmar ställda ett stycke in under läktaren.

Renoveringar efter 1960

Under 1960-talet gjordes många renoveringar i landet med ambitioner att markera det moderna snarare än att ta hänsyn till kulturhistoriska värden. I Härnösands stift är Carl Axel

Ackings omvandling av kyrkan i Skön (Me) ett av ganska få exempel på en sådan radikal renovering. De kliniskt raka bänkgavlarna i Hede (Hr), som så demonstrativt bryter mot den i övrigt enhetliga rokokoinredningen, är också tidstypiska.

De senaste decennierna präglas i allmänhet av större varsamhet och känsla för befintliga värden. Alltjämt utförs dock förändringar för att tillmötesgå en rad olika liturgiska, tekniska och estetiska krav. Åtgärder för att förbättra klimat, säkerhet, arbetsmiljö, akustik och ljus har tillkommit i sen tid, liksom anordningar för att underlätta för rörelsehindrade. Förbättrad förvaring för kyrkliga textilier krävs ofta av antikvariska skäl. Skötrum, väntrum och brudkammare hör till de vanliga önskemålen. Mycket rymliga biutrymmen med samlingssal och lillkyrka skapades genom en del läktarunderbyggnader på 1980-talet, t.ex. i de stora kyrkorna i Nordingrå och Nätra (Ån). Kororglar har anskaffats till många kyrkor.

Inställningen till färgsättningen i interiören varierar. Många renoveringsansvariga ansluter sig nära till den befintliga eller som original betraktade färghållningen, men drar den ofta mot ljusare valörer. Andra tillför gärna accen-

ter i annan kulör för att ge ökat liv åt interiören. Typiskt för 1970–80-talen är inslag av tegelrött eller dalablått i bänkinredning och andra snickerier. Ofta görs skillnad mellan äldre dekorerade ytor, som hanteras med största varsamhet av konservatorer, och odekorerade ytskikt i snickeriinredningen, som behandlas mindre aktsamt. Exempel på renoveringar från de senaste åren i stiftet finns i kyrkorna i Tännäs (Hr), Fors (Jä), Indal (Me), Gideå och Ytterlänäs (Ån).

Välbevarade kyrkorum

De allra flesta kyrkorna i de fyra landskapen är alltså till det yttre väl bibehållna, medan kyrkorummen genomgått många förändringar. Den som söker kyrkointeriörer i ursprungligt skick hänvisas till de mer eller mindre musealt bevarade kyrkorna, som Stuguns och Ovikens gamla kyrka. Däremot finns en hel mängd kyrkorum som i huvudsak har bibehållit eller återfått den karaktär de fick vid tillkomsttiden. "Välbevarad" används här med den innebörden. Det kulturhistoriska värdet i en kyrka ligger inte entydigt i att den är välbevarad – även medvetet genomförda förändringar speglar tidsandan och kan ge kyrkorummet nya kvaliteter. Att här särskilt de välbevarade kyrkorna lyfts fram hänger naturligtvis samman med detta bokverks syfte.

Flera av kyrkorna är återrestaurerade under 1900-talet, då man efter en period av omfattande förändringar rekonstruerat ett originalutseende. Inventarier som undanställts togs till heders igen, äldre färgsättning befriades från övermålning och bättrades, senare tillägg och dekor avlägsnades. Exempel på kraftigt förändrade och senare återrestaurerade kyrkorum är Hede och Lillhärdal (Hr), Berg, Borgvattnet och Klövsjö (Jä), Attmar och Lagfors (Me) och Styrnäs (Ån).

Flertalet kyrkor har dock genomgått en lugnare utveckling med gradvisa förändringar, varvade med underhåll, som i stort respekterat den ursprungliga utformningen. Yt-skikt och detaljer må ha ändrats och bytts ut flerfaldiga

gångar, men grundkaraktären är väl bevarad. Avslutningsvis ges en förteckning över de kyrkorum som har inredning och inventarier i huvudsak väl bevarade.

I *Härjedalen* finner man utöver Hede och Lillhärdal välbevarade kyrkorum i Linsell, Storsjö, Tännäs och Vemdalen, i viss mån även i Sveg. I landskapet är det endast Ljusnedal som helt har ändrat skepnad sedan tillkomsttiden.

I *Jämtland* finns de välbevarade kyrkorummen, förutom i Stugun och Oviken, främst i Brunflo, Lit och Offerdal. Därtill kommer de ombyggda kyrkorna i Näs och Hackås. Tidstypiska och harmoniska interiörer finns även i Aspås, Berg, Bodsjö, Borgvattnet, Bräcke, Fors, Hallen, Hamnerdal, Hotagen, Häggenäs, Klövsjö, Lockne, Mörsil, Nyhem, Ragunda nya, Ström, Sunne, Undersåker, Viken och Östersund. Läktarunderbyggnader finns i alla utom Bodsjö, Borgvattnet, Klövsjö, Nyhem, Offerdal, Stugun, Viken och Östersund. Påtagligt förändrade sedan byggnadstiden är Handöl, Hällesjö, Kolåsen och i någon mån Kyrkås.

De välbevarade kyrkorna i *Medelpad* finner man i Borgsjö, Haverö, Hässjö, Indal, Liden, Selånger, Timrå och Tuna. Attmar och Lagfors har återrestaurerats, Skön, Svartvik och Torp har genomgått omfattande ändringar i senare tid. Fria från läktarunderbyggnader är Borgsjö, Haverö, Lagfors, Liden, Svartvik, Torp och Tuna.

Ångermanlands bäst bevarade kyrkorum finns i Hemsö, Häggdånger, Nätra och Ådals-Liden, men välbevarade är också Arnäs, Bjärträ, Graninge, Gudmundrå, Helgum, Långsele, Nora, Nordingrå, Ramsele, Resele, Skorped, Sollefteå och Stigsjö. Styrnäs är återrestaurerad. Förändrade är bl.a. Björna, Edsele, Gideå, Gålsjö kapell, Härnösands domkyrka, Mo, Trehörningsjö och Ytterlänäs. Läktarunderbyggnad har ej utförts i Edsele, Fjällsjö, Gideå, Graninge, Gålsjö kapell, Hemsö, Sollefteå, Styrnäs och Ådals-Liden.

Litteratur

Se även litteraturförteckningar ovan till Telhammer, Nodermann och Sjöström, samt i SvK vol 210 s. 281.

Ahlund, M., Kyrkobyggmästaren Johan Nordell, i: Bebyggelsehistorisk tidskrift (BHT), nr 22, 1991, temanr om Övre Norrlands kyrkor.

Bergström, E. J., Magnusson, G. och Raihle, J., Härjedalen. 1990.

Berthelson, B., Den kyrkliga byggnadskonsten, i: Härnösands stift i ord och bild. 1953.

Hamborg, P. G., I kor och skepp, i: Härnösands stift i ord och bild. 1953.

Hellman, B., Stiftets fiskekapell, samt Stiftets kyrkor, i: Härnösands stift i ord och bild. 1953.

Kyrkobyggnader 1760–1860. Del 1 Skåne och Blekinge, SvK vol. 210, 1989; del 2 Småland och Öland, SvK vol. 216, 1993; del 3 Övre Norrland, SvK vol. 217, 1993.

Lindström Saxon, J., Jämtlands läns kyrkor i ord och bild. 1904
Sjöström, I., Tegnérledan – vår vanligaste kyrka, i: Svenska hus. Landsbygdens arkitektur – från bondesamhälle till industrialism. 1995.

Sveriges kyrkobyggnader i ord och bild. Härnösands och Luleå stift. 1934.

Sveriges Kyrkor, konsthistoriskt inventarium. Medelpads kyrkor, 1939; Härjedalens kyrkor, 1965.

Unnerbäck, A., Utsikt från Väderstads kyrka, i: BHT nr 17–18, 1989.

Våra kyrkor. Klarkullens förlag. 1990.

Vår svenska kyrka. 1950.

Åman, A., Kyrkorna i det långa perspektivet, i: BHT nr 22, 1991.

Kronologisk förteckning över nybyggda kyrkor

I förteckningen upptas samtliga kyrkor i katalogen, dvs. nybyggda 1760–1860, med landskapsbe-teckning, material och byggmästare. Senare om- och tillbyggnader ej medtagna. Ej bevarade (inkl. förstörda/återuppbyggda) markeras med kursiv.

Kyrkorna i kronologisk ordning

Föllinge I (Jä), 1758–61, trä
Åsarna (Jä), 1758–64, trä
Ovikens gamla (Jä), 1758–63, sten
Graninge (Ån), 1759–61, trä
Attmar (Me), 1760–62, sten
Indal (Me), 1761–63, sten
Barsviken (Ån), 1762, trä
Tåsjo (Ån), 1762–67, trä
Junsele (Ån), 1763, trä
Vemdalen (Hr), 1763, trä
Offerdal (Jä), 1766–67, sten
Borgsjö (Me), 1766–68, sten
Skeppshamn (Me), 1768, trä
Multrä gamla (Ån), 1768–75, sten
Sollefteå (Ån), 1769–74, sten
Lillhärdal (Hr), 1770–71, sten
Brunflo (Jä), 1770–74, sten
Hede (Hr), 1770–75, sten
Grunnan (Ån), 1771, trä
Viksjo I (Ån), 1771, trä
Viksjo II (Ån), 1771, trä
Lagfors (Me), 1772–73, trä
Skorped I (Ån), 1775, trä
Hallen (Jä), 1775–76, sten
Gålsjö (Ån), 1775–76, trä
Tuna (Me), 1776–78, sten
Linsell (Hr), 1777–78, trä
Hammerdal (Jä), 1778–82, sten
Selånger (Me), 1780–81, sten
Borgvattnet (Jä), 1781–82, trä
Arnäs (Ån), 1782, sten
Rövik (Me), 1772, trä
Stigsjö (Ån), 1782–85, sten
Torp (Me), 1782–85, sten
Häggdånger (Ån), 1784–85, sten
Ankarede (Jä), 1785?, trä
Stuguns gamla (Jä), 1786, trä
Högsjö nya (Ån), 1786–89, sten
Helgum (Ån), 1786–90, sten
Holms gamla (Me), 1790–92, trä
Lockne (Jä), 1791–93, sten

Byggmästare

Olof Månberg
”sockenbor”
Pehr Olofsson i Dillne

Daniel Hagman
Daniel Hagman

Sven O. Hellström
Pehr Zackrisson i Kubbe
Olof Månberg
Pehr Olofsson i Dillne
Daniel Hagman
Per Isaksson, Erik Nilsson, Johan Olofsson

Daniel Hagman, Pehr Hagmansson
Pehr Olofsson i Dillne
Daniel Hagman, Pehr Hagmansson
Pehr Olofsson i Dillne

Pehr Zackrisson i Kubbe
Pehr Zackrisson i Kubbe

Pehr Zackrisson i Kubbe
Pehr Olofsson i Dillne

Daniel Hagman, Pehr Hagmansson
Pehr Tholsson
Pehr Hagmansson
Daniel Lundqvist, Johan Chr. Loëll
Pål Pehrsson
Pehr Hagmansson

Pehr Hagmansson
Daniel Lundqvist, Johan Chr. Loëll
Pehr Hagmansson

Pål Pehrsson
Pehr Hagmansson
Pål Pehrsson
Pål Pehrsson
Simon Geting

Hässjö (Me), 1792–95, sten
 Berg (Jä), 1793–97, sten
 Bodsjö (Jä), 1794–96, trä
 Viken (Jä), 1793–99, trä
 Timrå (Me), 1794–96, sten
 Lit (Jä), 1794–97, sten
Hotagen I (Jä), 1795, trä
 Rätan (Jä), 1795, trä
 Klövsjö (Jä), 1795–97, trä
 Skeppsmalen (Ån), 1796–99, trä
 Ljusnedal (Hr), 1797, trä
Björna I (Ån), 1798–99, trä
Bodum (Ån), 1798–99, trä
 Edsele (Ån), 1799, trä
 Snöan (Ån), 1800, trä
 Gudmundrå (Ån), 1800–01, sten
 Handöl (Jä), 1804–06, trä
 Nora (Ån), 1804–06, sten
 Gideå (Ån), 1804–09, trä
 Nätra (Ån), 1805–07, sten
Bjurholm (Ån), 1806–07, trä
Rödön (Jä), 1806–11, sten
Alanäs gamla (Jä), 1808, trä
 Föllinge II (Jä), 1811–15, trä
 Storsjö (Hr), 1812, trä
 Fors (Jä), 1814–34, sten
 Fjällsjö (Ån), 1817–18, trä
 Ådals-Liden (Ån), 1817–20, trä
 Nordingrå (Ån), 1820–25, sten
 Ström (Jä), 1823–45, sten
 Mo (Ån), 1824–26, trä
 Långsele (Ån), 1826–27, sten
 Sundsjö (Jä), 1827–31, sten
 Häggenås (Jä), 1831–37, sten
 Sunne (Jä), 1833–35, sten
 Frostviken (Jä), 1833–39, trä
 Resele (Ån), 1834–41, sten
 Östersunds gamla (Jä), 1834–45, trä
 Trehörningsjö (Ån), 1836, trä
 Kyrkås nya (Jä), 1839–45, sten
 Aspås (Jä), 1840, sten
Alsens gamla (Jä), 1840–47, sten
 Tännäs (Hr), 1840–55, trä
 Skorped II (Ån), 1842–43, trä
 Härnösand (Ån), 1842–46, sten
 Bjärträ (Ån), 1844–47, sten
 Sveg (Hr), 1845–47, sten
 Kolåsen (Jä), 1846–47, trä
 Ragunda nya (Jä), 1846–47, sten
 Hällesjö (Jä), 1846–53, sten
 Haverö (Me), 1847–50, sten

Simon Geting
 Johan Chr. Loëll
 Pål Pehrsson
 Enar Pehrsson
 Pehr Hagmansson
 Simon Geting

Pål Pehrsson
 Pål Pehrsson

Johan Fransman
 Erik Jonsson från Åsele
 Marcus Olofsson i Öhn
 Pål Pehrsson

Simon Geting

Simon Geting

Simon Geting?
 Olof Olofsson
 Johan Chr. Loëll
 Erik Ersson
 Jonas Ångman
 Johan Fransman
 Lars David Geting
 Jon Mattson
 Erik Ersson
 Simon Geting
 Frans Agathon Lindstein
 Lars David Geting
 Simon Geting
 Simon Geting
 Anders Jacob Åkerlund
 Anders Åkerlund
 Magnus Selberg
 Lars David Geting
 Carl Edholm

”sockenbo”

mur.gesäll Sundell, Ivar Pålsson, Erik Larsson
 Anders Åkerlund
 Anders Åkerlund
 Johan Nordell
 Lars David Geting?
 A. M. Atterberg
 Lars David Geting
 Jacob Norin
 Anders Hållström
 Frans Agathon Lindstein
 Frans A. Lindstein, Nils H. V. af Trolle
 Jacob Norin

Skön (Me), 1847–50, sten
Svartvik (Me), 1848–49, trä
Styrnäs (Ån), 1848–50, sten
Ytterlännäs nya (Ån), 1848–54, sten
Undersåker (Jä), 1850–56, sten
Björna II (Ån), 1851–53, trä
Mörsil (Jä), 1851–53, sten
Hotagen II (Jä), 1851–61, sten
Nyhem (Jä), 1852–53, trä
Ramsele nya (Ån), 1855–57, sten
Liden (Me), 1856–58, sten
Hemsö (Ån), 1856–65, trä
Bräcke (Jä), 1857–59, trä

Jacob Norin

Jakob, Per och Sven Norin

Jacob Norin

Alfred M. Svensson

Erik Jonsson fr. Åsele

Alfred M. Svensson

Ivar Pålsson, Olof Ersson

Pehr Carlsson

J. A. Lagerstrand

Johan Nordell

J. Wassberg

Johan Nordell

Summary

CHURCH BUILDING AND CHURCH INTERIORS IN THE DIOCESE OF HÄRNÖSAND

By INGRID TELHAMMER (pages 11–30)

The local master-builders

In Norrland, the northern part of Sweden, around the middle of the 18th century there was the beginning of a very active period of the building of new churches and the alteration of older churches. In spite of the checking, approval and surveillance activities of the Överintendentsämbetet—the Board of Public Works and Buildings in Stockholm—which began in 1759, the local master-builders and carpenters continued to a great extent to put their own stamp on the planning and design of churches over a long period of time. It was for this reason that during the late 18th century the Rococo style lived on in the country districts of Norrland and that it was not until first some years into the 19th century that neo-Classicism began to make its real impact.

In 1756 Daniel Hagman became master-builder of the diocese, and together with his son, Pehr Hagmansson, they greatly influenced church building in the Provinces of Jämtland and Härjedalen up until the time around the year 1800. The basis for their churches lay in the Baroque church type, but simplified to become hall churches which were more suited to the economic conditions that existed in the small parishes in Norrland (Figs 2–3). In the 1780s, however, the son Pehr to an increasing extent went over to building in accordance with the intentions of the Överintendentsämbetet (Figs 4–5). Simon Geting, who was active from around 1800 (Figs 6–7) and his son Lars David Geting, who was active until the 1840s wholly represent, on the other hand, the neo-Classical style of church building. Another master-builder who was active within the diocese at the end of the 18th century and the beginning of the 19th century was Christoffer Loëll. Several rustic master-builders such as Pehr Olofsson from Dillne (Figs 8–9), Pål Pehrsson from Stugun (Figs 10–13) and Pehr Zackrisson from Anundsjön also belonged to the group of much-used master-builders during the same period who set their stamp on church environments—not least in connection with their bell-towers.

Chapel building from the coast to the mountains

The many chapels which were built for the use of fishermen when they lived out in the archipelago during the summer fishing season and for the people who lived in Lapland form a characteristic element among the churches of northern Sweden. In the same way also the arrival of mining activities and of ironworks brought with it the need for special

chapel buildings for the people who lived in these rural industrial communities.

The fishermen's chapels all have similar plans and consist of simple buildings built with horizontal logs (Figs 14, 389–90), and have the interior of the chapel open to the ridge. The chapels in the rural industrial communities, also timberbuilt, frequently had an octagonal plan form (Fig. 15) and were richly furnished at the expense of the mine or ironworks owners. The Lapp chapels (Fig. 16) have the same rectangular plans as the fishermen's chapels although many of them were later altered so as to become a more conventional church type. Again like the fishermen's chapels many of them inherited old furnishings and fittings from some parish church in the vicinity.

Svante Albert Blombergsson and his pupils

Between 1830 and 1860 two artists from the Province of Hälsingland, Svante Albert Blombergsson (1810–1875) and Olof Hofrén, set their stamp on a considerable number of churches in the diocese (Figs 17–19). Blombergsson had studied at the Konstakademien in Stockholm where he had Fredric Westin as a teacher. Westin's well-known painting "The Resurrection of Christ" from 1823 for Kungsholms Church in Stockholm became the model which Blombergsson copied most frequently, as was also architect S. G. Gjörwell's architectural setting for the painting in Kungsholms church. Olof Hofrén came as an apprentice to Blombergsson and after studies at the Konstakademien in Stockholm he became a master in 1845. Hofrén painted a series of impressive altar-wall decorations and pulpits, above all in churches in the Province of Ångermanland. Hofrén in his turn had several apprentices and assistants, among whom was Gustaf Mauritz Kjellström who co-operated with Hofrén on many of his commissions (Figs 20–21). One follower was Lars Erik Hofrén who had been a pupil of Blombergsson's around the year 1850 and who later worked on large chancel decorations in many of the Ångermanland churches during the latter half of the 19th century. Hofrén adapted his strict grisaille decorations in white and gold to the well-lit neo-Classical church interiors.

Baptismal angels

In the churches in Norrland there are series of very special baptismal stands in the form of sculptured, standing angels (Figs 22–32), the first of which dates from the year 1718.

These baptismal angels who carry the baptismal bowl, and often also the baptismal towel over one arm, can in all probability have derived from the assistant angels who at an early stage were depicted in works of art in connection with the baptism of Christ. The same applies to the suspended, lowerable baptismal angels who have their origin in northern Germany during the 17th century and who also appear in the old Swedish Götaland. The foremost of the sculptors who made these Norrland baptismal angels was

Johan Edler the Elder, whose baptismal angels were usually made at the same time as he carried out his furnishing commissions such as altar-pieces and pulpits. Within the Diocese of Härnösand baptismal angels became common in the Provinces of Jämtland, Härjedalen and Ångermanland, while they were wholly absent in the Province of Medelpad. This form of baptismal stand did not cease to be made until the middle of the 19th century.

CHURCH INTERIORS FROM ROCOCO TO EMPIRE

By MAJ NODERMANN (pages 31–56)

The large number of extended and newly-built churches also necessitated new forms of interiors and furnishing. It was the local craftsmen such as master-builders, sculptors and painters who were chosen for this type of commission, and the centre for the provincial yet at the same time high-class Norrland–north of Sweden–Rococo became the Province of Jämtland, which also functioned as a centre for the spreading of the style. The impulses for this flowering art form came originally from Stockholm and were introduced into Jämtland by Carl Hofverberg (1695–1765) via the altar-piece which he made for Rödön Church (Fig. 33) with Jonas Granberg as his assistant. But the person who really created and spread the robust Jämtland Rococo was, however, Johan Olofsson Edler (1734–1797), all of whose education had been within Jämtland but whose professional activities in time spread far outside his home province. As models and sources of inspiration for his work he turned mainly to German etchings (Figs 41, 46) and on occasion also French etchings (Figs 35–36). The activities of the Jämtland artists extended all over the diocese although not into the Province of Hälsingland.

The new Rococo style came to the Province of Härjedalen in the 1760s through the work of Jöns Ljungberg (1734–1818) who was active as a pulpit builder and as a worker in ebony (Figs 42–43). One of his pupils, Olof Ingebriktsson, was still working with the curved forms of the Rococo style as late as the year 1818.

In the large, neo-Classical churches the often windowless back wall of the chancel demanded some special form of treatment in order to hold the eye. Around the year 1800 the richly designed Rococo altar arrangements were replaced by an austere form of altar architecture with col-

umns framing the large altar cross which was characteristic of the period. In contrast to the older altar piece's heavily simplified altar decorations the new altar arrangements were, however, supplemented by rich painted decoration on the back wall of the chancel of trompe-l'œil character with decorative additions of painted blue draperies held together by playing cherubs. This combination of illusory architecture and draperies was created in Jämtland by the two painters Jonas Wagenius (1744–1808), Pehr Sundin (1760–1827), and the sculptor Jonas Edler the Younger (1764–1832), all of whom had received their art education in Stockholm. This type of altar arrangement became extremely popular both within and outside of the Province of Jämtland (Figs 45, 47, 55). Pehr Sundin's son, Göran (1795–1857), continued this tradition in 14 churches within the Diocese of Härnösand, in two cases in collaboration with his father.

The origin of this new form of altar arrangement can not be fully determined. It was not initiated by the Överintendentsämbetet—where draperies could scarcely have been said to have been included among the forms used by its architects—nor do older engravings provide us with any clues as to its background. One artist, however, can have exerted a certain degree of influence; namely the one generation older painter Paul Hallberg (1734–1789) who lived in the town of Hudiksvall and who carried out a great deal of work in connection with church interiors in the Province of Hälsingland (Figs 54–56). A classical illusory perspective was painted in Hudiksvall Church in 1796 by Hans Frantzson (Fig. 57) and was in all probability greatly admired by the Jämtland painters.

HÄRNÖSAND CATHEDRAL AND ITS ARCHITECT

By INGRID SJÖSTRÖM (pages 57–72)

The Cathedral was built in Härnösand, a diocesan capital and seat of the Provincial Governor, on the coast of Norrland—northern Sweden—during the years 1842–46. It is the second youngest of Sweden's fifteen cathedrals. Ever since the diocese was formed in the year 1647 the old town-church, which was built in the 16th century and subsequently frequently altered and extended had had to serve as a cathedral. As early as the 1780s there was a wish to demolish it and build a new church, but it was not until 1841 that the Cathedral congregation had succeeded in collecting sufficient funds for this project. A series of proposals for the new church had been presented and rejected, partly in the 1790s and partly in the 1830s (Fig. 74).

The proposal which was finally agreed on had been prepared by the Överintendentsämbetet—the Board of Public Works and Buildings—the official authority in Stockholm which had had the responsibility of supervising public building, which included church building, since 1759. The church type is relatively uncommon in Sweden; a three-aisle nave church with a short transept, a semicircular chancel with five large windows, a tower above the middle of the chancel, and a west front which is emphasized by a temple portico with four columns standing on a pediment, and two side towers. The church is located at a high point in the town and is a characteristic landmark both when seen from the land side and when seen from the sea (Figs 59–65, 75–76).

The exterior of the church is plain and without decoration and has remained basically untouched since it was built. The interior was also originally very simple with decoration limited to gilded ornamentation on the altar cross in the well-lit chancel, and on the pulpit, the organ and the gallery fronts. Today, however, after the restorations which were carried out during the 1890s and the 1930s the interior is considerably more richly decorated (Fig. 63).

From an art history point of view Härnösand Cathedral has only been dealt with in short studies. One reason for this is, no doubt, that the architect, Johan Adolf Hawerman (1812–1885), was a less well-known architect and also that up until 1975 it was believed that the Cathedral had in fact been designed by his younger brother Ludwig.

Johan Adolf's architectural career was very much influenced by the fact that he was the nephew of the leading Swedish architect of the period, Fredrik Blom (1781–1853). Blom was the Director of the Överintendentsämbetet 1836–1844, Professor of architecture at the Konstakademien, chief architect (with the rank of colonel) for the

Royal Swedish Navy, and his services were frequently used by the Crown Prince, later King Karl XIV Johan (Bernadotte). Like Blom Hawerman grew up in the town of Karlskrona, a naval base in the south of Sweden, a town which was characterized by monumental buildings designed both by Nicodemus Tessin the Younger and by Sweden's leading neo-Antique architects.

In 1828 Hawerman moved to Stockholm and in 1830 he began his architectural studies at the Konstakademien. During his student years he was allowed to assist Blom in the latter's different architectural commissions and in 1833 he was given an unpaid, and in 1847 a paid position at the Överintendentsämbetet. Already in 1836 he became a teacher at the school of architecture at the Konstakademien, and in 1850 he became professor. Fredrik Blom's influence undoubtedly contributed greatly to this rapid career.

When, in December, 1841 Blom in his capacity of Director of the Överintendentsämbetet gave his barely thirty-year-old nephew the prestigious commission to prepare proposals for the new Härnösand Cathedral, Hawerman already had long experience of different kinds of projects at the Överintendentsämbetet. He had drawn proposals in connection with some fifteen churches, both for church buildings and for altar arrangements and pulpits (Figs 69–71). He had also worked on a large number of secular buildings, although in this context mainly with repair work and minor alterations. During the years 1841–1842 he was engaged on work on a large privately owned theatre building in Stockholm.

The majority of these projects were executed in neo-Classical style with a leaning towards the neo-Renaissance style which at that time was beginning to be modern. But Hawerman also experimented with Gothic Revival elements at an early stage in his career. This was probably the result of the influence of his uncle who was one of the first architects in Sweden to use this new style trend. Very few of Hawerman's early projects bear witness to any exceptional talent on his part; some of the church projects are rather clumsily executed.

Throughout his life Hawerman eagerly studied all the collections of prints and books on architecture that he could find and he was particularly interested in Gothic Revival buildings on the continent. This is illustrated by the hundreds of his sketches which have been preserved, the majority of which are copies and tracings of different originals (Figs 66–67). It was not until the autumn of 1842 that he

had the opportunity to travel abroad and to see new and old architecture with his own eyes.

The rather sparse material which has been preserved from the time before 1841 does not provide us with any reliable basis on which to judge what influenced Hawerman in his planning and design of Härnösand Cathedral. The basic concept can be derived from St Peter's Church in Rome; a basic concept of which variations were used in a number of Baroque churches and even during the neo-Antique period, both in Europe and America. As regards the tower and the west front Hawerman has undoubtedly learnt from architect C. F. Engel's Nikolai Church in Helsinki in Finland, although its small towers were not built until 1850.

Härnösand Cathedral contains several references to Swedish Baroque architecture, for example to a project, which was not built, by Nicodemus Tessin the Younger for a burial church in Stockholm. Yet another is an unbuilt project from 1806 by Olof Tempelman for new towers for Tessin the Younger's Fredrikskyrkan Church in Hawerman's home town of Karlskrona which has been used as a model for the small towers on the west front of Härnösand Cathedral (Fig. 77).

Judged on its exterior Härnösand Cathedral is a fully-neo-Classical building, while the interior with its graceful arcades has more of the air of the neo-Renaissance style. In 1840 neo-Classicism was already outmoded in leading architectural circles in Stockholm and the neo-Medieval styles were in the process of being introduced.

The Cathedral was built can be an explanation why it was hardly imitated at all in any of the parish churches that were built in the diocese during the years that followed. There are, however, some similarities to be found in a few churches built during the 1840s and 1850s. For example Åsele Church (Fig. 78) and Liden and Ramsele churches in Norrland.

In a longer perspective, however, Härnösand Cathedral is by no means unsuccessful, and the young Johan Adolf Hawerman grew in stature as an architect when faced with the challenge of designing a cathedral. With his classical education as a basis and with both support and inspiration from his uncle, Fredrik Blom, he succeeded in creating a building which with strength and authority asserts its position and status as the most distinguished church in both the town and the diocese.

Register över kyrkor

I registret upptas de kyrkor som förtecknas i katalogen (kursiverade), samt vissa andra norrländska kyrkor nämnda i uppsatser och översikt. Landskap anges inom parentes.

- Alanäs* (Jä) – S. 14 f., 21, 26, 44 f., 53, 55, 56.
Alsen (Jä) – S. 14 f., 21, 26, 44 f., 53, 55, 56.
Ankarede (Jä)
Arnäs (Ån) – S. 11 f., 45, 55.
Aspås (Jä) – S. 45, 55.
Attmar (Me) – S. 11 f., 14, 36, 53 f.
- Barsviken* (Ån) – S. 262.
Berg (Jä) – S. 14, 44, 53 f., 268.
Bjurholm (Ån)
Bjärträ (Ån) – S. 13, 22 f.
Björna (Ån)
Bodsjö (Jä) – S. 16, 53.
Bodum (Ån)
Borgsjö (Me) – S. 11, 14 f., 36, 53, 56.
Borgvattnet (Jä) – S. 45, 55.
Brunflo (Jä) – S. 12, 36, 44, 50, 53–56.
Bräcke (Jä) – S. 53, 54.
- Ed* (Ån) – S. 269 f.
Edsele (Ån) – S. 14, 16.
- Fjällsjö* (Ån)
Fors (Jä) – S. 13, 27 f., 45, 55, 264 f.
Frostviken (Jä) – S. 21, 28 f.
Föllinge (Jä) – S. 21, 44, 53, 56.
- Gideå* (Ån)
Graninge (Ån) – S. 20, 55.
Grunnan (Ån) – S. 19, 262 f.
Gudmundrå (Ån) – S. 12 f., 54 f.
Gålsjö (Ån) – S. 20.
- Hackås* (Jä) – S. 14, 36 f., 44, 53, 55, 269 f.
Hallen (Jä) – S. 14, 36 f., 44, 53 f.
Hammerdal (Jä) – S. 27 f., 44, 53 f.
Handöl (Jä) – S. 21.
Haverö (Me) – S. 22 f.
Hede (Hr) – S. 26 f., 44, 48, 54 f.
Helgum (Ån) – S. 16.
Hemsö (Ån) – S. 26.
Holm (Me)
Hotagen (Jä)
Häggdånger (Ån) – S. 12, 55 f.
- Häggenås* (Jä) – S. 13, 45, 54, 55.
Hällesjö (Jä) – S. 14, 45, 55.
Härnösand (Ån) – S. 54, 57–72.
Hässjö (Me) – S. 45, 48, 54–55.
Högsjö (Ån) – S. 11, 23 f.
- Indal* (Me) – S. 11, 14, 32, 54.
- Junsele* (Ån) – S. 17.
- Kall* (Jä) – S. 265.
Klövsjö (Jä) – S. 55.
Kolåsen (Jä) – S. 21.
Kyrkås (Jä)
- Liden* (Me) – S. 36, 70.
Lagfors (Me)
Lillhärdal (Hr) – S. 14 f., 27, 36 f., 53 f.
Linsell (Hr) – S. 27 f., 44 f., 55.
Lit (Jä) – S. 10, 12 f., 22, 27, 41, 44 f., 53 f., 56.
Ljusnedal (Hr) – S. 21, 54.
Ljustorp (Me) – S. 1, 19, 26, 36, 53, 55, 269 f.
- Lockne* (Jä) – S. 12, 36, 43 f., 53 f.
Långsele (Ån) – S. 13, 25.
- Mattmar* (Jä) – S. 54, 269 f.
Mo (Ån) – S. 13.
Multrä (Ån)
Mörsil (Jä) – S. 22.
- Nora* (Ån) – S. 12.
Nordingrå (Ån) – S. 12, 54 f., 264.
Nyhem (Jä)
Näs (Jä) – S. 27 f., 35, 40, 44 f., 53 f., 269 f.
Nättra (Ån) – S. 25.
- Offerdal* (Jä) – S. 26 f., 44, 53, 55 f., 272.
Oviken (Jä) – S. 14, 26 f., 34, 36, 44, 53, 55.
- Ragunda* (Jä) – S. 45, 55.
Ramsele (Ån) – S. 17, 46, 55, 70.
Resele (Ån) – S. 13, 22, 28 f.
- Rätan* (Jä) – S. 44, 54 f.
Rödön (Jä) – S. 14, 26, 31 f., 34, 41, 44, 51, 54 f.
Rövikén (Me) – S. 18, 262.
- Selånger* (Me) – S. 14, 44, 56.
Skeppshamn (Me) – S. 18 f., 262 f.
Skeppsmalen (Ån) – S. 19, 262 f.
Skorped (Ån) – S. 13–17.
Skön (Me) – S. 24, 26.
Snöan (Ån) – S. 262 f.
Sollefteå (Ån) – S. 27 f., 37, 53, 56.
Stigsjö (Ån) – S. 12, 22, 45, 53, 55.
Storsjö (Hr) – S. 44, 54 f.
Ström (Jä) – S. 45, 55.
Stugun (Jä) – S. 14, 16, 26, 53.
Styrnäs (Ån) – S. 24 f.
Stöde (Me) – S. 35, 269.
Sundsjö (Jä) – S. 54 f.
Sunne (Jä) – S. 45, 55.
Svartvik (Me)
Sveg (Hr) – S. 22, 26.
Säbrå (Ån) – S. 269.
- Timrå* (Me) – S. 12, 24 f., 55 f., 266.
Torp (Me) – S. 14, 54 f., 267.
Trehörningsjö (Ån)
Tuna (Me) – S. 11 f., 53, 56, 270.
Tynderö (Me) – S. 269.
Tåsjö (Ån)
Tännäs (Hr) – S. 21, 27, 39, 46 f., 54.
- Undersåker* (Jä) – S. 45, 54 f.
- Vemdalen* (Hr) – S. 38 f., 54 f.
Viken (Jä) – S. 21, 44.
Viksjö (Ån) – S. 17, 20.
- Ytterlännäs* (Ån) – 24 f.
- Ådals-Liden* (Ån) – S. 27 f., 37, 44 f., 50 f., 55.
- Åsarna* (Jä)
- Östersund* (Jä)
Överhogdal (Hr) – S. 14, 46, 269 f.

Personregister

utarbetat av Monica Ebeling

Registret omfattar arkitekter, byggmästare, konstnärer, hantverkare, orgelbyggare och företag. Personer med dubbelnamn, där det ena namnet är ett -son-namn, återfinns under det andra namnet. Ex. Jon Nilsson Gerdin på Gerdin. Firmanamn återfinns på första bokstav även om detta är ett egennamn, ex. A. Magnussons Orgelbyggeri, på A. Förkortningarna Hr, Jä, Me och Ån avser landskapen Härjedalen, Jämtland, Medelpad, Ångermanland. Ortnamn hänvisar till volymens katalogdel under resp. landskap, sidhänvisningar till uppsatsdelen.

A. Magnussons Orgelbyggeri AB, Mölnlycke. – Jä: Ragunda.

A. Mårtenssons Orgelfabrik AB. – Me: Selånger.

Acking, Carl Axel (1910–), arkitekt, konsthantverkare. Professor vid Lunds tekn. högskola, domkyrkoarkitekt. – Me: Skön.

Adelcrantz, Carl Fredrik (1716–1796), arkitekt, överintendent, Sthlm. – Jä: Oviken. Me: Holm. S. 44, 46, 50, 69.

Adolf Fredrik (1710–1771), svensk kung 1751–71. – S. 33.

Ahlberg, Olof (1876–1956), skulptör, Sthlm, född i Häggenås. Fr. 1900 studier vid Högre konstindustriella skolan i Sthlm, studier i Tyskland och Frankrike. – Jä: Föllinge, Häggenås, Ragunda.

Ahlgren, Isaac, schatullmakare, Sthlm. – S. 38.

Alef, Thorwald (1896–1974), skulptör, Sthlm. Född i Jönköping, studerat vid Konstakademien i Sthlm och i Paris. – Jä: Sundsjö. Me: Hässjö.

Allberg, B., fabrikkör. – Me: Skön.

Allberg, L., klockare, organist, Tuna. – Me: Attmar.

Almfelt, Lorentz Axel Fredrik (1781–1844), arkitekt, konduktör vid ÖIÄ. – Jä: Brunflo, Fors, Frostviken (Gäddede), Offerdal. Ån: Nora. S. 51, 56, 66.

Almgren, Mattias, medarbetare till Daniel Hagman. – Me: Borgsjö.

Almgren, Nils, snickarmästare, Sundsvall. Samarbetade med Daniel Hagman. – Me: Indal.

Althin, Caleb (1866–1919), målare, grafiker, Sthlm. Född i Karlskrona. Grundade 1896 en privat målarskola i Sthlm. – Ån: Härnösand, Sollefteå. S. 59.

Améen, Carl Gustaf (1864–1949), arkitekt vid ÖIÄ, avd.chef vid Sthlms byggnadskontor. – Me: Hässjö.

Andersson, A., orgelbyggare, Sundsvall. – Jä: Hällesjö.

Andersson, Bertil (Berthel, "Gammal-Bertil") (1766–1855), bonde, målare, förgyllare, snickare, urmakare. Haga, Lockne. Samarbetade med målaren Olof Andersson Hallberg. – Jä: Bodsjö. S. 46.

Andersson, Daniel, länsbyggmästare, Järpen, Edet och Undersåker. – Jä: Kolåsens kapell, Undersåker.

Andersson, Erik, målarmästare, Lit. – Jä: Kyrkås.

Andersson, Jöns, kyrkvård, Marsätt, Sundsjö. – Jä: Sundsjö.

Andersson, Karl? Axel?, byggnadsingenjör, Sollefteå. – Ån: Sollefteå.

Andersson, Nils (1778–1849), urmakare, torpare, Rossbol, Lockne. – Jä: Lockne.

Andersson, Olof, bildsnidare, snickare, Hålland? – Jä: Undersåker.

Andersson, Pär (1926–), konstnär, målare, lärare i muralmåleri vid Konstfackskolan i Sthlm 1959–72, bosatt i Lidgatu, Näsåker. Född i Skellefteå, utbildad vid Konstfack 1944–48, i Paris 1948–49 och vid Konstakademien 1951–56. – Me: Skön.

Andreasson-Palm, Ewy (1925–), målarinna, tecknare. Född i Nysunds socken, Örebro län. Studier i Spanien och Frankrike. – Jä: Ragunda.

Arking AB, arkitekt- och ingenjörskontor, Örnsköldsvik. – Me: Liden, Trehörningsjö.

Arndt, Johan (1555–1621), tysk teolog. – S. 26 f.

Asplund, Jöns (1766–1806), målare, Aspånäs (Espånäs), Ström. Upplärd hos Jonas Wagenius. – Jä: Hammerdal, Vikens kapell. Me: Selånger. S. 22, 44.

Atterberg, Anders Magnus (ca 1809–1887), byggmästare, Sthlm och Härnösand. Bisittare, ålderman och fullmäktig vid Sthlms byggnadsämbete. – Ån: Härnösand. S. 72.

Audran, Benoît (1661–1721), fransk kopparstickare, Paris. – S. 33.

Augustinsson, Johan, snickare. – Ån: Häggdånger.

Aveele(n), Johannes (Jan) van den (d. 1727), kopparstickare, f. i Leyden, fr. 1698 verksam i Sverige. – S. 37.

Belfrage, Doris Elsa Christina f. Brorsson (1886–?), konstnärinna. – Ån: Skorped.

Berg, Petter, bruksbyggmästare, Västanå, Viksjö. – Ån: Viksjö.

Berggren d.y., Olof, bildsnidare, Borgsjö och Selånger. Ende gesäll hos Olof Berggren d.ä. i Sthlm. – Me: Borgsjö, Selånger, Tuna.

Berglin (Berlin), Anders (1737–1805), bonde, målarmästare, Östnor, Hackås. Son till en dragon Olof Berglin i Berg. Arbetade ofta med Johan Edler d.ä. och Pehr Sundin. – Hr: Lillhärda. Jä: Alsen, Hallen, Oviken, Sunne, Åsarna. S. 34, 53, 269 f.

Berglund, Jonas (1771–1843), klockare, målare, Rätansbyn, Rätan. – Jä: Rätan.

- Berglund, Jöns*, bildsnidare, snickare, byggmästare, Skälänget och Österåsen, Åsarne. Verksam på 1850-talet. – Jä: Klövsjö.
- Berglund, Olof*, bonde. – Jä: Offerdal.
- Bergman, Olof Jönsson* (1667–1740), bildsnidare, klockare, Skedvik, Attmar. Sannolikt son till bildsnidaren Jöns Olofsson. – Me: Attmar.
- Bergstedt, Carl P.* (1809–1877), dekormålare, målarmästare, byggmästare, Östersund. – Jä: Kyrkås, Östersund.
- Bergström, Jöns* (1818–?), torpare, målare, Kövra, Myssjö. Elev till Göran Sundin. Andre son till målaren och torparen Jöns Bergström. – Jä: Aspås.
- Bergström, Lars Reinhold*, byggmästare, Östersund och Revsund. – Jä: Hallen.
- Bergström, Petter*, målare. – Me: Indal.
- Berlin(g), Carl (Karl) Ludvig* (1816–), målare. Son till lantmätaren Ludwig Berlin. 1835–39 gesäll hos Göran Sundin. Begav sig ca 1850 till Sthlm. – Jä: Sunne.
- Berthelsson, Anders*. – Se Bertilsson, Anders.
- Bertilsson (Berthelsson), Anders* (1791–1864), bonde, snickare, målare, förgyllare, murare, veterinär m.m., Haga, Lockne. Son till Bertil Andersson. – Jä: Bodsjö, Lockne, Östersund.
- Billman, P. O.*, tapetmålare, Sthlm. – S. 23.
- Billström, Erik Peter* (1819–1881), kantor, orgelbyggare, Strömsund och Sundsvall. Oexaminerad. Troligen upplärd av J. G. Ek i Torp. – Jä: Aspås, Häggenås, Liden, Ström. Me: Liden.
- Birch-Lindgren, Gustaf Malcolm* (1902–69), tekn. dr, arkitekt, Sthlm. Utbildad vid KTH. – Jä: Borgvattnet.
- Biskop (Beskopp), Hans Gabrielsson* (ca 1684–), byggmästare och snickare från Kronoby, Österbotten, Finland. Verksam i Sverige 1717–53. Biträdde landshövdingen Gabriel Gyllengrip i byggnadsärenden. Tycks på äldre dar ha återvänt till Österbotten. – Ån: Härnösand. S. 21.
- Bjelke, J. O.*, målarmästare, Östersund. – Hr: Ljusnedal. Jä: Sunne.
- Bjerkning Ingenjörbyrå AB*, Uppsala. – Me: Borgsjö, Haverö, Timrå. Ån: Sollefteå
- Björkstrand, Daniel* (1825–1917), orgelbyggare, Ilsbo. Oexaminerad, upplärd hos L. N. Nordqvist i Alfsta. – Hr: Sveg. Jä: Hallen.
- Björbling, snickare*. – Ån: Stigsjö.
- Björnlind, Jöns Halvarsson* (1721–1762), bildhuggare, formsnidare, bälgmakare, smed, Ljusnedal. Född i Lillhärdal, utbildad i Falun. Verksam vid Ljusnedals bruk. – Hr: Storsjö.
- Bloch, Carl Heinrich B.* (1834–1890), dansk målare och grafiker, professor vid Konstakademien i Köpenhamn fr. 1883. – Ån: Edsele.
- Blom, Fredrik* (1781–1853), ingenjör, arkitekt, Sthlm. Utbildad vid Flottans mekaniska kår, sedermera överste. Professor vid Konstakademien. T.f. chef för ÖIÄ. – S. 58–65, 67 f., 71 f.
- Blom, Petter* (1681/82–1756), konstnär, bildhuggare, snickare, byggmästare, Gävle. – Jä: Offerdal, Oviken. S. 26 f.
- Blom Carlsson* (före ca 1830 *Blom*), *Carl Gustaf* (1799–1868), arkitekt. 1818 konduktör vid ÖIÄ, 1828 tillförordnad arkitekt, 1841 professor vid Konstakademien, 1844 arkitekt vid ÖIÄ, 1862 intendent vid ÖIÄ. – Jä: Alsen, Nyhem, Ström, Östersund. Me: Hässjö. Ån: Hägdånger. S. 62, 66, 69.
- Blombergsson, Svante Albert* (1810–1875), målarmästare, målare, tecknare, grafiker, bildhuggare, Bergsjö, Söderhamn. Född i Hanebo (Hs), 1823 mekanikuselev i Ljusne, 1824 målarlärling vid P. E. Wallanders verkstad i Stockholm. Samtidigt studier vid Konstakademien med F. Westin som lärare. Gesällbrev 1830. Återkom till Hanebo 1837. Etablerade sig som målarmästare i Söderhamn 1837, där han startade målarskola. – Hr: Sveg. Me: Attmar, Haverö. Ån: Resele. S. 22 f., 26.
- Blomquist, J. Petter*, byggmästare, Mo och Hammerdal. – Jä: Hammerdal.
- Blomqvist, Johan* (1775–1851), orgelbyggare, Sthlm. Blev omkr. 1825 medarbetare till P. Z. Strand, vars verkstad han övertog 1844 tillsammans med orgelbyggaren A. V. Lindgren. Privilegierad 1845. – Ån: Långsele.
- Blomqvist, Marcus Jonsson*, målare, Östnoret, Åsele. – S. 46.
- Bohman, Arne* (1912–ca 1994), konstnär, målare, konservator, Näkten, Fåker. – Hr: Hede, Lillhärdal, Ljusnedal. Jä: Hallen, Hammerdal, Viken, Östersund.
- Boman (Bohman), Gustaf Ulrik* (1782–1807), konduktör vid ÖIÄ, tecknare, Sthlm. – Ån: Nora.
- Borg, Olof Andersson*, kyrkvård, Oviken. – Jä: Oviken.
- Borromini, Francesco* (1599–1667), italiensk arkitekt. – S. 71.
- Bouchardon, Jacques-Philippe* (1711–1753), fransk skulptör, bildhuggare, Sthlm. – S. 37.
- Boucher, François* (1703–70), fransk målare, kopparstickare, Paris. – S. 34, 36–38.
- Brandel, Sven* (1886–1931), arkitekt, utbildad och verksam i Sthlm. – Jä: Alanäs, Rödön.
- Bring, Erik Olofsson (Olsson)* (ca 1650–1708), bildsnidare, snickare, bonde, länsman, Bredbyn, Anundsjö. – Ån: Skorped.
- Brodin, And.*, borgare, Sundsvall. – S. 19.
- Brun, Charles le*. – Se Le Brun.
- Brunius, Carl Georg* (1792–1869), präst, professor i grekiska, arkitekt, konsthistoriker, Lund. – S. 65.
- Bruno Christensen & Sønner Orgelbyggeri*, Tinglev, Danmark. – Ån: Härnösand,

- Bråss, Jonas Olofsson (Olofsson, Olofzon)*, snickare, bildhuggare, soldat, Ljusdal. Verksam andra hälften av 1600-talet. – Jä: Borgvattnet. Me: Attmar.
- Bränngård, Kerstin* (1917–), tecknare, målare, glas- och textilkonstnär, Strömsund. Född i Sthlm. Utbildning i Isaak Grünevalds målarskola på 1940-talet samt Académie de la Grande chaumière, Paris. – Jä: Föllinge.
- Buhre*, borgaränka, Skeppshamn. – S. 19.
- Bygg & VVS-planering i Östersund AB*. – Jä: Mörsil.
- Byggnadsfirman K. A. Andersson*, Sollefteå. – Ån: Sollefteå.
- Bylander, Charles*, konstnär, målare. – Ån: Trehörningsjö.
- Bylund, E. A.?*, byggmästare, Haraby?, Östersund. – Jä: Bodsjö.
- Byman, Jöns* (1749–1790?), målare, förgyllare. – Jä: Ström. Ån: Edsele, Sollefteå.
- Byns Byggkonsult HB*, Erikslund. – Me: Torp.
- Byström, Jonas*, dekorationsmålare. Gesäll till snickaren P. Lindholm i Forse. – Ån: Helgum.
- Bång, Augustin*, borgare, Sundsvall. – S. 19.
- Bång, Isack*, borgare, Sundsvall. – S. 19.
- Bäck, Fredrik Magnus* (1788–1838), byggmästare, arkitekt, Sthlm. Mästarprov som byggm., 1807 e.o. konduktör vid ÖIÄ, 1812 ordinarie. – Jä: Östersund. Me: Timrå.
- Bäckström, C. A.*, kommunal byggnadsingenjör, Gäddede. – Jä: Frostviken (Gäddede).
- Cahman, Johan Niclas* (ca 1679–1739), orgelbyggare, Sthlm. Född i Flensburg, son och elev till orgelbyggaren Hans Heinrich Cahman vars verksamhet i Sthlm han fortsatte efter dennes död. – Ån: Härnösand.
- Cajanus*, brukspredikant, Lögdö. – S. 21.
- Calmander*, glasmålerifirma, Göteborg. – Ån: Ytterlännäs.
- Carlberg, Carl Wilhelm* (1746–1814), kapten, arkitekt, Göteborg. Stadsark. i Göteborg fr. 1804. – S. 69.
- Carlberg, Johan* (1788–1855), arkitekt, Sthlm. 1812–18 studier vid Konstakademien och Lantbruksakademien. E.o. konduktör vid ÖIÄ 1817, hovarkitekt 1835, arkitekt vid ÖIÄ 1841. – S. 61, 66.
- Carlsson (Karlsson), Per (Pehr)* (1801–1870), snickare, bildhuggare, bonde, kyrkvård, byggmästare, Hosjö, Sundsjö. Samarbetade ofta med Göran Sundin. – Jä: Borgvattnet, Bräcke, Fors, Nyhem, Sunne. S. 27 f.
- Carlsson, Per*, bildsnidare. – Me: Liden.
- Carlsson, Tor*, bildsnidare. – Me: Liden.
- Carracci, Annibale* (1560–1609), italiensk målare, Bologna. – Jä: Fors. S. 46.
- CEMA Bygg i Krokomb AB*, Krokomb. – Me: Borgsjö.
- Chapman, Fredrik Henrik af* (1721–1808), arkitekt, skeppsbyggmästare, Karlskrona. – S. 60.
- Christensson, Helge*, konservator, Sthlm. – Me: Attmar. Ån: Högsjö.
- Clason, Jacob Efraim (Ephraim)* (1743–1809), brukspatron, Graninge. – Ån: Graninge.
- Clason, Johan C.* (1667–1747), grosshandlare, brukspatron, Sthlm och Graninge. – Ån: Graninge.
- Cockerell, Charles Robert* (1788–1863), engelsk arkitekt, London. – S. 68.
- Curman, Sigurd* (1879–1966), arkitekt, konsthistoriker, Sthlm. 1912 fil. dr. Fr. 1906 tjänsteman vid ÖIÄ, professor vid Konsthögskolan 1912–17, byggnadsråd vid Byggnadsstyrelsen 1918–23, riksantikvarie 1923–46, en av initiativtagarna till Sveriges Kyrkor. – Jä: Lockne.
- Cöln, David Andersson von* (1689–1763), konterfejare, tapetmålare, Stockholm. – Ån: Härnösands domkyrka.
- Dahlbom Lars*, snickare, målare?, Gudmundrå. Gesäll till Olof Hofrén – Ån: Styrnäs. S. 24.
- Da(h)lén, Sven*, konservator, Sthlm. – Ån: Nora.
- Dahlin, Johan*, amatörorgelbyggare, skollärare, Resele. – Ån: Resele.
- Dahlqvist, Nils*, byggmästare, bildsnidare, Nordvik, Nora (Ån). – Ån: Helgum.
- Dahlqv(u)ist, Pehr* (–1817), bildhuggare, Nordvik, Nora. – Ån: Nora, Nätra.
- Dal, Maria* (1936–), konstnär, Härnösand. – Ån: Härnösand. S. 60.
- Da(h)l, Tor* (f. 1932), arkitekt, K-Konsult, Härnösand. – Me: Indal, Timrå. Ån: Gudmundrå, Härnösand, Högsjö, Ytterlännäs.
- Danielsson, C. A. (O.?)*, arkitekt, Sthlm. Ev. identisk med Danielsson Bååk. – Jä: Bodsjö.
- Danielsson-Bååk, Carl Alfred* (1872–), arkitekt, grafiker, Sthlm. – Jä: Lit. Ån: Resele, Ådals-Liden.
- Dickson, James* (1810–1873), burskap i Göteborg 1936, chef för Dicksonverken i Norrland 1836. – Me: Svartvik.
- Doré, Paul Gustave* (1833–83), fransk tecknare, grafiker, bokillustratör. – Jä: Lockne.
- Drake, H.*, byggmästare. – Ån: Björna.
- E A Setterquist & Son*, orgelbyggeri, Örebro. – Jä: Frostviken, Föllinge, Lockne, Offerdal, Ragunda. Me: Skön, Torp, Tuna. Ån: Björna, Högsjö, Sollefteå, Stigsjö, Trehörningsjö, Ytterlännäs, Ådals-Liden.
- E A Setterquist & Son Efr.*, orgelbyggeri, Örebro. – Hr: Linsell. Jä: Bräcke, Hotagen, Nyhem. Ån: Edsele.
- E F Walcker & Co*, orgelbyggeri, Ludwigsburg. – Jä: Borgvattnet.
- Ebbes Bruks Nya Arrendeaktiebolag*. – Ån: Ådals-Liden.
- Eckert, Fritz Herrman Wilhelm* (1852–1920), arkitekt, intendent, Sthlm. Studier vid Konstakademien 1871–78, studieresor i Frankrike, Tyskland och Italien. Arkitekt vid ÖIÄ 1878, lärare vid Tekniska skolan i Sthlm 1880. – Jä: Rätan. Ån: Fjällsjö, Helgum.

- Eckhoff, Hans Wilhelm* (1780–1849), grosshandlare och skeppsredare i Gävle, brukspatron i Gideå. – Ån: Gideå.
- Edberg, Johan Theodor* (d. 1843), arkitekt, Sthlm. 1839 ordinarie konduktör vid ÖIA. – Jä: Alsen, Aspås. Me: Haverö. Ån: Mo.
- Edholm, Carl*, byggmästare, bonde, Torvalla, Brunflo. – Jä: Östersund.
- Edler d.y., Johan (Johannes) Ivarsson* (1831–1910), bonde, bildhuggare, gevärshantverkare, Lockne. Född i Ede, Lockne, bildhuggar- och förgyllarlära i Sthlm. Återvände 1853 till hembygden. Ej släkt med Johan Edler d.ä. – Jä: Bräcke, Föllinge, Hammerdal, Hotagen, Lockne. Me: Attmar, Tuna.
- Edler d.ä., Johan Olofsson* (1734–1797), bildsnidare, bonde, byggmästare, Änge, Lockne. Född i Västanede, Fors, gesäll hos Jonas Granberg. Antog namnet Edler omkr. 1766. – Hr: Lillhärda. Jä: Alsen, Brunflo, Bräcke, Fors, Föllinge, Hallen, Hammerdal, Lockne, Offerdal, Ovikén, Stugun. Me: Attmar, Borgsjö, Tuna. Ån: Graninge, Multrä, Sollefteå, Stigsjö. S. 22, 26 f., 31–40, 42–45, 52 f., 269 f.
- Edler, Jonas Johansson* (1764–1832), bonde, bildhuggare, Lockne. Son till bildsnidaren Johan Edler d.ä. Född i Sundsjö, lärling hos fadern, 1795–98 studier vid Kungl. Akademin för de fria Konsterna i Sthlm, återvände hem och övertog faderns verkstad. – Jä: Berg, Bodsjö, Lit, Lockne, Rödön, Sundsjö. Me: Attmar, Hässjö. Ån: Gudmundrå, Nordingrå, Stigsjö. S. 22, 26 f., 34, 43–46, 50 f., 53.
- Edler, madame*, änka efter Johan Edler d.ä. – S. 38.
- Ehrensvärd, Carl August* (1745–1800), generalamiral, konstfilosof, författare, tecknare, Karlskrona, Skåne, Sthlm. – S. 60.
- Ek, Johan Gustaf* (1805–1877), orgelbyggare, Fränsta, Torp. Född i Stigtomta. Lärling hos bröderna Johan Samuel Strand och Pehr Zacharias Strand, examinerad och privilegierad 1838. – Jä: Bräcke, Fors, Hällesjö, Lit, Ovikén, Rätan, Stugun, Sunne. Me: Attmar, Borgsjö, Haverö, Holm, Hässjö, Indal, Selånger. Ån: Edsele, Gideå, Graninge, Gudmundrå, Häggdånger, Härnösand, Högsjö, Nätra, Stigsjö, Styrnäs, Viksjö, Ytterlänäs.
- Ekdahl, Nils Johan*. – S. 12.
- Ekholm, Carl Fredrik* (1857–1891), arkitekt, Sthlm. – Jä: Föllinge. Me: Torp.
- Eklund, Anders*, målare. – S. 270.
- Eklund, Hilding*, arkitekt, Bispgården och Oppåsen. – Me: Lagfors. Ån: Ramsele.
- Eklund, P. A.*, byggmästare, Bispgården, Fors. – Jä: Fors.
- Ekman, Anders* (1896?–1971?), arkitekt, Östersund. – Jä: Aspås, Frostviken (Gäddede), Hotagen, Mörsil, Offerdal, Ragunda, Ström.
- Ekman, Rickard* (1874–1954), konstnär, målare, tecknare. Vemdalen och Sthlm. Studerat i Tyskland och vid Althins målarskola. – Hr: Vemdalen.
- El Greco*. – Se Greco El.
- Elmqvist, Stig Gunnar* (1913–89), länsarkitekt i Väster-norrland. Utbildad vid Tekn. högskolan i München. Arkitektverksamhet i München, Wien och Stuttgart. – Ån: Ådals-Liden.
- Enander, Samuel* (1788–1843), arkitekt. 1813 konduktör vid ÖIA, 1826 arkitekt vid ÖIA. – Jä: Bräcke, Häggenås, Sunne. Ån: Bjärträ. S. 13, 43, 61, 66, 72.
- Ender, Axel Hjalmar* (1853–1920), norsk målare och skulptör. – Jä: Sunne.
- Engel, Johan Karl Ludwig* (1778–1840), tysk arkitekt, Helsingfors. Född i Berlin, studier i Berlin, samt i Italien. Stadsarkitekt i Reval 1809, verkade i S:t Petersburg, 1816 till Helsingfors. – S. 68.
- Engelbrecht, M.*, gravör. – S. 34.
- Engeström, Sven Johan G:son von* (1774–1838), konduktör vid ÖIA, hovintendent, tecknare, grafiker, Sthlm. Utbildad vid Konstakademien. – Ån: Edsele.
- Engström, Torolf Agnar* (1909–), skulptör, Sthlm. Elev vid Tekniska skolan i Sthlm, studier i Paris och Tyskland. – Me: Tuna.
- Erikson, P. E.*, ingenjör. – Hr: Ljusnedal.
- Eriksson, byggmästare*, Hornsberg. – Jä: Häggenås.
- Eriksson, Albert*, konservator, Arlöf. Född i Huddunge. Utbildad hantverksmålare, bl.a. vid Tekniska skolan i Uppsala. 1942 studier vid Konstakademien. Fr. 1956 kyrkokonservator i Norrland. 1963–78 egen ateljé i Malmö. – Jä: Berg.
- Eriksson, Erik Henrik*, orgelbyggare, Gävle och Sundbyberg. Upplärd av C. Schuster. – Jä: Berg, Bodsjö, Hallen.
- Erin*, klockare, målare. – Me: Holm.
- Ersson (Eriksson), Erik*, byggmästare, lappmarksbonde, Gafsele och Holmträsk, Åsele. Av samesläkt. Ev. samma person som följande. – Ån: Ådals-Liden.
- Ersson, Eric (Erik)*, byggmästare, Svanabyn, Dorotea. Ev. samma person som föregående. – Jä: Alanäs.
- Ersson, Olof*, Åkerö. – S. 19.
- Ersson, Olof*, byggmästare, Mo, Lit. – Jä: Hotagen.
- Ersson, Per*, snickare, Öravattnet, Stugun. Gesäll till Per Wickstedt. – Jä: Borgvattnet.
- Essén, Erik Raquel (Arre)* (1886–1969), stadsarkitekt i Västervik, Vimmerby m.fl. – Hr: Linsell.
- F W Tornberg*, urfirma, Stockholm. – Ån: Nora.
- Falk, H.*, baptistpastor, målare, Hallen. – Jä: Hallen.
- Falkenberg, Fredrik* (1865–1924), arkitekt utom stat ÖIA. – Hr: Vemdalen. Jä: Berg, Hällesjö. Me: Attmar, Borgsjö, Torp. Ån: Gideå, Gudmundrå, Stigsjö.
- Fant, Eric Johan* (1889–1954), arkitekt vid Byggnadssty-

- relsen i Sthlm, egen verksamhet fr. 1918. – Jä: Lockne, Oviken. Me: Haverö, Timrå. Ån: Gudmundrå, Helgum, Ramsele, Resele.
- Fehrling, Alfred*, orgelbyggare, Sthlm. – Hr: Linsell.
- Ferlin (Ferlén)*, målare, Härnösand. Verksam 1800-talets mitt. – Ån: Resele.
- Festin, Eric* (1878–1945), länsantikvarie, Östersund. – Hr: Lillhärddal. Jä: Lockne, Undersåker.
- Festin, Lars Erik* (1787–1857), pastor lapponum, Undersåker. – Jä: Handöl. S. 21.
- Firma Nilsson & Andersson*, Östersund. – Jä: Rätan.
- Forsman, Daniel* (ca 1773–1802), arkitekt, e.o. konduktör vid ÖIÄ 1797, konduktör 1799, lärare vid Kungl. Akademiem för de fria konsterna, Sthlm. – Ån: Nätra.
- Forsman, Petter*, målare, Sthlm. – Ån: Härnösand.
- Forsström*, byggmästare. – Jä: Stugun.
- Franke, Gottfriedt*, murmästare, Sthlm. – S. 11.
- Fransman, Johan* (1750–1839), knip- och mästersed, bruksbyggmästare vid Ljusnedals bruk, Särvsjö, Hede. – Hr: Ljusnedal, Storsjö.
- Frantzson, Hans*, målarmästare, Hudiksvall. – S. 50.
- Fredriksson, L. E.*, målarmästare, Ångsta, Lockne. – Hr: Lillhärddal.
- Fridh, Elov (Elov)* (1878–1961), byggmästare, Hammarstrand. – Jä: Ragunda.
- Friis, Ewer(d)t* (1619–1672), bildsnidare, Gävle. Född i Bredstedt i Holstein, utbildning sannolikt hos Hans Gudewerdt i Eckernförde. Från omkr. 1650 verksam i mellansvenska kyrkor. – S. 19.
- Frisk, Erik* (1800–levde ännu 1861), sockensnickare, Torsåker, Ragunda. – Jä: Ragunda.
- Frykholm, David*, arkitekt, Härnösand. – Me: Indal, Selånger. Ån: Barsviken, Härnösand, Högsjö, Nora, Nordingrå, Ramsele, Ådals-Liden. S. 60.
- Fröhlich, Lorens* (1820–1908), dansk målare, Köpenhamn. – S. 47
- Frövig, Ole* (1877–1951), konstnär, målare, Haugesund, Norge. Utbildad vid Konst- och Handverksskolen i Oslo samt vid P. S. Kröyers malerskole i Köpenhamn. – Me: Svartvik.
- Furtwängler & Hammer*, orgelbyggeri, Hannover, Tyskland. – Jä: Ström.
- Fåhrberg*, murmästare, – Jä: Oviken.
- Fåk, S. Jörgen* (1923–), arkitekt, Kalmar. – Ån: Ramsele.
- Gad (Gadd), Måns*, stofferare, målare. Verksam främst i Hälsingland under 1520- och 1530-talen. – Jä: Oviken.
- Geb Brüder Rieder*, orgelbyggeri, Jägerndorf, Tjeckien. – Jä: Lit, Mörsil, Undersåker.
- Geer, De*, bruksägarläkt, Leufsta bruk (Up). – S. 31.
- Gerdin, Jon Nilsson* (1796–1875), bonde, målare, Yttergärde (Yttergård), Oviken. Elev hos Göran Sundin. – Hr: Storsjö.
- Gerdman Olof* (1691–1765), bildhuggare, Gästrikland. Elev till bildhuggaren B. Precht och J. Sauerberg, Sthlm. – S. 37.
- Gerss, Jacob Wilhelm* (1784–1844), arkitekt, tecknare, kopparstickare, skriftställare. Sekreterare vid Konstakademien, arkitekt vid ÖIÄ. – Hr: Sveg. Me: Me: Timrå. S. 66, 72.
- Geting (Gietting), Lars David*, murargesäll, Sundsvall. Gesäll hos D. Hagman. Verksam vid 1700-talets mitt. Troligen identisk med muraren David Geting, Sundsvall. – Me: Borgsjö.
- Geting, Lars David* (1791–1863), kyrkobyggmästare, Subbersta, Boteå. Son till kyrkobyggmästaren Simon Geting, Åbord. – Hr: Sveg. Jä: Fors, Häggenås. Ån: Bjärträ, Mo, Nätra, Resele, Skorped, Sollefteå. S. 13.
- Geting (Gieting), Olof* (före 1699–1740), bildsnidare och klockare, Stöde och Sundsvall. – Me: Hässjö.
- Geting, Simon*, murmästare. Sannolikt gesäll hos D. Hagman, mästare 1762. Kan vara den Simon Geting som är son till Tore Geting och sonson till Olof Geting, båda klockare och bildhuggare. – Jä: Brunflo. Me: Attmar.
- Geting, Simon (Davidsson?)* (1754–1834), byggmästare, arkitekt, ekon.direktör, hemmansägare, Åbord, Högsjö. Ev. son till David Geting i Sundsvall. Gesäll hos D. Hagman, övergesäll hos P. Hagmansson, 1789 burskap i Sundsvall som byggmästare, länsbyggmästare. – Jä: Fors. Ån: Mo. S. 12–14, 20.
- Geting, Simon*. Betr. följande kyrkor är det oklart vilken Simon Geting ovan som har stått som byggmästare. De flesta torde dock troligen ha uppförts av Simon (Davidsson?) Geting. – Jä: Lit, Lockne, Ström, Sundsjö, Sunne, Undersåker. Me: Hässjö. Ån: Arnäs, Gudmundrå, Högsjö, Långsele, Nora, Nordingrå, Nätra, Stigsjö, Ådals-Liden. S. 12–14, 269 f.
- Geting d.y., Simon* (sl. 1700-tal – 1800-talets mitt), bonde, byggmästare, Åbord, Högsjö. Äldste son till Simon (Davidsson?) Geting. – Ån: Styrnäs.
- Gieting, Gietting*. – Se Geting.
- Gjörwell d.y., Carl Kristofer (Christoffer)* (1766–1837), arkitekt, tecknare. Stadsarkitekt i Sthlm. Elev vid Kongl. Målare- och Bildhuggarakademien i Sthlm, 1788 elev till Desprez. – S. 22.
- Gradin, Erik*, konservator. – Jä: Lit.
- Grafström, O*, snickare. – Me: Attmar.
- Gran (Graan), Magnus (Måns) Persson* (ca 1687–1750), bildsnidare, snickare, Härnösand. Född i Helgum eller Graninge, borgare i Härnösand 1712. – Me: Hässjö. Ån: Häggdånger, Härnösand, Stigsjö, Säbrå.
- Granberg, Jonas Pålsson* (1696–1775/6), bildhuggare,

- byggmästare, bonde, dragon, snickare, Berg och Skålan, Klövsvjö. Avsked p.g.a. sjukdom fr. det militära 1735, övergick på heltid till sina övriga sysselsättningar och fick då rätt att ta medhjälpare. Sannolikt utbildad hos Petter Blom i Gävle. Samarbetade med målaren Carl Hofverberg. – Hr: Hede, Sveg, Vemdalen. Jä: Aspås, Berg, Hammerdal, Klövsvjö, Mörsil, Oviken, Åsarna kapell. Me: Haverö, Indal. S. 14, 22, 26 f., 32–36, 52 f.
- Granlund (Gran), Magnus (Måns)* (1711/12–1779), snickare, bildhuggare, Härnösand och Sthlm. Son till snickaren och bildsnidaren Magnus Gran. Gesäll hos Gabriel Beutin i Sthlm och troligen även hos Burchardt Precht. Fr.o.m. 1747 verksam i Uppland. – Ån: Härnösand.
- Granlund, Fritiof Waldemar* (1890–), arkitekt, målare, skulptör, Sollefteå. – Ån: Ådals-Liden.
- Grassi, Nicola* (1682–1750), italiensk konstnär, gravör. – S. 32, 35, 46.
- Greco (Griego), El* (ca 1541–1614), spansk målare av grekisk börd. – Ån: Skorped.
- Green, Axel*, finsk konstnär. – Jä: Alsen.
- Grönlunds Orgelbyggeri*, Luleå. – Hr: Hede, Tännäs. Jä: Hammerdal, Oviken, Östersund. Me: Hässjö, Liden, Svartvik, Timrå, Tuna. Ån: Björna, Gideå, Ramsele.
- Grönvik, Jörgen* (1936–), arkitekt, Östersund. Född i Bodsjö. Examen vid Högre Konstindustriella skolan 1962, Kungl. Tekniska Högskolan 1974. – Jä: Brunflo, Sunne, Undersåker?
- Grönvold, Marcus Fredric Steen* (1845–1929), målare. Elev till Johan Losting och Frans Böe i Bergen. Studier vid konstakademierna i Köpenhamn och München. Dog i Salzburg. – Me: Svartvik.
- Gustaf Hagström Orgelverkstad AB*, Härnösand. – Hr: Lillhärdal. Jä: Bräcke, Fors, Frostviken (Gäddede), Vikens kapell. Me: Skön, Torp. Ån: Fjällsjö. Gudmundrå, Sollefteå, Ytterlännäs, Ådals-Liden.
- Gustav(f)sson, Henning*, snickare?. – Ån: Häggdånger.
- Gärden, Nils*, kyrkosnickare, Jämtland. – Ån: Bjärträ.
- Gärdström (Gerdström), Eric (Erik)* (1739–1800), dragon, snickare, bonde, ev. även målare, Ope, Brunflo. – Jä: Brunflo.
- Göransson, Anders*. – Se Kiellberg, Anders.
- Göransson (Görson, Görsson), Johan (Jan)* (1775–1857), häradsdomare, kyrkvård, träsnidare, snickare, Viken, Torsång, Dalarna. – Jä: Sundsjö.
- Göthberg, Lars* (1935–), konservator, Sthlm. – Jä: Brunflo.
- Göthe, Erik Gustaf* (1779–1838), skulptör, Sthlm. – S. 65.
- Habermann, Franz Xaver* (1721–96), tysk konstnär, Augsburg. – S. 34, 38.
- Hagman (Högman), Daniel Petersson* (ca 1710–ca 1776), bygg- och murmästare, Sundsvall. Mästare i Sthlm, samarbetade ofta med Gottfried Franke Pettersson. Utflyttad fr. Sthlm 1747, kom 1750 till Sundsvall, där han blev stadsbyggmästare och provincialbyggmästare. Stiftsbyggmästare och länsbyggmästare i Västerbottens län 1755, 1756 även i Gävleborgs län. – Hr: Lillhärdal. Jä: Borgvattnet, Brunflo, Hammerdal, Lit, Stugun. Me: Attmar, Borgsjö, Indal, Selånger, Skön, Tuna. Ån: Arnäs, Björna, Häggdånger, Högsjö, Sollefteå, Stigsjö. S. 11 f., 14, 30, 42, 50, 269.
- Hagman, Johan Daniel* (–ca 1777), byggmästaregesäll, Sundsvall. Son till Daniel Hagman. – Me: Borgsjö.
- Hagmansson, Pehr (Per, Petter, Peter)* (1745–1833) byggmästare, målare, Sundsvall. Utbildad hos fadern Daniel Hagman. Ärvde faderns verkstad 1778. – Jä: Brunflo, Hammerdal, Lit. Me: Attmar, Borgsjö, Timrå, Tuna. Ån: Arnäs, Häggdånger, Högsjö, Sollefteå, Stigsjö. S. 11, 13, 19.
- Haking, Leif* (1918–), arkitekt, Stockholm. – Hr: Hede.
- Hallberg, Paul (Paulus, Påfvel) Michaelsson* (1734–1789), kyrko- och bygdemålare, nämndeman, Hudiksvall. Född i Haverö, utbildad i Sthlm hos Masanke. Gesäll 1760, 1763 antagen som målare i Hudiksvall. – Me: Borgsjö. S. 48 f., 53.
- Hallgren, Knut*, konstnär, Stocksund. – Jä: Hällesjö.
- Hallsten, Jonas*, snickare, bildsnidare. – Me: Holm.
- Hal(f)varsson, John*, byggmästare, Järpen. – Jä: Häggenås.
- Halvarsson, Per*, målarmästare, kyrkmålare, Åsmundsgården, Lit. – Hr: Storsjö, Tännäs. Jä: Aspås, Hammerdal, Vikens kapell.
- Hammar Dahl, Lars Fredrik* (1732–1822), orgelbyggare, organist, bonde, Arbrå. Utbildad hos stockholmsorgelbyggarna Gren och Ståhle. Organist 1759 vid Kungsholms kyrka, återvände till Arbrå 1766. – Jä: Berg, Oviken. Me: Tuna.
- Hamrén, Nils Erik Bengt* (1898–1985), konstnär, målare, Stockholm. Född i Norsjö. Studier vid Althins målarskola, Konstakademien samt i Paris. – Jä: Mörsil, Ström.
- Hamrin, Albin* (1903–), stadsarkitekt, Sundsvall. – Me: Attmar.
- Hansen, C. F. (Christian Frederik)* (1756–1845), dansk arkitekt. – S. 63.
- Hansson, Berta* ((1910–), textilkonstnär, målare, tecknare, grafiker, folkskollärarinna, Hammerdal. – Jä: Hammerdal.
- Hansson, Birger*, bildsnidare, skulptör. – Me: Timrå.
- Hansson, Lars*, snickare, Tand. – Jä: Lockne.
- Hasselgren, Gustaf Erik* (1781–1827), målare, etsare, Sthlm. Utbildad vid Kongl. Målare- och Bildhuggarakademien, elev till Per Hilleström fr. 1798. Studier i Berlin, Wien samt Italien. 1816 professor i figurmåleri vid Konstakademien. – Ån: Helgum.

- Hawerman, Adolf Fredric*, instrumentdir. vid flottan, Karlskrona. Far till J. A., L. och E. Hawerman. – S. 60.
- Hawerman, Alfred Ludvig (Ludwig)* (1821–1908) förste arkitekt vid ÖIÄ, Sthlm. Yngre bror till J. A. Hawerman. – Jä: Hammerdal, Hotagen, Häggenås. Ån: Ramsele. S. 58, 60 f., 63, 70 f.
- Hawerman, Emil* (1825–), ark., Sthlm. – S. 61.
- Hawerman, Johan (John) Adolf* (1812–1885), arkitekt, tecknare, akvarellist. Systerson till Fredrik Blom. 1822–28 utbildning vid Flottans mekaniska kår i hemstaden Karlskrona, 1828 till Sthlm. 1830 inskriven vid Konstakademien. Professor därstädes. 1833 e.o. konduktör, sedermera arkitekt vid ÖIÄ. – Hr: Tännäs. Jä: Hällesjö. Me: Timrå, Torp. Ån: Härnösand, Ramsele. S. 58, 60–72.
- Hedberg, Anders*, målarmästare. – Hr: Ljusnedal.
- Hedin, Jöns Halfvarsson* (ca 1684– levde 1738), bildhuggare, mönsterskrivare, Hede. – Hr: Hede. Jä: Kolåsens kapell. S. 26 f.
- Hedin, A. Ludvig* (1826–1917), arkitekt, konduktör vid ÖIÄ 1849, stadsarkitekt i Sthlm 1863–98. – Ån: Nora
- Hedman, Alf*, konservator, Gävle och Örebro. – Jä: Lit. Me: Borgsjö, Selånger, Tuna. Ån: Edsele, Härnösand.
- Hellström, Jonas (Jon)* (1734–1787), byggmästare, uppfinnare, konstmästare vid Gustafs och Carlsbergs kopparverk, Undersåker. – Jä: Brunflo, Rödön.
- Hellström, Sven O.*, sockenpredikant, Fjällsjö. – Ån: Tåsjö.
- Hermansson, Per Frans Gustaf (Gustav)* (1864–1931), arkitekt, ämbetsman. Under 1890-talet verksam i Sundsvall. Senare i Sthlm, 1918–25 intendent vid Byggnadsstyrelsen. – Jä: Klövsjö, Sunne. Me: Hässjö, Skön, Timrå, Torp. Ån: Björna, Fjällsjö, Ramsele, Sollefteå.
- Herolf Ingenjörbyrå AB (KM Herolf AB)*, Sundsvall. – Hr: Linsell.
- Hertz, Johan Daniel* (1693–1754), arkitekt. – S. 46.
- Hertzberg, Axel Gustaf* (1832–1878), målare, porträttecknare, litograf. Född i Häggenås, studier vid Konstakademien 1849–60, död i Düsseldorf. – Jä: Hammerdal, Hotagen.
- Hillgren, Olof* (–1796), snickarålderman, Sundsvall. – Me: Borgsjö.
- Hillström, Eric* (–ca 1767), klockgjutare, Gävle. Mästare 1740. Verksam 1741–1766. – S. 19.
- Hindersson (Hindricsson), Eric (Erik)*, dräng, snickare, Söre, Lit. – Jä: Stugun.
- Hjorth, Ragnar* (1887–1971), arkitekt, Sthlm. Examen vid Konstakademien 1914. Anställd vid ÖIÄ 1917, byggnadsråd vid Byggnadsstyrelsen 1923–52, ställföreträdande generaldirektör 1938–43. Slottsarkitekt vid Haga slott fr. 1927. – Jä: Ragunda.
- Hjortzberg, Gustaf Olof (Olle)* (1872–1959), konstnär, målare, Sthlm. Professor vid Konsthögskolan 1911–37, dess direktör 1920–41. – Jä: Fors. Me: Attmar. Ån: Arnäs, Fjällsjö.
- Hjärne, Torbjörn* (1929–), arkitekt, Sundsvall. – Me: Torp.
- Hoflin, S. O.*, byggnadsingenjör. – Hr: Tännäs.
- Hofrén (Håfrén), Olof* (1813–56), bildsnidare, konstnär, Säbrå och Söderhamn. 1837 elev och lärling hos S. A. Blombergsson i Söderhamn. 1839 gesällbrev vid Sthlms målärämbete, 1845 mästarebrev. Även studier vid Konstakademien. Återvände till Söderhamn. 1845 flyttade Hofrén till Ångermanland och bosatte sig så småningom i Säbrå. – Me: Skön, Timrå. Ån: Arnäs, Bjärträ, Fjällsjö, Häggdånger, Högsjö, Långele, Nätra, Styrnäs, Ytterlännäs. S. 22–26, 30.
- Hofrén, Lars Erik* (1833–1918), bildsnidare, snickare, spegelfabrikör. Släkt och granne till Olof Hofrén i Hof, Arbrå. Ca 1850 elev till S. A. Blombergsson i Söderhamn. Viss yrkesutbildning även i Gävle. Burskap som spegelfabrikör i Härnösand. Gift med Olof Hofréns änka. Verkstad i Söderhamn, sedermera i Härnösand. – Ån: Hemsö, Härnösand, Nora, Nätra. S. 26.
- Hofverberg (Hofwerberg), Carl (Karl) H.* (1695–1765), kapten vid Jämtlands regemente, konstnär, målare, Stenhammaren, Berg och Åkeräng, Sunne. – Jä: Bräcke, Hammerdal, Oviken. Me: Torp. Ån: Härnösand. S. 31–35, 37, 41, 54.
- Hofverberg, Erik (Eric) H.* (1734–1779), konduktör, målare, förgyllare, ”modelleur”, Stenhammaren, Berg. Upplärd av fadern Carl H. Hofverberg. – Me: Indal. Ån: Multrä. S. 35, 41, 53.
- Holm, målare*, Sthlm. Gesäll hos Jonas Åkerström. Ev. identisk med målaren Anders Holm (1751–1824), landskapsmålare, Sthlm. Mästare 1781. – Me: Borgsjö.
- Holm, Carl* (–1764), vagnmakare, akademismed, amatörorgelbyggare, rådmann, Uppsala. Sannolikt självlärd, samarbetade tidvis med brodern, vagnmakaren Anders Holm. Tycks även fungerat som lärare i orgelbyggeri. – Jä: Offerdal, Rödön.
- Holmberg, Georg*, dekorationsmålare, Stockholm. – Me: Svartvik.
- Holmdahl, Gustav* (1879–1958), arkitekt. Arkitekt utom stat vid Byggnadsstyrelsen 1916–17, lärare vid Kungl. Tekn. högskolan i Sthlm 1915–33, egen verksamhet i Sthlm från 1915. – Jä: Fors, Hallen. Ån: Hemsö.
- Holmström, Felix*, byggmästare, Gideå. – Ån: Gideå, Trehörningsjö.
- Hullström, Ol. Jansson*, snickare, Hullsta. – Ån: Sollefteå.
- Hult (Huldt), Sven* (1740–1798), tapet-, kyrko- och porträttmålare, Söderhamn. – Me: Attmar.
- Hultman, Jonas (Johan)* (1700–63), modellör, konstsamlare, bildhuggare, målare, Umeå och Sthlm. – S. 24.

- Hällström, Anders*, lapplänsman, kronolänsman. – Jä: Kolåsens kapell.
- Härleman, Carl* (1700–53), arkitekt, tecknare, Sthlm. Överintendent 1741–53. – S. 11, 33, 36 f.
- Hägglblad, Karl Erik* (1924–), grafiker, skulptör, konstnär, Sthlm. Född i Gideå. Studier vid Otte Skölds målarskola och Konstakademien i Sthlm. – Ån: Gideå.
- Häggbom, Sven* (1894–1985), länsarkitekt, Gävle. Examen vid KTH 1920, KKH 1923. – Jä: Aspås. 1937
- Hägglund, Erik, A.B.*, skeppsbyggmästare vid Wifsta varv. Utbildad i Karlskrona. – Me: Timrå.
- Hägglund, Olof*, målare. – Ån: Edsele, Fjällsjö, Långsele.
- Hägglöf, Salomon Jonsson* (1813–1853), bildhuggare, målare, bonde, Kougsta, Häggenås. – Jä: Aspås, Häggenås, Hällesjö, Kyrkås, Mörsil, Ragunda, Östersund. Ån: Re-sele. S. 29.
- Hällestrand, Göran* (1924–), byggnadsingenjör, Arking AB, Örnsköldsvik. – Ån: Skorped.
- Hög, Nils*, hamnfogde, Skeppshamn. – S. 19.
- Högman, Daniel*. – Se Hagman, Daniel.
- Högström, Erik* (1894–) arkitekt, Härnösand och Sthlm. – Me: Skön, Tuna.
- Hökerberg, M. Otar L.* (1882–1960), arkitekt, Sthlm. 1913 arkitekt vid ÖIÄ. – Jä: Bräcke, Föllinge, Hammerdal. Me: Liden. Ån: Arnäs, Gålsjö, Mo, Skorped, Stigsjö, Styrnäs, Ytterlänäs.
- Iffvarsson (Iffuarsson, Ivarsson, Iversen), Per (Pehr, Pär)*, skulptör och träsnidare i mitten på 1600-talet. Huvudsakligen verksam i Jämtland. – Jä: Handöl, Kolåsen.
- Ingebriktsson, Olof* (1773–1854), bonde, konstnär, Tänn-dalen. Upplärd av Jöns Ljungberg. – Hr: Vemdalen. S. 40.
- Inge(n)lo, Lars*, norsk träsnidare. – S. 29 f.
- Isaksson, Osmo Viktor* (1918–), målare, grafiker. Studier vid Konstfackskolan samt finska konstakademien i Hel-singfors. Sedan 1948 verksam i Sverige. – Jä: Hotagen.
- Jacobsson, Nils*, murare. – Jä: Brunflo.
- Jacobsson, Nils*, arkitekt, K-Konsult, Frösön. – Hr: Ljusne-dal. Jä: Fors, Ragunda.
- Jansson, J.*, snickare, bildsnidare. – Ån: Härnösand.
- Johannes Mentzel Orgelbyggeri AB*, Högsjö och Härnösand. – Hr: Linsell. Jä: Brunflo, Fors, Mörsil, Rätan, Undersåker. Me: Selånger. Ån: Hemsö, Högsjö.
- Johansson, Daniel*, snickare, byggmästare. – Jä: Kolåsens kapell.
- Johansson, John*, kyrkvård, Kyrkås. – Jä: Kyrkås.
- Johansson, Jonas*, snickarmästare, Ödsgård. – Ån: Edsele.
- Johansson (Johansson?), Oskar*, konservator. – Me: Torp.
- Jonsson, Anders* (1774–1852), bonde, snickare, mångsyss-lare, Kougsta, Häggenås. Född i Häggenås. – Jä: Föllinge, Häggenås, Kyrkås. S. 45.
- Jonsson, Eric*, byggmästare?, Bäck, Indal. – Me: Indal.
- Jonsson, Erik*, byggmästare, Rissjön, Åsele. – Ån: Björna.
- Jonsson, Hemming*, snickare, Skjör. – Jä: Kyrkås.
- Jonsson, Jonas* (1781–1862), torpare, snickare och målare, Kougsta, Häggenås. – Jä: Häggenås, Kyrkås. S. 45.
- Jonsson, Nils*, snickare, Kougsta, Häggenås. – Jä: Föllinge.
- Jonsson, Nils*, byggmästare, Ljungdalen. – Hr: Storsjö, Vemdalen.
- Jonsson, Nils*, snickare, bonde, Hemling, Björna. – Ån: Björna.
- Jonze, Paul* (1883–1973), målare, tecknare, Frösön. Född i Rödön, studier vid Tekniska skolan i Sthlm och i Paris. – Jä: Aspås, Offerdal, Ström.
- Josephsson, Erik Semmy* (1864–1929), arkitekt, Sthlm. Ex. vid Kungl. Tekn. högskolan i Sthlm 1885. – Jä: Nyhem. Ån: Nordingrå.
- Jäderberg, Hans* (1935–), arkitekt, K-Konsult, Frösön. – Hr: Hede. Jä: Brunflo, Klövsjö, Oviken, Ragunda, Ström. Ån: Helgum
- Jäderström, C. F.*, målargesäll. – Hr: Linsell.
- Jöns i Skedwijk*. – Se Olofsson, Jöns.
- Jönsson, Pähr (Peter)*, snickare, Farestad. Verksam kring 1920. – Ån: Gålsjö.
- K-Konsult*, arkitektkontor, Frösön. – Jä: Borgvattnet, Hal-len.
- K-Konsult*, arkitektkontor, Härnösand. – Me: Indal. Ån: Bjärträ, Högsjö nya k:a, Mo.
- Kallstenius, Gottfrid Samuel* (1861–1943), konstnär, målare, Sthlm. Född i Västervik. Elev till Edv. Perséus, 1884–88 studier vid Konstakademien, i Frankrike och Italien. 1903–12 lärare vid Konstakademien, 1912–34 vice professor. – Jä: Bodsjö.
- Karlsson, Olof* (1883–1934), konservator, konstnär, Fill-sta, Oviken. Yrkesutbildad bl.a. i Sthlm. – Hr: Hede, Lin-sell, Storsjö. Jä: Brunflo, Fors, Klövsjö, Oviken.
- Karlsson, Per*. – Se Carlsson, Per.
- Karlsson-Stig, Anders (Ante)* (1885–1967), konstnär, målare, Hålland. Studerat vid Konstakademien i Sthlm samt i Paris. – Jä: Kyrkås.
- Kejvings byggnadsbyrå*, Strömsund. – Jä: Häggenås.
- Kiellberg (Kielberg, Killberg, Kjellberg), Anders Görans-son* (1701–1769), dragon, byggmästare, snickare, Skå-lan, Klövsjö. – Hr: Hede, Ljusnedal, Vemdalen.
- Kielsson (Kiehlsson, Kjellson), Anders* (ca 1733–1779), sockensnickare, byggmästare, Klövsjö och Åsarne. Född i Skålan. – Jä: Åsarne.
- Killberg, Anders*. – Se Kiellberg, Anders.
- Kiörning, Olof*, superintendent, biskop, Härnösand. – Me: Attmar, Indal, Tåsjö gamla k:a, Viksjö. S. 36.
- Kjellberg, Anders*. – Se Kiellberg, Anders.

- Kjellberg, Lennart*, ingenjör, Norrköping. – Ån: Nordingrå, Nätra.
- Kjellin, Adolf*, ingenjör, Östersund. – Jä: Råtan
- Kjellqvist, Fritz Edvard Harry* (1900–1939), länsarkitekt i Västernorrlands län, Härnösand. Född i Göteborg. – Me: Tuna. 1936.
- Kjellsson, Anders*. – Se Kielsson, Anders.
- Kjellström, Gustaf Mauritz* (1810–58), målare, skulptör, Gävle. Utbildad i Sthlm, bl.a. hos tapetmålaren P. O. Billman. Egen verkstad med två lärlingar 1843. Flyttade 1844 till Norrland. Medarbetare till Olof Hofrén. Död i Örnsköldsvik. – Me: Skön, Timrå, Torp. Ån: Nätra, Styrnäs? S. 23–25.
- Kjersgaard, Mads*, intonatör, Uppsala. – Ån: Härnösand.
- Klarén, Tore* (1920–), länsarkitekt, Östersund. Examen vid Chalmers Tekn. Högskola i Göteborg 1947. – Häggenås.
- Krapp, Daniel*, bruksägare, Västanå bruk, Viksjö. – Ån: Viksjö. S. 21.
- Krapp d.y., Mathias*, bruksägare, Lagfors. Son till Mathias Krapp d.ä. – Me: Lagfors. S. 20.
- Krapp d.ä., Mathias*, bruksägare, Lögdö. – S. 20.
- Krapp, Philip*, son till Mathias Krapp d.ä., Lögdö. – S. 20.
- Krook, Ulf*, konservator, Sthlm. – Jä: Nyhem.
- Källander, N.*, stadsarkitekt. – Me: Torp.
- Källström, Gustav*, bildsnidare. Troligen identisk med Kjellström, Gustaf Mauritz. – Ån: Styrnäs.
- Kärr(l)ander, M.*, snickare, Torsåker. – Ån: Nora.
- Lagerstrand, J. A.*, f.d. korpral, byggmästare. – Ån: Ramsele.
- Landberg, Jonas*, orgelbyggare, Solberg, Hammerdal. – Jä: Kyrkås.
- Landén, Carl*, byggmästare. – Jä: Östersund.
- L'Archevêque, Pierre Hubert* (1721–1778), fransk bildhuggare. Född i Nîmes. Hovbildhuggare, direktör för Kongl. Målare- och Bildhuggarakademien i Sthlm. Död i Montepellier. – S. 37.
- Larsson, Erik* (1802–75), bonde, bildsnidare, snickare, målare, Halåsen. – Jä: Häggenås, Kyrkås, Östersund.
- Laurin, Daniel* (1722–1810), lantmätare, Bergom, Gudmundrå. Kommissionslantmätare 1755. – Ån: Gudmundrå.
- Latrobe, Benjamin* (1746–1820), amerikansk arkitekt. – S. 68.
- Le Brun, Charles* (1619–90), fransk konstnär, hovmålare, Paris. – Hr: Vemdalen. S. 32f., 41, 46, 51.
- Lewenhaupt, Carl Gustaf*, orgelkonsult, Kisa. – Jä: Ragunda.
- Lidb(l)om, Anders* (1795–1869), komminister, orgelbyggare, Ullånger. – Ån: Gideå, Mo.
- Lidfors, Tage*, byggmästare – Ån: Ådals-Liden.
- Liljeqvist, Anders Johannes* (1889–), konstnär, målare, Ås.
- Född i Skåne, resor i Europa som målarlärling, för övrigt självlärd. – Jä: Offerdal, Nyhem.
- Lind, Agneta*, textilhantverkare, Ryd (Sm). Dotter till textilkonstnärinnan Kerstin Bränngård. – Jä: Föllinge.
- Lind, Sven Ivar* (1902–1980), arkitekt, professor vid Kungl. Tekn. högskolan 1948–58, Sthlm. – Ån: Ytterlännäs.
- Lindahl, E. G.*, byggmästare, Östersund och Ope. – Jä: Lockne.
- Lindblom, Rune*, byggmästare, Fränsta. – Me: Haverö.
- Lindegren, August (Agi)* (1858–1927), arkitekt, Sthlm. 1885–1927 arkitekt utom stat vid ÖIÄ, 1894–1921 slottsarkitekt. – Ån: Bjärträ, Edsele, Härnösand, Resele, Skorped. S. 59.
- Lindegren, Axel Johan* (1860–1933), arkitekt, akvarellist, möbelritare, porträttmålare, Sthlm. Född i Göteborg, utbildad vid Kungl. Tekn. högskolan och Konstakademien i Sthlm, arkitekt vid ÖIÄ. – Jä: Offerdal.
- Lindegren, Harald* (1887–1956), orgelbyggare (Lindegrens Orgelbyggeri AB), Göteborg. – Jä: Brunflo, Häggenås, Hällesjö.
- Lindelöf, Ernst Wilhelm* (1896–), målare, konsthantverkare. Studier vid Konstakademien och Filip Månssons målarskola i Sthlm. – Jä: Sundsjö.
- Linderberg, Esaias* (1763–1822), klockgjutare, Sundsvall. Mästare 1795. – S. 19.
- Lindgren, Anders Vilhelm* (1807–1860), orgelbyggare, Sthlm. Född i Lillhärdal. Elev och medarbetare till P. Z. Strand 1831–1844. Övertog efter Strands död dennes verkstad. Privilegierad 1852. – Ån: Långele.
- Lindgren, Carl Olof Christensen* (1843–1905), kantor, amatörgelbyggare, Häggenås. Samarbetade med orgelbyggaren C. Schuster i Östersund. – Jä: Brunflo.
- Lindgren, Torbjörn*, arkitekt, K-Konsult, Sundsvall. – Me: Borgsjö.
- Lindholm, Pehr*, snickare, Forse. – Ån: Helgum.
- Lindstedt, Johan*, snickare, Brunflo? – Jä: Lockne.
- Lindstein, Frans Agathon* (1811–1868), byggmästare, Östersund. Född i Sthlm. Murmästare i Trondheim 1838. Gesäll hos Anders Jakob Åkerlund sedan 1840. Murmästare vid Sthlms ämbete 1843. Flyttade till Östersund i samband med giftemål. – Jä: Hällesjö, Kyrkås, Ragunda, Ström.
- Lindström, Nils Tholsson* (1751–1821), konstnär, målarmästare i Mosätt. Flyttade ca 1770 till Gävle och blev sedermera mästare där. Son till Pehr Tholsson i Linsell. – Hr: Lillhärdal, Linsell, Sveg.
- Linnarsson, Bengt* (1934–), bitr. länsarkitekt, Härnösand. Utbildad i Sthlm. – Me: Liden. Ån: Härnösand, Norringrå, Nätra.
- Linnborg, Sven* (1857–1932), målare, Ås. Född i Lillhär-

- dal, 1887–88 elev vid Académie Julien i Paris samt hos P. S. Krøyer och Chr. Zahrtman i Köpenhamn. – Hr: Ljusnedal. Jä: Undersåker. Ån: Gideå, Styrnäs. S. 24.
- Ljung, Johan* (1717–87), ornamentsbildhuggare, Sthlm. – S. 37, 52.
- Ljungberg, Jöns* (1734/6–1818), bildhuggare, schatullmakare, byggmästare, snickare, konstmästare vid Ljusnedals bruk, tullare i Funäsdalen. Bondson från Ljungdalen, upplärd hos schatullmakaren Isaac Ahlgren i Sthlm. Gesällbrev ca 1760, arbetade till 1773 i Gävle innan han återvände till hemorten efter nekat burskap i Gävle. – Hr: Hede, Ljusnedal, Storsjö, Tännäs, Vemdalen. S. 31, 38–40, 53 f.
- Loëll d.ä., Johan Christopher* (1750–1815), byggmästare, stads- och lantmurmästare, arkitekt, Gävle. Elev vid Kongl. Målare- och Bildhuggarakademien. E.o. konduktör vid ÖIÄ 1809. Svärson till Daniel Lundqvist med vilken han drev byggnadsfirma. – Jä: Aspås, Berg, Offerdal, Rödön. Me: Selånger, Torp. Ån: Härnösand, Nordingrå. S. 12–14, 59, 263 f.
- Loström, murargesäll, sannolikt gesäll till Daniel Hagman.* – Me: Indal.
- Lund, Johan* (1800–1858), orgelbyggare, Sthlm. Född i Arnäs, oexaminerad. – Ån: Nordingrå.
- Lund, Pål*, snickare, svarvare. – Jä: Östersund.
- Lundberg, Einar* (1889–1978), arkitekt, Sthlm. – Me: Lagfors kapell? Ån: Bjärträ.
- Lundberg, Erik* (1895–1969), konsthistoriker, arkitekt, professor, Sthlm. Examen vid Kungl. Tekn. Högskolan 1924, fil. dr i konsthistoria 1935. Professor i arkitekturhistoria vid KTH 1946–61. – Jä: Ragunda. Me: Lagfors? Ån: Trehörningsjö.
- Lundén, Eskil*, orgelbyggare, Göteborg. – Ån: Bjärträ.
- Lundqvist, Anders* (1803–1853), målare, tecknare, grafiker, Sthlm. Född i Örebro, 1816 elev vid Konstakademien. Elev till Fredrik Westin och C. D. Forsell. Ev. gesäll hos G. M. Kjellström. Agréé vid Konstakademien 1834. Lärare till Oscar I:s barn. – Jä: Ragunda.
- Lundqvist, Carl*, konservator, Brunflo. – Hr: Lillhärdal.
- Lundqvist (Lundkvist), Daniel* (1720–95), bygg- och murmästare, rådmän, Gävle. Svärfar till J. Chr. Loëll. – Me: Selånger, Torp. Ån: Högsjö. S. 11, 14.
- Lundqvist, Edv.*, länsarkitekt, Umeå. – Me: Attmar. Ån: Edsele.
- Lundstedt, O. A.*, klockare, ”tusenkonstnär”, Norrnäs, Edsele. – Ån: Edsele.
- Lundström, Gunnar Yngve Kristoffer* (1885–1961), målare, konsthantverkare, Sthlm. Född i Göteborg, studerat på Valand, i Köpenhamn och Paris. Elev till dekormålaren Filip Månsson. – Jä: Föllinge. Me: Torp. Ån: Gålsjö, Mo.
- Löfving, Pehr Andersson* (1736–1800), sockenhantverkare, snickare, bonde, byggmästare, Näsåker och Söderfors i Lidens socken. Född i Fjällsjö, upplärd av fadern snickaren Anders Andersson. Flyttade 1784 till Näsåkers by, sedermera nybyggare på Älggårdsmon. – Ån: Resele, Ådals-Liden.
- Löfvenberg, Jonas (Jöns)*, målare. – Jä: Alanäs, Frostviken (Gäddede).
- Lööv, Janne*, byggmästare, Tännäs. – Hr: Tännäs.
- Maderna, Carlo* (1556–1629), italiensk arkitekt. – S. 69.
- Malm, Anders*, målare, verksam på 1720-talet. – S. 26.
- Malm, Nils Oskar*, orgelbyggare, Boden. – Ån: Hemsö.
- Markström, Leif*, arkitekt, Härnösand. – Me: Indal.
- Markströms Bygg & Restaurerings Konsult AB*, Härnösand. – Ån: Härnösand.
- Marlow, William* (1740–1813), engelsk gravör. – S. 48, 52.
- Masaenke (Masanke, Masancke), Michael* (1701–1767), målare, konterfejare, Sthlm. Född i Danzig. 1739 gesäll hos Christoffer Christman. 1740 burskap som målare i Sthlm. Lärare till Paul Hallberg. – S. 48.
- Mason och Hemlin*, orgelfirma. – Hr: Linsell.
- Mattsson, John*, byggmästare, Lillhärdal. – Hr: Lillhärdal.
- Mattson (Mathsson), Jon*, byggmästare, Avaträsk. – Ån: Fjällsjö.
- Mattson, Per*, konservator, Gävle. – Ån: Högsjö.
- Maul, Ernst*, orgelbyggare, Härnösand. – Jä: Lockne.
- Meander, Johan Magnus*, målare, förgyllare, Sundsvall. Burskap 1795. – Ån: Helgum. 1802–09.
- Meissonnier, J. A.* (1693–1750), fransk ornamentstickare. – S. 50, 52.
- Melander, Adolf Emil* (1845–1933), arkitekt, Sthlm. Murare 1863–64, studier vid Slöjdskolan 63–65. – Jä: Östersund.
- Mellin, Gustaf Henrik* (1803–76), präst, författare, tecknare. – S. 50, 52.
- Menzel, Johannes.* Se Johannes Menzel Orgelbyggeri AB. *Modulorgel AB*, Umeå. – Hr: Ljusnedal.
- Montferrand, Auguste*, fransk arkitekt. – S. 48, 52.
- Målerifirman Ingemar Norrman.* – Jä: Ström.
- Månberg, Olof Olofsson* (1714–1767), dragon, snickare och byggmästare, Männberg, Änge, Brunflo. Född i Månsta, Näs socken. Flyttade 1761 från Gärde i Hackås till Änge i Brunflo. – Hr: Vemdalen. Jä: Föllinge.
- Månsson, B.*, arkitekt, Östersund. – Ån: Nora.
- Månsson, Eric*, snickare, Östberg, Frösön. – Jä: Hallen, Östersund.
- Månsson, Eric*, snickare, Rösta, Ås. Ev. identisk med föregående. – Jä: Hallen, Rödön.
- Månsson, Per* (1896–1949), målare, grafiker, konsthantverkare, ingenjör. Född i Torshälla, autodidakt. Studieresor i Europa. Död i Sthlm. – Hr: Sveg.
- Månsson, Åke* (1952–), arkitekt, Svenstavik. – Jä: Brunflo.

- Mårtensson, Gunnar*, murmästare, Östersund. – Jä: Hallen.
Mårtensson, Olof, bonde, Hallen. – Jä: Hammerdal.
Nilsson, Alfred (1888–1953), konservator, Sthlm. – Me: Attmar.
Nilsson, Eric, byggmästare i Alanäs och Dorotea. – Jä: Alsen.
Nilsson, Jöns, bildsnidare, snickare, Harwom, Indal. – Me: Indal.
Nilsson, Sigurd, ingenjör, Timrå byggnadskontor, Timrå. – Me: Timrå.
Nilsson, Tage, Elota konsult, Ramsele. – Ån: Ramsele.
Nilsson-Öst, Per Ingvar (1918–), konstnär, bildsnidare, Järvsö. – Me: Skön.
Nor(d)berg, Petter Eriksson (1671?–1745), bildhuggare, målare, Sthlm? Född i Borgsjö. Troligen gesäll hos Jakob Sauerberg. – Me: Borgsjö.
Norberg, Anders (f. 1828), målare, Hallen eller Marby. Elev till Göran Sundin. – Ån: Ramsele.
Nordberg, Karl Torsten Valerius (1900–1962), målare, Sthlm. Född i Byske. – Ån: Ytterlänнас.
Nordell, Johan (Johannes) Olsson (1817–1898), byggmästare, Norrala (Hs). Född i Norrala, praktikår hos J. Norin, 1851 studier i Sthlm. Avbröt studierna och återvände till Norrland, där han etablerade sig som byggmästare. Var bosatt bl.a. i Los (Hs), Gävle (Gä) och Myssjö (Jä). Flyttade 1869 till Sthlm. – Hr: Tännäs. Jä: Berg, Bräcke, Oviken, Rätan. Me: Haverö, Liden. S. 270.
Nordell, Olof, snickare, timmerman. Bror till Johan Nordell. – Jä: Rätan.
Nordenfalk, Johan (1727–1806), brukspatron vid Gålsjö bruk, Björkä gård och Holms säteri, Gålsjö. Född Noreen adlad Nordenfalk. – Ån: Gålsjö.
Nordenskiöld, Knut (1882–1950), arkitekt, slottsarkitekt, lärare, Sthlm. Arkitekt vid Byggnadsstyrelsen 1916, överlärare vid Tekniska skolan 1916–41. – Jä: Hällesjö, Oviken. Ån: Gideå, Sollefteå, Trehörningsjö.
Nordlander, Erik, målare, Sthlm. Född i Jämtland. Mästare 1778–1810 i Sthlm. – S. 35.
Nordlund, Henric (1911–), arkitekt, Östersund. Examen i Göteborg 1938. Stadsarkitekt i Östersund, länsarkitekt. – Jä: Undersåker.
Nordquist (Nordqvist), Eric (1769–1833), orgelbyggare, Nora. Innehade privilegium att bygga orglar i Västerås stift. Måg till orgelbyggaren Nils Söderström i Nora vars verkstad han övertog 1810. – Jä: Brunflo.
Nordqvist, Lars Niclas (1808–1877), orgelbyggare, Alfta. Upplärd hos fadern orgelbyggaren Eric Nordqvist i Nora. – Hr: Hede, Sveg. Jä: Alsen, Mörsil, Östersund.
Nordåker, Karin, ingenjör, Bjerkinges ingenjörbyrå AB, Uppsala. – Me: Haverö.
Norfors, smed, Kroksvåg. – Jä: Ragunda.
Norgren, E., byggmästare, Frösön. – Jä: Bodsjö.
Norin (Norlin), Jacob (Jakob) (1795–1864), byggmästare, Kungsgården, Norrala och Trönö. Började som hjulmakare hos fadern. Övergick till att bli byggmästare i Hr och Jä 1830. – Hr: Sveg. Me: Haverö, Skön. Ån: Stigsjö, Styrnäs, Ytterlänнас. S. 261.
Norin, Per (1827–1885), byggmästargesäll och sedermera byggmästare, Norrala och Trönö. Son till Jacob Norin. – Ån: Styrnäs.
Norin, Sven, byggmästargesäll, Norrala. Son till Jacob Norin. – Ån: Styrnäs.
Norrman, Ingemar, målerifirma, Strömsund. – Jä: Ström.
Norman, Jörgen (Görge), arkitekt. – Jä: Ragunda.
Norrman, L., snickare, bildsnidare? – Ån: Härnösand.
Nyberg, C., målare. Samarbetade med L. E. Hofrén. – Ån: Nätra.
Nygren, Anders Gustaf (1821–1868), orgelbyggare, Stockholm. – Född i Järnboås. Examinerad 1851. Byggede mindre verk främst i Mellansverige. – Ån: Nora.
Nyhén, Nils-Olof (Nils Olov) Nilsson (ca 1826–1916), dräng, bildsnidare, snickare, Rå och Lidgatu, Ådals-Liden. Medhjälpare till bildsnidaren Z. Persson. – Ån: Skorped, Ådals-Liden.
Nylander, Jacob, snickare? – Jä: Borgvattnet.
Nyström, Axel Fredrik (1832–94), arkitekt, Sthlm. Slottsarkitekt 1864, hovintendent 1875, arkitekt vid ÖIÄ 1875. – Ån: Hemsö, Resele.
Nyström, Per Axel (1793–1868), arkitekt, professor, tecknare, Sthlm. 1812 konduktör vid ÖIÄ. 1818 hovarkitekt, 1836 ord. arkitekt vid ÖIÄ. Professor i byggnadskonst vid Konstakademien. – S. 65f.
Näsström, Zackris, bildsnidare. – Ån: Resele.
Näsvall, E., konstnär. – Hr: Ljusnedal.
Oldebäck, Sören, Sthlm. – Jä: Föllinge.
Olof Hammarberg, orgelbyggeri, Göteborg. – Hr: Sveg. Jä: Aspås, Berg, Lit, Offerdal, Ström, Undersåker, Östersund. Me: Tuna. Ån: Gudmundrå, Sollefteå.
Olofsson, Johan. – Se Edler d.ä., Johan.
Olofsson, Jonas, bildsnidare, snickare, Hålland. – Jä: Undersåker.
Olofsson, Jöns ("Jöns i Skedwijk") (1630/40–1708), snickare, bildsnidare, Skedvik, Attmar. Far till Olof Jönsson, bildsnidare. – Me: Attmar. S. 19.
Olofsson, Manne, byggmästare, Hallen. – Jä: Hallen.
Olofsson (Olsson), Marcus, bonde, byggmästare, Öhn. – Ån: Bodum.
Olofsson (Olufsson), Mårten (1763–1838), bonde, målare, dekormålare, Hammerdal, Hallen. – Ån: Tåsjö.
Olofsson, Olof (1763–?), snickare, bildsnidare, Bonäset, Strömsund. – Jä: Vikens kapell.
Olofsson, Olof, bonde, Nyby (nuv. Vännäs). – Ån: Bjurholm.

- Olofsson, Olof*, snickare, Haxäng, Locknevi. – Jä: Lockne.
- Olofsson, Peder*, snickare, bildsnidare, Kämsta, Ljusdal. Verksam vid mitten av 1600-talet. – Jä: Oviken.
- Olofsson (Olsson), Pehr (Per, Pähr)* (1716–1782), bonde, byggmästare, snickare, Dillne, Oviken. Upplärd av fadern Olof Pehrsson i Dillne. Verkade främst i v. Jämtland och Härjedalen. – Hr: Hede, Lillhärdal. Jä: Alsen, Hallen, Offerdal, Oviken. S. 14 f., 269.
- Olsson, Anders*, byggmästare, Furnäs. – Jä: Oviken.
- Olsson, Anders* (ca 1622–1694), bildsnidare, Hällborgen, Revsund. – Jä: Lockne, Sunne, Undersåker.
- Olsson, Edvard*, byggmästare, Bräcke. – Jä: Aspås.
- Olsson, Johannes*. – Se Nordell, Johan.
- Olsson, P.* (= *Pehr Olofsson?*), medhjälpare till Johan Edler d.y. – Jä: Hammerdal.
- Olsson, Pehr*. – Se Olofsson, Pehr.
- Olufsson, Mårten*. – Se Olofsson, Mårten.
- Orstadius, Östen* (= *Aestan*) (1729–1774), komminister, Vemdalen. – Hr: Vemdalen.
- Oxenstierna, Carl* (1737–95?), greve, Harg och Sthlm. – Jä: Stugun.
- Pedersen, Erik*. – Se Persson, Erik.
- P L Åkerman & Lunds Orgelfabrik AB*, Sundbyberg. – Jä: Klövsjö, Ragunda, Rätan, Sundsjö. Me: Borgsjö, Hälsjö. Ån: Arnäs, Fjällsjö, Helgum, Härnösand, Nora, Ramsele, Sollefteå, Styrnäs.
- Palm, Gustaf Wilhelm* (1810–90), landskapsmålare, Sthlm. – S. 51, 71.
- Palmroth, Per Vilhelm* (1765–1825), fänrik, konduktör vid ÖIÄ 1782–89, 1791–1825 kungl. arkitekt. – Jä: Klövsjö, Lit, Rätan, Stugun, Sundsjö. Ån: Arnäs, Långsele, Northingrå, Ådals-Liden.
- Paulsson, Erik*, orgelbyggare, Uppsala. – Jä: Sundsjö.
- PEAB*, byggnadsentreprenörbolag, Östersund. – Jä: Bodsjö.
- Pehrsson, Pål (Påhl, Paulus)* (1732–1815), bonde, kyrkvård, nämndeman, klockare, byggmästare, smed och snickare, Östiå kern, Stugun. Signatur P P. Kusin med kyrkmålaren Jonas Wagenius. – Hr: Lillhärdal, Linsell. Jä: Bodsjö, Borgvattnet, Föllinge, Hällesjö, Klövsjö, Rätan, Stugun. Me: Borgsjö, Holm. Ån: Edsele, Helgum, Multrä. S. 14–16.
- Perman, Samuel*, apotekare, Östersund. – Jä: Östersund.
- Persson, Arvid D.*, ingenjör, Östersund. – Jä: Hallen, Sunne, Undersåker, Östersund.
- Persson, E. Holger* (1901–1961), skulptör, konsthantverkare, Sollefteå. Född i Multrä, studier vid Tekniska skolan i Sthlm. – Ån: Björna.
- Persson (Pehrsson), Enar* (1746–1813), byggmästare, bonde, Gorm, Frostviken. Inflyttad fr. Norge på 1770-talet, måg på Västergården i Gorm (Jorm) 1780. – Jä: Vikens kapell. S. 21 f.
- Persson (Pedersen), Erik* (1802(3)–70), allmog- och kyrkomålare, Valne. Född i Alsen och död i Vinne, Norge. – Jä: Mörsil.
- Persson, Lars*, snickare, byggmästare?, Tjutbodarna, Nordsjö. – Jä: Bodsjö.
- Persson, Olof*, snickare, bildsnidare, Bölen. Verksam andra hälften av 1700-talet. – Ån: Bodum, Tåsjö.
- Persson, Per*, snickare, bildsnidare, Håsjö. – Jä: Sundsjö.
- Persson, Per*, snickare, bildsnidare, Lindome (Ha). – Ån: Häggdånger.
- Persson, Pål*. – Se Pehrsson, Pål.
- Persson, Simon*, hemmansägare, byggmästare, Bångåsen. – Jä: Offerdal.
- Persson, Zackris* (1793–1871), konstsnickare och träsnidare, Lidgatu, Ådals-Liden. – Ån: Resele, Skorped, Ådals-Liden. S. 27, 29 f.
- Perzen, Johan Wilhelm*, målare, Ven. – Ån: Edsele.
- Pettersson, Abraham Rafael Ulric* (1824–66), arkitekt, målare, Sthlm. Arkitekt vid ÖIÄ. – Jä: Bräcke, Ragunda. Me: Skön.
- Pettersson, P. J.*, byggmästare. – Ån: Härnösand.
- Peyrotte, Alexis* (1699–1769), ornamentstickare, Paris. – S. 50, 52.
- Pfann, Wilhelm*, gravör, Augsburg. Verksam på 1690-talet. – S. 48, 52.
- Pfeffer, Gustaf* (1764–1844), arkitekt, professor, hovintendent, målare, konduktör vid ÖIÄ, Sthlm. – Jä: Klövsjö, Lit, Lockne, Rätan. Me: Timrå. S. 51.
- Pier, Carl*, ornamentstickare, konstnär, Augsburg. Verksam på 1750-talet. – S. 34, 37 f.
- Piper, Fredrik Magnus* (1746–1824), arkitekt, konduktör vid ÖIÄ, hovintendent, 1803 tillförordnad överintendent vid ÖIÄ. – Ån: Nora.
- Piranesi, Giovanni Battista* (1720–78), italiensk arkitekt, kopparstickare. – S. 46.
- Plagemann, Carl Johan Fredrik* (1779–1864), apotekare, assessor, tecknare, Sthlm. Gjorde under resor 1833–56 i norra Sverige teckningar av bebyggelse och kyrkor, som utgavs av C. J. Lamm 1942–44.
- Pozzo, Andrea* (1642–1702), italiensk arkitekt, målare, jesuitpater. Känd som plafondmålare. – S. 46.
- Pålsson, Ivar*, dräng, snickare, murmästare, hemmansägare, Bringåsen, Lungre, Kyrkås. – Jä: Hotagen, Kyrkås.
- Pålsson, Pehr* (1762–1855), snickare och byggmästare, Stugun och Lockne. Medhjälpare till fadern Pål Pehrsson. – Hr: Linsell. Jä: Klövsjö, Rätan.
- Pärsson, Nils*, sockensnickare. – Me: Tuna.
- Qvarnström (Quarnström), Peter* (– efter 1784), orgelbyggare, Sundsvall. Elev till amatörorgelbyggaren Carl Holm i Uppsala. Examinerad 1752, erhöll privilegium att bygga mindre verk i Gävleborgs län. – Jä: Fors. Me: Borgsjö.

- Raaf, Gregorius* (1659–1710), tyskfödd dragon vid Jämtlands regemente, dekoratör, bildsnidare, byggmästare, timmerman, Lövssta, Sundsjö. Född i Lübeck. – Jä: Berg, Offerdal. Me: Torp.
- Reutz, J.*, norsk dekormålare. – Ån: Skorped.
- Robert Gustavssons Orgelbyggeri*, Härnösand. – Jä: Ström. Me: Hässjö. Ån: Bjärträ, Härnösand, Stigsjö.
- Ro(g)berg, Lars?*, mästare, smed, borgare, Sundsvall. – Me: Attmar.
- Rollin, Gösta*, länsarkitekt, Östersund. – Jä: Frostviken (Gäddede), Hallen, Handöl, Hotagen, Kolåsens kapell, Lit, Nyhem, Rätan, Sunne, Vikens kapell, Östersund. Ån: Edsele, Fjällsjö, Långsele.
- Roman, Johan Alexander*, bildsnidare, snickare. – Jä: Lit.
- Romare, Bengt* (1902–1968), arkitekt. Examen i Sthlm 1925. – Ån: Mo.
- Romberg, Anders Olsson*, byggmästare, Leksand. – S. 11.
- Roos, Carl-Axel*, ingenjör, Hudiksvall. – Jä: Rätan. 1993
- Rothlind, Johan (John)*, konservator, Östersund. – Hr: Stor-sjö.
- Rothstein, Edvard von* (1781–1890), arkitekt, teckningslä-rare, målare, tecknare. Fr. 1845 arkitekt vid ÖIÄ, 1871 professor vid Konstakademien. – Jä: Föllinge, Klövsjö, Stugun.
- Rubens, Petrus Paulus* (1577–1640), flamländsk målare. – S. 46.
- Rudner, Georg*, arkitekt, Sthlm. – Jä: Lit, Ragunda. – Ån: Gideå.
- Ryberg, Ture* (f. 1888), arkitekt vid Byggnadsstyrelsen, Sthlm. – Ån: Härnösands domkyrka.
- Rönquist, Charlotta (Lotten)* (1864–1912), målarinna. Född i Uddevalla, studier vid Konstakademien samt i Frankrike och Italien. – Ån: Gudmundrå.
- Sabel, Petter (Per)*, dragon, konstnär, målare, Hamnerdal. Verksam vid 1600-talets slut. Sannolikt bror till målaren Måns Sabel och troligtvis son till överstelöjtnanten Per Sabel. – Jä: Offerdal.
- Samuelsson, August*, byggmästare?, Hallen. – Jä: Hallen.
- Sandberg, J. Anders*, "Anders i Brodiken", byggmästare, Haraby, Oviken. – Jä: Oviken, Sunne, Undersåker.
- Sandin, N.*, snickare, bildhuggare? – Ån: Trehörningsjö.
- Sauerberg (Sauberg, Saurberg, Saverberg), Jacob* (?–1728), bildhuggarmästare, Sthlm. Ev. utlärare hos Caspar Schröder. – Ån: Härnösands domkyrka.
- Schanke, Knut*, byggmästare, Röros. – Hr: Tännäs.
- Schmalensee, Kurt O. von* (1896–1972). Arkitekt i Byggnadsstyrelsen, stadsarkitekt i Norrköping. – Jä: Kyrkås, Offerdal.
- Scholander, Fredrik Wilhem* (1816–81), arkitekt, målare, författare. Verksam vid ÖIÄ fr.o.m. 1836. 1847 professor och direktör vid Konstakademien. Systerson till Axel Nyström. – Jä: Kyrkås. Ån: Björna, Graninge, Mo. S. 62, 66.
- Schulsson, Ol.*, snickare. – Jä: Frostviken (Gäddede).
- Schuster, Anders Christian Anton* (1850–1911), orgelbyggare, Östersund. Född i Danmark, anställd hos de danska orgelbyggarna Daniel Köhne samt Knud Olsen i Köpenhamn. Via Kristiania i Norge 1883 – ca 1885 kom han till Östersund. Verksam främst i Härnösands stift. – Jä: Bodsjö, Brunflo. Ån: Edsele, Långsele, Resele, Trehörningsjö.
- Schübler, Johann Jacob* (d. 1741). Tysk ornamentstickare, Nürnberg. – S. 37, 41 f., 46, 52.
- Schytt, Johan*, byggmästare, Härnösand. – Ån: Viksjö.
- Seeberg, Åke*, länsarkitekt i Västernorrland. – Ån: Stigsjö.
- Segeström, Abraham*, målare, Härnösand. Gesäll hos Carl Hofverberg. – Ån: Junsele.
- Sehlbergs urhandel*, Gävle. – Ån: Gideå.
- Selberg, Magnus* (1792–1865), kapellpredikant, Frostviken. – Jä: Frostviken (Gäddede).
- Sellström*, snickare, Brunflo. – Jä: Brunflo.
- Serén, Johan Christian* (1796–1830), arkitekt, Sthlm. Verksam vid ÖIÄ. – Me: Indal.
- SIFU Måleriteknik*, Härnösand. – Ån: Trehörningsjö.
- Sifwert(z), L. W.*, arkitekt. Från 1818 e.o. konduktör vid ÖIÄ. – Ån: Stigsjö.
- Sivertsson, Per*, byggmästare, Ransjö. – Hr: Linsell.
- Sixtensson, Rolf*, arkitekt, Västerbottenkommunernas arkitekt- och byggnadskontor, Umeå. – Ån: Gideå.
- Sjöbom*, klockare. – Me: Attmar.
- Sjödén, Sven*, målarmästare. – Ån: Ådals-Liden.
- Sjölander, P.*, murmästare. – Me: Timrå.
- Skoglund & Olsson*, värmeinstallatör, Gävle. – Me: Skön.
- Skånska Cement AB*. – Hr: Linsell.
- Snäll (Snell), Per Persson* (1764–1833), dragon, snickare, målare, Anviken, Bodsjöby, Brunflo samt Refsund. – Jä: Bodsjö.
- Solin, Oskar*, kyrkvärd, Styrnäs. – Ån: Styrnäs.
- Stattin, Maria*, Bjärträ. Hustru till Olof Hofrén, sedermera till Lars Erik Hofrén. – S. 23, 26.
- Stenhammar, Per Ulrik* (1829–1875), arkitekt, tonsättare, Sthlm. Lärare vid Konstakademien 1866, arkitekt vid ÖIÄ 1874. – Ån: Nora.
- Stenholm, Erik Emanuel* (1901–), målare, tecknare, Kramfors. Född i Sundsvall, efter elevtid hos Filip Månsson studier vid Konsthögskolan 1925–30. – Me: Lagfors, Skön, Svartvik.
- Stig Dahlgrens plåtslageri*, Bollstabruk. – Ån: Ytterlänäs.
- Storm, Olof*, f.d. fältjägare, bonde, bildsnidare, snickare, byggmästare, Karbäcken. – Jä: Borgvattnet, Ström.
- Strand, Pehr* (1756–1826), instrument- och spelurmakare, Sthlm. Född i Arnäs. Fick 1791 privilegium att bygga

- mindre orglar och spelur. Etablerade sig med verkstad på Kungsholmen. – Ån: Arnäs, Stigsjö.
- Strand, Per Zackarias* (1797–1844), orgelbyggare, Sthlm. Utbildad hos fadern Pehr Strand. Studier i Knoblauch i Halle och Mende i Leipzig. Examineras och privilegierades 1824 och övertog samma år faderns verkstad. – Jä: Hammerdal. Me: Torp.
- Strandberg, Gabriel* (1885–1966), målare, tecknare, Täby. Utbildad vid Tekn. högskolan i Sthlm och Konstnärsförbundets skola. Studieresor till Paris och Rom. – Jä: Hällesjö.
- Strandberg, J.*, skeppsbyggmästare, Härnösand. – Ån: Högsjö. S. 23.
- Stridsberg, Axel*, smed, Vemdalen. – Hr: Vemdalen.
- Strömberg, Carl* (1798–), småländsk dekorationsmålare. Utvandrade till Amerika. S. 26.
- Strömmen, Gustaf von*, målare. – Me: Indal.
- Stål, Ivar* (1891–), arkitekt, akvarellist, Sthlm. Studier vid Konstakademien 1916–18. Stadsarkitekt i Östersund 1920–25, arkitekt i Byggnadsstyrelsen 1925–29, egen verksamhet. – Hr: Storsjö. Jä: Berg, Hammerdal.
- Sundell*, murargesäll, Östersund. – Jä: Kyrkås.
- Sundin, Göran* (1795–1857), målare, bildhuggare, hemmansägare och gästgivare, Orrviken och Gärde, Sunne. Elev vid Konstakademien 1823–24. – Hr: Lillhärda, Linsell. Jä: Alsen, Aspås, Berg, Borgvattnet, Hammerdal, Häggenås, Hällesjö, Ragunda, Ström, Sundsjö, Sunne, Undersåker. Me: Attmar, Hässjö. Ån: Arnäs, Northingrå, Ramsele, Ådals-Liden. S. 25, 27, 43, 45 f., 48, 55.
- Sundin, Jöns* (1821–1874), målare, snickare, finsmed, klockare och lärare, Gärde, Sunne. Son till målaren Göran Sundin. – Jä: Fors, Häggenås, Hällesjö, Ström, Sunne. Ån: Arnäs, Ådals-Liden. S. 54.
- Sundin, Karl*, målare. Son till Jöns Sundin. – Ån: Ådals-Liden.
- Sundin d.y., Pehr Pehrsson* (1813–46), målare, ingenjör. Sonson till konstnären Pehr Sundin i Sunne och brorson till Göran Sundin. Gesäll hos den sistnämnde. Flyttade till Sthlm 1829, men återvände vid olika tillfällen hem. Avliden i England. – Ån: Arnäs.
- Sundin d.ä., Pehr (Per)* (1760–1827), bonde, konstnär, kolorist, kyrkoinredare, porträttmålare, målare, Orrviken, Sunne. Handledning först av fadern Per Persson i Torp, sedan av Anders Berglin. 1790–92 elev hos mästare Eric Nordlander i Sthlm. Inskreven i Konstakademiens principskola 1791. – Hr: Hede, Linsell, Storsjö, Vemdalen. Jä: Berg, Bodsjö, Brunflo, Hallen, Klövsjö, Offerdal, Oviken, Rätan, Rödön. Me: Timrå. Ån: Graninge, Gudmundrå, Stigsjö?, Ådals-Liden. S. 25, 34 f., 41, 43–48, 50 f., 55, 269 f.
- Sundin, Pehr-Georg* (1835–1899), hemmansägare, postmästare och målare, Gärde, Sunne. Tredje son till Göran Sundin. Tycks ej ha gjort några självständiga arbeten. – Jä: Ström.
- Sundvall, Carl Fredrik* (1754–1831), hovintendent, arkitekt, tecknare, målare, Sthlm. 1774 konduktör vid ÖIÄ, 1824 preses vid Konstakademien. – Ån: Härnösands domkyrka. S. 59.
- Sundvall, Valles*, målarmästare. – Me: Hässjö.
- Swahn, Helmer*, ingenjör, Östersund. – Hr: Tännäs.
- Svanberg, Hans Halfdan (Hampe)* (1883–1961), skulptör, målare, Nora. Studier i Sthlm, München och Italien. – Ån: Nora.
- Svanholm, C. A.*, byggmästare, Kramfors. – Ån: Nora..
- Svedberg, C. F.*, klockgjutare, Gävle. – S. 19.
- Svedberg, Eric*, stadsbyggmästare, Härnösand. – Ån: Helgum, Högsjö. S. 16.
- Svenberg*, byggmästare. – Jä: Klövsjö.
- Svensson, Alfred M.* (1813–1896), bygg- och murmästare, arkitekt, Stockholm och Östersund. Född i Viby (Ög). Var först mjölnare, for sedan till Sthlm för studier vid Konstakademiens arkitekturskola för att sedan bli mur- och byggmästare. – Jä: Hotagen, Mörsil, Undersåker.
- Svensson, J.*, snickare. – Jä: Östersund.
- Svensson, Oscar*, konservator, Sthlm. – Jä: Ragunda.
- Söderholm, Lennart*, arkitekt, SM arkitektkontor, Frösön. – Jä: Häggenås, Oviken.
- Söderholm & Malmgren*, arkitektkontor, Frösön. – Jä: Häggenås.
- Söder(l)in, G. Adolf*, skulptör, Revsund. – Jä: Bodsjö, Undersåker.
- Söderlund, Johan Erik* (1826–1875), slottsarkitekt, Stockholm. – Hr: Lillhärda. Me: Liden. S. 70.
- Söderqvist*, bildsnidare. Ev. identisk med Erik Söderkvist. – Jä: Undersåker.
- Söderkvist, Erik*, snickare. – Jä: Mörsil.
- Taraval, Guillaume Thomas Raphael* (1701–50), fransk målare, Sthlm. Elev till Claude Audran. Inkallad till Sthlm 1732. – S. 33.
- Tempelman, Olof (Olaus) Samuel* (1745–1816), arkitekt, Sthlm. Konduktör vid ÖIÄ 1771, professor vid Konstakademien 1779. – Jä: Berg, Bodsjö. Me: Selånger, Torp, Tuna. S. 12–14, 46, 50 f., 68 f.
- Tessin d.y., Nicodemus* (1654–1728), arkitekt, Sthlm. Studieresor till Italien, Frankrike och England. Fr. 1676 hovarkitekt, 1682–1715 stadsarkitekt i Sthlm, fr. 1697 överintendent, fr. 1712 kungl. råd. – S. 68 f.
- Tholsson (Tolsson), Pehr* (1720–1808), träsnidare, snickare, byggmästare. Bonde först i Linsell, sedan i Moslätt, Sveg. – Hr: Lillhärda, Linsell. S. 27, 29.

- Thomassin, Philippe* (1562–1622), fransk kopparstickare. – S. 48.
- Thomé, Johan*, arkitekt. – Me: Indal.
- Thorvaldsen, Bertel* (1768–1844), dansk skulptör, Köpenhamn, Rom. – Me: Tuna. Ån: Ytterlännäs. S. 27 f.
- Thulesius, Andreas*, orgelbyggare. – Jä: Kyrkås.
- Thulin (Tullin), Jöns Truedsson* (1867–1963), målare, konsthantverkare, Sthlm. Född i Skåne, studier i Lund och Sthlm. Gesäll i Bonn, Paris samt Italien. Fr.o.m. 1901 bosatt i Sthlm. – Ån: Sollefteå.
- Thun, Alexander*, klockare, byggmästare. – Me: Tuna.
- Thunell, Hans* (1931–), bitr. stadsarkitekt, Härnösand. Utbildad i Sthlm. – Me: Selånger. Ån: Fjällsjö, Stigsjö.
- Thurdin, Albert* (1862–1943), stads- och länsarkitekt, lektor, Härnösand. – Ån: Bjärträ, Härnösand, Högsjö, Nora, Nordingrå, Nätra, Stigsjö.
- Tideman, Erik (Eric)*, målare, förgyllare. Verksam under andra hälften av 1700-talet. – Jä: Ström.
- Tirén, Karl* (1869–1955), målare, konstnär, stationsinspektör, folklorist, Bergvik. Född i Oviken. – Jä: Bräcke, Sundsjö, Sunne.
- Tizian (Tiziano Vecellio)* (d.1576), italiensk målare, Venedig. – Ån: Högsjö. S. 24.
- Torhamn, Josef Gunnar T.* (1894–1965), målare, skulptör, konstnär, Sthlm. Född i Kungshamn, studier vid Konstakademien och i Frankrike. – Jä: Hammerdal, Ragunda. Ån: Gideå, Härnösand, Högsjö, Sollefteå.
- Torolf Agnar* (1909–), skulptör, konstnär, bildsnidare, Sthlm. Elev vid Tekniska skolan i Sthlm, studier i Paris och Tyskland. – Me: Tuna. 1957.
- Torlund, Maria*, hustru till Mattias Krapp d.y., Lagfors. – S. 20.
- Tovell, J. E.*, kyrkvärd, Björna. – Ån: Björna.
- Trolle, Nils Henning Victor af* (1820–1899), byggmästare, Ljungå. – Jä: Hammerdal, Hällesjö. Me: Indal. Ån: Helgum.
- Trädgårdh, S.*, snickare, byggmästare? – Me: Torp.
- Tullberg, Carl Edvard* (1853–1914), teckningslärare, målare, grafiker, Sundsvall. Född i Malmö, elev vid Konstakademiens teckn.skola i Sthlm 1873, Tekn. skolan i Sthlm 1873–76. Teckn.lärare i Sundsvall fr. 1879. – Me: Skön.
- Törnkrantz, Olof*, möbelmålare, verksam i bl.a. Jämtland ca 1812–20. – Jä: Stugun.
- Törnqvist, Henrik Albert* (1819–98), professor, arkitekt, Sthlm. 1855 konduktör vid ÖIÄ, 1860 vice professor i byggnadskonst vid Akademien. – Jä: Mörsil, Undersåker. Ån: Ramsele, Ytterlännäs. S. 66, 72.
- Törnström, Johan* (1743–1828), galjonsbildhuggare, Karlskrona. – S. 62.
- Uddfors, Anders*, byggmästare, Brunne. – Ån: Stigsjö.
- Uhrdin d.ä., Samuel (Sam)*, dekorationsmålare och målarmästare, Siljansnäs och Leksand. Far till målaren och grafikern Samuel (Sam) Uhrdin f. 1886. – Me: Lagfors.
- Uhrus (Urus), Jonas*, snickare, Söderhamn. – Me: Haverö.
- Unell, Brita Stina*, hustru till L. E. Hofrén, Härnösand. – S. 26.
- Vagn-Christensen, Erik*, arkitekt, Timrå. Egen firma. – Me: Tuna.
- Vignola, (Jacopo Barozzi da)* (1507–73), italiensk arkitekt, Rom. – S. 46.
- Virke, Tore* (1910–1983), arkitekt, Sthlm. – Jä: Berg, Offerdal. Ån: Härnösand, Resele.
- Vålberg (Wålberg), Emanuel*, bildsnidare, sockensnickare, Sätra? En Emanuel Vålberg är 1776–79 lärling vid Sthlms-ämbetet. – Me: Holm.
- Västerlund (Vesterlund), John*, orgelbyggare, Lövestabruk. – Jä: Oviken.
- Wagenius, Jonas* (1747–1808), kyrkmålare, nämndeman, Sundsvall. Född i Valne, Lockne. Kusine till kyrkobyggare Pål Pehrsson. Målargesäll i Sthlm på 1770-talet. Burskap i Sundsvall 1784. – Jä: Brunflo, Föllinge, Hallen, Lit, Offerdal. Me: Borgsjö, Selånger, Tuna. Ån: Häggdånger, Sollefteå, Stigsjö. S. 43 f., 56, 270.
- Wahrgren, L. N.*, arkitekt, Sollefteå. – Ån: Helgum..
- Walanger, Israel*, sockenpredikant, Stugun. – S. 16.
- Wallin, Erik (Erich) Nilsson* (–1773), allmogemålare, kyrkmålare, bonde, Nilsvallen, Sveg. Son till Nils Nilsson i Sveg, eventuellt utbildad i Norge. – Hr: Hede, Ljusnedal, Sveg, Tännäs, Vemdalen. S. 26.
- Wallgren, Johan (Janne)*, byggmästare, Prästbordet. Född och utbildad i Sollefteå. – Ån: Sollefteå.
- Wallström, Jonas* (1798–1862), målare, bildhuggare, Arbrå (Hs). Sannolikt identisk med den gesäll med samma namn som 1823 antogs hos Gustaf Söderberg i Sthlm och året därpå flyttade till C. F. Tosselius verkstad. – S. 22, 26.
- Wassberg, J.*, byggmästare. – Ån: Hemsö.
- Weider, O*, komminister, Ragunda. – S. 16.
- Weigel, Johan Christoph* (ca 1654–1726), tysk kopparstickare och förläggare, Würzburg. – S. 37, 41 f., 46, 52.
- Wennberg, Thure G.* (1759–1818), arkitekt, Sthlm. Konduktör och sekreterare vid ÖIÄ samt amanuens vid Konstakademien. – Jä: Berg, Rödön. Me: Hässjö.
- Werner Bosch*, orgelfirma, Kassel. – Hr: Storsjö. Me: Indal. Ån: Hemsö, Styrnäs.
- Westerberg*, snickare, Brunflo. – Jä: Brunflo.
- Westerberg, Karl Martin* (1892–1963), arkitekt, Sthlm. Tjänstgörande arkitekt utom stat vid Byggnadsstyrelsen fr. 1920. – Hr: Sveg. Jä: Bodsjö, Nyhem. Ån: Högsjö.
- Westerstrand & Söner AB*, klockfabrik, Töreboda. Grundad 1906 av Yngwe Westerstrand. – Jä: Klövsjö.

- Westin, Fredric* (1782–1862), målare, professor, Sthlm. Direktör för Konstakademien. – Hr: Sveg. Me: Haverö. Ån: Styrnäs. S. 22 f., 71.
- Westman, Jon Göransson* (1721–1800), bonde, bildsnidare, Hemsön. Född i Nora (Ån), flyttade på 1750-talet till Åbord, Utanö. – Jä: Ström. Ån: Stigsjö.
- Westman, Pehr (Petter)* (1757–1828), bildhuggare, snickare, bonde, Utanö och Korvhamn, Hemsön. Född i Utanö (vid bruket), elev hos fadern Jon Göransson Westman, gesäll hos bildhuggaren Jonas Sjöström i Sthlm. Flyttade 1786 hem och öppnade verkstad på Hemsön. – Ån: Häggdånger, Stigsjö.
- Wickstedt, Per*, snickare?, Häxås. – Jä: Borgvattnet.
- Widenström, Johan*, målare, konstnär. – Ån: Nätra.
- Wikberg, Jonas*, arkitekt, Örnköldsvik. – Ån: Björna.
- Wildenrath, C. P. von*, dansk målare. – Ån: Skorped.
- Willander, Julius*, byggmästare, Bollsta. – Ån: Högsjö, Långsele, Viksjö, Ytterlännäs.
- Wren, Christopher* (1632–1723), engelsk arkitekt, kungl. överintendent, president i Royal Society, London. – S. 68.
- Wretling, Kjell* (1904–), arkitekt, Lidingö och Umeå. – Jä: Fors. Ån: Björna.
- Wågberg, Joh.*, borgare, Sundsvall. – S. 19.
- Y Westerstrand, Firma*, Töreboda. – Ån: Ytterlännäs. 1939
- Zackrisson, Pehr (Per)* (1723–1780), bondebyggmästare, timmerman, konstsnickare, smed, Kubbe, Anundsjö. Son till bonden Zackris Persson. – Hr: Linsell. Ån: Junsele, Skorped, Viksjö. S. 14, 16 f., 20 f.
- Zuccari, Federico* (1540–1609), italiensk målare. – S. 48 f.
- Åbom, Johan Fredrik* (1817–1900), arkitekt, Sthlm. 1845 konduktör vid ÖIÄ, 1862–82 förste arkitekt vid ÖIÄ, 1880 byggnadsintendent för kronans hus i landsorten. – Jä: Lit, Ragunda. Ån: Högsjö, Skorped, Styrnäs, Ytterlännäs. S. 13, 23–26, 66, 69 f., 72.
- Åhlström (Åström), Jonas* (1757–1829), bygg- och murmästarålderman, Brunn, Hedesunda (Gä) och Gävle. – Hr: Sveg. Jä: Hammerdal, Offerdal.
- Åkerlund, Anders* och *Anders Jacob*, far och son. När det är oklart vem av dem som stått som byggmästare har kyrkorna markerats med frågetecken.
- Åkerlund, Anders* (1766–1844), arkitekt, byggmästare, Sthlm och Härnösand. Burskap som murmästare i Härnösand 1798. Far till bygg- och murmästaren Anders Jacob Åkerlund. – Jä: Alsen?, Aspås, Kyrkås?, Sunne. Ån: Härnösand, Skorped. S. 66.
- Åkerlund, Anders Jacob* (1806–1853 (54?)), arkitekt, murmästare, Sthlm. Murmästare vid Sthlmsämbetet 1835–
36. Son till murmäst. Anders Åkerlund i Härnösand. – Jä: Alsen?, Häggenås, Ström. Ån: Härnösand. S. 67 f.
- Åkerlund, Johan Anton*, byggmästare, Legdom, Ytterlännäs. – Jä: Mörsil. Ån: Stigsjö. 1848.
- Åkerlund, John Theodor* (1884–1961), arkitekt, Sthlm. Anställd hos Torben Grut 1907–09. Fr. 1909 egen ark.byrå. – Jä: Sundsjö. Me: Hässjö.
- Åkerlund, Lars*, arkitekt, Sthlm. – Jä: Hällesjö.
- Åkerman & Lunds Orgelfabrik AB, P L*. – Se P L Åkerman & Lunds Orgelfabriks AB.
- Åkerman & Lunds Nya Orgelverksfabrik AB*, Östersund. – Hr: Hede, Vemdalen. Jä: Föllinge, Hallen, Hammerdal. Me: Attmar, Lagfors kapell. Ån: Mo.
- Åkerman, Per Larsson* (1826–1876), orgelbyggare, Sthlm. Född i V. Vingåker. 1844–47 elev hos Samuel Strand i Vingåker samt från 1847 hos Blomqvist & Lindgren i Sthlm. Orgelbyggareprivilegium samt egen verkstad i Sthlm 1852. 1854 studier i Köln, Bryssel och Frankrike. Återvände till Sverige 1857 och ingick bolag med E A Setterqvist med verkstad i Strängnäs. 1870 åter verkstad i Sthlm med Carl Johan Lund under firmanamnet P L Åkerman & Lund. – Jä: Ragunda. Ån: Nordingrå.
- Åkerström, C. E.*, länsbyggmästare, Härnösand. – Ån: Härnösands domkyrka.
- Åkerström, Nils Magnus* (1828–1884), konstnär, målare, spegelfabrikör, förgyllare. Östersund. Född i Brunflo. Gesällbrev i Östersund 1854. Egen firma i Östersund. Utvandrade till Amerika på 1860-talet. – Hr: Tännäs. Jä: Klövsjö. S. 46 f.
- Åkesson, Olof*, snickare?, byggmästare? – Jä: Kolåsens kapell.
- Ångman, Jonas* (1764–1845), komminister, Föllinge. – Jä: Föllinge.
- Åström, Jonas*. – Se Åhlström, Jonas.
- Öberg, Anders Joakim (Joachim)*, målare, Härnösand. Verksam vid sekelskiftet 1800. I tjänst hos Carl Hofverberg. Utbildning 1785–89 hos norrländske målarmästaren Erik Nordlander i Sthlm. – Ån: Häggdånger, Nätra, Sollefteå.
- Öberg, Roland Johansson*, norrländsk målare, Ulvön? Verksam i slutet av 1600- och början av 1700-talet. – S. 19.
- Österlund, John* (1875–1953), konstnär, målare. – Jä: Kyrkås.
- Österlund, Per*, arkitekt, Sundsvall. – Me: Selånger.
- Österlund, R.*, arkitekt. – Me: Indal.
- Östlund, G.*, målare. – Jä: Kolåsens kapell.

Kyrkobyggnader 1760–1860

Del 4

